BƏXTIYAR TUNCAY

ALBAN (QAFQAZ) TÜRKCƏSİ SÖZLÜYÜ

I CİLD

(A-X)

BAKI 2012

BƏXTIYAR TUNCAY

ALBAN (QAFQAZ) TÜRKCƏSİ SÖZLÜYÜ

I CİLD

(A-X)

Redaktor: Elman Cəfərli

Korrektor: Züleyxa Şahverdizadə

“Tuncay Şahverdisoy” Elektron Kitab Yayın Evi

BAKI 2012

ÖN SÖZ

Sevgidəyər oxucuların nəzər-diqqətinə təqdim edilməkdə olan bu Sözlük, müəyyən bir qismi "Qafqaz albanlarının dili və ədəbiyyatı", eləcə də rus dilində qələmə aldığımız "Письменное наследие Кавказских албан" (Qafqaz albanlarının yazılı irsi) adlı kitablarımızda təqdim edilmiş çoxsaylı alban (qarqar-qıpçaq) mətnlərinin leksik tərkibini əks etdirməkdədir. Bu sırada "Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" əsərinin dövrümüzədək ulaşmış bir fraqmentini və orada işlənmiş zəngin "söz baqajını" da yaddan çıxarmamaq lazımdır ki, həmin fraqmenti "Qriqori Hamama və onun alban (qarqar-qıpçaq) dilində qələmə aldığı "Alban dilinin qrammatikası" əsərindən bir fraqment" adlı məqaləmizdə tam olaraq vermişik.

Sözlüyə hazırda Avstriya, Ermənistan, İtaliya, Polşa, Rumıniya, Rusiya və Ukraynanın kitabxana və əlyazma fondlarında qorunub saxlanmaqda olan və ayrı-ayrı vaxtlarda müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən dərc edilmiş olan albandilli mətnlərdə rast gəlinən bütün türk mənşəli söz və ifadələr işləndikləri şəkilçilərlə birlikdə daxil edilmişdir.

"Alban türkcəsi Sözlüyü":

a) sözlərin düzgün işlənmə formalarını göstərməyi;

b) onları ayrı-ayrı əlyazmalarda katiblərin səhvi üzündən ortaya çıxan qüsurlu analoqları ilə qarşılaşdırmağı;

c) hər bir kəlmənin və ya onun mənasının işləndiyi sahənin hüdud və çərçivəsini müəyyən etməyi;

ç) sözlərin hansı anlama gəldiyini və hansı tərkiblərdə işləndiyini müxtəlif yazılı qaynaqlardan götürülmüş sitat və ya məsəllərlə göstərməyi;

d) sözlərin qrammatik izahına müəyyən yer verməyi öngörməkdədir.

Qafqaz albanlarının dilində işlənmiş, ümumişlərlik qazanaraq "özünküləşdirilmiş" alınmalar, yəni suryani, orta fars, yunan, ərəb, yeni fars və s. mənşəli bütün sözlər Sözlüyə daxil edilib. Azərbaycandan kənarda yaşamş mühacir albanların dilinə sonrakı əsrlərdə keçmiş çoxsaylı Avropa, xüsusən də slavyan mənşəli sözlərin də bir qismi Sözlükdə əksini tapıb. Bununla belə, əsas məqsəd oxucuları məhz Azərbaycanda və ümumilikdə Qafqaz ərazisində danışılmış alban türkcəsi və onun leksik bazası barədə maksimum məlumatlandırmaqdır.

Təqdim edilən Sözlük filoloji lüğət mahiyyəti daşıdığından onun vəzifəsi oxucunu bəhs edilən əşya və hadisənin özü ilə tanış etmək deyil, sadəcə sözün özünü anlamaq üçün yetərli olacaq bilgi verməkdən, yəni onun leksik mənasını izah etməkdən ibarətdir. Odur ki, bu Sözlükdən əşya və hadisələr haqqında tam və əhatəli bilgi tələb etmək doğru olmaz, çünki bu tip bilgiləri vermək lüğətlərin deyil, ensiklopediyaların funksiyasına daxildir. Bu səbəbdən də sevgidəyər oxucular Sözlükdə verilən sözlərin mənaları ilə tanış olarkən onların mümkün qədər qısa və yığcam mənalarının verildiyini nəzərə almalıdırlar. Lakin zəruri hallarda bəzi istisnalara da yol verilmişdir. Məsələn;

elçuraqal ism. (yun.) – *yunan mifologiyasına görə nəfəs alarkən ağzından od püskürən, aslan başlı, keçi bədənli və əjdaha quyruqlu mifik varlıq. Başlarından*

birinin aslan başı, ikincisinin keçi, üçüncüsünün isə əjdaha başları olan üçbaşlı bədheybət kimi də təsvir edilir. Tifon və Exidnanın qzı olduğu söylənir.

Eyni zamanda, zərurət yarandığı hallarda oxucuya geniş məlumat vermək üçün bəzi maddələrin sonunda xüsusi qeydlər edilmişdir. Məsələn;

Ermenilik // (-ninq, -kə, -ni, -tə, -tənbiz) x. ism. – *Arameya, aramilər ölkəsi: **Ulu Ermeniliktənbiz, xulları ermeni Apqar xanınınq.** Biz Böyük Arameyadanıq (aramilər ölkəsindənik), arami Abqar xanın nökərləriyik. **Eprades barıyır Ermenilikkə, Erzingan ulusuna.** Fərat çayı Arameyaya (aramilər ölkəsinə), Ərzincan ulusuna varır. **Ermenilik məmləkətinə yoxtur zaytun terəkləri havanınq sovuxluxu üçün.** Soyuq iqlim səbəbindən Arameyada zeytun ağacları yoxdur.*

Qeyd: *Dyakonovun yazdığına görə, tarixdə "erməni" adını ilk dəfə aşşurlar (assuriyalılar, assurlar) işlətmişlər. Onlar bu adla aramiləri adlandırırdılar. Aramilər ölkəsinin aşşur (assur) və qədim fars dillərindəki adı isə «Armana» idi. Bu adı farslardan əxz edən yunanlar, onu öz dillərinə uyğun olaraq «Armeniya» kimi tələffüz edirdilər (Дьяконов 1985: 336). Samidilli xalq olan aramilərin isə, məlum olduğu kimi, bu gün erməni kimi tanınan haylara heç bir aidiyyatı yoxdur. Alimin sözlərinə görə, hayların bu ölkəyə kütləvi köçündən sonra "erməni" adı eyni zamanda onlara da şamil edilməyə başlandı. Bu gün onları məhz qonşuları belə adlandırırlar, onların özləri isə çox-çox əsrlər öncə olduğu kimi, bu gün də özlərinə "hay" deyirlər (Дьяконов 1983: 168-169). Və hazırda bizim «Ermənistan Respublikası» (Avropa dillərində "Armeniya") kimi tanıdığımız ölkənin tarixi Armeniyaya heç bir dəxli yoxdur, erməni-haylar "öz əski dövlətlərini" öz dillərində "Hayastan" (haylar ölkəsi) adlandırdıqları kimi, bugünkü "Ermənistan"a da «Hayastan» deyirlər. Alban yazılı qaynaqlarında haylar ölkəsi "Ermənilik" (Armeniya, Ermənistan) kimi deyil, məhz "Hayastan" kimi yad edilməkdədir*. Bax: **Hayastan**

Yuxarda qeyd edildiyi kimi, "Alban türkcəsi Sözlüyü" indiyə qədər nəşr edilmiş bütün albandilli mətnlərin, ilk növbədə də Qriqori Hamama, Mxitar Qoş, Vardapet Vanakan (Vanağan), Kirakos (Giraqos) Gəncəli, Albaniya katalikosu Nerses, Yohannes Sarğavaq kimi tanınmış alban mütəfəkkirlərinin əsər və moizələrinin, eləcə də dövrümüzədək alban dilinə tərcümədə yetişmiş dini kitabların bütün leksikasını əks etdirməyi nəzərdə tutur. Lakin bu heç də o demək deyil ki, heç bir söz gözdən qaçmamşdır. Biz bu iddiada deyilik, çünki böyük mütəxəssislər qrupunun, institutların tərtib etdiyi ən təkmil lüğətlər belə qüsursuz deyillər və tam kamil sayıla bilməzlər. Bizim təkbaşına gerçəkləşdirməyə girişdiyimiz işdən də ideal kamillik gözləmək, əlbəttə ki, böyük səhv olar. Çünki istənilən dil elə böyük və zəngin xəzinədir ki, onu sınırlı zaman kəsimində tam qavramaq və mənimsəmək imkan xaricindədir. Hətta elə də ola bilər ki, mənasını tam qavraya bilmədiyimizdən bəzi söz və ifadələrin anlamı düzgün şərh edilməmiş olsun. Bu da oxucularımızı qane və təmin etməsin. Ümidvarıq ki, bu tip yanlışlıqları üzə çıxaracaq dostlarımız üzərimizə düşən yükün ağırlığını və imkanlarımızın məhdudluğunu göz önündə tutaraq bizi qınamayacaqlar.

SÖZLÜKDƏN İSTİFADƏ QAYDALARI

Sözlükdə yer alan kəlmələr aşağıdakı qruplara aiddir:

1) Klissik alban (qarqar-qıpçaq) dilinin ayrılmaz hissəsini təşkil edən xüsusi və terminoloji sözlər;
2) Tarixi və əfsanəvi (mifik) şəxs adları;
3) Müxtəlif millət, xalq, tayfa və ümmətlərin adları;
4) Dini ayinlərlə bağlı doğma və alınma terminlər;
5) Səs təqlidi yolu ilə düzəldilmiş sözlər;
6) Miqdar və sıra sayları;
7) Substanivləşən (isimləşən) və ya sifət kimi işlənən feli sifətlər;
8) Mürəkkəb sözlər və onların sözdüzəltmə baxımından məhsuldar olan tərkib hissələri;

Sözlərin Azərbaycan əlifbası sırasına uyğunlaşdırılmış ardıcıllıqla təqdim edildiyi Sözlükdə alban dilinə xas olan, fəqət Azərbaycan əlifbasında olmayan sonor "n" (səğir nun) səsini ifadə etmək üçün "nq" hərfbirləşməəsindən, ərəb əlifbasındakı "dal" hərfinin ifadə etdiyi səslə üst-üstə düşən "d+z" qarışıq səsini ifadə etmək üçün "dz" işarəsindən, eləcə də bəzi Avropa mənşəli alınma sözlərdə rastlanan, dilimizdə analoqu olmayan, rus əlifbasındakı "ц" və alman əlifbasındakı "z" hərflərinin ifadə etdiyi "t+s" qarışıq səsini bildirmək üçün isə "ts" qoşa samitindən istifadə edilməkdədir. Azərbaycan türkcəsində işlənməkdə olan və eyni fönetik işarə (k) ilə ifadə edilən "k" (karandaş) və "**k**" (kitab) səslərini, Azərbaycan oxucusunun onları bir-birindən fərqləndirməyə alışdığını və hər hansı bir mətn və ifadəni oxuyarkən bu baxımdan heç bir çətinliklə üzləşmədiyini göz önündə tutaraq, eynən Azərbaycan əlifbasında olduğu kimi bir işarə ilə verməyi lazım bilmişik. Belə etməyimizin bir səbəbi də "k" (karandaş) səsi ilə başlayan sözlərin, istisnasız olaraq hamısının, mühacir albanların dilində işlənmiş Avropa mənşəli sözlər təşkil etməsidir. Bu səs albanların bir qismi Azərbaycanı tərk edərək indiki Ukrayna ərazisinə mühacirət edənədək alban dilinə yad olmuşdur. Əgər belə demək mümkünsə, alban dilinin Azərbaycan dialektində müşahidə edilməmiş, yalnız və yalnız Ukrayna dialektində müşahidə edilmişdir.

Sözlükdə sözlər aşağıdakı hərflərə uyğun qaydada düzülmüşdür:

A, B, C, Ç, Ts, D, Dz, E, Ə, F, G, Ğ, H, X, İ, I, J, K, Q, L, M, N, Nq, O, Ö, P, R, S, Ş, T, U, Ü, V, Y, Z.

Lüğət maddələrinin başlığı isimlər, sifətlər, saylar, əvəzliklər, fellər, zərflər, bağlayıcılar, nidalar, ədatlar, ara sözləri, qoşmalar" və səs təqlidi sözlərdən oluşmaqdadır. Bu səbəbdən də ayrı-ayrı nitq hissələrinə aid olan omonimləri bir-birindən fərqləndirmək üçün) baş sözlərdən sonra onların hansı nitq hissəsinə aid olduğu diqqətə çatdırılır və bu məqsədlə aşağıdakı qısaltmalardan (qısaldılmış işarələrdən) istifadə edilir:

ism. - isim,
x. ism. – xüsusi isim,
sif. - sifət,
say. - say,
sıra s. – sıra sayı,
əvz. - əvəzlik,
fel. - fel,

zrf. - zərf,
bğl. - bağlayıcı,
nid. - nida,
ədat. -ədat,
a. s. -ara söz,
s. t. -səs təqlidi sözlər,
qoş. – qoşma.
f. ism. – feli isim,
f. sif. – feli sifət,
Məsələn;
axıl ism. - ağıl,
altımış say. - altmış,
biç ~ fel. – biçmək və s.
Sözlükdə işlədilmiş digər qısaltmalar bunlardır:
aram. – aramicə,
azərb. – Azərbaycan türkcəsi,
erm. – ermənicə,
ər. - ərəbcə,
frs. – farsca,
qoş. - qoşma
lat. – latınca,
ort. frs. – orta farsca,
slv – slavyan dillərində,
vulq. – vulqar söz,
yəh. – yəhudicə,
yun. –yunanca.
Sözlüyə daxil edilmiş alınma sözlər aşağıdakı qaydada təqdim edilir:
a) Alınma sözlərin qarşısında mötərizədə həmin sözün hansı dildən alındığı qeyd edilir:
tsex (-ninq, -qa, -ta, -ı, -ına, -ımızğa) // **tseax** (-mıznınq, -mızğa, -mızda) // **цiax** (-nınq, -ğa, -da, -mıznnq, -mizgə, -mıznı, -mızda) ism. (slv) – sex.
daləb ism. (< azərb.< ər.) – tələb
b) Tərkibi əcnəbi dillərə aid olan mürəkkəb sözlər aşağdakı qaydada verilir:
adam-hayvan ism. **(**adam ər. + hayvan ər) – "canlılar", "canlı varlıqlar" anlamında işlədilən ifadə (adamlar və heyvanlar);
c) Kök sözlər və onların qəbul etdikləri şəkilçilər eyni maddədə verilir. Bu zaman şəkilçilər mötərizədə göstərilir. Məsələn:
ağırlan ~ (-ma, -masn, -malıx, -manqız, -dm, -dı, -dıx, -dılar, -madı, -ipmen, -masbiz, -iyirmen, -yırlar, -qaymen, -qay, -qaysız, -maqay, -maqaysız, -maqay edi, -sa, -qan, -qanqa, -qanma)
ç) Əcnəbi sözün mənşəyi məlum olmadıqda və ya mübahisəli olduqda sual işarəsindən (?) istifadə edilir;
d) Sözlərin sinonimlərini bildirmək və onların varlığına işarə etmək üçün "Bax:" və ya "Müq. et:" işarəsindən istifadə edilir və ardınca həmin sinonim və ya sinonimlər yazılır. Məsələn;

xırmızı // ğırmızı sif. – qırmızı Müq et: **al** II

e) Ayrı-ayrı mətnlərdə cüzi fonetik fərqlərlə yazılmış sözlərin doğru olanlarını göstərmək üçün səhv olanların maddəsində də "Bax:" işarəsindən istifadə edilir. Məsələn;

xrmızı Bax: **xırmızı**;

ə) Sinonim sözlərin izahı hər sözün yer aldığı maddədə ayrı-ayrılıqda verilir;

f) Omonim sözləri, yəni eyni cür yazılan, fəqət fərqli mənalar verən sözləri bir-birindən ayırmaq üçün onların sağ tərəfində rum rəqəmləri yazılır. Məsələn;

hava I (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dan, -sı, -lar) ism. (< azərb. < ər.) – hava, iqlim:

-Xaysılardırlar egriyürügənlər ekiayaxlılar?

-Uçanlardırlar ki, dırlar inçkətirnaxlılar da itidırnaxlılar tırmavuçıayaxlılar da sıxyumlular da havada yürügənlər; da dır padşah alarınınq xaraxuş; da ayrılırlar toğruburunlarğa da toğrutırnaxlılarğa da egriburunlarğa da egritırnaxlılarğa.

-Əyri gəzən ikiayaqlılar hansılardırlar?

-Bunlar uçanlardır ki, incədırnaqlı və itidırnaqlılara bölünürlər, çəngəlayaqlı və sıx tüklüdürlər və havada süzürlər. Onların şahı qaraquşdur. Onlar düzdimdikli və düzdırnaqllara, eləcə də əyridimdiklilərə və əyridırnaqlılara bölünürlər.

hava II Bax: **havəs**

g) Sözlərin izahından sonra onun işləndiyi hər hansı bir mətndən bir və ya bir neçə nümunə və onların Azərbaycan türkcəsinə tərcüməsi təqdim edilir. Nümunələr nisbətən kiçik, fəqət qalın şriftlə, onların tərcümələri isə kiçik və normal şriftlə göstərilir. Məsələn;

kahana ism. (yəh. koxen, ər. kahin) – kahin, xaxam, yəhudi din adamı: ***Ayttı Biy Biyimə menim: Oltur sağıma menim, çax xoyıyım duşmanqlarınqnı seninq basxıc ayaxlarınqa seninq... Ant iç Biy da dügül dağı poşman bolsar ki, sensen kahana menqilik yergəsindən Melkisetegninq.*** *Rəbb bəyimə dedi: Sağ tərəfimdə otur, düşmənlərini sənin ayaqların altına salacağam... And içdi Rəbb və Melkisedekin əbədi kahin olmasına görə peşiman olmadı.*

BİBLİYAYA DAXİL OLAN KİTABLARA AİD QISALTNALAR

(ƏHDİ-ƏTİQƏ DAXİL OLAN KİTABLAR)

Yar. (1-50) Yaradılış kitabı.

Yaradılış. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 28-84.

Çıx. (1- 40) – Çıxış.

Çıxış. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 85 - 131.

Lev. (1 – 27) – Levilər kitabı.

Levilər. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 132 - 163.

Say. (1 – 36) – Saylar.

Saylar. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 164 - 210.

Qan. (1 - 34) – Qanunun təkrarı kitabı.

Qanunun təkrarı kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 211 - 255.

Yeş. (1 - 24) – Yeşua peyğəmbərin kitabı.

Yeşua peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 256 - 283.

Hak. (1 - 21) – Hakimlər kitabı.

Hakimlər kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 284 - 309.

Rut. (1 – 4) – Rut kitabı.

Rut kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 310 - 313.

Sam. l. (1 – 31) – Birinci Samuel kitabı.

Birinci Samuel kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 314 - 347.

Sam. ll. (1 – 24) – İkinci Samuel kitabı.

İkinci Samuel kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 348 - 377.

Pad. l. (1 - 22) – Birinci padşahlar kitabı.

Birinci padşahlar kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 378 - 411.

Pad. ll. (1 - 25) – İkinci padşahlar kitabı.

İkinci padşahlar kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 342 - 445.

Sal. l. (1 - 29) – Birinci salnamələr kitabı.

Birinci salnamələr kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 346 - 477.

Sal. ll. (1 - 36) – İkinci salnamələr kitabı.

İkinci salnamələr kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 378 - 514.

Ezr. (1 – 10) – Ezra kitabı.

Ezra kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 515 - 526.

Neh. (1 - 13) – Nehemiya kitabı.

Nehemiya kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 527 - 542.

Est. (1 - 10) – Ester kitabı.

Ester kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 543 - 551.

Əyy. (1 - 42) – Həzrət Əyyubun (ə) kitabı.

Əyyub kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 551 - 607.

Məz (1 – 150) – Həzrət Davuda (ə) endirilən və dörd səmavi kitabdan biri hesab edilən "Zəbur"a daxil olan məzmurlardan hər hansı biri. Zəbur. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 607-766.

Məs. (1 - 31) – Həzrət Süleymanın (ə) məsəlləri.

Süleymanın məsəlləri. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 766-824.

Vaiz. (1 - 12) – Vaiz kitabı.

Vaiz kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 824 - 839.

Nəğ. (1 - 8) – Nəğmələr nəğməsi kitabı.

Nəğmələr nəğməsi kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 840 - 849.

Yeş. (1 - 66) – Yeşaya peyğəmbərin kitabı.

Yeşaya peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 850 - 962.

Yer. (1 - 52) – Yeremiya peyğəmbərin kitabı.

Yeremiya peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 962 - 1072.

Mər. (1 - 5) – Mərsiyələr kitabı.

Mərsiyələr kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1059 - 1071.

Yez. (1 - 48) – Yezekil peyğəmbərin kitabı.

Yezekil peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1072 - 1134.

Dan. (1 - 12) - Həzrət Daniyal (ə) peyğəmbərin kitabı.

Daniyal peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1134 – 1150.

Huş. (1 - 14) - Huşə peyğəmbərin kitabı.

Huşə peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1150 - 1170.

Yoe. (1 - 3) - Yoel peyğəmbərin kitabı.

Yoel peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1170 - 1178.

Amo. (1 - 9). - Amos Peyğəmbərin kitabı.

Amos Peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1178 - 1189.

Avd. (1) – Avdiya peyğəmbərin kitab.

Avdiya peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1189 - 1193.

Mik. (1 - 7) - Mikeya peyğəmbərin kitabı.

Mikeya peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1193 - 1205.

Nah. (1 - 3) - Nahum peyğəmbərin kitabı.

Nahum peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1205 - 1210.

Hab. (1 - 3) – Habaquq peyğəmbərin kitabı.

Habaquq peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1210 - 1218.

Haq. (1 - 2) – Haqqay peyğəmbərin kitabı.

Haqqay peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1218 - 1227.

Zək. (1 - 14) – Həzrət Zəkəriyyə (ə) Peyğəmbərin kitabı.

Zəkəriyyə Peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1227 - 1234.

Mal. (1 - 4) – Malaki Peyğəmbərin kitabı.

Malaki Peyğəmbərin kitabı. Bibliya. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1234 - 1242.

(ƏHDİ-CƏDİDƏ DAXİL OLAN KİTABLAR)

Mat. (1 - 28) - Matta "İncil"i.

Mattanın nəql etdiyi Müjdə. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1242 - 1293.

Mark. (1 - 16) – Mark "İncil"i.

Markın nəql etdiyi Müjdə. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1293 - 1323.

Luk. (1 - 24) – Luka "İncil"i.

Lukanın nəql etdiyi Müjdə. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1323 - 1372.

Yəh. (1 - 21) – Yəhya "İncil"i.

Yəhyanın nəql etdiyi Müjdə. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1372 - 1203.

Həv. (1 - 28) – Həvvarilərin işləri.

Həvvarilərin işləri. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1203 -1444.

Rom. (1 - 16) – Müqəddəs həvvari Pavelin Romalılara məktubu.

Paulun Romalılara məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1444 - 1464.

1 Kor. (1 - 16) – Müqəddəs həvvari Pavelin Korinflilərə l məktubu.

Paulun Korinflilərə birinci məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1464 - 1482.

1l Kor. (1 – 13) – Müqəddəs həvvari Pavelin Korinflilərə ll məktubu.

Paulun Korinflilərə ikinci məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1482 - 1493.

Qal. (1 - 6) - Müqəddəs həvvari Pavelin Qalatiyalılara məktubu.

Paulun Qalatiyalılara məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1493 - 1500.

Efes. (1 - 6) – Müqəddəs həvvari Pavelin Efeslilərə məktubu.

Paulun Efeslilərə məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1500 - 1506.

Filip. (1 - 4) – Müqəddəs həvvari Pavelin Filipililərə məktubu.

Paulun Filipililərə məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1506 - 1511.

Kol. (1 - 4) – Müqəddəs həvvari Pavelin Koloselilərə məktubu.

Paulun Koloselilərə məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1511 - 1516.

l Sal. (1 - 5) – Müqəddəs həvvari Pavelin Selaniklilərə l məktubu.

Paulun Saloniklilərə birinci məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1516 - 1520.

ll Sal. (1 - 3) – Müqəddəs həvvari Pavelin Selaniklilərə ll məktubu.

Paulun Saloniklilərə ikinci məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1520 - 1522.

l Tim. (1 - 6) – Müqəddəs həvvari Pavelin Timoteyə l məktubu.

Paulun Timoteyə birinci məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1522 - 1527.

ll Tim. (1 - 4) – Müqəddəs həvvari Pavelin Timoteyə ll məktubu.

Paulun Timoteyə ikinci məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1527 - 1531.

Tit. (1 - 3) – Müqəddəs həvvari Pavelin Titə məktubu.

Paulun Titə məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1531 - 1534.

Filim. (1) – Müqəddəs həvvari Pavelin Filimona məktubu.

Paulun Titə məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1534 - 1535.

İbr. (1 - 13) – Müqəddəs həvvari Pavelin ibranilərə (yəhudilərə) məktubu.

Paulun ibranilərə məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1535 1551.

Yaq. (1 - 5) – Yaqubun məktubu.

Yaqubun məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1551 - 1556.

l Pet. (1 - 5) – Peterin l məktubu.

Peterin birinci məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1556 - 1562.

ll Pet. (1 - 3) – Peterin ll məktubu.

Peterin ikinci məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1562 - 1565.

l Yəh.. (1) – Yəhyanın l məktubu.

Yəhyanın birinci məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1565 - 1570.

ll Yəh.. (1) – Yəhyanın ll məktubu.

Yəhyanın ikinci məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1570 - 1571.

lll Yəh.. (1) – Yəhyanın lll məktubu.

Yəhyanın üçüncü məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1571 - 1572.

Yəhuda.. (1) – Yəhudanın məktubu.

Yəhudanın məktubu. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1572 - 1574.

Vəhy. (1 - 22) – Vəhylər kitabı.

Yəhyaya nazil olan vəhy. Northern Azerbaijani Translation, by Bible SocietyAzerbaijan, s. 1574 - 1599.

QAYNAQÇA

Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cilddə, l c. Bakı, Şərq-Qərb, 2006.

Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cilddə, ll c. Bakı, Şərq-Qərb, 2006.

Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cilddə, lll c. Bakı, Şərq-Qərb, 2006.

Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cilddə, lV c. Bakı, Şərq-Qərb, 2006.

Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti. Bakı, "Lider nəşriyyatı", 2004.

Rusca-Azərbaycanca Lüğət. Русско-Азербайджанский Словарь. l c., A-K, Bakı, 1984.

Rusca-Azərbaycanca Lüğət. Русско-Азербайджанский Словарь. ll c., L-P, Bakı, 1986.

Rusca-Azərbaycanca Lüğət. Русско-Азербайджанский Словарь. lll c., R-Ya, Bakı, 1991.

Tuncay B. Qafqaz albanlarının dili və ədəbiyyatı. Bakı, "Qanun", 2010.

Гаркавец А. Н. Кыпчакское письменное наследие.Том I. Каталог и тексты памятников армянским письмом. Алматы. Дешт-и-Кыпчак. 2002.

Гаркавец А. Н. Кыпчакское письменное наследие.Том II. Памятники духовной культуры караимов, куманов-половцев и армяно-кыпчаков. Алматы. КАСЕАН. Баур, 2007.

Гаркавец А. Н. Кыпчакское письменное наследие.Том III. Кыпчакский словарь по армянописьменным памятникам XVl-XVll веков. Алматы. КАСЕАН. Баур, 2010.

Тунджай Б. Письменное наследие Кавказских албан. Б., 1912.

SÖZLÜK

A

a I əvz. (anınq, anqar, anı, anda, andan; alar, alarnınq, alarğa, alarnı, alarda, alardan) – o, üçüncü şəxs əvəzliyinin təki; haqqında danışlan və ya göstərilən şəxsi bildirir: **Ayax xoluna Eyəmizninq, çağir tolu, buzulmağan, zadasız tolturğan da aşaxlatır bundan bunqar. Həlbət, çöprəsi, açiliki anınq heç tügənməs da**

içkəylər anı barça yazıxlıları yerdəgi (Пс74/75: 9). Rəbbimiz əlində bir cam tutub, onu turşməzə, köpüklənən şərabla doldurub. Şərabından töküb yer üzünün bütün günahkarlarına paylayacaq, onlar da şərabı dibinə qədər içib-qurtaracaq. **Açxtılar da unuttular işlərin anınq da fikir etmədilər sağışına anınq** (Məz. 105/106: 3). Onlar acıdılar və Onun (Tanrının) işlərini (buyuruqlarını) unutdular və Onun iradəsi barədə (fikir etmədilər) fikirləşmədilər. **Açıxtılar da susadılar da canları alarnın alarda əskildilər** (Məz. 106/107: 5). Acıdılar və susadılar və onların canları (taqətləri) əskildi (azaldı).

Qeyd: "A" şəxs əvəzliyinin adlıq haldakı vəziyyətinə digər əski türk abidələrində olduğu kimi, alban əlyazmalarında da rastlanmır. Bu əvəzliyin yerinə daha çox "ol" işlənir. "A" əvəzliyi adlıq halda yalnız "abu" (a+bu) sözbirləşəsində işlənir. Bax: **abu**

a II bğl.(slv) – amma, ancaq, lakin, fəqət, isə... Cümlələri, eləcə də cümlə üzvlərini (əsasən həmcins üzvləri birləşdirərək qarşılıq bildirir. Mühacir albanların dilində (alban dilinin Krım dialektində) işlənib: **Bularnı barın manqa xaytarsin, menimkin, a xaytarğandan sonqra men də klərmen kensinə bunu xaytarmağa.** Qoy, o bunların hamsını mənə qaytarsn, ancaq qaytardıqdan sonra bunu ona qaytarmaq istəyirəm. **Xızımnınq altunların tusnaxlıyır, a men xorxıyırmen.** O, qızımın qızıllarını girov qoyur, mən isə qorxuram.

aba bağ. – həm, həm də, həmçinin, eləcə də, üstəlik: **Egər ki oqullarıdırlar, aba, ceciçləri də dirlar.** Əgər oğullarıdırlarsa, deməli, həm də varisləridirlər.

abaş ism. **–** həbəş. Həbəşistanın (Efiopiyann) əhalisinin əsas hissəsini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub şəxs: **Abaş, saptı ya bulardı.** Həbəş ya sapdı, ya da yolunu azdı.

abaşxarank f. i. (ort. frs) – tövbə, günahların yuyulması, bağışlanma: **Sen, Tenqri, xoymadinq abaşxarank artarlar üçün Aprahamğa, Sahağğa, Jağopqa, xaysilari ki yazıx etmədilər samqa.** Sən, ey Tanrı, qarşında günah işlətməmiş İbrahimə, İshaqa və Yaquba əməlisalehlər naminə tövbə yükü yükləmə.

Bu kəlməyə mühacir albanların XVI-XVII əsrlərdə erməni dilindən alban (qarqar-qıpçaq) dilinə tərcümə etdikləri dini mətnlərdə rast gəlinir.

abaşxaroq (-larınınq**)** ism. (ort. frs) – tövbə edən, günahlardan təmizlənmək istəyən şəxs, bağışlanmasını diləyən: **Xoltxası da yalbarmaxı abaşxaroqlarnınq.** Tövbə edəərək bağışlanmaq istəyənlərin dua və yalvarışı.

Bu kəlməyə mühacir albanların XVI-XVII əsrlərdə erməni dilindən alban (qarqar-qıpçaq) dilinə tərcümə etdikləri dini mətnlərdə rast gəlinir.

abaşxarel bolmax (erm. abaşxarel < ort. frs. abaşxar ~) – tövbə etmək, günahlardan təmizlənmək, bağışlanmaq: **Xoltxa Biy Tenqridən abaşxarel bolğan kimsələr üçün.** Tövbə edənlərin Bəy Tanrıya duası.

Bu kəlməyə mühacir albanların XVI-XVII əsrlərdə erməni dilindən alban (qarqar-qıpçaq) dilinə tərcümə etdikləri dini mətnlərdə rast gəlinir.

abaşxaratiun (-nunq, -ğa, -nu, -da, -u) f. i. **(**erm. abaşxaraɯiun < ort. frs. abaşxar ~) – tövbə, günahların yuyulması, bağışlanma

Bu kəlməyə mühacir albanların XVl-XVll əsrlərdə erməni dilindən alban (qarqar-qıpçaq) dilinə tərcümə etdikləri dini mətnlərdə rast gəlinir.

Abolos x. ism. (yun. Apollos) – Apollos. "Bibliya" personajlarından olan tarixi şəxsiyyət. Əslən İskəndəriyyədən olan bu yəhudi Efesdəki sinaqoqda dini təlim verməklə məşğul olmuş, sonradan xristian missionerləri Akil və Priskilin davamçısına çevrilmişdir. Bu şəxs yeni dini, yəni Həzrət İsanın (ə) təlimini elə ürəkdən təbliğ etməyə başlamşdı ki, öncə Axayda, daha sonra isə Korinfdə xristianların bir qismi özünü onun tərəfdarı elan etmişdilər və bu da həvvari Pavelin məzəmmətinə səbəb olmuşdu: **Xaçan ki aytsa xaysı sizdən, ki: "Men Bolostanmen", – da birsi, ki: "Men Abolostan", – dügülmi ki, adamlarsiz? Xaytip kimdir Bolos? Ya kimdir Abolos? Xuluxçılar, xaysılarından ötlə ki inandınqız, da har birinə neçik Tenqri beriptir. Men tiktim, Abolos suv berdi, yoxsa Tenqri östürdü...** (1 Kor. 3: 4-6). Çünki əgər biri «Mən Pavelinəm», digəri isə «Mən Apollosunam» deyirsə, siz cismani deyilsinizmi? Pavel kimdir? Apollos kimdir? Yalnız vasitələri ilə iman etdiyiniz xidmətkarlardır. Rəbb hər birimizə bir vəzifə vermişdir: Mən əkdim, Apollos suvardı, amma Tanrı (can) üflədi… **Bundan sonqra maxtanmasın kimesə adamlardan, zera barça nemə sizinqdir: egər Bolos, egər Abolos, egər Gepas, egər dunya, egər tirlik, egər ölüm, egər ki hali bar, egər ki bolmalıdır, – barça nemə sizinqdir; siz – Krisdosnunq, Krisdos – Tenqrininq** (1 Kor. 3: 21-23). Buna görə, heç kim insanlarla öyünməsin, çünki hər şey sizindir: Pavelmi, Apollosmu, Kefamı, dünyamı, həyatmı, ölümmü, indimi, yaxud gələcəkmi – hamısı sizindir; Siz isə Məsihinsiniz, Məsih də Tanrınındır.

Abolemos x. ism. (yun. Apolemos) – Apolem.

abra ~ (-ma; -mağa; -ğnı; -dnq, -dı, -dıx, -dınqız; -r; abrıyırmen; ğanı; -ğaysen, -ğay, -ğaylar; -max) fel.– həyatda saxlamaq, bəlalardan qorumaq, ölümdən və ya hər hansı bir bədbəxt hadisədən qorumaq, xilas etmək, nizamlamaq, tənzimləmək, körpəni bürümək, xəstəyə yardm etmək və s: **Bol, menim Tenqrim, yardimçım da övü işançnınq – abramaga meni** (Məz. 30/31: 3). Ey Tanrm, Sənə pənah gətirirəm! Heç vaxt məni xəcalətdə qoyma, Ədalətinlə məni xilas et!

abralmaxsız f. sif. – emal edilməmiş, hamarlanmamış, nizamlanmamış, qulluq edilməmiş, diqqət yetirilməmiş, toxunulmamış, insane əli dəyməmiş və s: **Abralmxasız, evet, xalır da ne türlü ki edi.** Bəli, insan əli dəyməmiş (şey) necə idisə, eləcə də qalır.

Abram Bax: **Abraham**

abramax Bax: **abra** ~

abran ~ (-mağa; -ıyım; -ıyırmen; -ğaymen) // **abron** ~ (-ıyın) fel. – geyinib–keçinmək, bəznib-düzənmək, özünə sığal vermək, təhlükədən kənar durmaq, xilas olunmaq, qorunmaq və s: **Abrağın meni qavdan ki, batmağaymen, abranğaymen körəlməsizlərimdən menim da terənlikindən suvlarnınq köp** (Məz 68/69: 15). Məni qurtar, bataqlığa batmayım, qoy düşmənlərimdən, dərin sulardan xilas olum. Qoy sellər məni aparmasın, dərinlik məni udmasın, quyu üstümdə ağzını yummasın. **Atasın külüp edi, ol ki, abronmıyın yatıp edi** Atasının geyimnədən (çılpaq) yatdığını görüb güldü. (Bu cümlə "Bibliya"ya daxil olan "Yaradılış" (Yar. 9: 20-22) kitabından götürülüb. Burada söhbət Həzrət Nuhun (ə) şərab içərək keflənməsindən, çılpaq halda yuxuya getməsindən, Hamın onu bu vəziyyətdə görüb gülməsindən və bu barədə o biri qardaşlarına danışmasından gedir).

abranmax fel. – xilas olmaq, qurtulmaq, xilas, qurtuluş: **yazıxlılarğa boldu xaytmxa da abranmax eski duşmandan.** Günahlardan geri dönməyə, əski düşməndən qurtulmağa nail oldu.

abravuçı Bax: **abrovuçı**

abril ism. (lat. **april**, yun. **aprilos**) – apel. Yulian təqviminə görə ilin 4-cü, baharın 2-ci ayı: **abrilninq birində.** Aprelin 1-də.

abron ~ Bax: **abran** ~

abrov f. i. - himayə, qoruma, keşik, qaravul > **abrov yeri** – qaravul, keşikçi məntəqəsi, gözətçi qülləsi: **Abrov yeri, haran da azbar-çetəni yoxtur.** Nə keşikçi məntəqəsi, nə bir tövlə, nə də daldalanmaq üçün hər hansı bir qapalı yer yoxdur.

abrovuçı ~ (-m) ism. - meyidi dəfnə hazırlayan şəxs. Xristian "mürdəşir"i. Məcazi mənada isə "hami", "himayədar" anlamları verir: **Men yarlı da tilençimen, Tenqri sağışla meni, boluşuçım da abrovuçım menim da sen, Tenqrim menim, keçikməgin** (Məz. 39/40: 18). Mən kasıb və dilənçiyəm, məni düşün, ey Tanrı, yardımçım və himayədarım ol. Tanrım mənim, gecikmə. **Boldu menim abrovuçım da övü işançımnınq, kününə tarlıxımnınq menim, boluşuçım menim** (Məz. 58/59: 17). O mənim himayədarım və pənah yerim, çətin günlərimdə köməkçim idi. **Sensen abrovuçım, hörmətləməxim menim, Biy** (Məz. 58/59: 12). Səncən himayədarım, Sənə sayğılıyam, Bəy (Rəbbim).

abs (-ğa, -nı) ism. (lat. **abbess)** – orta əsrlər kimyagərlərinin istifadə etdikləri xüsusi eliksir: **absnı çelig bilə tuz suv içinə bişirmə.** Eliksiri dəmir filizi ilə duzlu suda qaynatmaq.

abu əvz. – bu, bax bu, bu isə. "A" (o) və "bu" əvəzliklərinin birləşməsindən yaranmış işarə əvəzliyi: **Abu anınq üçün ki, aşıra muxanat tayfadır da çıdovsuz.** Bu onun üçün belə idi ki, bu tayfa aşırı dərəcədə zəif və dözümsüz idi.

acamilik Bax: **acəmilik**

acəl ism. (< azər. < ər.) - əcəl: **Oğlan kensi acəli bilə öldü.** Oğlan öz əcəli ilə öldü.

acəm ism. – əcəm. Qafqaz albanları bu adla öz həmvətənləri olan müsəlman Azərbaycan türklərini və farsları çağırırdılar. Bu kəlmə XVl əsrdən etibarən "acəm xızılbaş" (əcəm qızılbaş) formasında, yenə də bu iki xalqa şamilən işlədilmişdir: **Bir acəm xalı xızıl da sarı..., igi xalılar.** Bir qırmızı əcəm (Azərbaycan) xalısı və ...sarı xalı, yaxşı xalılar.

acəmi (-mi, -sen) ism. (< ər.) – 1. əcəmi, ərəb olmayan, qeyri-ərəb 2. biliksiz, savadsız, bacarıqsız, kəmsavad, təcrübəsiz, nadan: **Biliksiz**; **kensin aldıx ol acəmi xailindən, kensin vixovat ettix.** Biz onu qəbul edəndə hələ çox biliksiz idi, biz onu tərbiyə etdik. **E, igit, bizni acəmi mi tutıyırsen? Kensinq mi acəmisen?** Ay gənc, nadanmı sanrsan? Bəlkə, nadan sən elə özünsən?

acəmilik (-tən, -imə, -imdən) ism. (ər.) - əcəmilik, savadsızlıq, biliksizlik, təcrübəsizlik, nadanlıq: **Yığı yoluxur kişilər bermə hakimlikkə, anıq üçün acəmiliktən ta övrənməməxindən hakimninq ya biliksiz bermaxından hakimlikni kişini öldürgəy.** Çox vaxt insanları şəfa üçün həkimlərə göstərmək lazım gəlir. Bəzən həkimin biliksizliyi və kəmsavadlğı ucundan insanlar ölür (məhv olur). **Zera esliliki bilə Tenqrininq tanımadı dünya eslilik bilə Tenqrini, biyəndi Tenqri acəmilik bilə karozel etmax bilə xutxarmağa inanğanlarnı (**l

Kor1: 21). Çünki Tanrının müdrikliyi ilə dünya Tanrnı tanımadı, Tanrı mərhəmət edərək, inananları öz kəlamları ilə cəhalətdən qurtardı.**Oy-vay ulu acəmilikimə!** Cahilliyimə görə vay mənim halıma!

acdaha (-dır; -nınq, -ğa, -nı, -dan; -lar, -larnınq) // **acdağa** (-nı) **açdaha** (-nı), // **ajdaha** (-nınq; -lar) ism. (< azər. < fars.**)** - əjdaha. Ağzından od püskürən, insan və heyvanları udan, qanadlı, nəhəng, ilanabənzər mifik məxluq. Nağıllarda bəzən üç başlı və ya yeddi başlı təsvir edilir: **Acdaha, xaysı üçün Jop aytıyır.** Əyyubun (ə) haqqında danışdığı əjdaha. **Sen toxtattınq xuvatınq bilə seninq tenqizni, sen uvattnq başın acdahalarnınq üstnə suvlarnınq** (Məz. 73/74: 13). Sən öz qüdtətinlə dənizi durdurdun, sən əjdahaların başlarını sularda qopardın. **Yürəklənməxi acdahalarnınq çaxırı alarninq.** (Qan. 32: 33). Əjdahaların qəzəbi onların şərabıdır. **Bu tenqiz ulu da avlax, bundadır sürkəlgənlər, xaysı ki yoxtur səni kazanlarnınq, ulu-ulu da uvax bunda, da kemilər də barırlar, acdaha, xaysı ki yarattınq oynama anınq bilə (**Məz. 103/104: 25, 26). Böyük, dərin dənizlərin var, orada da saysız məxluqlar – həm kiçik, həm də böyük canlılar qaynaşar. Oradan gəmilər keçir, yaratdığın əjdaha sularda oynayır. **Acdahalar türlü-türlü da köplər.** Cürəbəcür əjdahalar, özü də çoxdurlar. Bax: **lu.**

acder Bax: **acdaha**

Acder x. ism. – Əjdaha bürcü. Göyün şimal yarımkürəsində yerləşən bürclərdən birinin adı: **Acder köktəgi.** Göydəki əjdaha.

acımax Bax: **açımax**

acızlan ~ (-ıp) fel. (< azər. < ər.).- aciz olmaq, aciz qalmaq, aciz duruma düşmək. Bacarmaz hala gəlmək, son dərəcə zəif düşmək: **Yiqla da barma dostunq övinə, kirip çıxma: sonqra acızlanıp sökər də seni.** Dost evinə şikayətə getmə, nə girmə, nə də çıxma, sonda aciz qalıb söyər səni.

aç (-tır, -nı, -ta, -tan, -lar, -larnınq, -larnınqdır, -larğa, -larnı) ism. – ac, oruclu, arıq, acgöz: **Aç, aş yeməgən ya oruç.** Acdır, ya yemək yeməyib, ya da oruc tutub (Mat. 15: 32). **Ki toydurdu canların açlarnınq da canların küsənçlərninq tolu etti yaxşılıx bilə... Sığındırdı kendində açlarnı, da yasadılar şahar turmaxlarına kendilərininq** (Məz. 106/107: 9 və 36). Çünki O, susuzlara doyunca su verər, acları bol nemətlərlə bəslər... Oranı verər ki, aclar məskən salsınlar, yaşamaq üçün özlərinə şəhər qursunlar. **Cəhtliktə da emgəktə, cknutiunda köp kez, açta, susamış, oruçta köp kez, sovuxta, yalanqaçlıxta** (2 Kor. 11: 27). Zəhmət və əmək çəkdim, dəfələrlə yuxusuz qaldım. Aclığın, susuzluğun dadını gördüm. Çox vaxt yemək, soyuqda paltar tapmadım. **...Da xaysi aç bolur, daxaysi esirik (**1Kop11 :21). ...Və biri ac qalır, o birisi isə sərxoş olur. **Xarnımz açtır.** Biz acıq. **Bardır yarım ötmək, anı da sanqa beriyim, yoxesa bermən, zera açtan ölərmen.** Məndə yarım dənə çörək var. Onu sənə verərdim, amma verə bilmərəm, çünki öxüm acından ölərəm.

aç I ~ (-ma, -mağa, -mama, -ıyım, -kın, -sın, -ınqız, -tım, -tnq, -tı, -tılar, -madım, -madı, -madılar, -ıpsen, -armen, -arsen, -ar, -arsiz, -arlar, -mandır, -mas, -masbiz, -ıyırmen, -ıyır, -ıyrlar, -ıy edi, -qaymen, -qaysen, -qay, -qaybiz, -mağay, -qay edi, -sa, -sanq, -sar, -qan, -max, -maxnnq, maxqa, -maxtan, -ıp) fel. – açmaq: **Yoxesə men – neçik xulaxsız, işitməs edim ki, işitməs, neçik tilsiz, xaysı ki (heç) açmas ağzin kendininq (**Məz 37/38: 14). Mən bir kar kimi eşitmirəm, dilsiz-

ağızsız bir lal kimiyəm. Ağzını açmayan lal-kar kimiyəm. …**Açmağay ağzın kensininq üstümə menim** (Məz 68/69: 16). ...Ağzını üstümə açmasın.

aç II ~ Bax: **saş** ~

açdaha Bax: **acdaha**

açi Bax: **açı**

açilik (-ninq, -tan, -im, -i, -indən) ism. – acılıq, turşu, köpüklülük, zəhər: **Ayax xoluna Eyəmizninq, çağir tolu, buzulmağan, zadasız tolturğan da aşaxlatır bundan bunqar. Həlbət, çöprəsi, açiliki anınq heç tügənməs da içkəylər anı barça yazıxlıları yerdəgi (**Пс74/75: 9). Rəbbimiz əlində bir cam tutub, onu turşməzə, köpüklənən şərabla doldurub. Şərabından töküb yer üzünün bütün günahkarlarna paylayacaq, onlar da şərabı dibinə qədər içib qurtaracaqlar.

açı (-nı; -sından) sif. – acı, şor, duzlu, turş: **Bilməs misiz ki, azğına açı xamur barça neməni açıtır? Arıtınqız keri eski xamurnu ki, bolğaysız yəngi yaratılğan, ne türlü ki, siz açıtmağan, zera bayramımız bizim soyuldu, Krisdos** (l Kor. 5: 6, 7). Biməmisiniz ki, azacıq acı xəmir (maya) hər şeyi acıdır? Əski xəmirləri arıdın (təmizləyin) ki, acı qatılmamış xəmir kimi yenidən yaradılmış olaq, çünki (Pasxa) bayramımız bizim (İsa) Məsihdir**. "Barsanq övünqə seninq, acı körgüz yüzünqnü anqar", – barıp eri açı yüzü bilə övünə, yedi aşnı da yalan yuxuğa kirdi.** "Evə gedəndə ona üz-gözünü turşut (özünü narazı göstər)" – (bu məsləhətə qulaq asan qadının) əri evə gəlib üz-gözünü turşutdu və özünü yalandan yuxuluğa vurdu.

açı ~ (-ğay, -ğanınqnı, -max) fel.– acı çəkmək, qəm-qüssə içində olmaq, kədərlənmək, nalə etmək, acıqlanmaq.

açığ Bax: **açıx**

açığ I ~ (-ım, -acımnınq) // **açıx** ism. – acı, üzüntü, kədər.**Oşta eminlikkə xaytti açığım menim (**Çıx. 38: 17). Budur, kədərim əminliklə əvəz olundu.

açığ II ~ Bax: **açıx** ~

açığlan ~ (-ma, -ıyırmen, -qan) // **açxlan** ~ (-dı) fel. – acıqlanmaq, acığı tutmaq, hiddətlənmək: **Acığlanıyırmen, mırmıldayırmen…** (Məs. 29: 12). Acqlanram, mırıldanıram…

açığlanmax f. ism – 1. zərhərlənmə; 2. acıq, acıqlanma, hirs, hirslənmə, hiddət, hiddətlənmə, qəzəb, qəzəblənmə: **Açığlanma üsnə açığlanmax.** Hiddət üstünə hiddət.

açığlat ~ (-tı, -tılar, -ıyırmen, -qan) fel. – acıqlandırmaq: **Açığlatıyırmen, hayıfsunıyırmen.** Acıqlandırıram, heyifslənirəm (sonra da peşiman oluram). **Yarğulağın alarnı, Tenqri ki, tüştülər sağışlarından, yürəklərninq kendilərninq köp dinsizliklərinə körə alarnınq keri et alarnı ki, açığlattılar, açıttılar Seni** (Məz. 5: 11). Ey Tanrı, onları təqsirkar çıxar, çünki pis niyyətlərə düşüüblər. Onları ürəklərindəki saysız küfrlərinə görə qov, çünki əleyhinə çıxaraq Səni acıqlandırdılar. **Öçəşləttilər meni yat ayaxları bilə kendilərininq da qurkları bilə kendilərininq acığlattılar meni...** Onalar öz yad badələri və bütləri ilə məni qıcıqlandıraraq əsəbiləşdirdilər.

açığlatuçı ism. – qıcıqlandrıcı, əsəb verici: **Cins yaman da açığlatuçi cıns, xaysı ki tüzətmədi yürəkin kendininq da toxtatmadı Tenqrigə canın kendininq // Millət yaman da açılatuçı millət ki, toğru etmədi yürəkin kensininq da**

toxtatmadı Tenqridə canın kensininq (Məz. 77/78: 8). Onlar dikbaş, qıcıq yaradan bir millət (cins) idilər. Ürəkləri Tanrıya dönük, könülləri vəfasız idi.

açığlı // açıxlı (-larnı) sif. – 1.əzabverici, üzücü; 2. acıqlı, hiddətli, qəzəbli: **Tenqri sığındırır bir yergə bilə övdə da çıxarır kensininq, ol türlü açığlılarnı ki, tiniptirlər kerezmanlarda** (Məz. 67/68: 7). Tanrı kimsəsizlərə ev qurur, əsirləri firavanlığa çıxarır, acığına tuş gələnlər isə quru yurdda yaşayır. **Sen açğlı bağından ölümnünq açtınq inamlılarğa köktəki xanlıxnı.** Sən inananları ölümün acıqlı pəncəsindən qurtarıb onlara göydəki Xanlığının qapılarını açdın. **Sen sonqğuda xurban bu tendə soyuldunq xaç üsnə açığlı xıyınınq bilə bizgə xutxarılmax üçün.** Sən sonda bizləri qurtarmaq (xilas etmək) naminə öz bədənini qurban verərək, dözülməz acılarla (əzablarla) xaç üstündə soyuldun.

açığlıx (-ndan) ism. – bəla, fəryad, məyusluq, pərişanlıq, əzab: **Anq açığlıx bilə toğulğan yaşlarınqnı seninq.** Məyusluqdan (pərişanlıqdan) doğulan göz yaşlarını yadına sal. **Berkəyt meni açığlıxından eski duşmannıq.** Əski düşmənin əzabına qarşı mənə güc ver (məni bərkit).

açıx Bax: aç I

açıx (-men, -tır, -tırlar, -nınq, -qa, -nı, -lar) sif – açıq. Qapalı olmayan, örtülü olmayan: **Ağızları açıx tamaxlarına dirə da ağızlarından çıxıyır otlu sasımş xurtlar.** Ağızları mədələrinə qədər açıqdır və ağızlarından iylənmiş odlu qirdlar çıxır. **Açıx başı bilə.** Örtüksüz başı ilə. **Kim ki sözlər yazıx sınqarı üçün, anı açıx yergə sürgəy edim** (Məz. 100/101: 5). Kim ki, şər-böhtan ataraq günaha batsa, onu açıq yerə sürgün edərəm. **Ağızlarımız bizim açıxtır sizgə xarşı, Qornaçılar da yürəkimiz bizim çeşilgən** (II Kor. 6: 11). Ey Korinflilər, sizinlə açıq danışırıq və ürəyimizi sizə açmışıq. **Çağır fərahlatır, sarı yağ açıx etər, ötmək toxtatır adamnınq yürəkin** (Məz. 103/104: 15). Çaxır ürəyi xoşhal edir, sarı yağ (zeytun yağı) üzləri güldürür, çörək adamın ürəyinə toxtaqlıq verər. **Açıx xoymax.** Müdafiəsiz qoymaq. **Xaytıp açıxmen hər sahat** (ll Kor. 5: 6). Buna görə hər zaman (sizlərə) açığam (səmimiyəm). **Surb qoys açıx avaz bilə cuvap berdi törəçigə** (ll Kor. 7: 16). Müqəddəs bakirə (Məryəm) hakimə aydın bir səslə cavab verdi. **Ber, Biy, oyaxlıx esimə menim da saxtlıx barça boğunlarıma, açıx es bilə da oyax sağış bilə tınğaymen.** Ya Rəbb, ağlıma oyaqlıq və bütün bədən üzvlərimə sayıqlıq ver, aydın ağıl və oyaq düşüncələrlə dincəlim.**Bolsun seninq sadağanq yapux da Atanq seninq ki köriyir yapux, tölövün etər sanqa açıx** (Mat. 6: 4). Belə ki verdiyin sədəqə gizli qalsın. Gizlində olanı görən Atan səni açıq-aşkar mükafatlandıracaq.

açıx ~ (-sınlar, -tılar, -sam, -sarlar, -qan, -qanlarğa) fel. – acımaq, aclıq hiss etmk, ac olmaq: **Xaytsınlar keçədən, açıxsınlar neçik itlər da yürüsünlər şəhər çövrəsinə** (Məz. 58/59: 7). Qayıtsınlar gecədən, it kimi acısınlar və şəhərin dövrəsində var-gəl etsinlər. **Ulu xocalar miskinləndilər da açıxtılar, evet, xaysılar ki, xolarlar Biyni, eksilməgəy alardan barça yaxşılıx** (Məz. 33/34: 11). Varlılar miskinləşmiş və ac-yalavac günə düşmüşlər, amma kimlər ki Rəbbə dua edir onların ruzi-bərəkəti əskik olmaz. **Açxtılar da unuttular işlərin anınq da fikir etmədilər sağışına anınq** (Məz. 105/106: 3). Onlar acıdılar və Onun (Tanrının) işlərini (buyuruqlarını) unutdular və Onun iradəsi barədə fikirləşmədilər. **Açıxtılar da susadılar da canları alarnın alarda əskildilər** (Məz. 106/107: 5).

Acıdılar və susadılar və onların canları (taqətləri) əskildi (azaldı). **Egər açxsam, sanqa nemə heç aytmam, zera menimdir dünya tügəlliki bilə kendininq** (Məz. 49/50: 12). Əgər acısam, sənə heç nə demərəm, çünki dünyanın tamamı mənimdir.

açıxlan I ~ Bax: **açıx** ~

açıxlan II ~ Bax: **açığlan** ~

açıxlat ~ Bax: **açığlat** ~

açıxlı Bax: **açığlı**

açıxlıx I (-qa, -ı, -ından, -lar) ism. – açıqlıq, əliaçıqlıq, səmimilik, rahatlıq: **Kim ki comarttır açıxlıx bilə** (Rom. 12: 8). Kim ki comərddir əliaçıqlıqla (sədəqə versin). **Yalbarıyıx da xolıyıx Andan ki, uzunluxun kündüznünq eminlik bilə da barça könqül xoşluxununq açıxlıxı bilə etgəy keçirmə bizgə**. Ona yalvaraq və dua edək ki, bütün gün uzunu bizə tam bir səmimiyyətlə hüzur və açıqlıq (rahatlıq) qismət etsin **Alqışlanqız buz da açıxlıx, zəmhəri da xar Biyni** (Dan. 3: 71-72) Bəyin (Rəbbin) buzuna, aydın səmasına, şaxta və qarına şükr edin.

açıxlıx II Bax: **açığlıx**

açıxmax (-lar) f. ism. – aclıq hissi. Qida yetərsizliyinin doğurduğu hiss. Toxluq hissinin ziddi.

açıxmaxlıx ism. – aclıq. Qida yetərsizliyi. Toxluğun əksi: **Sımarlamax inam üçün da yengil könqül bilə xulux üçün, xaysından başxa ki tez açıxmaxlıx bar üsnə** (l Tim 1: 18). Olmadıqlarında mənəvi aclığın ortalığa çıxdığı inam və vicdanlı ibadət barədə vəsiyyət.

açıxtan Bax: **açlıx** (-tan).

açıxtırmax fel. – ac salamaq. Kimisə acımağa məcbur etmək.

açıl ~ (-max, -maxqa, -maxı, -ma, -mınça-qaın, -sın, -dı, -dılar, -ıptır, -ır, -mas, -ıyır, -ır edi, -ğaymen, -ğay, -ğaylar, -salar, -ğan, -ğandır, -ğandrlar, -ğanda, -ğandan, - ğan bolsa, -ğanı, -ğaçox,) fel. – açılmaq, cuşa gəlmək, səmimi olmaq, alışmaq, yanmaq: **Açıldı.** Açıldı. **Açılğan.** Açıq. **Zera ağzı yazıxlınınq, ağzı hillalınınq açıldı üstümə menim** (Məz. 108/109: 2). Çünki haram yeyənin (günahkarın) də, halal tikə yeyənin də ağzı üstümə açıldı. **Anqar umsandı yürəkim, faydalı boldu da açıldı boyum** (Məz. 27/28: 7). Qəlbim Ona güvənəndə köməyimə çatır. Sevincdən qəlbim cuşa gəlir. **Açılıptır sanqa eşiki uçmaxnınq.** Cənnətin qapısı üzünə açılıbdır. **Sen kirdinq aralarına da eşik açılmınça xaldı yapıx.** Sən aralarına girdin, amma bu zaman qapı açılmamış və bağlı qalmışdı. **Xaxıyırmen ki, açılğay manqa xarşı.** (Qapını) döyürəm ki, üzümə açılsın. **Xaxınqız ki, açılğay sizgə** (Luk: 11: 9). Döyün ki, üzünüzə açılsın. **Göründülər çovraxları suvnunq da açıldılar, belgili boldular himləri dünyanınq** (Məz. 17/18: 16). Suların dərinlikləri göründü, dünyanın bünövrəsi açıq qaldı. **Ol sahat açıldı kök.** O saat göy üzü açıldı. **Açıldı yer da yuttu Tatannı da yaptı taborların Apironnunq** (Məz. 105/106: 17). Torpaq yarılıb Datanı uddu, Aviramla yoldaşlarını yerə batırdı. **Kes-kenetə yarıx açıldı tamuxta.** Dərhal cəhənnəmdə işıq yandı. **Közleri açılır cannınq da tenninq.** Gözləri açılır ruhun da və bədənin də. **Xalğanınq berdinq yemə, xaysı ki yep açıldı közləri tanımağa bitikninq xuvatın.** Müqəddəs kitabın qüvvəsini tanımaları üçün qalıb onlara gözlərini açan (mənəvi) qida verdin. **Sözləri Eyəmizninqdir sözlər ari, nemik da kümüş tanqlanğan da sinəlgən, yerdən arıtılğan da açılğan yeti kez torpaxtan** (Məz.

11/12: 7). Rəbbin kəlamları pakdır, kürədə əridilən, yeddi dəfə təmizlənən gümüş kimidir.

açımax (-tan). // **açmax** f. i – məyusluq, təhqir olumnuşluq, alçaldılmışlıq, qəm, kədər, qüssə, pərişanlıq, narazılıq, deyingənlik, dərdə şəriklik, şikayət, inləmə: **Bügün egər avazına anınq işitsəngiz, bizmilətməngiz yürəkinqizni sizinq, neçik açmaxtan** (Yəh. 3: 15). İndi, onun səsini eşitdiyiniz zaman, deyinərək ürəklərinizi daşa döndərməyin. **Açımağ bilə.** Dərdə şərik çıxaraq.

açımaxlıx ~ (-tan). f. i. – məyusluq, inciklik, narazılıq: **Bügün egər avazına anınq işitsəngiz, bizmilətməngiz yürəkinqizni sizinq, neçik açmaxlıxtan kümümə sınalmaxnınq anabadda** (Yəh. 3: 7). İndi, onun səsini eşitdiyiniz zaman, səhradakı sınaq günlərindəki kimi narazılıq hissi ilə ürəklərinizi daşa döndərməyin.

açın f. i. – ac, bir şeyə susamış > **açın xalmax** - ac qalmaq: **anınq üçün kobelada yeməxni yürütüyirbiz ki, açın xalmağaybiz.** Ac qalmamaq üçün yeməyimizi zənbildə daşıyrıq. > **açın ölməx** – acından ölmək, aclıqdan əziyyət çəkmək: **Atım hali açın öliyir.** Atım bu dəqiqə acından öləcək. **Tut meni, neçik xaysı birin yalçılarınqdan senin ki, bolmağay yoxsuluxtan açın ölgəymen.** Məni öz nökərlərindən biri kimi qəbul et ki, yoxsulluq üzündən acından ölməyim. > **açındırlar** – acdırlar, aclıq çəkirlər.

açısız sif. – acısız, mayasız, xəmir mayası olmadan, xəmirinə maya vurulmamış, turşusuz, turşuducusuz: **Açısız ötmək.** Xəmirinə maya vurulmamış çörək.

açıt ~ (-ıyım, -ma, -manqız, -tılar, -ır, -ıyırmen, -ıyırsiz, -mağaylar, -qan, -qalarnı, -mağan, mağandır) fel. – 1. turşutmaq, acıtmaq, xəmiri acıtmaq, xəmirə maya qatmaq: **Bilməs misiz ki, azğına açı xamur barça neməni açıtır? Arıtınqız keri eski xamurnu ki, bolğaysız yəngi yaratılğan, ne türlü ki, siz açıtmağan, zera bayramımız bizim soyuldu, Krisdos** (1 Kor. 5: 6, 7). Bilməzmisiniz ki, azacıq acı xəmir (maya) hər şeyi acıdır? Əski xəmirləri arıdın (təmizləyin) ki, acı qatılmamış xəmir kimi yenidən yaradılmış olaq, çünki (Pasxa) bayramımız bizim (İsa) Məsihdir. 2. məyus etmək, pərişan etmək, kefə soğan doğramaq: **Xaytıp men da paxıllatıyım alarnı hörmətsiz millət bilə da essiz millət bilə açıtıyım alarnı.** Mən də qayıdıb aralarına həsəd toxumu səpər, qaba millət(in əli) ilə və ağılsız millət(in əli) ilə onları pərişan edərəm.

açıtaş ism. – aşı daşı, marqans tərkibli kimyəvi maddə, kükürdlü alüminium dioksid duzu. Dərinin aşılanması zamanı və tibbi peraparat kimi qanın saxlanılması, yaranın yuyulması üçün istifadə edilir: **On eki xantar açıtaş.** On iki qantar açıdaş.

açıtmax f. ism – acıtma, xəmirə maya vurma, turşutma: **Anınq üçün arı tumnunq açıtmax da suv yoxtur, ölümsüzlüxkədir oxşaş.** Onun üçün də müqəddəs ayində acıtmaq (maya vurmaq) və su yoxdur, o, ölümsüzlüyə bənzəyir.

açx Bax: **açıx**

açxıç f.i. – 1. açar, cəftə, qıfıl: **Şahat, uçmaxnınq açxıçları sendədir.** Doğrudur, cənnətin açarları səndədir. **İnam açxıçıdır köktəgi uçnaxnınq da anqğıcıdır biyiklikninq ki, ne türlü minməx kerək da açıp uçmaxnı kirməx kerək.** İnam göydəki cənnətin açarı və böyüklüyün xatırlanmasıdır, odur ki, yüksəlmək, açmaq və cənnətə girmək gərəkdir. **Törə Bitikninq açxıçı. Qaydalar (qanunlar) Kitabının açarı.** 2. çaxmaq: **Tüfək açxıçları.** Tüfəng çaxmaqları.

açxıçlıx ism. – açarlıq, açar düzəltmək üçün nəzərdə tutulmuş material: **Kümüş açxıçlıx.** Gümüş açarlıq (material).

açxın Bax: **açın**

açxlan ~ Bax: **açıxlan** ~

açxn Bax: **açxın**

açlıx (-nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ın, -lar) ism. – aclıq, qida yetərsizliyi nəticəsində yaranan və bədənin qidaya ehtiyacı olduğu barədə siqnal verən instinkt. Toxluğun əksi: **Xaytıp kim ayırğay bizni sövükündən Krisdonunq: xıyın, yoxsa tarlx, yoxsa sürülməx, yoxsa mı açlıx, ya yalanqçlıx, ya prihoda?** (Rom. 8: 35). Bizi Məsihə olan sevgidən kim ayıra bilər: əzab, yoxsa sıxıntı, yoxsa sürgün, yoxsa aclıqmı, ya lüt-üryanlıq, yoxsa ki, ehtiyac? **Xazaxta bek açlıx edi.** Qazaxda (qazax // kazak elində, qazaxlar // kazaklar arasında) bərk aclıq idi. **Açlıx boldu da ulu sovux.** Aclıq və şiddətli soyuq oldu. **Yedi kün açlıx bilə incitti kensin.** Yeddi gün ona aclıqla əzb verdi. **Kötür öçəşməxinqni yaratqanlarınqdan, açlıxnı xılıç kötürməxni, afatnı, xardaşlıxımızını bizim saxla tügəl sövüktə birliktə.** Götür (çək) qəzəbini, aclığı, (başımız üzərinə qaldırdığın) qılıncı yaratdıqlarından (məxluqatının üzərindən), sevgi və birliyimizi tamamla. **Uyalmısarlar alar zamanədə yamanlıxnınq, evet, kününə açlıxnınq toysarlar** (Məz. 36/37: 19). Onlar fəlakət günündə utanmaz, aclıq günündə isə qarınlarını doyurarlar. **Hali açlıx ölümü bilə tas bolıymen.** İndi aclıqdan ölüb, məhv oluram. **Övrət oğlunqnu aclıxqa da susamaxqa.** Oğlunu aclıq və susuzluğa alışdır. **Sınağın oğlanlarınqnı açlıx bilə da susamax bilə da miskinlik bilə da eski bazıx tonlar bilə.** Oğullarını aclıqla, susuzluqla, kasıblıqla və köhnə kobud don (geyim) ilə sına. **Can xutxarma ölümdən canların alarnınq, yedirmə alarnı açlıxta** (Məz. 32/33: 19). Canlarını (onların istəyir) ölümdən qurtarsın, aclıqda (qıtlıqda) belə onlar sağ qalsın. **Opranğanlar da zabunğanlar açlıxtan, kazandan sındırqalağan, leş tüşkən barça uçar xuşlarğa köktəgi** (Qan. 32: 24). Qıtlıqdan tükənəcək, qızdırmadan qırılacaqlar, vəbadan tələf olacaqlar. Leşlərini göydəki quşlara yem edəcəyəm. **Xoca oğlu yılan yedi – ayttılar ki hakimliktir anqar; yarlınınq yedi esə – ayttılar, açlıxtan yedi** (Alban atalar sözü). Varlının oğlu ilan yedi, dedilər ki, dərmandır (həkim məsləhətidir), kasıbın oğlu yedi isə, dedilər ki, acından yeyib.

açmax (-nı, -ınq) f.i. – açılma, açılış, açıqlama, şərh, yorum: **Aldınqız sizgə atalğan haybatnı, çeşməxni da bağlamaxnı, açmaxnı da yapmaxnı.** Sizə vəd olunmuş şöhrəti, icazəni, bağlılğı, açılış və bağlanışı aldınız. **Tenqri çıxmaxınq çıxqanınqa senin alnına joqovurtunqnunq seninq, açmaxınq seninq, pustalix bilə, yer də teprəndi, zera da kök yaxış etsərlər keçkəningə seninq anabaddan yer titrədi, xaçan ki, kök tə kropit etti yüzündən Tenqrininq. Sinada alnına Tenqrininq İsrayelninq** (Məz. 67/68: 8, 9). Ey Tanrı, Sən xalqının önündə gedərkən, çöllükdə yürüşə çıxarkən, Sina dağındakı Tanrının qarşısında, Tanrının, İsrailin Tanrısınn hüzurunda yer lərzəyə gəldi, göydən yağış töküldü.

açq Bax: **açıx**

açtır ~ (-dı, -dıx, -dılar). fel. – açdırmaq: **Tenqri kensinə uzax ömür bergəy ki, kömülgən xaznanı açtırdı da tiyilğən çovraxnı açtırdı ki, susamış canlarnı içirgəy.** Ey Tanrım, ona uzun ömür ver ki, bağlı xəzinəni və gözü tutulmuş bulağı

açdırdı ki, susamış canların susuzluğunu yatırtsın. **Açtırdılar eşikni yarımkündə da kirdilər içkəri.** Günorta qapnı açdırdılar və içəri girdilər.

ada ism. – ada. Dörd tərəfi su olan quru parçası: **Ya xaysı adağa aytkaymen: "Yap meni xorxusu alnlna Tenqrininq"?** Hansı adaya deyim ki, "Məni Tanrı qorxusundan qoru"?

adam (-men, -sen, -dır, -nınq, -nınqdır, -ğa, -ğadır, -nı, -da, -dan, -lar, -larbiz, -larsiz, -lardırlar, -larnınq, -larına, -ların) ism. – adam, insan: **Men adammen, neçik sen.** Mən də sənin kimi adamam. **Biyimiz Yisus Krisdos, xaysı Tenqri da adamsen.** Həm Tanrı, həm də insan olan Rəbbimiz İsa Məsih. **Xaçan ki aytsa xaysı sizdən, ki: "Men Bolostanmen", – da birsi, ki: "Men Abolostan", – dügülmi ki, adamlarsiz?...** (I Kor. 3: 4). Çünki əgər biri «Mən Pavelinəm», digəri isə «Mən Apollosunam» deyirsə, siz adam deyilsinizmi? **Keri etti kendindən çatırnı Selovda, çatırnı, xaysı ki sığındırdı arasına adamlarnınq** (Məz. 77/78: 60). İnsanlar arasında qaldığı çadırını, Şilodakı məskənini tərk etdi. **Dügül ki, xuvatın atnınq klədi Biy da ne erlikinə adamnınq aznavur da dügül ki, tanqlama velet adamğa biyəndi** (Məz. 146/147: 10). O, güclü atlardan zövq almaz, qüvvətli addımlardan razı qalmaz. **Bu türlü adam ki, xorxar Eyəmizdən...** (Məz. 127/128: 4). Rəbbimizdən qorxan bu cür insan... **Burungi adam yerdən, torpaxtan, evet, ekinçi Adam – Biy kökrən** (I Kor. 15: 47). Birinci adam yerdən, torpaqdan, bəli, ikinci Adam – Rəbb isə göydən. **Anınq üçün ağırlanmasbiz da yoxesə egər ki, çıxarığı adammız bizim buzursa, na içkərigi yanqırır kün-kündən** (II Kor 4: 16). Buna görə biz ümidimizi itirmirik. Zahirimiz get-gedə xarab olsa da, daxilimiz gündən-günə təzələnir.

-Nedir çektiri adamnınq?

-Menqərüçisi adamnınq oğludur, xaysınınq ki, tölövü kendininqdir (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" əsərindən).

-İnsanın xüsusiyyəti nədir?

-Adamın varisi övladıdr ki, onun dölüdür.

Şaytan içinə kirgən deli adamnınq... İçinə şeytan girmiş dəli adamın... **Bütün dünyanınq Tenqrisi da Biyi barça yaratqanınqnınq, yasovuçısı tüşkünlüxün adam canınnq.** Bütün dünyanın və bütün yaratdıqlarının Rəbbi, cəsur insan qəlblərinin xilaskarı. **Abra meni, Biy, adamdan yaman, adamdan egri xutxar meni** (Məz. 139/140: 2). Ya Rəbb, məni şər adamlardan xilas et, məni qəddar insanlardan hifz et. **Adam fəhamsız bunu ki heç tanımas da essiz heç almastır eskə** (Məz. 91/92: 7). Nadan insan bunu heç vaxt bilməz, axmaq insan bunu dərk etməz. **Yarğu etməgə öksüzgə da yarlığa ki, dağın artmağay adam ulu sözləməxində kendininq üstünə yüzününq yerninq** (Məz. 9/10: 18). Yetimə, fəqirə ədalət göstərəcəksən ki, torpaqdan yaradılan insan bir daha təhlükə yaratmasın. **Həlbət, heçtirlər (heçtir), boşturlar oğlanları adamlarnınq, yalğandırlar oğlanları adamlarnınq, tartovlarından (tartovlarında) kendilərininq yazıxlanırlar da kendiləri heçliktədirlər birgə (ölçövlərinə kensilərininq yazıx etərlər da kendiləri boşluxtandırlar bir oğurdan) (**Məz. 61/62: 10).

Bəşər övladları yalnız bir heçdir –
Əlbəttə, insan övladları fanidir.

Tərəzinin gözündə çəkərkən hamısı yuxarı qalxır,
Çəkisi bir nəfəsdən yüngül gəlir.

Adam Bax: **Adəm**

adamça sif. – adam kimi, insancasına

adam-hayvan ism. **(**adam ər. + hayvan ər) – "canlılar", "canlı varlıqlar" anlamında işlədilən ifadə (adamlar və heyvanlar);

adami Bax: **adəmi**

adamilik Bax: **adəmilik**

adamısı Bax: **adəmi** (-sı)

adamlan ~ (-ğan) fel. – mifoloji mənada adama çevrilmək, adam qılığına girmək: **Toğıyır adamlanğan, qoysluqun buzulmaxsız saxlamax bilə.** O, adam qiyafəsində, anasının bakirəliyini pozmadan doğuldu.

adamlat ~ (-tım, -tınq, -tı, -tıq, -tınqız, -tılar) fel. – məcazi mənada "adam etmək", yəni kimisə doğru yola gətirmək, ona elm və əxlaq vermək və ya ev-eşik, iş sahibi etmək və s.

adamlıx ~ (-nınq, -qa, -nı, -ta, -ınınq, -ım, -mıznnq, -lar, -larnınq, -larnı, -larğa, -larda) ism. – bəşəriyyət: **Özgədən özgəgə keltirmə, neçik adamdan adamlıx, neçik tenqizdən tenqizlix. "**Adam"dan ("adam" sözündən) "adamlıx" ("bəşəriyyət" sözü), "dəniz"dən "dənizlik sözü yarandığı kimi (bu da bir) törəmədir (düzəltmə ismidir).

adamnınqki ism. – adamınki, insanınki. Adama məxsus, hər hansı bir adamın malı olan: **Bar mendən keri, şaytan! Azmaxlıxım menimsen! Ki, sağışlamassen Tenqrininqkin, yoqsa adamnınqkın** (Mat. 16: 23). Çəkil qarşımdan, Şeytan! Sən Mənə mane olursan. Sən Allahın işləri haqqında deyil, insanınkilər barəsində fikirləşirsən.

adamsız sif. – adamsız, adamlar olmayan

adat Bax: **adət**

Adəm ~ (-ninq, -ni, -dən) // **Atəm** ~ (-ninq, -dən) // **Atam** ~ (-ninq) x. ism. – Həzrət Adəm (ə) peyğəmbər. İlk insan və ilk peyğəmbər: **Zera Adəm əvəl yaratıldı da sonqra Eva da Adəm yanqılmadı, yoxsa xatın aldandı da yanqıldı** (l Tim 3: 13). Çünki əvvəl Adəm yaradıldı, sonra Həvva və Adəm yanılmadı, amma qadın aldandı və yanıldı. **Ağaçtan edi Adəmninq ölümi, yənə ağaçtan boldu tirilməxi.** Ağacdan idi Adəmin ölümü, yenə ağacdan oldu dirilməyi. **Boldu kişi burungi, Adəm, tiri nəfəsli, ekinçi Adəm – can bilə tirgizüçi** (l Kor. 15: 46). Oldu birinci kişi, Adəm, diri nəfəsli, ikinci Adəm – can ilə canlandıran. **Atəm atamızını da Evanı yarattı.** Adəm atamızı və Həvvanı yaratdı. **Adəm atamnı da Evanı alda(tı)p uçmaxtan atan çıxardım.** Ulu ata Adəmi və Həvvanı aldadıb cənnətdən çıxardım. **Tenqri ayttı Adəm atamızğa ki: "Seninq emgəkinq bilə yeğaysen seninq ötməkinqni".** Tanrı atamız Adəmə dedi: "(Ağır) əməyinlə öz çörəyini (qazanıb) yeyəcəksən sən. **Barça adamlar, ne xadar ki edilər, Atəmdən başlap...** Bütün adamlar, nə qədər ki idilər (olublar), Adəmdən başlayıb... **Azadlıx berdinq canlarğa ki, Atəmdən beri anda edilər.** Adəmdən bəri orada olan ruhlara azadlıq verdin.

adəmi (-ninq, -gə,-ni, -də, -dən, -si, -sinə, -lər, -lərninq, -lərninqdir, -lərgə, -lərdən, -ləri, -lərinq, -lərdən, -ləri, lərininq, -lərində) ism. – Adəm oğlu, Adəm

övladı, adam, insan, bəşər: **Ayttılar naxaşlar ki; "Adəmini asrı köçürübiz, yoxesə Tenqrini bolmasbiz köçürməgə".** Nəqqaşlar (rəssamlar İsaya) dedilər: "Səni(n rəsmini) bir Adəm övladı kimi asan köçürürük (çəkirik), amma Tanrını köçürmək (təsvir etmək) üçün bula bilmirik. **Adəmininq 365 boğumu.** Adəm oğlunun 365 oynağı. **Kördüx tanq adəmilər otlu xanatllar ki, xulux etiyirlər edi bu tonğa da biz xorxtux yuvuxlanma ol yergə.** Biz odlu qanadları olan işıqlı Adəm övladları gördük. Onlar bu dona (mifik geyimə) qulluq edirdilər və biz o yerə yaxınlaşmağa qorxduq. **Adəmininq tarbiyatı.** Adəm oğlunun təbiəti.

adəmilik // **adəmlix** (-ninq, -qə,-ni, -tə, -tən, -imni, -i, -inə, -in, -inə, -imiz, -imizninq, -imizni) ism. – insanlıq, insan təbiəti, insanın mahiyyəti: **Egər ki ayrılmaxnı bilsə edi arakəl adəmilikində da Tenqrilikində, kerək edi aytma ki, Söz Tenqri – tünəgün da Yisus Krisdos – bügün.** Əgər həvvari Onun insanlıq və Tanrılıq sifətlərinə ayrıldığını bilsəydi, gərək deyəydi: Tanrı-Söz dünən, amma İsa Məsih bu gün. **Kim ki xaytsa yazıxlarından igitliktə, anqa bağışlarmen uçmaxnı yüzünə yüz kez. Da kim ki orta adəmilixinə xaytsa, anqar seksəninə seksən kez bağışlarmen uçmaxnı.** Kim ki günahlarından gəncliyində qayıtsa (geri dönsə), ona onun yüzünə qarşı cənnəti yüz dəfə bağışlaram. Kim ki orta yaşlarında qayıtsa onun səksəninə cənnəti səksən dəfə bağışlaram. **Eki türlü bardır səbəp: adəmilik tarbiyatından da törədən.** İki cür səbəb var: insan təbiətindən və Törədən (qanunlardan qaynaqlanan səbəb). **Da boldu eki tügəl tarbiyattan Tenqrilikninq da adəmilikninq bir boy tügəl.** Və oldu iki təkmil təbiətdən – Tanrılıq təbiətindən və insanlq təbiətindən bir kamil tam. **Men kristanmen da adəmiliktə ündəliyirmen Mariane.** Mən xristianam (məsihiyəm), insanlıq təbiətimcə məni Mariane adlandırırlar.

adəmlik Bax: **adəmilik** // **adəmlix**

adət (-ninq, -qə, -ni, -i, -imizgə, -lər, -lərgə, -ləri, -ləringiz) ism. (< azər. < ər.) – adət, adət-ənənə, hər hansı bir xalqın həyatında kök salmış ənənə, alışqanlıq, alışılmış şey və ya hərəkət: **Adət buyurur.** Adət buyurur. **Adətgə görə.** Adətə görə. **Adətimizgə görə.** Adətimizə görə.

adətçə zrf. (< **adət** azər. < ər.) – adətən, adəti üzrə, bir qayda olaraq, mütəmadi olaraq, həmişə

Addrianos Bax: **Adrianos**

aden (-də, -i) ism.(aram) – məşhər, məhkəmə, məhkəmə salonu: **Burungi adendə kimesə manqa boluşmadı, yoxsa barçası saldılar meni** (ll Tim.4: 16). Birinci məhkəmədə kimsə mənə kömək etmədi, əksinə, hamısı məni tərk etdi. **Mununqki haybatlıx adeni qorunmax, xaysı ki bu cuhutqa qorundu, Ata Tenqrininq zorqundan u küçündən.** Ata Tanrının qüdrət və hökmü ilə cuhuta (yəhudiyə) görünən möhtəşəm məhkəmənin təsviri belədir.

adeni Bax: **aden**

Adirna Bax: **Ədirnə**

Adonida x. ism. (< yun. Adonis) – Adonis. Kipr çarı Kinirin və onun qızı Mirranın oğlu, qədim yunan sevgi tanrıçası Afroditanın sevgilisi. Qısqanc Arey tərəfindən öldürülən Adonida Afrodita tərəfindən çiçəyə çevrildilmişdi. Payızın gəlişi ilə ona matəm saxlanılar, ağılar deyilər, yazın gəlişi ilə isə dirilişi naminə bayram edilərdi. Bu personajın prototipi rolunda qədim şumerlərin çobanlar və

təbiət tanrsı Dumuzi çıxış etməkdədir. Dumuzi kultunu şumerlərdən alan akkadlar və onların varisləri babillilər Dumuziyə "Təmmuz" deyirdilər ki, yunanlar da sonradan onu "Dionis"ə çevirmişlər.

Adrianos // **Adriyanos** // **Addrianos** x. ism. – Roma imperatoru Publiy Eliy Adrian Trayan (76-138)

afat ~ (-nı, -ta) ism. (< azər. < ər.).- afət, bədbəxtlik, fəlakət, təbii fəlakət, epidemiya: **Bu yazıxlar üçün Tenqri türlü-türlü yaman berir dunyanınq üstünə: xılıç, açlıx, olcalıx, afat, nahlı ölüm.** Bu günahlara görə Tanrı dünyaya cürəbəcür fəlakətlər göndərir; qılınc, aclıq, əsirlik, gözlənilmz (vaxtdan əvvəl) ölüm. **Kötür öcəşməxinqni yaratkanlarınqdan, açlıxnı, xılıç kötürməxni, afatnı, xardaşlıxımızını bizim saxla tügəl sövüktə tirilmə birliktə.** Çək qəzəbini öz yaratdıqlarından, aclığını, qılıncını, təbii fəlakətini, bizim tam sevgi və qardaşlığımızı saxla ki, birgə yaşayaq.

ağa (-nınq; -sı, -sın; -lar, -larnınq, -larğa, -lardan, -larım, -larımda; -larımız; -ları, -larına, -larından) // **aha** (-sına; -lar, -larğa) ism. - 1. böyük qardaş: **Niğol Can oğlu, Sultannınq ağası.** Niğol Can oğlu, Sultanın böyük qardaşı. 2. ağa: **Sultan yeniçeri ağasın yürəklənip xondikar mənzul etti.** Sultan qəzəblənib, yeniçərilərin ağasını – xotkarı vəzifəsindən azad etdi.

ağaç (-nınq; -qa, -nı; -ta, -tan, -tandır, -lar, -larnınq, -larğa, -lardan, -larım, -larımda; -larımız; -ları, -larına, -larından) // **ahaç** (-tan; -ına) // **axaç** ism. – ağac, dəyənək, zopa: **Xadaldi xaçqa ki, bizni çeşkay baqdan da baqışlağay aqaçın tirlikninq ornuna ağaçınınq ölümnünq.** Xaça mıxlandı ki, bizi bağlardan azad etsin və ölüm ağacı əvəzinə həyat ağacı bağışlasın. **Eki bazıx ağaçtır, ne üsnə kemidir, burnuna kemininq yabuşupturlar.** Gəminin üzərlərində qərar tapdığı iki möhkəm şalban gəminin burun tərəfində pərçimlənibiər. **Anq... ağaçlar bilə tüvüp sürgənlərni.** Xatırla... necə ağacla döyüb səni qovurdular.

ağaça ism. – əmi, atanın qardaşı: **Ağaça ya atam xardaşı.** Əmi və ya atamın qardaşı.

ağa-xardaş // **aha-xardaş** ism. – qardaşlar, böyük və kiçik qardaşlar.

ağalıx (-nınq, -qaa; -ınq; -ların) ism. – ağalıq, hakimiyyət, hökmranlq: **Bergin manqa sövünçlükün xutxarılma anınq da can ağalıxınq bilə seninq toxtat meni. (**Məz. 50/51: 14). Məni azad et hökmünlə, qan tökmək təqsirindən məni qurtar.

ağarlan ~ Bax: **ağırlan** ~

ağart // **axart** ~ fel. (TZ) – ağartmaq.

ağart ağın Bax: **axart** ~

ağça Bax: **axça**

ağit // **tağit** – ibrani əlifbasının hərflərindən birinin adı. Bu kəlmə alban (qarqar-qıpçaq) əlyazmalarından yalnız "Zəbur"un yer aldığı əlyazmalarda, ibrani hərflərinin adı çəkilən məzmurlarda (Məzmur 119) işlənməkdədir.

ağı ~ (nqnınq, -nqnı) ism. – 1. acı (dad); 2. acı, üzüntü, dərd, kədər, təəssüf, ağrı:

Oşta haqsız xazğandı törəsizlikni, yüklıdi ağını da toğurdı törəsizlikni (Məz. 7: 15). Pislər hiyləyə hamilə olar, şər üçün ağrı çəkər, yalan doğar. 3. acıq: **Xorxuludur öçəşməxi ağinqnınq seninq yazıxlılar üsnə.** Sənin günahkarlara

qəzəb və acığın qorxuludur. **Tik, Biy, ağınqnı da xorxunqnu seninq yürəkimə menim.** Öz acıq və qorxunu ürəyimə sal mənim (ki, yolumu çaşmayım).

ağın I Bax: **axın**

ağın II Bax: **sığın**

ağın ~ (-ınqız, -sınlar, -dınq, -dı, -dılar, -ıpdırlar, -ıyır, -ıy edi, -ğanda, -ğanqnı, -ğanna, -ğanından, -maxnınq, -maxnı, -maxta, -maxtan, -maxı, -ma, -maxınınq, -maxın, -maxında, -maxından, -ıp) fel. – ucalmaq, yüksəlmək, qalxmaq, göyə qalxmaq, qeybə çəkilmək: **Ağınınqız, buyruxçılar, eşikinqizdan sizinq yoğarı, ağınsınlar eşiklar menqilik da kirgəy xanı haybatnınq (**Məz. 23/24: 7). Ey darvazalar, başlarınızı qaldırın, ey qədim qapılar, açılın, əzəmətli Xan içəri daxil olsun! **Çıxtı kerovpelərdən da uçtu, ağındı ol xanatlarında yellarninq (**Məz. 17: 11). Bir keruva minib uçdu, yel qanadları üstə qalxıb şığıdı. **Ağındı ulu körkünq seninq dağin biyik, ne ki kök (**Məz. 8: 2).

İsmin bütün yer üzündə nə qədər əzəmətlidir!

Ehtişamın göylərə qalxır.

Buyruxçılari joğovurtnunq yığıldılar alnına Tenqrisininq Aprahamnınq, zera Tenqrininq xuvatlari yerdən asrı ağındılar (Məz. 46/47: 10). İbrahimin Tanrısının xalqı ilə bir yerdə olmaq üçün xalqların əsilzadələri yığılır, çünki yer üzünün sipərləri Tanrınındır. O nə qədər ucadır! **Çıxardı alarnı tağina arilikininq kendininq, tağ ol, xaysi ki tapunup edi onqu aninq. Keri etti yüzündən alarnınq dinsizlərni, ülüşlü etti alarnı ülüşünə menqərmaxininq kendininq, da acindirdi otaxına alarnınq cinsin Israjelninq** (Məz. 77/78 54, 55). Onları Öz müqəddəs torpağına, sağ əli ilə aldığı dağlar diyarına gətirdi. Onların qarşısından başqa millətləri qovdu, torpaqlarını da İsrail qəbilələrinə mülk olaraq payladı, Yaşamaq üçün yurd-yuvalarını onlara verdi.

ağır (-men, -dır, -dırlar; -nı; ıı, -ın) // **ağr** // **ahır** sif. – ağır, sanballı, tutumlu kütləsi böyük olan, çətin, dözülməz, çəkilməsi zor olan: **Bitiklərinq ağırdırlar da küçlü, evet körümü teninqninq küçsüz, da sözünq heç etilgən** (ll Kor. 10: 10). Onun məktubları sanballı və təsirlidir, özünü görəndə isə zəhmsiz, nitqi də heçdir. **Xorğaşından ağirdir.** Qurğuşundan ağırdır. **Ol ağır xıyın tibinə klədinq azğına tinməgə.** Bu ağır işkəncələr zamanı o azacıq dincəlmək istədi. **Yaşırma bolmağaylar bizim ağır ögütümüz tibinə.** Onlar bizim ağır öyüd-nəsihətimizdən sonra heç bir şeyi gizlətməməlidirlər **Tenim bilə ağırmen da canım bilə xaramğulanıpmen.** Bədənim ağırlaşdı, ruhum tutqunlaşdı. **Ağır tenim yenqilləngəy çalışmaxqa barça türlü yaxşılıxnı.** Hər cür xeyirli işlər görmək üçün, qoy, ağır bədənim yüngülləşsin. **Kelinqiz, barça emgəgənlər da ağır yüklülər yazıx bilə da men tinçlix berirmen sizgə (**Mat.11: 28). Ey bütün əməkçilər (yorğunlar) və yükləri ağır olanlar, günahlarınızla yanıma gəlin, Mən sizə rahatlıq verərəm. **Yazıxlı xulunq da ağır yüklü yazıx bilə, tüşiymen alnnqa seninq, Biyim menim da Tenqrim.** Mən, Sənin günahkar və çətinliyə düşmüş qulun, qarşında səcdəyə qapanıram, Rəbbim və Tanrım mənim. **Ağır zamanlarına.** Çətin vaxtlarında.

ağırayaxlı (nınq) – 1. ism. hamilə qadın: **Neçik ınçxanğanı ağırayaxlınınq ki, yetişiptir zamanəsi toğurmaxınınq da ağrıxından ınçxanğay** (Yeş. 26: 17).

Hamilə qadın doğuş vaxtı gələndə ağrı çəkib qovrularaq necə qışqırırsa. 2. sif. hamilə ~: **Ağırayaxlı xatun.** Hamilə qadın.

ağırıxlı Bax:. **ağrıxlı**

ağırlan ~ (-ma, -masın, -malıx, -manqız; -dım, -dı, -dıx, -dılar; -madı; -ıpmen; -masbiz; -ıyırmen, -ıyırlar; -ğaymen, -ğay, -ğaysız; -mağay, -mağaysız; -mağay edi; -sa; -ğan, -ğanğa, -ğanıma; -maq, -maxqa, -maxlarından; -mıyın; -ıp) // **ahırlan** ~ (-manqız) fel. – ağırlaşmaq, tənbəllik etmək: **Evet yaxşı etmə ağırlanmalıx ki, zamanəsinə kensininq çalğaybiz, salınmıyın (**Qal. 6: 9). Yaxşılıq edərkən tənbəllik etməyək (ağır tərpənməyək). Çünki əgər həvəsdən düşməsək, vaxtında biçərik. **Egər kimesə inanğan tullar saxlağay, yetkinçə bolsun alarğa da ağırlanmasın yıxövgə, zera köni tullarğa yetkinçə bolsun** (l Tim. 5: 16). İmanlı (mömin) kimsə, qoy, dul qadınlara yardım etsin. Kilsənin yükü ağırlaşmasın ki, həqiqi dul qadınlara yardım edə bilsin. **Hər zaman alğış etiinqiz da ahırlanmanqız** (Mat. 26: 41). Hər zaman dua edin ki, ağırlaşmayasınız (tənbəlləşməyəsiniz). **Anınq üçün ağırlandım ol millət bilə ya igrəndim da ayttim: "Tiyğisiz bularıptırlar yürəkləri bilə da alar tanimadılar yollarımnı menim" (**İbr. 3: 10). Buna görə o nəsildən zəhləm getdi. Dedim: "Onlar həmişə ürəklərində azır, yollarımı tanımırlar". **Ağırlandı xolunq seninq üstümə menim kündüz u keçə.** (Məz. 31/32: 4).

Əlin üzərimdə gecə-gündüz ağırlaşdı,

Sanki yayın quraqlığı məni taqətdən saldı.

Yedi Jağop, toydu, ağırlandi sövüklü (Qan. 32: 15). Yedi Yaqub, doydu, əzizxələf ağırlaşdı (piyləndi). **Zera kləmən biliksiz bolma sizgə, xardaşlar, tarlıxımiz üçün bizim bolğan Asiyada, zera artıx küçümüzdən çıxarı ağırlandıx anqar ança ki, umsasız da boldux tirliktən (**ll Kor.1: 8). Ey qardaşlar, Asiya vilayətində çəkdiyimiz əziyyətlərdən bixəbər olmağınızı istəmirəm. Gücümüzdən daha artıq bir yük altında qaldıq. Hətta yaşamaqdan belə, ümidimizi kəsmişdik. **Xaçan ağırlansa, Eyəmninq alnına tökkəy alxışın kensininq (**Məz.101/102: 1). Ağırlaşdığında Rəbbə alqış et, ey könlüm.**Anınq üçün bar bizdə bu xulux, ne türlü ki taptıx yarlığamax da ağırlanmaq (**ll Kor. 4: 1). Beləliklə, bizə verilən mərhəmətlə bu xidmətə təyin olunduq.

ağırlat ~ (-tım, -tnq, -tı; -madım; -ıyırmen, -ıyır; -qan) fel. – ağrlaşdırmaq, çətinlik yaratmaq, yük olmaq: **Özgə yixövlərni yırttım, alıp azıx sizinq xuluxunquzğa da xaçan keldim sizgə, egər ki nemə eksildi da esə, kimsəni sizdən ağırlatmadım (**ll Kor. 11: 8, 9). Sizə xidmət etmək üçün başqa cəmiyyətlərdən təminat alaraq sanki onları soydum. Yanınızda olarkən ehtiyacım olduğu halda heç birinizə yük olmadım.

ağırlıx (-qa, -nı, -tan; -ıma; -ınq, -ınqnı; -ı, -ına, -ın, -ından; -larından) ism. – ağırlıq, çətinlik, darlq, sıxıntı: **Körgüzdünq joğovurtunqa ağırlıxnı da berdinq içmə bizgə çaxırın essizlikninq** (Məz. 59/60: 5).

Göstərdin öz xalqına çətinlikləri,

Şərab içirərək bizi səndələtmisən. **Tarlıx da ağırlıx üsnə barça adamlarnınq, kim ki xılınır yamanlıxnı, əvəl cuhutnunq, sonqra qurkçnınq** (Rom. 2: 9). Pislik edən hər kəsə – əvvəlcə yəhudiyə, sonra da bütpərəstə əziyyət və sıxıntı (ver).

ağırsız sif.. – ağrısız, əziyyət çəkmədən, incimədən: **Ağırsız Biyimiz Krisdosnu toğurdu.** (Məryəm) bəyimiz (Rəbbimiz) Məsihi ağrısız doğdu.

ağırt ~ fel. – ağrıtmaq, ağrı hiss etmək: **Ne xadar birgəsinə baş ağırttı.** Ona görə nə qədər başı ağrıtdı (əziyyət çəkdi).

ağıryüklü Bax: **ağır**

ağıştırırmen Bax: **alğıştır** ~ (-ırmen)

ağız (-nınq, -ğa, -nı, -dan; -ım; -ınqnı; -ın; -lar; -larımız; -ları, -larınınq, -larına, -ların, -larında, -larından) // **ağz** ~ (-ım, -ımnınq, -ıma, -ımnı, -ımda, -ımdan; -ınq, -ınqnınq, -ınqa, -ınqnı, -ınqdan, -ı, -ıdır, -ınınq, -ına, -ınadır, -ın, -ını, -ında, -ından; -ımız, -ımızını, -ımızda; -ınqız, -ınqızını, -nqızdan, -ıları, -ılarımız, -ılarn), // **ahz** (-ımızda) ism. – ağız, dil: **Xazğanğanı ağızlarınınq kendilərininq yapqay alarnı (**Məz. 139/140**:** 10). Ətrafımdakıların ağzından çıxan pis sözlər, qoy, öz başlarına tökülsün! **Xoydular kökkə ağzların kendilərininq da tillərin kendilərininq aylandırdılar yer üstnə tillərin kensilərininq aylandırdılar yergə (**Məz. 72/73: 9).

Ağızlarını göylərin əleyhinə açırlar,
Dillərindəki sözləri dünyanı gəzib-dolaşır.

Turğuzdu bizgə munquz xutxarılmaxnınq övündən Tavitninq, xulununq kendininq, necyik sozlədi ağızları bilə arılarnınq ki, menqiliktən markarelər edilər (Luk. 1: 69, 70). O, qulu Davudun nəslindən bizə qüdrətli Xilaskar yetirdi. Qədimdən bəri Öz müqəddəs peyğəmbərlərinin dili (ağzı) ilə bildirdiyi kimi. **Evet bilirbiz, ne ki bir oğurdan orenk aytır alarğa ki, orenk tibinədirlar, aytır ki, barça ağız tiyilgay, da borcylu bolgay barça dünya Tenqrigə (**Pom. 3: 19). Biz bilirik ki, Qanunda deyilənlərin hamısı Qanunun hökmü altında olanlara aiddir; belə ki bütün dillər sussun və bütün dünya Allahın hökmünə məruz qalsın. **Alar yanqşasnlar ağızları bilə kensilərininq da itidir ağızlarına alarnınq** (Məz. 58/59: 8).

Gör dodaqlarından nələr tökülür,
Ağızlarından iti qılınclar çıxır.

Xaytıp andan ötləş sunalıx xurban alğıştan hər sahat Tenqrigə, budur ki yemişin ağıznınq tapunğanlarğa atına anınq (İbr. 13: 15). Onda onun vasitəsi ilə Tanrıya həmd qurbanını, yəni Onun adını iqrar edənlərin dilinin (ağzının) bəhrəsi olan sözləri təqdim edək.**Tas et, Biy, barça ustat ağızını da ulu sözlü tilni** (Məz. 11/12: 4).Ya Rəbb, yalan danışan hər bir ağzı yum, hər lovğa dili kəs!

ağızlıx // **ağızlx** // **ağzlx** Bax: **yügən**

Ağkermən Bax: **Axkermən**

ağlasalan ~ Bax: **alğasalan** ~

ağpaş Bax: **axpaş**

ağr Bax: **ağır**

ağrı ism. – ağrı, sancı

ağrı ~ fel. – ağrımaq, incitmək: **Kördüm sizni xayğulu da ağrıdır manqa.** Sizi qayğılı (qəm-kədər içində) gördüm və bu məni üzür.

ağrı ~ (-dı, -dılar; -ıy edi; -yır, -ıyırlar; -ırlar; -sa, -sarlar) **ahrı** ~ (-ma) – fel - ağrımaq, xəstəlik keçirmək, əziyyət çəkmək: **Közlərim menim ağrıdı, kuçsüzləndilər miskinliktən** (Məz. 87/88: 10). Bu zülmümdən gözlərimin nuru

sönür. **Yarlığa manqa, Biy, zera xastamen, sağayt boyumnı, zera ağrıdılar (muşxullandılar) sövəklərim** (Məz.6: 3). Mənə rəhm et, Ya Rəbb, çünki xəstəyəm (taqətim qalmayıb). Mənə şəfa ver, sümüklərim sızlayır. **Egər ki ağrısa bir xaysı gövdə, ağrırlar barça gövdələr birgəsinə da egər sövünsə bir gövdə, sövünürlər barça gövdələr birgəsinə (**I Kor.12: 26). Buna görə əgər bir üzv əzab çəkirsə, başqaları da onunla birgə əzab çəkir. Üzvlərdən biri şərəfə çatırsa, başqaları da onunla birgə sevinir.

ağrığ Bax: **ağrıx**

ağrığlı Bax: **ağrıxlı**

ağrıx (-nınq, -qa, -nı, -ta, -tan; -ım, -ımnınq, -ıma, -ımnı, -ınq, -ı, -ınınq, -ına, -ın, -ında, -ından, -ınqız; -lar, -larnı, -lardan; larım, ~larımnınq, -larıma, -larınqnı, -ları, -larınınq, -ların) // **ağrığ** (-nınq, ların) // **ağrx** // **ahrıx** (-ına, -larım) ism. – ağrı, sızıltı, sancı, xəstəlik, taqətsizlik: **Xarxış da lağılıx da hilləlik toludır ağzına anınq da tibinə tilininq anınq ağrıx da xazğanç (**Məz. 9/10: 7). Onun ağzı qarğışla, hiylə ilə, hədə ilə doludur, dilinin altında ağrı və şər var. **Körərsen sen an ağrıta da yüraklənməxinə baxarsen, sanqa xoyuluptur miskin da öksüzgə sensen boluşuçı (**Məz. 9/10: 35). Amma Sən bu əzab-əziyyətə baxırsan, məzluma kömək əlini uzadırsan. Biçarə özünü Sənə tapşırar, yetimlərin imdadı Sənsən. **Neçik ınçxanğanı ağırayaxlınınq ki, yetişiptir zamanəsi toğurmaxınınq da ağrıxından ınçxanğay (**Yeş. 26: 17). Hamilə qadın doğuş vaxtı gələndə ağrı çəkib qovrularaq necə qışqırırsa. **Zamanı yillarımıznınq bizim tıyğısız, neçik örməşüx da sani künlərimizninq yıllarımıznınq bizim, alar da yetmiş yil. Egar ki artıx dağın – seksen yil, xaysi nemə artıx, ne ki andan, ağrıx bilə da küstünməx bilə (**Məz. 89/90: 10).Yetmiş il ömür sürərik, sağlam olsaq, səksənə yetişərik. Ən yaxşı çağımız belə, zəhmətlə, kədərlə keçir. Ömrümüz tez bitir, uçub-gedir. **Biy boluşuçıdır anqar töşəkində ağrıxınınq kendininq, barça ornun anınq xaytarır xastalıxndan anınq (**Məz. 40/41: 4).

Yatağa düşəndə Rəbb ona dayaq olar,
Onu bütün xəstəlikdən sağaldar.

Baxtım biyiklikkə, Biygə, Tenqrimə menim ki, xutxardı meni da ketərdi mendən ağrıxımnı canımnınq menim (Yeş. 38: 14). Baxtım ulu Rəbbə, Tanrıma ki, məni xilas etsin, canımdan ağrını aparsın.**Xaytsın ağrıxlar başına anınq, tebəsi üsnə anınq törəsizliki kendininq engəy (**Məz. 7: 17). Yamanlıqları öz üstlərinə dönər, zorakılıqları başlarına düşər. **Zera matritsası barça yamanlıxnınq kümüş sövməxlixtir, xaysına ki xaysıları suxlanir, boş xaldılar inamlarından da boyların xoydılar köp ağrıx tibinə (**I Tim 6: 10). Çünki hər cür pisliyin kökü pulpərəstlikdir. Kimlərsə bu həvəslə imandan azıb öz-özlərinə sanki bıçaq soxmuş kimi çox əzab verdilər. **Ağrıx bilə toğursarsen oğlunu** (Yar. 3: 16). Uşaqlarını ağrı içində doğacaqsan. **Negə dirə xoysarmen sağışımnı canımda menim da ağrı yürəkimninq menim künlərni? (**Məz. 12/13: 3).

Nə vaxtadək qəlbim qəmli olacaq?
Könlümdə hər günmü qubar qalacaq?

Eksildilər ağrıxlardan tirlikim menim da yıllarım menim can çıxmaxtan (Məz. 30 / 31:11).

Əksildi ağrılardan həyatım,

Can dərdindən illərim mənim.

Oşta haqsız xazğandı törəsizlikni, başladı ağrıxnı da toğurdı törəsizlikni (Məz. 7: 15).

Pislər hiyləyə hamilə olar,

Şər üçün ağrı çəkər, yalan doğar.

ağrıxlı (-men) // **ağrığlı** // **ağırıxlı** sif. – xəstə, ağrıyan, dərdli, yorğun: **Yarlı da ağrıxlımen men, xutarmaxınq seninq, Tenqri, yöpsüngəy meni** (Məz. 68/69: 30).

Mən məzlumam, dərdliyəm,

Ey Tanrı, Sənin qurtuluşun məni ucaltsın.

Heçtir sizgə turma ertərək, hali turunquz, negə dinqrə ki, yuxlamıyırsiz, xaysılarınqız ki yiyirsiz ötmək ağrıxlı, zamanına, neçik berilgəy yuxu sövüklülərinə kendininq (Məz. 126/127: 2). Erkən qalxıb gec yatmağınız, azuqə üçün özünüzü çox yormağınız faydasızdır. (Tanrı) sevdiklərinə yuxuda olanda belə, verər.

ağrıxsız sif. – ağrısız, asan: **Ağrıxsız tirilik.** Ağrısız (asan) həyat.

ağrılan ~ (-ğanıma) fel. – ağrı hiss etmək, ağrıdan əziyyət çəkmək, sancılanmaq: **Bax manqa da işit manqa, zera xayğurdum men ağrılanğanıma menim da öçəşləndim (**Məz. 54/55: 3). Bax mənə və məni dinlə, çünki qayğı içindəyəm, ağrı çəkirəm və əsəbləşmişəm.

ağrıt ~ (-man) fel. – ağrıtmaq, incitmək, ağrı vermək.

ağrx Bax: **ağrıx**

ağsax Bax: **axsax**

ağu (-nu; -su; -lar; -ları, -larına) ism. – zəhər: **Etti yerni yemişli tuzlu, ağu kibik, yamanlıxı** üçü**n anda turğanlarnınq (**Məz.106/107 34). Orada yaşayanlara pislik etmək üçün münbit torpağı zəhər kimi bir şoranlıq etdi. **İtilədilər tillərin kendilərininq, neçik yılan, da ağuları oxyılanlarnınq tibina erinlərininq alarnınq (**Məz.139/140: 4).

Kəskin dilləri ilan tək çalar,

Sanki dodaqlarında gürzə zəhəri var.

ağulan ~ (-ğan; -ıp) fel. – zəhərlənmək

ağulu (-lar) sif.. – zəhərli

ağulux ism. – zəhərlilik

ağusuz sif. – zəhərsiz

ağz Bax: **ağız**

ağzı Bax: **ağız**

ah nida – ah! Ah çəkmək. Müxtəlif vəziyyətlərdə çıxarılan nida. Ağrı, həyacan, həsrət bildirir. Bax: **ax** II

aha Bax: **ağa**

ahaç Bax: **ağaç**

Aharon (-nunq, -ğa, -nu) x. ism. (yəh.) – Həzrət Harun (ə). Yəhudi peyğəmbərlərindən biri. Həzrət Musanın (ə) qardaşı.

ahça Bax: **axça**

ahır Bax: **ağır**

ahrı Bax: **ağrı** ~

ahrıx Bax: **ağrıx**

ahırlan ~ Bax: **ağırlan** ~ (manqız)

ahval ism. (< azərb. < ər) - əhval

ahz Bax: **ağız**

ax I (-nı, -tan; -lar) 1. sif. – ağ, bəyaz, çal: **Çurğadılar ax ketannınq içinə.** Ağ kətanın içinə bükdülər. 2. ism. – ləkə, ağ ləkə, ağ xal: **Közü üsnə ax.** Gözündəki ağ xal (ləkə).

ax II Bax: **ah**

ax ~ (-ma, -maga, -tım, -tınq, -tı, -tılar; -ar; -ar edi, -ar edilər, -ıyır, -ıyırmen, -ıp edi, -qaylar, -sa, -qan, -qannınq, -qanğa, -qannı, -qanı, -qanın, -qanında; -qanlar; -qanlarına; -max, -maq, -maqnı, -maxtan, -maxı, -mağlar) fel – **Zera urar edi xayanı da axar edi suvlar da irmaxlar ketərlər edi kendindən (**Məz. 77/78: 20).

Nə olsun qayaya vuranda sular axdı,
Sellər aşıb-daşdı.

Yeberdinq çövəxlər çuğurlarına, tağlarnınq arasına axqaylar suvlar (Пс103/104).

Bulaqları vadilərdən fışqırtdın,
Dağların arasından axıtdın.

axaç Bax: **ağaç**

axar ~ (-dı; -ıyırmen, -ıyırlar, -ğan; -ğınça) fel. – ağarmaq, saça dən düşmək, yaşlanmaq: **Çax axarğınça da xartayğınça, Tenqrim menim, xoymağın meni** (Məz. 70/71: 18).

Yaşa dolub saçıma dən düşənə qədər,
Ey Tanrım, məni tərk etmə.

axart ~ (-ma; -tım, -tınq, -tı, -tıx, -tılar; -qan) Bax :**ağart** ~

axbaş Bax: **axpaş**

axça (-dır; -nınq, -ğa, -nı, -da, -dan; -larnı, -m, -mnı, -ınqnı, -sı, -sıdır, -sına, -sın, -sından, -mız, -ları, -ların) // **ağça** (-nı, -sın), // **ahça** ism. – pul, para, axça. Əski türk pul vahidi: **Alardır ki, axçasın aslamğa berirlər da axçasın yerlər, alarnı da otlu yuxusuz xurtlar yeyirlər ki, alar yedilər yarlininq xanın da toxmağan kümüşnü toğurdular, toğdu alarğa yuxusuz xurtlar da ulu xıyın yürəklərininq üstünə.** Bu onlardır ki, axçalarını sələmə verirlər və onların (borcluların) pullarını yeyirlər, onları da odlu, yuxusuz qurdlar yeyirlər. Onlar kasıbların qanlarını içdikləri üçün və onu doğmayan (artım gətirməyən) gümüşə çevirdikləri üçün axçaları (onları didib – didişdirən) odlu, yuxusuz qurdlara çevriliblər. **Bardır axpaşlar arasına ki, biliksizdir da axça küçü bilə tanqlağandır** (Mxitar Qoşun "Törə Biriqi" kitabından). Yepiskoplar içərisində elələri də var ki, savadsızdırlar və (vəzifəyə) axça gücünə seçiliblər.

axçala ~ fel. – axçalamaq, pula çevirmək.

axçalıx sif.. – axçalıq. Müəyyən bir rəqəmlə birlikdə işlənərək hər hansı bir məbləği və həmin məbləğə müqabil malı bildirmək üçün işlənir: **Ötmək 1 axçalıx 20 hroşqa edi.** 1 axçalıq çörək 20 quruşa idi. **Aldı 24 axçalıx raxı.** 24 axçalıq rakı (araq) aldı.

Axitopxel x. ism. (< Axıtofel yəh.) – Bibliya (Əhdi-Ətiq) personajlarından biri. Virsaviyanın babası. Həzrət Davudun (ə) müşaviri olmuş və Avessalomun

yanına gələrək, onu öldürməyi təklif etmiş şəxs. Onun iblisanə fikir və tövsiyyələrinin Allahdan gələn vəhylər olduğu zənn edilmişdir.

axıl (-dır, -nınq, -ğa, -nı, -da, -dan; -ım, -ımnı, -ınq, -ınqa, -ınqda; -ı, -ınınq, -ına, -ın, -ında, -ından, -ımız, -ımızğa, -ımızını, -ınqızğa, -lar, -larnı, -ları, -ların, -larından) ism. (< azərb. < ər.) – ağıl, idrak, müdriklik: **Ağzı toğrununq sağışlar, saxlar axlını da tili anınq sözlər könülüknü (**Məz. 36/37: 30). Salehin ağzından hikmət çıxar, dili haqq söz danışar. **Xan ulu barça yerdə Asduacdör, salmos aytınqız anqar axıl bilə (**Məz. 46/47: 8).

(Çünki Tanrı) bütün yer üzünün Xanıdır,

Ağıl ilə onu ilahi nəğmələrlə tərənnüm edin.

Muşxullandılar, seskəndilər, neçik esiriklər da barça axıllar alarnınq tüştü (Məz. 106/107: 27).

Onlar sərxoş kimi yırğalanıb-səndələyirdi,

Ağıllarına heç bir çarə gəlmirdi.

“Bolmanqız neçik at da xatır, zera yoxtur alarda axıl, yügəndə da noxtada xıstırırsen yanqaxların ki, yügən bilə da noxta bilə xoğaysen yanqaxların alarnınq ki, sanqa nemə yuvuxlanmağaylar” (Məz. 31/32: 9).“At yaxud qatır kimi şüursuz olmayın. Cilov, yüyən vurulmasa, onlar idarə edilə bilməz”. **Uludur Biyimiz bizim da uludur xuvatı anınq, xaılına anınq yoxtur yetişməx (**Məz. 146/147: 5). Xudavəndimiz əzəmətlidir, qüvvəti çoxdur, dərrakəsi hədsizdir!

axıllat ~ (-tım, -tınq, -tı, -ıyırmen) fel. – ağıllandırmaq, maarifləndirmək, ağıl vermək

axıllı (-dır, -dan, -lar, -larnınq, -larnı, -larda, -lardan. -ları) sif..- ağıllı, müdrik: **Biy köktən baxtı barça adam oğlanlarına körma ki, bolğay kimsə axıllı ki, izdəgəy Tenqrini (**Məz. 13/14: 2). Rəbb göylərdən bəşər övladına baxır. Görəsən Tanrını dərk edən, Onu axtaran ağıllı varmıdır? **Xaçan körsənq ki, axıllılar ölərlər, birləmə fəhamsızlar da essizlər tas bolurlar da xoyarlar yatlarğa ululuxların kendilarininq... (**Məz. 48/49: 11). Nə zamanki müdriklərin də ağlsızlar kimi öldüklərini və olan-qalanlarını özgələrə qoyub getdiklərini görsən.. **Alğışlıyım Biyni ki, axıllı etti meni, çax ki keçəgə dağın ögütlədilər meni bövrəklərim menim (**Məz. 15 /16: 7).

Mənə nəsihət verən Bəyə (Rəbbə) alqış edirəm,

Hətta gecələr də vicdanım mənə ağıl öyrədir.

Törəsi Eyəmizninq zədəsizdir da xaytarırlar canlarnı, tanıxlıxı Eyamizninq könüdür da axıllı etər oğlanlarnı (Məz.18/19: 8).

Rəbbin qayda-qanunları düzdür, ürəyi sevindirir,

Rəbbin əmrləri pakdır, gözləri aydın edir.

axıllıx (-nınq, -nı, -lar) ism. – dərrakə, müdriklik, ağıllılıq, savad:

axılsız (-dır, -nınq, -dan; -lar, -larnınq, -larnı, -lardan) sif.. – ağılsız, dərrakəsiz, savadsız, axmaq, boşbaş, kütbeyin: **Dügül bu oldur, xaysı ki, Eyəmizgə tolar edinqiz siz, yığınları axılsızlar da dügül axıllı (**Qan. 32: 6).

Ey axmaq, ağılsız xalq,

Rəbbə budurmu əvəziniz?

axılsızlan ~ // **axılszlan** ~ (-ma, -dım, -dınq, -dı, -dıx, -dınqız, -dılar; -ıyır; -acaxmen, -acax; sar) fel. ağlını itirmək, dəli olmaq, ağılsızlaşmaq

axılsızlat ~ (-ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır) fel. – ağılsızlatmaq, ağıldan çıxarmaq, dəli etmək

axılsızlıx (-nınq, -qa, -tan) ism. – ağılsızlıq, məsuliyyətsizlik, dəlilik: **Körgüzdünq joğovurtunqa seninq berklikni (ağırlıxnı) da berdinq içmə bizgə çağırnı axılsızlıxnınq** (Məz. 59/60: 5).

Göstərdin ümmətinə öz acığını,
Bizə ağılsızlıq şərabı içirdin.

axın (-dan, -ı, -ın, -ına, -lar, -larnı, -larda, -larınqnınq, -larına) // **ağın** (-ına) // **axn** ism. - axın, bulaq, çay, şəlalə, sel, dalğa: **Terənliklər terəndən sarnadılar sanqa avazına axınlarınqnınq seninq (**Məz. 41/42: 8). Dərin sular şəlalələrinin səsi ilə dərin suları çağırdı. **Axınlarda keçtilər boyumuz bizim, axınlarda tıyğısız** (Məz. 123/124: 4).

Sular bizi yuyub-aparardı,
Sellər üstümüzü basardı.

Axın suvlar endilar közlərimdən menim (Məz. 118/119: 136). Gözlərimdən sellər kimi yaş axır, **Yaxasna axın suvnunq Papelonnunq (**Məz. 136/137: 1). Babil torpağında, çay kənarında.

axın ~ (-ğan, -max) fel. – axmaq, süzülmək:

-Almaxlıx kim kimdən?

-Oğul toğmax bilə ilgəri kelir Atadan da Can axınma bila kenə ol Atadan (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" kitabından)

-Varislik kimdən kimə?

-Oğul doğuşu ilə Atadan, Ruh isə süzülmək yolu ilə yenə Atadan.

axınsuv (-dan, -lar, -lardan; -ların) ism. – axarsu, çay, çay qolu, sel, şəlalə: **Yolda köp kez, tarlıx axınsuvlardan** (ll Kor 11: 26). Yolda çətinlik çox vaxt axarsular səbəbindən olur.

axır (axırım // axrım, -ı) ism. (< azərb. < ər.) – axır, son: **Da axırı xatının olğan kişininq yuvuxları bolmaslar keri etməgə.** Mərhumun yaxınları onun arvadını kənarlaşdırmamalıdırlar.

axirət ism. (< azərb. < ər.) – axirət, o biri dünya, ölümdən sonrakı həyat

axırın zrf. – asta-asta, yavaş-yavaş, sakitcə, yavaşca: **Xulları Tavitninq axırın aytarlar xulaxına Tavitninq.** Davudun nökərləri Davudun qulağına yavaşca dedilər. **Köktəgi yolduzlar beg çust yügüriyirlər da bizgə körüniyirlər ki, yerində turyırlar ya beg axırın yüriyirlər.** Göydəki ulduzlar çox sürətlə hərəkət edirlər, amma bizə elə gəlir ki, yerlərində durublar və ya çox yavaş hərəkət edirlər.

axqan ism. – axma, ifrazat (maye ifraz), düşmə (uşağın düşməsi), yetişməmiş döl.

Axkermən x. ism. – Ağ Kirmən. Əski türk şəhərlərindən biri. Ukraynanın Odessa vilayətində yerləşir.

ax-xara ism. – hərfi tərcüməsi "ağ-qara". Gerçək mənası - mübahisə, iddia: **Axımız – xaramız bolmağay Yaqubğa utru.** Yaquba qarş iddiamız olmayacaq.

axl Bax: **axıl**

axla ~ fel. (-ğan; -maxlar) – ağlamaq, ağartmaq, təmizləmək, paklamaq: **Toqrusuzluxtan bizim yuvunup, axlagan sumenəmizni bizim saxlağaybiz.** Yanlışlıqlarımızdan yuyunub təmizlənərək, öz saflaşmış vicdanımzı qoruyacağıq.

axlan ~ (-ğanlar) fel. – ağarmaq, təmizlənmək, saflaşmaq:

axlamax f. ism. - ağlıq, təmizlik, saflıq

axlat ~ (-tılar; -ıyır) fel. - ağartmaq, təmizləmək, pak etmək: **Axlattılar xanı bilə xozununq tonların kensininq** (Vəhy. 7: 14) Öz geyimlərini quzunun qanı ilə pak etdilər.

axlı l Bax: **axlı-xaralı** və **zaralı-axlı**

axlı ll Bax: **axıllı**

axlıx ism. – ağlıq, bəyazlıq, solğunluq: **Yənəçi kendin yüz axlıxı bilə kendi stolitsasına keltirgəy yaxşı slava bilə sövünçlüxkə.** Yenidən onu öz paytaxtna üzüağ və şərəflə dönəcək və hər kəsi sevindirəcək.

Aqab // **Aqayap** (~nı) // **Axap** x. ism. (< **Axav** yəh.) – Axav. E.ə. 874-852- ci illərdə İsrail şahı olmuş Amvriyanın oğlu.

axlı-xaralı sif. – ağlı-qaralı, ala-bula, qara zolaqlı Bax: **xaralı-axlı**

axlım Bax: **axıl**

axlınq Bax: **axıl**

axlıq Bax: **axlıx**

axmax // **axmaq** fel. – axmaq, maye halında olan cismin cazibə qüvvəsinin təsiri ilə yer dəyişməsi

axn Bax: **axın**

axpaş ~ (-tır, -nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ı, -ınınq, -ına, -ından, -ımız; -lar, -larnınq, -larğa, -larnı -lardan; -ları, ~larına, -ların) // **axbaş** // **aqpaş** ism. – ruhani, yepiskop: **Ulu der Krikor axpaş olturğanından beri alarnın t'v. Krisdostan beri 1367-də edi**. Ulu keşiş Qriqori yrpiskop taxtına oturanda onların tarixi ilə Məsihin doğumunun 1367-ci ili idi. **Der Krikor Ulu axpaşnınq bitiki yazılıptır 1365-də.** Ulu yepiskop, keşiş Qriqorinin fərmanı 1365-ci ildə yazılıb. **Bardır axpaşlar arasına ki, biliksizdir da axça küçü bilə tanqlağandır** (Mxitar Qoşun "Törə Biriqi" kitabından). Yepiskoplar içərisində elələri də var ki, savadsızdırlar və (vəzifəyə) axça gücünə seçiliblər.

axpaşlıx ~ (-nınq, -qa, -nı, -ta; -ına, -ın) ism. – yepiskopluq: **Inamlıdır sözüm: egər ki kimesə axpaşlıxqa suxlanır esə, yaxşı işkə suxlanır** (l Tim 3: 1). Sözüm inanılasıdır: Əgər kimsə yepiskopluq arzusundadırsa, demək, yaxşı şeyin arzusundadır. **Axpaşlıxına der Krikor arhiaxpaşnınq vanlı, gataliğosluxuna der Krikorisninq.** Van arxiyepiskopu, müaəddəs ata (Van gölündəki Axtamar kilsəsində oturan erməni arxiyepiskopu) II Qriqorinin yepiskopluğundan katalikos (onun müasiri, Gəncəsərdə oturan alban katalikosu) III Qriqorisə.

axrı Bax: **axır**

axrıx Bax: **ağrıx**

axsa ~ (-dılar, axsıyırmen) fel. – axsamaq: **Oğlanları yatlarnınq oprandılar da axsadılar izlərindən kendilarininq** (Məz.17/18: 46). Yadellilərin cəsarəti qırıldı, axsayaraq sığınacaqlarından çıxdılar.

axsaq Bax: **axsax**

axsax (-men, -tır; -nı, -lar, -larğa, -larnı) // **axsaq** // **aqsax** ism. - axsaq, topal: **Anınq üçün salınğan xollarnı da bükülgən tizlərni toxtatınqız da steçqa doğru etinqiz ayaxları**nqı**zğa sizinq ki, bolmağay ki, xaysı axsaxtır ki, yıxılğay, yoxsa dağın artıx ki, saqayğay (**İbr. 12: 12, 13). Buna görə yorğun əllərinizi qaldırın və zəiflənmiş dizlərinizi gücləndirin. Ayaqlarınız üçün düz yollar seçin ki, axsaq bədən üzvləriniz yerindən çıxmasın, əksinə sağalsın. **Antamaluc ayttı ki: "Soxurmen da axsaxmen da özgə tinçsizlixtamen"** Zəifləmiş adam dedi: "Mən koram, axsağam və başqa xəstəliklərdən əziyyət çəkirəm".

Axsapet Bax: **Elisapet**

axsat ~ (-tım, -ıptır, -qay, -sa) fel. – axsatmaq, topal etmək

axtar ~ (-dınq, -dı, -dılar, -ıyırmen, -max) fel. – aşırmaq, baş-ayaq döndərmək: **...Urup Bohdannı attan axtardılar.** ...Vurub Boğdan attan aşırdılar.

axtarıl ~ (-dı, -ır; ğay, -sa, -maxından) fel. – aşmaq, çevrilmək, aşaraq çevrilmək, baş-ayaq olmaq, alt-üst olmaq, yıxılmaq: A**raba axtarılsa ya sınğay...** Əgər araba aşsa, ya sınar... **Barça baxça, xaysın ki tikmiyir Atam menim köktəgi, axtarılır (**Mф15: 13). Göydəki Atamın (Tanrının) əkmədiyi baxça alt-üst olar (xaraba qalar).

axtır ~ (-gın, -sın, -dınq, -dı, -ır; -ıy; -ıy edinq, -ıyırmen, -ıyır edinq, -ğay, -ğaylar, -sar, -ğan, -max, -maxqa) // **axtr** ~ fel. icb. for. – axtırmaq, axıtmaq, süzmək: **Sen axtırdınq çövrəxlərni da axın suvlarnı, sen xuruttunq** ö**zənləni muxam** (Məz. 73/74: 15).

Sən bulaqlar açıb sellər axıtdın, həmişəaxar çayları isə qurutdun. **Axtırğay yürəkim menim qalacılarınqnı seninq yaxşı da aytıyim işimni menim xanğa (**Məz. 44/45: 2). Qəlbim yaxşı sözlərlə çağlayır (ürəyim yaxşı sözlər axıdır), qoy şeirlərimi xana söyləyim, **Kün künnünq axtrır sözün da keçə keçəninq körgüzür bilməxlixin** (Məz. 18/19: 3). Hər gün ertəsi günə nəql edir (axıdır), hər gecə o biri gecəyə bilik verir. Çıx**ardı suvnu xayadan da axtırdı, neçik axın suv (**Məz. 77/78: 16). Qayadan suları sel kimi çıxarmışdı, bu suları çaylar kimi axıtmışdı.

axtıruçı (-nınq) ism. – axıdan, süzən, tökən, axıdıcı.

axtr ~ Bax: **axtır** ~

axuçı f. ism. – axıcı, maye

ajdaha Bax: **acdaha**

Aqusdus Bax: **Avqusdus**

Aqop (-nunq, -qa, -nu, -nı) // **Aaqop** // **Yaqop** // **Yaqovp** x. ism. (yəh.) – şəxs adı, müsəlmanlarda Yaqub kimi işlənən adın alban (qarqar-qəpçaq) türkləri arasında yayğın formalarından biri. Həzrət Yaqub (ə) peyğəmbər. Bu adı həm də Həzrət İsanın (ə) 12 həvvarisindən ikisi daşımşlar: **Toxtattı Jaqopta buyruxun kendininq da İsrayeldə niyətin kendininq menqilik (**Məz. 104/105: 10). Bunu qayda kimi Yaqub üçün təsdiq etdi, bu əbədi əhdi İsrail üçün etdi. **Xaçan boldu Eyəmiz Yisus Krisdos 30 yaşına, yeberdi kendininq arakellərin ki: "Barınqız, dünyada qaroz berinqiz". Yeberdi Bedrosnı, Ohanesni, Andreasnı, Pilibosnı, Partolemeosnı, Mateosnı, Tomasnı, Aqopnı, Şmavonnı.** Rəbbimiz İsa Məsihin 30 yaşı olanda öz həvvarilərini məmur etdi ki; "Gedin, dünyaya müjdə verin". O, Pyotoru, Yəhyanı, Andreyi, Filipi, Varfolemeyi, Matveyi, Fomanı, Yaqubu və Simonu göndərdi.

al I (-ına; -larına, -larından) zrf. – qarşı, ön, qabaq: Tenqrim, törəsizlər turdular üstümə menim da yığınları xuvatlılarnınq izdədilər boyumnu menim da sağınmadılar seni, Tenqri, alnılarına kendilərninq (Məz. 85/86: 14).

Ey Tanrım, lovğalar əleyhimə qalxır,
Bir dəstə zalım canımı almaq üçün məni axtarır,
Səni qarşılarında görmür.

Sağış etərbiz yaxşını dügül ki, alnına Eyəmizninq yalğiz, yox esə allarına adamlarnınq da (ll Kor. 8: 21). Çünki məqsədimiz yalnız Rəbbin qarşısında deyil, insanların da qarşısında doğru sayılan işləri görməkdir.

al II sif. – al, qrmızı. Bu kəlmə "Kodeks Kumanikus"da (CC) ayrıca "al xallı" anlamında da işlənməkdədir.

al ~ (-ma, -mağa, -ıyım, -ayım, -ıyıx, -ınqız, -mağın, -masın, -manqız; -dım, -dınq, -dı, dıx, dıq, -dınqız, -dılar; -dı esə, ~dılar esə, -madım, madınq, -madı, -madıx, madınqız, -madılar; -ıpmen, -ıpsen, -ıptır, -ıpbiz, -ıpsiz, -ıptırlar, -ıp esənq, -ıp esələr, -ıp edi, -ıp edir, -ıp edilər, -ıp edi esə, -ırmen, -ırsen, -ır, -ırbiz, -ırsiz, -ırlar, -man, -mam, -massen, -mazsın, -mas, -maz, -mastır, -mazbiz, -massiz, -mazsiz, -maslar, -mazlar; -ır edim, -ır edi, -ırlar edi, -may, -maylar, -ıy edim, -ıy edi, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyır**a** sen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -mıyırsiz, -mıyır, -mıyır edim, -acaxmen, -acax, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaybiz, -ğaysiz, -ğaylar, -mağaysen, -mağay, -mağaybiz, -mağaylar; -ğıy edi, -ğay edik, -ğıy edinqiz, -ğıy edilər, -ıp edir, -sam, -sanq, -sa, -salar, -masam, -masa, -masalar, -salar edi, -sarmen, -sar, -sarbiz, -sarlar, -mısar, -mısarlar, -sar edi, -ğan, -ğanbiz, -ğandır, -ğandırlar, -ğannınq, -ğanğa, -ğannı, -ğanda; -ğanlar, -ğanlarnınq, -ğanlarğa, -ğanlarnı, -ğanınq, -ğanınqnı, -ğanına, -ğanın, -ğan edi, -ğan esə, -ğan bolğaymen, -ğan bolğay, -mağan, -max, -maxtır, -maxnınq, -maxqa, -maxnı, -maxtan, -maxı, -maxnınq, -maxına, -maxın, -maxından, -maxlar, -maxlarnınq, -maxları, -mamax, -maxı edi; -ıp; -mıyın, -ğınça, -mınça, -ğın, -sın) fel. – almaq, götürmək, qəbul etmək: **Bargaymen Jerusalemğa da öçün alğaymen Krisdosnunq.** Yerusəlimə (Qüdsə) gedəcək və Məsihin qisasını alacağam. **Xol yazıxı bilə yazixlımen: Artıx alıp, eksik beripmen, alıp yaşırıpmen, kişininqkinə xıyıpmen, sadağa bermiyirmen, aldapmen, zirgel etipmen, urupmen, xanatıpmen, yazıx da uyat yergə xol uzatıpmen, ne xadar bolupmen dinsizlik, cansızlıx etmə, etipmen, ol xadar canıma xıyıpmen ki, bir boğunumnu sağ da yazıxsız Tenqrigə saxlamıyırmen, meğa Tenqrigə.** Əlimlə günaha batmışam: çox alıb, az vermişəm, alarkən gizlədir, özgə malını qorumurdum, sədəqə vermir, dələduzluq, zoraklıq edir, döyür, qan tökür, zina və əxlaqsız yerlərə əl uzadırdım. Nə qədər allahsızlıq, insafsızlıq varsa, hamısını etmişəm. Canıma o qədər qəsd etmişəm ki, indi Tanrı qarşısında sağ-salamat bircə dənə də əzam qalmayıb.

ala ism. – xala.

alaça (-lar) // **yalaça** (-lar) sif. – ala, alaca, ala-bula, xallı.

alaça-bulaça (-lar) // **yalaça-bulaça** (-lar) sif. – ala-bula, alaca-bulaca

alaf (-ımnı) ism. (< laf fars).- söz, ifadə, danışıq: **Sen menim alafımnı işittinq mi?** Sözümü eşitdinmi?

alax-xulax zrf. – ala-yarımçıq (qulaq asmaq): **Ketti alax-xulax xoymıyın dekretni.** Əmri ala-yarımçıq eşidib getdi.

alaman (-dan; -ı, -lar, lardan) ism. – alman. Etnonim. Germandilli xalqlqrdan birinin adı. Almaniyanın əsas əhalisinin adı.

Alaman (-ğa) x. ism. – Almaniya

alan ism. – alan. Etnonim. Əski qıpçaqdilli türk soylarından birinin adı. Bu gün bir çoxları bu etnonimi yalnış olaraq bugünkü osetinlərə şamil edirlər.

alani (-dir) ism. (< lani ər.) – açıq, aşkar, aydın, açıq-aşkar, məlum: **Bu iş ari bitiklərdə alanidir.** Bu müqəddəs kitablardan açıq-aşkar məlumdur. **Krisdos yarğuçınınq manisi bilə alani etti surp Avedarandan ki, barça, kimesə kimgə borçlu esə, tölöv etkəy yaxşı könqüldən** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi" kitabından). Məsih öz müqəddəs "İncil"ində açıq-aydın bildirir ki, kimsə kiməsə borclu isə, borcunu könül xoşluğu ilə qaytarmalıdır.

alaniyet Bax: **alani**

alar (-dır, -drlar, -nınq, -nınqdır, -ğa, -nı, -da, -dadır, -dan, -dandırlar) // **anlar** (-nı) əvz. lll şəxsin cəmi. – onlar: B**arçası, xaysı ki aşarlar edilar alar sartın** (Məz. 128/129: 8). Yoldan keçən onlara belə deməz. **Ortaçaxlılarnınqdır yarğu, ortaçaxlı alardır, kimlər ki yazıxlarından xaytıp, pokutovat etiptirlər, alarnınq ölçsər Tenqri yazıxın, pokutasin.** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi" kitabının XVI əsedə redaktəyə məruz qalmış hissəsindən). Məhkəmə orta vəziyyətdə olanlar, yəni mülayimlər üçündür. Ortadaklar və ya mülayimlər tövbə edərək günahlarını yuyanlardır. Tanrı onların günah və tövbələrini ölçür. **Közü Eyəmizninq üstünə toğrularnınq da xulaxları anınq üstünə alğışlarınınq alarnınq (**Пс33 / 34: 16). Rəbbin üzü şər iş görənlərə qarşıdır, yer üzündə onlardan nişanə qoymayacaq. **Zera alardandırlar ki, kiriyirlər övdən övgə da yəsir etərlər xatınlarnı, yığılıp tolğanlar yazıx bilə, yürügənlər türlü-türlü qusançlıqqa (**ll Tim 3: 6). Bunların arasında evlərə soxulub zəif iradəli qadınları əsir edən adamlar var. Belə qadınlar günahla yüklənmiş müxtəlif ehtiraslarla sövq edilir.

alartıp Bax: **ağartıp**

alay // **alay ox** (-dır) a. s. – beləcə, beləliklə: **Üç igitninq xoltxası, xaysı ki ot içinə Biy Tenqrini haybatlıy edilər. Alay ox biz da haybatlıyıx Biy Tenqrini.** Odlarla əhatə olan üç dəliqanlının Tanrını mədh edən duasıdır. Biz də beləcə Rəbbimiz Tanrını mədh edirik. **Alay ox, neçik yüzləmə, keziyir adam, həlbət, heç yergədən buşurğanıyır, xazğanıyır da bilməs, kimgə yığıştırıyır // Egər ki ne türlu da sürəttə yürür adam, həlbət, boş çalışır, xazğanır da bilməs ki kimgə yığar** (Məz. 38/39: 7).

Beləcə, insan kölgə kimi dolaşır,
Həqiqətən, o boş yerə çarpışır,
Var-dövlət yığır, kimə qalacağını bilmir.

alayı əvz. – bütün bunlar, bunların hamısı: **Anqar Tenqridən alayı berinip.** Onlar – bunların hamısı (bütün bunlar) Tanrı tərəfindən verilib.

alayoxom bağ. – eləcə də, o cümlədən: **Sövündü xannı xannınq da badrıarqı barçası bilə, alayoxom Frangnınq axpaşı, vartabedləri.** Sevindilər xanlar xanı və patriarx hamı ilə, eləcə də Roma yepiskopu və vardapetləri (ilahiyyatçıları).

alaysa bağ. – belə isə, belə olan halda, madam ki, belədir: **Ayttım: "Boş yergədən, alaysa, aruvlattım yürakimni menim, yuvdum arılık bilə xolumnu**

menim da boldum men aşaxlanğan kün uzun da azarlanmaxım menim ertə manına?" (Məz. 72/73: 13). Dedim: "Belə isə, mən boş yerə qəlbimi təmizləmişdim, günahsızlıq içində əllərimi yumuşdum?"

alçax (-ı, -men; -ına) sif. – 1. alçaq. Hündürlüyü, ucalığı az olan, bəstəboy, gödək, yavaş, asta (alçaq səs) aşağı, kiçik (rütbəli): Məcazi mənada: pis, xarab, keyfiyyətsiz; rəzil, şərəfsiz, namərd: **Men alçaxımen barça arılarnınq, berildi bu başxış gurkçilərgə avedaranel etmə tergövsüz ululuxun Krisdosnunq.** Mən – bütün müqəddəslərin ən kiçiyiyəm və mənə bütpərəstlərə Məsihin sonsuz böyüklüyünü müjdələmək şərəfi mənə qismət olub. **Men kendimmen alçaxı arakellarninq** (l Kor. 15: 9). Çünki mən həvarilərin ən kiçiyiyəm (və Allahın cəmiyyətini təqib etdiyim üçün həvari adlanmağa layiq deyiləm). **Zera Tenqri bulğattı ya xatıştırdı tenni da alçaxına dağı artx hörmat berdi** (l Kor 12: 24). Görünən üzvlərimizin isə buna ehtiyacı yoxdur. Lakin Tanrı aşağı tutulan üzvü daha çox dəyərləndirdi. **Yoxsa bunı sımarlarmen, dügül ki maxtağaymen, zera düguül ki yaxşığa, yoxsa alçax neməgə suxlanıyırsız (**1 Kor 11 :17). Sizin toplantılarınız xeyirdən çox zərər gətirdiyinə görə aşağıda yazılan əmrlərdən çıxış edərək sizi tərifləmirəm. **Manqa bulay körüniyir ki, bizni arakelərni, barından alçax etti Tenqri, neçik ölümgə bormlu bolğanlarni ki, körüm boldux dunyada da friştələrgə da adamilərgə. Biz essiz Krisdos üçün da siz eslilər Krisdosqa; biz küçsüz da siz küçlü; siz hörmətləngənlər da biz alçax (**1Kor 4: 9, 10). Çünki mənə elə gəlir ki, Allah biz həvariləri ölümə məhkum olunanlar kimi ən sonda nümayiş etdirdi. Biz də həm dünya, həm mələklər, həm də insanlar üçün bir tamaşa olduq. Biz Məsih naminə ağılsızıq, sizsə Məsihdə ağıllısınız! Biz zəifik, siz güclüsünüz! Siz şərəfli adamsınız, bizsə hörmətsiz! **Alçax bolğaylar** h**eç bolsunlar alar, neçik suv ki, tökülür (**Məz. 57/58: 8). Alçaq olanlar, qoy, su kimi axıb yox olsun. **Biy tağıtır sağışın dinsizlərninq, alçax etər Biy (sağışın yığınlarnınq da heç etər Biy sağışın buyruxçılarnınq) (**Məz. 32/33: 10). Rəbb millətlərin məsləhətini puç edər, xalqların məqsədini heç edər. **Da ne türlü ki tanqlamadılar ki, Tenqrini bolğay edilər bilmə, çıxara berdi alarnı Tenqri alçax eskə –** x**ılınma tiyişsizlikni (**Rom. 1: 28). Tanrını şüurlarında saxlamağı yanlış saydıqları üçün Tanrı da onları yanlış düşüncələrə təslim etdi ki, ədəbsiz işlər görsünlər. **Zera bilməssiz ki, surplar dünyanı yarğularlar? Egər ki sizinq bilə yarğulanır esə dunya, alaysa dügülsiz arzani alcyax yarğuğa?** (1 Kor. 6: 2). Dünyanı müqəddəslərin mühakimə edəcəyini bilmirsinizmi? Madam ki dünyanı mühakimə edəcəksiniz, belə xırda işləri mühakimə etməyə ixtiyarınız çatmırmı?

alçaxla ~ fel. – alçaltmaq, aşağılamaq, rüsvay etmək, təhqir etmək, əskiltmək

alçaxlan ~ (-ıyır) fel. – əskilmək, aşağı tutulmaq, rüsvay olunmaq, rəzil duruma salınmaq

alçaxlat ~ (mıyım, -ıyırmen) fel. – alçaltmaq, aşağılamaq, rüsvay etmək, təhqir etmək, əskiltmək: D**a alçaxlatmıyım niyətimni menim da nemə, xaysı ki çıxar erinlərimdən menim, anı heç etməndir (**Məz. 88/89: 35). Öz əhdimi pozmaram (əhdimi aşağılamaram), dilimdən çıxan sözləri dəyişmərəm.

alçaxlıx sif. – alçaqlıq, rəzillik: S**açılır alçaxlıx bilə da turur hörmət bilə; saçılır küçsüzlük bilə da turur xuvat bilə** (l Kor. 15: 43). Əkilən toxum hörmətsiz, dirilən gövdə izzətlidir; əkilən toxum zəif, dirilən gövdə qüvvətlidir.

alda ~ (-ma, -mağa. –masın, -dım, -dı, -dılar, -pmen, -rmen, -r, -rlar, -aldıyırmen, -aldıyır, -aldıyırlar, -ğay, -mağay, -mağaybiz, -sa, -malı, -ğan, -ğannı, -max, -maxın, -p) fel. – aldatmaq, yalan söyləmək, yanıltmaq, fırıldaq işlətmək, barmağa dolamaq: **Xaytardı yürəklərin alarğa – koralmamağa joğovurtun kendininq da aldama xulların kendininq (**Məz. 104/105: 25).

Rəbb düşmənlərinə fikir göndərdi ki,
Xalqına nifrət etsinlər,
Qullarına qarşı fırıldaq işlətsinlər.

Da sözüm da qarozum dügül ki aldamalı esli sözlər bilə, yoxsa faydası bilə cannınq da xuvatı bilə (1 Kor 2: 4). Mənim sözüm də, vəzim də müdrikliyin yalan sözlərindən deyil, Ruhun qüdrətini göstərməsindən asılı idi. **Zera da er eminlikimninq, kimgə da men umsandım, xaysı yer edi ötmakimni menim, arttırdı etmə manqa aldamaxnı** (Məz. 40/41: 10).

Hətta etibarlı saydığım ən yaxın dostum,
Çörəyimi yeyən mənə xəyanət etdi.

Xol yazıxı bilə yazixlımen: Artıx alıp, eksik beripmen, alıp yaşırıpmen, kişininqkinə xıyıpmen, sadağa bermiyirmen, aldapmen, zirgel etipmen, urupmen, xanatıpmen, yazıx da uyat yergə xol uzatıpmen, ne xadar bolupmen dinsizlik, cansızlıx etmə, etipmen, ol xadar canima xıyıpmen ki, bir boğunumnu sağ da yazıxsız Tenqrigə saxlamıyırmen, meğa Tenqrigə. Əlimlə günaha batmışam: çox alıb, az vermişəm, alarkən gizlədir, özgə malını qorumurdum, sədəqə vermir, dələduzluq, zoraklıq edir, döyür, qan tökür, zina və əxlaqsız yerlərə əl uzadırdım. Nə qədər allahsızlıq, insafsızlıq varsa, hamsını etmişəm. Canıma o qədər qəsd etmişəm ki, indi Tanrı qarşısında sağ-salamat bircə dənə də əzam qalmayıb.

aldamaxlıx (-nı) ism. – yalan, hiylə, məkr, riya, ikiüzlülük: **Hillalıx, ustatlıx; şaytan bulğadı sövüknünq içinə aldamaxlıxnı da aruvsuzluxnu.** Sevgiyə zina, hiylə və napaklıq qatdı İblis.

aldamaxsız // **aldamasız** sif. – yalansız, yalan qarışmamış, riyasız, ikiüzlülükdən kənar: **Zera başı buyruxnunq sövüktür aruv yürəktən da yaxşı estən da aldamaxsız inamdan (**1 Tim 1: 5). Bu əmrin məqsədi pak ürəkdən, təmiz vicdandan və riyasız imandan gələn məhəbbətdir. A**ldamasız yarğu Tenqrininqdir** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi"ndən). Hiyləsiz məhkəmə Tanrıdandır.

aldan ~ (-ma, -mağa, -ma, -manqız; -ıyır, -dım, -dı, -dılar, -madm, -madı, -maslar, -ğaybiz, -ğay, -mağaysen, -saq, -sax, -mısar edi, -maxqa, -maxnı, -maxtan, -maxı, -maxından; mamax) fel.– aldanmaq, yanılmaq, səhv etmək: **Artıx edi alarğa tanmaxlıxnınq ağırlıxı, zera kləmiyin edi da ustatlıx bilə aldanmaxlıx edi.** Onlar üçün inkar etmənin ağırlığı aldanmaqdan daha çoxdur, çünki aldanma istəksizliyə və hiyləyə yol açdı.

aldanmamax fel. və f. i. – aldanmamaq, yanılmamaq: **Aldanmamax üçün adam eslilikindən da aldamaxı bilə, xaysılarınınq ki Krisdos bilə eslilikləri bar** (Kol. 2: 2) **Aldanmamaq üçün** idrakın verdiyi kamil etimədın bütün zənginliyinə nail olsunlar, Məsihi dərk etsinlər.

aldanq ~ Bax: **aldan** ~

aldat ~ (-ıp) fel. – aldatmaq, yanıltmaq: X**açan ki Atam atamzını da Evanı yarattı, alarnı aldatıp uçmaxtan sürdürdüx da andan beri adamlarğa biz boldux duşman.** Nə zaman ki (Tanrı) Adəm atamzı və Həvvanı yaratdı, aldadıb cənnətdən qovdurduq və ondan bəri insanlara biz düşmən olduq.

aldavuçı (-dan, -lardan, -sı) // **aldovuçı** // **aldovuçu** sif. və ism. – hiyləgər, bic, fırıldaqçı: A**ldandım aldavuçıdan da boldum yasır xarnı üsnə yürügəndən.** Mən hiyləgərin hiyləsinə uydum və qarnı üzərində sürünənin əsirinə çevrildim.

aldır ~ // **aldur** ~ fel. – aldırmaq, almağa məcbur etmək, almağa dilə tutmaq: **25 axçasın aldırdılar ol ziyan üçün.** Onu ziyan qarşılığında 25 axça almağa dilə tutdular.

aldırt ~ fel. – aldırtmaq: **Bardı ekinçi burmistirgə, xaysı xızını xullar bilə aldırtıp.** Qızı pristavlar vasitəsilə aldıran burqomistrin yanına ikinci dəfə getdi.

alef ism. – yəhudi əlifbasının ilk hərfinin adı. Bu ada alban mətnləri içərisində yalnız "Zəbur"un tərcüməsinin yer aldığı əlyazmalarda rast gəlinməkdədir.

aleluia (-sı) // **aleluya** (-sı) nida. (yəh) – dini mətnlərdə tez-tez rast gəlinən və mənası "Yəhvanı (Tanrının) mədh edin!" anlamna gələn nida.

alət (-lər) ism. (< azərb. < ər) – alət: B**ahalı çekmənlər u igi alətlər biylarninq bolğay u ax cekmənlar u ketanlar çerüvçilərninq bolğay.** Bahalı mahud və keyfiyyətli alətlər bəylərindir, ağ mahud və kətanlar isə əsgərlərindir.

alfa ism. – yunan əlifbasının ilk hərfinin adı

alğan nemə ism. – maddələr arası münasibət, həmcinclik, qarşılqlı əlaqə:

> **-Nedir alğan nemə?**
>
> **-Algan nemədir ki, belgili etər xarşıdağı tuydurğannı kendininq, xaysı ki bardır, neçik Ata aytmax bilə körgüziyir ki, oğlu bar da Oğul aytmax bilə belgili etər ki, atasi bar** (Qriqori Hamamanın "Alban qrammatikası"ndan).
>
> -Nədir qarşılıqlı əlaqə?
>
> -Qarşılıqlı əlaqə odur ki, qarşı tərəf barədə şəhadət verilir. Necə ki, Ata sözlə təsdiq edir ki, oğlu var və necə ki, Oğul sözlə təsdiq edir ki, atası var.

alğasalan ~ (-ma, -yırmen, -yırlar, -ğanlarnız -max) // **alhasalan** ~ (-ma; -ıyırmen) fel. –karıxmaq, özünü itirmək, təəccüb etmək, çaş-baş qalmqa, çaşmaq: **Baxqın niyətinqə seninq, zera toldular övləri alğasalanğanlarnınq yerdə egirlik bila**. (Məz. 73/74: 20).

Özün bizimlə bağladığın əhdə bax!
Zorakılıq yuvaları karıxmışların evlərinə,
Ölkənin hər zülmət yerinə dolub.

alğasalanmax f. ism. – çaxnaşma, vəlvələ, iztirab, talaş, təşviş, qorxu

alğasalanmaxsız sif. – qorxu bilməyən, cəsur, qorxmaz

alğış // **alqış** ~ (-tır, -nınq, qa, -nı, -ta, -tan; -ım, -ımnınq, -ıma, -ımnı, -ımda; -ınq, -ınqnınq, -ınqa, -ınqnı, -ınqdan; -ı, -ıdır, -ınınq, -ına, -ın -ını, -ında, -ından, -ımız, -ımızını, -ımızda; -ınqız, -ınqızınınq, -ınqızğa, -ınqızn, -ınqızda, -ınqızdan, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -larda, -larım, -larımız, -larım -larınqznı, -ları, ~larınınq, -larına, -ların, -larında) ism – alqış, şükür, həmd, mədh, xeyir-dua, tərənnüm, nəğmə, dua: **Ağındı Tenqri alğış bilə da Biyimiz bizim avazı bilə bırğınınq (**Məz. 46/47: 6). Tanrı alqış ilə ucaldı, Rəbbimiz şeypur səsi ilə yüksəldi.

Alğışlıyım Biyni hər sahat, hər sahat alğışı anınq ağzıma menim (Məz. 33/34: 2). Hər zaman Rəbbə alqış edəcəyəm, Ona dilim daim həmd söyləyəcək. **Axtırğay erinlərim menim alğışınqnı seninq, xaçan övrətsənq manqa toğruluxunqnu seninq** (Məz. 118/119: 171).

Qoy dilimdən həmdlər tökülsün,
Mənə qaydalarını öyrətmisən.

Evet neçik alğışlıyıx alğışınn Eyəmizninq yerdə yat? (Məz. 136/137: 4).Axı, yad ölkədə Rəbbin nəğmələrini necə oxuyaq? **Men hər sahat umsanıyım da arttırıyım alğışınqni seninq** (Məz. 70/71: 14).

Mənsə hər zaman Sənə ümid bağlayacağam,
Sənə həmd oxuduqca oxuyacağam.

Baxtı ol alğışına aşaxlanğanlarnınq da heç etmədi xoltxaların alarnınq (Məz. 101/102: 18).

Yoxsulların duasına qulaq asacaq,
Yalvarışlarına xor baxmayacaq.

Ne türlü aytğaymen barça alğışınqnı seninq eşikinə xızınınq Sionnunq da sövüniyim xutxarğanınqa seninq (Məz. 9: 15).

Sion qızının darvazalarında qoy
Sənə edilən həmdlərimdən danışım,
Səndə xilas taparaq şadlanım!

Alınqız salmosnu da berinqiz alğışnı, salmos aytınqız anqar avaz bilə tatlılıxnınq (Məz. 80/81: 3).

Məzmur oxuyun, alqış (həmd) deyin,
Dəfi, xoş avazlı liranı və çəngi çalın.

Bu türlü salmos aytıyım sanqa menqi menqilik da beriyim sanqa alğışımnı kün kündən artından (Məz. 60/61: 9).

Mənsə məzmur oxuyub, adını həmişə tərənnüm edəcəyəm,
Hər gün əhd etdiyim təqdimləri verəcəyəm!

Bolur alğış berüçi alarğa (İbr. 11: 6). (O var və) Ona alqış söyləyənlərə mükafat verir. **Ornuna süvükümnünq menim çıxara berirlər edi meni, evet men alğışta bolur edim (**Məz. 108/109: 4). Sevgimin əvəzinə mənə ittiham yağdırırlar, mən isə dua etməkdəyəm. **İsyit, Tenqri, xoltxama (alğışıma) menim (alğışıma, Tenqri, yalbarğanıma) // Yalbarmaxımda menim) sanqa, xorxusundan duşmannınq xutxar boyumnu (canımnı) menim (**Məz. 63/64: 2).

Ey Allah, eşit səsimi, Sənə şikayət edirəm,
Həyatımı düşmən vahiməsindən qoru.
Pislərin fəndlərindən,
Şər iş görənlərin vəlvələsindən
Məni qoru.

alğışçı ~ (-sı) – duaçı, dua edən: **Na hali men da neçik ini alğışçısı Biylikininq köplüxündən bu azğınxnı çıxardım da sunıyırmen ülüşlü bolma sizninq bilə birgə haybatına Anınq, xaysı ki atalaptır inanğanlarına kendininq, nedən bolğay haybat menqi menqilik.** Bax, mən də duaçların ən kiçiyi kimi Onu böyüklüyünü mədh edirəm, öz dilimlə söyləyib təqdim edirəm, digərlərini də dəvət edirəm, necə ki bizə vəd olunub.

alğışla ~ (-ma, -mağa, -yım, -ğın, -sın, -yalım, -nqız, -sınlar, -dım, -dnq, -dı, -dıx, -dınqız, -dılar, -madınq, -madılar, -rmen, -rsen, -r, -rbiz, -rsiz, -rlar, -mandır, -mas, -r edinq, -r edi, -r edix, -rlar edi, -ıy edi, -ıy edilər, -ğaymen, -ğam, -ğaysen, -ğasın, -ğay, -ğaybiz, -ğaz, -ğaysınqız, -ğasız, -ğaylar, -mağaylar, -sanq, -sarmen, -sarsen, -sar, -sarbiz, -sarsiz, -sarlar, -ğan, -ğandır, -ğanbiz, -ğandırlar, -ğanqa, -ğanımdan, -ğanında; -mağan, -mış, -max, -maxtır, -maxqa, -maxnı, -maxta, -maxtan, -maxı, -maxınınq, -maxın, -maxında, -maxından, -p) **alqışla** ~ fel. – alqışlamaq, şükr etmək, həmd etmək, tərənnüm etmək: **Evet, tirilər, alğışlıyıx seni, Biy, neçik da men (**Yeş. 38: 19).

Bu gün Sənə etdiyim kimi dirilər,
Yalnız dirilər Sənə şükür edər.

Biyik bolğın, Biy, xuvatınq da seninq, alğışlıyıx da salmos aytıyıx xuvatınqa seninq (Məz. 20/21: 14).

Ya Rəbb, qoy Sənin uca qüdrətini görək!
Əzəmətini məzmurlarla tərənnüm edək!

Alğışlanqız Biyni, ogünqgüz Tenqrini. Alqışlayın Rəbbi, öyün Tanrını. **Inandılar sözinə anınq da alğışladılar alğışın anınq (**Məz. 105/106: 12).

O zaman Rəbbin sözlərinə inandılar,
Onu həmdlə tərənnüm etdilər**.**

Zera alğışlasarsen sen toğrunu, Biy, neçik yaraqlı biyənçlikinq bilə seninq tacladınq bizni (Məz. 5: 13).

Ya Rəbb, salehə xeyir-dua verirsən,
Lütfünlə sipər kimi bizi hifz edirsən.

Köni, ki alğışlamax bilə alğışlyım seni da arttırmax **bilə arttırıyım seni (**İbr. 6: 14). Sənə mütləq xeyir-dua verəcəyəm və nəslini çoxaldacağam. **Alğışlamax bilə sarnıyım Biygə da duşmanlarımdan menim abralıyım (**Məz. 17/18: 4).

Həmdə layiq Rəbbi çağıracağam,
Düşmənlərimin əlindən qurtulacağam.

alğışlan ~ (-ınqız, -dı, -dılar, -madılar, -ıptır, -ıp edilər, -ırlar, -ğay, -ğaylar, -sa, -ğan, -ğanqa, -ğanlar, -maxta, -maxtan, -maxı, -maxından, -ıp) fel. – alqşlanmaq, şükr edilmək, həmd edilmək, tərənnüm edilmək: **Yoxsa boyu anınq tirlikinə kendininq alğışlanğay, tapunğay sanqa, xaçan yaxşı etsənq sen anqar... (**Məz. 48/49: 19).

Sağ ikən özünü xoşbəxt saysa da,
Uğur qazananda tərifləsə də...

Anqar alğışlanğaylar barça milləti yerninq da barça cınslar san bergəylər anqar (Məz. 71/72: 17).

Onun vasitəsilə insanlar xeyir-dua alsın,
Onu bütün millətlər bəxtiyar adlandırsın!

Bu türlü alğışlanğay barça adam, xaysı ki xorxar Eyəmizdən (Məz. 127/128: 4). Rəbdən qorxan insan belə xeyir-dua alacaq: **Kelinqiz, Atamdan da Mendən alğışlanğanlar, menqərnqiz menqilik tirlikni, bu uçmaxnı (**Mat. 25: 34). Gəlin, dünya yaranandan bəri sizin üçün hazırlanmış olan Cənnəti irs alın.

alğışlanız Bax: **alğışlanqız**

alğışlanmax ism. – alqışlanma, şükr, həmd, xeyir-dua: **Salmağın başxışnı ki, sendədir ki, berildi sanqa markarelik bilə alğışlanmaxtan babaslıxqa (**1Tim. 4: 14). Ağsaqqallar əllərini sənin üzərinə qoyanda sənə peyğəmbərlik sözü ilə edilən şükrə, səndə olan ruhani ənama etinasızlıq etmə.

alğışlat ~ (-tı) fel. –alqış etdirmək, şükr etdirmək, həmd etdirmək, tərənnüm etdirmək

alğışlavuçi ism. – alqışlayıcı, həmd edən, şükr edən, tərənnüm edən

alğışlı (dır, -sen, -siz, -dırlar) // **alhışlı** sif. – müqəddəs, əziz, alqşlı, həmd edilən, şükr edilən, tərənnüm edilən: **Uludir Biy da alğışlıdır asr da ululuxuna anınq yoxtur ölçöv (**Məz. 144/145: 3).

Rəbb əzəmətlidir, bol həmdə layiqdir,
Onun əzəməti insan ağlına (ölçüyə) sığmaz.

Alğışlısız siz Eyəmizdən ki, etti köknü da yerni (Məz. 113/115: 23, 15). Rəbdən, göyləri və yeri Yaradandan xeyir-dua alasınız! **Uludır Biy da alğışlıdır asrı şəhərinə Tenqrimizninq bizim, tağına ari anınq** (Məz. 47/48: 2). Şimala tərəfdə böyük Padşahın şəhəri – müqəddəs (Sion) dağı ucalığı ilə gözəldir (tərənnüm ediləndir). **Biy Tenqri alğışlı, alğışlı Biy hər kün** (Məz. 67/68: 20). Bizi qurtaran Tanrıya – hər gün qayğı yükümüzü çəkənə alqış olsun!

alif Bax: **alef**

alıçı Bax: **aluçı**

alim-satim (-da) ism. – alış-veriş, ticarət: **Yoxesə faydalı alım-satım ulu Tenqrigə xulux etməxlixtir yetkinçəlik bilə birgə** (l Tim. 6: 6). Əlindəki ilə kifayətlənərək mömin olmaqsa (Tanrıya qulluq etməksə) ən böyük qazanc, ən böyük ticarətdir.

alın I (-larına), **aln** (-ıma, -ımadırır, -ımda; -ınqa, -ınqadır, -ınqda, -ına, -ınadır, -ınasen, -ından, -ımızğa, -ımızda, -ınqızğa) ism. – alın, üzün saçla qaş arasndakı hissəsi: **Bu Zadiq suçlu dügül bu kisyigə ne bir türlü, zera bu Telijicninq oğlu meni urdu da xolumni yaraladı, andan sonqra men da ani urup edim alnına…** Bu Zadiqin bu kişi qarşısında heç bir suçu yoxdur, çünki bu Telijicin oğlu məni vurub qolumu yaraladı, ondan sonra mən də onu alnından vurdum.

alın II zrf. - ön tərəf, qarşı tərəf, ön, qarşı, öndə, qabaq, ərəfə, hüzur: **Xastağa tiyməstir ant: ölümü alnınadır** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi"ndən). Xəstəyə and içməyə dəyməz, çünki o, ölüm ərəfəsindədir. **Xullux etinqiz Eyəmizgə xorxu bilə da sövününqüz alnına anınq titrəməx bilə (**Məz. 2: 11). Rəbdən qorxub Ona xidmət edin, qarşısında həm titrəyin, həm sevinin.**İlgərtin körər edim Biyni alnımda menim hər sahat ki, edi sağımda menim ki, sesğanmağaymen (**Məz. 15/16: 8). Qarşımda Rəbbə əbədilik üz tutmuşam, sağımda olduğu üçün sarsılmaram. **Dügül ki sen, Tenqri, klərsen törəsizlikni, turmaslardırlar Sendə yamanlar, törasizlər turmağaylar alnına közünqnünq seninq (**Məz. 5: 5).

Təkəbbürlülər qarşında dayana bilməz,
Bütün şər iş görənlərə nifrət edirsən.

Da xaçan ki sarnasa alnınqızğa bitikni, etinqiz ki, Lavotigetsilərninq yıxövünə da sarnağay; da favotigetsilərninq xatına ki, siz də sarnağaysız (Kol 4: 16). Bu məktub aranızda oxunduqdan sonra onu Laodikeyalılar cəmiyyətində də oxudun, Laodikeyadan gələn məktubu isə siz də oxuyun. **Bolğay sanqa biyəncçli sözləri**

ağzımnınq menim da sağışları yürəkimninq menim alnınqa seninq har sahat, Biy, boluşuçım menim da xutxaruçım menim! (Məz. 18/19 15). Ağzımdan çıxan sözlər, Qəlbimdəki düşüncələr hüzurunda qəbul olunsun. Ya Rəbb, ey Qayam və Satınalanım! **Toğrular şükürləsinlər atınqdan seninq, turğaylar toğrular alnına yüzünqnünq seninq** (Məz. 139/140: 14).

Salehlər Sənin isminə şükür oxuyacaq,
Əməlisalehlər hüzurunda yaşayacaq.

Bundan sonqra biz də, ki bu xadar çöp-çövrəmizgə birlənip bar köplüxü tanıxlarnınq, barça öktəmlikni keri salıyıx da povşednıy yazıxlarnı, tözümlük bilə yuralıx uruşqa ki, alnımızğa bar bizim (İbr. 12: 1). Buna görə bu qədər böyük şahidlər buludu ilə əhatə olunduğumuz üçün biz hər bir yükü və bizi asanlıqla çaşdıran günahı tərk edib qarşımızdakı yarışda dözümlə qaçaq.

alın ~ (-mağa –ıyıx, -dı, -dılar, -ıpsiz; -ır, -massen, -massiz, -ıyırmen, -ıyırlar, -ğaysız, -mağay, -sa, -sarbiz, -ğansiz, -ğan, -ğansen, -ğandır, -ğanı, -ğanına, -ğanın, -mağan, -ğan bolğay, -max, -maxnı, -maxı, -ıp) fel. – alınmaq, qəbul edilmək: A**nqlanqız, barçanqız, kimlər unutupsiz Tenqrini. Bolmağay ki, alınğaysiz da kimsə bolmağay ki, xutxarğay (**Məz. 49/50: 22). Ey Tanrını unudanlar, buna diqqət edin! Yoxsa sizi parça-parça edərəm, heç birinizi xilas edən olmaz. **Bilirmen bir adam Krisdosta, əvəl ne ki 14 yıldan, – egər ten bilə mi, bilmən, yaxot tensiz mi, bilmən, Tenqri bilir, – Ki alındı anınq kibik 3-ünçi kökka dirə... alındı uçmaxqa da işitti söz aytovsuz ki, tiyməstir adamğa sözləmə (**Il Kor 12: 2). Məsihdə olaraq on dörd il bundan əvvəl – bədəndəmi, yoxsa bədəndən xaricmi, mən bilmirəm, Allah bilir – götürülüb göyün üçüncü qatına aparılan bir insanı tanıyıram... Cənnətə alınıb (aparılıb) orada dillə ifadə olunmayan, insanın danışması qadağan olunan sözlər eşitdi. S**onqra biz də ki, tiri xalğan bolsarbiz, alar bilə birgə alınsarbiz bulut bilə utrusuna Eyəmizninq obloğqa da ol türlü hər sahat Eyəmiz bilə bolsarbiz (**1 Sal 4: 17). Ondan sonra sağ qalan bizlər Rəbbi havada qarşılamaq üçün onlarla birgə buludlar içində götürülüb-aparılacaq və beləcə daim Rəblə olacağıq. **Zera satın alınğansiz (**1 Kor. 6: 20). Çünki satın alınmısınız. **Satun alınıpsız; bolmanqız xullar adamlarğa (**1Kor. 7: 23). Satın alınmısınız, insanlara qul olmayın!

alına Bax: **al** I

alındır ~ (-ıyırmen) fel. – heyrətləndirmək, təəccübləndirmək

alış ~ (-sınlar, ~ıptır, -ıp edilər, -sa, -max) fel. – dost münasibətləri qurmaq, ailə qurmaq: **Evet tözümlükləri yox esə, alışsınlar; zera yaxşıraxtır alışmax, ne ki xızınmax (**1 Kor. 7: 9). Əgər özlərini saxlaya bilmirlərsə, qoy ailə qursunlar. Çünki ehtirasdan yanmaqdansa ailə qurmaq daha yaxşıdır. **Bu türlü eki toğma xardaş oğlanları alışıp edilər.** İki doğma qardaşın övladı bu cür evləniblər. **Zera egər ki xatun alsanq, yazıx dügüldür; ya egər ki alışsa gojs, yazıx etməs** (1Kor. 7: 28). Amma arvad alsan günah deyil. Bakirə qızın da ərə getməsi günah deyil.

alış-beriş (-i) ism. – dəyiş-düyüş, dəyişdirmə - al-ver, alış-veriş, ticarət: **Borniglik buzulğan esindən adamnınq da keri bolğanlarnınq konuluqtan anda, xaysılari ki aslamlı alış-beriş kibik sağışlarlar Tenqrigə xulux etmə anı (**1Tim. 6: 5). Zinakarlıq pozğun düşüncəli, həqiqətdən məhrum, Tanrıya qulluğu

(ibadəti) alış-veriş (qazanc) mənbəyi kimi zənn edən adamların fasiləsiz mübahisələridir.

alışın ~ (-ma, -dılar, -ğan, -ğandır) fel. – alışmaq, öyrəşmək, adət etmək, uyğunlaşmaq: **Sen alışınma. Krisdos bağışladı manqa ekinçi yarıxnı açmax bilə közümni xolu bilə Bandəlevonnunq, xulununq kensininq da yarıxlatti esimni yanqırtmax bilə Ari Cannınq, zera seninq tenqrilarinq soxurdurlar, e xan, da bolmaslar kimesəgə yarıx berməgə.** Sən uyğunlaşma. Məsih gözlərimi qulu Panteleonun əli ilə açaraq, mənə ikinci dəfə nur verdi və ağlmı Ruhül-Qüdslə yenilədi. Sənin isə, ey xan, tanrıların kordurlar və kimsəyə işıq verməzlər.

alışmax (-tan) f. ism. – evlənmə, ailə qurma: **Ki tıyılsarlar xatın alışmaxtan da ayırılsarlar aşlardan, xaysın ki Tenqri totattı menqərməgə inanğanlarğa da kimlər ki yetip esələr könülükünə** (1Tim. 4: 3). Bu yalançılar evlənməyi qadağan edir və bəzi yeməklərdən çəkindirirlər. Amma Allah bu yeməkləri iman edib həqiqəti dərk edənlərin şükürlə qəbul etməsi üçün yaradıb.

alışmaxlıx ism. - evlilik, nigah, ailə bağı: **Haybatlıdır alışmaxlıx barça bilə da aruv töşək; evet itlərni da borniglərni yarğular Tenqri (**İbr. 13: 4). Qoy hər kəs nigaha hörmətlə yanaşsın. Qoy ər-arvad yatağı murdarlanmasın. Çünki Tanrı əxlaqsızları və zinakarları mühakimə edəcək.

alışmamax f. ism. – evlənməmə, nigahdan çəkinmə, subay qalma, subaylıq, nigahsızlıq: **Alışmax üçün da tullux üçün da alışmamax üçün.** Evlilik, dulluq və subaylıq haqqında.

alıştır ~ (-mağa, -ıptır, -mıyır, -ğaymen, -max, -ıp) fel. – alışdırmaq, öyrəşdirmək, uyğunlaşdırmaq: **Biy, alıştır meni yaxşılıxqa, buz yazıxımnın yazovun.** Rəbbim, məni yaxşılıq erməyə alışdır, günahlarım barədəki yazıları (siyahını) poz (sil).

alıştırmax f. ism.. – dəyişdirmə, dəyişmə, dəyiş-düyüş etmə Bax: **alış-beriş**

alma l (nınq, -nı, -lar, -larnınq, -larnı) ism. - 1.alma Meyvə adı; 2. almacıq. Gözün alt , yanaqların üst tərəfindəki sümüklü çıxıntı; 3. kürə

alma ll fel. (< **al** ~)

almax (-nınq, -ı) f. ism. – alma (**xatun almax)**, evlənmə: **Xatun almax ya ergə barmax.** Arvad alma ya ərə getmə.

almaxlıx (-qa, -ı -lar, -lardan) f.. i. – alma (almaq), tutma (tutmaq), qəbul (qəbul etmək), işğal, ələ keçirmə (ələ keçirmək):

-Almaxlıx kim kimdən?

-Oğul toğmax bilə ilgəri kelir Atadan da Can axınma bila kenə ol Atadan (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" kitabından)

-Varislik kimdən kimə?

-Oğul doğuşu ilə Atadan, Ruh isə süzülmək yolu ilə yenə Atadan.

Boyu üsnə almaxlıxı Onesim xulnunq xaçmaxın da xoltxa anınq xutxarılmaxı üçün inam ötləş (Fil. 1: 10). Həbsdə ikən ruhani atası olduğum oğlum Onisimlə bağlı səndən bir xahişim var. **Xaytip, ol ki, Tenqrilik sartın xayğurdunquz, ne xadar kerəkli nemə etti sizdə, ya xoltxa, ya öçəşməx, ya xorxu, ya tarlıx, ya nenavist, ya öç almaxlıx! Zera barçağa sundunquz boyunquznu sizinq aruv bolmağa bu nemədə (**ll Kor 7: 11). Baxın, Tanrı istədiyi tərzdə çəkdiyiniz bu kədər sizdə nə qədər böyük cəhd, təmizə çıxmaq arzusu, qəzəb, qorxu, həsrət, qeyrət,

ədalətpərvərlik yaratdı. Bu işdə hər cəhətdən saf olduğunuz barədə zəmanət verdiniz.

almas (-nınq, -lardan) // **almas taş** ism. – almaz, brilliant: **Bir yüzük süvrü almas**
taşı bilə 20 axçalıx. 20 axça dəyərində almaz qaşlı üzük.

almuxadəm sif (< əl-müqəddəm ər.) – seçkin, üstün, əla

alnı Bax: **alın**

alnına Bax: **alın** (alnına)

alnılarna Bax: **alın** (-larına)

alnınqa Bax: **alın** (alnınqa)

alpan ism. – alban. Qafqaz Albaniyasının aparıcı etnosu. Albaniya (Qafqaz) əhalisinin ümumiləşdirici adı: **Xaytıp tvağannınq 455-indən 988-inə dirə yənə yapux ettilər ermenilər bilə da 988-də yənə bulardılar barça krisdan milləti, ermenidən başxa da habaştan da asoridən, da alpan milləttən başxa, xaysı ki ermeni bilə tutarlar.** Tvağanın 455-ci ilindən 988-ci ildək (ortodokslar) monofizitlərlə mübahisə etdilər və 988-ci ildə bütün xristian milləti bunlardır - ermənilərdən (haylardan), həbəşlərdən, aysorlardan və alban millətindən başqa ki monofozotlərlə baxışları üst-üstə düşür. **Evet ki baduhas edi yazıxlılarğa, yoxsa işi Tenqrininq edi, körklülük boldu adamlarğa ki bir alçax tildən köp da türlü-türlü xuvatqa ayırıldı. Imşax sözlü Helen milləti, hroznıy sözlü Franğ milləti, yürəkləngən kibik Honin milləti, xoltxa kibik Asori, körklülük bilə Alpan milləti, kültkülü Kut milləti, aldağan kibik Ekipdaçi milləti, açıx Parsi milləti, tez sözlüvüçi Hndi milləti, tahimli sözlövüçi Ermeni milləti.** Bəli, günahlara görə cəza Tanrının insanlara görkü idi ki, bir tək dil çox və cürəbəcür dillərə ayrıldı. İncə sözlü ellin (yunan) milləti, qəzəbli firəng (latın) milləti, ürəkli (cəsarətli) hun milləti, dua kimi aysor (Aşşur), gözəllik timsalı alpan (alban) milləti, gülməli qot (alman) milləti, yalançı qibti (kopt) milləti, ac-yalavac fars milləti, tez-tez danışan hind milləti, xoşagəlimli arami milləti.

Azərbaycanda yaşayan və sonradan qazaxların, qırğızların, özbəklərin, eləcə də qaraqalpaqların etnogenezində yaxından iştirak etmiş soylardan biri olan albanların (alpanların) adı ilk dəfə miladdan sonrakı yazılı mənbələrdə qeyd edilsə də, onlar eradan əvvəl IV əsrin sonlarında baş vermiş olaylarla əlaqədar yad edilirlər. Azərbaycan türklərinin etnogenezində yaxından iştirak etmiş albanlar əsasən Quzey Azəbaycanda, o cümlədən Qərbi Azərbaycanda (bugünkü Ermənistanda), eləcə də Dağıstanda və bugünkü Gürcüstanın Borçalıdan Tiflisə qədər uzanan geniş ərazilərində məskun olmuş və bu ərazilərdə yaşayan digər türk soylarını – qarqarları, utiləri, massagetləri, dondarları və sairə, eləcə də bir sıra qafqazdilli tayfaları - udinləri, çilbləri, qatları, leqləri, ubıxları, herləri və s. öz ərafında birləşdirərək, tarixi mənbələrdə "Albaniya" adı altında yad edilən dövlət qurmuşdular. "Kitabi-Dədə Qorqud"da albanlardan türk xalqlarından biri kimi söhbət açılır və əsərin baş qəhrəmanlarından Qazan xan alpanların, yəni albanların başçısı kimi yad edilir: **Ağ-boz atlar çapdırur alpanlar gördüm, ağ işıqlı alpları yanıma saldum** (KDQ). Ağ-boz atlarda çapan albanları gördüm, ağ, işıqlı igidləri yanıma aldım. **Hey, nə oturursan? İtüni ulatmayan, çətügini mövlatmayan alpanlar başı Qazan oğlancuğu ilə sərxoş olub yaturlar** (KDQ). Hey, niyə

oturmusan? İtini hürdürməyən, pişiyini miyoldatmayan albanların başçısı Qazan xan oğlancığı ilə sərxoş olub yatırlar.

Qədim albanların adı bu gün Qubanın "Alpan" kəndinin adında yaşamaqdadır. Qədim albanların birbaşa varisləri olan bu kəndin sakinləri türkdürlər və Azərbaycan türkcəsində danışırlar.

Albanların ən azı erkən orta əsrlərdən Azərbaycan hüdudlarını aşaraq Türküstan tərəflərə də yayıldığını söyləmək olar. Məsələ burasındadır ki, VI əsr müəllifi İordan İskitlər ölkəsinin çox böyük ərazini əhatə ediyini, hunların, sirlərin və albanların gedib çatdıqları uzaq hüdudlara qədər uzandığını yazır. Bu məlumatdan açıq - aydın görünür ki, albanlar da iskitlər kimi Türküstanın son hüdudlarına qədər, yəni Çinə qədər yayılmışdılar. Təsadüfi deyil ki, bu gün qazaxların "alban" adlandırılan qolu məhz Çindəki Uyğur Muxtar Vilayəti ərazisində, başqa sözlə, Şərqi Türküstanda və Monqolustanda, eləcə də Qazaxıstanın Çinlə sərhəd bölgələrində yaşayırlar. Alban-türk xalqının qazax türklərinin etnogenezində yaxından iştirak etdiyini sübut edən məlumatları görkəmli qazax maarifçisi Çokan Vəlixanovun "Seçilmiş əsərləri"nin 4-cü cildinin 326-cı səhifəsində, qırğızların etnogenezində oynadıqları rol barədə məlumatları isə Abromzonun "Qırğızıstan arxeoloji və etnoqrafik ekspedisiyası" məcmuəsinin 1960-cı il, 4-cü buraxılışında dərc edilmiş "Qırğızların etnik tərkibi..." adlı məqaləsində tapmaq olar. Karmışevanın "Tacikistanın özbək-lokay xalqı" kitabının 16-cı səhifəsindəki 2-ci cədvəlində isə albanların özbək türklərinin etnogenezində oynadığı rol barədə mütəxəssisləri maraqlandıra biləcək məlumat bulunmaqdadır. Jdanko özünün qaraqalpaqların tarixi etnoqrafiyasına həsr etdiyi kitabının 41-ci səhifəsində albanların qaraqalpaq türklərinin də etnogenezində iştirak etdiyini bildirir. “Alpan” (alban) etnoniminin əsasında “alban” termini durmaqdadır ki, bu da sözügedən kəlmənin etnonimə çevrilməmişdən öncə müəyyən bir silkə aid olduğunu göstərməkdədir.

alpavud (-nu) // **alpovud** // **alpovut** ism. – zadəgan, əyan, üstün soylu, xan və ya bəy qulluğunda duran önəmli şəxs, mülkədar: **Bar edi bir … xatun, alpavud.** Bir … zadəgan qadın var idi.

alpavudlux // **alpavutlux** ism. – zadəgan silki, saray əyanları: **Esavdan çıxıptır alpavutlux, xaysı ki “zemlaninlər” ündəlir.** “Torpaq mülkədarları” adlandırılan əyanlar idumey başçıları İsavdan törəmişlər. **Az biri birin alpavudlux oldürmədilar.** Əyanlar bir-birini az qırmadılar.

alpovud // **alpovut** Bax **alpavud**

altembas Bax: **altunbas**

altı (-dan, -sıdır, -sına, -sınadır –sında) say. – altı: E**kinçi kününə ertə, xaysı ki yunvarnınq altısıdır** Yanvarın 6-sına təsadüf edən ikinci günün səhəri. **Cnunt yunvarnınq altısınadır. Milad yanvarın 6-sındadır. Yunisninq on altısında** İyunun 16-da. **Altısına yunvarnınq** Yanvarın altısında.

altıküng (-də) ism. – altıbucaqlı: **Asıyıx bu taşnı da dügül altıküngdə, evet minqlərdə virobonıy rozumniıada Biyimiz Jisus Krisdosnunq bizim.** Bu daşı təkcə altıbucalıda deyil, Rəbbimiz İsa Məsihin minlərcə üzüyünə taxarıq.

altıkünçlü sif. – altı bucaqlı, altı künclü: **Egər ki bolmasa altıkünçlü keskən, ostritsa bolıyır yarıx uçlarından.** Əgər kəsici alət altı künclü olmasa uclarından qığılclm çıxar.

altıxanatlı sif. – altıqanadlı: **Altıxanatlı friştələr.** Altıqanadlı mələklər.

altımbas Bax: **altembas**

altımış Bax: **altmış**

altın (-dır, -nınq, -ğa, -nı, -dan, -ımnı, -ından) // **altn // altun** ism. və sif. – altun, qızıl: **Yarğuda oltursanq, orunç alma altın ya inci** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi" kitabından). Məhkəmədə oturarkən rüşvət alma; nə qızıl, nə də inci (mirvari). **Tirilgəy da berilgəy anqar altınından Arapistannınq (**Məz. 71/72: 15). Yaşasın (xan), qoy ona Ərəbistan qızılı verilsin! **Oğul bolğıy edi da künda 10 xantar altın tas etkiy edi, bolmas edi menim malımnı tügətməgə.** Əgər mənim oğlum olsaydı və gündə 10 qantar qızıl xərcləsə idi, mənim var-dövlətim tükənməzdi.**Yaxşıdır manqa örenki ağzınqnınq seninq, ne ki minqləri altınnınq da kümüşnünq (**Məz.118/119: 72). Ağzından çıxan qanun mənim üçün minlərlə qızıldan, gümüşdən daha qiymətlidir.

-Da xaysılardırlar peşələngən teprənməgən barlıxlar?

-Temir-baxırlar, xorğaşınlar, kümüşlər da altunlar da kimlər ağaçlardan da özgə materialardan da özgə bularğa oxşaşlar köplər.

-Bəs, süni surətdə düzəldilmiş tərpənməz varlqlar hansılardır?

-Dəmir, mis, qurğuşun, gümüş və altunlar, eləcə də bəzi ağac növləri və başqa materiallardan düzəldilmişlr və onlar kimilər.

altınbas Bax: **altunbas**

altınçı I (-lar) // **altınçi** ism. – altunçu, sərraf, zərgər

altınçı II miq. s. – altıncı

altın-inçi (-dən) ism. – qızıl-mirvari, qırqızıl, zərziba: **Kiydirdi kendininq xızını xanlıx tonlar bilə, altıninci bilə, bahasız taşlar bilə.** Öz qızına xanlara layiq donlar, qızıl-mirvari, qiymətsiz daşlar geydirdi. **Balxıyır başı axır taşlardan da altin-incidən, neçik günaş.** Onun başı ağır aqırqızıldan, bahalı daş və mirvaridən günəş kimi parlayırdı.

altın-kümüş ism. – altun-gümüş, qızıl və gümüş, zərgərlik məmulatıları: B**olmağay damahlanğaysız altınğa-kümüşkə.** Nabadə altun-gümüşə tamah salasınız ha.

altınla ~ (-dılar**) // altunla** ~ fel. – qızıldan üzlük çəkmək, üzünə qızıl çəkmək: **Ol yıl xorannınq ulu badgerkin 2-incyi altınladılar. O il səcdəgahın (altarın) üzünə ikinci dəfə qzıl çəkdilər.**

altınlı sif. – qızıllı, altunlu: **Tursar xaniça sağında seninq, kiyiniş bilə altunlu tüzülgən da şöhrətlaəgən** (Məz. 44/45: 10). Məleykə olacaq qız sağ qoluna girib, ofir qızıllarına bürünüb. O**l türlü xatınlar da, kiyinişi bilə xonarhlıxnınq, köz kötürməx bilə da sekinlik bilə, korkaytma boyların bolmağay ki, altınlı orunmax bilə da tizməxi bilə incilərninq, ya tonlarnınq korkaymaxı bilə (**1Тим 2: 9). Qadınlar da ədəbli görkəmlə, abır-həya və ağıl-kamalla bəzənsinlər. Dəbdəbəli saç düzümü ilə, qızıllarla, mirvarilərlə və yaxud bahalı paltarlarla deyil.

altınsuvla ~ Bax: **altunsuvla ~**

altışar say. – altı dənə, altı-altı

altmış // **altımış** // **altmiş** say. – altımış: **Yegdanə altımış xızıllıx.** Altmış qızıl sikkəlik sinəbənd.

altmışar say. – altmış dənə, altmış-altmış

altn Bax: **altın**

altun ~ (-nunq, -ğa, -nu, -dan, -lar, -larnı, -lardan, -u, -una, -un; -umuz, -unquz) ism. və sif. – altun, qızıl: Açı**p xaznaların bernaladılar Krisdosnu: altun berdilər nemik xanğa, temyan berdilər neçik kahanağa, zmur berdilər neçik ölümlügə.** Öz xəzinələrini açıb Məsihə xana verilən tək altun, kahinə verilən tək büxur, ölümlü insana verilən tək ətirli qətran verdilər. **Xanı kümüş üsnə hem altunnunq üsnə xızıl aytıyır** O**,** gümüşü ağ, qızılı isə qırmzı adlandırır. **Coharnı, altun da menstruumnu kügürt suvu ündiyir.** Fəlsəfə daşı, qızıl və menstruumu o, kükürdlü su adlandırır. **Aytıyır altunnu, xaysı coharı aşira pilisopalarnınq bolıyır** O fəlsəfə daşı vasitəsilə əldə edilən qızıl barədə danışır. **Yazdırdılar altun bilə aruv altundan.** Qızılla, xalis qızılla yazdırdılar. **Korkayttırıy edim xatunlarnı kiyiniş bilə altundan, incidan, türlü-türlü kiyinişlərdən.** Mən qadınları altun, inci (mirvari) və müxtəlif keyimlərlə bəzədim. **Yaxşıdır etmə yalmujna, ne ki xazna xoyma altundan, zera yalmujna ölümdən xutxarır veçnıy** Sədəqə vermək xəzinə toplamaqdan daha yaxşıdır, çünki sədəqə əbədi ölümdən qurtarır. **Altun xoran.** Qızıl səcdəgah (altar). **Xanatları kügürçinninq kümüşlu da yağırları aras anınq rənginə altunnunq** (Məz. 67/68: 14) .Qanadları gümüş kimi bərq vuran, tükləri isə qızıl kimi parlayan göyərçin. **Safi altun.** Saf altun. **Alğın satun mendən altun sinəgən otta ki,** x**ocalanğaysen (**Vəhy. 3: 18). Zəngin olmaq üçün Məndən od içində xalis olan qızıl al.

altunbas // altınbas // altrnbas // altembas ism. – qızıl saplarla işlənmiş incə naxışlı qalın ipək parça

altunçı // **altunçi** Bax: **altınçı** 1

altun-inçi Bax: **altın-inçi**

altun-kümüş (-tən, -ünqnü, -ləri) Bax: **altın-kümüş**

altunla ~ (-ğan) Bax: **altınla** ~

altunlan ~ (-ğan) fel. – qızıl təbəqəyə bürünbək, altunlanmaq, qızıllanmaq

altunlu Bax: **altınlı**

Altunsözlü x. ism. – Altunsöz (qızıl xıridarı, sözü qızıl qədər qiymətli). Bu ləqəblə Ravenn arxiyepiskopu Petros (380-450) tanınmışdır: **Bedros Altunsözlü**

altunsovlu Bax: **altunsuvlu**

altunsuvla ~ (-ğan), **altınsuvla** ~ (-ğan) sif. – qızıl təbəqə ilə örtülmüş. Səthinə qızıl təbəqəsi çəkilmiş

altunsuvlu // **altnsuvlu** // **altunsovlu** sif. – qızıl təbəqəli, qızıl örtüklü, qızıl qabıqlı

aluçı (-dır, -nınq, -ğa, -dan; -lar, -larnınq, -ları) // **alıçı** (-dan) ism. – alıcı: D**amah, haybat sövüçi ya könüsüz lixva aluçı** (lTim. 3: 8). Tamahkar, şöhrətpərəst, ədalətsizcəsinə faiz alan. **Biy Tenqrimiz bizim, sen işitir edinq alarğa, Tenqri, sen arıtuçı bolur edinq, öç aluçı üstnə barça işlərninq alarnınq (**Məz. 98/99: 8). Ya Rəbb olan Tanrımız, Sən onlara cavab verdin, pis əməllərinin cəzasını versən də bağışlayan Tanrı olduğunu onlara göstərdin. **Cuvutluxtan artıx**

barça tenqdaşlarmdan ki, menim cınsımdən edilər, artıx öç aluçı edim menim atalarımnınq adatı üçün (Qal. 1: 14). Yəhudi dinində soydaşlarım arasında yaşıdlarımın bir çoxundan daha irəlidə idim. Ata-babalarımın adət-ənənələrinin təəssübkeşi (qisas alıcısı) idim.

alvax Bax: **avlax**

amal Bax: **əməl**

amanat Bax: **əmanət**

amen // amən (-ni) // **amenn** // **ammən** // **ammen** nida - (< yəh, ər.) – amin! Duaların doğruluğunu təsdiq edici nida: **Egər ki bolmasa, egər alğışlasanq canınq bilə da bolğay anda biliksiz, neçik aytkay seninq maxtağanınqa amenni? Zera ne ki aytıyırsen, ol bilməstir (**1Kor. 14: 16). Təlim görməmiş adamın vəziyyətini nəzərə al. Sən yalnız ruhən şükür duası edirsənsə, o sənin şükranına necə «Amin!» desin?

amən // **ammən** Bax: **amen**

ana (-dır, -nınq, -ğa, -nı, -da, -dadır, -dan. -m, -mnnq, -mnınqmen, -ma, -mnı, -mda, -mdan, -nq, -nqnınq, -nqa, -nqnı, -nqda, -sı, -sısen, -sıdır, -sınnq, -sına, -sın, -sında, -sından, -mız, -mıznınq, -mızğa, -mızdan, -nqıznınq, -nqızğa, -lar, -ları, -larınınq, ~larına, -ların, -larından) ism. – ana: **Sionğa aytırlar ana da adam toğdu anda da kendi himlərin xoydu anda Biyikləngən** (Məz. 86/87: 5). Sion barədə deyiləcək: "Ana. Onların hamısı bu yerdə doğulub, Haqq-Taala buranı sarsılmaz edəcək". **Hörmətlə atanqnı seninq da ananqnı seninq ki, sanqa yaxşı bolğay da uzun ömürlü bolğaysen üsnə yer yaxşılıxınınq, xaysi ki Biy, Tenqrinq seninq, bersər sanqa (**Qan. 5: 16). Tanrının, Rəbbin sənə əmr etdiyi kimi ata-anana hörmət et ki, ömrün uzun olsun və Allahın, Rəbbin sənə verəcəyi torpaqda xoş güzəranın olsun. **Baxqın manqa da yarlıxa manqa ki birginəsi anamnınqmen da miskinmen** (Məz. 24/25: 16).

Üzünü mənə sarı çevir və lütfkar ol,
Çünki anamın birdənəsiyəm
Və miskin vəziyyətdəyəm.

Yat boldular yazıxlılar analarından, aldandılar xoynundan, sözlədilər yalqan (Məz. 57/58: 4).

Pis adamlar ana bətnindən belə, azğındırlar,
Çaşıblar, doğulan gündən belə, yalançıdırlar.

anabad (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dan, -larnınq, -larnı, -larda) // **yanabad** (-nınq, -ğa, -da // -ta) ism. (ort. frs.) – çöl, səhra, düz, düzənlik: **Öçəşti Xızıl tenqizgə da xurudu, yol körgüzdü alarğa antunt aşıra, neçik anabad aşıra (**Məz. 105/106: 9). Onun məzəmmətindən Qırmızı dəniz qurudu, çöldən keçdikləri kimi onları dərin yerdən keçirtdi. **Yoxesə dügül ki, köplərgə alardan biyəndi Tenqri, zera bir oqurdan xırıldılar anabadda anda (**1 Kor. 10: 5). Amma Tanrı onların çoxundan razı qalmadı və cəsədləri çölə sərildi. **Tuzlarınq seninq tolunsun semizlik bilə, semizləngən qorqluqu anabadnınq** (Məz. 64/65: 13).

Düzlərin sürülərlə dolur,
Dərələrini taxıl bürüyür.

anadad Bax: **anabad**

Anağ // **Anaq** x. ism. – Anaq. Əslən türk-Arsaq sülaləsindən və Parfiya şahları nəslindən olan zadəgan, müqəddəs Qriqorinin atası və ilk alban katalikosu Qriqorisin (Cərcis peyğəmbərin) ulu babası: **Surp Krikor Lusavoriçninq atası Anağ.** Maarifçi müqəddəs Qriqorinin atası Anaq.

analı-oğullu zrf. – analı-balalı, analı-oğullu: **Analı-oğullu aldadılar Sahaqnı, ayttılar: "Muna sanqa Esav kiyik keltiriptir"** (Yar. 27:1-29). Analı-oğullu (sözü bir yerə qoyub) İshaqı aldatdılar, dedilər: "Budur, oğlun İsav sənə maral (ov) əti gətirib".

analıx (-nınq, -qa, -ından) ism. – analıq, analıq hissi, ana qayğısı, ana məhəbbəti, anaya məxsus (anadan qalma) miras: **Etsin Allah üçün, Tenqri üçün etsin kendinə atalıx da analıx.** Qoy Allah xətrinə, Tanr naminə ona ata-ana qayğısı göstərsin (ona atalıq və analıq etsin).

ananınqki sif. – ananınki, anaya məxsus olan: **Tutundu anasın ananınqki ağır zamanlarna baxma, neçik xastalıxına, alay xartlıxına.** Ananın ağır zamanlarında, istər xətələndikdə, istərsə də qocalığında ona (anaya) qulluq etməyə boyun oldu.

anar Bax: **anqar**

anaraq (-nınq) // **anarağ** sif. – pozğun, sapıq, zinakar, əxlaqsız

anarağlıx ism. – pozğunluq, sapıqlıq, zinakarlıq, əxlaqsızlıq

anartas Bax: **tasbolmaxlıx**

anasduac ism. (ort. frs.) – ateist, kafir, Tanrının varlığına inanmayan: **Anasduac cuhutlar.** Kafir yəhudilər.

anaşəhər (-idir) ism. – paytaxt, baş şəhər, ana şəhər

anasız ism. –anası olmayan, anadan yetim, yetim Bax: **atasız**

anəkə ism. – anacan. Anaya müraciətin əzizləmə forması

ancu Bax: **anda**

ança bağ. və zrf. – elə, belə, eləcə, beləcə, eləcə də, belə ki, o qədər, bir o qədər: **Dağı yaman başladı meni xanga yamanlama ança ki, başıma keltirdi ki, xan buyurdu ki: "Eltinqiz da kesinqiz Xigarnı** (Müdrik Akixar haqqında rəvayət)**.** Və başladı məni xana yamanca pisləməyə, belə ki, iş mənim ölümümə qədər gəlib çıxdı və xan buyurdu: "Xiqarı aparın və tikə-tikə doğrayın". **Buyurdu yalanaçlatma da tövdürtmə temir tayaxlar bilə, ancya ki, söväkləri köründü.** Onu çılpaq edib dəmir dayaqla elə kötəkləməyə əmr etdi ki, sümükləri görünsün. **Anğa keltirirmen ki, ölülərin Tenqrininq közündən çıxarırmen.** Mən onları elə bir vəziyyətə gətirəcəyəm ki, Tanrı onların ölülərinə də nifrət edəcək. **Adam neçə küfür berir, ança Tenqrini tanar**. İnsan nə qədər küfr söyləyirsə, bir o qədər də Tanrını danmış (inkar etmiş) olur. **Neçə köp bolsa, ança igidir.** Nə qədər çox olsa, bir o qədər yaxşıdır. **Zera kləmən biliksiz bolma sizgə, xardaşlar, tarlıxımız üçün bizim bolğan Asiyada, zera artıx küçümüzdən çıxarı ağırlandıx anqar ança ki, umsasiz da boldux tirliktən (**II Kor. 1: 8). Ey qardaşlar, Asiya vilayətində çəkdiyimiz əziyyətlərdən bixəbər olmağınızı istəmirəm. Gücümüzdən daha artıq bir yük altında qaldıq. Hətta yaşamaqdan belə, ümidimizi kəsmişdik.

ançax I zrf. – o qədər, bir o qədər, həmin zaman, o anda, cəmi, cəmisi, üs-üstə, toplam, ancaq-ancaq, ancaq, təkcə, yalnız, artıq: **Xaçan bu 3 nemə dünyadan eksilsə, ançax dünyanınq buzulmaxıdır.** Bu üç şey dünyadan haçan əskilərsə,

dünyanın nizaməda o anda pozular. **Bizim çörüv asrı az edi, ançax 4 minq adam bar edi.** Bizim ordu aşırı dərəcədə (həddən artıq) az idi, ancaq-ancaq (cəmisi) 4 min adam olardı. **Öç saxlap ançax sağış etər öldürməgə Qayınnınq xardaşın alır.** Ürəyindəki qisas hissi ilə yalnız (ancaq) və yalnız bir iş görmək istəyən - (ancaq) qardaşnı öldürməyi düşünən Habili misal çəkir. **Hali bildim ki, yarlığadi Biy Tenqri da alğışladı meni da hali ançax dügülmen tul da ne züryatsız.** Mən indi başa düşdüm ki, Tanrı mənə rəhm etmiş və mərhəmət göstərmişdir və indi mən artıq nə dulam, nə də züriyyətsiz. **Evet egər öldüx esə Krisdos bilə, inanırbiz ki, tirilgəybiz də anınq bilə. Bilipbiz, ki, Krisdos turuptur ölüdən, bundan sonqra ölməs ançax da ölüm anqar dağı biylik etməs (**Rom. 6: 8, 9). Əgər Məsihlə ölmüşüksə, Onunla yaşayacağımıza da inanırıq. Çünki bilirik ki, Məsih ölülər arasından dirildiyinə görə bir daha ölməyəcək və ölüm Ona artıq hökmranlıq etməz.

ançax II ədat. – ancaq, təkcə, yalnız: **Tek ançax Tenqri boluştı da aldılar Yerusalemni.** Onlara təkcə Tanrı yardım etdi və onlar Qüdsü ələ keçirdilər.

and Bax: **ant**

anda I əvz.– onda. "O" (ol) şəxs əvəzliyinin təkinin yerlik halı: **Tenqri inamlıdir da yoxtur anda egirlik, toğru da könüdür Biy (**Qan. 32: 4). Tanrı haqqdır və Onda əyrilik yoxdur (əyrilik ona xas deyil), doğrudur və ədalətlidir. **Anda tinər barça tügəlliki Tenqrilikninq ten sartın** (Kol 2: 9). Çünki Tanrının tam bütövlüyü bədəncə onda (Məsihdə) yaşayır.

anda II zrf. – ora, orada, o yerə, o yerdə, o zaman: **Sırtmax hadirlədilər ayaxlarıma menim da aşax ettilər boyumnu menim, xazdılar alnıma menim terən çuğur da tüştülər kendiləri anda** (Məz. 56/57: 7).

Yolumda tələ qurub canımı üzdülər,
Mənə quyu qazdılar, amma özləri ora düşdülər.

Anda fərəh bolıyıx biz anqar (Məz. 65/66: 6). Orada biz bunlara sevindik. **Oğlum, xayda seni ündəməsələr hörmətləp, anda barma da kimesə sendən söz sormasa, anda cuap bermə** (Müdrik Akixar haqqında rəvayət). Oğlum, o yerə getnə ki, hörmət göstərib səni dəvət etməyiblər, nə qədər ki, bir şey soruşmayıblar, cavab vermə (nə zaman soruşarlar onda cavab verərsən). **Açınqız manqa eşikni toğruluxnunq ki, kirgəymen anda da xosdovanel bolıyım Eyəmizgə** (Məz. 117/118: 19).

Salehlik darvazalarını üzümə açın,
Qoy oradan keçib Rəbbə şükür edim.

Salmos Tavitninq. Yenqməx üçün. Xaçan edi ol ançax anabadda anda Cuhutluxta (Məz. 62/63: 1). Davudun məzmuru. Qələbə üçün. Yəhuda səhrasında olanda. **Barır egəç çerüvgə (çerövgə) da öldürgəy anda kişi...** Orduya gedərsə və orada adam öldürərsə...

anda-bunda zrf. – orada-burada, ora-bura: **Bu, yürüp anda-bunda, xaçan ki ol hayvanlarnı tapma bolmadi, bardı Samuel markaregə ki, anqar aytkay, xayda tapulsar** (1 Pad. 9: 3-6) O, ora-bura vurnuxub, heyvanları tapa bilmədi. Bundan sonra Samuel peyğəmbərin yanına getdi ki, haradan tapmaq lazım olduğunu o söyləsin.

andagi // **andaki** sif. – ondakı, ona xas, ona aid olan: **Arakəllər üçün tanıx: andagi tirliktən bolmalı.** Həvvarilər barədə şəhadət: Ondakı həyatdan əsər olmalı.

Xaysılarınınq ki xaranqğulanıptır yürəkləri alarnınq da yatlanıptırlar andagi tirlikindən Tenqrininq, biliksizlik üçün ki, bardir alarda, soxurluxları üçün yurəklarininq alarnınq. Ürəklərinə qaranlıq çökənlər və ondakı Tanrıya xas həyata yadlaşanlar (həyatdan uzaqlaşanlar) öz biliksizlikləri və ürəklərindəki mərəzləri üzündən belə etdilər. **Ne xadar dağı artıx artarlanğanmızğa bizim hali xanı bilə anınq xutulğaybiz anınq bilə öçəşməxtən andaki (**Rom. 5: 9). Beləcə Onun qanı ilə indi saleh sayıldığımıza görə Onun vasitəsilə də Ondakı qəzəbdən (Tanrının qəzəbindən) mütləq xilas olacağıq.

andan (-dır, -siz) əvz. – ondan. "O" (ol) şəxs əvəzliyinin təkinin çıxışlıq halı: **Ya kim berdi anqar ötünç da alğay ornuna andan? Zera andan da anınq bilə da andadır barça. Anqar haybat menqilik! Amen** (Pom. 11: 35, 38). Kim Ona bir şey verdi ki, əvəzini Ondan istəyə bilsin?» Çünki hər şeyin mənbəyi Odur, hər şey Onun vasitəsilə və Onun üçün var oldu. Ona əbədi olaraq izzət olsun! Amin. **Men turdum xan andan üsnə Sionnunq (**Məz. 2: 6). Mən Sion üzərində xanlığı Ondan aldım.

andaş Bax: **antdaş**

andiç ~ (-məgə, -tim, -tinq, -ti, -tilər, -iy edi, -iyir, -iyirbiz, -iyirlər, -kənni, -kənlərgə, -məx, -məxkə, -məxtən -ip) // **andic** ~ (-tim) // **andıç** ~ (-tim, -tım, -tı) fel. – and içmək: **Xoydum ant tanqlanğanlarıma menim, andiçtim Tavitkə, xuluma menim...** (Məz. 88/89: 4).

Öz seçdiyimlə əhd kəsmişəm,
Qulum Davud üçün belə and içmişəm…

Bir kez andictim arilikimə menim ki, Tavitkə men yalğanlanmıyım (Məz. 88/89: 36).

Müqəddəsliyim naminə bir dəfə and içmişəm:
Davuda yalandan söz verməyəcəyəm.

Neçik andiçtim öçəşmaximdə menim ki, kirgəylar tincyliximə menim (Məz. 94/95: 11).

Buna görə qəzəblənib and içmişəm:
"Onlar Mənim rahatlıq diyarıma girməyəcəklər"

andiçkən Bax: **antiçkən**

andiçtir ~ fel. – and içdirmək, and içməyə məcbur etmək: **Ludvikni, hörmətləp, yeberdi volno övgə, andiçtirip kensin ki, artıx xılıçnı kötürməgəy anınq üsnə.** O, bir daha ona qılınc qaldırmayacağı barədə and içdirib Lüdoviki hörmətlə azad etdi və evə yola saldı.

andıç ~ Bax: **andiç** ~

andıçkən Bax: **antiçkən**

Andioq I (-nunq, -qa, -ta) // **Antioq** (-nunq) // **Antiox** (-nu) // **Yandioq** x. ism. (yun) – Antioxiya (Antakya). Selevkilər dövründə Suriya şahlığının paytaxtı. Hazırda bu şəhər Türkiyənin Xatay elində yerləşir və Antakya kimi tanınır. Ümumilikdə isə bu adı qədimlərdə 16 irili-xırdalı şəhər daşımışdır: **Yoxsa ol sahat keldi Gepas Andioqqa, xarşı turdum anqar, zera kök neçik ki, yanqılğan kibik edi** (Qal. 2: 11). Kefa Antakyaya gəldikdə isə şəxsən ona qarşı çıxdım, ona görə ki tənqidə layiq idi.L**uğas avedaraniç peşəsi bilə otaçı, hakim edi, 72 arakellərdan edi da sonqra Bolos arakelgə şagert boldu. Buyruxu bilə Bolos arakelninq**

yazdı Avedaranın kendininq 17 yıldan sonqra hampartsumundan Jisus Krisdosnunq Andioq kerməninə asori tildə. İncil katiblərindən Lukanın peşəsi həkim idi. 72 həvvaridən biri idi və sonra həvvari Pavelin şagirdi oldu. İsa Məsihin qeybə çəkilməsindən 17 il sonra onun buyuruğu ilə Antakya şəhərində assur dilində öz "İncil"ini yazdı.

Andioq II Bax: **Andioqos**

andioqaçi (-lərgə) ism. – antakyalı (antioxiyalı)

Andioqos // **Andioq** (-nunq) x. ism. (yun) – IV Antox Yepifan. Böyük Antioxun ikinci oğlu və Suriya padşahı. Tarixdə Qüds (Yerusəlim) məbədini talan edən və 40 mindən artıq yəhudini məhv edən hökmdar kimi əbədiləşmişdir: **Andioqos padşah aldı Erusalemni.** Antiox padşah Qüdsü aldı (ələ keçirdi).

andox zrf. – elə ora, geri, geriyə, yenidən, təzədən, eləcə də, həmçinin: **Evet ki aşaxlandım men, neçik oğlan urulmış töşlərindən anasınınq kendininq da xaytğanı anınq andox anqar** (Məz. 130/131: 2). Bəli, ovunub səsimi kəsmişəm, ana qucağından ayrılan, sonra da geri dönən körpə kimiyəm. **Çıxqay can alardan da xaytkaylar andox topraxqa da ol kündən tas bolğay barça sağışları alarnınq** (Məz. 145/146: 4). Onlar canı çıxan kimi torpağa geri dönər, niyyətləri bircə anda yox olar. **Egər ki kimesə körsə seni ki, biliklikinq bar, olturğan bujnitsada, dügül ki sumenası esininq anınq ki muxanatlıx bilə birləniptir,andox yasalğay yeməgə xurbannı? (**I Kor. 8: 10). Əgər vicdan məsuliyyəti zəif olan şəxs görsə ki, bilik sahibi olan sən də həmçinin büt evində süfrəyə oturmusan, bütlərə təqdim olunan qurbanın ətini yeməyə cürət etməzmi?

androniq ism. (< androniqos yun) – kişilərə qalib gələn, ərənləri yenən

Anğarya x. ism. (yun) Ankara. Türkiyənin hazırki paytaxtı

anğınça zrf. – onca, o qədər ki, o vaxta qədər. "Ol" əvəzliyindən törəmədir: **Da yarğuçi bolmağay 1 yartın işitkəy, könününq ya egrininq, gileyin angınça ki, yüz də yüz eksi da turmıyın** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi" kitabından). Qoy, hakim bir tərəfin, - istər haqlı tərəf olsun, istər haqsız, - sözlərinə nə qədər ki, onların hər ikisi üz-üzə durmayıblar, qulaq asmasın.

anğren (-lər) ism. (ort. frs.) – qanuna hörmət etməyən şəxs, qamunu pozan adam

anğurya Bax: **anquryalı**

Anğurya Bax: **Anqarya**

anğuryalı // **enquryalı** ism.– ankaralı, Ankara sakini: **´Çöraxçi anguryalı cuvut.** Ankaralı yəhudi çörəkçi.

anğustiae (lat) Bax: **totxarlıx** və **zabunlux**

animuş (-tan, -u, -un, -ların) ism. (lat) – ruh, şüurlu ilkin başlanğıc

anı əvz. – onu, onun. "O" (ol) əvəzliyinin yönlük və bəzi hallarda yiyəlik hallarındakı forması: **Xaçan kördi Herodes ki aldadılar anı tatarlar, yürəkləndi.** İrod tatarların onu aldatdıqlarını görüb, acıqlandı. **Anqar ağzım bilə menim sarnadım da biyiklətiyim anı tilim bilə menim** (Məz. 65/66: 17). Ağzımla Onu səslədim, dilimlə Onu mədh etdim.

anın Bax: **anınq**

anınkibik Bax: **anınqkibik**

anınq əvz. – onun. “O” (ol) əvəzliyinin yiyəlik halındakı forması: **Xırığından köknünqdir çıxqanı anınq, tinçlixi anınq çax xırığına anınq da kimsə bolmas ki, yaşınğay xızovundan anınq** (Məz. 18/19: 7). Bir qırağından göyün çıxır, göylərdə dövrə vurur, heç nə istisindən gizlənə bilmir onun. **Yedilər da yerni öptülər anqar barça semizləri yerninq, alnına anınq tüşkəylər barçası ki, enərlər topraxqa (**Məz. 21/22: 30). Bütün dünya zənginləri yeyib-doyacaq, Rəbbin hüzurunda səcdə qılacaq. Torpağa düşənlərin hamısı – özlərini ölümdən saxlaya bilməyənlər Onun hüzurunda diz çökəcəklər. **Da keçirdi Israyelni arasından anın (**Məz. 135/136: 14). Və keçirdi İsraili arasından onun. **Sapqın yamandan da etkin yaxşılıxnı, xolğın eminlikni da bar artından anınq (**Məz. 33/34 15). Şərdən kənar dur və yaxşılıq elə, sülh dilə və ardınca get onun. **Çağırınqız Tenqrigə, barça yerlər, salmos aytınqız atına annq da berinqiz haybatnı alğışına anınq** (Məz. 65/66: 1, 2). Ey bütün dünya əhli, cuşa gəlib Tanrıya nida edin, şərəfli ismini onun tərənnüm edin, Onun adına şərəflə həmd edin! **Boyum anınq bilə tiridir da oğlum xullux etkəy anqar (**Məz. 21/22: 31). Ruhum Onun ilə yaşayır və oğlum (gələcək nəsillərim) Ona qulluq edəcək. **Böliyim da men zağalsız anınq bilə da saat bolıyım törəsizlikimdən menim (**Məz. 17/18: 24). Onunla mən kamala çatmışam, özümü günahdan qorumuşam. **Xoydu xaramğuluxnu yapovun kendininq da çöp-çövrəsina anınqdırlar otaxları kendininq da xaramğuluxlar suvları çax bulutqa dirə havanınq** (Məz. 17/18: 12). Gizlənmək üçün ətrafını zülmətə bürüdü, tufan qoparan qara buludlardan Özünə çardaq qurdu. Hüzurundan Onun şəfəq saçdı, odlu közlər və dolu buludları yardı. **Ot alnına anınq yaltrasar da çövrəsinə anınq dufan asrı (**Məz. 49/50: 3).

Önündə Onun yandırıb-yaxan alov var,

Ətrafında Onun şiddətli tufan qopar.

anınqki (-dir, -dirlər, -ninq, -gə, -ni, -n, -ndən, -lər, -lərgə, -lərni, -lərdən) – onunki, ona məxsus: **Anınq üçün törə tügəllənir könülüknünq tügəllikin barça adamilərgə anınqkin berməgə** (Mxitar Qoşun “Törə bitiqi”ndən). Ona görə qanunlar təkmil olmalıdır ki, ədalət yerini tapsın və hər kəsinki özünə verilsin.

anınqkibik (-ninq, -kə, -ni, -tən, -lər, -lərninq, -lərninqdir, -lərgə, -lərni, -lərdən) // **anınkibik** zrf. – onun kimi: **Evet yazdım sizgə ki, xoşulmağaysiz, egar ki kimesə xardaş ündəlgən ya borniq bolsa, ya grabaşd, ya aqah, ya pampas etüçi, ya cimri, ya kuç bilə yırtuçı, anınqkibik bilə ötmək ta yemagin** (l Kor 5: 11). Əslində mən sizə yazmışdım ki, siz özünü bacı-qardaş adlandırıb, lakin əxlaqsızlıq edənlərlə, tamahkarlıq, bütpərəstlik, böhtançılıq, əyyaşlıq və yaxud soyğunçuluq edənlə ünsiyyətdə olmayın. Belələri (onun kimiləri) ilə bir yerdə çörək belə, yeməyin. **Siz də anınqkibik kimsələr edinqiz, yoxsa yuvundunquz, arındınqız, yoxsa artarlandınqız atına Eyəmizninq bizim Yisus Krisdosnunq da Canı bilə Tenqrimizninq** (l Kor 6: 11). Sizlərdən bəzisi onun kimi idiniz. Amma Rəbb İsa Məsihin adı ilə və Tanrımızın Ruhu ilə yuyulub təmizləndiniz, təqdis olundunuz və saleh sayıldınız. **Evet men bir neməni bundan işkə keçirmədim. Da yazmadım bunı ki, manqa annqkibik nemə bolğay** (l Kor 9: 15). Amma mən bu hüquqların heç birindən istifadə etməmişəm. Bunları yazmıram ki, mənə də belə (onun kimi) edəsiniz.

anlandır ~ Bax: **aylandır** ~

anlar əvz. – onlar Bax: **alar** və **anqlar**

anlarnnq – onların

anlat ~ Bax: **anqlat** ~

ansıxrıst (-nı) // **ansıxirist** // **ansıxırıst** // **ansıxrist** (-ninq) // **ansıxrısd** // **ansıxrisd** // **ansıqrisd** // **ansıxrəst** // **antixrist** (-ninq) ism. (antichristus lat) – antixrist, Dəccal. Xristian və müsəlmanların qiyamətdən öncə peyda olaraq bütün bəşəriyyəti aldadacağına və sapıqlığa, əxlaqsızlığa, küfrə sürükləyəcəyinə inanılan dini personaj. Xristianların inamına görə onu İsa Məsih, müsəlmanlara görə isə İsa Məsih və Mehdi Sahub əz-Zaman öldürəcəklər.

ansız zrf. – istəmədən, qeyri-iradi, biixtiyar, özündən asılı olmayaraq Bax: **anqqsızın** və **anqsızım**

ansızım // **ansızın** zrf. – birdən-birə, gözlənilmədən, qəflətən, qəfildən, bir anda: **Xardaşlar, egər ki ansızım, kes-kenetə tüşkəy kimesə sizdən ne yazıxqa da esə, siz ki duxovnıylarsız, toxtatınqız anınqkibikni can ivaşliki bilə, saqt bolunquz boyunquzğa ki, siz da sinəlməgəysiz** (Qaı. 6: 1). Qardaşlar, əgər gözlənilmədən sizlərdən bir adam bir təqsir üstündə tutulsa, siz ruhanilər onu həlimlik ruhu ilə bərpa edin. Sən də sınağa düşməmək üçün özünə fikir ver. **Salma yapuxluxqa alarğa, kimlər ki toğrudurlar yürəkləri bilə, ansızım salğaylar alarğa da xoramağaylar** (Məz. 63/64: 5). Ürəkləri düz olan günahsız insanlara pusqu qurduqları yerlərdən qəfildən, çəkinmədən atırlar. **Evet ne türlü boldular pusta, ansızım xırıldılar, eksildilər, tas boldular torəsizliklari üçün kendilarininq** (Məz. 72/73: 19). Doğrudan da, onları sürüşkən yerə qoymusan, onları məhvə yuvarlayırsan. Onlar bir anda yox olacaqlar, dəhşət içində itib-batacaqlar. **Ansızım yügürsərlər azsaxlar, neçik yednorojeu da ağır tillilərninq sözü yenqillənsər** (Yeş. 35: 6). Axsaqlar ceyran kimi hoppanacaq, lalların dili sevinclə nəğmə deyəcək. Bax: **anqsızım**

ant (-tır, -nınq, -qa, -qadır, -nı, -ta, -tan, -ım, -ıma, -ımnı, -ınqa, -ınqnı, -ı, -ına, -ın, -ını, -ımızğa, -lar, -larımnı, -ları, -larına, -ların) // **and** ism. – and: **6-ıncı ki, yarğununq işi ant bilə tügəllənir, evet ki, Tenqridən buyurulmadı ant içməgə. Yoxesə yamanlıx artıptır bu zamanda, a krisdanlar tügül ki yalğız yarğu alnına ant içər, yoxsa hər yerdə hər kez heç nemədən, da anınq bilə Xutxaruçumuznunq buyruxun heç etərlər, da biz klədik ki, Tenqrininq boyruxun heç etkənlərgə törə u ganunk berkitip xoydux yarğuda.** Altıncısı odur ki, Tanrı and içməyə icazə verməsə də məhkəmələr and içməklə bitir. Bununla belə, zamanəmizdə pislik və yamanlıqlar çox artmışdır, xristianlar isə Rəbbimizlə olan əhdlərinə xilaf çıxaraq, həm məhkəmədə, həm də harada gəldi və hər hansı bir önəmsiz səbəb üzündən and içirlər. Biz də Tanrı qanunlarını pozanlar üçün məhkəmə hüququ və qanunları yaratmağı qərara aldıq. **Dağı da ant üçün ki, ne türlü kerək ant içməgə.** Bir də and barədə. Andı necə içmək lazımdır. **Tügül ki boyrux berip aytırbiz, yoxsa övrəniptirlər yaman antlar içməgə, anınqkibiklərgə törə u qanunk toxtatırbiz. Ulu xorxulu buyruxun Tenqrininq köriyirbiz emdigi vaxtta adəmilərninq ayax tibinə, zera asrı artıptır heç nemə üçün ant içmək, xaysın ki Biyimiz Krisdos buyuruptur ki, heç ne bir kez də ant içməgəylər, bügün köriyirbiz, sahal iş üçün da heç nemə üçün mahalədə u hezem arasına u talaşqanda asrı yaramas antlar içərlər, tügül oğlanlar, yoxsa**

xartlar da, tügül aşxarağanlar, yoxsa köp kez kahanalar da. Da xaçan ki yarğu işi yoluxsa aralarına, tözməslərdir yarğu alnına barğınça ya yarğucı buyurğınca, talaş arasına, barırda yarğuçığa köp kez antlar içərlər xorxulu antlar bilə, da xaçan kelsələr yarğuğa da yarğuçu buyursa könülük üçün ant, da ol çaxta utru bolurlar ki, barça dünyaninq aslamı üçün ant içmənbiz, da klərlər munınqki sözlər bilə ki, kendi kendilərin törə saxlovucu körgüzgəylər. Da kimsə tabalasa ki, törədən burun nek antlar içər edinqiz?– «Anınq üçün ki, inanmaslar edi bizgə»,– da pambasel etərlər Krisdosnunq törəsin ki, ne üçün buyurmadı ant içməgə? Oxşarlar anınqkibiklər soxurlarğa ki, soxurnunq körməkliki xarmalamaxtır. Anınqkibiklərgə bolur aytmağa ki, Krisdos xoymadı çarəsiz törə, yoxesə çarəli. Egər ki çarəsiz iş bolsa edi, törə xoymas edi ki, barça kendininq ari vartabedliki bilə ol türlü bu yergəni da bu türlü klədi ki, biz könü krisdanlar bolğaybiz, ol türlü heç kerək bolmağay bizgə ant **içmək bizim könü u toğru teprənişimiz üçün.** And içmək barədə biz hökmlə danışmırıq, fəqət bunun üçün qayda – qanun qoymaq istəyirik, çünki bu, get – gedə pis bir vərdişə çevrilir. Tanrının böyük və sərt buyuruğuna insanların önəm vermədiyini, boş yerə and içməmək barədə İsa Məsihin hökmünə baxmayaraq, insanların, yeri gəldi-gəlmədi, and içdiklərini, bunu küçədə, mübahisə edəndə və hər boş şey üçün etdiklərini görürük. Özü də bunu təkcə uşaqlar yox, həm də yaşlılar, təkcə adi insanlar yox, həm də ruhanilər edirlər. Aralarında hər hansı bir mübahisə yarandıqda məhkəməyə gedib çatmalarını və ya hakimin onları and içməyə məcbur etməsini gözləmədən ən dəhşətli şeylərə and içirlər, məhkəmə qarşısına çıxdıqda və bunu onlardan hakim tələb etdikdə dərhal etiraz edir və deyirlər ki, heç nəyin müqabilində and içməyəcəklər. Özlərini qanunun keşikçisi kimi göstərməyə çalışırlar. Bu an onları kimsə "Belə isə, yolda niyə and içirdiniz?" – deyə məzəmmət edərsə, dərhal cavab verirlər: "Çünki onlar bizə inanmırlar". Ardınca da Məsihin and içməyi yasaqlayan qanununun qarasına deyinirlər: "Axı, O, and içməyi niyə yasaqlayıb?" Onlara cavab vermək olar ki, Məsih edilməsi mümkün olmayan yox, mümkün olan qanunlar qoyub. Əgər onlar icrası imkansız qanunlar olsaydı, o onları qoymazdı. Çünki o, öz elmi ilə bizim gerçək imana sahib xristian olmamıza, əməlisalehliyimiz və inancımızın kamilliyi səbəbindən and içməyə ehtiyac hiss etməməmizə nail olmaq istəyirdi. **Xaytıp ant içti Tenqri Tavitkə könülük bilə, dağı munqar oxşaş işlər. Da arakəl ant içti, aytıp: «bazıp sizgə ant içərmen, xardaşlar». Xanlar da könülük üçün ant içərlər, alay ox ulu biylər ki, toxtalğay ki, tiyişlidir ant içməx, artıxsı yarğuda. Xaytp, megnel etərmen Tenqrininq antını. Övrətir bizni arakəl, aytıp: barça utru bolğan adəmilərgə biri birinə toxtalğan işninq ucu anttır, xaysın ki klədi Tenqri, 2 teşkirilməs neməni ortada xoyup, ant bilə da kendi boyından ant içmək bilə, tutunur alğışnı bermägə. Da aytkanımız bu türlüdür ki, adəmilərgə u artıxsı xanlarğa övrənciktir ant içmək kendi boylarından, xaysı bilə ki, tügəllikin işninq möhürlərlər, ol türlü Tenqri də bu oxşa işni boyına aldı dügül ant içmək bilə, yoxesə körgüzmək bilə ki, adəmilər ant bilə kendilərininq işlərin toxtatırlar. Ol türlü Tenqrininq tutunmaxı da yalğansızdır. Xaytıp aldı Tenqri adəmininq tarbiyatın tügül ki, Tenqri adam tarbiyatınq alıp da bizim övrəncikimizgə tüşti. Yoxesə, bizim övrəncikimizni körüp, övrətti bizni yaxşı**

xılınmaxka. Ol türlü Aprahamnınq da törə bilədir ki, xoydu xulu üsnə tanıxlıx üçün. Ol türlü Tenqri Noy vaxtına kendi yayını tutundı xoymağa köktə tanıxlıx üçün ki, dünyağa şağavatlımen. Klərmen aytma ki, ne türlü bolur ant içmək. 2 türlü orinağdır ant: biri xosdovanutiundur, birsi dinini tanımaxtır. Din tanmaqnınq antı budur ki, xoyğay xolunu xaç üstünə ya yıxöv üstünə da hrajarel bolğay ari yöxövdən; ya aytkay alay: kendi krisdan dügül, egər ol iş alay tügül esə. Kim bu türlü ant içsə, alay tut ki, dinin tandı, xaysı ki tiyməstir krisdan kişigə munınqki antnı üstünə kötürməgə, egər ki ölümgə də keltirsələr ya övün buzmağa kləsələr. Xaytıp xosdovanutiun antı budur ki, xoyğay xolunu xaç, ya Avedaran, ya yöxöv üstünə da bilgəy ki, Tenqri yapuxnu bilicidir, da aytkay: «Bilir Tenqri, da bu xaç u Avedaran u surp yöxöv ki, könüdür aytqanım»,– da aytqay alay ki, bularnınq hörməti u zorqu üçün ki, yalğan aytman,– bu türlü ant xosdovanutiundur, xaçan ki Tenqrini yapux bilici aytır, Avedarannı Krisdosnınq sözü aytır da yöxövni Krisdosnınq övün aytır. Da xaçan ki kimsə kləsə ant içməgə, xosdovanutiun ant içkəy, bolmağay ki, kimsə dinin tanmax antın içkəy, munu ögüt berip aytırmen, boyrux bermməndir. Egər ki dəvikarlar 2-si də krisdan bolsa, biri birinə utru bolup, da din tanmax antını kləgəy berməgə, yarğuçu sürgəy alnından da berməgəy ol antnı içməgə angınca ki, poşumanlıxka kelgəylər, xosdovanutiun antın bergəylər. Və demişdi: "Özümə and olsun!" Və İbrahim də qulundan and içməsini tələb etmişdi. Eləcə də Tanrı Davudun önündə haqqa and içmişdi və s. Həvvari Pavel bizi öyrədərək deyir: "Qürur hissi ilə önünüzdə and verirəm, qardaşlar". Xanlar da, böyük bəylər də sədaqət andı içirlər ki, bu da andın gərəkliliyinə, xüsusən də məhkəmədə vacib olduğuna dəlalət edir. Beləliklə, Tanrıya and içməyi izah edirəm. Həvvari (Pavel) öyrədir: "Təsdiqini tapan and insanlar arsındakı hər cür mübahisəyə son qoyur" və Tanrı bunu xoş qarşılayır, amma bununla yanaşı iki şeyə - öz canına içilən anda və Tanrıya içilən anda diqqət yönəldir. Söyləniləni belə anlamaq lazımdır: İnsanlarda, xüsusən də xanlarda mütləq həqiqəti təsbit etmək üçün and içmək adəti olduğu kimi, buna bənzər bir şeyi Tanrı da öz üzərinə götürmüşdür, amma and içmək üçün yox, insanlara and içməklə sözlərində və əmllərində düz olduqlarını sübut etmələrinin mümkün olduğunu göstərmək üçün. "Onun andı yalandan xalidir" Tanrı kəlamının mənası budur. Tanrı insanların qayda – qanunlarına ona görə uymadı ki, onlara tabe olsun. Adətlərimizə əməl etməklə bizə əməlisalehliyi öyrətdi. Eləcə də İbrahim qulunu and içməyə məcbur edəndə qanuna uyğun davranmışdı. Eynən Tanrı da Nuh zamanında bütün dünyaya mərhəmətli olduğunu göstərmək üçün öz oxunu (göy qurşağını) göyə yerləşdirməyə boyun oldu. İndi də keçirəm and içməyin qaydalarına. Andın iki növü var: şəhadət və mürtədlik. Mürtədlik (dindən çıxmaq) andı zamanı əllər xaçın və ya kilsənin divarları üzərinə qoyulur və kilsədən üz döndərilir və ya da deyilir: "Əgər filan iş filan cür deyilsə, mən də gerçək xristian deyiləm". Bunu belə başa düşmək lazımdır ki, bu cür and içənlər dinindən çıxırlar, halbuki, gerçək xristianlar, onu öldürmək və evini başına uçurmaqla hədələsələr də, bu cür and içməzlər. Şəhadət andı isə odur ki, Tanrının hər şeyi gördüyünün fərqində olaraq, əli xaçın və ya İncilin üzərinə qoyub deyirsən: "Bunun şərəfinə və qüdrətinə and içirəm ki, yalan söyləmirəm". Belə and şəhadət andıdır, çünki bu zaman Tanrının qeyblərdən xəbərdar olduğu,

İncilin Məsihin sözü, kilsənin isə onun məbədi olduğu təsdiq edilir. And içmək istəyən, qoy, şəhadət andı içsin, amma heç kəs heç vaxt mürtədlik andı içməsin. Bunu hökm kimi yox, tövsiyyə edərək söyləyirəm. Əgər çəkişənlərin hər ikisi xristiandırsa və ortadakı ziddiyyət mürdətlik andını gərəkli edirsə, qoy hakim onları hüzurundan qovsun və tövbə etməyənə qədər onlara and içməyə imkan verməsin, yalnız bundan sonra şəhadət andı üçün vaxt təyin etsin. Hakim and içmək üçün imkan verməyə tələsməməlidir, o öncə məsələni andsız həll etməyə çalışmalıdır, yox, əgər andsız keçinmək mümkün deyilsə, onda hakim əvvəl andın necə içilməli olduğunu, bunun necə ağır iş olduğunu izah etməli, yalnz bundan sonra and vaxtını təyin etməlidir. Xırda – para işlərə görə anda dəvət etmək, dünyanın bütün nemətləri müqabilində olsa belə, and içmək məsləhət deyil. **Dağı da bolmağay ki, az nemə üçün ant bolğay, zera egər dünyaninq igilikin də bersələr edi, tiyməs edi ant içməgə. Egər ki haqarağ bolğaylar ki, yarlıbiz, da anınq üçün kləgəy ant içməgə, tiyəsidir ki, buyurğaylar, borcnunq yarımın tölöv etkəy da ant içməgəy.** Əgər kimsə kimisə borcuna görə və ya hansısa başqa məsələyə görə məhkəməyə verərsə və nə onun, nə də qarşı tərəfin şahidi yoxdursa, məhkəməyə müraciət edənin and içməsinə ehtiyac yoxdur, şikayət edilən isə, əgər dürüst adamdırsa, and içməyə məcburdur. Əgər kiminsə yalandan and içmək və ya kimisə yalandan and içməyə məcbur etmək istədiyi hakimə məlum olarsa, o, yalanın təntənəsinə mane olmaq üçün anda yol verməməlidir.

Qeyd: Yuxarıda gətirilən misallar bütünlüklə Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi"ndən götürülmüşdür.

antdaş ism. – anddaş, birlikdə and içən tərəflərdən hər biri, bir-biri qarşısında and içmiş şəxslər

antiçkən (-ninq, -ni, -i, -inə, -lər, -lərninq, -lərni, -ləri, -lərin) // **andıçkən** (-ni, -lərgə) // **andiçkən** (-ni) ism. – məhkəmə iclaslarının daimi iştirakçısı, müşahidəçi, məhkəmədə hakimin yanında oturub həmsədr funksiyasını yerinə yetirən, yardımçı hakim, hakimin köməkçisi: **Eki inamlı antiçkən.** İki güvənilən müşahidəçi (hakim köməkçisi).

antiçkənlix ism. – məhkəmədə müşahidəçilik, yardımçı hakimlik:

antixrist *см.* **Ansıxrıst**

antic ~ Bax: **ant iç** ~

antqına // **antkina** ism. – kiçik and, qısa and içmə

Antroniq (gə) // **Antronigos** x. i. (yun.) – Bibliyada adı çəkilən tarixi simalardan və ilk xristianlardan biri. Onun adı sonrakı dövrlərdə bəzi xristian xalqlar arasında, o cümlədən albanlar və ermənilər arasında geniş yayılmış adlardan idi. Bax: **androniq**

antsız sif. və zrf. – andsız, and içmədən: **Əvaəldən yarğuçı cəht etməx kerək ki, antsız yarğuğa uç etkəy.** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi"nə XVI əsrdə edilmiş əlavədən) Hakim məhkəmni əvvəl andsız sonuclandırmağa cəhd etməlidir.

anq ~ (-ma, -mağa, -ğın, -ıyıx, -alıx, -ınqız, -mıyım, -ma, -mağın, -dım, -dınq, -dı, -dıx, -dılar, -madınq, -madın, -madı, -madılar, -ıpmen, -armen, -ar, -arbiz, -arsiz, -arlar, -man, -mam, -mamdır, -mas, -ar edi, -arlar edi; -ıyırmen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırsiz, -ıyırlar, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaybiz, -ğaysiz, -ğaylar, -mağaymen, -mağaysen, -mağay, -mağaysiz; -ğıy edi, -ğıy edilər, -sam, -sanq, -sa, -sax, -sanqız, -

salar, -masam, -masalar, -sam edi, -salar edi, -sarsen, -mısarmen, -mısarsen, -ğan, -ğanlarnı, -mağan, -max, -maxqa, -maxıma, -maxınq, -maxınqdan, -maxı, maxına, -maxınqızını, -ıp) fel. – yada salmaq, xatırlamaq, zikr etmək: **Anq meni, Biyim menim Yisus Krisdos, yazıxlı da arzanisiz xulunqnu, yarıxlı da uçmaxınqda seninq.** Rəbbim mənim İsa Məsih, məni - öz günahkar və layiq olmayan qulunu nurlu cənnətində yada sal. **Anq, anqmağan yamannı Biy, ol sahatnı ki, xaçnı tirgizüçii eninq üsnə kötürdünq. Yada sal, qəddarlağı yadında saxlamayan Rəbbim, o saatı ki, can verən xaçı çiyinlərin üzərinə qaldırmışdın. Xutxaruçım menim sensen, aylan manqa da anqğın meni xanlıxınqa seninq.** Xilaskarım mənim, öz (göylərdəki) Xanlığında nəzərlərini məndən əsirgəmə və məni də yada sal. **Anqma ilgərgi yazıxlarımnı menim ari atınq üçün seninq.** Müqəddəs adın naminə mənim keçmiş günahlarımı yada salma (unut).**Tek yalğız ki yarlılarnı anqalıx, xaysı ki men də cahtlandım anı etma (**Qal. 2: 10). Yalnız yoxsulları yad etməyimizi istədilər, mən də məhz bunu icra etməyə səy göstərdim. **Anqıyıx kecçə atınqnı seninq, Biy!** Gecə ikən adını xatırlayırıq, ya Rəbb! **Maxtarmen sizni ki, barça neməni menim anqarsiz da ne türlü ki, sımarladım sizgə, sımarlağanımnı tutqaysız (**l Kor. 11: 2). Hər işdə məni xatırladığınız və sizə tapşırdığım təlimlərə sadiq qaldığınız üçün sizi tərifləyirəm. **Zera kimesə yoxtur ki, ölümdə anqğay seni ya tamuxta tapunmax etkəylər sanqa?** (Məz. 6: 6). Çünki səni ölüb-gedən insan xatırlamaz. O necə ölülər diyarından (cəhənnəmdən) Sənə şükür etsin? **Yöğöştırmağaymen yığınların alarınq xanlı da anqmağaymen atların alarınq erinlərimdə menim (**Məz. 15/16: 4). Yad tanrıların ardınca qaçanların dərdi artacaq. Onlar üçün qan təqdimləri vermərəm, adlarını dilimə gətirmərəm (yada salmaram). **Zera boşatuçi bolsarmen egirliklərinə alarınq da yazıxların alarınq da törəsizliklərin alarınq dağı da anqmısarmen (**İbr. 8: 12). Çünki təqsirlərinə qarşı mərhəmətli olacağam, günahlarını daha yada salmayacağam.

anqa əvz. – ona. "O" (ol) şəxs əvəzliyinin təkinin yönlük halı

anqar əvz. – o, o (şey), "O" (ol) işarə əvəzliyi qismində şıxış edir və işarə edilən şeyi həmin şeyin adı çəkilmədən ifadə edir. Bu halda o, işarə əvəzliyi kimi çıxış edir: **Bunı bilirmen da toxtalıpmen Krisdosta Yisusta ki, nemə yox murdar anınq bilə, tek andan başxa ki, kimesə sağınğay neməni murdar, anqardır murdar** (Rom. 14: 14). Rəbb İsada olaraq əminəm ki, heç bir şey özlüyündə murdar deyil. Amma nəyisə murdar sayan adam üçün o şey (o) murdardır. **Yol körgüzgin manqa izinə buyruxunqnunq seninq, zera anqar biyəndim** (Məz. 118 /119: 35). Mənə əmrlərinin yollarını göstər, bu yollardan (ondan) zövq alaram. **Aytmağay duşmanım menim ki, yenqildim anqar, ya xıstıruçılarım menim fərəhləngəylər ki, men seskəndim** (Məz. 12/13: 5). Qoy düşmənim söyləməsin ki, ona üzərimdə qələbə çalmağa imkan vermişəm və qoy sevinməsin ki, ruhdan düşmüşəm. **Xoca oğlu yılan yedi – ayttılar ki hakimliktir anqar; yarlınınq yedi esə – ayttılar, açlıxtan yedi** (Alban atalar sözü). Varlının oğlu ilan yedi, dedilər ki, dərmandır (həkim məsləhətidir), kasbın oğlu yedi isə, dedilər ki, acından yeyib.

anqdır ~ (-dı, -ır, -ıyırmen, -ır edi) fel. – yadına salmaq, xatırlatmaq: **Anınq üçün anqdırıyırmen sanqa küçəytmə başxışın Tenqrininq ki, bardır sendə**

alğışlağanımdan menim (ll Tim. 1: 6). Bu səbəbdən sənin üzərinə əl qoymağımla Allahın sənə verdiyi ənamı alovlandırmağını xatırladıram

anqğıç (-ıdır) // **anqğiç** // **anğıç** (-qa, -tan) ism. – nərdivan, pilləkan: **Inam açxıçdır köktəgi uçmaxnınq da anqğıçıdır biyiklikninq ki, ne türlü minməx kerək da açıp uçmaxnı kirmax kerak.** İnam göylərdəli cənnətin açarı və Ucalığa (Tanrının hüzuruna) aparan nərdivandır ki, onunla qalxdıqdan sonra qapıları açıb cənnətə girmək olar.

anqıl ~ (-masn, -dı, -dx, -madı, -ır, -mas, -ıyır, -ıyırsiz, -ıyırlar, -ğay, -ğaylar, -mağay, -ğan, -max, -maxqa, -maxıma, -maxınq, -maxına, -maxın, -maxınqızını) fel. – anılmaq, yada salınmaq, xatırlanmaq, adlanmaq, tanınmaq: **Evet borniglik da barça murdarlıx ya akahlıx anqılmasın sizinq aranqızğa, ne türlü ki, tiyişlidir arilərgə.** Zina, hər cür murdarlıq, eləcə də tamah aranızda heç xatırlanmamalıdır da. Müqəddəslərə yaraşan budur. **Ol sahattan Tenqrininq adamı anqıldı.** O vaxtdan onu Tanrı adamı adlandırdılar (O vaxtdan o, Tanrı adamı kimi anıldı). **Sendan aşıra krisdan anqıldıx.** Sənə xatir biz xristian kimi tanındq.**Nek anqılıyır da sizinq aranqızğa borniglik da anınqkibik borniglik ki, yoxtur gurkçilər arasına da, neçik ki kimesə atasınınq xatunun alğay (**1Kor. 5: 1). Danışırlar (xatırlanır) ki, aranızda cinsi əxlaqsızlıq baş verir: sizdən bir nəfər ögey anası ilə yaşayır. Belə cinsi əxlaqsızlığa hətta bütpərəstlər arasında da rast gəlmək mümkün deyil! **Da ayttılar: "Kelinqiz, tas etiyix alarnı cinstən da anqılmağay atı İsrayelninq da dağın" (**Məz. 82/83: 5).

Və deyirlər: «Gəlin, onları millət olmasın deyə məhv edək,
İsrailin adı xatırlanmasın deyə onları yox edək».

Şükürləndi, sındırdı da aytti: "Budur menim tenim ki, sizinq üçün; bunı etinqiz menim anqılmaxıma" (1 Kor. 11: 24). Şükür edib onu böldü və dedi: «Bu Mənim sizin üçün verilən bədənimdir. Bunu Məni xatırlamaq üçün edin». **Salmos aytınqız Eyaəmizgə, arilәri anınq, xosdovanel bolunquz anqılmaxına arilikindən anınq (**Məz. 29/30: 5). Ey Rəbbin möminləri, Onu tərənnüm edin, müqəddəsliyini yada salın, Ona şükürlər edin. **Tanıxtır manqa Tenqri, xaysına ki tapunurmen canım bilə menim Avedaranına Oğlununq anınq ki, ne türlü anqılmaxınqızını sizinq etərmen hər sahat (**Ром 1: 9). Oğlunun Müjdəsini (İncilini) yaymaqda bütün qəlbimlə ibadət etdiyim Allah şahidimdir ki, mən sizi necə daim yada salıram.

anqılmaxlıx (-ına) f. ism. – xatirə, yada salma, xatırlatma: **Salmos aytınqız Eyəmizgə, arilәri anınq, xosdovanel bolunquz anqılmaxına arilikindən anınq (**Məz. 29/30: 5). Ey Rəbbin möminləri, Onu tərənnüm edin, müqəddəsliyini yada salın, Ona şükürlər edin.

anqluçi ism. –xatırlanılan, yada salınan, anılan:

Anq, anq, anqıluçi menqilik, men tas bolğannı, xaysi ki barça yazıxlılar üçün bunu üstünqə kötürdünq, yarlıxovuçı Biy. Yada sal, yada sal, ey əbədi xatırlanan, mən yolunuazmışı, bütün günahkarlara görə bunu öz üzərinə götürdün ey rəhimli Rəbb.Bax: **anqlovuçi**

anqınq Bax: **aninq** (üçün)

anqla ~ (-ma, -mağa, -mada, -malarğa, -malarda, -ğın, anqlıyıx –nqz, -dım, -dınq, -dı, -dıq, -dnqız, -dılar, -madı, -madılar, -r, -rbiz, -man, -mam, -massen, -mas,

-masbiz, -maslar, -r edi; -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, anqlıy edi, anqlıy edilər, -ğaysen, -ğay, -ğaybiz, -ğaysiz, -ğaylar, -mağay, -mağaysiz, -mağaylar, -sax, -sar, -sarbiz, -mısarbiz, -mısarsiz, -ğan, -mağan, -max, ~maxqa, -maxnı, -maxtan, -maxı, -maxına, -maxlar, -p, -mıyın) fel. – anlamaq, başa düşmək: **4 iş bar ki, adam oğluna yaraşır: sifətininq çireyin közü bilə körər, avaznı xulaxı bilə işitir, aşnınq tatlıxın burnu bilə anqlar, aşnı ağzı bilə aşar.** Adəm oğluna yaraşan dörd iş var: sifətin gözəlliyi, gözlə görər, səsi qulağı ilə eşidər, aşın dadını burnu ilə anlar, aşını ağzı ilə yeyər. B**unı anqlap bilinqiz ki, barça bornig, ya murdar, ya akah, xaysı ki malına tapunuçıdır, yoxtur dediçstvosu xanlıxına Krisdosnunq da Tenqrininq.** Bunu anlayıb biliniz ki, bütün zinakar, murdar və ya tamahkarlar maddiyyat düşkünüdürlər və onlara Məsihin və Tanrının xanlığında (dərgahında) yer yoxdur.

anqlağanlat ~ (-ıyırmen) Bax: **anqlat** ~

anqlamax l f. ism. – anlama, başa düşmə: **Bu buyrux alay anqlamax kerəktir salaçılar üçün tatarnınq.** Bu fərmanın (buyuruğun) yalnız tatar kəndlilərinə aid olduğunu anlamaq lazımdır.

anqlamax ll (-nı, -lar,) ism. – anlayış, düşüncə, şüur, fikir: **Anqlamax bilə.** Anlayışla.

anqlamaxlıx Bax: **anqlamax** ll

anqlan ~ (-ır, -ırlar, -maz, -mazdır, ~mas, ~ıy edi, -ıyır, -ıyırlar, -ğay; -sar; -ğan, -sar) fel. – anlaşılan olmaq, anlaşılmaq, başa düşülmək, dərk edimək: **Tenqri... anqlanmaz barlıxına körə, evet xuvatına körə xolunur.** Tanrının... varlığı anlaşılan deyil, fəqət qüdrətli olduğuna görə yalvarılandır (dua edilndir). **Ne türlü nemədir anqlovlular? Cucap: xaysi ki seziklənməslər, sezikkə tüşməzlər da ya xarmalanırlar, tek fikirninq xuvatı bilə anqlanırlar.** Anlayışlar (fikirlər, düşüncələr) necə bir şeydir? Cavab:Elə şeydir ki, (duyğu üzvləri ilə) sezilmirlər və ya qavranılmırlar, yalnız düşüncənin (fikrin) qüvvəsi ilə dərk edilirlər. **Beşinçi ağır da yenqil, isi da sovux, xaysı ki xarmalamax bilə anqlanır** Beşinci – ağır və yüngül, isti və soyuq, hansılar ki qavranma (duyğu üzvləri ilə sezilmə) vasitəsilə dərk edilir. **Hər 40 kün bir yil anqlansar...** Əgər hər 40 gün bir il kimi qəbul edilərsə (başa düşülərsə)... **Egər ki til bilə belgirtməsənqiz sözni, neçik anqlanğay söz? Ki bolursiz andan sonqra, neçik yel bilə sözləgəylər** (1 Kor. 14: 9). Əgər siz dilinizlə anlaşılan sözlər söyləməsəniz, dediyinizi necə başa düşərlər? Siz havaya danışmış olarsınız! **Zera körünməgənləra anınq başlanğanından dünyəninq yaratılğan bilə anqlanıp körünıyirlər, budur ki menqiliki da xuvatı da Tenqriliki ki, tapmağaylar heç nemə cuvap bermə (**Rom. 1: 20). Dünyanın yaradılışından bəri Allahın gözə görünməyən xüsusiyyətləri, yəni əbədi qüdrəti və ilahiliyi Onun yaratdıqları vasitəsilə üzə çıxır. Buna görə də (Tanrını) tapmayanlara (tanımayanlara) heç bir cavab vermə.

anqlanmasız (-dır) sif. – anlaşılmayan, dərk edilməyən: **Anqlanmasızdır Tenqri. Evet xuvatqa körə nişanlattılar ari atalar ki, Üçlüx da Birdir.** Tanrı anlaşılan (dərk edilən) deyil. Lakin müqəddəs atalar qüvvələri yetən səviyyədə dəqiqləşdiriblər ki, O Üçlükdür və təkdir.

anqlar Bax: **anlar**

anqlat ~ (-ma, -mağa, -qın, -tım, -tınq, -tı, -tıx, -tı esə, -ırmen, -armen, -ırlar, -mandır, -mas; -qay, -qaybiz, -mağay, -sar, -qan bolsa) // **anlat** ~ (ıyırmen) // **anqlağanlat** ~ fel. – anlatmaq, başa salmaq, şərh etmək, izah etmək: **Söz alnına xoyulğan nemədir, bir neməni anqlatmas, alay söz alnına xoyulur körklü aytmax üçün sözlərni.** (Bu ədat) söz önünə qoyulan hissəcikdir (nitq hissəsidir), (ayrılıqda) heç bir məna vermir, yalnız söz önünə qoyularaq onu qüvvətləndirir (gözəlləşdirir). **Oşta sizgə anqlattım oğurlux üçün.** İşdə oğruluğun nə olduğunu sizə anlatdım. **Şükürlümen, Eyəm, Sendən (Şükürlü bolıyım Sendən), Biy, bar yürəkim bilə (menim), anqlatırmen (aytıyım) barça tamaşalarınqnı seninq (**Məz. 9: 2).

Bütün ürəyimlə Rəbbə şükür edəcəyəm,

Bütün xariqələrini anladacağam (deyəcəyəm).

Anqlatırlar Tenqrigə da friştələrinə. Anlatdılar (danışdılar) Tanrıya və mələklərinə. **Bu ilgəri etkəndən sonqra manqa bardım men xanıma da anqlattim Natannınq yamanlıxın.** Zəhləmi tökdükdən sonra mən öz xanımın yanına getdim və ona Natanın etdiyi pisliklər anlatdım.**Egər anqlattı esə atnınq ziyanlı xılıxın, ol çaxta ges ziyanın tolamax kerək törə yanına** Əgər o (atı satan), atının quduzluğunu anlatmışdısa, o zaman qanuna görə (atı alana) ziyanın (yalnız) yarısını ödəməlidir. **Bunı anqlatkin tanıxlatıp alnına Tenqrininq ki, bölməgəylər söz yığıştruçi kerəkməs heç neməgə yıxılmaxına işitkənlərninq (**ll Tim. 2: 14). Bunları imanlılara izah et. Sözlərin mənası barədə dava etməməyi Allahın önündə onların öhdəsinə qoy; çünki bu fayda verməz, dinləyənlərə isə ziyan vurar **Bolur mı anqlatmağa munı, xaysın ki siz aytıyırsiz, açmağa üstümə menim?** Söylədiklərinizi mənim misalımda izah etmək mümkündürmü?

anqlattır ~ fel. – anlatdırmaq, kimin vasitəsi iləsə izah etmək, başa saldırmaq

anqlavuçı ism. və sif. – anlayışlı, müdrik, dərrakəli, söz başa düşən: **Tiyişlidir yarğuçılarğa ki, lataları bilə tügəl bolğay da anqlı u axıllı da saat bolğay, bolmağay ki, töräni anqmıyın kimsəgə egrilik etkəy** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi"ndən). Hakimlər gərək yetkin yaşlarda olsunlar, dərrakəli, müdrik və diqqətli olsunlar ki, qanunları bilməmələri üzündən kimsəyə ziyan vurmasınlar.

anqlov ism. – anlayış, dərrakə, ağıl:

anqlovlu (-ğa, -lar, -lardırlar) sif. – anlaşılan, başa düşülən, dərk edilən, şüurla qavranılan: **Ne türlü nemədir anqlovlular? Cuap: xaysı ki, seziklənməslər, sezikkə tüşməzlər da ya xarmalanırlar, tek fikirninq xuvatı bilə anqlanırlar.** Anlaşılan necə şeydir? Cavab: O şeylərdir ki, duyğu üzvləri ilə sezilməzlər, yalnız (təkcə) fikrin qüdrəti ilə dərk edilirlər.

-**Nedirlər tensizlər?**

-**Anqlovlulardırlar.**

-Maddi olmayanlar nədir?

-Dərk edilənlərdir.

anqlovsuz sif. – anlaşılmayan, şüurla dərk edilməyən

anqlovuçı ism. və sif. – anlaqlı, dərrakəli, müdrik, hər şeyi başa düşən: **Tensiz anqlovuçi friştələr.** Bədənsiz, anlaqlı mələklər.

anqmax f. ism. – yada salma, xatırlatma, anma: **Yoxsa yazdım sizgə, xardaşlarım, aznı köptən neçik ki anqmax bilə sizgə başxış üçün, ki, beriliptir**

manqa Tenqridən (Rom. 15: 15). Amma Allahın mənə bəxş etdiyi lütflə bəzi məsələləri sizə xatırlatmaq üçün bu sözləri cəsarətlə yazmışam.

anqmaxlıx (-qa, -nı, -ınq, -ı) ism. – xatirə, abidə, nişanə: **Şəhərin buzdunq da tas boldu anqmaxlıxı alarnınq çaxırıx bilə** (Məz. 9: 7). Şəhərlərini təməlindən darmadağın etdin, bir nişanə qalmadı. **Etmə yarlığamaxnı duşmanlarımızını atalarımızğa bizim da anqmaxlıx ösiyətni arilikininq kendininq** (Luk. 1: 72). Düşmənlərimizdən və bizə nifrət edənlərin əlindən bizi xilas etdi. Beləcə ata-babalarımıza mərhəmət göstərib Öz müqəddəs Əhdini xatırladı. **Toxtattınq bu ari xurbannı anınq üçün ki, biz də yişadağ anqmaxlıx etkəybiz boşatlıxı üçün bizim yazıxlarımızninq.** Sən bu abidəni (xatirəni) ona görə qoydun ki, bizlər günahlarımızı bağışladığını heç vaxt unutmayaq və daim xatırlayaq. **Munı etərbiz nişanağ ki, atanız Apraham Ismayelni xurban etti, munı anqar anqmaxlıxqa etərbiz** Bunu biz atamız İbrahimin öz oğlu İsmayılı qurban verməsinə bir xatirə kimi edirik.

anqsızım // **anqsızın** zrf. – birdən-birə, gözlənilmədən, qəflətən, qəfildən, bir anda: **Biy Tenqrim, saxla meni, xulunqnu seninq, şağavatlı xolunq bila... anqsızın yaş yaşnamaxtan da otlu yıltrımdan.** Ey Tanrı, ey Rəbbimiz bizim, Öz səxavətli əlinlə... məni gözlənilməz şimşəkdən, odlu ildırımdan qoru. Bax: **ansızım**

anquçı ism. – xatırlayıcı, xatırladıcı

apa Bax: **appa**

Apana x. ism. (< Avana, Aмana yəh.) – Suriyada çay. Mənbəyini Aman yüksəkliklərindən götürür. Adı Bibliyanın lV Padşahlar kitabının 5-ci bölümünün 12-ci ayəsində keçir.

apeğa (-nınq, -ğa, -nı, -sı, -lar, -larnı, -lardan, -larına) // **hapeğa** (-nnq, -ğa, -nı, -lar, -larnınq, -larğa, -ları) ism. (aram. ?) – rahib. Monastırda yaşayıb rahibliyə girmə (saç kəsdirmə) mrasimindən keçərək monastr nizamnaməsinin tələblərinə uyğun olaraq tərki-dünya həyatı keçirməyi əhd etmiş şəxs: **Qriqor hapağa Biy-Ata oğlu İlovlu vankta bolğan.** İlovlu Monastrında olan rahib Qriqori Bəy Ata oğlu. **Apeğa kiyinişi.** Rahib geyimi (paltarı). **Apeğalarnınq yeri.** Rahiblərin məskəni (monastr). Bax: **çidovuçı, xarabaşlı, xatunsuz kişi, yalğız**

Apeğail // **Abiğail** x. ism. (< Aviqail, Aviqal yəh.) – Avigeya. Öncə Güney Yəhudanın ən varlı torpaq sahiblərindən olan Navalın, onun ölümündən sonra isə Həzrət Davudun (ə) arvadı olmuş qadın. Həzrət Davuda (ə) Daluia (Daniyal) adlı oğul doğmuşdur. Adı Bibliyanın ll Padşahlar kitabının 3-cü bölümünün 3-cü ayəsində, eləcə də l Salnamələr kitabının 3-cü bölümünün 1-ci ayəsində yad edilir.

Apel (-ninq, -ni) **// Hapel** (-ninq, -ni) x. ism. (< Havel yəh.) – Habil. Həzrət Adəmlə (ə) Həvvanın ikinci oğulları. Böyük qardaşı tərəfindən öldürülmüşdür: **Biy, oxşaş Eski Törəgə Zaqariağa körə, yöpsün bizdən temyan xurbanın, neçik xurbanın Apelninq, Noynunq da Aprahamninq.** İlahi, bizim də qurbanlarımızı, eynən Əhdi-Ətiqdə Zəkəriyyənin yazdığı kimi, Habil, Nuh və İbrahimin qurbanlarını qəbul etdiyin kimi qəbul et.

Apesa x. ism. (<**Avişay** yəh.) – Avessa. Həzrət Davudun (ə) qardaşı oğlu.

Apesdan x. ism. (orta fars ?). – Abesdan. "Müdrik Axikar haqqında rəvayət"in baş qəhrəmanı Axikarın (Xiqarın) arvadının adı. Bu ada alban mətnləri içərisində sadəcə sözügedən əsərin alban variantında rast gəlinməkdədir.

Apet (-ninq, -tən) x. ism. (< Yefet yəh.) – Yafəs. Həzrət Nuhun üç oğlundan biri: **Noynunq 3 oğlu bar edi, atları – Sem, Qam, Apet. Ya neçə millət çıxtı kiçi oğlundan Apettən, xaysi ki bizim atamızdır?** Nuhun 3 oğlu vardı, adları: Sam, Ham, Yafəs. Bizim ulu babamız olan Yafəsdən, bəs, neçə millət törəmişdir? **Burungi oğlu Sem, Qam, Apet, xaysı ki çıxtı Xaqan cınsı.** Birinci oğlu Sam, Ham və xaqanlar nəslinə başlanğıc verən Yafəs.

Qeyd: Alban tarixçilərinin təsəvvürlərinə əsasən, Azərbaycanda xaqanlıq institutunun təsisi və dövlətçilik tarixinin başlanğıcı Nuh tufanından sonraya təsadüf edir və bilavasitə Nuh əleyhissəlamın adı ilə bağlanır. Azərbaycanın və ümumiyyətlə türklərin ilk xaqanı kimi isə Həzrət Nuhun (ə) oğlu, samilərin Yafəs, türklərin isə Olcay (və ya Bulca, Abulca) adı ilə tanıdıqları şəxsin adı çəkilir. Vlll əsrdə yaşmış alban tarixçisi Musa Kağankatlı özünün "Alban tarixi" kitabında Yafəsin soyu və bu soyun hakimiyyəti altında olan torpaqlar barədə çox maraqlı və qiymətli məlumatlar verməkdədir: "Qardaşlar Nuhun təkidi ilə bir-birini qarət etməyəcəkləri barədə and içdikdən sonra Nuhun Yafəsə təyin etdiyi sahə şimalda Midiyadan Qadriona qədər uzanıb, Midiyanı Babildən ayıran Dəclə çayının aşağı axarına çatırdı".

Bu məlumatdan göründüyü kimi, Vlll əsr alban tarixçisi, Yafəsə verilən torpaqlardan söz açarkən, Midiyanın adını çəkir. Midiya isə eramızdan əvvəl Vll - V əsrlərdə Azərbaycan ərazisində mövcud olmuş dövlətin adıdır. Müəllif bununla sadəcə sözügedən əraziyə işarə etmişdir. O, kitabının "Yafəs və Arandan başlayaraq lll Vaçaqana qədər Albaniyada hakim olan hökmdarların siyahısı" adlı Vll fəslində Yafəsi Albaniyanın, yəni Azərbaycanın ilk xaqanı kimi təqdim edir, ondan hökmdar kimi söz açır. Kitabının ll fəslində, Yafəsin soyundan və bu soyun hakim olduğu ölkələrdən danışarkən, Musa Kağankatlı yenə də Azərbaycanı birinci sırada göstərir və ilk iki yerə Atropatena və Albaniyanı, yəni Azərbaycanın cənub və şimalını yerləşdirir.

Ümumiyyətlə, bu ardıcıllıq eyni mövzuya toxunmuş əksər xristian müəlliflərin əsərlərində də müşühisə edilir. Bu baxımdan lV əsr tarixçisi Pamfilanın oğlu Yevseviyin yazdıqları da maraq doğurur: "...Bunlar isə Nuhun üçüncü oğlu Yafəsin soyundan olan xalqlardır. Midiyadan Speriyaya, okeandan Akvelona qədər onlar belə düzülmüşlər; midiyalı-lar, albanlar, qarqarlar.., sarmatlar.., meotlar, iskitlər, tavriyalılar.., bastaranlar... Yerləşdikləri ölkələr isə bunlardır; Midiya, Albaniya, Meotiya, Sarmatiya, Taorvaniya, İskitlər ölkəsi..."

Bənzər fikrə Portlu İppolitdə də rast gəlirik. O da Yafəs oğullarından söz açaraq onların torpaqlarını sıralayarkən Midiya və Albaniyanın adını ilk sırada çəkir. XlX əsrin görkəmli Azərbaycan tarixçisi və maarifçisi Abbasqulu Ağa Bakıxanovun yazdığına görə,Yafəs türklərin ilk hökmdarı olmuşdur. O, Xlll - XlV əsrlər müəllifi Həmdullah Müstövhi Qəzvininn "Tarixi-Qozide" və XV əsr müəllifi Xondəmirin "Xülasətül-Əxbar" əsərlərinə istinad edərək, Yafəsin oğulları barədə ətraflı məlumat vermiş, onun birinci oğlunun adının Türk olduğunu qeyd etmişdir.

Yafəsin şahlığının mərkəzi kimi Azərbaycan ərazisini göstərən xristian tarixçilərdən fərqli olaraq, müsəlman tarixçilər bu mərkəz kimi "Şərq ölkələri və Türküstsnın" adını qeyd etməkdədirlər. Bu baxımdan XlV əsrin böyük Azərbaycan tarixçisi Fəzlullah Rəşidəddin və onun məşhur "Cami ət-Təvarix" əsəri də istisna

deyildir: “Türk tarixçiləri və yüyrək dilli salnaməçilər bildirirlər ki, Nuh əleyhissəlam, - Allah ona rəhmət eləsin, - yer üzünün adamlar yaşayan hissəsini oğlanları arsında böləndə şərq ölkələrini, Türküstanı və ona yaxın yurdlarla birlikdə böyük oğlu Yafəsə verdi. Yafəs türklərin təbirincə Olcay xan ləqəbini aldı. O, səhrada yaşayırdı. Olcay xanın yaylağı və qışlağı Türküstan torpaqlarında idi: Yaz aylarını o, İnanc şəhərinin yaxınlığında olan Ortaq və Kurtaqda keçirir, qışlayanda isə yenə o tərəflərdə - Qaraqorum adı altında məşhur olan Qaraqumdakı Borsuk adlanan yerdə olurdu. Həmin yerdə iki şəhər vardı: Biri Talas, o biri Karı Sayram və bu sonuncu şəhərin qırx böyük qızıl qapısı vardı. İndi orada müsəlman türklər yaşayır, həmin yer Kunçi mülklərinin yaxınlığındadır və Kaydudan asılıdır... Olcay xanın paytaxtı da burada yerləşirdi”

Apetar // **Apettar** x. ism. (< Oved-Edom yəh.) – Avedar. Adın qədim yəhudi dilindən hərfi tərcüməsi “ilahə Edomun qulu” anlamına gəlir. Avedar Həzrət Davudun (ə) şəxsi mühafizə xidmətində qulluq edən bir fələstinli idi. Rəvayətə görə, Ozanın ölümündən sonra Davudun (ə) göstərişinə əsasən, içrisində Tanrının on buyuruğunun yazıldığı müqəddəs səhifələrin bulunduğu sandıq üç ay ərzində onun evində qorunmuşdur: **Apetar, xul biyikləngən.** Apetar **-** yüksək mənsəbə yetişmiş qul.

Apin x. ism. (< Yavin yəh.) – Yavin. Sami dillərindən tərcümədə “ağıllı” anlamını verməkdə olan bu adı yəhudilərə məğlub olmuş Aşşur (Assuriya) hökmdarı daşımışdır: **Et alarnı, neçik Matiamnı, neçik Sisaranı, neçik Apinni xainlərinə Gisonnunq** (Məz. 82/83: 10). Başlarına gətir Mədainliərə etdiklərini, Qişon vadisində Sisranın, Yavinin başına gətirdiklərini.

Apiron (-nunq) // **Arpiron** (-nunq) x. ism. (< Aviron yəh.) – Aviron. Koreyin Həzrət Musa (ə) və Həzrət Haruna (ə) qarşı qaldırdığı üsyanın fəal iştirakmlarından olnuş yəhudilərdən biri: **Açıldı yer da yuttu Tatannı da yapti taborların Apironnumq (**Məz. 105/106: 17). Torpaq yarılıb Datanı uddu, Aviramla yoldaşlarını yerə batırdı.

apirorus ism. (< apiros yun.) – xalsedon. Mineral növü: **Karbunkul – ermeniçə biqincaqoyn, urumça aytıyırlar “vengel rospaloniy”, zera anqar oxşaştır, tuymas otnu da anınq üçün Pliniuşta** (Upliniuşta) **ündəliyir apirorus (apyrotos) bitikində 37. K**арбункул, ermәncə “biqincaqoyn” , yunanca “vengel rospaloniy” **(**yandırılmış kömür) adlanır, çünki ona **(**yandırılmış kömürə) bənzəyir. O, oddan qorxmur və bu səbəbdən Pliniyin 37-ci kitabında onu “apirorus” (yanmayan) adlandırılır.

Apisolom (-ğa) // **Apisolomon** x. ism. (< Avişalom yəh.) – Avessalom. Hərfi mənada “sülhün atası” anlamına gələn ad. Albandilli dini mənbələrdə Bu ad altında Həzrət Davudun (ə) Hevronda doğulan üçüncü oğlundan söhbət gedir: **Salmos Tavitninq, ne zaman ki xaçıp edi yüzündən Apisolom oğlununq kensininq (**Məz. 3. 1). Davudun məzmuru. Oğlu Avşalomun qarşısından qaçanda.

appa // **apa** ism. (< abba yun., aram.) – ata, qoca, müqəddəs ata, keşiş, abbat rahib: **Zera almadınqız canın aul bolmaxnınq, ekinçi xorxuğa, yoxsa aldınqız canın oğul yazılmaxnınq, xaysı bilə ki, çaxırıybiz: “Atalar Atasi! Appa!” (**Rom. 8: 15). Axı siz kölәlik ruhunu almadınız ki, yenə də qorxu içində yaşayasınız;

övladlıq Ruhunu aldınız. Elə o Ruhun vasitəsilə Allaha «Abba, Ata» deyə nida edirik.

Apraham (-nınq, -nınqdırlar, -ğa, -nı, -dan) // **Apraxam** (-nınq) // **Apreham** //**Abraam** // **Avram** x. ism. (< yəh. – Abraham İbrahim. Həzrət İbrahim (ə): **Taranınq oğlu boluptır appa Apraham ki, Adam atamızdan sonqra 3186 yılına, Xaran şəhərindən Qalteasos Ulusundan da boluptır sünəti 99 yılına.** Taranın (Azərin) oğlu – ulu babamız Adəmdən 3186 il sonra dünyaya gəlmiş ulu ata İbrahim əslən Haldeyanın Harran şəhərindən idi və 99 yaşında sünət olunub.

april // **abril** // **aprilis** // **aprilus** ism. (<**aprilos** yun.) – aprel. Ilin on iki ayından biri və dördüncüsü.

Aptiu (-nı) x. ism. (< Ovidiya // Obadyahua // Obadya yəh.) – Ovidiy. Bu ad yəhudi dilindən tərcümədə "Rəbbin qulu" anlamına gəlir. Ovidiy xristianların 12 kiçik peyğəmbər hesab etdikləri peyğəmbərlərdən biri idi. Bu adı VIII əsrdə yəhudi dinini qəbul edən Xəzər xaqanı Bulan da dinini dəyişdirdikdən sonra daşımışdır.

ar I ism. və zrf. – yer, tərəf, rahat yer.

ar II Bax: **or**

ar III Bax: **es**

ar IV Bax: **ari** l (-dəgi)

ar ~: çar arğan Bax: **çurğağan-çararğan**

ara I (-ğa, -da, -nqa, -sı, -sına, -sna, -sınadır, -sınaydı, -ın, -sında, -sından, -mıza, -mızda, -mızdan, -nqızğa, -nqızda, -nqızdan, -larına, -larından) zrf. – ara, orta, mərkəz, çat, fasilə: **Xamışlıx arasi.** Qamışların arası. X**aya arasi, tağ arası.** Qaya arası, dağ arası. **Tağ arası, xayda ki kiçi suv axar ya derə.** Kiçik çayın axdığı dağ arası və ya dərə. **Xanatları kügürçinninq kümüşlü da yağırları arası anınq rəngina altunnunq (**Məz. 67 / 68: 14).Qanadları gümüş kimi və tüklərinin arası isə qızıl rəngli göyərçin. **Uyatınqz sizinq üçün aytırmen: ol xadar yoxtur kimesə esli aranqızga ki, bolğay qonuluqnı bildirmə xardaşları arasına kensininq? (**1Kor 6: 5). Mən bunu sizi utandırmaq üçün deyirəm. Yəni öz bacı-qardaşlarınız arasında hakim olmaq üçün sizlərdən bir nəfər müdrik adam tapılmadı? Bax: **bel, iç** I**, orta** I

ara II: **yarağ-yasağ ara** Bax: **yarağ-yasağ**

araba (-ğa, -nı, -da, -sı, -sına, -lar, -larğa, -larnı, -ları, -ların) ism. – araba: **Tanqlama erlərni da tanqlama yarağlılarnı, arabaların da atların da barça xuvatın paravonnunq boğdu tenqizdə** (Çıx. 15: 4). Fironun döyüş arabalarını, ordusunu da dənizə atdı. Döyüş arabalarının başçıları (Qırmızı) dənizdə boğuldu. **Bular arabalar bilə da bular atlar bilə, yoxsa biz atına Eyəmizninq bizim sarnıyıx (**Məz. 19/20: 8). Bəziləri döyüş arabaları, bəziləri atları ilə öyünür, bizsə Allahımız Rəbbin adı ilə öyünürük. Çıx**tınq sen arabanqa seninq, atlanğanınq seninq xutxarılmaxlıxtır çıxqanınq seninq.** Çıxdın sən öz arabana. Atlanmağın sənin xilasındır.

Araba ism. – Araba. Göydəki bürclərdən birinin adı: Araba bürcü. Alban mətnlərində böyük ayı bürcünün adı: **Araba yolduzu (beşyolduzu).** Araba bürcü (beş ulduzu).

arabaçı (-larnı) ism. – arabaçı: **Arabaçılar üsnə biy.** Arabaçıların başçısı.

arakəl (-men, -dir, -ninq, -nınq, -gə, -ni, -nı, -də, -i, -lər, -lərninq, -lərninqdir, -lərgə, -lərni,
-lərdə, -lərdən, -lərim, -lərimninq, -lərinq, -lərinqə, -ləri, -lərininq, -lərinə, -lərin, -lərində) ism. (aram) – göndərimiş, məmur edilmiş, həvvari. Həzrət İsanın (ə) şagirdlərinə və ardıcıllarına "arakəl" (həvvari) deyirdilər: **Šahat ki, yoxtur erkimiz xızxardaşlarnı-xatınlarnı yürütmə birgəmizgə, ne türlü özgə arakəllər da xardaşları Eyəmizninq, da Gepa?** (1 Kor. 9: 5). Məgər digər həvarilər, Rəbbin qardaşları və Kefa kimi imanlı bacı və arvadımızı yanımızda gəzdirməyə ixtiyarımız yoxdur?

aralıx (-larına) ism. – aralıq, iki şey arasında boşluq, boş yer, iki yerin arası, ortalıq, orta, ara

Aram (-nınq) x. ism. – Aram. Nuh oğlu Samın oğlu və Taranın (Azərin) qardaşı. Saranın atası, Həzrət İbrahimin əmisi və qaynatası: **Sara Aramnınq xızı edi da Tara da Aram eki toğma xardaşlar edi.** Sara Aramın qızı idi və Tara ilə Aram iki doğma qardaş idilər.

Aramasd // **Aramast** // **Aramazt** x. ism. (orta fars) – Ahura Məzda (Hörmüz). Avestaya görə, xeyir tanrısı. Əksi: Anqra Manyu (Əhrimən): **Günəş – ermeniçə Aramazt.** Günəş – ermənicə Aramazt (Hörmüz). **Aramazt – gunəş, xaysi ki ermenilər ündiy edilər, Zruan – acəmlər ündiyirlər.** Aramazt – ermənlər günəşi belə adlandırırlar, əcəmlər isə Zruan (Zərvan) adlandırırlar.

aran (-ğa) ism. – düzənlik: **Eksilgəylar xoylar kütövlərindən da ögüzlər tapmağaylar aranga.** Otlaqlardakı qoyunları əskiləcək, düzənlikdə öküzlərini tapmayacaqlar.

Aran x. ism. (< **Haran** yəh.)– Aran. Şəxs adı: L**ovd appa Aprahamnınq toğmış xardaşı oğlu edi Arannınq** Lut ulu atamız İbrahimin doğma qardaşı Aranın oğlu idi.

arap (-ı, -lar, -larnınq, -lardan) // **arapi** (-lər) ism. - ərəb. Sami xalqlardan biri, Həzrət Məhəmmədin (s) mənsub olduğu xalq: **Anı alğışladı Tenqri ki, arap edi da axardı xoyları bilə birgə.** Tanrı ona xeyir-dua verdi və o qoyunları ilə birlikdə ağardı. **Böləki Etomlularnınq da Ismayellilər, Movap da Araplar** (Məz.82/83: 7). Edomluların və İsmaillilərin, Moavlıların və Ərəblərin bölgəsi.

Arapisdan (-nınq) // **Arapistan** (-nınq, -dan) x. ism. (< Ərəbistan azərb.) – Ərəbistan. Ərəblər ölkəsinin adı: **Haqar, Sinay tağdır, Arapistan, tenqdir bu Erusalemgə, zera xuldur oğlanları bilə kensininq birgə (**Qal. 4: 25, 26). Həcər Ərəbistandakı Sina dağını təmsil edir və indiki Yerusəlimə bənzəyir. Çünki indiki Yerusəlim övladları ilə birlikdə köləlikdədir. **Xanları Arapisdannınq da Sapa bernələrni keltirğaylər anqar... tirilgəy da berilgəy anqar altınından Arapisdannınq (**Məz. 71/72: 10, 15). Səba və Ərəbistan xanları ona bəxşiş versin… Yaşasın padşah! Qoy ona Ərəbistan qızılı verilsin.

Arapiya (-ga) (lat. Arabia, yun. Arabya) – Ərəbistan: **Da barmadım Erusalemğa alarğa, xaysıları ki mendən burun arakəllar edilər, yoxsa bardım Arapiyağa da yana xayttım Tamasğosqa (**Qal. 1: 17). Yerusəlimə, məndən qabaq həvari olanların yanına da getmədim, amma Ərəbistana getdim, sonra yenə Dəməşqə qayıtdım.

arhiaxbaş (-nınq) // **arhiaxpaş** (~nп±, ~ka; ~п) // **arhiahpaş** ism. - arxiyepiskop, metropolit. Xristianlarda dini rütbə, böyük şəhərlərin dini başçısı: **Anası şahərlərninq ya ulu şəhərdə olturğan arhiaxpaş, metropolit...** (Mxitar Qoşun "Alban salnaməsi"ndən) Şəhərlərin anasında (Gəncədə) və ya ulu şəhərdə oturan arxiyepiskop, metropolit...

arhideaqon Bax: **arxideaqon**

arhiebisğobos (-tan) // **arhiyebisqobos** (-nunq) ism. (yun) Bax: **arhiaxbaş**

arxa (-ma, -mnı, -nqa, -sı, -sınınq, -sına, -sın, -sından, -mızğa, -mızna, -ları, -larına, -ların) zrf. – arxa, ard, dal, kürək: **Arxamnı menim urdular yazıxlılar, uzun ettilər kendilərininq törəsizliklərin (**Məz. 128/129: 3). Kürəyimə günahkarlar vurdular, uzun-uzadı davam etdilər qanunsuzluqlarını.

arxap (-lar) ism. - əqrəb: D**a özgə dağın köpayaxlılar, neçik xısxaçlar da arxaplar da**

pavuklar, xarıncalar da sarınçaxlar. Və qarışqa, əqrəb, hörümçək və çəyirtgə kimi başqa çoxayaqlılar.

Arxap ism. – Əqrəb. 12 astronomok bürcdən biri

Arxideakon // **arhideakon** (-dan) ism. – arxidyakon. Xristianlarda dini rütbə

arxın-arxın Bax: **axırın-axırın**

ari I (-yim, -sen, -sin, -dir, -ninq, -gə, -ni, -də, -dən, -nqninq, -nqə, -si, -sin, -sinə, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərgədir, -lərninq, -lərninqdir, -lərni, -lərdə, -lərdən, ələrinq, -lərinqninq, -lərinqə, -lərinqni, -lərinqdə, -ləri, -lərininq, -lərinə, -lərin, -lərindən) sif. – təmiz, pak müqəddəs, günahsız: **Ari, ari, ari Biy Tenqri xuvatlı, toludurlar köklər da yer haybatnq bilə seninq! Alğış biyiklikkə! Alğışlı ki, keldinq da kelsərsen atına Eyamizninq!** Müqəddəsdir, Müqəddəsdir, Müqəddəsdir qüdrət sahibi Rəbbimiz Tanrı, Yer və göylər şöhrətinlə sənin dolubdur (izzətlnibdir)! Alqış böyüklüyünə! Alqış ki, gəlmişdin və gələcəksən! **Ari aruv ğoys Asduacacin Mariyam, anasi Krisdosnunq da bizim Tenqrimizninq.** Müqəddəs və təmiz, Tanrı anası Məryəm, Məsihin və Tanrımızın anası. **Inanıymen barçadan ari ari Üçlüxə, Atağa da Oğulğa da Ari Canga.** İnanıram hər şeydən pak olan müqəddəs Üçlüyə (Üç ünquma) – Ataya, Oğula və Ruhül-Qüdsə (Müqəddəs Ruha). **Xutxardı anı onqu kendininq da biləki ari kendininq (**Məz. 97/98: 1). O, sağ əli ilə, öz müqəddəs qolu ilə zəfərlər qazandı (onu xilas edi). **Ari bilə ari bolğaysen (**Məz. 17/18: 26). Təmizlərlə təmiz olarsan. **Ari etti otaxın kendininq Biyiktəgi** (Məz. 45/46: 5). Haqq-Taalanın müqəddəs məskəninə sevinc gətirir. **Eyəmizdəndir boluşluxu ari Israyelninq, xanımıznınq bizim** (Məz. 88/89: 19). Çünki sipərimiz Rəbdəndir, xanımız İsrailin Müqəddəsidir. **Ki xutxardı bizni da ündədi ari ündəlməxkə (**ll Tim 1: 9). Xilas edib müqəddəs olmağa çağırdı. **Taptım Tavitni, xulumnu menim, yağım bilə ari menim yağladım (**Məz. 88/89: 21). Qulum Davudu tapdım, müqəddəs yağımla onu məsh etdim (yağladım). **Tapunğay kök tamaşalarınqnı seninq, Biy, da könülükünqnü seninq yığınlarında arilərninq (**Məz. 88/89: 6).Ya Rəbb, göylər Sənin xariqələrinə şükür etsin, müqəddəslər camaatı arasında sədaqətinə həmd edilsin.

ari II Bax: **arı** I

arian (-larğa) // **arianos** (-lar, -larnınq, -larğa, -lardan) // **ariyan** (-lardan) // **ariyanos** (-larnınq, -larğa) // **arios** (-nunq) ism. – arian. Əsası İskəndəriyyəli alim

və din xadimi Ariy (Ariyanos) tərəfindən qoyulan və Üç ünqumu inkar edən arianizm dini-fəlsəfi cərəyanına və məzhəbinə mənsub olan şəxs: **Artıxsızlıx ariyanoslarnınq – xoyma Tenqriliktə barabarsizlix Atanınq Oğlundan.** Atanı Oğuldan fərqləndirmək arainların bidətidir. **Ne üçün aldınq yüxövnü Nigiyadada arianoslarğa berdinq?** Nə üçün Nikeyadakı kilsəni alıb arianlara verdin?

ari-aruv sif. – tərtəmiz, ən pak, ən saf, müqəddəsdən də müqəddəs, müqəddəslər müqəddəsi

ariberi (-ni, -dən, -m, -mni, -sin) zrf. – əşya: **Ol, kim ki xoyuptır ariberini inamlı xolğa.** O şəxs ki, əşyalarını güvənilən ələ verib. **Ariberim.** Əşyalarım. **Hali xolarmen kensindən ki, manqa kensi… ariberimni manqa xaytarğay.** İndi ondan xahiş edirəm ki,.. əşyalarımı qaytarsın.

Ari Can x. ism. – Müqəddəs Ruh. Ruhül Qüds. Həzrət Cəbrayıl (ə): **Inanirbiz bir Ari Canğa, etilməgən da tügəl, xaysı ki sözlədi Örənktə da Markareliktə da Avedaranda ki endi Jortananğa, qarozel etti yeberilgənni da turdu arilərdə.** İnanırıq bir olan Müqəddəs Ruha, hans ki Qanunlarda (müqəddəs kitablarda), peyğəmbərlərdə və İncildə danışırdı və hansı ki, İordan çayına enərək günahları buraxdı və müqəddəslər cərgəsinə qoşuldu. **Ari Cannınq engən kününə.** Müqəddəs Ruhun endiyi gün.

arilən ~ fel. – təmizlənmək, pak olmaq, hidayət olunmaq

arilət ~ fel. – təmizlətmək, təmiz etmək, paklamaq, pak etmək, hidayət etmək: **Xolıyırmen seni, Biy, arilətkən xuvatınq bilə seninq aritkin meni kirləngənni yazıx bilə.** Yalvarıram sənə, ey Rəbb, ey qüvvəsi ilə hidayət verən, təmizlət məni çirkin günahlarımdan. **Anqğın yığkünnü – arilətmə anı... Anınq üçün alğışladı Biy 7-inçi künnü da arilətti anı.** Bazar gününü yadında saxla (unutma) ki, onu müqəddəs tutasan. Buna görə Rəbbimiz yeddinci günü müqəddəs qılmış və onu alqışlamışdır.

arilik (-ninq, -kə, -ni, -tə, -tən, -im, -imə, -inq, -inqninq, -inqə, -inqni, -inqdə, -inqdən, -inqdəndir, -inqizni, -inqizdən, -i, -ininq, -inə, -in, -ində, -indən, -lərninq, -lərgə, -lərni, -ləri) // **arilix** (ninq, -kə, -tən, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərdən) ism. – təmizlik, saflq, müqəddəslik: **Alğışlısen dacarnqda haybətli arilikinqninq seninq (**Dan. 3: 53).Alqışlısan şərəfinlə və paklığınla öz məbədində. **Ariliki arilərninq, ulusen da xorxulu da zorluları friştələrninq alğışlıyırlar seni da aytıyırlar: Haybat biyiklikkə Tenqrigə da yergə eminlik!** (Luk. 2: 14). Qəflətən mələyin yanında Allaha həmd edən çoxsaylı səmavi ordu göründü. Onlar belə deyirdi: «Ən ucalarda Allaha izzət, yer üzündə Onun razı olduğu insanlara sülh olsun!»

Arisdodel (-ninq, -dən) x. ism. Aristotel. E.ə. 384-e.ə. 322-ci illərdə yaşamış tanınmş qədim yunan filosofu:

-**Xaysıdırlar 10 könülüxləri Arisdodelninq?**

-Ilgərisi barlıxtır... (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" kitabından).

-Aristotelin (Ərəstunun) 10 postulatı hansılardır?

-İlki varlıqdır...

arisiz sif. – napak, təmiz olmayan: **Xatun, xaçan ki alsa toğumu erindən kensininq da toğursa oğlunu, 7 kün arisiz bolsun da sekizinçi kündə sünətlənsin da 33 kun oltursar xanında aruvlanmaxnınq kensininq.** Ərindən

hamilə qalan və övlad doğan qadın qoy 7 gün napak sayılsın, 8-ci gün qoy o (oğlan), sünnət edilsin və 33 gün o (qadın) gərək qanlarından təmizlənsin.

ariza ism. (< azərb. < ər.) - ərizə, diləkçə

arı I (-sına, -sın) zrf. – o arxadakı, arxadakı, növbəti, sonrakı, bir qədər öndə

arı II Bax: **ari**

arı III Bax: **asrı**

arı ~ (-ğan) fel. – arıqlamaq, zəifləmək, yorulmaq

arı - beri Bax: **ariberi**

arığız ~ (-ıp) arıqladan, arıqlığa səbəb olan

arıx I (-nı) sif. – arıq: **Arıx atlar.** Arıq atlar.

arıx II Bax: **artıx**

arılıx Bax: **arilik**

arın ~ **(**-ma, -ınqız, -dı, -dıx, -dınqız, -ır, -ırlar, -ır edi, -ıyırbiz, -ıyırlar, -ğaymen, -ğay, -masam, -ıp, -ğan, -ğanına, -ğanlarnınq, -ğanlarnı, -max, -maxnınq, -maxqa, -maxnı, -maxı, -maxınınq, -maxın) fel. – arınmaq, təmizlənmək, paklanmaq // **aruvlan** ~ (-ğay) // **xarkibiklən** ~ (-sər) – təmizlənmək, silinmək, yuyunmaq, üzünü qrxmaq

arınmaxlıx (-qa) f. ism. – təmizlənmə, paklanma

arış (-ınq) ism. – çovdar

arıt ~ (-ma, -mağa, -qın, -ınqız, -tım, -tınq, -tı, -tıq, -tınqız, -tılar, -ırmen, -ır, -mandır, -mas, -mastır, -ır edi, -ıy edi, -ıyırmen, -ıyır. -qaysen, -qay, -qaylar, -sanq, -sa, -masanq, -sar, -qan,
-qandırlar, -qanı, -max, -maxnınq, -maxqa, -maxnı, -maxta, -maxınq, -maxı, -maxınınq, -maxın, -maxında) fel. – arıtmaq, təmizləmək, paklamaq: B**arça törəsizlikimni menim arıt** m**endən (**Məz. 50/51: 11) Bütün qanunsuzluqlarımı təmizlə məndən. **Çoğur, xaysi ki xazdı da arıttı anda, tüşkəylər terən çurğa, xaysın da işlədi (***Məz. 7:* 16). Çuxur ki, qazdılar və təmizdədilər, dərin yerinə (dibinə) düşəcəklər.

arıtıl ~ (-ğan, -ğanda) fel. – arıtılmaq, təmizlənmək, pak edilmək

arıttır ~ (-ınqız, -ıyıx, -dım, ır, -ırlar, -ıyırsen, -ıp) fel. – arıtdırmaq, təmizlətmək, pak etdirmək

arıtuçi ~ (-nınq, -ğa, -nı, -lar, -larnınq) ism. – arıdıcı, təmizləyici, pak edici: S**en arıtuçi bolur ednq, öç aluçi üsnə barça işlərininq alarnınq (**Məz. 98/99: 8). Sən onlar üçün günahlarının təmizləyici və bütün işlrinə görə qisas alıcı idin.

arıyağa ism. – qarşı yaxa, çayın o biri sahili, çayın və ya gölün qarşıdakı sahili

arjani Bax: **arzani**

arjanisiz Bax: **arzanisiz**

arkebisğopos (-lar) ism (yun) – arxiyepiskop. Xaçpərəstlərdə dini rütbə Bax: **arhiaxbaş**

arkl Bax: **arakəl**

arlı zrf. – aralı, kənar, ora: **Berli da arlı. Ora-bura. Yeberiyim üstünə alarnınq qazanlarnı pustalıxnınq ki, berli da arli süvrəgəylər alarnı yer üsnə** (Qan. 32: 24). Heyvanların dişlərini, torpaqda sürünən ilanların zəhərini onlara sarı göndərəcəyəm.

arlı-berli Bax: **ariberi**

armağan ism. (< azərb. < frs.) - ərməğan, hədiyyə

armud Bax: **armut**

armut (-nunq, -lar, -larnınq) // **armud** (-lar) ism. – armud

arov Bax: **aruv**

arovsuzlux Bax: **aruvsuzlux**

arpa ism. – arpa

Arşağ x. ism – Arşaq, Arsaq. Albaniyada Mehranilərə qədər hakimiyyətdə olmuş türk əsilli sülalə

arşin // arşın – arşın (uzunluq ölçü vahidi)

art (-ıma, -mnı, -ımdan, -ınqda, -ınqdan, -ı, -ına, -ınğa, -ın, -ından, -ındandır, -ımız, -ımızğa, -mızğa, -ımızdan, -larnınq, -larına, -larından) zrf. Bax: **arxa**

art I ~ (-ma, -mağa, -tım, -tı, -tılar, -madı, -ıpmen, -ıptır, -ıp edi, -mas, -ar edi, -ıyırmen, -ıyır, -yırlar, -qay, -qaybiz, -qaysiz, -qaylar, -mağay, -sa, -qan, -qanlar, -mağanlar, -max, -maxnınq -maxı, -maxına, -maxından, -maxınqızğa, -ıp) fel. – artmaq, çoxalmaq: **Arttılar xastalıxları alarnınq (**Məz. 15/16: 4). Artdı xəsrəlikləri onların.

art II ~ Bax: **arttır** ~

artarlan ~ (-mağa, -ıyıx, -dım, -dı, -dınqız; -ırmen, -ırsiz, -ırlar, -mas, -mastır, -ğaybiz, -ğay, -ğay edi, -masa, -ıp, -ğanımızğa, -ğanlar, -maxnı) fel. – haqq yola gəlmək, haqqa qovuşmaq, doğru yolu bulmaq, hidayətlnmək, islah olunmaq: A**rtarlanırlar ya könülürlər muft, anınq başxışı bilə, xutxarmaxı ötləş Yisus Krisdosnunq (**Rom. 3: 24). Onun lütfü ilə də Məsih İsada satın alınmağa nail olaraq bir hədiyyə kimi qurtulur və islah olunmuş sayılır.

artarlat ~ (-tı, -ır, -mas, -max) fel. – islah etmək, haqq yola yönəltmək, haqq qazandırmaq, hidayət etmək: **Evet anqar ki, uçinok etməs da inanır anqar ki, könültür ya artarlatır yaman etuçilərni, sağışlanır tölövü anınq artarlıx (**Rom. 4: 5), Lakin əməl etməyib kafir adamları saleh sayan, Allaha iman edən şəxsin imanı ona salehlik sayılır.

artarlıx (-tır, -nınq, -qa, -nı, -tan, -ıma, -ımnı, -ınq, -ınqnınq, -nqa, -nqnı, -ınqdan, -ı, -ıdır, -ınınq, -ına, -ın, -ından, -nqıznınq) f. ism. – salehlik, əməlisalehlik, sadiqlik, sədaqət, səmimilik: **Aruvlux bilə tirilməx artarlıxtır, bu da törədə bolmax kerək.** Təmiz həyat salehlikdir və bu, qanunda təsbit edilməlidir. **Artarlıxı Tenqrininq inamından anda Yisus Krisdosnunq barça inanğanlarğa** (Rom. 3: 22). Allahdan gələn bu salehlik İsa Məsihə iman vasitəsilə Ona iman gətirənlərin hamısına verilir. Heç kəsə fərq qoyulmur.

Artemea (-nı) x. ism. (yun.) – Artemiya. Bibliya personajlarından biri. Həvvari Pavelin əqidədaşı və köməkçisinin adı

artx I Bax: **artıx**

artx II**: artx ari** Bax: **artxarı**

artxargi sif. – arxadakı, arxa: **Ol ögüzninq artxargi ayaxına sonq nşanı bardir xara.** O öküzan arxadakı sol ayağında qara nişan vardır.

artxarı // **artıxarı** //**artharı** (-da) zrf. –arxaya, arxada, geriyə, geri: **Butax artıxarı xalıp edir, men esa ilgəri edim.** Budaq geriyə qalmşdı, mən isə irəlidə idim. **Sattım 1 kesək azbarımdan, artıxarı yurt.** Torpaq sahəmin bir hissəsini satdım, arxadakı (yurdu) bostanı.

artxartın zrf. – arxada, geri tərəfdə, arxasından: **Artxartın yol.** Arxa tərəfdəki yol.

artıx (-tır, -dır, -nınq, -qa, -ı, -ına, -ın, -ından, -ınqız, -lar) ism, zrf. və sif. – artıq, çox, olduqca çox, xeyli: **Artıxın canım üsnə almağa kləmən.** Öz üzərimə (canmın üzərinə) artığını almaq istəməm.**Ol bergən bahadan 1 sbg artıxına alma.** O verdiyindən bir quruş bahasına (artığına) alma. **Əgər ki xırx taylerdən artıxqa satsa edir, na manqa artıxın.** Əgər 40 taylerdən artığına satsa idi, artığını mənə qaytaracaqdı. **Xol yazıxı bilə yazixlımen: Artıx alıp, eksik beripmen, alıp yaşırıpmen, kişininqkinə xıyıpmen, sadağa bermiyirmen, aldapmen, zirgel etipmen, urupmen, xanatıpmen, yazıx da uyat yergə xol uzatıpmen, ne xadar bolupmen dinsizlik, cansızlıx etmə, etipmen, ol xadar canıma xıyıpmen ki, bir boğunumnu sağ da yazıxsız Tenqrigə saxlamıyırmen, meğa Tenqrigə.** Əlimlə günaha batmışam: çox alıb, az vermişəm, alarkən gizlədir, özgə malını qorumurdum, sədəqə vermir, dələduzluq, zoraklıq edir, döyür, qan tökür, zina və əxlaqsız yerlərə baş çəkirdim. Nə qədər allahsızlıq, insafsızlıq varsa, hamısını etmişəm. Canıma o qədər qəsd etmişəm ki, indi Tanrı qarşısında sağ-salamat bircə dənə də əzam qalmayıb.

artıx-eksik ism, sif. və zrf. – artıq-əskik, az-çox, təqribən, yuxarı-aşağı: T**üştü bir otuz türk artıx-eksik.** Təqribən (aşağı-yuxarı) 30 nəfər türk əsgəri öldü. Xı**rıldı artıx-eksik ne ki 2 minq adam.** İki minə yaxın adam qırıldı. **Atdı artıxın-eksikin.** Artıq-əskiyini atdı.

artıxla ~ (-ma, -max) fel. və f. ism. – artırmaq, artırma

artıxlamaxlıx ism. – artıqlıq, izafi, həddən çox: **Dügül nemə bolğay artıxlamaxlıx ya eksiklik** Heç bir şey nə artıqdır, nə də əskik.

artıxlan ~ (-ğay, -ğan, -ğanğa, ğannı, -ğanda, -ğanlar, -ğanlarğa, -ğanlarnı, -ğanlarda) fel. – həddən artıq olmaq, artıqlıq etmək

artıxlı sif. – üstün, artıq, daha dəyərli

artıxlıx (-ınq, -qa, -ta, -tan, -ı, -ına, -ın, -lar, -larnınq, -larğa, -larda) // **artıxsılıx** (-qa, -nı, -tan, -ımnı, -ımdan, -ı) // **artıxsı** (-dır, -lar) sif. – həddən artıq, hədsiz, həddi aşan: **Da yaxşı etüçi, alaysa, manqa yaxşı ölüm boldu? Haşa bolğay! Yoxsa yazıx ki, körüngəy ki, yazıx yaxşı bilə etiyir manqa ölümni ki, bolğay artıxlıxına körə yazıxnınq yazıxlı sımarlamax bilə (**Rom. 7: 13).. Belə çıxır ki, yaxşı olan bir şey mənə ölüm gətirdi? Əsla! Məhz günah, günah olduğu aşkar olsun deyə yaxşı olan bir şeyin vasitəsilə mənə ölüm gətirirdi; belə ki günah əmrin vasitəsilə hədsiz günahlı olduğunu göstərsin. **Artıxsılıxı ariyanoslarnınq – xoyma Tenqriliktə barabarsızlıx Ataninq Oğlundan.** Arianların həddi aşan günahları Tanrının varlığında Ata ilə Oğul arasında bərabərsizlik qoymalarıdır.**Bununqkibik artıxsılıx etkənlərni tiyər biz ketxoyalarğa karat etməgə, stepqada olturğuzup ki, dağın bununqkibik işkə dopustittsa bolmağaylar hər kimsə** (Alban mühacirlərinin sənədlərindən). Bunun kimi həddi aşanlar üçün biz kəndxudaların (ağsaqqalların) üzərinə düşən iş cəzalandırmaq və dustaqxanaya salmaqdan ibarətdir ki, gələcəkdə heç kim bunun kimi etməyə cəsarət etməsin. **Ari atalar artıxsılıxnı keri salaylar da toğru yolğa keltirgəylər.** Müqəddəs atalar artıq olanları ləğv erməli və haqq yoluna yönəltməlidirlər.

artıxsız Bax **artıxlıx** // **artıxsı**

artıxsızlıx // **artıxsızlıq** Bax **artıxsılıx**

artıl ~ fel. – artırılmaqaq, kiminsə tərəfindən artırılmaq, çoxaldılmaq: **Alışladı alarnı da artıldılar da hayvanları alarnınq eksilmədilər** (Məz. 106/107: 38). Onun xeyir-duası ilə törəyib artırlar, heyvanlarının sayı da azalmır. **Da men, neçik kölgə, artılğanıma menim eksildim da silkindim, neçik sarınçax** (Məz. 108/109: 23). Düşən kölgə kimi artırılıb-əksilirəm, itirəm, vurulub atılan çəyirtkəyə bənzəyirəm.

artındagi zrf. – ardındakı, arxandakı, bir şeyin arxasındakı

artır ~ Bax: **arttır** ~

artırlıx Bax: **artıxlix** (-ına)

artı-sıra ism. - sıra, növbə, ard-arda düzülmə, ard-arda düzülmüş sıra**: Tenqizdədir yollarınq seninq, izlərinq seninq suvlarnınq köplüxündə da artı-sıranq seninq heç körünməs** (Məz. ?6/77: 20). Dənizdədir yolların sənin (Dənizdə yollar açdın), amma izlərin sənin suların köpüklüyündən və (dalğaların) ard-arda sıralanmasından heç görünməz.

artla ~ fel. – arıtlamaq, təmizləmək

artmax ism. – artım, artış, yüksəliş, yüksəlmə, çoxalma, artma

artmaxlıx (-nı, -ın, -lar, -larnı) Bax: **artmax**

arttır ~ (-ma, -mağa, -ıyım, -ğın, -sın, -ıyıx, -ınqız, -dım, -dınq, -dı, -dılar, -ıp edim, -ır, -mas, -ır edi, -ıy edi; -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırbiz, -ı, -ğay, -ğaysız, -sar, -ıp, -ğan, -ğanı, -max) – artırmaq, çoxaltmaq: **Atadınq alarğa da ayttınq: "Arttırıyım zuryatınqızını sizinq, neçik**
yolduzlarnınq köplüxü da neçik xumnu xırığında tenqizninq" (Dan. 3: 36). Sən onlara vəd verdin və dedin: "Onların zürriyyətlərini göydəki ulduzlar, dəniz qırağındakı qumlar qədər artıraram".**Zera xaysın ki sen urdunq, sürdülər da yaralar ağrxlarıma menim arttırdılar (**Məz. 68/69: 27). Çünki Sənin vurduğun insanlar təqib edirlər, yaralarımın ağrısını daha da artırırlar.

aruf Bax: **aruv**

aruv (-men, -dur, -durlar, -nu, -u, -lar, -larnınq, -larınınq) // **arov** (-nunq, -nınq, -ğa, -dan) // **aruf** sif. – təmiz, pak, müqəddəs: S**axlar Biy boyun aruvlarınınq kendininq (**Məz. 96/97: 10). Rəbb möminlərinin canını pak saxlar, onları pislərin əlindən qurtarar. **Na egər ki, başlanğan aruv esə da yaratılğan da tib, na butaxlar da (**Rom. 11: 16). Əgər xəmirin ilk hissəsi müqəddəsdirsə, demək, xəmirin hamısı müqəddəsdir; əgər kök müqəddəsdirsə, budaqlar da müqəddəsdir. **Yürək aruv toxtat mendə (**Məz. 50/51: 12). Ürəyimi təmiz bərqərar et.

aruvlan- (-ma, -mağa, -ınqız, -sınlar, -madı, -ğay, -ğaylar, -ğan, -maxnınq, -maxnı, -maxınınq) fel. – təmizlənmək, arınmaq, paklanmaq, islah olunmaq, haqq yola dönmək: **Aruvlanınqız, xaysı ki kötüriyirsiz naçinasın Eyəmizninq (**Yeş. 52: 11). Təmizlənin, ey Rəbbin əşyalarını daşıyanlar!

aruvlat ~ (-sın, -sınlar, -tım, -tı, -ır, -ıy edi, -ıyır, -qay, -ıp) fel. – təmizlətmək, paklatmaq: K**ahanalar aruvlatır alarnı, neçik altunnu.** Kahinlər onları altun (qızıl) kimi paklatdılar.

aruvlu sif. – təmiz, pak, müqəddəs, saleh

aruvlux (-nunq, -qa, -nu, -ta, -tan, -tandır, -unqnu, -unqda. -u, -ununq, -una, -un, -undan, -unquz) // **aruvluq** (-nu) ism. – təmizlik, paklıq, müqəddəslik:

Tapunmaxtır da könənməxlixtir alnına anınq, aruvlux da ulu könənmə alıxtır ariliki anınq (Məz. 95/96: 6). Ehtişam və əzəmət Onun hüzurundadır, müqəddəs məkanında gözəlliklə qüdrət var.

aruvsız Bax: **aruvsuz**

aruvsuz (-dur, -dır, -durlar, -lar, -lardan) // **aruvsız** sif. – natəmiz, napak, çirkli, kirli, səliqəsiz: **İgrənçi, köbüklətmə, xasta, aruvsuz.** İyrənc, ürəkbulandıran, xəstə və natəmiz.**Yuvuxlanmadı manqa, kim aruvsuz edi yürəki bilə, yanqıldı mendən harsız da men nemə cəhtlik etməs edim** (Məz. 100/101: 4). Yovuşmadı (yaxın durmadı) mənə ürəyi natəmiz olanlar, dürüst olmayanlar üz döndərdilər, bu məni rahatsız etmədi, cəhd də etmədim mən. **Anınq üçündür sizinq aranqızğa köp xastalar da aruvsuzlar da artıx alardırlar ki, ölüptürlər da (**1 Kor11: 30). Bu səbəbdən də bir çoxunuz zəif və xəstədir, bəziləri isə vəfat etmişdir.

aruvsuzlux (-nunq, -qa, -nu, -ta, -tan, -um, -u, -un, -larnı) // **aruvsuzluq** // **arovsuzlux** (-un) ism. – natəmizlik, çirkinlik, pislik, kirlilik: **Aruvsuzlux ki, xatun kişi üsnə bolur** (Yez. 18: 6). Natəmizlik ki qadınlarda olur (Qadınlarda olan natəmizlik).

arzani (-dir, -dirlər, -lər, -lərni) sif. (orta fars) – layiq , ləyaqətli: **Tenqri, arzani dügülmen dağı, kirgəysen övüma menim (**Mat. 8: 8). Ey Tanrım, mən layiq deyiləm ki, Sən mənim evimə girəsən. **Yaman can, arzani dügülsen menim sağışımnı bilmə.** Şər ruh, sən mənim düşüncələrimi bilməyə layiq deyilsən.

arzanilik (-imni, -ində, -imizdən) // **arzanilix** (-imiz, -imizni) ism. - layiqlik, ləyaqn: **Bağşlarsen arzanilikimizdən artıx da berirsen xolğanlarğa barça kerəklərin alarnınq.** Sən bizi layiq olduğumuzdan daha çox bağışlayırsan və diləyənlərə onların istədikləri hər şeyi verirsən. **Yaxşı arzanilik bilə, salmos bilə, alğış bilə kendi atası xoydu xızın kerezməngə xıldan tonlar bilə birgə** Ata qızını hörmət-izzətlə, məzmur oxuyaraq qəbirə qoydu. **Xaytıp xolarmen sizdən men ki, bağlımen Biygə, arzanilik bilə yürümə ündəlməxkə ki, ündəlipsiz.** Tanrya bağlı olan mən, üzümü sizə tutaraq, sizdən üzərinizə düşəni ləyaqətlə etmənizi xahiş edirəm.

arzanisiz (-men, -gə, -ni, -lər, -lərni) // **arjanisiz** sif. – nalayiq, ləyaqətsiz

arzanisizlik (-imizni, -lərin) ism. – ləyaqətsizlik, nalayiqlik: **Bundan sonqra kim ki yesə ötməkni ya içsə ayaxnı Eyəmizninq arzanisizlik bilə, borçlu bolğay teninə da xanına Eyəmizninq (**1 Kor. 11: 27). Buna görə də kim layiq olmayan tərzdə Rəbbin bu çörəyini yeyib yaxud Onun piyaləsindən içsə, Rəbbin bədəninə və qanına qarşı təqsirkardır.

arzansiz Bax: **arzanisiz**

Arzu x. ism. (< azərb. < frs.) Arzu. Albanlar arasında yayğın olan qadın adı. Bu adı görkmli alban (Xaçın) hökmdarı Əsən Cəlalın xanımı Arzu xatun daşımışdır: **Atabey, ... Xaçko ... oğlu... Arzu anası** (Vyana. 441. s. 82). Atabəy ...Xaçkonon oğlu, anası Arzu...

as ism. – samur. Xəz dərili heyvan: **Ax as (**Vyana. 441: 58v). Ağ samur.

As (-qa, -ta, -tan) x. ism. – As (Yassı). Rumniyanın şərqində, Buxluy çayı sahilində qədim türk şəhəri. XVI –XIX əsrlərdə Moldovanın paytaxtı olub. Əsas əhalisi xristan qaqauz türkləri və müsəlman tatarlar idi.

as ~ (-ma, -mağa, -ıyıx, -ınqız, -tım, -tınq, -tı, -tıx, -tılar, -armen, -arlar, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyırlar, -qaylar, -mağaylar, -qanın, -acax, -ıp) fel. – asmaq

asant (-tır) sif. (< azərb.< frs.) – asan, çətin olmayan:

asbarez ism. (orta fars) – cıdır meydanı, ippodrom

asber Bax: **aspra**

asbra Bax: **aspra**

Asduacacin x. ism. (yun.) – Tanrı anası. Həzrət Məryəmin alban mətnlərində işlənən epitetlərindən biri: **Surp Asduacacinninq Kökkə alıngani.** Müqəddəs (Tanrı anasının) Məryəmin göylər tətəfindən qəbulu (albanlar inanırdılar ki, bu hadisə köhnə tarixlə avqustun 15-də, yeni tarixlə avqustun 28-də baş verib və həmin günü bayram edirdilər).

Asduacacin–Ana x. ism. – Tanrı anası-Ana. Həzrət Məryəmin alban mətnlərində rastlanan epitetlrindən biri. Bu ifadə Vyanadakı 788 saylı əlyazmada (39v) keçməkdədir.

Aser // Aseray x. ism. (< aşer yəh.) – Asir. Ad yəhudi dilində "xoşbəxt" anlamna gəlir. Bu adı Bibliya personajlarından biri – Həzrət Yaqubun (ə) səkkizinci oğlu daşımşdır.

Asingrideay (-ga) x. ism. (yun.) – Asinkrit. Bibliya personajlarından biri (Rom. 16: 14)

Asiya (-da) x. ism.(yun) – Asiya. Roma imperatorluğunun Kiçik Asiyadakı (Anadoludakı) əyalətlərindn biri. Bu əyalətə Misiya, Lidiya, Friqiya və Kariya ölkələri daxil idi.

asiyalı (-larnınq) ism. – asiyalı. Roma imperatorluğunun əyalətlərindən olan Asiyanın sakini (Bax: **Asiya**): **Oğçoyn bersin sizgə yığövü asiyalilarnnq** (1Kor. 6: 19). Asiyalıların kilsələri sizi salamlayır.

ası (-ğa, -da, -sı, -sın) ism. – qazanc, gəlir, artım, fayda. Bu kəlməyə yalnız 1788 (48r, 78v, 79r) saylı Vyana əlyazmalarında rast gəlinməkdədir: A**sıdan ya davidən yamanlarnınq xutxarğay canların alarnınq** (Məz. 71/72: 14). Onları qazancın, varlanmanın fəsadlarından qurtar.

asıx Bax: **azıx**

asıl (-ı) ism. (< azərb. < ər.) - əsil, kök, təməl, səbəb: B**unda kelgəninq izninq asılı nedir?** Gəlişinizin əsil səbəbi nədir?

asıl ~ (-dım, -dı, -dılar, -ıptır, -ıptırlar, -ıp edi, -ır, -ıyır, -ıyırlar, -ğay, -sa, -salar, -sar, -ıp, -ğan, -ğandır, -ğan edi, -ğan boldu, -ğan boldı, -max) fel. – asılmaq: T**emirdən terəklər da butaxlarından aşağa asılıptırlar baş-teban adamilər da xatınlar.** Dirəklər dəmirdəndir, budaqlarından kişi və qadınlar baş-ayaq asılıblar. **Ayaxlarından asılıptırlar.** Ayaqlarından asılıbdırlar. **Tərəcədən ip bilə asıldım murdan aşağa da xaçtım xolundan anınq** (ll Kor. 11: 33). Səbət içində şəhər divarlarının pəncərələrinin birindən yerə sallandım və onun əlindən qaçdım. **Ki nemə oğurlasa, furqa bilə ögütlənməx kerək da asılğan tenni asılmax kerəkməs keçə uzun furqa üsnə.** Kimsə nə isə oğurlayarsa onu dar ağacı ilə cəzalandırmaq lazımdır və asılmış şəxsin bədəninin gecə uzunu dar ağacndan asılmış qalması gərəkməz.

asısız sif. – qazancsız, gəlirsiz, artımsız, faydasız. Bu kəlməyə yalnız 1788 (78v) saylı Vyana əlyazmalarında rast gəlinməkdədir.

Aşqazan x. ism. (< Aşkenaz yəh.) – Aşkenaz // Askenaz. Bibliya personajlarından biri. Yəhudi, xristian və müsəlman ənənəsinə görə, türklərin ulu babası hesab edilən Yafəsin (Bax: Apet) oğullarndan biri olmuşdur. "Alban tarixi"nin müəllifi Musa Kağankatlı onu əski türk soylarından sarmatların cəddi hesab etməkdədir: **Aşqazan – sarımataylarnınq atası edi.** Aşkenaz sarmatların cəddi idi.

aslam (-dır, -ğa, -ı, -ına) ism. (< azərb. sələm < ər.) – sələm. müamilə: B**arça dünyanınq aslamı üçün ant içmənbiz.** Biz dünyanın bütün sələmləri müqabilində də and içmrik. **Aslam etsə, dovlətidir, ziyan etsə, dövlətsizdir.** Sələm edərsə dövlətlənər, ziyan edərsə, dövlətlənmz.. **Törə buyurıyır ki, aslam almağay.** Qanun əmr edir ki, sələm almayın. **Axçasın aslamğa berüçilər.** Axçasını (pulunu) sələmə verənlər.

aslamlı sif. – sələmli: X**aysılari ki aslamlı alış-beriş kibik sağışlarlar Tenqrigə xulux etməxni (**1Tim. 6: 5). Tanrıya ibadəti qazanc mənbəyi kimi zənn edənlər.

aslamsız sif. – sələmliz, faizsiz: **Zera kläməs edi aslamsız da eksik etüçi birlikni** Çünki o qazancsaız və güzəştsiz birliyi istəmirdi. **Tek kensininq axçasın aslamsız almax kerək.** Yalnız öz pullarını, özü də faizsiz alması gərəkir.

aslan (-dır, -nınq, -ğa, -nı, -dan, -ı, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı) ism. – aslan, şir: **Oğlum menim Juta, oxşaşsen aslan balasina...** Oğlum mənim Yəhuda, sən aslan balasına bənzəyirsən (oxşayırsan). **Neçik aslan da xaplan, ayuv da börülər da börüxatırğına, it, tülkü, çaxal, xoyan, maçı, kocan, kirpi da özgə bularğa oxşaşlar, evet dirlər kimlər xısxaayaxlılar, neçik vevurqa, sıçxan da kret da borsuk...** Bunlar aslan və pələng, ayı, canavar və canavarla tülkünün qarışığı, it, tülkü, caqqal, dovşan, pişik, sünbülqıran, kirpi və digər bunun kimilərdirlər, amma dələ, sıçan, kosdəbək və porsuq kimi qısaayaqlılar da var...

Aslan x. ism. – Aslan bürcü. 12 zodiak bürcdən biri. Günəş bu bürcdə 23 iyulla 22 avqust arasında olur: Ü**snə köknünq xoydular Tərəcü ortasına Aslannınq da Xızınınq.** Göydə Tərəzi bürcü Aslan və Qız bürcləri arsında bərqərar oldu.

aslanğına ism. – aslan balası: **yerin aslanğınası** – buqələmun

asli ism. – aslı, As (Yassı) şəhərinin sakini Bax: **As**

asor // **asori** ism. – aysor. Qədim aşşurluların (assurların) davamı olduğu, çağdaş Suriyaya adını verdiyi, Suriyanın ərəblərəqədərki əsas əhalisi olduğu hesab edilən samidilli xalqın etnik adı. Hazırda əsasən Suriya, İraq, Türkiyə, Gürcüstan, Rusiya və Ermənistanda yaşayırlar. Qafqaz xalqları, eynən haylara, xristian (monofizit, qriqoryan) tatlara, boşlara (Ermənistan qaraçılarına) və qafqazdilli udinlərə "erməni" dediyi kimi, onları da "erməni" adlandırır və bu xalqı ermənilərdən (haylardan) fərqləndirməkdə çətinlik çəkirlər. Bu xalq da adı çəkilən xalqlar kimi ermənileşmək üzrədir. Suriyada yaşayan aysorların da xristian hissəsi ermənləşməyə meyllidir və bu ölkədə də onları "erməni" adlandırırlar: **Eprem də asor edi.** Yefrem də (milliyyətcə) aysor idi.

Asoresdan // Asorestan // Asorilix // asori ulusu x. ism. (orta fars) – qədim Aşşur (Assuriya) dövlətinin alban mənbələrindəki adı: **Eski Törə da xanlar vaxtına Senekərim atlı xan bar edi Ninove kermənninq da Asoresdannınq**

(Axikar haqqında rəvayətdən). Tövrat(ın qələmə alındığı) və xanlar(ın yaşadığı) dövründə Ninova (Ninəviyyə) şəhərinin və Aşşurun (Assuriyanın) Senekərim (Srnnexerib) adında bir hökmdarı var idi.

asorı Bax: **asori**

asori ulusu Bax: **Asoresdan**

Asorilix Bax: **Asoresdan**

aspap Bax: **əspap**

Aspera Bax: **Soperay**

aspra // **asbra** ism. (yun.) – xırda Bizans pulu.

asral ~ fel. – tərbiyələnmək, tərbiyə edilmək, hidayət olunmaq: **Zera sendən dayma boluşlanğan da yaxşını xılınğan da aruvlanğan, seninq toğuşunqda asralğan da yarıxlanğan, tiriliyim Krisdosta, Oğulunqda da Eyənqdə seninq.** Çünki Sənin sayəndə mən həmişə köməklə təmin, mərhəmətlə hatə edilmiş və təmizlnmişəm, Sənin doğumunla tərbiyələnmiş və nurlanmışam, Məsihdə - Sənin Oğlunda və Rəbbimizdə yaşayıram.

asrı zrf. – aşırı, aşırı dərəcədə, həddən artıq, həddən çox, çox-çox, olduqca: **Asrı sıx.** Aşırı dərəcədə sıx (olduqca sıx). **Asrı tamaşalı toğurdu kensin anasında Ari Can aşıra.** Olduqca möcüzəli bir şəkildə özü-özünü doğdurdu anasının bətnində Müqəddəs Ruh vasitəsiylə.

asta Bax: **xasta**

astar ism. və sif. – astar, əsas, təməl

astır ~ fel. – asdırmaq: **Da ol xaç üsnə, xaysın hadirləp edi Mardoxeuşqa, biyik beg, kensinq astırdılar** Və o xaçda ki, Mardoxay üçün hazırlamışdı və pek (çox) böyük idi, onun özünü asdırdılar.

Asur x. ism. (< **Aşşur** yəh.) – Aşşur (Asur). Tövrata görə, Samın oğullarından biri və aşşurların (aysorların) cəddi Bax: **asor** və **Asoresdan**

Asverus (-ta) // **Asvərus** (-qa, -ta) x. ism (< Axaşveroş yəh.) – Artakserks. Əhəməni sülaləsindən olan şahın adı. Digər fars-Əhəməni şahı Kserksin (e.ə. 464-424) oğlu idi.

aş (-nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ınq, -ı, -ın, -ından, -ımız, -lar, -larınq, -larğa, -larnı, -lardan, -ları, -ların, -larından) ism. – aş, yemək, ərzaq, nahar: **Etmədilər bir aşlar da, barçası aştan da içməxtan başxa oruç etiy edilər** Heç bir yemək hazırlamadılar, onların hamısı yeməksiz və içməksiz oruc saxlayırdılar. **Ya men yarm aştan turarmen da menim xuçuma sizdən barırmen.** Əks təqdirdə yeməkdən yarımçıq qalxar və sizi tərk edərək, öz hücrəmə gedərəm. **5 kün oruç bolup tözər edi, xonaxsız aş yeməs edi** (Həzrət İbrahimdən (ə) söhbət gedir).5 gün oruc tutb dözərdi, yeməyi qonaqsız yemzdi.

aş ~ (-ma, -tım, -tı, -tıx, -tılar, -ıpmen, -ıp edi, -maslar, -ıyırmen, -ıyır, -qaymen, -qay, -sa, -sarlar, -qan, -qanlar, -qanların, -maxında, -ıp, -qınça) fel. – aşmaq, yan keçmək, ötmək, ötüb keçmək, keçmək: **Bayram, ya keçit, aşma, ya Ülükünü xıyınınınq Eyəmizninq...** (Luk. 22: 1), Pasxa (Mayasız Çörək) bayramı və ya Rəbbimizin İstəklərindən yan keçmək... **Aşıyır edim kermən yanında.** Şəhərin yanından (ötüb) keçirdim.

aşa ~ (-nqız; -dım, -dınq, -dı, -dılar, -rmen, -r, -rlar, -rlar edi, -rlar edilər, -max, -qa, -maxın) fel. – aşırmaq, yemək: **Aşanqz da körünqüz ki, tatlıdır Biy Yisus Krisdos!** Yeyiniz və Rəbbimiz İsa Məsihin şirin (dadlı) olduğunu görünüz.

aşagerd (-nınq, -kə, -ni, -i, -inə, -in, -indən, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərdən, -lərim, lərimsiz, -lərinq, -lərinqə, -ləri, -ləribiz, -lərininq, -lərinə, -lərin, -lərindən) // **aşagert** (-lər) ism. (< azərb. < frs.) – şagird, öyrənci

aşagerdlix (-kə) ism. – şagirdlik, tələbəlik, öyrəncilik

aşağ Bax: **aşax**

aşağa (-dır, -ğa, -da. -sına, -sın) // **aşaha** zrf. – aşağı, aşağıda: **Keldi Budax da Axbuğa da Musiy da boldular yük Yağop üçün ki, xaçmağay da 1 lanğuxun aşağa aldılar yıxpaş küngə ançа ki, turğay törəgə – bu veçtən yük boldular. Pedrvarnınq 17-sinə.** Budaq, Ağbuğa və Musiy gəlib Yaqub üçün zamin durdular ki, qaçmayacaq, bazar ertəsinə qədər ondan bir zəncir aşağı saldılar (çıxardılar) və (vaxtı gələndə) məhkəmədə olacağına söz verdilər. Fevralın 17-si. **Xaçan ki alğış etkəndə Mariam körər Zosimos ciknavor ki, bir kimsə havadan aşağa-aşağa turuptur, neçik ki yerdən bir axrı biyik.** Məryəm dua edən zaman Zosima kiminsə havada çox aşağıdan, yerdən bir dirsək məsafədə süzdüyünü gördü.

aşağadagi // **aşağardagi** // **aşağargi** // **aşahargi** // **aşaxdagi** zrf. – aşağıdakı: **Bir tek övü bar Tenqrininq barça tutuçininq, budur köktəgi dunyanınq da aşağadagi: köktə bardır anınq olturğuçu da yerdə yənə bardır altlıxı ayaxlarınınq anınq.** Hər şeyi - yuxarı və aşağı dünyaları tutub saxlayan Tanrnın yalnız bir evi vardır: Göydə taxtı, yerdə isə ayaqaltısı vardır. Ş**ağavatında Tenqrininq barça yaratkanları** ü**snə, alay aşağardagi, neçik yoğardagi da.** Tanrının mərhəməti (səxavəti) bütün yaratdıqlarını, – istər yüksək, istərsə də aşağı varlqlar olsun, - əhatə edir. **Köktəgi Jerusalem da aşaxdagi.** Göydəki və yerdəki Yerusəlimlər (Qüdslər).

aşağardagi Bax: **aşağadagi**

aşağargi // **aşahargi** Bax: **aşağadagi**

aşağartın Bax: **aşaxartın**

aşağlan ~ Bax: **aşaxlan** ~

aşağlat ~ Bax: **aşaxlat** ~

aşah Bax: **aşax**

aşaha *см.* **aşağa**

aşahargi *см.* **aşağargi**

aşax (-tır, -tırlar, -nı, -tan, -ı, -lar, -larnınq, -larnı, -larda) // **aşah** // **aşağ** (-ğa; -larğa) zrf. – aşağı, aşağı hissə, alçaq: **Miskinləndim da aşax boldum asri** (Məz. 37/38: 7). Mən kasıbladım və aşırı dərəcədə aşağı getdim. **Xurban Tenqrigə can aşax, yürəkni aruv da cannı aşax Tenqri heç etməstir (**Məz. 50/51: 19). Tanrıya alçaq könüllüklə (səmimiliklə) və təmiz ürəklə qurban edənin səyləri puç edilməz.Y**axşı fikir ya aşağ konqüllü.** Xeyirxah fikirli və (alçaq könüllü) səmimi. **Solağay ayaxınınq tizininq tibin it tişləgən, 3 yara xanlı, hem tizindən aşaxı kögərip şişkən** (albanlara aid məhkəmə-ekspertiza sənədlərindən)**.** Onun sol ayağının dizdən aşağı hissəsini it dişləyib, üç qanlı yara var, həm də dizdən aşağı hissəsi göyərib və şişib. **Alğışlanqız, arilər da aşax yürəklilər, Biyni (**Dan. 3: 87). Ey müqəddəslər və səmimi olanlar, Rəbbə həmd edin.

aşaxartın zrf. – aşağıdan

aşaxdagi Bax: **aşağadagi**

aşaxlamax fel. - aşağı düşmək, aşağı enmək, enmək, alçalmaq, düşmək, əzab çəkmək, tabe olmaq, tale ilə barşmaq: **Anq da unutma axqanın gülaf rəngində ari xanınqnınq da aşaxlağanni tenqrilik başınqnınq.** Xatırla və unutma axan qızılgül rəngindəki qanını və ilahi (müqəddəs) başının aşağı enməsini. **Körgin aşaxlağanımnı menim da xutxar meni, zera törənqni seninq men unutmadım (**Məz. 118/119: 153). Çəkdiyim əzabı gör, məni qurtar, çünki qanununu unutmamışam.

aşaxlan ~ (-ma, -ıyım, -ğın, -sın, -ınqız, -dım, -dınq, -dı, -dılar, -madı, -ıp edinq, -ır, -man, -ır edim, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırlar, -mayıyırmen, -mıyır, -mıyır edim, -ğaysen, -ğay, -ğay edix, -sanq, -sax, -ğan, -ğanğa, -ğanıma, -ğanımnı, -ğanlarnınq, -ğanlarnı, -mağan, -max, -maxqa, -ıp) // **aşağlan** ~ (-sın, -dım, -dılar, -ğay, -ğanıma) fel. – aşağılanmaq, alçalmaq, təhqir olunmaq, alçaldılmaq, tabe olmaq, tale ilə barşmaq: **Aşaxlanmağan ya yenqilməgən.** Alçalma və ya yenilmə (məğlub olma). **Da yalğan xuluxunqnu seninq klərlər da yarlılar keçip oltururlar titrəy-xorax tiyilip da aşaxlanıp.** Və varlılarla tanınmış qonaqlar sənin saxta xidmətini diləyirlər, kasıblar isə qorxudan titrəyərək və tabe olaraq sakitcə otururlar.

aşaxlat ~ (-ma, -mağa, -ıyım, -qın, -ınqız, -tım, -tınq, -tı, -tıx, -tınqız, -tılar, -madınq, -ıpmen, -ırmen, -ırsen, -ır, -ırlar, -ır edi, -ıy edi, -ıyırmen, -ıyır, -ıyırlar, -qaymen, -qay, -sa, -qanın, -ıp) // **aşağlat** ~ (-ınqız, -tınq, -ırsen, -ır, -ır edim, -qay) fel. – aşağılamaq, təhqir etmək, alçaltmaq, aşağı salmaq, endirmək, azaltmaq, müti etmək, tabe etmək, yatırmaq, azltmaq, çökdürmək: **Biy taşxınlarnı olturğuzur da aşaxlatır (**Məz. 28/29: 10). Rəbb daşan sular üstündəki taxtında oturub və (istədiyini) endirir. **Aşaxlattim oruç bilə canımnı menim da boldular manqa bu yenqillikkə** (Məz. 68/69: 11). Oruc tutub mütilik etməyimi belə, mənə rüsvayçılıq saydılar. **Kim muşxullatır ululuxun tenqizninq da avazın tolğunlarınınq anınq aşaxlatır (**Məz. 64//65: 8), Dənizlərin uğultusunu, dalğaların gurultusunu yatıran Sənsən. **Aşaxlatırsen sen anqar künlərin yamanlıxnınq (**Məz. 94/93: 13). Yaman günlərinin sayını azaldırsan. **Da hali, Biy, aşaxlatırmen tizlərin yürəkimninq menim da xolarmen tatlı yarlıxamaxınqdan seninq.** Və indi, ey Rəbb, ürəyimin dizlərini önündə çökdürüb sənin şirin (dadlı, ləzzətli) mərhəmətini diləyirəm. **Aşaxlatmadınq yürakinqni seninq alnına Tenqrininq, kimdən ki bu barça neməni taptınq.** Sən ürəyini yumşaltmadın qarşısında Tanrının, (o Tanrının ki) hər bir şeyini O verib (ondan aldın).

aşaxlıx (-tır, -nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ıma, -ımnı, -ımda, -ınqnı, -ı, -ına, -ın, -ında, -ından,

-ımız, -ımıznı, -ımızda, -lar) ism. – 1. aşağılıq, alçaqlıq, rəzillik, mütilik, miskinlik, yazıqlıq, tabeçilik, yumşaqlıq, tale ilə barışma, qədərə boyun əymə: **Anqdı bizni Biy aşaxlıxıımızda bizim (**Məz. 135/136: 23). O, miskin halımızda bizi yaddan çıxarmadı (yada saldı). **Baxtınq aşaxlıxıma menim.** Şahid oldun (baxdın) miskinliyimə mənim. **Ki baxtı üsnə aşaxlıxı xaravaşınınq kendininq** (Luk. 1: 48). Öz qaravaşının (qulunun) yazıq halını gördü. **Egər ki örənkinq seninq sözüm menim bolmasa edi, ertərək dağın, həlbət, tas bolup edim**

aşaxlıxımda menim (Məz. 118/119: 92). Sənin qanunların dilimdə olmasaydı (qanunundan zövq almasaydım), əlbəttə ki, rəzilliyə düçar olub, həlak olardım. 2. düzənlik: **Yaşırılmadı sövakim menim sendən ki, ettinq yapux da küçlü xuvatımnınq aşaxlıxında yerninq (**Məz. 138/139: 15). Mən gizli bir yerdə yaranarkən, dünyanın düzənlik (dərin) yerində yaranarkən bədənim Səndən gizli qalmadı.

aşal ~ Bax: **uşal** ~ (-dılar)

aşargi zrf. - aşağıda, aşağıdakı: **Kimdir – nemik Biy Tenqrimiz bizim, biyikliktə turğan da aşaxlanğanlarnı körər köktə da yerdə?** (Məz. 112/ 113: 5, 6). Tanrımız Rəbbin misli varmı? Ucalardakı taxtında oturan, göydə də, yerdə də aşağıdakıları görən Odur.

aşçı ism. – aşçı, aşbaz, yemək biişirən, kulinar

aşçıbaşı ism. – aşçıbaşı. Baş aşbaz, yemək biişirənlərin başçısı, baş kulinar

aşdarağ (-nı) // **aştarağ** (-nı) // **aşdarh** ism. (aram) – qala, qüllə, bürc: **Üçünçi tar aşdarağ yasaldı Babilonda.** Üçüncü dövrdə Babildə qüllə tikildi.**Evet yasağanlar aşdarağnı, saldılar birlikni, utru bolup.** Bununla belə, onlar (tanrıya) qarşı çıxaraq, qülləni birliklərinin pozulması bahasına tikdilər.

aşdarh Bax: **aşdarağ**

aşğərə Bax: **əşğarə**

aşğı: tiş aşğı Bax: **safralıx**

aşıx ism. (< azərb. < ər.) – aşiq (eşqə düşən, vurulan adam) , aşıq (saz-söz ustadı): **Aşıx bolgay.** Aşiq olmuş (vurulmuş, sevgiyə düçar olmuş); Aşıq (saz-söz ustadı) olmuş.

aşıx ~ (-ma, -ıyıx, -tılar, -mastır, -ıy edi. -ıyırsen, -ıyır, -qay, -qaylar, -ıp, -lanmax, -lanmağay) fel. – tələsmək: **Xaysı işni kləsənq etma, aşıxma.** Hansısa bir işini görmək istəsən, tələsmə. **Arttılar xastalıxları alarnınq, bundan sonqra keç aşıxqaylar (**Məz. 15/16: 4). Onların xəstəlikləri artdı, bundan sonra tələsmək artıq gec idi. **Kerəkməs edi ki, bu ürendi üsnə aşıxlanmağay edilər.** Bu xidmət sahəsində tələsmək lazım deyil.

aşın ~ (-dıx, -ıptırlar, -ğan, -ğanım, -ğanımnı, -ğanımıznınq, -ğanımızğa, --ğanımıznı, -ğanımızdan, -ğanlar, -ğanlarımnınq, -ğanlarınqıznı, -ğanları, -ğanların, -ğanlarımız, -ğanlarımızğa, -ğanlarımıznı, -maxımnı, -maxlar) fel. – qanundan kənara çxmaq, qanunu pozmaq, cinayət işltmək, günah etmək, şər iş görmk, təqsirkar olmaq: **Yazıxlandıx biz atalarımız bilə bizim, törəsizləndix da aşındıx** (Məz. 105/106: 6). Ata-babamız kimi biz də günaha batmışıq, biz də şər iş görməklə təqsirkar olmuşuq. **Men mendən bilirmen yolsuzluxumnu da aşınmaxımnı oğlanlıxımdan menim da cuvab berməxim yoxtur barçağa.** Mən özüm öz uşaqlığımdan bəri (davam edən) qanunsuz hərəkətlərimi, qanun pozuntularımı bilirəm və mənim bunlara veriləcək cavabım yoxdur. **Erirlər yazıxlar, xaçarlar şaytanlar, buzulurlar aşınmaxlar, çeşilirlər bağlovlar, ufalırlar bığovlar.** Günahlar əriyəcək, şeytanlar qaçacaq, qanun pozuntuları aradan qalxacaq, düyünlər çözülcək, qandallar qırılıb düşəcək.

aşınmaxlıx f. ism. – cinayətkarlıq: **Olğan yazıx bilə da törəsiz aşınmaxlıx bilə, közdən salma meni.** Məni – günahlar və qanunsuzluqlar girdabında öləni gözdən salma.

aşıra qoş. – ilə, (-la, -lə), vasitəsilə. Qoşulduğu sözlə ayrı yazılıb görülən işin hansı vasitə ilə görüldüyünü bildirir: **Asrı tamaşalı toğurdu kensin anasinda Ari Can aşıra.** Möcüzəli şəkildə özünü Müqəddəs Ruh vasitəsilə anasından doğdurdu. **Andan aşıra xutxarılmaxımız boldu menqilik ölümdən.** Onun vasitəsilə əbədi ölümdən qurtardıq. X**arğıyırmen ya buzıyırmen xılıç aşıra.** Qarğıyıram və silirəm qılıncla. **Keçkən işlərni hakiyətləgən yazov aşıra.** Keçmiş əməllərini hekayə etdi yazı ilə (yazılı şəkildə).

aşır ~ fel. – aşırmaq, ötürmək, keçirmək: **Tiyişlidir krisdanlara, yığı xosdovanel bolğaylar, yılnı aşırmağaylar.** Xristianlar gərək tez-tez tövbə etsinlər, illərini ötürməsinlər (boşa verməsinlər).

aşkarə Bax: **əşkarə**

aşxana ~ (-da) ism. (< aş azərb. + xana frs.) – aşxana, yeməkxana, aş evi, yemək evi: **Barça nemə ne ki satılır bazarda ya aşxanada, yenqiz, tanqlamanqız, sumena üçün (**1Kor. 10: 25). Bazarda və aşxanada hər nə satılırsa, vicdan məsələsini qaldırmadan yeyin.

aşxarh // aşxarhi ism. (orta fars) – məmləkət, ölkə

aşxarhağan (-men, -nınq, -dan, -lar, -larğa, -larda, -lardan) // **aşxarağan** (-lar) sif. – dünyəvi, məişətlə bağlı: **Aşxarhağan törələr.** Dünyəvi qanunlar. **Aşxarhağan törəsi.** Dünyəvi qayda-qanun.

aşxarhi Bax: **aşxarh**

aşla ~ (-mağa, -ptır, -ğay, -ğan, -ğanımnı) fel. – aşılamaq, peyvənd: **Aşlıyırmen.** Aşı vururam. B**olur Tenqri ekinçi aşlamağa alarnı (**Rom. 11: 23). Allah onları ikinci dəfə peyvənd etməyə qadirdir.

aşlan ~ (-dınq, -ğaymen, -ğaylar) fel. – calaq, peyvənd: **Aşlağan terək.** Calaq (peyvənd) edilmiş ağac. **Da egər ki ol butaxlardan axşıları sınğaladılar da sen ki, kiyik zəytuni edinq, aşlandnq alarnınq yerinə da ülüşlü boldunq tibdən ya matitsadan da semizlikindən zəytinninq, maxtanmağın butaxlarınq bilə. A egər ki maxtanır esənq, dügül ki sen matitsanı üstümqə kötürüpsen, yoxsa matitsa seni. Xaytıp aytqaysen: "Butaxlar sınğaladı ki, men aşlanğaymen"... Da alar da, egər ol inamsızlıqta turmasalar, aşlanğaylar (**Rom 11: 17-19, 23). Amma bəzi budaqlar qoparılıbsa və sən, ey yabanı zeytun ağacı, onların arasında peyvənd olunub zeytun ağacının barlı kökünə şərik olmusansa, o budaqların qabağında öyünmə; öyünsən, bil ki, sən kökü deyil, kök səni daşıyır. O zaman deyəcəksən: budaqlar qoparıldı ki, mən onların yerinə peyvənd olunum....Əgər imansızlıqda qalmasalar, onlar da peyvənd olunacaqlar, çünki Allah onları yenə də peyvənd etməyə qadirdir.

aşlı (-nınq) Bax: **aşlıx**

aşlıx (-nınq, -qa, -nı, -tan, -larnı) ism. - dənli bitki, dən, buğda: **Ki xoydu yergənqni seninq yemişliktə, barəkəti bilə aşlıxnınq toldurdu seni.** Çünki sənin üçün nizam yaratdı, buğda zəmilərini bərəkətli etdi. **Xaysından ki toldurmastır ovuçun kendininq çaluçi da ne xuçaxın oraxnı ya bürtüknü yığıştırır edi** (Məz. 128/129: 7) O, biçinçinin ovcunu, dərz bağlayanın qucağını doldurmaz! **Da kiygəylər xoçları xoyunlarnınq, tüzlər (enqişlər // egişlər) köp etsərlər aşlıxlarnı // Da kiysinlər tişisin xoylarnınq, tüzlər köp etkəylər aşlıx (**Məz. 64/65: 14).

Çəmənlərin sürülərlə dolur,
Dərələrini taxıl bürüyür.
Onlar cuşa gəlib tərənnüm söyləyir!

aşmax I ism. – keçid, yol ayrıcı:

aşmax II Bax: **almax**

aş-suv ism. – yemək-içmək

aştarağ Bax: **aşdarağ**

aştır ~ fel. – keçirmək, nəql etmək, buraxmaq

at I (-nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ı, -ınınq, -ına, -ın, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -larınqnı, -larımızğa, -ları, -larına, -ların, -larından) ism. – at: **Yeberdinq üstnə tenqizninq atlarınqnı seninq, muşxullandılar yenqüçi suvları tibsizlikninq atlarnınq kemisi ya kemininq köplüxü, yığılganı.** Göndərdin dənizin üstünə atlarını sənin., dibi bilinməyən zəfər suları həyacanlandılar, atları daşıyacaq çoxli gəmi bir araya yığıldı. **At üsnə yügürməxtə.** At üstündə çaparaq. **At biçişi.** Atı təqlid edən. **Atlarnınq böləki.** Atlar üçün ayrılmş yer. **Atlarnı kütkən.** Atları güdən (otaran, nəzarət edən), ilxıçı, mehtər. **Atnınq xuyruxuna yabuşur.** Atın quyruğuna yapşır. **Erkək atlar.** Erkək atlar. **At tezəki.** At təzəyi. **At tırnaxı.** At dırnağı. **Türk atı.** Türk atı. **Xarabax atı.** Qarabağ atı.

-Xaysılardırlar tomruxayaxlılar?

-Neçik at da xatır da eşək da özgə bular kibik.

-Təkdırnaqlılar hansılardırlar?

-Bu at, qatır, eşşək və onlar kimilərdirlər

Bolmanqız neçik at da xatır, zera yoxtur alarğa (alarda) axıl (eslilik), yügəndə da noxtada xıstırırsen yanqaxların (yanqaxlarından) (ki yügən bilə da noxta bilə xoğaysen yanqaxların) alarnınq ki, sanqa nemə yuvuxlanmağaylar (heç nemə tiyməslər) (Məz. 31/32: 9).

At yaxud qatır kimi
Şüursuz olmayın.
Cilov, yüyən vurulmasa,
Onlar idarə edilə bilməz

at II (-nı, -ım, -ımdır, -ıma, -ımnı, -ımdan, -ınq, -nqdır. -ınqnınq, -ınqa, -ınqnı, -ınqdan, -ı, -ıdır, -ınınq, -na, -ın, -ını, -ında, -ından, -ınqız, ınqızğa, -lar, -larnınq, -larnı, -lardan, -larınqa. –larımız, -larınqız, -ları, -larına, -ların) ism. – ad: **Pahağ - ağaç atıdır.** Pahağ - ağac adıdır. **Atasınınq atı.** Atasının adı. **Çiçək atı.** Çiçək adı. **Friştə atı.** Mələk (pəri) adı.

at ~ (-ma, -mağa, -tı, -tılar, -ar, -arlar edi, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyırlar, -qaylar, -sa, -qan, qanında, -qanlar, -qan boldunq, -mısar, -max, -maxtan, -ıp, -qınça) fel. – atmaq: **Ol da atar ox bila da urar eyasin.** O da atar və vurar öz sahibini (yiyəsini) ox ilə. **Taş atıyırmen.** Daş atıram. **Xol bilə taş atmax.** Əllə daş atmaq. **Hər kün fərəhlix etip toplardan atarlar edi.** Hər gün fərəhlə toplardan atardılar. **Ulaştılar tonlarımnı aralarına kensilərininq da tikilməgən tonum üsnə menim zər atarlar edi (**Məz. 21/22: 19). Aralarında paltarlarımı bölüşdürürlər, geyimim üçün püşk atırlar.

ata (-dır, -nınq, -ğa, -nı, -da, -dan, -m, -mnınq, -ma, -mğa, -mnı, -mda, -mdan, -nq, -nqnınq, -nqa, -nqnı, -nqdan, -sı, -sısen, -sıdır, -sınınq, -sına, -sın, -sında, -

sından, -mız, -mızdır, -mızınınq, -mızğa, -mızını, -mızda, -mızdan, -nqız, nqızınınq, -nqızğa, -nqızda, -lar, -larınınq, -larınınqdır, -larğa, -larnı, -larda, -lardan, -larım, -larımnınq, -larınq, -larınqnınq, -larımız, -larımızınınq, -larımızğa, -larımızını, -larımızdan, -larınqz, -ları, -larıdır, -larınınq, -larına, -ların, -larında, -larından) ism. – ata: A**tasınınq artından, xaysı ki atasınınq atı bar kendində.** Atasının ardınca, hansı ki, atasının adını daşıyırdı. **Atamnınq menim Biyisen.** Atamın Rəbbisən. **Xolarmen sendən, atam menim can sartın da xardaşım ten sartın.** Yalvarıram sənə, ey ruhən atam, cismən qardaşım (olan).

Ata x. ism. – Ata. Ata Tanrı. Xristian inancına görə üç üqnumdan (Ata, Oğul və Müqəddəs Ruh), yəni üçü bir olan Tanrının üçdən biri: **Atası Eyəmizninq Yisus Krisdosnunq.** Rəbbimiz İsa Məsihin Atası. **Atamız bizim ki köktəsen.** Göydə olan atamız. **Ata köktəgi, könü Tenqri.** Göydəki Ata – gerçək (haqq olan) Tanrı. **Ata da Oğul, Ari Can - Biy Tenqri.** Ata, Oğul və Müqəddəs Ruh – Rəbbimiz olan Tanrı. **Ata, Oğul, Ari Can - bir Tenqri.** Ata, Oğul, Müqəddəs Ruh – tək Tanrı. **Seni bütün dünya da ari yığövlır tapunıyırlar Atanı ölçövsüz ulu xuvatınqda, haybatlı sennq könü da bir Oğlunqnu, alay ox ovunduruçi Ari Cannı.** Bütün dünya və müqəddəs kilsələr Sənə - ölçüsüz qüdrət sahibi olan Ataya, Onun şöhrətli, gerçək və yeganə Oğluna, eləcə də hüzur verən (ovunduran) Müqəddəs Ruha tapınır. **Inanırbiz bir Tenqrigə - Atağa, barçanı tutuçığa, yaratuçısına köknü da yerni, körüngənlərni da körünməgənlarni...** (Alban katalikosu Nersesin moizəsindən). İnanınırıq biz tək olan Tanrya – Ataya, hər şeyi əhatə edənə, göyü və yeri, görünən və görünməyənləri yaradana...

ata ~ (-dınq, -dı, -ğay, -ğan) fel. – söz vemək, əhd etmək, əhd bağlamaq: **Tenqri, tirlikimni menim aytıyım sanqa, xoyıyım yaşlarımnı menim alnınqa seninq, neçik atadınq sen manqa (**Məz. 55/56: 9). Ya Rəbbi, həyatımı danışıram Sənə və Sənin əhdinə uyğun olaraq qarşında göz yaşı tökürəm. **Ne ki manqa atadınq, elt, yarlılarğa üləş.** Nə ki mənə vəd etmisən kasıblara payla. **Ber, Biy, xolıyırmen seni, atağan yaxşılıxınqnı barça tanqlanğanlar bilə ki, haybatlağaymen alar bila barçadan ari Errortutiunnu, Atanı da Oğulnu da Ari Cannı.** Bəxş et, ey Rəbb, nə ki vəd etmisən, seçilmişlərinə ki, mən də onlarla birgə Müqəddəs Üçlüyə - Ataya, Oğula və Müqəddəs Ruha həmd edim.

ata-ana ism. – ata-ana, valideynlər

Atabey x. ism. – Atabəy. Albanlar arasnda yayğın olan milli adlardan biri

atağlı sif. – məşhur, tanınmış, adlı-sanlı: **Berdi anı ustağa axılğa, da yıraxlattı kerməndən on dört franğ mili da yasattı anqar öv ki kimsə er atağlı kirip çıxmağay xatına.** O onu ustaya şagirdliyə verdi və onu şəhərdən 14 fransız mili qədər uzaqlaşdırıb ona ev tikdi ki, heç bir məşhur (tannmış) kişi onu ziyarət etməsin.

Ataqa x. ism. – Ataqa. Albanlar arasnda yayğın olan milli adlardan biri

atal I ~ sif. – vəd edilən, vəd edilmiş, söz verilən, söz verilmiş: **Sunıyirmen ülüşlü bolma sizninq bilə birgə haybatına Anınq, xaysı ki atalıptır inanğanlarına kendininq.** Təklif edirəm ki, sizinlə birlikdə Onun şərəfinə həmd söyləyək, necə ki inananlarına vəd edilmişdir.

atal II ~ fel. – adlanmaq, adlandırılmaq: **Ol sahat surp Mariane toldu Ari Can bilə da ataldı krisdan. Həmin saat müqəddəs** Məryəm Müqəddəs Ruhla

doldu və xristian adlanmağa başladı. **Tenqrininq atı atalır ayırılmas tarbiyat.** Tanrının adı bölünməz təbiətlə adlanmaqdadır. **Anınq üçün siz da anqılınqız ki, bir zaman gurkçi edinqiz teninqiz bilə ki, ündəliptirlər sünətsizlər atalğan sünətliktən anda tenli xol işindən.** Onun üçün bir zamanlar öz vücudunuzla bütpərəst olduğunuzu və vücudən əllə sünnət olunmuşlar tərəfindən "sünnət olunmamışlar" adlandırıldığınızı xatırlayın. **Anınqki yala yapuçi menqilik hörmətsiz atalmax kerək.** Onun kimi böhtançı (şərbaz) gərək əbədi olaraq "hörmətsiz" (bişərəf) adlansın.

atalı Bax: **atalı-oğullu**

atalıx (-nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ım, -ınq, -ınqnınq, -ı, -ınınq, -ına, -ında, -ından, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan) ism. – atalıq, ata yurd, Vətən: **Atalıxım bar menim.** Atalıq (hissim, hüququm, vəzifəm) var mənin**. Oğlununq yoxtur bu barçanı, ne ki Atanınq, atalıxından başxa.** Oğulun da eynən atası kimi atalqdan başqa heç nəyi yoxdur. **Etsin Allah üçün, Tenqri üçün etsin kendinə atalıx da analıx (**Vyana. 1788: 24r). Allah, Tanrı xatirinə, ona ata-anasını əvəz etsin. **Atalıx til.** Ana dili // Vətən dili.

atalı-oğullu – atalı-oğullu

Atam Bax: **Adəm**

atamant Bax: **almas**

at-araba ism. – at-araba

atasız sif. – atasız: **Zera bu Melkiseteq xanı edi Salemninq, kahanası Tenqrininq biyikləngənninq, xaysı ki çıxtı xarşı Aprahamğa, xaçan ki xaytıp keliyir edi, xırıp xanlarnı da alğışladi ani... Atasız, anasız, sağışlamağan soyun, xaysınınq ki ne başlanmaxı bar künlərininq da uçı tirlikininq, oxşaş bolğan Oğluna Tenqrininq, bar da xalır kahana tıyğısız menqilik (**İbr. 7: 1, 3) Bu Melkisedeq Salem padşahı və Allah-Taalanın kahini idi. Padşahları məğlub edib geri qayıdan İbrahimin pişvazına çıxdı və ona xeyir-dua verdi…O, atasız, anasız olub, nəsil şəcərəsi yoxdur. Nə günlərinin başlanğıcı, nə də həyatının sonu var. Lakin Tanrının Oğluna bənzədilmiş əbədi kahin olaraq qalır.

atayaxlı ism. və sif. – təkdırnaqlı:

-Xaysılardırlar dörtayaxlılar?

-Çerayaxlılar bölünürlər dörtkə, ...tuvartırnaxlığa, atayaxlılara, teriayaxlılarğa da ititırnaxlılarğa (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"ndan).

-Dördayaqlılar hansılardır?

-Dördayaqlılar bölünür dördə; davarayaqlılara (cütdırnaqlılara), atayaqllara (təkdırnaqlılara), dəriayaqlılara və itidırnaqlılara.

Ata-Yarıx x. ism. – İşıq-Ata, Nur-Ata. Xristian təsəvvürlərinə görə Ata Tanrı maddi deyil, nurani, yəni işıqlı varlıqdır. Odur ki, Tanrıya bu adla da müraciət edilməkdədir: **Oyanınqız, oğlanları Sionnunq, alışına Atanınq-Yarıxnınq.** Oyanın, ey Sion oğulları, İşıq-Atanı (Tanrını) alqışlamaq üçün.

Atəm Bax: **Adəm**

atəş (-lər) Bax: **ot**

atəşlix (-ninq) Bax: **otlux**

atçibini ism. at çibini, at milçəyi, mozalan Müq. et: **itçibini**

atdaş (-qa, -lar, -larnınq, -lıx) ism. – addaş, omonim: **Atdaşlar ya atları bir bolğanlar.** Addaşlar və ya (yəni) adı bir olanlar.

-Nedir atdaşlıx?

-Bir atlıdır ki, köp neməlargə bir at aytılır (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"ndan).

-Nədir omonim?

-Eyni adlardır (isimlərdir) ki, bir çox şey eyni adla adlandırılır.

Aten x. ism. – Afina. Qədim Attikanın, hazırda isə Yunanıstanın paytaxtı. Bax: **atenaçi**

atenaçi (-lər, -lərgə, -lərdən) ism. – afinalı, Afina şəhərinin sakini: **Perikles buyrux etip edi töräni Atendə ki, atenaçi birisi da ündəlməgəy, tək ol, xaysı atadan da anadan atenaçilərdən toğqay.** Perikl Afinada fərman verdi ki, bundan belə yalnız afinalı ata və anadan doğulanlar "afinalı" çağırılacaq.

Atera x. ism. (aram.) – Ader. Qərbi sami xalqlarının mifologiyasında ildırım tanrısı:

at-it ism. – at-it. Bu mürəkkəb isim alban dilində Azərbaycan türkcəsindəki "it-qurd" kəlməsinin ifadə etdiyi mənanı ifadə etmişdir.

atıl I ~ (-dı, -ğanıma) fel. – 1. atılmaq, irəli atlmaq; 2. atılmaq, tərk edilmk, lazımsız bir şey kimi kənara qoyulmaq; 3. atılmaq, vurulmaq, atəşə məruz qalmaq.

atıl II ~ Bax: **atal** II ~ (ır, -ğan)

atxala ~ fel. – təkrar-təkrar atmaq, bir neçə dəfə atmaq

atxar ~ fel. – vurub yıxmaq, ayağını yerdən üzmək: **Urdu tüfəktən kendin çax köksünə da atxardı kendin.** Tüfənglə düz sinəsindən vurub yerə yıxdı.

at-xara ism. – Azərbaycan türkəcəsindəki "mal-qara" ifadəsinə yaxın ifadə. Bu ifadə ilə təkcə xrda və iri buynuzlu heyvanlar deyil, həm də atlar nəzərdə tutulur.

atla ~ (-ma, -ğan, -ğannı, -ğanlarnı, -max, -maxtır) fel. - adlamaq, addımlamaq, addım basmaq, ayaq qoymaq

atlan ~ (-ma, -ğın. -dım, -dı, -ıp edilər, -ırmen, -ırlar, -mandır, -ırlar edilər, -ıy edi, -ıyırmen, -ğay, -sar, -ğan, -ğannınq, -ğannı, -ğanınq, -ğanlar, -ğanlarnı, -ıp) fel. – atlanmaq, süvar olmaq, ata minmək: **Atlanğanlar da atlarnı saldı (**Çıx. 15: 1). Atlıları da, atlarını da məhv etdi (suya qərq etdi). **Atlarğa atlanıp xaçtılar.** Atlarına süvar olub qaçdılar.

atlas ism. – atlas, atlas parça

atlı I (-dır, -sı, -lar, -ların) ism. – atlı, süvari, at üstündə olan adam: **Oğlanları Epremninq, semiz da berk atlı, kününə uruşnunq tapunğannı xaytardılar (**Məz. 77/78: 9). Efrayimin atlı övladları ox-kamanla silahlandılar, amma döyüş günü tez geriyə qayıtdılar. **Da atlılar çıxıp da birgələrinə kün uzun xuvalaşış edilər,** Sonra atlılar çıxdılar və bütün gün bir-biri ilə döyüşdülər.

atlı II (-men) sif. Bax: **atlı-çuvlu**

atlı-atınça zrf. – adbaad. Hər kəsi və ya hər şeyi öz adı ilə, bir-bir, adlarını sadalayaraq yazmaq və ya çağırmaq: **Mundan sonqra aytmax kerək atlı-atınça yazı aların, xaysı ki xılınıptır Tenqrininq toxluxundan da eski duşmannınq felindən.** Bundan sonra Tanrının göndərsiyi toxluq üzündən və əski düşmənin

(şeytanın) yoldan çıxarması səbəbindən edilmiş bütün günahları adbaad sadalamaq lazımıdır.

atlı-çovlu Bax: **atlı-çuvlu**

atlı-çuvlu // **atlı-çovlu** // **atlı-cuvlu** sif. – adlı-sanlı, məşhur, tanınmış: **Atlı-çuvlu pilisopalar.** Adl-sanlı filosoflar.

atlı-cuvlu Bax: **atlı-çuvlu**

atlıx I ism. – atlıq. Atın təbiəti, mahiyyəti il bağlı olan şey və hadisələr

atlıx II ism. – ad, ləqəb, ayama O**l xadar artıx boldu friştələrdən, ne xadar dağı artıx alardan atlıx menqərdi (**İbr. 1: 4**).** Mələklərdən nə qədər üstün adı (ləqəbi) irs olaraq aldısa, o qədər onlardan üstün oldu.

Atonis // **Atoniz** x. ism. (yun) – Adonis. Yunan mənşəli şəxs adı. Albanların ən yaxın qohumlarından olan xəzər türklərinin yəhudiliyi qəbul edən hissəsi bu adı "Adonay" kimi tələffüz edir və "Rəbb" anlamında işlədərək Tanrıya şamil edirdilər.

ator (-dan, -um, -u, -udur, -una, -unu, -unda, -undan, -umuzdan, -lar, -larında, -ğa) // **yator** (-undan) ism. (< ?) – stul, kürsü, oturacaq, taxt, çarpayı: **Bir neməsi yox edi: ne bir ator da ne yeri yuxlamağa.** Onun nə çarpayısı, nə də yatmaq üçün bir əşyası yox idi. **Eçmiyəcinninq atorunda.** Eçimədzin kürsüsündə. A**torudur Krisdosnunq.** Məsihin taxtı. X**apundu yatorundan.** Taxtından sıçradı.

av (-ğa, -nı, -ına, -ından) ism. – ov, ov üçün tələ

avadan ism. (< azərb.< frs.) – abadan, abad yer

avadanlıx ism. – avadanlıq: **Ki uslu da axıllı bolay ki, ne türlü avadanlıx aytsam, manqa tüzgəy.** Çünki o oqədər huşlu və ağıllı udu ki, nə kimi avadanlıq söylədimsə, hamısını düzüdü-qoşdu. **100 xızil axça avadanlıx üçün.** Avadanlıq üçün yüz qızıl axça. A**vadanlıx yapqan yerlər.** Avadanlıq düzəldiln yerlər.

avadanlıxlat ~ fel. – avadanlıqla təmin etmək

avadansız sif. – abadlığı olmayan, abad olmayan

avan ism. – pillə, pilləkənin, nərdivanın pillələrindən hər hansı biri:

avandan Bax: **avadan**

avanlıx ism. – qanunsuzluq, özbaşınalıq

avaz I (-dIr, -nınq, -ğa, -nı, -da, -dan; -ım, -ımnınq, -ıma, -ımnı, -ınq, -ınqn, -ınqnınq, -ı, -ına, -ın, -ında, -ından, -ınqızını, -lar, -lardan, -larımızını, -ları, -larına, -ların, -larından) ism. (< azərb. < frs) – avaz, səs: **Ekinçi avazdır, xaysı ki xulax bilə işitilir.** İkinci, səsdir ki, qulaq ilə eşidilər. A**tlarnnq ayaxlarınınq avazı.** At ayaqlarının səsi. **Avaz beriyirmen ya muşxullanıyırmen, xarışılıyırmen.** Qışqırır, həyacan keçirirdim, özümü itirmişdim A**ytılır, xaysın ki avaz bilə oynarlar ya yırlarlar.** Deyilənə görə, musiqi altında oynar və ya mahnı oxuyarlar. **Avazım bilə menim men Biygə sarnadım (**Məz. 141/142: 1**).** Rəbbə fəryad qoparıb haray salıram // Rəbbə yalvararaq haray salıram. **Egər tillərin adamlarnınq sözləsəm da friştələrninq da sövüküm bolmasa, boldum men neçik yez ki, avaz etər, ya neçik simballar ki, avaz etərlar** (I Kor 13: 1). Əgər mən insan və mələk dilləri ilə danışıramsa, lakin məhəbbətim yoxdursa, cingildəyən mis və ya danqıldayan sincəm (Mis və ya sinc kimi səs çıxarıram).

avaz II: **avaz xoyulan** Bax: **əvəl xoyulğan**

avazdaş ism. – samit səs, həmahəng, harmonik, həmfikr, həmrəy: A**vazdaştan ki avazsızdır.** Samit olduğu üçün səssizdir (uzanmayan səsdir). A**ruv ya anıx**

avazdaş, xaysı ki ne bazıx da ne inçkə bolğay. Nə kar, nə də cingiltili olmayan sadə və aydın samit. **Özgəsinə avazdaş.** Özgəsi ilə həmfikir. **Tekrar avazdaş ya ekinçi, xaysı ki bir yazov eki yazovnunq yerin tutqay** (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"ndan). İki hərfin yerini tutan tək hərflə yazıılan qoşa samit. **Xaysi ki eksindəndir: avazlıdan da avazsızdan** (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"ndan).Hansı ki hər ikisindən, həm saitdən, həm də samitdən təşkil olunub. **Aytılır, kimninq yarımı bar, saz, ya nemə muzıka ki avaz bilə yırlarlar yarimavazlı** (Yovhanes Sarğavağın musiqiyə dair risaləsindn) Söhbət ya sazla ifa ediən musiqidən, ya da mahnıda səslənən yarımsəs (diez) notlardan gedir.

avazsız ism. və sif. – samit, səssiz, səssiz-səmirsiz

avçı (dırlar, -nınq, -larnınq) // **avuçı** (-nınq) – ovçu: **Canlarımız bizim xutuldular, neçik çıpçıx sırtmaxından avçılarnınq (**Məz. 123/124: 7). Çıpçıx quşu ovçunun tələsindn qurtulduğu kimi canımz qurtuldu.

avdaş ism. – ov yoldaşı

Avedaran (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dan, -ıma, -ımnı, -ı, -ınınq, -ına, -ın, -ında, -ımız, -lar, -larnınq) x. ism. (?) – İncil: **Türk Avedaranı.** Türk İncili (Quran ?).

avla ~ (-ma, -mama, -ğay, -maxın, -mıyın) fel. – ovlamaq: **Köp türlü sırtmaxlar bilə çövrələp avlıyırlar meni.** Ətrafıma çox sayda tələlər qurub ovlayırlar məni.

avlax (-qa, -ta, -lar) ism.– ovlaq, geniş ərazi, sakitlik: **Bu tenqiz ulu da avlax (**Məz. 103/104: 25). Bu dəniz böyük və genişdir.**Çıxardı meni avlaxqa** (Məz. 17/18: 20). Məni geniş bir yerə çıxardı. **Avlax ettinq yürügənimni menim tibimə menim da kuçsüzlənmədilər izlərim menim (**Məz. 17/18: 37). Geniş yer açdın ki, addımlayım, ayaqlarım büdrəməsin.

avlaxlıx ism. – genişlik, sərbəstlik: **Barır edim men avlaxlıxqa, zera buyruxunqnu seninq izdədim** (Məz. 118/119: 45). Geniş bir yerə getmək istərdim, buyuruğuna əməl etdim sənin.

avlaxtırnaxlı ism. və sif. – gendırnaqlı. Dırnaqları geniş olan:

-**Xaysıdırlar avlaxtırnaxlılar?**

-**Ekigə bolunur: kuluşmagəngə da kuluşkəngə** (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"ndan)

-Gendırnaqlılar hansılardır?

-Onlar ikiyə bölünürlər; gülməyənlərə və gülənlərə.

avlan ~ fel. – ovlanmaq

avlu ism. - ərazi, kənd, heyvan saxlanılan həyət: B**öləkləri da avluları Getlərninq (Musa Kağankatlının "Alban tarixi"ndən ?)** Kedarın (Kedar övladlarının) ərazi və sahələri.

avrad (-ı, -ınınq) ism (< arvad azərb.) – arvad, qadın Bax: **xatın**

Avram Bax: **Apraham**

avuçı *см.* **avçı**

avursı Bax: **ağırsız**

avuz Bax: **ağuz**

ay (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dadır, -dan, -ıdır, -ınınq, -ına, -ında, -ından, -larnınq, -larğa, -larnı, -ları) ism. 1. ay, Yerin təbii peyki; 2. ay, təqvimi ay, 30 günlük zaman

vahidi: **Aynınq yənqisində, ya toğmaxında, ya kirgənində aynınq.** Yeni doğan ayda, ya ay doğuşunda, ya ayın batışında.

ay ~ Bax: **ayt** ~

aya ~ (-ma, -mağa, -ğın, -nqız, -mıyıx, -dım, -madınq, -madı, -madılar, -rmen, -rsen, -mam, -mas, -mastır, -ayıyır, -sam, -masanqız, -ğay, -ğaysiz. -mağaymen, -mağaysen, -mağay, -mağaybiz, -mağaysiz, -mağan, -max, -maxından, -mamaxı, -p, -mınça) fel. – üzülmək, simiclik etmək, xəsislik etmək, qənaət etmək, əsirgəmək, rəhm etmək, dözmək: Ş**ağavatlanıyırmen, ayıyırmen.** Üzgünəm, heyifslənirəm. **Ayamadı ölümdən canların alarnınq (**Məz. 77/78: 50), Qızğın qəzəbinə yol açmışdı, əsirgəmədən canlarına ölüm vermişdi, **Biy, Biy, Ata da Tenqri, Tenqri tirlikimninq menim, yügünürmen alnınqa seninq da xolarmen sendən, bax miskinliki üsnə xulunqnunq seninq da aya bularğan yazıx bilə boyuma menim** Ya Rəbb, ya Rəbb, ya Ata və Tanrı! Ya Tanrı, qarşında baş əyir və yalvarıram, pis fikirlərimə görə mənə rəhm et.

ayağ Bax:. **ayax** I

ayax I (-qa, -nı, -tan, -ım, -mnınq, -ıma, -ımnı, -ınq, -ınqnınq, -ınqa, -ınqadır, -ınqnı, -ı, -ınınq, -ına, -ın, -ından, -ımız, -ınqız, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -larda, -larım, -larımnınq, -larıma, -larımnı, -larınq, -larınqnınq, -larınqa, -larınqnı, -larınqdan, -larımız, -larımıznınq, -larımızğa, -larımızını, -larınqız, -larınqızğa, -larınqızını, -ları, -larınınq, -larına, -ların, -larını, -larında, -larından, -lı, -sız) // **ayağ** (-larıma) ism. – ayaq: A**yaxtan çax başqa deg.** Ayaqdan başadək. **Xaçan ki ayaxqa çıxsa, çökməgə övrətkəy da yıxövgə yürüməgə.** Nə zaman ki, (uşaq) ayaq üstə durmağı öyrəndi, qoy ona diz çökərək kilsəyə getməyi öyrətsinlər. **Ol çıxarır sırtmaxtan ayaxımnı menim (**Məz. 24/25: 15). O, ayaqlarımı tələdən xilas edir. **Xarib bolğaylar da yaşına-yaşına kezgəylər alar, ayaxlarıma menim közatkəylər, neçik da xast etərlər edi boyumnu menim (**Məz. 56/57: 7). Xəlvət bir yerə yığılıb ayaqlarımı (hər addımımı) izləyirlər, pusqu qurub canımı almaq üçün gözləyirlər. **Ayaxlarım bilə yazıxlımen: yıxövümə tügəl bolmıyırmen, salmosuma, ertəgi alğışqa, tüş alğışına, tüm haybatına da keçəgi alğışqa, xastalarnı sorma da zindandagilərni barmıyırmen baxma, xariblərni övümə tindirmiyirmen, yalanaçlarnı kiydirmiyirmen, açlarnı, susamışlarnı yedirip içirmiyirmen da barça Tenqrininq yollarından yiraxlanıpmen, meğa Tenqrigə.** Ayaqlarımla birlikdə günühkaram mən: kilsədə olmamışam, Zəbur oxunuşlarına, səhər dualarına, həmd və şükr mərasimlərinə, gecə dualarına getməmişəm, xəstələri və dustaqları ziyarət etməmişəm, qəribləri evimdə qonaq saxlamamışam, çılpaqlara paltar, aclara yemək, susamışlara su verməmişəm və Tanrnın bütün yollarından kənar durmuşam. Odur ki, Tanrının qarşısında günahkaram. **Yügündü ayaxına.** Ayağına düşüb baş əydi (cəvdə etdi). A**yaxınınq yüzünədir sonq ayaxınınq asrı ulu yara da bir dağı tizindən aşağa kiçi yara** Sol ayağında, üz tərəfdə böyük yara var. Daha bir kiçik yara dizdən aşağıdır. **Otuz sekis yıldır ki, ayaxlılarğa san b**eriyirmen. Otuz səkkiz ildir ki, ayağı olanlara sayğı göstərirəm. A**yaxsızlarğa yürüməxlix berdinq.** Ayağı olmayanlara gəzmək bəxş etdin.

ayax II (-ıп, -tan, -ınq, -ı, -ıı, -ııdan, -ları) ism. – piyalə, cam, parç, kasa: **Öçəşlәttilər meni yat ayaxları bilə kendilərininq da gurkləri bilə kendilərininq açıxlattılar meni (Öçəştirdilər meni yatları bilə kensilərininq da gurkləri bilə**

kensilərininq açıttılar meni. Yad piyalələri ilə qəzəbləndirdilər məni və bütləri ilə acıtdılar (incitdilər) məni. **Zera bolmassız ayaxın Eyəmizninq içmə da ayaxın şaytanlarnınq da bolmassız atorundan Eyəmizninq yemə da atorundan şaytanlarnınq** (I Kor10: 21). Siz həm Rəbbin kasasından, həm də cinlərin kasasından içə bilməzsiniz; həm Rəbbin, həm də cinlərin süfrəsindən yeyə bilməzsiniz. **Ol türlü ayaxnı da aştan sonqra aldı da aytti: "Bu ayax yənqi otpusttur menim xanim; buni etinqiz, ne xadar egər içsənqiz, menim anqılmaxıma** (I Kor. 11: 25). Eləcə də axşam yeməyindən sonra kasanı götürüb dedi: «Bu kasa Mənim qanımla bağladığım Yeni Əhddir. Bunu hər dəfə içəndə Məni xatırlamaq üçün edin». **Ne xadar egər yesənqiz bu ötmakni da ayaxnı içsənqiz, ölümün Eyəmizninq aytınqız, negə dinçə kelginçə ol** (I Kor. 11: 26). Çünki hər dəfə bu çörəyi yeyəndə və bu kasadan içəndə siz Rəbbin gəlişinədək Onun ölümünü bəyan edirsiniz. **Içir, Biy, fərah etüçi ayaxı Ari Canınqnınq seninq, xaysı ki susapmen sanqa, içir da fərahlat xaynar sövükünq bilə seninq, çeş da keri et da buz leği çöprəsin yazıxlarımnınq menim.** İçirt, ey Rəbb, öz fərəhverici Müqəddəs Ruhunun piyaləsini, çünki Sənə susamışam, içirt və Sənə qaynar sevgi bəsləyəni fərəhləndir və ətrafımı bürümüş günahları yox et. **Bir yalğız Krisdosnunq ayaxından salınıpmen ki, yapuxnu bilir u adamınınq könqlün da barça yazıxlılarğa berir xaytmaxlıx da yaxşı sıtıx.** Yalnız Məsihin bütün gizlinləri bilən, ürəklərə və insanlara günahlardan geri dönmək (tövbə etmək) imkanı verən piyaləsindən sapdım mən. Bax: **çanax-ayax**

ayax-xol ism. - əl-ayaq

ayaxyolu ism. – ayaqyolu, tualet

ayal ~ Bax: **uyal** ~ (-ıyırmen)

ayamax f. ism. - əsirgəmə, xəsislik, peşimanlıq: **Kim ki saçsa ayamax bilə, ayamax bilə çalğay** (II Kor. 9: 6) Kim ki xəsisliklə səpər, peşimançılıqla biçər.

ayan ~ fel. – xəsislik etməmək, heyifslənməmək: **Sağlıxtan kensininq haybatın üçün anınq ayanmıyın.** Onun şöhrəti naminə öz sağlamlığını heyfslənmədən (xərclədi).

ayan bol ~ fel. – dirilmək, ölüb-dirilmək: **Ari Tenqri, ari kuçlü, ari ölümsüz ki, ayan boldunq (turdunq ölüdən bizim üçün, yarlığa bizgə.** Ey Müqəddəs Tanrı, bizə görə ölülər aləmindən dirilən, müqəddəs və güclü, müqəddəs və ölməz, bizə rəhm et.

ayartma Bax: **ayırt** ~ (-ma)

ayavuçı *см.* **ayovuçı**

ayazlıx ism. – şaxta, şaxtalı hava: **Boldum men neçik tulxux ayazlıxta, zera toğruluxunqnu seninq unutmadım (**Məz. 118/119: 83). Şaxtalı gündəki xəz tuluq kimi oldum, amma qaydalarını (doğru yollarını) unutmuram.

ayb (-nı, -dan, -ımnı, -lar, -ları) ism. (< ayıb azərb.) – ayıb: **atnınq aybı.** Atının ayıbı. **Ulu yüz aybları bilə başların asıp.** Böyük-böyük üz ayıbları ilə başlarını əydilər.

aybla ~ (-ma, -dım, -dılar, -r, -rlar edi, -ğaymen, -ğaylar, -magay, -sa, -ğan, -ğannı, -ğanların, -p) // **ayıbla** ~ // **ayıpla** ~ fel. – ayblamaq, ayıbını söyləmək, utandrmaq, qınamaq: **Köp incitirlər edi kendin atasınınq xulları da ayblarlar edi kendin da kültkü etərlər edi. da çanax-ayaxnınq pomıyın başından aşağa**

toldururlar edi. Atasının nökərləri tez-tez onu incidirdilər, onu ələ salır və qınayırdılar, qab-qacağın çirkabını başdan ayağadək üstünə tökürdülər.

Ayceğçıvrn ism. (aram) – oğlaq bürcünün aramicədən alban (qarqar-qıpçaq) dilinə keçmiş adı

aydavuçı ism. – təqibçi, təqib edən şəxs, qovucu, qovan adam: **Aytmaxı kendi emgəki üçün da küsənçliki üçün da başxış üçün ki, boldu anqar da ki tüşməgəylər Gorntaçilər xozqamaxlarına aydavucyılarnınq.** Özünün əməyi (gördüyü işləri), öz ehtiraslı arzusu və ona verilən ruzi, eləcə də korinflilərin təqibçilərin fitnələrinə uymamaları bardə hekayət.

Aydin x. ism. – Aydın. Albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri: **Avram Aydin oğlu.** Avram Aydin oğlu. **Heqnə Aydin sinqəri.** Heqnə - Aydının arvadı. Bax: **Aydın**

aydın ism. – aydın**,** işqlı, nurla, nura boyanmış, nura qərq olmuş: **Tenqrimiz biznim aydini kelgay.** Bizim Tanrımız işıq nura boyanaraq gələcək.

Aydın x. ism. – Aydın. Albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri: **Jovanes Aydın oğlu.** Yəhya Aydın oğlu.

ayğır // ayğır at ism. – ayğır

ayirıl ~ Bax: **ayırıl** ~

ayıbla ~ Bax: **aybla** ~

ayıx – ayıq, oyaq

ayıxlıx ism –ayıqlıq, oyaqlıq, gözüaçıqlıq: **Kelip saxlağay bizni muşxulsuz kündüz da keçə ayıxlıxta da tinçliximizdə bizim.** Qoy gəlib bizi gecə və gündüz ayıqlıq və hüzur içində qorusun. **Aytmas: xaysı çıdıyırlar aruvlux üçün, ya ayıxlıx üçün, ya özgə arakinutiun, evet toğrulux üçün.** Demir: olar ki, paklıq üçün, ayıqlıq üçün və ya başqa xeyirli iş naminə dözürlər.

ayın ~ fel. – ayılmaq, oyanmaq: **Ayınınqız artarlıx bilə da yazıx etmənqiz (**1 Kor. 15: 34). Ayılın, saleh olun, bir daha günaha batmayın.

ayını Bax: **yay** (-ını)

ayıpla ~ Bax: **aybla** ~

ayir ~ (-ma, -mağa, -mamağa, -ıyım, -ğın, -ınqız, -ma, -dım, -dınq, -dı, -dıq, -dınqız, -dılar, -ır, -ırlar, -ır edi, -mas, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -ğay, -ğaylar, -sar, -ğanlarğa, -ğan, -ğandır, -ğanğa. -ğanlarnınq, -mağan, -max, -maxnınq, -maxqa, -maxlar, -mamax, -ıp) fel. ayırmaq: **Dörtkə ayırdılar.** Dörd yerə ayırdılar. **Ayırırlar erlər xatunlarından.** Kişiləri arvadlarından ayırırlar. **Bu tenimni menim... ayırınqız canım bilə menim da men üç kündə oyatırmen anı.** Bu bədənimi... canımdan ayırın və mən üç gündə oyadaram onu. **Ayırın tillərin alarnınq.** Ayırın dillərini onların.

ayırı Bax: **ayrı**

ayırıl ~ (-ma, -mama, -mamağa, -sın, -ınqız, -dı, -dılar, -madı, -ıpbiz, -ır, -ırlar, -mas, -ğaymen, -ğay, -mağaylar, -sa, -sar, -sarlar, -ğan, -ğannınq, -ğanda, -ğan boldular, -ganına, -ğanlar, -mağan, -mağandır, -mağan bolma, -mağanlar, -max, -maxnınq, -maxqa, -maxnı, -maxtan, -maxı, -maxından, -maxları, -mamaxı, -ıp) // **ayrıl** ~ (-dı, -ıpbiz, -ıp esələr, -ır, -ırlar, -ıp) fel. – ayrılmaq: **Sımarlarmen sizgə, xardaşlar, atına Eyəmizninq bizim Yisus Krisdosnunq ayırılma sizgə başxış xardaştan ki, bizmilik sartin yürügəy da dügül sımarlamaxqa körə, xaysı ki**

yöpsündünqüz bizdən (II Sal. 3: 6). Ey qardaşlar, Rəbbimiz İsa Məsihin adı ilə sizə əmr veririk ki, bizdən qəbul etdiyi təlimə görə yaşamayan, avara həyat sürən hər bir bacı-qardaşdan uzaqlaşın (ayrılın). **Tenqrininq atı atılır ayırılmas tarbiyat** Tanrının adı onun bölünməz (ayrılmaz) təbiəti ilə adlandırılr.

ayırıllar Bax: **ayır** ~ (-ırlar)

ayırıldaş ism. ayrılma (bölüşdürülmə) prossesinin tərəfdaşlarından biri.

ayırılmağan sif. - ayrılmaz, parçalanmaz, bölünməz

ayırmax f. ism. – ayırma, bölmə, paylama:

ayirmaxlıx (-lar) Bax: **ayırmax**

ayıruçı ism. – 1. ayırıcı. Bir şeyi növlərə, çeşidlərə ayran; 2. aravuran: **Ayıruçı ya köp sözçi.** Aravuran və çox qeybət qılan (söz aparıb-gətirən).

ayıvsun ~ Bax: **hayufsun** ~

aykün ism. – Ay günü. A. Qarkavetsin fikrincə, bu termin qıpçaqların latın dilində həftənin eyni anlamı verən ikinci günü ilə özlərinin "aynakün" dedikləri cümə gününü eyniləşdirmək cəhdi ola bilər. Lakin onun bu fikri bizə inandırıcı görünmür. Çünki Strabonun yazdığına görə, albanlar xristianlığın qəbulundan öncə ay və günəşə sitayiş edərmişlər və hətta İberiya ilə sərhəddə Ay məbədi də varmış. Odur ki, "aykün" terminini albanların xristianlığaqədərki dini mərasimlərindən birinin keçirildiyi günü ifadə edən termin kimi gözdən keçirmək daha doğrudur.

aylan ~ (-ma, -ğın, -dı, -dılar, -ır, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyır, -ğay, -ğaybiz, -ğaysiz, -mağay. -sa, -sar, -ğan, -ğanı, -max, -maxlar, -ıp) fel. – 1. dönmək, fırlanmaq, çevrilmək: **Aylanıyırmen yaman işlərimdən.** Pis işlərdən dönürəm. 2. hallanmaq. Söhbət qrammatik anlamda isimlərin hallanmasından gedir: **Aylanmaxlar atlarğa.** İsmin halları.

aylandır ~ (-ma, -mağa, -masın, -dım, -dınq, -dı, -dılar, -mas, -ır, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyırbiz, -ıyırlar, -ğay, -ğan,) fel. – 1. döndərmək, fırlandırmaq, çevirlmək, dəyişdirmək: **Artxarı aylandırıp 4 xağıt, taparsen da tamam ayt.** Dörd səhifə çvirib taparsan, bütünlüklə oxu. **Kləgəylər aylandırma avedaranın Krisdosnunq** (Qal. 1: 7) Məsihin İncilini dəyişdirmək istəyirlər. **Heçkə aylandırma.** Heçə döndərmə (heç etmək). **Kemininq burnun aylandırğan ya kemini sürgən.** Gəminin burnunu döndərən (sükançı) və ya gəmini sürən. 2. hallandırmaq. Söhbət qrammatik anlamda isimlərin hallandırılmasından gedir: **Xarıştırma ya söznü teşkirmə, aylandırma.** Qarışdırma (mürəkkəb söz yaratmaq) və ya sözü dəyişdirmək, (yəni onu) hallandırmaq.

aylandırmaxlıx ism. – təhrif, çevirmə, yanlış yozum: **Ki ornu umsəsizlixkə da aylandırmaxlıxqa xalmağay.** Ümidsizliyə və təhrifə yer qoymamaq üçün.

aylanğan f. ism. – dövrə, fırlanma, dönüş, dairə, çevrə, burulğan: **Aylanğanı suvlarnınq.** Su burulğanı (suların burulğan əmələ gətirməsi). **aylıx** I ism. – aylıq. Hər hansı bir prosesin aylarla ifadə edilən müddətinin ifadəsi: **Xaçan altı aylıx boldu Mariam.** Məryəm altı aylıq olanda. **Beş aylıx.** Beş aylıq. **Ari ğoys zədəsiz da Ari Candan yüklü edi 7 aylıx.** Müqəddəs bakirə (Məryəm) zədəsiz (uşaqlıq pərdəsi zədələnməmiş, yəni qız) və Müqəddəs Ruhdan yeddi aylıq yüklü (hamilə) idi.

aylıx Il ism. – aybaşı, qadınların heyz halı: **Aylıxı xatun kişininq.** Qadının aybaşı halı.

Aynabaxt x. ism. – hazırda Yunanıstann mərkəzində yerləşən, "İnebaht" adlanan keçmiş Osmanl liman-şəhəri

aynakün (-nünq, -nünqdir, -gə, -də) ism. – cümə. Həftənin beşinci günü. Müq. et: **kiçiaynakün**

ayos ~ (-nunqdur; -lar) ism. (yun.) – müqəddəs: **Yıxövdə bolğan ayoslar da özgə ari-beriləri barı yıxövlərninq...** Kilsədə olan müqəddəslər və kilsənin digər əşyaları... **Xırx Ajos künü.** Qırx müqəddəslər günü.

ayovlu // ayuvlu sif.. – himayə altında olan, himayə edilən, qorunma altında olan, qorunan

ayovsuz sif. – 1. qəddar, rəhimsiz: **Nek bulay ayovsuz xanlar tökiyirsen?** Niyə bu qədər qəddarcasına qanlar tökürsən? 2. mənasız, boş: **Ayovsuz ya boş.** Boş. və mənasız.

ayovuçı (-nınq. –m, -mız) // **ayavuçı** ism. və sif. – qoruyucu, himayəçi, hami, qayğı çəkən, qayğıkeş, rəhimli: **Ayovuçı, baxuçı.** Qayğıkeş, himayəçi (baxıcı, xəstəyə baxan, uşağa baxan və s.). A**yovuçı yaratqanlarınqı.** Yaratdıqlarını himayə edən, onlara rəhimli olan.

ayrı I // **ayırı** // **xayrı** zrf. –ayrı, başqa, fərqli. Xüsusi, tək, başqası ilə əlaqəsi olmayan: **Bu iş ayrıdır.** Bu iş ayrıdır (başqadır). 2. ayrıca: **Dağı ayrı 20 xızıl yanına bolğan.** (Bundan başqa) üstandə ayrıca daha 20 qızıl vardı. **Borçludur manqa 1 axça, xaysı ki kensinə ayrı işləpmen 3 həftə** (Albanların hüquq sənədlərindən). Ona üç həftə işlədiyim üçün mənə ayrıca daha bir axça borcludur.

ayrı II // **ayırı** // **xayrı** qoş. – qeyri, savayı, başqa, bundan başqa: **Beş axçadan ayrı.** Beş axçadan başqa.

ayrı-ayrı zrf. – ayr-ayrı. Hər biri ayrıca, hər biri təklikdə, bircə-bircə: **8 xağıt ayrı-ayrı yazğan.** Ayrı-ayrı yazılmış 8 vərəq.

ayrıl ~ Bax: **ayırıl** ~

ayruğsu Bax: **ayruxsu**

ayruxsu // ayruğsu // ayruxsı zrf. – xüsusilə, xüsusən, hər şeydən öncə, hər şeydən çox: **Alğışlısen sen, Biy Tenqri, atalarımızdan bizim, ögövlü da ayruxsu biyikləngən atınq seninq menqilik (**Dan. 3: 52). Alqışlanansan sən, ey Tanrı, ey Rəbb, atalarımız həmişə hər şeydən çox Səni mədh etmişlər.

ayt ~ (-ma, -mağa, -mamağa. -ıyım, -qın, -sın, -ayıx, -ıyıx, -alıx, -alıq, -ınqız, -sınlar, -ma, -mağın, -masın, -manqız, -masınlar. -tım, -tınq, -tı, -tıx, -tıq, -tınqız, -tılar, -madınq, -madı, -madılar. -tı esə, -tılar esə, -ıpmen, -ıpsen, -ıptır, -ıptırlər, -ıp edi, -ıp edir, -armen, -ırmen, -arsen, -ırsen, -ar, -ır, -arbiz, -ırbiz, -arsiz, -ırsiz, -arlar, -ırlar. -mam, -man, -mas, -masbiz, -maslar, -ır edim, -ar edim, -ır edi, -ar edi, -ır edix, -ar edix, -ırlar edi, -arlar edi, -ıymen, -ıylar, -ılar, -may, -ıy edinq, -ıy edi, -ıy edilər, -mıy edi, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırsiz, -ıyırlar, -mıyırsen, -ıyır edi, -ıyır edilər, -qaymen, -qaysen, -qay, -qaybiz, -qaysiz, -qaylar, -mağaymen, -mağaysen, -mağay, -mağaybiz, -mağaylar, -sam, -sanq, -sa, -sax, -sanqız, -salar, -masam, -masanq, -masa, -sam edi, -sarmen, -sar, -sarbiz, -sarlar, -qan, -qandır, -qanğa, -qannı, -qanda, -qandan, -qanım, -qanımdan, -qanınq, -qanınqa, -qanınqnı, -qanı, -qanına, -qanın, -qanından, -qanımız, -qanımızğa, -qanımızn, -qanlar, -qanlarnı, -qanları, -qanlarına, -qanların, -max, -maxnınq, -maxqa, -maxnı, -maxta, -maxtan, -maxı, -maxın, -maxımız, -maxlar, -ıp, -mıyın, -qaçox, -almas edi) fel. –

demək, danışmaq, söyləmək, bəyan ermək, moizə oxumaq, oxumaq, dilə gətirmək: **Aytma netürlülüxün cınsnınq da ulusnunq**. Nə cür xalq və ölkə olduğunu söyləmək.

-Ne aytarsen canınqnı seninq?

-Tensizdir canım menim (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" kitabından).

-Canın (ruhun) haqqında nə deyə bilərsən?

-Maddi deyil (bədənszdir) canım (ruhum) mənim.

Necyik ol kezgi künnü, alay hali də aytıymen O dəfəki gün olduğu kimi bu gün də deyirəm. **Aytıyırmen, hakiyətliyirmen** (Yun. 1: 8). Söyləyirəm, hekayət edirəm. **Aytma, ya açıx aytma, ya səbəpin aytma.** Demə, ya açıq söyləmə, ya da səbəbini dilinə gətirmə. **Ayttim: "Boş (Heç) yergədən, alaysa, aruvlattım (toğrulatıyım) toğrulattım yürəkimni menim, yuvıyım aruvlux bilə xollarımnı (yuvdum arilik bilə xolumnu) menim da boldum men aşaxlanğan (tövülgən // tüvülgən) kün uzun da azarlanmaxım menim ertə (tanq) manına?"** (Məz. 72/73: 13-14).

Dedim: "Məgər boş yerə qəlbimi təmizləmişdim,
Günahsızlıq içində əllərimi yumuşdum?
Həmişə əziyyətə düşürəm,
Hər səhər töhmətə rast gəlirəm"

Xoca oğlu yılan yedi – ayttılar ki hakimliktir anqar; yarlınınq yedi esə – ayttılar, açlıxtan yedi (Alban atalar sözü). Varlının oğlu ilan yedi, dedilər ki, dərmandır (həkim məsləhətidir), kasıbın oğlu yedi, dedilər ki, acından yeyib.

aytıl ~ (-ma, -maga, -dı, -dılar, -ıptır. –ır, -mas. -ıyırmen, -ıyır, -ıyırlar, -mıyır, -ıyır esə də, -ğay, -mağay, -masa, -masa edi, -sar, -ğan, -ğandır, -ğanınınq, -ğanlar, -ğanlarnınq, -ğan bolur, -ğan bolğay, -ğan bolsa, -mağan, -max, -maxnınq, -maxı) fel. – deyilmək, söylənmək, dilə gətirilmək: **Anqlanır ya aytılır.** Anlaşılır ya deyilir. **Aytılır, xaysın ki avaz bilə oynarlar ya yırlarlar.** Deyilənləri musiqinin müşayiəti ilə oxuyarlar, ya da mahnı kimi ifa edərlər.

aytılğan ism. və f. sif. – deyilmiş, söylnilmiş, acıqlama, moizə, cümlə, öyüd, nəsihət: **Aytılğan surp hayrabed Nersesninq ari Errortutiunğa xarşı, xaysın ki borçludur hər krisdan kişisi hər kündə aytmağa beş kez, on eki kez yügünm etip yer öpməx bilə, bolsun ertə, bolsun keçə ya ne vaxt ki kləsənq, ayt.** Müqəddəs patriarx Nersesin söylədiyi və hər bir xristianın istər səhər, istərsə də axşam və ya da özü istədiyi vaxtda səcdəyə qapınaraq, torpağı (yeri) öpərək beş dəfə söyləməli olduğu dua-moizə. De.

aytılmağan f. sif. – söylənilməmiş, deyilməmiş, açıqlanmamış

aytış Bax: **aytuş**

aytovsuz (-sen, -dur) f. sif. - eşidilməmiş, dilə gətirilməmiş, sözlə ifadə edilə bilinməyən: **Evet yalğız seni alğışlıyix titrəməx bilə da inam bilə yuvuxlanıpbiz körümsüz da körümlü aytovsuzluxunqa.** Bəli, yalnız Səni – gözlə görünməyəni, görünsə də sözlə ifadə edilə bilinməyəni biz səy və inam ilə alqışlayırıq.

aytuçı (-dırlar, -nınq, -lar, -larnı) // **aytıçı** (-larnınq) ism. – natiq, məruzəçi, sözçü, danışan, söz söyləyən, çıxış edən

aytuş f. ism. – söz, ifadə: **Yöpsünövlü bolğay, neçik yağmur, avazım menim da engəy, neçik xıravu, aytuşum menim (**Qan. 32: 2). Qoy təlimim yağış kimi tökülsün, sözüm şeh (qırov) kimi düşsün. **İşitip avazına aytuşununq (buyruxununq) anınq (**Məz. 102/103: 20). (Ey) Onun sözünü (buyuruğunun səsini) eşidən (qüdrətli igidlər)! **Bununq üçün biz də ol kündən ki, işittix, tiyilməsbiz sizinq üçün alğış etmə atan da xoltxa sunmaxtan ki, tolğaysiz biliklik bilə erkinə anınq, barça eslilik bilə da can aytışı bilə** (Kol. 1: 9). Ona görə bunu eşitdiyimiz gündən bəri sizin tam hikmət və ruhani idrakla Allahın iradəsini bütünlüklə qavramanız üçün biz də ürək sözümüzlə (ürəkdən, cani-könüldən) dualarımızı və yalvarışlarımızı kəsmədik.

-**Nedir çektiri barlıxnınq?**

-**Barlix ilk ayrılır ketərməx söz bilə tensizgə da xoyulmax aytuş bilə tengə** (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" kitabından).

-Varlqlarn fərqləri nədədir?

-Varlıqlar hər şeydn öncə sözlə ifadə edilə bilməyən qeyri-maddi və ifadə edilə bilən maddi olanlara bölünür.

ayuv (-lar, -larğa) ism. – ayı

-Da xaysılardırlar itidırnaxlılar?

-Neçik aslan da xaplan, ayuv da börülər da börüxatırğına, it, tülkü, çaxal, xoyan, maçı, kocan, kirpi da özgə bularğa oxşaşlar, evet dirlər kimlər xısxaayaxlılar, neçik vevurqa, sıçxan da kret da borsuk...

-İtidırnaqlılar hansılardır?

-Bunlar aslan və pələng, ayı, canavar və canavarla tülkünün qarışığı, it, tülkü, caqqal, dovşan, pişik, sünbülqıran, kirpi və digər bunun kimilərdirlər, Amma dələ, sıçan, kosdəbək və porsuq kimi qısaayaqlılar da var...

ayuvlu Bax: **ayovlu**

ayuvsun ~ Bax: **ayıvsun** ~ (-sun)

az (-dır, -dırlar, -nı, -da, -dan) sif. – az: **Ne türlü ki anqladınqız bizgə aznı köptən, zera haybatınqız sizinq biz, neçik siz də bizim, kününə Eyəmizninq Yisus Krisdosnunq (**II Kor. 1: 14). Hələlik bizi bir az başa düşmüsünüz. Rəbbimiz İsa Məsihin günündə bizim fəxrimiz siz olduğunuz kimi sizin də fəxriniz biz olacağıq.

az ~ (-ma, -mamdır, -mandır, -ıyırmen, -ıyırsiz, -salar, -max, -maxnı) fel. – azmaq, sapmaq, yanılmaq, xəta etmək: **Kləsə egər ki barçası azsalar sendən, evet men azmanmdır (**Mat. 26: 33). Hamı Səndən (Sənin yolundan) azsa da, mən əsla azmaram.

azad (-men, -dır, -nınq, -ğa, -lar) sif. (< azərb. < frs) – azad, sərbəst: **Biy Candır, xayda Canı Eyəmizninqdir, anda azad bolmaxlıxtir (**II Kor. 3: 17). Rəbbimiz Ruhdur. Rəbbimizin ruhu haradadırsa, orada azadlıq hökm sürür. **Bir kün azad bolup edi Bandalevon ustasından kensininq ki, övgə barğay edi.** Bir gün Pantalemon ustasından evə getmək üçün icazə (azad, sərbəst olmaq icazəsi) istədi. **Azad etüçi Krisdos, azad et meni ağu tınıxlı yelindən yazıx xışınınq, xaranğulanğan da buzlağan canımnı yarıxlat da isit.** Azadedici Məsih, məni günahların qış yelinin məstliyindən azad et, qaranlığa qərq olmuş və buz bağlamış ruhumu nurlandır (işıqlandr) və isit.

azadlıx (-qa, -nı, -ına, -ımızını, -nqız) ism. – azadlıq, sərbəstlik: **Zera siz azadlıxqa ündəlipsiz, xardaşlar, yalğız ki tek azadlıxınqz sizinq bolmağay səbəpinə tenninq, yoxsa sövük bila xulux etinqiz biri birinqizgə (**Qal. 5: 13). Qardaşlar, siz azadlığa dəvət olunmusunuz. Amma bu azadlığı cismani təbiət üçün fürsətə çevirməyin, fəqət bir-birinizə məhəbbətlə qulluq edin.

azar sif. və zrf. – azacıq, az-maz

azar ~ Bax: **azarla** ~ (-ma)

azar-azar zrf. – az-az, yavaş-yavaş: **Azar-azar başlap edim töləməgə.** Az-az (yavaş-yavaş) başlamışdım qaytarmağa.

azarla ~ (-ma, -mağa, -anqız, -ma, -dı, -dılar, -madınqız, -rmen, -r, -rlar, -r edi, - ğaysen, -ğay, -mağay. –sa, -sa edi, -max, -maxqa, -maxım, -maxınqdan) fel. – azarlamaq, rişxənd etmək, qınamaq, tənbeh etmək, təhqir etmək, məzəmmət etmək: **Dügül ki bernələrinq üçün seninq azarlıyırmen seni** (Məz. 49/50: 8). Qurbanlarından ötrü səni tənbeh etmirəm. **Xoymadı adamlarğa yazıxlanma etməgə alarğa, azarladı xanlarnı alar üçün (**Məz. 104/105: 14). (Rəbb) heç kimi onlara əzab verməyə qoymadı, onlara görə xanları tənbeh etdi. **Baxuçı bolma inamlı sözinə vartabedlixninq ki bolğay ovundurma da sağ es bilə vartabedlixtən da xarşı bolğanlarnı azarlama... Anınq üçün azarlağaysen alarni bek ki, saqayğaylar inamda (**Tit. 1: 9, 13). Həm başqalarına sağlam təlimlə nəsihət verməyə, həm də ona qarşı çıxanları təkzib etməyə qadir olsun deyə aldığı təlimə uyğun olan etibarlı kəlamı bərk tutmalıdır... Bu şəhadət etibarlıdır. Ona görə də ilahiyyatçıları sərt bir şəkildə məzəmmət et ki, imanları sağlam olsun. **Dağın artıxsı tolundu boyumuz bizim azarlamax bilə, kimlər azarlar edi bizni da heç etməxləri bilə öktəmlərninq (**Məz. 122/123: 4). Laqeydlərin rişxəndləri, təkəbbürlülərin təhqirləri bizi cana doydurdu. **Azarlamaxınqdan seninq, Tenqrisi Jağopnunq, yuxladılar da kimlər atlanırlar atlarğa** (Məz. 75/76: 6). Ey Yaqubun Allahı, Sənin məzəmmətindən arabaçılar və atlar uyumuş qaldı.

azarlan ~ (-ır, -max, -maxqa, -maxım, -maxlarına, -ıp) fel. – azarlanmaq, rişxənd edilmək, qınanılmaq, tənbeh olunmaq, təhqir edilmək, məzəmmət olunmaq, töhmət edilmək: **Oğlum! Salınma ögütündən Eyəmizninq da umsasızlanma, azarlanıp andan.** Oğlum! Rəbbimizin öyüdlərindən yayınma və O səni məzəmmət etdikdə ümidsizliyə qapılma. **Egər ki barçası markarelik etsələr da kirsə anda xaysı inamsiz ya biliksiz, azarlanır barçasından da tergəlir barçasından (**I Kor. 14: 24). Amma hamı peyğəmbərlik edirsə və oraya iman etməyən yaxud təlim öyrənməmiş adam girirsə, o hamı tərəfindən qınanılacaq, hər sözlə özünü araşdıracaq. **Da boldum men tövülgən kün uzun da azarlanmaxım menim tanq ertə (**Məz. 72/73: 14). Gün boyu əziyyətə düşürəm, hər səhər ertə töhmət edilirəm (töhmətlə üzləşirəm).

azarlavuçı ism. və sif. – azarlayıcı, təhqir edən, məzəmmətçi, tənbehçi, qınayıcı, töhmət edici: **Paxıllıxı övünqnünq seninq yedi meni, tabası azarlamax azarlavuçılarınqdan seninq tüştilər üstümə menim (**Məz. 68/69: 10). Evinin paxıllığı məni yandırıb-yaxdı, səni təhqir edənlərin rüsvayçı təhqirləri altında qaldım. A**taların-anaların azarlavuçılar.** (Rom. 1: 30). Ana-atalarını təhqir edənlər.

az-az zrf. - az-az

azbar (-ğa, -da, -ımdır, -ıma, -ıdır, -ına, -ın, -ında, -ından, -larına) ism. – həyət, çəpərə alınmış sahə, qapalı yer:

azbar-çetən Bax: **azbar**

azdan-köptən Bax: **az-köp**

azdırmax fel. – azdırmaq, sapdırmaq, yoldan çıxartmaq: **Saxla meni sırtmaxtan, xaysı ki yaşınıptır manqa, azdırmaxından xılınuçınınq törəsizlikni**nq (Məz. 140/141: 9). Şər iş görənlərin (yoldan çıxaranların) tələsindən, onların qurduğu qanunsuzluq cələsindən məni qoru.

azdırmaxlıx f. ism. –hiylə, fitnə, hiyləgərlik, fitnəkarlq, şər, azdırma, sapdırma, yoldan çıxartma: **Ki boylarınınq kendilərininq umsasın kestilər da çıxara berdilər boyların azdırmaxlıxqa işinə barça murdarlıxnınq akahlix bilə.** Odur ki, onlar öz ruhlarını ümidlərdən məhrum etdilər və özlərinin azdırılmalarına, hər cür murdar işə bulaşdırılmalarına imkan yaratdılar.

azğına (-nınq, -nı, -lar, -larnınq) // **azğna** sif. – azacıq, bir az, azmaz: **Bilməs misiz ki, azğına açı xamur barça neməni açıtır?** (l Kor. 5: 6). Biməmisiniz ki, azacıq acı xəmir (maya) hər şeyi acıdır? **Azulaxda dağın heç bolmısar xırsız, izdəsərsen yerni anınq da tapmısarsen // Azgına dağı – da sonqra bolmısar yaman, izdəgəysen yerin anınq da tapmağaysen** (Məz. 36/37: 10).

Bir az gözlə, pis yox olacaq,
Yerini axtarsan belə, tapılmayacaq.

azğındıq Bax: **ğındıq** (az ~ bilə)

azğna Bax: **azğına**

azğır ~ Bax: **azdırmax**

Azia // Aziya Bax: **Asiya**

aziz sif. (< azərb. < ər.) - əziz: **Dağın da köplər bolğaylar xartlıx semizliklərindən, özdən da aziz da imşax bolğaylar, aytma: "Toğrudur Biy Tenqrimiz bizim da yoxtur kendində egirlik"** (Məz. 91/92: 15, 16). Qocalanda da bar verəcəklər, təravətli, əziz qalacaqlar. Belə deyəcəklər: «Rəbb haqdır, O mənim qayamdır, Onda haqsızlıq yoxdur». **Aziz da biyənçli sövüklüsü Ata Tenqrininq.** Əziz, müqəddəs və Ata Tanrının sevimlisi

azığsız Bax: **azıxsız**

azıx (-nı -ı, -ın) // **asıx** (nı, -ımnı, -ı, -ın) ism. – azuqə, yem, yemək, ərzaq: **Ber manqa asıxımnı menim.** Ver mənə azuqəmi mənim.**Azıxı yazıxnınq ölümdür, yoxsa başxışı Tenqrininq – tirlik menqilik Krisdosta Yisusta, Biyimizdə bizim (**Rom. 6: 23). Çünki günahın əvəzi (yeməyi, yemi) ölümdür, Allahın ənamı isə Rəbbimiz Məsih İsada olan əbədi həyatdır.

azıxlan ~ fel. – azuqə ehtiyatı toplamaq, azuqə tədarükü görmək

azıxsız // azığsız sif. – yeməksiz, azuqəsiz

azıxsızlan ~ fel. –azuqəsiz qalmaq, yeməksiz qalmaq

az-köp zrf. – az-çox: **Egər azdan-köptən nemə bar edi esə barçanı men neçik ayovuçı paxıllıx etiyir edim.** Əgər onun azdan-çoxdan nəyi isə vardısa, mən bir hami kimi hamsına paxıllıq edirdim.

azlat ~ fel. - azaltmaq

azlıx (tan, -ı, -ın) ism. – azlıq: **Zera ne türlü ki hnazant azlıxı bilə bir adamnınq yazıxlı köplər boldular, ol türlü hnazantlıxı bilə birninq artar köp**

boldular (Rom. 5: 19). Necə ki azlığın, bir adamın itaətsizliyi üzündən bir çoxları günahkar sayıldı, eləcə də bir adamın itaəti sayəsində bir çoxları saleh sayılacaq. **Cuvap berdi anqar yolunda xuvatınınq kendininq: azlıxın künlərimninq menim belgirt manqa (**Məz. 101/102: 24). Cavab verdi yolda ona qüvvəsi yetdukcə ki, (ömür) günlərim(in sayı durmadan) azalır, məni (tez-tez) ziyarət et.

azmaxlıx ism. – sapma, yol azma, sapıqlıq, azğınlıq, tor, tələ: **Bar mendən keri, şaytan! Azmaxlıxım menimsen! Ki sağışlamassen Tenqrininqkin, yoqsa adamnınqkin (**Mat. 16: 23). Çəkil qarşımdan, Şeytan! Sən öz azğınlığınla mənə mane olursan. Sən Tanrının işləri haqqında deyil, insan əməlləri barəsində fikirləşirsən. **Bolsun atovlari alarnınq allarına alarnınq sırtmax, tölövgə da azmaxlıxqa (**Məz. 68/69: 23). Süfrələri onlar üçün tələ olsun, müttəfiqləri üçün tor olsun. **Bolgay** (**Bolsun) yolları alarnınq xaramğuluxta da azmaxlıxta da friştəsi Eyəmizninq xuvğay alarnı (**Məz. 34/35: 6). Yolları onların yol azdıran zülmət olsun, Rəbbin mələyi onları silib atsın (qovsun). **Nemə ki kezər** (**yürür) xaranğuluxtan azmaxlıxtan devninq** (**şaytannınq) yarimkünnü (***Məz. 90/91:* 6). Nə yol sapdıran zülmətdə, nə də günorta dolanan divdən (şeytndan) qorxmazsan.

aznavur (-nunq, -nu, -lar) // **aznavor** ism. və sif. – azman, igid, bahadır, cəngavər: **Kün toğuşundan xordu çətirin kendininq, da kendi – neçik kiyöv ki, çıxar sarayından kendininq, sövünür ol, neçik aznavur, yügürmaıində yolunda kendininq** (Məz. 18/19: 5, 6).Günəş gərdəyindən bəy kimi çıxır, qaçışa çıxan bir azman kimi şad olur. bir tərəfdən çıxır, göylərdə dövrə vurur. **Dügül ki köp xuvatında kendininq abralır xan da ne aznavur (bahatır) köp xuvatına kendininq** (Məz. 32/33: 16). Qoşunun çoxluğu ilə heç bir padşah qurtulmaz, qolunun gücü ilə heç bir cəngavər zəfər çalmaz. **Dügül ki xuvatın atnınq klədi Biy da ne erlikinə adamnınq aznavur adama biyəndi. Yoxsa biyəndi Biy xorxqanlarına kendininq da alara, kimlər ümsənirlər yarlığamaxına anınq** (Məz. 146/147: 10, 11). O, güclü atlardan zövq almaz, bahadırlardan razı qalmaz. Amma Rəbb Ondan qorxanlardan, Onun məhəbbətinə ümid bağlayanlardan razı qalar.

azuçı ism – yolunu azan adam

azulax (-qa, -tan) sif. –cüzi, qısa, azacıq: **Azulaxda dağın heç bolmısar xırsız, izdəsərsen yerni anınq da tapmısarsen** // **Azgına dağı – da sonqra bolmısar yaman, izdəgəysen yerin anınq da tapmağaysen** (Məz. 36/37: 10).

Bir az gözlə, pis yox olacaq,
Yerini axtarsan belə, tapılmayacaq.

azulaxğına // **azulaxqına** sif. və zrf.. – bapbalaca, lap balaca, az qala: **Evet ki menim bir zərrə də seskənip edilər ayaxlarım menim, azulaxğına da tayip edilər barğanlarım menim** (Məz. 72/73: 2). Amma mənim ayaqlarım az qala büdrəmişdi, addımlarım məni yıxmışdı.

azulaxlan ~ fel. – kiçilmək, balacalaşmaq, qısalmaq Müq. et: **azulax** və **azlat** ~

azulaxlat ~ Bax: **azulaxlan** ~

B

ba Bax: **bə:**

bab I ism. – "baba" sözünün qısaldılmış variantı. Bu forma daha çox Roma papasını (**ulu bab, enq ulu bab)** və keşişləri ifadə etmək üçün işlənmişdir: **Bardır kensindən sözçisi Bedros arakəl da anınq sözçiləri, xaysılarğa berdi xuvatın kensininq yergələtmə leşkerin kensininq, xaysın üsnədir kensi neçik enq ulu bab.** Onun sözçüsü həvvari Pyotrdır və onun da öz sözçüləri vardır ki, o, ən ulu keşiş (Papa) kimi onlara - öz (dindarlar) ordusuna buyurmaq səlahiyyəti vermişdir.

bab II ism. (ər) – fəsil, bölüm

baba I ism (türk) – ata: **Der Sdepanosun zamanında kelmiş edix babamız bilə da bir xaç zaman olturdux.** Müqəddəs ata Stepanosun dövründə gəlmişdik və bir müddət (orada) qaldıq.

baba II ism (slv.) – qoca qarı, qoca arvad. Bu söz yalnız mühacir albanların dilində (alban dilinin Krım dialektində) işlənmişdir: **Baba ya igit oğlan on üç yıllıx.** Qoca qarı və on üç yaşlı oğlan.

Baba I x. ism. – şəhər adı. Ola bilsin ki, Türkiyədəki Baba Eski (?): **Baba atlı şəhər.** Baba adlı şəhər. **Hali ket kəndə - Babağa.** Sən hələlik kəndə (şəhərə) – Babaya get.

Baba II x. ism. – albanlar arasında yayğın olan adlardan və mürəkkəb ad düzəldən formantlardan biri: **Biy-Baba, Mali-Baba, Baba: Jağop Baba oğlu.** Bəybaba, Malibaba, Yaqub Baba oğlu.

babadya (ğa, -sı, -sına) ism. (yun.) – keşiş arvadı: **Bolğay eki pay: alay Vartegə, neçik babadyağa, barabar.** Qoy həm Varta, həm də keşiş aravadı üçün iki bərabər pay olsun.

babas (-nnq, qa, -nı, -ı, -ına, -lar, larnnq, - larğa, -larınq, -ları, -larına) ism. (yun.) – papaz, keşiş, kahin: **Babasları alarnınq tüştilər** xılıçqa da tulları **alarnınq yox edi kimsə ki, yığlağay edi** (Məz. 77/78: 64). Onların keşişləri qılıncdan keçirildilər və arxada dulları da yox idi ki, onlara ağı söyləsinlər. **Türkçə ündəlir türk babası – molla.** Türk keşişinə türkcə "molla" deyilir.

babasdaş // babaşdaş ism. – keşişin həmkarı, keşişin dostu, həmkar keşiş

babaslıx (-qa, -ına, -ın, -ından) ism. – keşişlik, keşiş rütbəsi: **Babaslıxına nemə ziyan etməstir.** (Bu onun) keşişliyinə hec cür xələl gətirmir.

babaşdaş Bax: **babasdaş**

Babelon // Babilon Bax: **Papelon**

Babik x. ism. – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri: **Babik Bali oğlu**

babu (-nunq, -su, -sununq, -larınınq) ism. – baba, atanın və ya ananın atası: **Arzu xatunınq, Yağob Baba oğlunınq xızı uçmaxlı canı ketti yanına babularnınq.** Arzu xatunun – Yaqub baba oğlunun qızının cənnətlik ruhu babalarının yanına getdi.

badağmunq // badahmunq ism. (orta fars) – hadisələr, proseslər, olaylar: **Çıxarıyırlar bizni yaman badağmunqtan.** Bizi pis hadisələrdən çıxarırlar (uzaqlaşdırırlar).

badəm (-ninq, -ni, -lər) ism. – badam: **Badəmninq terəki.** Badam ağacının zoğu.

badenlan ~ Bax: **bədenlən** ~

badiyət ism. (< azərb. < ər.) – bədiiyyət, bədiilik, yenilik, yeniləşmə, yenilənmə: E**gər ki dunyada nemə yənqi badiyət çıxıp esə...** Əgər dünyadda nə isə yeni bir şey çıxıbsa (yenilənmə baş veribsə)...

badınçan ism. – badımcan: **Xarbuz, xıyar, badınçan...** Qarpız, xiyar, badımcan...

badmel et ~ fel. (badmel erm + et ~ türk) – hekayə etmək, nəql etmək: **Küçəydilər Ari Can bilə ki, aytıp badmel etkəylər surp Marianeninq xuvatın da tanıxlıxın da barça skançelikin, xaysı ki etti Andioq kerməndə.** Onlar Müqəddəs Ruhla qüvvətləndirildilər ki, müqəddəs Marianannın gücü və Antakya qalasında göstərdiyi bütün möcüzələri barədə danışsınlar (hekayət etsinlər).

Badmos x. ism.(yun) – Padmos. Egey dənizində ada, əski Efes (İzmir) şəhərindən 90 km. cənub-qərbdə yerləşir. Həvvarilərdən müqəddəs Yəhya (Yəhya Tanrısöz) imperator Domisianın dövründə, 95-ci ildə xristianlığ təbliğ etmək məqsədi ilə bu adaya göndərilmiş və burada ona vəhylər gəlmişdir. Vəhylərin gəldiyinə inanılan Apokalipsis mağarasının yerləşdiyi qayanın üzərində sonralar həvvarinin heykəli ucaldılmışdır:

badmucan ism. (?) – qofta, üst geyimi: **Badmucan, türlü-türlü rənglərdən ton...** Badmucan, müxtəlif rənglərdə don...

badriarq (-qa, -nı, -ı, -ın, -lar) // **bardiarq** (-nınq) ism. (yun.) - patriarx, katalikos:

baca // **baça** ism. – bacanaq, arvadın bacısınn əri

bağdan Bax: **baq** (-dan)

bağ I (-qa, -nı, -da, -dan, -ımda, -ımnı, -ı, -ıdır, -ına, -ın, -ından, -lar, -larımnı, -ları, -ların, -larından) // **bah** (-ın) ism. – bağ, düyün, lent, şərt: **Çeşti bağlarnı yürəklərindən.** Ürəklərindəki düyünləri (şübhələri) çözdü. **Xoydux ortada bağ 2-sininq: da xaysı xaysına söksə ya 1-i birininq üstinə sekirsə, nə xalğay 100 axça xalağa da 50 axça bizim törəmizgə, tek dosviçit etsinlər 1-i 1-i üstinə kləsə 1 kiçi oğlan bilə toğrusun** (Albanların məhkəmə sənədlərindən). Biz onların üzərinə şərt qoyduq: Əgər biri digərini söysə və biri o birinin üstünə atılsa şəhər xəzinəsinə 100 axça, eləcə də məhkəməyə 50 axça ödəməlidir, yetər ki, bu halın baş verdiyinə, - kiçik uşaq da olsa, - şahidlik edən olsun.

bağ II ism. – bağ, bağça: **Bağçasından Sotomnunq edi borla teräki alarnınq da bitişlari (tikməsi) alarnınq Komordan** (Qan. 32: 32). Tənəkləri Sodomdakı üzüm ağaclarındandır, Homorra bağlarındandır.

bağa I (-nı, -lar) // **baha** ism. – qurbağa: **Yeberdi alarnınq üsnə itçibini da yedi alarnı da bağa bilə buzdu alarnı** (Məz. 77/78: 45). Onları göndərdiyi mozalanlara yem etmişdi, göndərdiyi qurbağalar ölkələrini xarabaya çevirmişdi. Müq. et: **xurbaxa** və **tosbaxa**

bağa II Bax: **baha** I

bağalı Bax: **bahalı**

bağar II Bax: **bahar** II

bağatır (-men) // **bahatır** ism. – bahadır, igid, nəhəng, pəhləvan: **Dügül ki, köp çerüvi bilə xutulur kendininq abralır xan da ne bahatır köp xuvatından kensininq** (Məz. 32/33: 16). Özünün çoxsaylı qoşunu ilə nə xan, nə də bahadır onun qüdrərindən qurtula bilər. Müq et: **aznavur**

bağça Bax: **baxça**

Bağça x. ism. – albanlar arsında yayğın olan şəxs adlarından biri

bağçaçı Bax: **baxçaçı**

bağçalıx ism. – bağçalıq

Bağdad Bax: **Bağdat** I

bağdadlı Bax: **bağdatlı**

Bağdat I (-nınq, -qa, -nı) // **Bağdad** x. ism. – Bağdad. İraqın hazırki paytaxtı

Bağdat II x. ism. - albanlar arsında yayğın olan şəxs adlarından biri

bağdatlı (-lar, -larnınq) // **bağdadlı** (-larnınq) ism. - bağdadlı, Bağdad şəhərinin sakini

bağın ~ Bax: **baxın** ~

bağır I (-nı, -dan, -lar) // **bahır** (-nı) // **paqxır** (-lar) ism. – mis: **Tercibə: bolur soknu da tökmə eritkən bahır üsnə ya bahırnı içinə soknunq bişirmə.** Təcrübə: bu məhlulu əridilmiş misin üzərinə tökmək və ya misi (həmin) məhlulda qaynatmaq.

bağır II (-lar) ism. – bağır, qara ciyər

bağır III ism. – qalın ağac, qalın dəyənək

bağırsağ // bağırsax // bağırsığ // bağırsıx ism. – 1. bağırsaq; 2. tuluq, bağırsaqdan düzəldilmiş su tuluğu: **Bağırsığ ya bardax - çağır xoyarlar içinə.** Tuluq və ya bardaq – içinə çaxır qoyarlar.

bağış Bax: **başxış**

bağışla ~ (-ma, -ğın, -nqız, -dınq, -dı, -dıx, -dılar, -rmen, -rsen, -r, -rlar, -ğaysen, -ğay, -mağay, -sam, -sanqız, -sar, -ğan, -ğın, -maxınınq, -p) // **baxışla** ~ (-dınq) fel. – bağışlamaq: **Bağışlanqız manqa bu eksiklikni** (II Kor 12: 13). Bu çatışmamazlığımı mənə bağışlayın // Bu əksikliyimə görə məni bağışlayın.

bağışlan ~ (-dı, -ıptır, -ğaymen) // **baxışlan** ~ (-ıptır) fel. – bağışlanmaq: **Yoxsa biz dügül ki canın dünyanınq aldıx, yoxsa Cannı ki, Tenqridəndir ki, tanığaybiz ani, xaysı ki Tenqridən bağışlandı bizgə (**I Kor 2: 12). Biz bu dünyanın ruhunu deyil, Tanrı tərəfindən olan Ruhu qəbul etdik ki, tanrının bizə nə bəxş erdiyini bilək. **Bir oğurdan hadırlağın manqa yer, zera umsanırmen ki, alğışınqız bilə sizinq bağışlanğaymen sizgə** (Fil. 1: 22). Bununla yanaşı, mənə bir qonaq otağı hazırla. Ümidvaram ki, dualarınız vasitəsilə sizə bağışlanacağam.

bağışlavuçı ism. – bağışlayan, günahlardan keçən, sədəqə verən:

bağır-temir ism. – metal, hərfi mənada: mis-dəmir

bağla ~ (-ma, -ıyım, -dım, -dınq, -dı, -dılar, -ptır, -p edi, -rmen, -r, -rlar, -mandır, bağlıy edi, -ğaylar, -mağaysen, -sanq, -sar, -ğan, -ğandır, -ğandırlar, -ğannı, -ğanlarnınq, -ğanlarnınq, -ğanların, -maxnı, -p) // **bahla** ~ (-ma) fel. – bağlamaq: **Suv üsnə ki ağaç yeberirlər bir yerdə bağlap...** Su (çay) üzəri ilə ki ağac göndrirlər, bir-birinə (bir yerdə) bağlayıb...**Egər yaman etsənq, xorxkin, zera dügül ki boş bağlaptır xılıçnı belinə (**Rom. 13: 4). Amma pis iş görürsənsə, qorx! Çünki o, əbəs yerə belinə qılınc bağlamayıb. Müq. Et: **bayla**

bağlan ~ (-ma, -dı, -dılar, -ıpsen, -ıpsiz, -ıptırlar, -ır, -ırlar, -maslar, -ıyır, -ğaylar, -mağay, -sar. -ğan, -ğannı, -ğanıma, -ğanımnı, -ğanımda. –ğanın, -ğanlar, -ğanlarnı, -max, -maxtan, -maxım, -ıp) // bahlan ~ (-ğay, -ğannı) fel. – bağlanmaq: **Sözlər bilə bağlanğan.** Sözlərlə bağlanmış. **Tilim bağlandı, ağzımdan-**

burnumdan xan yeberildi. Dilim tutuldu, ağız-burnumdan qan fışqırdı. **Ortamızda söz bilə bağlandıx.** Aramızda şərt kəsdik // Bir – birimizə söz verib əhdlə bağlandıq. **Xaysına ki barça budovana bağlanıp da yerlənip artar ari dağarına Biy bilə (**Efes. 2: 21). Bütün bina Onun üzərində birləşərək (bağlanaraq) Rəbbə aid müqəddəs məbəd olmaq üçün ucalır. **Xaydan ki barça ten bağlanıp da oxşaş bolup barça boğunlar bilə barıp kelməxləri bilə sezdirməxkə köra, ölçöv bilə hər birininq üluşünə körə, artmaxlıxın tenininq etər yasamaxına boyun kensininq sövük bilə (**Efes. 4: 16). Bütün bədən Onunla birləşdiyi üçün hər əzələnin köməyi ilə üzvi surətdə Ona bağlanıb qurulur və hər üzvün ahəngdar işləməsi ilə böyüyür, məhəbbətlə inkişaf edir.

bağlı (-men, -dır, -larnınq, -larnı, -ların) sif. – bağlı

bağlıyır Bax: **bağla**

bağlov ism. düyün, düyünçə: **Çeşkin meni də, köpyazıxlını, bağlovundan yazıxlarımnınq.** Mənim də - günahı çox olanın da, günah bağlarını çöz (aç).

bağsız sif. – bağsız, düyünsüz, bağlılığı olmayan: **Teşkirmiyin adamnınq xalın da bağlı tarbiyatın bağsız da açix tarbiyatına Tenqrininq.** İnsanın kobud və bağlı təbiəti ilə Tanrının bağsız təbiətini müqayisə etməyin.

bağşla ~ Bax: **bağışla** ~

bağşlavuçı Bax: **bağışlavuçı**

bağuz Bax: **balağuz**

bah Bax: **bağ**

baha I (-ğa, -sı, -sıdır, -sınınq, -sına, -sın, -sından) // **bağa** (-dadır, -sı) ism. – baha, qiymət, dəyər: **Ne aytırsen bu bahağa?** Bu qiymətə nə deyirsən? **İt bahası.** İtin qiyməti (Bu ifadə alban dilində məcazi mənada Azərbaycan türkcəsindəki "od bahasına" ifadəsi ilə eyni anlamda da işlənmişdir).

baha II Bax: **bağa** I

bahalı (-sı) // **bağalı** (-dır, -dırlar, -ğa, -sı) sif. – bahalı: **Haybatlan, xonaxı elinqninq seninq, xaysı üsnə heç bahalısı yox.** Həmd olsun, xalqının sığınacaq yeri (olan Tanrı)! (Bu sığınacaqdan) daha dəyərlisi yoxdur. **Bahalı tonlar, bahalı taşlar.** Bahalı donlar, bahalı daşlar.

bahalıx (-ı) sif. – bahalıq

bahar I (-nı, -da) ism. – bahar, yaz Müq. et: **əvəlbahar**

bahar II ism. – baharat, şiriniyyat:

bahasiz Bax: **bahasız**

bahasız sif. – qiymətsiz, çox dəyərli: **Bahasız taşlar.** Qiymətsiz daşlar.

bahatır Bax: **bağatır**

bahatırlıx (-lar, -larında) ism. – bahadırlıq, qəhrəmanlıq: **Köp bahadırlıxlar etti.** Çox qəhrəmanlıqlar etdi.

bahır Bax: **bağır** I

bahla ~ Bax: **bağla** ~

bahlan ~ Bax: **bağlan** ~

baqqaysen Bax: **baq** ~

bax Bax: **başbax**

bax ~ (-ma, -mağa, -ıyım, -qın, -çı, -sın, -ıyıx, -alıx, -ınqız, -sınlar, -ma, -mağın, -masın, -manqız; -tım, -tınq, -tı, -tıx, -tınqız, -tılar, -madım, -madınq, -madı,

-madıx, -madınqız, -madılar, -tı esə, -tı esə də, -ıp esə, -armen, -arsen, -ar, -arbiz, -arlar, -man, -mas, -masbiz, -maslar, -ar edim, -ar edi, -arlar edi, -ıybiz, -may, -ıy edi, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırsiz, -ıyırlar, -ıyır edim, -ıyır edi, -qaymen, -qaysen, -qay, -qaybiz, -qaylar, -mağaymen, -magaysen, -mağay, -mağaylar, -qay edi, -sanq, -sa, -sax, -salar, -masanq, -masa, -sanqız edi, -sar, -sarlar, -mısarlar, -masarlar, -qan, -max, -maxta, -maxtan, -maxı, -maxına, -maxın, -maxlarında, maxlarından, -mamax, -mamaxı, -mamaxından, -ıp, -mıyın, -mınça) // **bağ** ~ (-arlar) // **baq** ~ (-qaysen) // **max** ~ (-tı) fel. – baxmaq, göz yetirmək, diqqət vermək, nəzarət etmək; məcazi mənada: xanıma baxmaq (qadına nəzakət göstərmək), uşağa baxmaq (uşaq saxlamaq və qulluq etmək): **Köplüxünə körə şağavatınqnınq seninq baxqın manqa** // **Köp şağavatınqa körə bax manqa** (Məz. 68/69: 17). Böyük mərhəmətinlə mənə də nəzər yetir. **Xulax xoyıyırmen da baxıyırmen.** Qulaq qoyuram və baxıram.

baxça (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dan, -nqa, -sıdır, -sına, -sında, -lar, -larnınq, -larnı, -larda, -ları, -gə) // **bağça** (-da, -dan, -sından, -gə) ism. – bağ, bağça, cənnət: B**ostan, bağça ya çiçəkli(k).** Bostan, bağça və ya çiçəklik. **Barça baxça, xaysın ki tikmiyir Atam menim köktəgi, axtarılır** (Mat. 15: 13). Göylərdəki Atamın (Tanrının) salmadığı bütün bağçalar məhv olacaq.

baxçaçı // bağçaçı ism. – bağçaçı, bağban

baxçaçılx ism. – bağçaçılıq

baxçadagi sif. - bağçadakı

baxçə Bax: **baxça**

Baxdasar Bax: **Baldasar**

baxçı Bax: **baxuçı**

baxıl ~ (-ğaymen, -ğay, -ğandır, -max) fel. – baxılmaq: **Törə bilə baxılğandır.** Qaninla baxılmaqdadr (Məhkəmədə baxılmaqdadır).

baxıllıx Bax: **paxıllıq**

baxın ~ // **bağın** ~ fel. – baxınmaq, xoş görünmək, özünə diqqət yrtirmək, müşahidə aparmaq, nəzarət etmək: **72 adam anınq üçün tüzdülər ki, barça adamilər bağınğaylar ki, 72 millətninq usluluqu alardadır.** Hamı trəfindən nəzarət olsun deyə, 72 nəfəri, seçdilər ki, bu 72 nəfərdə 72 millətin müdrikliyi toplanmışdı. **Xatunlar kləsa hər kün kiyiniyirlər da baxınıyırlar küzgüda...** Qadınlar hər gün bəzənib-düzənsələr də və güzgüyə baxsalar da... **Ol biyik yerdən olturup baxınıy edi, zera igi körünüy edi bəri-yoxu.** O, hündür bir yerdə oturub müşahidə edirdi, çünki buradan hər tərəf yaxşı görünürdü.

baxır ism. – mis:

-Da xaysılardırlar peşələngən teprənməgən barlıxlar?

-Temir-baxırlar, xorğaşınlar, kümüşlər da altunlar da kimlər ağaçlardan da özgə materialardan da özgə bularğa oxşaşlar köplər.

-Bəs, süni surətdə düzəldilmiş tərpənməz varlqlar hansılardır?

-Dəmir, mis, qurğuşun, gümüş və altunlar, eləcə də bəzi ağac növləri və başqa materiallardan düzəldilmişlər və onlar kimilər.

baxışla ~ Bax: **bağışla** ~

baxışlan ~ Bax: **bağışlan** ~

baxmasızlıx – ism. – baxımsızlıq, nəzarətsizlik

baxmax ism. – baxış:

-Xaysılardırlar sürkülgənlər?

-Ilk yılandır... baxmax bilə Tiriləri öldürür (Qriqori Hamamann "Alban dilinin qrammatikası" kitabından).

-Sürüngənlər hansılardr?

-Birincisi ilandır… baxışı ilə canlıları öldürür.

baxmaxlıx (-lar) ism. –maşahidə, nəzarət, qulluq

baxşa Bax: **başxa**

baxşış Bax: **başxış**

baxtır ~ (-sın, -dım, -dınq, -dı, -ır edi, -ğay, -ğay edi) fel. – baxdırmaq, qulluq etdirmək, nəzarətdən keçdirmək, müşahidə etdirmək: **Eyəm meni berip baxtırğay edi bərvirgə.** Ağam (ərim) məni baxdırmaq (sağlamlıq müayinəsindən keçmək üçün) bərbərə vermişdi.

baxuçı (-sen, -dır, -biz, -lardır. –m, -nq, -sına, -nqız) // **baxıçı** (-lardır) ism. – baxıcı, müşahidəçi, nəzarətçi, qulluqçu, dayə, gözətçi: E**gər ki kimesə kendi övinə eyə bolma bilməs esə, neçik yixövünə Tenqrininq baxuçı bolğay?** (I Tim. 3: 5). Öz şəxsi evini idarə edə bilməyən Tanrının kilsəsinin qayğısına necə qala bilər? **Zera bolmasbiz nemə xarşı bolma könülükkə, yoxsa baxuçıbiz könülükni** (II Kor. 13: 8). Çünki həqiqətə qarşı heç nə edə bilmərik, nə etsək, həqiqətə qulluq naminə edirik. **Egər ki 1000 dədənqiz də bolsa ya baxuçınqız Krisdosqa, yoxsa yoxtur köp atanqız (**I Kor. 4: 15). Çünki sizin Məsih yolunda minlərlə dayəniz olsa belə, atalarınız çox deyil. **Yoxtur baxuçısı anqar timər etkən.** Onun baxıcısı və müalicə edəni yox idi. **Yolduzuçı ya yolduzğa baxuçı.** Astronom və ya ulduzları müşahidə edən.

baxuçılıx ism. – baxıcılq, qulluq, xidmət: **Buyur bermə, Biyim, tul kimsələrgə da öksüzlərgə yardımçı da boluşuçı da yarlı-çarəsizlərgə baxuçılıix** Əmr et, ya Rəbbim, dullara, yetimlərə yardımçı, kasıb və çarəsizlərə isə baxıcı verilsin.

baq ~ Bax: **bax** ~

bal (-nınq, -ğa, -nı, -ı, -ın, -ından, -larnı**)** ism. – bal: **Bişirgən aşlıx bilə bal.** Bişirilmiş ballı aş.

bala (-sı, -sına, -sın, -lar, -ları, -larına, -ların) ism. – bala, uşaq, övlad: **Aslan balası.** Aslan balası. **Devə balaları.** Dəvə balaları. **Eşək balası.** Eşşək balası.

balağuz (-ğa, -nu, -dan) // **balahus // balahuz** (-dan) ism. –mum: **Men, neçik suv, töküldüm da tağıldılar barça sövəklərim menim da boldu yürakim menim neçik balağuz erilgən içinə yürəkimninq (xarnımnınq) menim** (Məz. 21/22: 15). Mən su kimi töküldüm, bütün sümüklərim oynaqlarından çıxdı, köksümdəki ürəyim mum kimi əridi.

balahus Bax: **balağuz**

balahuz Bax: **balağuz**

balasam ism. (yun.) – balzam

balbal Bax: **bolvan**

balçıx (-nınq, -nı, -ta, -tan, -ınınq, -ın, -lar) // **barçıx** ism. – palçıq, gil: **Uvatıyım alarnı, neçik toznu alnına yelninq, neçik balçıxnın oramlarnınq,**

basıyım alarnı (Məz. 17/18: 43). Onları əzib küləyin sovurduğu toz etdim, meşələrin palçığı kimi tapdaladım.

balçıxlan ~ (-dı, -ğan) fel. – palçıxlanmaq, suvaqlanmaq, palçığa batmaq, kirlənmək

balçıxlı sif. – palçıqlı, gilli: **Etti yerni yemiş berüçi balçıxlı yamanlıxı üçün turğanlarnınq (**Məz. 106/107: 34). Orada yaşayanların pisliklərinə görə münbit torpaqlarını gilli yerə çevirdi. **Balçıxlı tuzlu yer, xaydan tuz çıxar.** Duz çıxan palçıqlı, duzlu (şoranlıq) yer.

Baldasar // **Bağdasar** (-nınq, -da) **Baxdasar** // x. ism. – Baltazar. Bibliya personajlarından və qədim Babil şahlarından biri. Onun adı albanlar arasında yayğın şəxs adlarından olub.

Balestin (-gə) x. ism. (yun.) – Fələstin

Balfa x. ism. – Bəlx. Əfqanstanın şimalında şəhər. Bu şəhər bir vaxtlar yunan Bəlxinin, daha sonra isə Kuşan türk imperatorluğunun mərkəzi şəhəri olub: **Beş arşın Balfa ipək üçün ekişər kümüş.** İki arşın Bəlx ipəyi üçün iki gümüş pul.

balğam (-nınq) ism. – bəlğəm

Bali x. ism. – alban türkləri arasında yayğın olan şəxs adlarından biri. Müsəlman Azərbaycan türkləri içərisində yayğın olan Vəli adının alban variantı: **Bali der Andon oğlu.** Bali (Vəli), keşiş Antonun oğlu. **Toxatlı ermeni bezirganlar... xaysı ki atları Xoca Yağub, Dadur, Bali, yənə Yağub, Mustafa busurman...** Adları Xoca Yaqub, Dadur, Bali, yenə də Yaqub və müsəlman Mustafa olan erməni tacirləri... **Bali Xaplan oğlu.** Bali Qaplan oğlu. **Köpək Balininq biyağası.** Köpək Balinin əmisi. **Bali culfalı.** Culfalı Bali (Vəli).

Qeyd: Culfalı Balinin (Vəlinin) adı 441 saylı Vyana əlyazmasında (182 v) çəkilir. Onun Lvov şəhərində öldüyü sənədlərdə əksini tapmışdır.

balıx I (-nınq, -qa, -nı, -tan, -lar, -larnınq, -larğa, ~larnı, -lardan, -ların) ism. – balıq: **85 balıxnınq tişi tobol içinə möhürlü...** Möhürlənmiş xüsusi qutu içərisində 85 balıq dişi... **Ulu balıx.** Balina. Bax: **çortan, çortanbalıx, delfin, xalxanbalıxı, xarabalıx, xılıçbalıx, xızılalacabalıx, sarıköbəkbalıx, sazan, suiti, tekirbalıxı, tuğubalıx // tuxubalıx, usğumrubalıxı, yayınbalıx, yılanbalıxı, yonuzbalıxı.**

balıx II Bax: **bazıx** (azulax ~)

Balıx x. ism. Balıq bürcü. 12 astronomok bürclərdən birinin adı. 21 fevral - 20-mart.

balıxçı ism. – balıqçı: **Toldurdu can bilə balıxçı Bedrosnu da boldu başı arakəllərninq.** Balıqçı Pyotrun içini ilham ilə doldurdu və o, həvvarilərin başçısı oldu.

balıxqına (-lar, -larnı) – kiçik balıq

balsam Bax: **balasam**

balta (-nınq, -lar) ism. – balta: **Neçik ormandagi ağaçlarnı baltalar bilə sındırğaladılar, sındırırlar eşiklərin anınq, baltalar bilə da ulu çakuçları bilə yemirdilər anı** (Məz. 73/74: 5, 6). Sıx meşəni balta ilə qırdıqları kimi müqəddəs yerin bütün oyma işlərini baltalar və çəkiclərlə qırıb tökdülər.

baltaçı (-sına) ism. – baltaçı, balta ilə silahlanmış əsgər

balvan Bax: **bolvan**

balyeməz ism. – top növlərindən biri. 1411-ci il istehsalıdır. Lüləsinin uzunluğu 290 sm., kalibri 76 sm, mərmisinin ağırlığı 550 kq.

balzam ism. - balzam

Bampilia (-ğa) x. ism. (yun.) – Kiçik Asiyanın cənubunda qədim əyalət. Kilikiya, Lidiya və Pisidiyanın arasında yerləşirdi. 43-cü ildə Likiya onun tərkibinə daxil olmuşdur.

bapuç ism. – papuç, dabansız ayaqqabı (başmaq) növü

bapuççı ism. – papuç ustası, papuç tikən

bar (-men, -sen, -dır, -biz, -siz, -dırlar, -dırsar, -nınq, -ğa, -dan, -danlar, -lar, -larnınq) fel. – var, mövcud olmaq, olmaq: **Bardır ululux da kiçilix ya eksiklik? Yox, tek barabar da birdirlər haybat bilə da ululux bilə. (**Bu üç nəfər arasında böyüklük və kiçiklik, ya da əksiklik varmı? Yox onlar öz şöhrət və ululuqlarna görə bərabərdirlər və birdilər. **Bardir, boluptur, bolur – Tenqrininq atıdır.** Vardır, olub və olacaq – Tanrının adıdır (xüsusiyyətidir). **Xaysı ki bar edinq da barsen.** Hansı ki var idin və varsan. **Xırığsız-uçsuz ya xaysı ki bardır, Tenqri.** Qırıqsız (fasiləsiz) – sonsuz, hansı ki vardır, Tanrı. **Xobuzçı bar edir birgəmizgə da övdə olturup içiy edix.** Yanımızda musiqiçi (qopuzçu) vardı, evdə oturub içirdik.

bar ~ (-ma, -mağa, -ıyım, -ğın, -ıyıx, -yux, -alıx, -ınqız, -sınlar, -ma, -manqız, -dım, -dınq, -dı, -dıx, -dınqız, -dılar, -dılar esə, -madım, -madı, -dım esə, -dı esə, -ıptır, -ıptırlar, -ıp edim, -ıp edi, -ıp edir, -ıp edix, -ıp edilər, -ıp esə, -ırmen, -ırsen, -ır, -ırbiz, -ırsiz, -ırlar, -man, -mas, -mastır, -maslar, -ır edim, -ır edi, -ır edix, -ırlar edi, -mas edi, -ırda, -arda, -ımen, -ıbiz, -ıy edim, -ıy edi, -ıy edilər, -mıy edi, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -mıyırmen, -ıyır edim, -ıyır edi, -ıyır edinqiz, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaybiz, -ğaysiz, -ğaylar, -mağaymen, -magaysen, -mağay, -mağaybiz, -mağaylar, -ğay edim, -ğay edi, -ğıy edi, -ğay edix, -ğıy edilər, -sam, -sanq, -sa, -sax, -salar, -masa, -masax, -sa edi, -sam da esə, -sarmen, -sarsen, -sar, -sarbiz, -sarsiz, -sarlar, -masar, -malı, -asımen, -ğan, -ğannınq, -ğanğa, -ğannı, -ğanda, -ğanım, -ğanımnı, -ğanı, -ğannınq, -ğanına, -ğanın, -ğanında, -ğanlar, -ğanlarnınq, -ğanlarnın, -ğanlarğa, -ğanlarnı, -ğanlarım, -ğanlarına, -ğanların, -ğanlarında, -max, -maxnınq, -maxqa, -maxta, -maxı, -maxımız, -mamax, -ıp, -mıyın, -ğınça, -mınça) fel. – varmaq, getmək: **Barman kendi övümə da ne yermen, ne içərmen anğınça ki, Tenqri manqa belgili etkəy züryətim üçün da menim alğışım bolsun manqa aş da yaşlarım – içki.** Evimə getməyəcək və nə yeyəcək, nə də içəcəyəm mən, o vaxta qədər ki , Tanrı mənə zürriyyətim (soyum) barədə bilgi verməyəcək və o vaxta qədər dualarım (alqışlarım) yeməyim, göz yaşlarımsa içkim olacaq. **Evet hali barımen Erusalemgə hörmətləmə arilərni** (Rom. 15: 2). İndisə müqəddəslərə qulluq etmək üçün mən Romaya gedirəm. **Da ayrı 20 kümüş barıp kelməxinə xarc etkən.** Və ayrıca gedib-gəlməsinə xərclənmiş 20 gümüş.**Oyarı-buyarı barmax.** Ora-bura var-gəl etmək.

-Kim bilə barsarsen ya ketsarsen?

-Tenqri bilə ya Ata bilə ketsərmen (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" kitabından).

-Kimlə vararsan və gedərsən?

Tanrı ilə ya Ata ilə gedərəm.

Egər kimesə barır egəç yol bilə da körgəy bularğan tuvar xaranı... Əgər kim isə yol ilə gedərkən (gedəndə) azmış mal-qara görərsə... **Barır egəç çerüvgə (çerövgə) da öldürgəy anda kişi...** Orduya gedərsə və orada adam öldürərsə... **Bardır yarım ötmək, anı da sanqa beriyim, yoxesa bermən, zera açtan ölərmen.** Məndə yarım dənə çörək var. Onu sənə verərdim, amma verə bilmərəm, çünki özüm acından ölərəm.

barabar (-dır, -dırlar, -nınq, -ğa, -lar, -larnınq, -larğa, -ı) sif. – bərabər, başabaş, tən, birəbir, şərik, birlikdə: **Evet egər ki Didos üçün nemə söz bar esə, menim bilə barabardır da sizgə boluşuçı (**II Kor. 8: 23). Titə gəlincə, o mənim şərikim, sizlərin arasında çalışan əməkdaşımdır.

-Ne türlü ölçöv bilə?

-Barabar Üçlüxtir (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" kitabından).

-Hansı ölçü ilə

-Bərabər Üçlüklə.

Yeməklənmə barabar boldum tonquz-hayvanlarğa da oxşadım alarğa. Donuz-heyvanla birlikdə yemləndim və onlara oxşamağa başladım. **Barabar keri kötürülgən.** Bərabər şəkildə geri götürülmüş.

barabarla ~ (-dım, -dınq, -dı, -dıq, -dınqız, -dılar, -max) fel. – bərabərləşdirmək, eynilşdirmək

barabarlamax ism. – bərabərlik, tənlik, müqayisə

barabarlan ~ (-ğan) fel. – bərabərləşmək

barabarlatuçı ism. – bərabərləşdirici, eyniləşdirici, birləşdirici, vasitəçi, əlaqələndirici

barabarlıx (-nınq, -qa, -ta, -ı, -ın, -lar, -larnınq) – bərabərlik, eynilik, əlaqə, oxşarlıq, aidiyyat, bənzərlik: **Ya ne barabarlıxı bar yarıxnınq xaranqğulux bilə?** (II Kor. 6: 14). İşıqla qaranlığın ortaq nəyi var (nə əlaqəsi var)?

barabarsız sif. - qeyri-bərabər, bərabər olmayan, tən olmayan:

baraxma Bax: **bəraxma**

baraxmax Bax: **bəraxmax**

baraxmaxlıx Bax: **bəraxmaxlıx**

baraxsız Bax: **bərlixsiz**

baran ism. – qoç

barata Bax: **bərəta**

baratir (-lərinqizgə) ism. – çilçıraq, cırağban, məşəl, çıraq: **Oyanınqız, hadirlənqiz**

barəta Bax: **bərəta**

barça I (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dan, -nq, -sı, -sıdırlar, -sınınq, -sına, -sınə, -sın, -sını, -sında, -sından, -mız, -mızınq, -mızğa, -mızını, -mızdan, -nqız, -nız, -nqızınq, -nqznınqdır, -nqızğa, -nqızını, -nqızda, -nqızdan, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -ları) sif. və əvz - bütün, bütöv, hər şey, hamı: **Barcya bilə, barçağa körə.** Bütünlüklə, hamıya görə. **Barçadan alğışlı ari Ata.** Hamıdan daha çox alqışa layiq müqəddəs Ata. **Barçasından alğışlı Biy.** Hər kəsdən daha çox alqışlanan Rəbb. **Barçadan aruv Asduacacin.** Hamıdan daha təmiz Tanrı Anası. **Biy bar etüçidir barçanı.** Hər şeyin yaradıcısı Rəbbdir. **Barçanı bilgən.** Hər şeyi bilən. **Evet hali kim aytqay bunu Eyəmə menim? Kendidir Biyi barçanınq, işitkəy barçanı**

(Məz. 151: 3). İndi kim söyləyəcək Rəbbimə mənim? Özüdür Rəbbimin, O, hər şeyi və hər kəsi eşidəndir. **Biyik dünyanınq ya barçanı tutuçı padşah.** Bütün dünyann və ya hər şeyin Padşahı. **Barça türlü bitiş.** Bütün növlərdən olan (Hər növdən) bitkilər. **Ilk-əvəlgi barlıx bolmağan da ölümsüz Tenqridir ki, dir Biy biylərninq, da Tenqri tenqrilərninq da Padşah padşahlarnınq da ol dır bar etüçii barça barlıxlarnı da toldurur barça etkənlərni da barça yerdə dir teşkirilməsiz da çövürülməxsizdir da dır kendi kendidə da barçalarnı tutuç da anqlanmaz barlıxına köra, evet xuvatına köra xolunur** (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"ndan). İlk əvvəlki varlıq yaradılmayan və ölməz olan Tanrıdır ki, bəylərin Bəyi, "tanrılar"ın Tanrısı, padşahların Padşahıdır və bütün varlıqların yaradıcısıdır və onların bütün xüsusiyyətlərinin vericisidir, hər yerdədir, dəyişməzdir, haldan hala keçməzdir. Özünün varlıq səbəbi özüdür və hər şeyi əlində tutandır. Varlığı dərk edilməzdir, qüdrət sahibidir və buna görə ona yalvarırlar. **Kel, Biy, da xutxar meni, Tenqrim menim, zera sen urdunq barçasın, kimlər edilər menim bilə duşmanlıxta heç yergədən (borçsuz) da tişlərin yazıxlılarnınq uvatqaysen (**Məz. 3: 8).

Qalx, ya Rəbb! Ey Tanrım, məni qurtar!
Çünki Sən bütün düşmənlərimin əngindən vurursan,
Pislərin dişlərini qırırsan.

Da turğuzdunq anı üstünə xol işinqninq seninq // Da xoydunq barça xolunqdan yaratılğanlar üsnə anı (Məz. 8: 7). Əllərinin işləri üzərində onu hökmdar etdin.

barça II Bax: **bürçə**

barçasız (-ğa) sif. – heçnəsiz, heç nəyi olmayan, kasıb, fəqir: **Tanıdım ki, yarğu etərsen, Biy, yarlığa da könülük barçasızğa** (Məz. 139/140: 12). Bilirəm ki, Rəbb məzlumların məhkəmə işinə baxır, fəqirlərə haqq qazandırır.

bardağ Bax: **bardax**

bardax (nınq, -ta, -da, -tan, -ıdır, -lar, -larnı) // **bardağ // bartax** ism. – bardaq, parç, vedrə, stəkan, su qabı, dolça: **Bardax, ya tegənə, ya dizyə.** Su qabı, ya təknə və ya da çəllək.

Bardax bilə çağır. Bardaq ilə çaxır. **Taştan xazğan bardax.** Daşdan yonulmuş su qabı. **Kümüş bardax.** Gümüş su qabı.

bardaş ism. – tək, vahid, əhəd, bölünməz, mənşəcə bir olan: **Bir boldaş, bardaş.** Tək olan, vahid.

bardır ~ fel. – getməyə məcbur etmək: **Bardırsar ya yürütirsər.** Getməli ya qaçmalı.

baret Bax: **bərəta**

barı I (-na, -n, -nı, -nda, -ndan, -sı, -sınınq, -sın, -mız, -mızn ı, -nqız, -nqızninq) əvz. – hamı, hər şey, hər kəs: **Barın ayavuçı Biy.** Hamının qayğısına qalan (hamını himayə edən) Rəbb. **Barına yetkinçə yetkən.** Hər şeyə gücü yetən.

barı II: **barı-buyarı** Bax: **oyarı-buyarı**

barıxsız Bax: **barlıxsız**

barıl ~ fel. – gedilmək: **Xaysı yurt aşıra barılır neçik menim, alay Ağonunq kebitinə.** Mənim olduğu kimi, Aqonun da dükanına gedilən (aparan) yol (məkan).

barış ~ (-ma, -mağa, -qın, -sın, ınqız, -tım, -tı, -tıx, -tılar, -ırmen, -mandır, -ıy edi, -ıyırmen, -ıyır, -ıyırlar, -qaysen, -qay, -qaybiz, -qaylar, -mağaysen, -sanq, -masanq, -masa, -sar, -qan, -max, -maxnınq, -maxqa, -maxnı, -maxta, -maxı, -maxına, -maxımızda, -maxınqız, -ımıyın, -almamaxların) fel. – barışmaq, sülhə gəlmək: **Men anınq bilə tek ant üçün barıştım.** Mən onunla yalnız and içdiyim üçün barışdım.

barışlıx (-qa, -nı, -ta) ism. – barış, sülh

barışmax ism. - sülh sazişi, barışıq: **Zera neça ki duşman edix, barıştıx Tenqri bilə ölümü bilə Oğlununq anınq, ne xadar dağı artıx barışmaxımızda bizim xutxarılğaybiz tirliki bilə anınq (**Rom. 5: 10). Əgər biz Tanrının düşməni olduğumuz vaxt Onun Oğlunun ölməsi ilə Tanrıyla barışdıqsa, barışıqdan sonra Onun həyatı vasitəsilə daha qəti olaraq xilas olacağıq.

barışsıxlıx sif. - qeyri-sülh şəraiti, barışın olmadığı vəziyyət

barıştır ~ (-ma, -mağa, -dım, -dınq, -dı, -ırmen, -ır, -mandır. -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyırlar, -ğaysen, -ğay, -sar, -ğan, -maxnınq, -ıp) fel. – barışdırmaq

barıştıruçı (-sen, -dır, -dırlar, -nı, -mız, -lar) // **barışturuçı** (-mız) ism. – barışdırıcı: **Barıştıruçılar ya ortada bolğanlar.** Barışdırıcılar ya ortada vasitəçilik edənlər.

barışturuçılıx (-nınq) ism. – barışdırıcılıq, vasitəçilik, sülh yaratma

barı-tügəl sif. – tamam-kamal: **Bar menim kümüşim da barı-tügəl dügüldür.** Mənim gümüş pulum var, amma tamam-kamal deyil.

barı-yoxları Bax: **barı-yoxu**

barı-yoxu ism. – var-yox, var(-ı)-yox(-u): **Anınq üstinə menim xumaşımnı, arabamnı, atlarımnı, barı-yoxumnu altılar.** Bundan başqa, qumaşımı, arabamı, atlarımı, bir sözlə, varımı-yoxumu aldılar. **Barı-yoxum bilə xutulmas edim.** Bütün var-yoxumu versəydim belə, qurtula bilməzdim.

barxan ism. – yun və pambq parça növü:

barlan ~ (-ma, -ıyırmen, -ğan, -max) fel. – var olmaq, peyda olmaq, əmələ gəlmək, yaranmaq, bərqərar olmaq: **Bolmax bilə ya barlanmax bilə.** Olmaqla və ya yenidən yaradılmaqla.

barlı (-dır) sif. – varlı

barlıx (-tır, -qa, -ta, -tan, -ı, -ınınq, -ına, -ında, -ından, -ımızda, -ımızdan, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan) // **barlıq** (-ında) // **varlıx** (-larnınq) ism. – varlıq:

-Xaysıdırlar 10 könülüxləri Arisdodelninq?

-Ilgərisi barlıxtır...

-Xaysılardırlar?

-Ilk-əvəlgi barlıx bolmağan da ölümsüz Tenqridir ki, dir Biy biylərninq, da Tenqri tenqrilərninq da Padşah padşahlarnınq da ol dır bar etüçi barça barlıxlarnı da toldurur barça etkənlərni da barça yerdə dir teşkirilməsiz da çövürülməxsizdir da dır kendi kendidə da barçalarnı tutuç da anqlanmaz barlıxına körə, evet xuvatına körə xolunur...

-Aristotelin (Ərəstunun) 10 postulatı hansılardır?

-İlki varlıqdır...

-Hansılardırlar?

-İlk əvvəlki varlıq yaradılmayan və ölməz olan Tanrıdır ki, bəylərin Bəyi, "tanrılar"ın Tanrısı, padşahların Padşahıdır və bütün varlqların yaradıcısıdır və onların bütün xüsusiyyətlərinin vericisidir, hər yerdədir, dəyişməzdir, haldan hala keçməzdir. Özünün varlıq səbəbi özüdür və hər şeyi əlində tutandır. Varlığı dərk edilməzdir, qüdrət sahibidir və buna görə ona yalvarırlar...

-**Nedir turğanı Bladonunq?**

-Platona (Əflatuna) görə mövcudiyyət nədir?

-... (?) bölünür barlıxqa da yoluxqanğa da barlıx bölünür bütüngə da ... (?), ol türlü da yoluxmaxlıx bölünür bütüngə da ... (?).

-Mövcudiyyət maddiyə və qeyri-maddiyə (?) bölünür. Maddilər bölünürlər tam və natamam varlqlara. Qeyri-maddilər də həmçinin tamlara və yarımçıqlara ayrılırlar.

– **Neçəgə bölünür barlıx?**

-Varlıqlar neçə yerə bölünürlər?

-Beşkə.

-Beş yerə.

-Xaysılardırlar?

-Hansılardırlar?

-Ilk-əvəlgi, etilməgən barlıx ki, bar edi da bar da xalır menqilik ki, dir Tenqri ki, dağın özdəndir ne ki barça barlıxlardan da üsttir, ne ki fikirimizdən da sağışlarımız. Ekinçi ki, tügül edilər da boldular da xalırlar menqilik, ölümsuz, neçik friştələr. Üçünçi ki tügül edi da zaman-zaman bilə turarlar buyruxu bilə Tenqrininq da xalırlar menqilik ölümsuz, neçik canı adamlarnınq. Dörtünçi ki tügül edi da bolurlar artmax bilə zaman-zaman bilə buyurmaxı bilə Tenqrininq ortada bolmaxı bilə tarbiyatnınq da buzulurlar da xaytıp yənə yənqləniyirlər ölümsüz, neçik adamlarnınq teni. Beşinçi ki tügül edilər da bolurlar, cınslanıp artmaxı bilə da xaytıp buzulurlar da yanqılanmazlar ölümsüz, neçik hayvanlar da bitişlər da terəklər.

-İlk - əvvəlki yaradılmamış varlıqdır ki, var idi, var və əbədi olaraq qalır. Bu Tanrıdır ki, özü-özündəndir və bütün varlıqlardan, eləcə də fikir və idrakımzdan üstündür. İkincilər onlardr ki, yox idilər, var oldular (yaradıldılar) və əbədidirlər, məlklər kimi ölümsüzdürlər. Üçüçncülər onlardır ki, yox idilər, amma zaman-zaman Tanrnın buyuruğu ilə yaranıblar və adamların ruhu kimi əbədidirlər. Dördüncülər o varlıqlardırlar ki, yox idilər, amma zaman-zaman Tanrnın buyuruğu ilə yaranıblar, artıb-törəmək yoluyla var olurlar, insan bədəni kimi təbii şəraitdə mövcud olub pozulurlar (məhv olurlar) və sonra yenidən yenilənirlər və ölümsüz olurlar. Beşincilər o varlıqlardırlar ki, yox idilər, amma zaman-zaman Tanrnın buyuruğu ilə yaranıblar, artıb-törəmək yoluyla var olurlar, heyvan və bitkilər kimi təbii şəraitdə mövcud olub pozulurlar (məhv olurlar) və sonra yenidən yenilənirlər və ölümsüz olurlar.

Qeyd: yuxarıda təqdim edilən bütün nümunələr Qriqori Hamamanın (X əsr) "Alban dilinin qrammatikası" kitabındandır.

barlıxsız sif. – kasıb, var-dövləti olmayan, fəqir: **Tanıdım ki, yarğu etərsen, Biy, yarlığa da könülük barlısızğa (**Məz. 139/140: 12). Bilirəm ki, Rəbb məzlumların məhkəmə işinə baxır, fəqirlərə haqq qazandırır.

barlı-tirlikli sif. – varlı-karlı: **Barlı-tirlikli adamğa paxıllıx etmə ya akahlıx: kişininq közün nemə toydurmas, tek toprax** Varlı-karlı adama paxıllıq və görməmişlik etmə. İnsanın gözü heç nədən doymaz, torpaqdan başqa.

barmax I (-nı, -ım, -ınqa, -ı, -ınınq, -ın, -ından, -lar, -larım, -larımnı, -larınqınq, -ları, -ların) ism. – barmaq: **Ortadagi barmax da atsız barmax.** Ortadakı barmaq və adsız barmaq.

barmax II ism. – gəzinti, gəzişmə, gəliş-gediş

barmaxlı sif. – barmaqlı, barmaqları olan

bars // pars ism. – bars, pələng, bəbir

Barsam x. ism. (< Barsumas lat. < Bar-Suama aram.) – albanlar arasında yayğın olan arami mənşəli ad: **Alğaysen birgənqə ulu cknavornu atasın pustalıxnınq da Barsamnı ornuna vanqlarnınq Küntoğuşununq.** Böyük çölçü, çöllərin atası, Şərqin vənklərinin (monastırlarının) başçısı Barsamı (Varsumu) da özünlə götür. **Asvadur Barsam-Varsun oğlu Ğarğarlı.** Asvadur Barsam-Varsun oğlu Qarqarlı (Gərgərli).

Qeyd: Barsam Qarqarlının (Gərgərlinin) adı 1788 saylı Vyana əlyazmasında (155 r) çəkilir.

barsız sif. – olmayan, mövcud olmayan

barsuq // barsuk ism. – porsuq

-Da xaysılardırlar ititırnaxlılar?

-Neçik aslan da xaplan, ayuv da börulər da börüxatırğına, it, tülkü, çaxal, xoyan, maçı, kocan, kirpi da özgə bularğa oxşaşlar, evet dirlər kimlər xısxaayaxlılar, neçik vevurqa, sıçxan da kret da borsuq...

-İtidırnaqlılar hansılardır?

-Bunlar aslan və pələng, ayı, canavar və canavarla tülkünün qarışığı, it, tülkü, caqqal, dovşan, pişik, sünbülqıran, kirpi və digər bunun kimilərdirlər, Amma dələ, sıçan, kosdəbək və porsuq kimi qısaayaqlılar da var...

barsızlıx (-ta, -ın, -ından) ism. – yoxluq, vakum, boşluq: **Barsızlıxta bar etsin.** Yoxdan var etsin.

barşa Bax: **barça**

bartax Bax: **bardax**

baruçı (lar) ism. – səyyah, yolçu

baryam Bax: **bayram**

baryoqtur bağ. – bəlkə, ola bilsin, güman ki, yalan-doğru

bas ~ (-ma, -mağa, -ıyım, -qın, -tım, -tınq, -tı, -tılar, -ıpsen, -ıptır, -armen, -arsen, -ar, -arlar, -arlar edi, -ıy edim, -ıyınrmen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -ıyır edi, -qaymen, -qaysen, -qay, -qaylar, -mağay, -sa, -sarsen, -qan, -qandır, -qannınq, -qannı, -max, -maxqa. -maxı, -a, -ıp) fel. – basmaq, basqın etmək: **Başın eyəmninq basıp da bir nemə etməgə bolman.** Ərimi başından basır, mənsə bir şey edə bilmirəm.

basarət ism. (< azərb. < ər.) - bəsirət: **Ari basarət keçəgə yuvux boluyur da fərəhləniyirlər surp yüxövlər.** Bəsirətli müqəddəs görüntülər gecəyə yaxın baş verir və müqəddəs kilsələrə fərəh gətirir**.**

basdır ~ Bax: **bastır** ~

basıl ~ (-dı, -sarmen, -sarbiz, -sarsiz, -sarlar, -ğan, -ğannı, -mağan) fel. – basılmaq, basqına məruz qalmaq

basınç ism. – basqı, təzyiq, zülm, sıxışdırma: **Tiyəsidir krisdan xanlarına ki barça işi da yergəsi törə bilə bolğay da kimesəgə basinç etməgəy.** Xristian xanlar gərək bütün işlərini qanun əsasında yürütsünlər və heç kəsə basqı və zülm etməsinlər.

basxala ~ (-ma, -dı, -p) fel. – basıb keçmək, tapdaq emək, basabas salmaq: **Turdu xaçma da biri birin basaxlama.** Qaçhaqaç düşdü və bir-birini basıb keçməyə başladılar.

basxıç (-ı, -ına) // **basğıç** Bax: **anqğıç**

basma ism. – bəzəkli pambıq parça növü: **Bir basma yənqi yuvurğan.** Bir ədəd basma yorğan.

basmax sif. – müxtəlif, fərqli

basuçı ism. – basıcı, presləyici: **Borla basuçı.** Üzüm basan.

baş (-tır, -nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ım, -ımnınq, -ıma, -ımnı, -ımdan, -ınq, -ınqnınq, -ınqa, -ınqnı, -ınqda, -ı, -ıdır, -ınınq, -ına, -ın, -ında, -ından, -ımız, -ımızn ı, -ımızdan, -ınqız, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -larımız, -larımızn ı, -larınqız, -larınqızğa, -ları, -larınınq, -larına, -ların, -larında, -larından) ism. – baş, başçı, əvvəl: **Başımnı aşağa salıyırmen, egiliyirmen.** Başımı aşağı salıram, əyilirəm.**Yənə kördü surp Mariane eski duşmannı zindannınq buçaxxında başı gör.** Yenə gördü müqəddəs Mariana düşməni zindanın küncündə (bucağında), başını sallamış vəziyyətdə. **İnçkə xızıl ipəktən baş örtövü.** İncə qrmzı ipəkdən baş örtüyü. **Əvəlgi, baş, ya buyruxçı.** Əvvəlinci, baş, buyuruqçu (amir). **Friştələrninq başı, ağası.** Pərilərin (mələklərin) başı, ağası. **Ustalarnınq başı.** Ustabaşı (ustaların başı). **Padşaxlıx başı.** Dövlət başçısı. **Kensinə neçik xuluma berdim altımış kümüş ki, yənəçi başı menim da faydası anınq bolsar edi.** Qulluqçum kimi ona 60 gümüş pul verdim, bir şərtlə ki, bu məbləğ mənim olaraq qalacaq, əldə edilən gəlir isə onun olacaqdı. **Baş ornuna baş berməx kerək.** Baş əvəzinə baş vermək gərək. **Başqa çıxsarmen.** Başa çatdırmalıyam. **Baştan uçqa dirə.** Başdan sona qədər. **Bir baş sarımsax.** Bir baş sarımsaq. **Ğatoliğos ya gendi başında, kendi erkində axpaş.** Katalikos və ya aftokefal (öz başına) arxiyepiskop. **Ne xadar birgəsinə baş ağırttı.** Nə qədər ona (onun üzərində) baş ağrıtdı. **Başıbuzux.** Başıpozuq. **Şəhərdən xaçtı, kləmiyin xulax xoyma, anı yaxşığa baş xoşma.** Qulaq asmaq istəməyib şəhərdən qaçdı, yaxşısı, ona baş qoşma. **Biy, Biy, xuvatı xutxarılmaxımnınq menim, kölegə başıma menim kününə oğraşnınq (**Məz. 139/140: 8).

Ey Xudavənd Rəbb, Sən qüvvətli Xilaskarımsan,
Döyüş günündə başıma dəbilqə qoymusan.

başa Bax: **paşa**

başbağ // başbax Bax: **paşpax**

başçı (-larnınq, -ların) ism. – başçı, rəis: **Bağlama xanların alarnınq bağ bilə, çerüv başçıların alarnınq xol biğovları bilə temirdən** (Məz. 149: 8). Padşahlarına zəncir vursunlar, sərkərdələrini (ordu başçılarını) dəmir buxovlara salsınlar.

başxa (-lar) // **baxşa** sif. və qoş. – başqa: **Biri birindən başxa bir nemə etmədilər.** Biri-birilərindən başqa (heş kəsə) heç nə etmədilər.

başxa - başxa sif. – başqa-başqa, müxtəlif, fərqli, ayrı: **Başxa - başxa oxşatmaxtan, budur yergəsinə körə virşlərninq** (?).

başxalan ~ (-ma, -ğanlar. -mağanlar) fel. – başqalaşmaq, dəyişilmək, yenilənmək: **Yalğızlanma ya başxalanma.** Tənhalaşma və ya (ruhən) yenilənmə. **Başxalanğanlar.** Mövqe dəyişənlər.

başxalıx ism. – fərqlilik, özünəməxsusluq:

Başxapan x. ism. – albanlar içərisində yayğın olan şəxs adlarından biri: **Başxapannınq erki bolğay ol övgə egər satma, egər başxışlama, egər tusnax xoyma.** Başqapanın o evi istər satmaq, istər bağışlamaq, istərsə də girov qoymaq hüququ olmalıdır.

başxar ~ // **başar** ~ fel. – bacarmaq, öhdəsindən gəlmək: **Egər anınqki işçi bolsa ki, başxarğay biçmə hər türlü işlərni.** Əgər onun hər cür (dərzi – modelyer) işlərini, biçməyi bacaran işçisi olarsa.

başxıç Bax: **basxıç**

başxış (-tır, -nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ım, -ınq, -nqnınq, -ınqa, -nqnı, -ınqdan, -ı, -ıdır, -ınınq, -ına, -ın, -nı, -ından, -ınqızğa, -ınqıznı, -lar, -larnınq, -larnı, -lardan, -larıma, -larımnı, -larınq, -larınqnınq, -larınqa, -larınqdan, -ları, -ların, -larında, -larından) // **baxşış** (-nı, -) // **başaş** ism. (< azərb. < frs.) – bəxşiş, hədiyyə, armağan: **Başxış sunmax.** Hədiyyə təqdim etmək. **Çıxtı biyiklikkə da yasır etti yasırlıqnı, talan ulaştı, başxışnı da berdi oğlanlarına adamlarnınq, zera da egri inanğanlarğa dağın turmax bolğay kendində (**Məz. 67/68: 19).Yüksək yerlərə çıxıb əsir etdi düşmənləri (əsirləri), insanlara bəxşiş payladı, hətta əyri yol tutub Ona qarşı üsyan edənləri də unutmadı. **Başxış sövgənlər.** Bəxşiş sevənlər. **Başxış sövünçlü xabar üçün.** Şad xəbər üçün (şad xəbər gətirənə) bəxşiş.

başxışla ~ (-dılar) fel. – bəxşiş vermək, ənam vermək, hədiyyə etmək: **Başxapannınq erki bolğay ol övgə egər satma, egər başxışlama, egər tusnax xoyma.** Başqapanın o evi istər satmaq, istər bağışlamaq, istərsə də girov qoymaq hüququ olmalıdır.

başxışlavuçı ism. – hədiyyə edən adam, bəxşiş paylayan şəxs

başxışlı sif. – vergili, kəramətli, Tanrının nəzərləri üstündə olan, xoşbəxt, bəxtəvər, bəxti gətirən

başıbuzux sif. – başıpozuq

başla ~ (-ma, -yıx, -lıx, -dım, -dınq, -dı, -dıx, -dıq, -dınqız, -dılar, -psız, -p edilər, -r, başlıy edi, başlıy edilər, başlıyırmen, başlıyır, başlıyırbiz, -ğay, -ğaylar, -sanq, -sa, -sarsen, -sar, -masar, -ğan, -ğannınq, -ğanğa, -ganım, -ğanıma, -ğanı, -ğanına, -ğanın, -ğanından, -ğanlar, -ğanları, -mağan, -mağanğa, -max, -maxnınq, -maxta, -maxtan, -maxım, -maxınq, -maxınqa, -maxınqnı, -maxı, -maxıdır, -maxınınq, -maxın, -maxında, ~maxından, -maxımız, -maxımıznınq, -maxımızğa, -maxlarnınq, -p) fel. – başlamaq: **Oşta haqsız xazğandı törəsizlikni, başladı ağrıxnı da toğurdı törəsizlikni** (Məz. 7: 15). Budur haqsız qazandı qanunsuzluğu, başladı ağrıları və doğdu qanunsuzluğu.

başlan ~ (-dım, -dınq, -dı, -dınqız, -dılar, -ır, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -ğaybiz, -sar, -sarlar, -ğan, -ğandırlar, -ğannınq, -ğanğa, -ğandan, -ğanı, -ğanına, -ğanın, -

ğanından, -ğanımızını, -ğanlar, -ğanlarnınq, -mağan, -mağandır, -mağannınq, -mağanğa, -mağanda, -mağandan, -mağanlarğa, -mağanlarda, -mağanlardan, -max, -maxtır, -maxqa, -maxta, -maxtan, -maxınq, -maxınqnı, -maxı, -maqı, -maxınınq, -maxın, -maxında, -maxından, -maxılar -ıp) fel. – başlanmaq: **Sensen çövrəxi da başlanğanı barça yaxşınınq.** Bütün yaxşıların (yaxşılıqların, yaxşı olanların) mənbəyi və başlanğıcı Sənsən.

başlanıl ~ (-mağan, -mağannınq) fel. – başlanılmaq

başlanmax f. ism. – başlanğıc, başlanış: **Tirlikninq başlanmaxı.** Həyatın başlanğıcı.

başlauçı Bax: **başlavuçı**

başlavuçı (-nınq) // **başlauçı** (-nunq) – bani, bir işin təməlini qoyan, ilk başlayan

başlıx (-ı, -larnı, -ları) ism. – başçılıq: **Minq başlıx (minqbaşlıx).** Minbaşılıq.

başmax ism. – başmaq, ayaqqabı: **Başmaxlar üçün 50 kümüş.** Başqmaqlar üçün 50 gümüş pul.

başpağ Bax: **paşpağ**

başsız sif. – başsız: **Anınq tenin tapıp keltirdilər, evet başsız.** Onun bədənini tapıb gətirdilər, amma başsız.

baştağlan ~ fel. – məsuliyyət hissini itirmək, ipə-sapa yatmayan olmaq, yolunu azmaq, dəcəllik etmək, sözə baxmamaq, azğınlıq etmək: **Yöpsün meni, neçik baştağlanmış oğulnu.** Qoy məni yolunu azmış oğlu kimi qəbul etsin.

baştax ism. – sözəbaxmayan, dəcəl, xuliqan, azğın

baştaxlıx ism. – dəcəllik, şuluqluq, xuliqanlıq: **Körkəyt meni, Biy, ulu xorxunq bilə seninq da xaytar baştaxlxtan toğruluxqa.** Körk ver mənə, ey Rəbb, ulu dəhşətinlə və məni azğınlıqdan doğru yola qaytar.

baştan zrf. – başdan, əvvəldən, əvvəl

baştar ~ // **baştart** ~ Bax: **baş** ~ (-tart ~)

baş-teban zrf. – baş-ayaq, tərsinə, alt-üst: **Butaxlarından aşağa asılıptırlar baş-teban adamilər da xatınlar.** Budaqlardan aşağı, baş-ayaq asılıblar kişilər və qadınlar. **Biy Tenqri kendinə boluşqay da duşmanların baş-teban etkəy!** Qoy Rəbbimiz Tanrı düşmənləri alt-üst etməyə kömək olsun!

bat ~ (-sınlar, -masın, -tım, -tılar. –ıyırmen, -qay, -mağaymen, -qan, -qannnq, -maxı, -qınça) fel. – batmaq: **Battılar dinsizlər buzulmaxlarında kendilarininq ki, ettilər sırtmax, xaysı ki yaşırdılar, tutqay ayaxların alarnınq (**Məz. 9: 16). Kafirlər öz pisliklərində batdılar, qurduqlar tələ də öz ayaqlarına dolaşdı (qurduqları tələyə də özləri düşdülər).

batal ism. (ər) – kütlə, izdiham, yığın, topa, toplu

batış (-tan, -ı, -ına, -ında, -ından) zrf. – qərb, günbatan, gün batışı, gecəyə yaxın: **Keçə ya kün batışı.** Gecə və ya gün batışı (gün batdıqdan sonra).

battal et ~ (-ər) **// batal** // **batəl et** ~ (-mə, -ər, -iyirmen) fel. (ər) – batil etmək, məhv etmək, boşa çıxarmaq: **Vaxttır xulux etmə Biygə: batal etmə örenkinqni seninq (**Məz. 118/119: 126). Rəbbə qulluq etmək vaxtıdır: Öz qanunlarını batil etmə. **Biy, battal et alarnı tirliklərindən kendilarininq** (Məz. 16/17: 14). Ya Rəbb, onların həyatlarını (səylrini) boşa çıxart.

bay (-nı, -lar, -larnı) ism – varlı adam, pulu çox olan şəxs: **Yığıştırma baylarnı ki, baxqaylar seninq xurbanınqnı.** Varlıları toplama ki, Sənə verilmiş qurbanlara göz qoymasnlar (Sənin qurbanlarına gözləri düşər).

bayahı sif. – bayağı, adi

bayat et ~ bayatı qoşmaq, uydurmaq, qoşmaq

Bayazit x. ism. – Bəyazit. Sultan Bəyazit (1449-1512): **Tvğ. 933. Gilini da Axkermannı aldı sultan Bayazit.** Tvağan 933 (1484-cü il). Siltan Bəyazit Kilikiyanı və Ağkermən şəhərini aldı.

bayburtlu x. ism və sif. – Bayburt şəhərinin sakini (XVl əsrə qədər Azərbaycan şəhəri olan Bayburt həmin dövrdən Türkiyəyə keçmişdir): **Xaragöz bayburtlu.** Bayburtlu Qaragöz. **Minas xızılbaşlı bayburtlu.** Qızılbaşlardan (azərbaycanlılardan) bayburtlu Minas.

bayla ~ (-ma. –sınlar, -dım, -dınq, -dı, -dılar, -ptır, -r, -mağaysen, -sa, -ğan, -ğandır, -ğannı, -ğanlar, -ğanların, -max, -maq, -maxnı, -p) fel. –bağlamaq, bağ vurmaq, düyünləmək, toxumaq, birləşdirmək

baylan ~ (-dı, -ıptır, -ır, -ıyır, -ğaylar, -ğan, -ğandır, -ğannı, -mağan) fel. – bağlanmaq, düyünlənmək: **Barça köz xamaşıyır ki, köriyirlər ağzın Krisdosnunq alğışına da baylanıyır alarnınq tili.** Möminləri Məsihə alqış söyləyən ağızlarını görən bütün gözlər qamaşır və onların dillər bağlanır.

baylavuçı ism. – bağlayıcı, bir şeyi digərinə bağlayan adam, qrammatik anlamda bağlayıcı (nitq hissəsi)

baylı (-men, -dır, -nı, -larnınq, -larnı) sif. – bağlı

bayram (-nınq, -nınqdır, -ğa, -nı, -da, -dan, -ı, -ımız, -ları, -ların) ism. – bayram: **Türklərninq Xurban bayramları bolur mihirləm ayına.** Türklərin Qurban bayramı məhərrəm ayında olur.

Bayram (-nınq, -nınqdır, -ğa, -nı, -da, -dan, -ı, -ımız, -ları, -ların) ism. - Xristianların Pasxa bayramı. Bu bayramın əsasında yəhudilərin Misir əsirliyindən qurtulması hadisəsinin qeyd edilməsi durur. Lakin sonradan bayramın məzmunu dəyişdirilərək, Həzrət İsanın guya ölülər dünyasından qayıdışının, yəni ölüb-dirilməsinin qeyd edilməsinə çevrilmişdir. "Bayram" kəlməsinə gəlincə əski türklər bu kəlməni yalnızca İlbaşında (Novruz) bayramına şamil etmişlər. Lakin türklərin islamı qəbul edən hissəsi sonradan Qurban və Ramazan (orucluq) bayramlarını, xristianlığı və yəhudiliyi qəbul edənlər isə Pasxanı bu adla adlandrmağa başladılar. Xristian albanlar da bu sözü "Pasxa"nın sinonimi kimi işlətməkdəydilər: **Surp Xaçta, Bayramdan sonqra, küzün.** Bayramdan (Pasxadan) sonra, payızda, müqəddəs Xaç günündə.

baytal I (-ınqnı) ism. – madyan, dişi at

baytal II Bax **batal**

baytalmaçı ism. – madyan soyundan olan. Söyüş, təhqir anlamında söylənilən söz.

baz (-nınq, -da, -ı) // **paz** ism. (< bazis yun.) – fundament, təməl, aparıcı sütun

baz ~ (-ğın, -ıyırmen, -mağay, -ıp) fel. – cəsarət etmək, cəsarət göstərmək, səy etmək, səy göstərmək, risq etmək

bazar I (-nınq, -nı, -da, -ı, -ına, -nda, -larnı) ism. – bazar: **Menim bazarım bazardır.** Mənim bazarım bazardır (Ticarətdə mənə güvənə bilərsən). **Buzdu bazarımnı.** Bazarımı öldürdü.

bazar II Bax: **balar // bağar**

bazarlaş ~ fel. – bazarlaşmaq, sövdə etmək, al-ver, sövdələşmək: **Xaçan ki bazarlaşıy edilər.** Onlar sövdələşdiyi zaman.

bazıx (-nınq, -qa) sif. – kök, dolu, ətli-qanlı, gombul: **Bazıx da ağır.** Gombul və ağır. **Bazıx ya tolu.** Kök və ya dolu.

bazıxlan ~ (-ıyırmen) fel. – kökəlmək

bazıxlat ~ (-tım, -tınq, -tı, -sar) fel. – kökəltmək

bazıxlıx ism. – köklük

bazlıx ism. – sülh, dinclik, hüzur, ilahi dərgah: **Haybat biyikliktə Tenqrigə da dünyağa eminlik, adamlarğa bazlıx!** (Luk. 2: 14). Ən ucalarda olan Tanrıya izzət, Yer üzünə əminlik, insanlara sülh olsun! **Inanirmen Oğul Tenqrigə, kendi köktən Atanınq bazlıxından Ari Can bilə keldi, ten aldı, ari ğoys Mariamdan toğdu adam tarbiyatı bilə da anasınınq xızlıxın teprətmədi neçik Tenqri.** Oğul-Tanrıya inanıram, O Özü göydən Atanın dərgahından Müqəddəs Ruhla gəldi, bədən aldı, Öz anasından – müqəddəs, bakirə Məryəmdən, Tanrıya xas olan bir şəkildə, onun qızlığına xələl gətirmədən, doğuldu.

bazuçı sif. – cəsur, qorxmaz:

be ism. - (be). Kilikiyalı xristian missioner Mesrop Maştotsun icad edərək ayrı-ayrılıqda erməni (hay), alban (qarqar – qıpçaq) və iberlərin (minqrellərin) dillərinə uyğunlaşdırdığı əlifbanın hərflərindən biri. Bu hərf V əsrdən sonra arami mənşəli yerli əski yazı sistemini əvəz edən yeni alban yazı sistemində “B” səsini ifadə etməkdəydi: -**Açıxıç yazov.** “Be” açar hərf.

Qeyd: Bu gün gürcülər bu faktı inkar etməyə çalşsalar da dövrümüzədək Maştotsun icad etdiyi əlifba ilə qələmə alnmış çox sayda gürcü yazıları da yetişib. Fəqət gürcülər boş və mənasız qürurları üzündən xristianlğın ortodoks (pravoslav) qolunu qəbul edənə qədər (əvvəllər onlar da alban və ermənilər kimi monofizit məzhəbindən idilər) istifadə etdikləri bu yazı sistemindən imtina edirlər. Bu isə alban (qarqar-qıpçaq) mətnlərini dünyaya “erməni-qıpçaq mətnləri” kimi tanıdaraq, onları qıpçaqlaşmış ermənilərin zehninin məhsulu kimi təbliğ edən ermənilərə (haylara) həmin yazıları da gürcü dilində “yazıb-yaratmış ermənilərin əsərləri” kimi tanıtmağa imkan verir. Mesrob Maştotsa gəlincə, ermənilər (haylar) onu da dünyaya erməni (hay) kimi təqdim edirlər. Əldə olan faktlar isə onun Kilikiyalı bir suryani olduğunu göstərir.

Erməni (hay) əlifbasından fərqli olaraq, XII-XIII əsrlərə qədər alban əlifbasında 36 deyil, 34 hərf olmuşdur və onların bir neçəsi erməni (hay) əlifbasının hərflərindən fərqlənməkdədir. Aşağıdakı cədvəldə alban hərflərini və albanlara məxsus bəzi rəqəmlərin işarələrini yanaşı görmək olar:

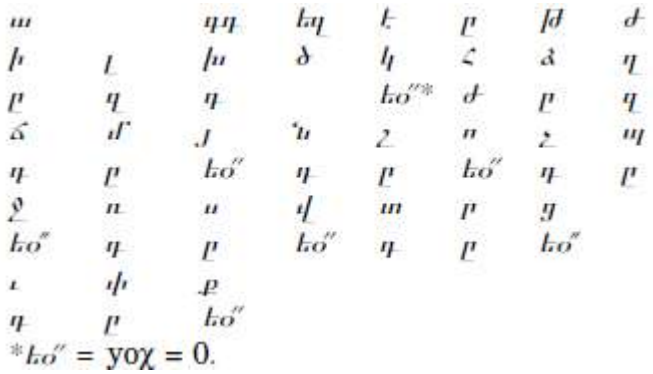

*ьо″ = yoχ = 0.

a	p	kt	ez	ę	ï	t‘	ž
i	l	χ	dz	g	h	c	γ
8	6	4	2	0	10	8	6
dž	m	j	n	š	o	č	b
4	8	0	4	8	0	4	8
č	ŗ	s	v	d	r	ç	
0	4	8	0	4	8	0	
w	p‘	k‘					
4	8	0					

beçal sif. (< azərb. < frs.) – biçarə, zavallı, çarəsiz: **Beçal, axsax da cyarəsiz.** Biçarə, axsaq və çarəsiz.

bedənə (-lər) ism. – sığrçın: **Xoldular da keldi bedənələr da ötməki bilə köknünq toldurdu alarnı (**Məz. 104/105: 40).İstədiklərinə görə O, bildirçin gətirdi, onlara göydən doyunca çörək verdi.

bedənlən ~ Bax: **gövdələn** ~

Bedros (-nunq, -qa, -nu, -nı, -ta, -tan) x. ism. (< Petros yun.) – Pyotr. Həzrət İsanın (ə) həvvarilərindən biri. Bedros adı albanlar içrisində də çox yayğın olmuşdur: **Bedros Tabaxçı.**

beg I (ninq, -ləri) ism. – bəy. Alban dilində bəy anlamında “biy” kəlməsi işlənsə də, bu formaya da rast gəlinməkdədir. Fəqət bu forma mühacir albanlar tərəfindən Osmanlı sultanlarının adına qoşulan titul-ad kimi işlənmişdir: **Mahmud beg**, **Murad beg**, **Süləyman beg.**

beg II Bax: bek

begçi Bax: **bekçi**

Begi ism. – albanlar arasında çox işlənən şəxs adlarından biri: **Toxatlı Xıdır Spender oğlu da Mısır Begi oğlu.** Tokatlı Xıdır İsfəndiyar oğlu və Mısır Begi oğlu.

beglik Bax: **beklik**

beğam (-larğa) sif. (< azərb. < frs) – biqəm, qayğısız, bivec, əhli-kef: **Ögütçi beğamlarğa** (Rom. 2: 20) Əhli-keflərin öyüdçüsü.

beğuzur sif. (< azərb. < frs) – bihüzur, hüzursuz, narahat Bax **tinçsizlix**

beh (-ni, -in) ism. (< azərb. < ər.) – beh, avans. Bütün sifarişin yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün işi icra edənə veriləcək məbləğin öncədən verilən kiçik hissəsi: **Ol behni, xaysın ki menim xardaşım berip edi tabaxçıya...** Qardaşımn tabaqçıya verdiyi o behi...

behbah Bax: **belbağ**

behlə ~ fel. – beh vermək: **Kimesə ki nemə satun alğay da behlagəy anı kümüş bilə.** Kimsə bir şey alanda gümüş pulla beh verər.

bek (-tir, -tirlər, -ni, -lər, -lərgə) // **beg** sif. və zrf. – qəddar, zalım, güclü, bərk, möhkəm, olduqca, həddən artıq: **Çıxara berdinq bizni xoluna duşmanlarımıznınq bizim, törəsizlərninq, beklərgə da baştaxlarğa (**Dan. 3: 32). Sən bizi qanuntanımaz, qəddar və şərəfsiz düşmənlərin əlinə verdin. **Tenqrilik bektir da beg ağır.** Tanrılılq güclülükdür və olduqca ağır (gücdür). **Bek açığlanğan.** Bərk qəzəblənmiş. **Beg aldağan.** Həddən artıq yalançı. **Oğlanları Efremninq, toldurup atqanlar da bek atqanlar, kününə uruşnunq xolların sadaxlarına xaytardılar** (Məz. 77/78: 9). Efrayim övladları - ox atanlarlar və möhkəm atanlar döyüş günü əllərini sallayb geriyə qayıtdılar. **Dağın bek berkəytkən.** Daha möhkəm bərkimiş. **Oğlanları adamnınq, negə dinçə siz bek yürəkli? Nek sövərsiz boşluxnu da izdarsız yalğanlıxnı? (**Məz. 4: 3). Ey insan övladları, nə vaxtadək daş (bərk) ürəkli olacaqsınız? Nə vaxtadək boş şeylərə meyl göstərib yalan axtaracaqsınız? **50 yıl padşahlıx etti, əvəl beg igi, da sonqra beg yaman.** 50 il padşahlıq etdi, əvvəl olduqca yaxşı, sonra isə həddən artıq pis. **Bek küçsüzləngən.** Olduqca gücdən düşmüş. **Ol beg xayğurma başladı xızı üçün padşahnınq.** O, padşahın qızı üçün həddən artıq narahatçılıq keçirməyə başladı. **Beg xızdırğansen öçəşməx bilə duşmanınq üsnə.** Sən düşmənə (düşmənin üzərinə) həddin artıq qəzəblisən **Beg xolay anı tanısarsen.** Onu həddən artıq asan tanıyarsan.

beka ~ Bax: **bekəy** ~

bekağızlı sif. – ipə-sapa yatmayan

bekəy ~ (-iyirmen) fel. – bərkimək, möhkəmlənmək Müq et: **beklə** ~

bekəyt ~ (-mənqiz, -tinq, -ti) Bax: **beklə** ~

bekçi // begçi ism. – gözətçi, keşikçi

Bekeş x. ism. – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından

beklə ~ (-di, -dilər, -gəy edi, -gən) fel. – bərkitmək, möhkəmlətmək Müq et: **bekəy** ~

bekləvüç // beklәvüçi // beklöv (-ün, -lərin) // **beklövüç** (-ün) ism. – kilid, cəftə

bekli sif. – möhkəmləndirilmiş: **Yarağsız, neçik bekli şəhər içinə.** Möhkəmləndirilmiş (möhkəm qorunan) şəhər içindəki kimi silahsız.

beklik (-tir, -tə, -i, -idir, -lər) // **beklix** (-ı) // **beglik** (-tə) ism. – möhkəmlədilmiş qala, yaxşı müdafiə edilən qala divarları, hökm: **Bekliki tibinə burungi yazovnunq.** Birinci hərfin hökmü (təsiri) ilə.

bekliklix ism. – möhkəmlədilmiş qala, yaxşı müdafiə edilən yer, dayanıqlı, sabitlik

beklöv (-ün, -lərin) Bax: **bekləvüç**

beklövüç (-ün) Bax: **bekləvüç**

bel (-imə, -inq, -inqə, -inqni, -i, -ininq, -inə, -in, -indən, -imiz, -imizni, -inqizni, -inqizdə) ism. – bel, bədənin tasla kürək arasındakı hissəsi: **Üç oxnu beli artına suxup edir.** Üç oxunu belinin ardna soxdu.

belə ~ fel. – bələmək **Beşik beliyirmen.** Beşiyin içindəki körpəni bələyirəm.

bela // bəla ism. (< azərb. < ər.) –bəla, müsibət, fəlakət: **Köp türlü belalardan xutxarıpmen.** (Onu) çox cür bəladan qurtarmışam. **Bolmasanq onqaltma, ulu bəlağa tüşərsen.** Sağlamlq olmasa (onu sağaltmasan) böyük bəlaya düçar olarsan.

belbağ (-dan, -ınqnı, -ı, -ın, -ından, -ınqız, -larnı) // **belbah // belbax** ism. – belbağı, qurşaq, kəmər: **Bolğay anqar neçik ton ki, kiyər, neçik belbağ ki, bağlar hər kez belinə kensininq (**Məz. 108/109: 19). (Qarğışı) onu əyninin libası kimi bürüsün, hər gün belinə kəmər tək dolansın! **Kümüş belbağ, 25 kesək, uçu da toğası bilə.** 25 kəsimli (dilimli), uclu və toqqalı kəmər.

belbağsız sif. – belbağısız, kəmərsiz, qurşaqsız

belbah Bax: **belbağ**

belbax Bax: **belbağ**

belgili (-dir, -dirlər, -ninq, -gə, -si) // bergili sif. – tanınmış, məşhur, məlum, aydın: **Da belgili, uludur sağışı Tenqri xuluxununq ki, köründi ten bilə, könüldü Can bilə, belgirdi friştələrgə, karozel boldu gurkçilərgə, inamlı boldu dunyağa da ağındı haybat bilə** (1Tim. 3: 16). Möminliyin sirri məlumdur: Tanrı cismən zühur etdi, Müqəddəs Ruh tərəfindən təsdiq olundu, mələklərə göründü, millətlərə vəz olundu, dünyada Ona iman edildi, izzətlə göyə çəkildi. **Kerək törəçilər belgili bilip tügəl yoluxqan işni** (Mxitar Qoşun "Törə bitiqi"ndən) Hakimlər gərək bütün hadisəni aydın təsəvvür etsinlər.

belgilik // belgilix ism. - əlamət, işarə, açıqlanma: **Asrı ulu suv... alıp 2 tiyirmannı xala tibinə ... ketti, alay ki yerləri da belgilix bolmadi.** Aşırı sel ... qala dibindəki 2 dəyirmanı (ağuşuna) alıb... apardı, yerlərində əlamət belə qalmadı. **Bergəy sizgə Canın eslilikninq da belgilikninq bilməxi bilə kensininq** (Ef. 1: 17). Çünki sizə müdriklik Ruhu və onu dərk etmək üçün əlamət verdi. **Belgili etməxi sözlərinqninq yarıxlı da axıllı etər oğlanlarnı** (Məz. 118/119: 130). Kəlamının açıqlanması nur saçır, hər nadanı ağıllandırır.

belgir ~ (-mə, -di, -dix, -iptir, -ir. -iyir, -miyir edi, -gəysen, -gəy, -gəysiz. –sə, -sər, -sərbiz, -məlidir, ~məli edi. –göndir, -gənninq, -gəninə, -gənin, -gənində, -məxkə, -məxi, -məxinə) fel. – məlumat vermək, məlumatlandırmaq, bilgiləndirmək, açqlamaq, izah etmək: **Biy, kimdir adam ki, belgirğəysen sen anqar ya oğlu adamnınq ki, heseplərsen nemə anı nemə?** (Məz. 143/144: 3). Ya Rəbb, insan kimdir ki, qayğısına qalırsan, bəşər övladı kimdir ki, onu bilgiləndirirsən?

belgiri Bax: **belgili**

belgirt ~ (-mə, -inqiz, -tim, -tinq, -ti, -tix, -tilər. -mədi, -irlər, -iyir, -kəy, -kəylər. –məsənqiz, ~məx, -məxninq, -məxkə, -məxtən, -məxi, -məxindən, -məxlərinə) // **bilgirt** ~ fel. – bəlirtmək, məlumatlandırmaq, açıqlamaq: **Tapununquz Eyəmizgə da sarnanqız atın anınq, belgirtinqiz gurkçilər arasına işin anınq (**Məz. 104/105: 1). Rəbbə ibadət edin, ismini səsləyin, əməllərini bütpərəstlər arasında elan edin! **Yoxsa "ekinçi" aytmax bilə belgirtiyir teprətmə anı, neçik yaratılğanlarnınq teşkirilməxin ki, toxtalğan bolğaylar teprənməgənlər (**İbr. 12: 27). «Bir dəfə də» sözü bunu göstərir: sarsıla bilən, yəni yaradılmış şeylər aradan qaldırılacaq ki, sarsıla bilməyənlər daim var olsunlar.

belgirtməx ism. – elan, bildiriş, bəyanat: **Alaysa, til tek belgirtməx üçündür dügül inanğanlar üçün, yoxsa inamsızlar üçün; evet markarelik dügül inamsızlar üçün, yoxsa inamlılar üçün (**1Kor. 14: 22). Beləliklə, naməlum dillər

iman edənlər üçün deyil, imansızlar üçün bir bəyanatdır. Peyğəmbərlik isə iman etməyənlər üçün deyil, imanlılar üçündür.

belgirtməxlix f. ism. – açıqlama, aşkar: **Hər birinə başxa beriliptir belgirtmaxlixi Cannınq hər birisininq faydasına (**1Kor. 12: 7). Lakin Ruh hər kəsə xeyri üçün aşkar olunur.

belgirtüçi ism. – bəlirtici, məlumatlandırıcı, aşkarlayıcı, aydınladıcı: **Zera tiridir sözi Tenqrininq da belgirtüçi da iti barça ekiyanlı xılıçtan (**İbr. 4: 12). Çünki Tanrının sözü həmişəyaşardır, aydınladıcıdır və ikiağızlı qılıncdan daha itidir.

belgisiz (-dir, -ninq, -gə, -ni, -də, -lər, -lərgə, -lərni, -lərdə, -lərin) sif. - əlamətsiz, işarəsiz, izsiz: **Ol çaxta ol əmanətkar andan ant bilə xutulur ki, aninqkibik ziyan xoyulğan nemə üçün belgisiz da keçikilməgən səbəp bolmadı.** Həmin vaxt əmanətçi ondan and içməklə qurtular və bildirər ki, əmanətə verilmiş əşyalara ziyan dəydiyi barədə heç bir işarə (dəlil) yoxdur və onun tərəfindən heç bir bağışlanılmaz xətaya yol verilməmişdir.

belgisizlən ~ (-iyir) fel. – diqqətdən kənarda qalmaq, heç nə ilə diqqət çəkməyən duruma düşmək, unudulmaq

belki bağ. (< azərb. < frs.) – bəlkə

uruş ism. – vuruş, savaş, müharibə

beltəg sif. – pəltək

Benediq Bax: **Venediq**

Beneş x. ism. – albanlar atasında yayğın şəxs adlarından biri. Bu ad azərbaycanlılar arasında Bəniş // Bəndiş formasında bu gün də yaşamaqdadır.: **Uçmaxlı canlı Kirkor Beneş oğlu.** Rəhmətlik (cənnətlik) Qriqori Beneş oğlu.

benqzə ~ (-r, -gənninq, -məx, -məxnınq) – bənzəmək, oxşamaq Bax: **oxşa** ~

benqzəməx ism. – bənzərlik, oxşarlq

ber ~ (-mə, -məgə, -məmə, -iyim, -gin, -sin, -iyix, -əlix, -əlik, -inqiz, -sinlər, -miyim, -mə, -məgin, -məsin, -mənqiz, -dim, -dinq, -di, -dix, -dinqiz, -dilər, -mədim, -mədinq, -mədi, -mədix, -mədinqiz, -mədilər, -dinq esənq, -di esə, -mədinq esə, -ipmen, -ipsen, -iptir, -iptirlər, -ip edi, -ip edir, -ip edix, -ip edi esə, -irmen, -irsen, -ir, -ər, -irsiz, -irlər, -mən, -məndir, -məmdir, -məssen, -məs, -məstir, -məsbiz, -məslər, -ir edim, -ir edinq, -ür edim, -ər edinq, -ir edi, -ir edix, -irlər edi, -məs edi, -məslər edi, -iymen, -imen, -isen, -iy, -ibiz, -isiz, -ilər, -məy, -məylər, -iy edinq, -iy edi, -iy edilər, -iyirmen, -iyirsen, -iyermen, -iyir, -iyirbiz, -iyirsiz, -iyirlər, -miyirmen, -miyir**,** -iyir edinq, -iyir edi, -iyir edilər, -iyirlər edi, -əcəklər, -gəymen, -gəysen, -gəy, -gəybiz, -gəysiz, -gəylər, -məgəysen, -məgəy, -məgəysiz, -məgəylər, -gəy edi, -giy edi, -gəy edix, -gəy edinqiz, -məgiy edim, -məgəy edi, -səm, -sənq, -sə, -səx, -sənqiz, -sələr, -məsəm, -məsənq, -məsə, -məsələr. –səm edi, -sə edi, -sələr edi. –məsə edi, -məsə edilər, -sərmen, -sərsen, -sər, -sərbiz, -sərsiz, -sərlər. –misərsen, -misər, -məli edim, -məli edirlər, -ip, -gինçə, -gən, -gəndir, -gənninq, -gəngə, -gəndə, -gəndən, -gənimə, -gəninq, -gəninqninq, -gəninqninq –gəni, -gəninə, -gənin, -gənində, -gənindən, -gənlər, -gənlərgə, -gənləri, -gənlərinqni, -məgənlər, -gən bolgaymen, -gən bolğay, -gən bolğaylar, -məx, -mək, -məxninq, -məxkə, -məxni, -məxtə, -məxtən, -məxim, -məxi, -məxidir, -məxininq, -məxinə, -məxin, -məxində, -məxindən, -məximiz, -məxlər, -məxləri, -məməx, -ip) fel. – vermək:

Kimlərgə berirsen bunlarnı? Canlarğa. Bunları kimlərə verirsən? Canlara. **Ant berimen sizgə birgə sarnama bitiklərni allarına barça ari xardaşlarnınq (**1 Sal. 5: 27). Sizə and verirəm ki, bu məktubu bütün saf bacı-qardaşlara oxuyun **Evet ğuyslar üçün boyrux nemə Eyəmizdən yoxtur, evet ögüt berimen, neçik ki bir yarlığamalığa Eyəmizdən inamlı bolmağa (**1 Kop 7: 25). İndi isə bakirə qızlara gəlincə, bu barədə Rəbdən əmr almamışam. Amma etibara layiq olmaq üçün Rəbbin mərhəmətinə nail olmuş bir insan kimi öz nəsihətlərimi verirəm. **Anınq üçün biz də şükür berirbiz Tenqrigə eksiksiz ki, alıp işitməxin sözininq Tenqrininq bizdən yöpsündünqüz dügül alay, neçik adam sözin, yoxsa könülük bilə sözin Tenqrininq, xaysi ki onquptur da sizdə, inanğanlarda** (1 Sol. 2: 13). Biz də dayanmadan Allaha şükür edirik ki, siz bizdən eşitdiyiniz Allah kəlamını qəbul edəndə onu bəşəri söz kimi deyil, həqiqətən, Allahın kəlamı olaraq qəbul etdiniz. Siz imanlılarda fəaliyyət göstərən də bu kəlamdır. **Tanıxlıx berimen barça adamlarğa, kim ki sünətlənsə ki, borçludur barça örenkni tügəlləmə (**Qal. 5: 3). Sünnət olunan hər adama yenə şəhadət edirəm (verirəm) ki, elə bir adam bütün Qanuna əməl etməyə borcludur. **Bir yıl birgəmə turdu da meni xızlıxımdan xoydu da halikkə manqa nemə berməgə kləməstir** (Albanların məhkəmə sənədlərindən). O mənimlə bir il yaşadı və bakirəliyimdən məhrum etdi, hələ də əvəzində bir şey vermək istəmir.

bergəy ~ Bax: **berkəy** ~

berqayt ~ Bax: **berkayt** ~

bergili Bax: **belgili**

beri I (-dir) zrf. – bəri, bura: **Xaysı barışlıx boldu Turlununq beri yanına, zera Olax biyininq da elçiləri kelip edi beri yanğa.** Sülh szişi Turlu (Dnestr) çayının bəri üzündə imzalandı, belə ki, Olax (Moldova) bəyi və elçiləri bəri sahilə gəlmişdilər. **Bolsun atı Eyəmizninq alğışlı bundan beri çax menqilikkə dinqrə.** Alqışlı olsun Rəbbimizin adı bundan sonra (bəri) əbədiyyətədək.

beri II Bax: **ariberi**

berigənçə zrf. – çatınca, varınca: **Çax Stimboldan Sahak bilə yoldaşlıyın bir kemi icyinə berigənçə keldi.** İstanbuldan Sahakla gəmi ilə gəlincə yoldaşlıq etdik.

berilövlü sif. satqın, icarəyə verilən

berin ism. – sədəqə, nəzir

berin ~ (-məgə, -inqiz, -miyix, -dim, -di, -mədi, -iptir, -iptirlər, -ip edi, -iy edi, -iy edilər, -iyirmen, -iyirsen, -iyir, -iyirbiz, -iyirlər, -gəy, -məgəylər, -gəy edi, -giy edi, -sələr, -gən, -gəndir, -gəndirlər, -gənlər, -gənlərgə, -məgən, -məx, -ip) - təslim olmaq, satılmaq, tabe olmaq: **Evet ki xanlar alar ündəlir, kimlərninq ki xolu tibinə türlü türlü millətlər beriniptirlər ulusları bilə da özgə biyliklərdən xarac alırlar.** Əlbəttə, xanlar onlar (o admlar) adlandırılırlar ki, əlinin altına müxtəlif millətlər girib, ölkələri ilə birlikdə tabe olublar və digər böyüklərdən xərac alırlar.

beringən ism. - təəbə: **Ermenilər bizgə beringənlər.** Ermənilər bizim təəbələrimizdir (bizə tabedirlər).

beriv Bax: **ari-beri**

berk sif. – bərk, möhkəm: **Bol manqa, Tenqri, işançım da yerim berk tirgizmə meni, zera txatalğanım da işançım menim sensen** (Məz. 70/71: 3).

Mənə sığınacaq yeri, möhkəm qaya ol, qoy əmrinlə hər vaxt ora girib qurtulum. Çünki qayam da Sən, qalam da Sənsən. Bax: **bek**

berkət ~ Bax: **berkəyt** ~

berkəy ~ (-di, -iptirlər, -iyirmen, -gən, -ip) // **bergəy** ~ (-iyirmen) fel. – bərqərar olmaq, bərkimək, möhkəmlənmək, sabitləşmək:

berkəyt ~ (-mə, -kin, -mənqiz, -tinq, -ti, -iy edi, -iyirmen, -iyir, -sər, -kən, -kəndir, -kənlər, -məx, -məxninq, -məxtə, -ip) // **berkiyt** ~ (-ti, -iyir) // **bergəyt** ~ // **berkət** ~ (-ip) // **berkirt** ~ // **berkit** ~ (-mə, -məgə, -tim, -tinq, -ti, -tik, -tix, -tilər, -iptir, -ip edilər, -irmen. -iyirmen, -iyirbiz, -kəy, –sərmen, -kən, -kəndir. -ip) fel. – bərkitmək, möhkəmləndirmək: **Berkirt canıma menim xorxulu ölər künümnü da xorxusun tamuxnunq da sövükün uçmaxnınq.** Ürəyimdə ölüm gününün qorxusunu, cəhənnəm qorxusunu və cənnət sevgisini möhkəmləndir.

berkin ~ (di, -iptir; -ir; -gəy; -ip) fel. - bərqərar olmaq, bərkimək, möhkəmləmək, sabitləşmək: **Tenqrininq inamı adam oğlununq yürəkinə berkinip alarnınq canını yarıxlatır.** Ürəklərdə möhkəmlənən (brqərar olan) Tanrı inamı insanların ruhlarını nurlandırır (işıqlandırır). Müq. et: **berkəy** ~

berkirt ~ Bax: **berkəyt** ~

berkit ~ Bax: **berkəyt** ~

berkiyt ~ Bax: **berkayt** ~

berklən ~ fel. – bərkimək, möhkəmlənmək: **Neçik bu berklənir da xaçan ki isilik yarlığamaxınınq Tenqrininq kelsə, bolıyır erilgən.** Bu, bərkidiyi kimi, Tanrı nuru gəldikdə, eləcə də əriyir.

berklik (kə, -ni, -tə, -inq, -inqninq, -in, -inə, -lərni, -lərin) // **berklix** // **berlik** ism. – bərklik, möhkəmlik, qala: **Zera yarağ xuluxumuznunq bizim düğüldür tenli, yoxsa xuvatlı Tenqridən buzmağa berkliklərni (**II Kor. 10: 4). Ona görə ki döyüş silahlarımız cisimdən düzəldilən silahlar deyil, qalaları dağıdan ilahi qüvvəyə malik silahlardır. **Xoyunquz yürəkinqizni sizinq üsnə xuvatlılarınınq anınq, ulaşınqız berkliklərin anınq (**Məz. 47/48: 14). Ürəklərinizi onun qüvvəsi ilə doldurun, onun möhkəmliyinə ulaşın (çatın).

berli Bax: **beri**

berlik Bax: **berklik**

bermə Bax: **berin**

berməx (-ində, -lər) Bax: **berin**

berməxlix (-lər) Bax: **berin**

bernələ ~ fel. – hədiyyə etmək, sədəqə vermək, nəzir etmək: **Açıp xaznaların bernələdilər Krisdosnu...** Açıb xəzinələrini Məsihə nəzir verdilər...

berüçi (-sen, -dir, -dirlər, -ninq, -gə, -ni, -lər, lərgə) // **berüçü** (-dürlər) – verən, təqdim edən, təmin edən, verici, təqdimatçı, təminatçı: **Bəraxmalarnınq berüçi Jisustur.** Xeyir-dua verən İsadır. **Küfür berüçi edim.** Söyüş yağdıran (söyüş verici) idim.

beslə ~ (-nqiz, -dim, -dinq, -di, -p esə, -r, besliyirmen, -gəy, -gən, -gənlərninqdir, -məxkə, -məxi) fel. – bəsləmək: **Tüzdəgi yaş otta anda sığındırdı meni da suvunda tinçlixninq beslədi meni // Yaş ot tüzündə anda sığındırdı meni da tinçlixində suvlarnnq beslədi meni // Yaş otlu tüz yerdə tindirdi meni**

da suvnunq tinçlixinə beslədi meni (Məz. 22/23: 2). O məni yaşıl çəmənlərdə dincəldir, sakit axan sular kənarında bəsləyir.

beslən ~ (-dim, -iyirmen, -gəysen, -məgəy, -gən, -məx, -məxkə) fel. – bəslənmək: **Aruvlux bilə besləngən.** Təmizliklə bəslənmiş.

besləndaş ism. – birlikdə bəslənmişlər, bir yerdə böyümüş olanlar

beslənməx (-ninq) f. ism. – bəslənmə, qida: [**...**] **xarındagi yerninq, neçik çereptən terililər ki, bar kendilərdə üç xauvatı bitişkənlərninq: toğmaxnınq, artmaxnınq da beslənməxninq da seziklikindən xarmalanmaxnınq.** (- Hansılardır canlılar? – Heyvanlar, bitkilər və) yerdə yaşayanlar, yəni çanaqlılar ki, üç qüvvəyə sahibdirlər: doğuluş, çoxalma və bəslənmə və hiss etmə (Qriqori hamamanın "Albam dilinin qrammatikası" kitabından).

besləvüçi sif. – bəsləyici

beslə-yedir ~ fel. – bəsləyib-yedirtmək, yedirdib-bəsləmək

beş (-kə, -ni, -sinə, -sində) say. – beş: **Beş örüm alır sürkülməxtə.** Sürünərək beş dəfə burulur (dövrə vurur, dolanır). **Əvəlgi yazıp edilər ki, junvarnınq beşsinə ulukün etiyirbiz: ertə Avedumnunq da keçəgə Cnunt da ekinçi kününə ertə, xaysı ki junvarnınq altısıdır, Mgrdutiunun Krisdosnunq... Evet ol ki, beşsinə ertə Avedumnu ulukün etkəybiz, tolu barça yalğanlıx bilədir, zera ki Avedum ulukünü bizdə bizim hesepimizgə körə abrilninq altısınadır.** Keçmişlərdə yazıblar ki, biz bayramı yanvar ayının beşində qeyd edirik.: Müjdəni səhər, Miladı axşam, ayın altısına təsadüf edən o biri günsə Məsihin vəftizini, bayram edirik... Bununla belə, bizim yanvarın beşində Müjdəni qeyd etməmiz tamamilə yalandır, çünki Müjdə bayramı bizdə aprelin altısındadır.

-Xaysılardırlar beş cınsları Bıladonınq?

-İlk rəng da biçişdir, xaysı ki köz bilı korüniyir. Ekinçi avazdır, xaysı ki xulax bilə işitilir. Üçünçi səsidir, xaysı ki, ... burun bilə xoxulanır. Dörtünçi tahimdir, xaysı ki yeməxlix bilə, ... ağız bilə xoşlanır, ... tahimlənir. Beşinçi ağır da yenqil, isi da sovux, xaysı ki xarmalamax bilə anqlanır. Bu beş seziklik bilədirlər barça sezilgənli etilgənlərninq tanımaxlıxları (tanamaxlxları) (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"nın XVl əsrdə Avedik tərəfindən redaktə edilmiş hissəsindən).

-Platonun beş cinsi hamsılardır?

-Birincisi göz ilə görünən rəng və formadr. İkinci səsdir ki, qulaqla eşidilir. Üçüncüsü iydir ki, ... burunla duyulur. Dördüncüsü yemək zamanı ... ağızla hiss edilən daddır. Beşincisi ağır-yüngül, isti-soyuqdur ki, lamisə üzvü ilə sezilir. Bu beş hisslə qavranıla bilən hər şey qavranılır.

Sövükləri cinslərninq. Millətlərin sevimliləri.

beşə Bax: **peşə**

beşər zrf. – beş-beş

beşik ism. – beşik: **Neçik ki keldilər calatlar ol oğlannı öldürməgə, tek ansızım üzüldü bağları beşikninq da oğlan tiri teni bilə uçup ağındı kökkə da xoşuldı ol canlarğa.** Cəlladlar o oğlanı öldürmək məqsədi ilə yaxınlaşar-yaxınlaşmaz, beşiyin bağları gözlənilmədən üzüldülər və uşaq canlı bədəni ilə birlikdə göylərə yüksəldildi və oradakı ruhlara qoşuldu.

beşinçi s. sayı. – beşinci: **Beşinçi ülüş.** Beşinci hissə.

beşlə ~ Bax: **beslə** ~

beşsi Bax: **beş**

Beşyolduz ism. – Beş ulduz. Astronomik bürclərdən birinin adı. "Araba", "Araba beşyolduzu" adları ilə də məlumdur. Ayı bürcünə uyğun gəlir.

betər sif. (< azərb. < frs.) – betər, daha pis

bez ism. – bez. Parça növlərindən biri, bez parça: **On arşın mamux bezi.** On arşın pambıq bezi.

bez ~ fel. – bezmək, cana yığılmaq, cana doymaq: **Men bezərmen borçundan da kləmən neməni bilmə.** Mən onun borclarından bezmişəm və heç nə bilmək istəmirəm.

bezirgən (-nınq, -lar, -larnınq, -larğa, -larda, -lardan, -ın) ism. (frs) – tacir

bezirgənliq (-ninq, -lərin, -in) // **bezirgənlix** (-kə) // **bezirganlıx** ism. – tacirlik

bezirgənliyin zrf. – tacir kimi

bezirgənvari sif. – tacirvari, tacirə bənzər

bezən ~ fel. – bəzənmək: **Bezənip kiyinişlər bilə altundan, türlu-türlü kiyinişlər bilə...** Zərzibadan geyimlər və cürəbəcür geyimlərlə bəzənib...

bezövlü sif. – bəzəkli, bər-bəzəkli: **Közünq açıp, körklü xatın körsənq, kiyinişli da bezövlü, bolmağay ki, anqar suxlanğaysen.** Gözünü açıb görgəmli (yaraşıqlı), geyimli-keçimli, bərli-bəzəkli bir xanım görsən, ona aludə olmağa cəhd etmə.

bə: ədat – bə. Azərbaycan türkcəsində (əsasən Naxçıvan ağzında) və daha çox Türkiyə türkcəsində rastlanan bu ədat bəzən ara söz kimi də çıxış edə bilir. Alban türkcəsində onun ədat və ya ara söz olduğunu müəyyən etmək bir o qədər də asan deyil: **Birər at bə kirdilər suva barısı bir oğurdan.** Hərəsi bir atla birdən çaya girdilər. **Zera artar üçün küç bə kimsə ölər, yoxsa yaxşı üçün, şahat ki, ilgəri çıxqay kimsə ölmə (**Rom 5: 7). Əməlisaleh bir adam uğrunda kiminsə ölməsi çətin işdir; bəlkə də yaxşı bir adam uğrunda kimsə ölməyə cəsarət edər.

bəbə ism. – bəbə, körpə, südəmər uşaq

bədenlən ~ Bax: **bedənlən** ~

bəla Bax: **bela**

bənt // bənd ism. (frs.) – bənd

bəraxma (-mnı, -nqnı, -lar) ism. (yun.) – sağıamlıq, rifah, hüzur, dinclik: **Köp kez tana** (tına) **turdu boyum menim alar bilə ki, kləməslər edi bəraxmamnı (xaysıları) ki, körəlməs edilər sağlıxnı (**Məz. 119/120: 6). Çox dəfə mənim sülh, hüzur və əmin-amanlıq içərisində olmamı istəməyənlərlə birlikdə oldum. **Sanqa çaxırıyırbiz, Biy da Tenqri, seni tapunıyırbiz, engin bizgə da bu keçəni da ber bəraxmanqnı seninq canımızğa.** Sənə səslənirik, Rəbbimiz və Tanrımız, yanımıza en və bu gecə bizə hüzur ver.

bəraxmax fel. – sağlq arzulamaq: **Hreşdağabed Kapriel... bəraxmax etti anı, aytıp: Sövünçlük sanqa, tolu başxış bilə!** Mələk Cəbrayl ona hüzur və sağlq arzulayaraq dedi: "Xoş müjdə, səni hüzur gözləyir".

bəraxmaxlıx ism. – təbrik, salamlama: **Aşagerdlərin kensininq karozluxqa Avedarannı yebergəndə sımarlıyır alarğa ki, eglənməgəylər da dağı ki bəraxmaxlıx yolda bir kimsəgə berməgəylər.** Şagirdlərini İncili təbliğ etmək

üçün göndərərkən onlara tapşırdı ki, yolda yubanmasınlar və kimsəni salamlamasınlar (kimsəyə salam verməsinlər).

bərəkə Bax: **bərəkət**

bərəkət (-i, -tin, -indən) ism. (< azərb. < ər.) – bərəkət

bərəkətli sif. – bərəkətli: **Bərəkətli da biyənçli sunmaxı alarnınq Biy Tenqrigə...** Onların Tanrıya olan bərəkətli və xoş qurbanları...

bəyaz sif (ər.) – bəyaz, ağ: **Rast keldilər bir övdə yaşç içində çibala, beg bəyaz, budur ax.** Bir evdə yeşiyin içində bəyaz, yəni ağ bala rast gəldilər.

biblioteka (-sında) // **biblioteğa** (-da) ism. (slv.) kitabxana. Bu kəlmə mühacir albanların dilində (alban dilinin Krım dialektində) alınma söz kimi işlənmişdir.

Bibliya (-da) // **bibliya** (-lar) ism. İncil. Bu kəlmə mühacir albanların dilində (Krım dialektində) alınma söz kimi işlənmişdir. Bax: **Avedaran**

biç ~ (-mə, -tim, -tinq, -ti, -ərmen, -məndir, ~kəy, -kəylər. –sər, -məx) fel – biçmək, kəsmək: **Xaysıları ki saban sürərlər edi yaş bilə, süvünçlük bilə biçkəylər (**Məz. 125/126: 5). Tər ilə kotan sürənlər sevinc ilə biçəcəklər.

biçax // biçaq ism. – bıçaq

biçaxçı ism. – bıçaqçı, bıçaq ustası, bıçaq düzəldən

biçaxla ~ fel. – bıçaqlamaq: **Klədi meni biçaxlamağa.** Məni bıçaqlamaq istədi.

biçə ism. – sahibə Müq. et: **bikə**

biçən (-dir, -ninq, -gə, -ni, -in, -lər, -lərni) ism. – biçilmiş və heyvana verilməmişdən öncə havada qurudulan saman:

biçənlik (-kə, -lər) ism. – biçənək

biçil ~ (-gən, -gənlər) – biçilmək

biçisinə Bax: **biçiş**

biçiş ism. – biçiş, biçimləmə: **Biçiş, sürət ya körüm, xaysı ki özgədən ilgəri keliptir.** Özgələrdən gəlmə biçiş tərzi və ya forması.

biçişlənməx fel – biçimlənmək, formalaşmaq

bicyişli sif. – 1. biçimli, formalı; 2. ümumi ism: **Biçişli ündəliyir, xaysı ki nemə barlıxnı aytıyır, neçik ki adam, at, xoy, bizov, çele.** Ümumi isim ona deyilir ki, adam, at, qoyun, buzov, dana kimi şeyləri bildirir.

biçişsiz sif. – biçimsiz, formasız: **Rəngsiz ya biçişsiz.** Rəngsiz və ya biçimsiz (formasız).

biçməx f. ism. – biçmə, kəsmə, forma vermə

biçtir ~ (-dim, -dinq, -di) fel. – biçdirmək

biçuçi sif. – biçici, kəsici

bikə (-dir, -gə, -dən, -si, -sidir, -sininq, -sinə, -miz, -lərninq) // **biykə** (-dir, -ni, -si. –lər) // **bikkə** ism. – bikə, zadəgan xanım, xanım, sahibə: **Bikələrninq bikəsi.** Xanımlar xanımı. **Neçik közü xuluxçınınq (xaravaşnınq) xoluna bikəsininq kendininq (***Məz. 122/123:* 2). Xanımının əlinə baxan kəniz tək . **Biykə, aytarmen, friştələrninq, biykə adamlarnınq, biykə şaytanlarnınq.** Deyirəm ki, (o,) mələklərin, insanların və şeytanların sahibəsidir.

bikəçə ism. – xalacan. "Xala" sözünün əzizləmə forması: **Bikəçə Minə xatın.** Xalam (sevimli xalam, əziz xalam) Minə xatun.

bikir ism. (ər.) – bakirə, sonsuz qadın

bikkə Bax: **bikə**

bil ~ (-mə, -məgə, -məmə, -iyim, -gin, -sin, -iyix, -iyik, -inqiz, -sinlər, -məsin, -dim, -dinq, -di, -dix, -dinqiz, -dilər, -mədim, -mədi, -mədix, -mədilər, -gəymen, -gəysen, -gəy, -gəybiz, -gəysiz, -gəylər; -gəy edim, -gəy edim, -giy edi. -ipbiz, -iptir, -irmen, -irsen, -irmisen, -ir, -irbiz, -irsiz, -irmisiz, -irlər, -mən, -məm, -məndir, -məssen, -məsmisen, -məs, -məstir, -məsbiz, -məzbiz, -məssiz, -məslər, -ir edim, -ir edi, -ir edinqiz; -məs edim, -məs edi, -məs edir, -məslər edi, -məslər edilər, -məslər edi esə, -ir esənq, -ir esəx də, -məs esə, -məs esənqiz, -iy edi, -iy edilər, -məy, -məy edi, -iyirsen, -iyir, -iyirlər, -miyir, -məyiyir, -məgəymen, -məgəy, -məgəybiz, -məgəylər, -gəy edi, -giy edi, -səm, -sənq, -sə, -sənqiz, -sələr, -məsəm, -məsənq, -məsə, -məsələr, -sənq edi, -sə edi, -sər, -sərlər, –məsər, -məlidir, -gən, -gən-, -gənlərgə, -məgənlərni, -gənlərdən, -gənim, -gənimə, -gənimizgə, -gənlərin, -gənlərinə, əməgən, -məgənlər, -məgənlərni, -məgənim, -məmisə, -məx, -məxninq, -məxkə, -məxni, -məxtən, -məxinq, -məxinqninq, -məxinqni, -məxinqdən, -məxi, -məxidir, -məxinə, -məxin, -məxindən, -məxinqiz, -məxlərni, -məxlərindən. –məməxninq, məməxni, -məməxtən, -digindən, -ip, -b, -mıyın, -minçə) fel. – bilmək: **İşni bilməgən.** İşini bilməyən. **Bilmədi aytma.** Deyə bilmədi.

bilə (-dir, -men, -sen, -dir, -dır, -biz, -dirlər) // **bilən** bağ. – ilə: **Ol yanına yüzünə kozü bilə burnun keskən.** Üzünün o tərəfində gözü ilə burnu kəsikdir. **Axça bilə satun alğan.** Axça ilə satın alınmış. **Raxi, hər türlü içki, ne bilə esirmə bolur.** Sərxoşlq gətirən araq və hər cür içki ilə. **Ayaxı bilə xarnına urdu.** Ayağı ilə qarnına vurdu. **Tüz xulaxı yanına başı üstü bilə keskən ulu yara söväki bilə.** Düz qulağı ilə başının üstündə sümüyünə qədər işləyən dərin kəsik yarası. **Egər kimesə barır egəç yol bilə da körgəy bularğan tuvar xaranı...** Əgər kim isə yol ilə gedərkən (gedəndə) azmış mal-qara görərsə... **Bütöv xurbannı tüzəlgən sunıyım sanqa xoçlar bilə da temyən(lar) bilə da sanqa sunıyım tuvarlar bilə (tuvarlar da eçkilər) // Xurbanlar tüz u tolu sunıyım sanqa xoy bilə da temyən bilə da sanqa sunıyım ögüzlər da eçkilər (***Məz. 65/66:*** 15).

Kökəldilmiş heyvanları
Sənin üçün yandırma qurbanı verəcəyəm.
Qoçların xoş tüstüsü Sənə sarı qalxacaq,
Təkələri, öküzləri qurban gətirəcəyəm.

bilək (-im, -imni, -inq, -inqninq, -i, -ində, -imiz, -ləri, -lərin, -lərində) ism. – bilək, qolun əllə dirsək arasındakı hissəsi. Məc. mən: əzələ, güc: **Biləktən kürəşkə tutuşqan.** Biləkləri ilə savaşmaq.

bilən Bax: **bilə**

biləşkəy Bax: **birləş** ~ (kəy)

biləzük (-gə) // **bıləzük** ism. – bilərzik, qolbağı

bildir ~ (-mə, -məgə, -dim, -dilər, -mədilər, -ir, -imen, -iy edi, -iyirlər, -gəy, -məgəy, -sələr, -gən, -gəngə, -gən bolğay, -məx) fel. – bildirmək, xəbərdar etmək

bildirt ~ (-tim, -tinq, -ti, -əcəx) fel. – bildirtmək, xəbərdar etdirmək

bilgən-bilməgən sif. – bilinən və bilinməyən (bütün), mümkün olan bütün: **Bilgən-bilməgən yazxlar.** Bilinən və bilinməyən mövcud bütün günahlar.

bilik ism. – bilik, elm

bilikli (-dir, -lər) sif. – bilikli, savadlı, məlumatlı, xəbərdar, elmli: **Örenkkə bilikli etkin meni, Biy, yolların könülükünqnünq seninq da izdiyim anı hər vaxt (**Məz. 118/119: 33). Ya Rəbb, Sən mənə qaydalarının yolunu öyrət, onlara axıradək əməl edəcəyəm. **Yeber, Biy, yarıxını da yarıxlat esimni da sağışımnı menim bilikli yarıx bilə da xaramğu yazıxımnı tas et esimdən menim.** Ya Rəbb, göndər öz ziyanı və aydınlat şüurumu öz elm nurun ilə və düşüncələrimdən günahları (qaranlıq və günah fikirləri) təmizlə.

biliklik (-ninq, -kə, -ni, -tən, -im, -inq, -inqninq, -i, -ininq, -inə, -indən) ism. – məlumatlılıq, biliklilik: **4-ünçi, bu vaxtlarda biliklik eksildi ki, biliklik bolsa edi, bolur edix sinap da tanqlap zamanəsinə körə** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi" kitabından). Dördüncü, hazırki zamanda biliklilik səviyyəsi azalmışdır ki, əgər biliklilik səviyyəmiz yüksək olsaydı, tədqiqat aparar və zamanəmizə görə ən mütərəqqi qanunları seçərdik.

biliksiz (-dir, -dirlər, -lər, -lərgə, -lərni, -lərdən) sif. – biliksiz, məlumatsız, savadsız, kəmsavad, cahil, nadan: **Egər kimesə biliksiz esə, övrənsin.** Əgər kim isə biliksizdirsə, öyrənsin.

biliksizlik (-ni, -tən, -imninq, -imni, -imdən, -i, -indən, -ləri) // **biliksizlix** (-tən) ism. – biliksizlik, məlumatsızlıq, savadsızlıq, nadanlıq, cəhalət: **Ki əvəldən küfür berüçi edim, da körəlməvüçi da duşmanlavuçı, yoxsa taptım yarlıxamaxlıx, zera anı biliksizliktən da inamsızlıqtan etər edim (**1 Tim. 1: 13). Əvvəllər Ona küfr edən, təqibçi və söyüşkən olduğum halda mənə mərhəmət edildi. Çünki nə etdimsə, cahillik və imansızlıq üzündən etdim. **Tas et menim canımdan xaramğulu yazxnı da biliksizlikni.** Canımdan qaranlq günahlarımı və cahilliyimi dəf et.

bilin ~ (-mə, -məgə, -iyim, -di, -dilər, -irmen, -irsiz, -məm, -məs, -məstir, -iyirmen, -gəy, -sə, -məsə, -gəngə, -gənlərinə, -ip) fel. – şhadət vermək, təsdiq etmək, bəlli etmək: **Borç bilindilər.** Onlar borcu təsdiqlədilər. **Ol çaxta yarğuçılar anınqkibik işni baxmax kerək tanıxlıxqa körə da bilingənlərinə körə** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi" kitabından). Bu zaman (belə olan halda) hakimlər buna bənzər halları şahid ifadələri və şəhadətlər əsasında nəzərdən keçirməlidirlər.

bilingən ism. – şəhadət, təsdiq, şahid ifadəsi: **Bilingənlərinə körə.** Şahid ifadələrinə görə.

bilinməxlix Bax: **bilingən**

Bilkə x. ism. alban türkləri arasında yayğın olan qadın adlarından biri: **Biy-Ata xatunu Bilkə.** Bəy-Atanın arvadı Bilkə.

bilməkləsəniz // bilməxləsəniz // **bilmə kləsənqiz** – bilmək istəsəniz

bilməx Bax: **bilik**

bilməxlix (-ninq, -kə, -ni, -nı, -tə, -tən, -lər, -lərninq, -i, -inə, -in, -ın) // **bilməklik** Bax: **biliklik**

bilməxsiz Bax: **biliksiz**

bilməməx f. ism. – məlumatsızlıq, xəbərsizlik: **Törədə bilməməx keçməs.** Qanunu bilməmək qanun qarşısında məzsuliyyətdən azad etmir.

bilüçi (-dir, -gə, -dən, -si, -lər, -lərdən, -lərim, -ləri, -lərin) // **biliçi** (-dir, -lər, -lərdən) ism. – bilici, müdrik, dünyagörmüş, xəbərdar, məlumatlı: **Axıl sövüçi ya**

bilüçi. Elmsevər və ya müdrik. **Örenk bilüçisi etər anı yolda, xaysı ki biyəndi (**Məz. 24/25: 12). (Rəbb) ona seçdiyi yolda onu məlumatlı edər.

bir (-dir, -biz, -siz, -dirlər, -ninq, -gə, -ni, -də, -dən, -inq, -nqni, -i, -ininq, -inə, -in, -ini, -ində, -indдə, -imiz, -imizninq, -imizgə, -imizni, -imizdən, inqiz, -inqizninq, -inqizgə, -inqizni, -inqizdən, -ləri) say. – bir, tək, təkcə, yeganə: **Birinimni (// birimni // birginəmni) alıp xaptılar da közüm alnına xaçqa çıxardılar.** Mənim bircəciyimi (yeganə övladımı) alıb qapdılar və gözümün önündə xaça çəkdilər. **Egər ki Tenqrininq buyruxu kelsə, ölüm, xaysımıznnq da üsnə birimiz bolğay borçlu töləmə** (Albanların hüquq səndlərindən) Əgər bizlərdən birinin üzərinə Tanrının buyruğu, yəni ölüm hökmü gələrsə, digəri ödəməyə borcludur. **Bir atlı ya atdaş.** Bir adlı (eyni adlı) və ya addaş. **Biri birinə.** Biri birinə. **Tözmə biri birinqizgə, bağışlama biri birinqizgə, egar ki kimesəninq kimsədən xayğusu bar esə, ne türlü ki Tenqri Krisdos bilə bağışladı bizgə, ol türlü siz də (**Kol. 3: 13). Bir-birinizə dözün və birinizin digərindən şikayəti varsa, bağışlayın. Tanrı Məsih sizi bağışladığı kimi siz də bağışlayın. **Biri birindən başxa bir nemə etmədilar.** Bir-birindən xəbərsiz bir şey etmədilər. **Nemə borç biri birinqizgə yox.** Biri-birimizə heç bir borcumuz yoxdur. **Zera birdir Biy da bir inam da bir kristanlıq, bir Tenqri da Ata barçasına da barçasınınq üsnə da barçası bilə da bizim barçamız bilə.** Çünki Rəbb təkdir, inam birdir və xristianlıq dini birdir. Hamımızın atası, hamımızın üzərində və hammzın daxilində olan Tanrı təkdir. **Zera yoxtur tanqlamax ya ayamax ne cuvutqa da ne gurkçigə, zera bir Biyidir barçasınınq, yetkinçə barçasına, kimlər ki sarnarlar alnına anınq (**Rom. 10: 12). Burada yəhudi ilə gürcü (bütpərəst) arasında fərq yoxdur, hamısının Rəbbi birdir və Onu çağıranların hamısına bol bərəkət verir. **Ol türlü barçamız bir tenbiz Krisdosta, yoxesə hər birimiz biri birimizgə ustavabiz (**Rom. 12: 5). Eləcə biz də çox olduğumuz halda Məsihdə bir bədənik və ayrı-ayrılıqda bir-birimizə bağlı üzvlərik. **Bir yıl birgəmə turdu da meni xızlıxımdan xoydu da halikkə manqa nemə berməgə kləməstir** (Albanların məhkəmə sənədlərindən). O mənimlə bir il yaşadı və bakirəliyimdən məhrum etdi, hələ də əvəzində bir şey vermək istəmir.

biraz zrf. – bir az: **Biraz işimiz bar edi.** Bir az işimiz var idi.

birər Bax: **birər - birər**

birər - birər zrf. – bircə-bircə, bir-bir, tək-tək, növbə ilə: **Egər ki tillər kimesə sözləsə, eki bolsun, egər dağı artıxına 3 da sonqra birər-birər da biri xaytarğay (**1 Kor. 14: 27). Əgər kimsə naməlum dildə danışırsa, iki yaxud ən çox üç adam növbə ilə danışsın, bir nəfər də izah etsin.

bir-bir Bax: **birər - birər**

birboldaş sif. – həmrəy

birboylu sif. – tənha, tərki-dünya, özünə qapanmş: **Birboylular, apeğalar.** Tərki-dünyalar, rahiblər.

Bir da bir zrf. – bilavasitə, birbaşa: **Yoxsa siz da ol türlü bir da bir, zera hər bir kimesə kendi xatunun alay sövgəy, neçik kendi boyun, da xatın xorağay erindən kensininq** Eləcə də bilavasitə siz. Çünki hər kəs öz arvadnı özünü sevdiyi kimi sevir və qadınlar da öz ərlərindən qorxur.

birdən zrf. – birdən, bir dəfəyə

bir-eki say. – bir-iki, bir neçə: **Barçasın megnel etməm – bir-eki işni.** Hamısını izah etmirəm, sadəcə, bir-ikisini (bir neçə məsəlni).

birgə (-dir, -mə, -mədir, -məsiz,-nqə, -sinə, -snə, -mizgə, -nqizgə, -lərinə) zrf. – birgə, birlikdə: **Ketti birgəmə da keldi.** Mənimlə birgə getdi və gəldi. **Šahat ki, yoxtur erkimiz xızxardaşlarnı-xatınlarnı yürütmə birgəmizgə, ne türlü özgə arakəllər da xardaşları Eyəmizninq, da Gepa?** (1 Kor. 9: 5). Məgər digər həvarilər, Rəbbin qardaşları və Kefa kimi yanımızda imanlı bacı və arvadımızı gəzdirməyə ixtiyarımız yoxdur? **Bir yıl birgəmə turdu da meni xızlıxımdan xoydu da halikkə manqa nemə berməgə kləməstir** (Albanların məhkəmə sənədlərindən). O mənimlə bir il yaşadı və bakirəliyimdən məhrum etdi, hələ də əvəzində bir şey vermək istəmir. **Xobuzçı bar edir birgəmizgə da övdə olturup içiy edix.** Yanımızda musiqiçi (qopuzçu) vardı, evdə oturub içirdik.

birfikirli bol ~ fel. bir fikrə sahib olmaq, fikrini tez-tez dəyişməmək, əqidəsinə sadiq qalmaq, səmimi olmaq: **Birfikirli bol.** Bir fikirdə ol.

birfikirlilən ~ həmrəy olmaq, razlaşmaq

birginə (-mdir, -si) sif. – bircəcik, təkcə, yeganə, tək: **Birginəsi anamnınq.** Anamın bircəciyi (yeganə övladı). **Baxqın manqa da yarlığa manqa ki, birginəsi anamnınq da miskinmen men** (Məz. 24/25: 16). Üzünü mənə sarı çevir və lütfkar ol, çünki anamın yeganəsiyəm və miskinəm.

biri (-si, -sininq, -sinə, -sin, -sini, -sində, -sindədir, -silər, -silərində, -lər, -lərdən, -ləri, -lərin) əvz. – biri, birisi, bir nəfər, bəziləri: **Hər birisinə.** Hər birisinə.

birik ~ (-ti, -ir, -irlər, -ip) fel. – birləşmək, bir yerə yığılmaq, toplamaq, yapşmaq, üst-üstə gəlmək: **Aşax boldular çax topraxqa dirə boyumuz biznim da yergə birikti belimiz bizim (**Məz. 43/44: 26). Qəlbimiz palçıq kimi əzilmişdir (yerə qədər alçalmışdır), qəddimiz əyilib yerə yapışmışdır. **Yarım da yarım birikip ya tayax üsnə egilgən.** Yarım və yarım üst-üstə gəlib ya dayaq üzərinə əyilib.

birikləт ~ fel. – birləşdirmək, yapışdrmaq, toplamaq: **Xaçan biriklətsəm seni teninq bilə, ol çaxta körkəytkəymen seni Tenqrilik haybatı bilə.** Səni bədəninıə birləşdirdikdən sonra, bax, onda səni ilahi şöhrətlə izzətləndirəcəyəm.

biriktir (-dilər) Bax: **birikləт** ~

birinçi s. sayı. – birinci

birinimni Bax: **bir** ~ (-imni)

birkönqüllüx ~ (-tən, -ü) // **birkönqüllük** ism. – həmrəylik, səmimilik: **Evet xorxarmen ki, ansızım, neçik yılan ki, Evanı aldadı üstətlixi bilə kensininq, buzulmağay esinqiz sizinq birkönqüllüxtən ki, Krisdosqa bar (**II Kor. 11: 3). Amma qorxuram ki, ilanın hiyləgərliyi ilə Həvvanı aldatması kimi düşüncələrinizin pozulub Məsihə olan səmimiliyinizdən və həmrəyliyinizdən azasınız

birlə ~ fel. – bərabərləşdirmək, birə endirmək, bir etmək, təkləmək: **Biy sövər könülüknü da digül aşağa urar arilərin kendininq, yoxsa menqilik saxlar alarnı. Törəsizlər sürülgəylər birləmə da züryəti xırsızlarnınq tas bolğaylar** (Məz. 36/37: 28). Çünki Rəbb ədaləti sevir, heç zaman möminlərini tərk etmir. Salehlər daim müdafiə olunacaq, Pislər təkləniləcək, nəsilləri kəsilib atılacaq**. Oşta xanlıxları yerninq yığıldılar da tüşsələr birləmə** (Məz. 47/48: 5). Budur, xanlar bir yerə toplandılar və onlar sonuncuya qədər yerlə bir ediləcəklər. **İşitinqiz bunu,**

barça cınslar; xulax xoyğan bolunquz, barçanqız ki, turupsiz dünyədə, toğunçları yerninq da oğlanları adamlarnınq, – birlamə dövlətlilər da varlılar (birgə ulular da kiçilər) (Məz. 48/49: 2). Siz, ey bütün xalqlar, bunu dinləyin! Ey dünya sakinləri, ey sadə insanlar, əsilzadələr, ey zənginlər, fəqirlər, bir olaraq hamınız qulaq asın!

birləməxlix fel. – bərabəlişdirmə, eyniləşdirmə, təkləşdirmə, harmoniya yaratma, uyum saxlama: **Birləməxlix tarbiyatımıznınq bizim tarbiyatı bilə Tenqrilikninq.** Təbiətimizin ilahi təbiətlə harmoniya halına (uyumlu hala) gətirmək.

birlən ~ (-mə, -əlix, -dinq, -di, -dinqiz, -dilər, -mədi, -ipsen, -iptir, -ir, -irbiz, -irlər, -iyirmen, -iyir, -iyirbiz, -iyirlər, -gəy, -gəybiz, -gəylər, -məgəybiz, -sə, -sələr, -gən, -gəndir, -gəndən, -gənindən, -gənlər, -gənləri, -məgən, -məx, -məxninq, -məxkə, -maxta, -məxi, -məxin, -məxində, -məxindən, -məxinqizdən, -ip) fel. – birlənmək, bir olmaq, vahidləşmək, bütünlənmək, bütövləşmək

birləndaş ism. – həmkar, yoldaş, tərəfdaş

birləş ~ (-iyirmen, -kəy, -kən) fel. – birləşmək

birlət ~ (-mə, -məmə, -kin, -tim, -tinq, -ti, -iyirmen, -iyir, -iyirlər. –kəy, -sər, -kən, -kəndir, ~kənbiz., -məx bilə, -məxtə, -məxlər, -ip) fel. – birlətmək, bir etmək, vahidləşdirmək, bütünlətmək, bütövləşdirmək: **Birlətmə bir neməni biri birinə taxta kibik.** Bir şeyi digər şeyə taxta kimi birləşdirərək bütünləşdirmək.

birlətüçi ism. – birləşdirici, bütövləşdirici, bütünləyəci

birlik (-ninq, -kə, -ni, -tə, -tən, -i, -inə, -in, -ində, -indən, -imiz, -ləri, -lərindən) ism. – birlik

birliklən ~ fel. – birlik yaratmaq, ittifaq qurmaq: **Tüm berməxi Krisdos bilə birlikləngəninə oxşar.** Ayinin icrası zamanı Məsihlə bütövləşməyə bənzər.

birliksiz (-ninq) sif. – birlikləri olmayan, həmrəy olmayan, fakir ayrılğında olan, yola getməyən

birliksizlik (-kə) ism. – fikir ayrılığı, pərakəndə

birmünqüz (-nü) – təkbuynuz . “Oğuznamə”də adı “Kiat” adı ilə yad edilən və təkbuynyzlu at kimi təsəvvür edilən mifoloji varlıq. Bu varlıq barədə məlumatlara təkcə türk mifologiyasında deyil, dünyanın bir çox xalqlarının mifologiyasında da rast gəlinir.

birmünqüzlü (-nü) ism. – kərgədan:

birsağışlı ism. və sif. **– həmfikir, eyni fikirdə olan**

birsi (-ninq, -nə, -n, -ni, -sin, -ndə, -ndən, -lər, -lərninq, -lərni, -lərdə, -ləri, -lərinə) əvz. – onlardan biri, birisi, bir başqası, digəri, o biri: **Birsi kün.** Birisi gün. **Birsi yıl.** Obiri il.

biş (-iyir, -kəy, -kən, -məgən) fel. bişmək, yetişmək: **Bişməgən açı borla.** Yetişməmiş (kal), turş üzüm.

bişimə Bax: **baş** (-ıma)

bişir ~ (-mə, -dim, -dinq, -di, -iyirmen, -əcəx, -gən) fel. – bişirmək: **Bişirgən aşlıx bilə bal**. Bişirilmiş düyü ilə bal.

bit ism. – bit

bit ~ (-inqiz, -tim, -tinq, -ti, -tik, -tinqiz, -tilər. -ər, -iyir, -kəysen, -kən, ~kənninq –kəni, -kəninə, -kənlər, -məgən, -məxtə, -məxtən, -məxi, -ip) fel: -

bitmək: [**...**] **xarındagi yerninq, neçik çereptən terililər ki, bar kendilərdə üç xauvatı bitişkənlərninq: toğmaxnınq, artmaxnınq da beslənməxninq da seziklikindən xarmalanmaxnınq.** (Qriqori hamamanın "Albam dilinin qrammatikası" kitabından). ...Yerdə yaşayanlar, yəni çanaqlılar ki, üç qüvvəyə sahibdirlər: doğuluş, və çoxalma, bəslənmə və hiss etmə Bax: bittir ~ (-məgəy)

Bitaqores // Pitağoras // Pitaxğoras x. ism. – Pifaqor. Qədim yunan alimi

bitik (-tir, -ninq, -kə, -ni, -tə, -də, -tən. -im, -imni. –inqə, -inqdən, -i, -idir, -ininq, -inə, -in, -ini, -ində, -indən. -imiz, -imizninq, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərdə, -lərdən, -lərimə, -lərinq, -lərinqninq, -ərinqə, -ləri, -ləridir, -lərisiz, -lərin, -lərimiz, -lərimizni, -lərimizdə, -lərin, -lərininq, -lərinə, -lərini, -lərindən) // **bitig** ism. – kitab, yazı, məktub: **Xuvatlıdır Biy xorxuçılarına kendininq (kensindən) xorxqanlarınınq da bitiklərin kendininq (kensininq) övrətir alarğa** (Məz. 24/25: 14). Rəbb Ondan qorxanlara sirrini açar, onlara Öz Kitabını öyrədər. **Kel, Biy, tinçlixinqə seninq, sen da bitiklari arilikinqninq seninq (**Məz. 131/132: 8). Ya Rəbb, qüvvənin rəmzi olan həvvarilərin kitabları ilə birgə istirahət edəcəyin yerə qalx. **Yarğuçınınq mühürü tibinə bitik.** Hakimin möhürü vurulmuş kitab.

bitikçi (-lər, -lərindən) ism. – kitabçı, yazıçı, katib, mirzə

bitikçilik // bitikçilix ism. – kitabçılıq, kitab: **Neçik dügül ki hilləlixni nemə bilir edim bitikçilikninq (Necyik ki ustatlıx nemə bilgəy edim difdərdən) (**Məz. 70/71: 15). Kitabçılığın sirrlərini bilmədiyim kimi kitabların da sirrlərindən bixəbərəm.

bitiksiz sif. – yazısız, kitabsz, imzasız, hesab-kitabsız: **Kimsəgə kləsənq tirlikinqni berməgə bitiksiz, mohürsüz, tanıxsız, bermə: berdinq esənq, tanar da sen xayçrup hayifsinirsen tirlikinqni.** Əgər kiməsə öz mülkiyyətini vermək istəsən, yazısız-imzasız, möhürsüz və şahidsiz vermə, versən o, inkar edər və sən də mülkünə görə peşiman olarsan.

bitişkən (-i, -lər, -lərninq, -lərgə) ism. və sif. – bitki, cücərti, zoğ, bitən, cücərən, zoğ atan:

- Xaysılardırlar tiri teprəngənlər?

-Ekigə bölüniyir, aysinqn bitişkənlərgə da tınıxlı bitişkənlərgə

-Tərpənən canllar hansılardr?

-Onlar ikiyə bölünürlər, bitkilərə və böyüyən canllara.

-Xaysılardırlar tınıxsız bitişkənlər?

-Yaş biçənlər da tikilgənlər da terəklər yemiş berüçilər da özgə bu türlülər.

-Nəfəs almayan bitkilər hansılardır?

-Yaşıl otlar, tinklər, meyvə ağacları və bu növdən olanlar.

Qeyd: Yuxarıda göstərilən nümunələrin hamısı Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" kitabındandır.

bitöv sif. – bütöv, kəsiksiz-deşiksiz: **Bu Lazar meni tüvdü da manqa bitöv yaraları berdi: bir yara yanqğağıma da köksinə da arxasına.** Bu Lazar məni döydü və kəsiksiz-deşiksiz yaralar vurdu: biri yanağıma, biri köksümə və kürəyimə.

biy (-dir, -men, -ninq, -gə, -ni, -də, -dən. –im. -inq, -inqni, -inqdən. -i, -idir, -ininq, -inə, -in, -indən, -imizninq, -imizdən. –inqizninq, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərdən, -lərinq, -lərinqizgə, -ləri, -lərininq, -lərinə, -lərin, -lərindən) ism. – bəy, ağa

Biy (-dir, -sen, -dir, -ninq, -gə, -ni, -də, -dədirlər, -dən, -im, -imninq, -imə, -imni, -imdədir, -imdən, -inq, -inqninq, -inqni, -inqdən, -i, -idir, -ininq, -inə, -in, -ini, -indən, -imiz, -imizninq, -imizgə, -imizni, -imizdə, -imizdən. –inqiz, -lərin) // **Eyə** ism. – Rəbb: **Biy, biyiksen da biləkinq seninq küçlü da alar bilmədilər (**Çıx. 26: 11). Ey Rəbb, sən ucasan və biləyin güclüdür, amma onlar bilməzlər. **Ey Biy, xutxar! Ey Biy, yol körgüz!** (Məz. 117/118: 25). Aman, ya Rəbb, bizi qurtar! Aman, ya Rəbb, bizə uğur göndər! **Yeber, Biy, yarıxını da yarıxlat esimni da sağışımnı menim bilikli yarıx bilə da xaramğu yazıxımnı tas et esimdən menim.** Ya Rəbb, göndər öz ziyanı və aydınlat şüurumu öz elm nurun ilə və düşüncəlrimdən günahları (günah fikirləri) təmizlə. **Biy Tenqri kendinə boluşqay da duşmanların baş-teban etkəy!** Qoy Rəbbimiz Tanrı düşmənləri alt-üst etməyə kömək olsun! **Xaysına ki barça budovana bağlanıp da yerlənip artar ari dağarına Biy bilə (**Efes. 2: 21). Bütün bina Onun üzərində birləşərək (bağlanaraq) Rəbbə aid müqəddəs məbəd olmaq üçün ucalır. **Biyiktir barça cinslərdən Biy da köktədir haybatı anınq** (Məz. 112/113: 4). Rəbb bütün millətlərdən ucadır, ehtişamı göylərdən yüksəkdir! **Xaytıp xolarmen sizdən men ki, bağlımen Biygə, arzanilik bilə yürümə ündəlməxkə ki, ündəlipsiz.** Tanrya bağl olan mən, üzümü sizə tutaraq, sizdən üzərinizə düşəni ləyaqətlə etmənizi xahiş edirəm. **Hörmətlə atanqnı seninq da ananqnı seninq ki, sanqa yaxşı bolğay da uzun ömürlü bolğaysen üsnə yer yaxşılıxınınq, xaysı ki Biy, Tenqrinq seninq, bersər sanqa (**Qan. 5: 16). Tanrının, Rəbbin sənə əmr etdiyi kimi ata-anana hörmət et ki, ömrün uzun olsun və Allahın, Rəbbin sənə verəcəyi torpaqda xoş güzəranın olsun. **Kel, Biy, da xutxar meni, Tenqrim menim, zera sen urdunq barçasın, kimlər edilər menim bilə duşmanlıxta heç yergədən** (**borçsuz) da tişlərin yazıxlılarnınq uvatqaysen (**Məz. 3: 8).

Qalx, ya Rəbb! Ey Tanrım, məni qurtar!
Çünki Sən bütün düşmənlərimin əngindən vurursan,
Pislərin dişlərini qırırsan.

biyağa (-larım) ism. - əmi: **Donagan... berdi yük Trtat biyağasın.** Donqan... əmisi Trdatın adına zəmanətnamə verdi.

Biyağa x. ism. – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından

Biy-Ata x. ism. – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından

Biy-Baba x. ism. Yayğın alban şəxs adlarından biri

biy-biyət ism. – əyan-əşrəf. saray əhli, zadəganlar sinfi

biyən ~ (-mə, -məməgə, -gin, -sin, -mə, -dim, -dinq, -di, -dix, -dilər, -mədinq, -mədi, -mədilər, -ipmen, -iptir, -ipbiz, -iptirlər, -ir, -irbiz, -irlər, -mən, -məs, -məstir, -məslər, ~iyirmen, -iyir, -iyirlər, -gəysen, -gəy, -gəybiz, -gəylər, -məgəy. –sənq, -sə, -sənqiz, -sələr, -məsənq, -sərsen, -sər, -gən, -gəndən, -gəni, -gəninə, -məgən, -məgənlər, -məgənlərninq, -məgənləri, -məx, -məxkə, -məxtən, -məxinq, -məxi, -məxinə, -məməx, -ip) fel. – bəyənmək: **Yaxşı barıyır edinqiz. Kim teprətti sizni könülükkə biyənməməgə? (**Qal. 5: 7). Yaxşı irəliləyirdiniz. Axı həqiqəti bəyənmək (həqiqətə itaət etmə) yolunuzu kim kəsdi?

biyənç ism. – xoşlama, bəyənmə, bəyəniş

biyənçli (-dir, -dirlər, -lərninq) sif. – bəyənilən, xoşagələn, xoşagəlimli, ürəyəyatımlı: **Anınq üçün köplənirbiz da zera egər ki keçiksəx, ya egər ki**

çıxsax, biyənçli da kerəkli bolğaybiz anqar (II Kor. 5: 9). Ona görə çalışırıq ki, gedəndə də, gəlndə də bəyənilən və gərəkli olaq.

biyət Bax: **biy-biyət**

biyik I (-sen, -tir, -siz, -ninq, -kə, -tə, -təsen, -tən, -inqninq, -lər, -lərni, -lərdən) // **böyük** (-nünq, -kə, -lərninq) – sif. böyük, ulu, uca, yuksək, hündür: **Biy, biyiksen da biləkinq seninq küçlü da alar bilmədilər (**Çıx. 26: 11). Ey Rəbb, sən ucasan və biləyin güclüdür, amma onlar bilməzlər. **Biyiktir barça cınslardan Biy da köktədir haybatı anınq** (Məz. 112/113: 4). Rəbb bütün millətlərdən ucadır, ehtişamı göylərdən yüksəkdir!

biyik II Bax: **bilək**

biyik-biyik sif. – böyük-böyük

biyiklə ~ fel. - böyümək, ucaltmaq, yüksəlmək: **Anq, biyikləngən, biyikləgəninqni tirlik keltirüçi xaçınq üsnə da xadaxlağanınqnı xadaxlar bilə.** Yada sal, necə səni yüksəltdilər, xaça çəkib mıxladılar.

biyiklən ~ (-mə, -iyim, -sin, -məsin, -dinq, -di, -dilər, -mədi, -ipsen, -iptir, -ir, -gəymen, -gəy, -gəysiz, -gəylər, -məgəylər, -sərsen, -sər, -gən, -gənsen, -gənninq, -gəngə, -gənni, -gənimni, -gəninqni, -gəninə, -gənlərinə, -məxi, -ip) // **böyüklən** ~ (-gənlər) fel. – ucalmaq, yüksəlmək: **Xoca yarlılanır da yarlı xocalanır da aşaxlanğan biyiklənir da biyikləngən aşaxlanır.** Varlılar kasıblaşacaq, kasıblar dövlətli olacaq və alçaldılmışlar yüksələcək, yüksəkdəkilər alçalacaq. **Kördüm xırsızını kötürülgən, biyikləngən, neçik ormanı Lipanannınq** (Məz. 36/37: 35). Livan meşələrində yaşıl ağac tək bitən, kök salan zalım, pis adamı görmüşdüm. **Zera bununq kibik ta tiyişli edi bizgə kahanayabed: surp, yazıxsız, ayırılğan yazıxlılardan da biyikləngən köktən** (İbr. 7: 26). Həqiqətən, bizə belə bir Baş Kahinin olması münasibdir ki, O, müqəddəs, günahsız, ləkəsiz, günahkarlardan ayrılmış, göylərdən daha ucalara qaldırılmış olsun.

Biyikləngən (-sen, -ninq, -gə, -ni) x. ism. – Haqq-Təala, Ucalardan Uca (Tanrının epitetlərindən biri): **Tanısınlar ki, atınq seninq Biydir da sen yalğız Biyikləngənsen** üstnə **barça dünyanınq (**Məz. 82/83: 19). Bilsinlər ki, Sənin ismin Rəbdir, bütün yer üzündə ancaq Sən ucalardan Ucasan! **Sionğa ayttılar: ana da adam toğdu anda da kendi himlərin xoydu kendində Biyikləngən (**Məz. 86/87: 5). Bəli, Sion barədə deyiləcək: "Onların hamısı bu yerdə doğulub, Haqq-Taala buranı sarsılmaz edəcək". **Biyikləngənni ettinq sanqa işanç (**Məz. 90/91: 9). Haqq-Taalaya sığındığın üçün

biyiklət ~ (-iyim, -inqiz, -mənqiz, -tim, -tinq, -ti, -irmen, -ir; -ir edi, -iyir, -kəymen, -kəy, -kəylər, -sə, -sər, -kən, -ip) fel. – böyüklətmək, ucaltmaq, yüksəltmək: **Turğuzur miskinni** (**Tirgizir yarlını) yerdən da biyik etər barça miskinni çöplüktən (**Məz. 112/113: 7). O, yoxsulları toz-torpaqdan qaldırar (yüksəldir), fəqirləri küllükdən çıxarar.

biyiklətüçi sif. –böyüdən, yüksəldən, ucaldan: **Evet sen, Biy, boluşuçum menim, boluşuçum menim, hörmətim da biyiklətüçi başımnı menim** // **Evet sen, Biy, boluşuçım** menimsen, haybatım menim da biyiklətüçisi başımnınq menim (Məz. 3: 4). Amma Sən, ya Rəbb, ətrafımda sipərsən, şərəfimsən, başımı ucaldan Sənsən!

biyiklik (-tir, -ninq, -kə, -ni, -tə, -tən, -inqninq, -inqə, -i, -ininq, -inə, -in, -ində, -indən, -lər, -lərninq) // **biyiklix** (-tə, -i) // **böyüklük** ism. – böyüklük: **Kimdir – neçik Biy Tenqrimiz bizim, biyikliktə turğan (sığınğan) Kimdir alay, neçik Biy Tenqrimiz bizim, xaysı ki yoğarı tınıyır, da aşaxlanğanlarnı körər (aşaxlarnı köriyir köktə da yerdə? (**Məz. 112/113: 5, 6).Allahımız Rəbbin misli varmı? Ucalardakı taxtında oturan, göyə, yerə əyilərək baxan Odur.

Biyiktəgi (ininq, -gə, -ni, -də) x. ism. – Ucalarda Olan (Tanrının epitetlərindən biri): **Atası Biyiktəgininq.** Atası Ucalarda Olanın.

biykə Bax: **bikə**

biylən (-dim, -dinq, -di, -dik, -dinqiz, -dilər, -sər, -sərni, -sərlərni, gən, -gəngə, -gənni, -gəndə, -gənlərgə, -gənlərni, -gənlərdə, -məx) fel. – bəylənmək, bəy olmaq, ağa olmaq

biylik (-ninq, -kə, -ni, -tə, -tən, -inq, -inqninq, -inqə, -inqdə, -i, -ininq, -inə, -in, -ində, -indən, -imiz, -inqiz, -inqız, -inqizninq, -inqizgə, -inqizni, -inqizdə, -inqizdən, -lər, -lərninq, -lərdən, -ləri, -lərindən) // **biylix** (-ninq, -kə, -ı, -inə) ism. – bəylik, ağalıq, başında bəyin durduğu inzibati-ərazi bölgüsü, ali-həzrət: **Biylik etiyirmen ya eyəlik.** Bəylik, başqa sözlə ağalıq edirəm. **Xolarmen ki, biylikinq manqa aytqaysen.** Xahiş edirəm ki, ali-həzrət mənə desin. **Biylər, ağalar, yoğarı Tenqrigə, aşağa biylikinqizgə kelipmen, xaysı ki xatinim, salıp meni, ketti bir kölmək içinə da bir xaftan içinə, bilmən, ne veçtən ütrü.** Bəylər, ağalar, göydə Tanrnın, yerdə siz ali-həzrətlərin hüzuruna müraciət edirəm, çümki arvadım məni qoyub, bir köynəkdə, bir qaftanda çıxıb gedib, bilmirəm nədən ötrü. **Padişahı menqilikninq, men seni toğdum da xanlardan baxşış yöpsündünq, kün kündən anı umsanır edim menim Yisusqa ki, biylik etkəy edinq bütün dünyağa.** Ey əbədiyyət Padşahı, mən doğdum Səni və Sən xanlardan hədiyyələr qəbul etdin, Hər gün İsama Onun dünyaya bəylik edəcəyini tələqin edirdim.

Biylik ism. – İlahi ağalq, İlahi hakimiyyət: **Fərəh bolıyım da sövüniyim sendə, salmos aytıyım atına Eyəmizninq Biylikinq (**Məz. 9: 3). Sənə görə fərəhlənəcək, sevinib cuşa gələcəyəm, ey Haqq-Taala, İlahi Hakimiyyətini tərənnüm edəcəyəm!

biylikli Bax: **bilikli**

biyli Bax: **biylik**

biyzade ism. – bəyzadə, bəy oğlu

biz (-im, -imdir, -nim, -gə, -ni, -də, -dədir, -dən, -lər) əvz. I şəxsin cəmi. – biz: **Bizim bilə.** Bizimlə, **Bizim cıns.** Bizim xalq. **Bizimçə.** Bizcə. **Egər ötməkni hanuz bolsa bermə ol bizgə ya hadirləməgə seğannı joğovurtuna kendininq?** (Məz. 77/78: 20). Məgər O bizə çörək verə və ya çöldə süfrə qura bilər?

bizmi (-lərni) sif. (< azərb. < frs.) – bizəmin, zəminsiz, əsassız, boşboğaz, əsassız danışan: **Xolarmen sizni, xardaşlar, ogütlənqiz bizmilərni** (I Fes 5: !4). Xahiş edirəm sizdən, qardaşlar, əsassız danışanlara öyüd verin.

bizmilən ~ (mədix, -iyirlər, -ip) // **bizminlən** ~ (-dix, -məx, -ip) fel. - özbaşınalıq etmək, fitnə-fəsad törətmək, əsassız danışmaq:

bizmilət ~ fel. – özbaşınalıq etdirmək, fitnə-fəsad törətdirmək, əsassız danışdırmaq.

bizmilik (-ninq, -tə, -inq, -ini, -ləri) // **bizmilix // bizminlik** (-ini) ism. – özbaşınalıq, kobudluq: İ**zdədinq öçnü xuvatınq bilə seninq xuvatlı başlılardan yazıxlılarnınq, xaysıları ki umsanıp edilər bizmilikləri bilə kendilərininq (harsızlıxlarına kensilərininq), zera yedilər yarlını yaşırtın.** Sən özünün intiqam qüdrətini özbaşınalıq edənlərin kobudluqda sınır tanımayan başçılarının üzərinə göndərdin. **Xaytıp işitirbiz xaysılarından sizdə ki, bizmilik bilə yüriyirlər, iş nemə işləməslər, yoxsa erinçəklənip biri birin buzmax bilə yüriyirlər (**II Sal. 3: 11). Eşitmişik ki, sizlərdən bəzisi tənbəllik edib, avara həyat sürür; heç bir iş görmədikləri halda, bizimlə bir yürüyüb, hər şeyə qarışırlar.

bıçxı (-lar) ism. – qayçı, oraq, kəsici alət

Bılado (-nınq) // **Bıladon** // **Blado** (-nunq) // **Bladon** // **Plato** x. ism. – Platon (Əflatun). E.ə. 427- e.ə. 347-ci illər arasında yaşamış qədim yunan filosofu:

-**Nedir turğanı Bladonunq?**

-Platona (Əflatuna) görə mövcudiyyət nədir?

-**... (?) bolunur barlıxqa da yoluxqanğa da barlıx bolunur bütüngə da ... (?), ol türlü da yoluxmaxlıx bolunur bütüngə da ... (?).**

-Mövcudiyyət maddiyə və qeyri-maddiyə (?) bölünür. Maddilər bölünürlər tam və natamam varlqlara. Qeyri-maddilər də həmçinin tamlara və yarımçıqlara ayrılırlar.

-**Xaysılardırlar beş cınsları Bıladonınq?**

-İlk rəng da biçişdir, xaysı ki köz bilı korüniyir. Ekinçi avazdır, xaysı ki xulax bilə işitilir. Üçünnçi səsidir, xaysı ki, ... burun bilə xoxulanır. Dörtünçi tahimdir, xaysı ki yemaxlix bilə, ... ağız bilə xoşlanır, ... tahimlənir. Beşinçi ağır da yenqil, isi da sovux, xaysı ki xarmalamax bilə anqlanır. Bu beş seziklik biladirlər barça sezilgənli etilgənlərninq tanımaxlıxları (tanamaxlxları) (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"nın XVl əsrdə Avedik tərəfindən redaktə edilmiş hissəsindən).

-Platonun beş cinsi hamsılardır?

-Birincisi göz ilə görünən rəng və formadr. İkinci səsdir ki, qulaqla eşidilir. Üçüncüsü iydir ki, ... burunla duyulur. Dördüncüsü yemək zamanı ... ağızla hiss edilən daddır. Beşincisi ağır-yüngül, isti-soyuqdur ki, lamisə üzvü ilə sezilir. Bu beş hisslə qavranıla bilən hər şey qavranılır.

Sövükləri cınslarnınq. Millətlərin sevimliləri.

bığov (-lar, -larnınq, -lardan, -ları) // **bıxov** (-ları) // **buxov** (-larınınq) ism. – buxov: **Erirlər yazıxlar, xaçarlar şaytanlar, buzulurlar aşınmaxlar, çeşilirlər bağlovlar, ufalırlar bığovlar.**Əriyər günahlar, qaçar şeytanlar, pozular aşınmalar (xətalar), çözülər düyünlər, qırılar buxovlar.

bığovlan ~ fel. – buxovlanmaq

bıxov Bax: **bığov**

bıxovlat ~ fel. – buxovlatmaq: **Temir puta bilə bxovlat.** Dəmir qandallarla buxovla.

bıləzük Bax: **biləzük**

bıltır zrf. – bildir, keçən il

bınyat ism. – bünövrə, əsas, təməl: **Kökün yaxşılıxnınq tikkin bınyat bilə yürəkimə menim.** Göyün yaxşılıqlarını (ilahi bilikləri) möhkəm bünövrə ilə ürəyimdə tik (ucalt).

bınyatlan ~ (-ğan) fel. – təməlli məskunlaşmaq

bınyatlı (-nınq, -ğa) // **bunyatlı** sif. - təməlli, əsaslı, fundamental: **Bınyatlı turma da toğrulux bilə sürmə ya törə xoyma.** Təməlli şəkildə (ayaq üstə) durmaq, doğruluqla yaşamaq və ya qanun qoymaq. **Bınyatlı yazılğan.** Təsdiqləyici yazı (sənəd). **Bınyatlı yazov.** Fərman.

Bınqlik x. ism – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından

Bırgoş x. ism – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından

bırğı (-nınq, -nı, -da, -sı, -lar, -larnınq, -larnı, -lardan, -ları) // **burğu** (-lar) ism. – nəfəsli musiqi aləti. Uzun zurna, şeypur. Zurnanın (şeypurun) bir növü olan bırğının (burğunun) təsvirlərinə XVl əsr Azərbaycan miniatürlərində, əsasən döyüş səhnələrinin yer aldığı təsvirlərdə sıx-sıx rast gəlinir. İki növünün, düz və əyri (S-vari) növlərinin olduğu məlumdur. Özbək türkləri bu gün də həmin alətdən istifadə etməkdədirlər. Sözügedən alət albanlar arasında insanları ibadətə və digər kütləvi tədbirlərə səsləmək üçün istifadə edilir və digər xristian xalqlarda kilsə zənginin oynadığı funksiyanı yerinə yetirirdi: **Burğular avazı.** Zurnaların sədası. **Bırğısı cuhutlarnınq. Yəhudi zurnası. Ağındı Tenqri alğış bilə da Biyimiz bizim avazı bilə bırğınınq (**Məz. 46/47: 6). Tanrı alqış ilə ucaldı, Rəbbimiz şeypur səsi ilə yüksəldi.

bırov ism. – burma yolu ilə deşikaçan qurğu

bırovla ~ (-lama, -ğan, -p) fel. – burma yolu ilə deşik açmaq

bısağ (-qa, -nı, -dan, -tan, -ların) // **bsağ** (-nı, -ğa, -dan, -ı, -ına, -ın, -ından) // **pisaq // pişaq** ism. (?) – evlənmə, nişan mərasimi, izdivac

bızdığan Bax: **buzduğan**

bızov (-nunq, -nu, -nı, -ununq, -lar, -larnınq, -larnı) ism. – buzov: **2 inək bızovları bilə.** İki inək buzovları ilə.

Bızov x. ism. – Albanlar arsında rastlanan şəxs adlarından

bızovğına ism. "bızov" (buzov) sözünün əzizləmə forması: buzovcuq

blə Bax: **bilə**

bləzük Bax: **biləzük**

boğ ~ (-ma, -masın, -masınlar. -dux, -du, -dular, -armen, -ar, -arlar, -ıy edi, -uy edilər, -ıyırmen, -uyırlar, -ğay, -salar, -ğan, -max) fel. – boğmaq: **Boğdu paravonnu da çerüvin anınq Xızıl tenqizdə (**Məz. 135/136: 15). Boğdu fironu və onun qoşununu Qızıl (Qırmzı) dənizdə.

boğça Bax: **boxça**

boğdur ~ (-ma, -du, -dular, -urmen, -ıy edinq, -ğay, -ğan, -ğandırlar) fel. – boğdurmaq

boğma ism. - boyunbağı

boğoz (-nu, -dan, -una, -un, -undan, -ları, -larına) ism. – boğaz

Boğoz x. ism. – Boğaz. Alban mətnlərində bu adla Dardanel və Bosfor boğazlarına işarə edilməkdədir.

boğozla ~ (-ma, -dım, -dınq, -dı, -rmen. –mandır, -sar) fel. – boğazlamaq, qətlə yetirmək, öldürmək

boğul ~ (-ma, -mağa, -du, -dı, -dular, -du esə, -dı esə, -upmen, -upturlar, -ur, -mas, -uy edi, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ğay, -mağay, ~mağaybiz, -sarlar, -ğan, -ğandırlar, -ğannınq, ğanğa, -ğannı, -ğanrıı, -ğanlar, -max, ~maxtan) // **bohul** ~ fel. – boğulmaq: **Ki biz bohulmağaybiz xoraxlu otu içinə da sasımış tamuxnunq.** Çünki cəhənnəmin qorxulu və əzabverici odunda boğulmayaq.

boğulmaxlıx f. ism. – boğulma

boğum (-u, -udur, -una, -unda, -larbiz, -larnınq, -larda, -larım, -ları, -larından) // **boğom** (-udur, -una, -larda, -larından) // **boğun** (-dan, -um, -umnu, -unqnu, -un, -lar, -larım, -larıma, -larımnı, -ları, -larınınq, -ların, -larında) // **buğum** (-biz, -um, -udur, -unda, -lar) // **buğun** ism. bədənin bir hissəsi, bölüm, hissə, tikə, parça, əzələ: **Xaydan ki barça ten bağlanip da oxşaş bolup barça boğunlar bilə barıp kelməxləri bilə sezdirməxkə körə, ölçöv bilə hər birininq ülüşünə körə, artmaxlıxın tenininq etər yasamaxına boyun kensininq sövük bilə.** Hansındankı bütün bədən təşkil olunubdur, əlaqəlidirlər və bütün zəruri orqanlar arasındakı uyumluluqdan asılıdırlar ki, onlardan hər biri öz funksiyasına görə sevgi ilə özü-özünü yaradır. **Da bolmağay başı ki, Krisdostur, xaydan ki, barça ten buğumlar bilə da teprənməxləri bila, barıp kelməxləri bilə da xatıştırılıp artar artmaxına Tenqrininq (**Kol. 2: 19). O, bədənin Başı olan Məsih ilə əlaqəni itirdi. Bütün bədən əzələlər və bağlarla üzvi surətdə Məsihə bağlanaraq təmin olunur, qurulur və Allah bəslədiyinə görə böyüyür.

boğurdax ism. – qırtlaq, nəfəs borusu, boğaz: **Emgəndim men çaxırmaxtan da yiyildi boğurdaxım (**Məz. 68/69: 4). Fəryad etməkdən taqətim kəsildi, boğazım qurudu. **Açıx kerezməndir boğurdaxları alarnınq (**Rom. 3: 13). Boğazları açıq qəbirdir.

boğuş ~ fel. - boğulmaq

boxça // boğça ism. - boxça

bol (-dur) fel. – bol, çox, dolu: **Keri et yüktən arxaların alarnınq da xolların alarnınq bol da kürək xulanmaxtan** (Məz. 80/81: 7). Onun çiyinlərini bu yükdən qurtarıram, qoy əlləri bu ağır (bol) səbətdən azad olsun

bol ~ (-ma, -maga, -ma bolmadılar, -ma bolur, -ma bolmas, -ma bolmastır, -mağa bolur, -mağa bolmas, -mama, -uyum, -ıyım, -ğın, -sun, -uyıx, -ıyıx, -alıx, -unquz, -unqız, -sunlar, -mıyım, -ma, -mağın, -malıx, -masın, -manqız, -masınlar, -dum, -dım, -dunq, -du, -dı, -dux, -duq, -dunquz, -dular, -dılar, -madım, -madınq, -madı, -madıx, -madınqz, -madılar, -dunq esə, -du esə, -dı esə, -dux esə, -dular esə, -madılar esə, -upmen, -upsen, -uptur, -uptır, -upbiz, -upsiz, -upturlar, -uptırlar, -up edim, -up edi, -up edilər, bolup edi esə, -up esə, -urmen, -ırmen, -ursen, -urmısen, -ur, -ır, -urnunq, -urbiz, -ursiz, -urlar, -ırlar, -urlarnınq, -urlarnunq, -man, -mam, ~mandır, -massen, -mas, -maz, -mastır, -masbiz, -massiz, -maslar, -maslardır, -mastırlar, -mas edim, -mas edi, -mas edir, -mas edix, -mas edinqiz, -ur edim, -ur edinq, -ur edi, -ur edix, -ur edik, -urlar edi, -ur esənq, -mas edim, -mas edi, -mas edir, -mas edix, -mas edinqiz, -maslar edi, -ıymen, -usen, -may, -maysiz, -maylar, -uy edi, -uy edix, -uy edilər, -may edi, -mıy edi, -uyırmen, -ıyırmen, -ıyırsen, -uyur, -uyır, -ıyır, -uyırbiz, -ıyırbiz, -ıyırsiz, -uyırlar, -ıyırlar, -mıyırmen, -mıyır, -uyır edi, -ıyır edi, -ıyır esə, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaybiz, -ğaysiz, -ğaylar, -mağaymen, -mağaysen, -mağay, -mağaybiz, -mağaysiz, -mağaylar, -ğay edim, -ğıy edim, -ğıy

edinq, -ğay edi, -ğıy edi, -ğay edix, -ğay edilər, -ğaylar edi, -mağay edi, -mağıy edi, -acax, -sam, -sanq, -sa, -sax, -sanqız, -salar, -masam, -masanq, -masa, -masax, -masanqız, -masalar, -sam edi, -sa edi, -sax edi, -masa edi, -masalar edi, -sarmen, -sarsen, -sar, -sarğa, -sarbiz, -sarsiz, -sarlar, -sarğan, -masar, -mısar, -masarlar, -mısarlar, -sar edi, -mısar edi, -malı, -malıdır, -malıdırlar, -malılarnınq, -malı edi, -malı bolğaybiz, -ğan, -ğanmen, -ğandır, -ğandırlar, -ğannınq, -ğanğa, -ğannı, -ğanda, -ğandan, -ğanımnınq, -ğanıma, -ğanımnı, -ğanınq, -ğanınqnı, -ğanı, -ğanın, -ğanına, -ğanınançа, -ğanından, -ğanınqızğa, -ğanlar, -ğanlarnınq, -ğanlarğa, -ğanlarnı, -ğanlarda, -ğanlardan, ğanlardandırlar, -ğanlarınqnı, -ğanların, -mağan, -mağannınq, -mağanğa, -mağanlar, -mağanlarnı, -ğan bolğay, -ğan bolğıy edi, -max, -maq, -maxtır, -maqtır, -maxtırlar, -maxnınq, -maxqa, -maxnı, -maxta, -maxtan, -maxım, -maxımnı, -maxınq, -maxınqnnq, -maxınqnı, -ı, -maxıdır, -maxına, -maxın, -maxında, -maxından, -maxımız, -maxınqız, -maxlar, -maxları, -mamax, -mamaxtan, -mamaxı, -mamaxına, -mamaxlardan, -duğu, -may –up, -mıyın, -ğınça, -almadılar, -almasa, -almasalar) // **pol** ~ fel. – olmaq:

-**Ne üçün bolmassen?**

-Nə üçün olmazsan?

Anınq üçün bolmam, zera yoxtır xuvatlıxım.

-Onun üçün olmam ki, gücüm yoxtur (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"ndan).

Friştələr ötləş sözləgən söz toxtalğan boldu. Yüksək söz mələklərin vasitəsiylə sabit oldu. **5 kün oruç bolup tözər edi, xonaxsız aş yeməs edi** (Həzrət İbrahimdən (ə) söhbət gedir). 5 gün oruc tutb dözərdi, yeməyi qonaqsız yemzdi.

bola ki ədat. – kaş, kaş ki. Fövqaladə arzu, həsrət, yaxud təəssüf və ya peşimançılıq bildirən ədat: **Bola ki, bizni bu sözlər övrətkəylər borçumuzda bizim ki, xulux etkəybiz sanqa toğruluxta, ariliktə...** Kaş, bu sözlər bizi borcumuzu dərk etməyə öyrədəydi ki, sənə təmiz (qəlblə) ibadət edəydik...

boldaş // bir boldaş Bax: **bardaş**

bolduruçı ism. – var edən, yoxdan var edən, varedici, olduran: **Yaratuçi Tenqrigə da bolmamaxtan bolduruçığa.** Yaradan və yoxdan var edən Tanrya.

bolğan f. sif. – olan, var olan, mövcud olan: **Bolğanı törə bilə.** Mövcud qanun ilə.

bollux // bolluq ism. – bolluq: **Bollux bilə ülüşlü bolmax bilə alarğa...** (II Kor. 9: 13). Bolluq ilə, səxavətlə onlara... **Ki sözi Krisdosnunq tingəy sizdə bollux bilə (**Kol. 3: 16). Məsihin sülhü qoy ürəklərinizdə bolluqla münsiflik etsin.

bolmaçı sif. – yaramayan, yararsız, yaramaz: **Xulaxım bilə yazıxlımen: Tenqri buyruxuna, surp Avedaranğa, Ari Bitiklər u Tenqrininq 10 buyruxuna xulax xoymıyırmen, artıxsı yaman u kerəksiz u bolmaçı heç neməgə.** Qulaqlarmla günaha batmışam: Tanrının buyruğuna, müqəddəs İncilə, müqəddəs kitablara, Tanrının 10 əmrinə qulaq asmamışam, əksinə həddən artıq pis və gərəksiz, heç nəyə yaramayan şeylərə qulaq vermişəm.

bolmax (-lar) f. ism. – mövcudiyyət, mövcud olan, var olan

bolmaxlıx (-tır, -qa, -lar) ism. – mövcudluq, mövcudiyyət Bax: **barlıx**

bolmamax ism. – yoxluq, var olmayan: **Bolmamaxı üçün törəninq.** Qanunların olmaması üçün.

bolmamaxlıx Bax: **bolmamax**

bolsxondux Bax: **boş sundux**

boluçı Bax: **xarşı** (-boluçı)

bolun ~ (dum, -sam) fel. – olmaq, bulunmaq

bolur bağ. – bəlkə, ola bilsin, güman ki: **Men anı bilmən, anı köriyirmen; bolur, anınq övünə yalçısı ya özgə kimsəsi açıp çıxarğay** (Albanların məhkəmə sənədlərindən). Mən bunu bilmirəm və görməmişəm. Çox güman ki, onu ya işçi, ya da evində olmuş başqa kimsə açaraq götürüb.

boluş (-um, -ları) ism. – kömək, yardım, dəstək, yardımçı vəsait: **Boldu Biy işanç yarlığa, boluşuçı tarlıxında vaxtlı zamanda // Boldu Biy umsa yarlığa, boluş tarlıxta kerəkli zamanda (**Məz. 9: 10), Rəbb məzlumların pənahgahıdır, gərəkli anlarında müdafiə (kömək) qalasıdır.

boluş ~ (-ma, -mağa, -qın, -sun, -unquz, -unqız, -sunlar, -tum, -tunq, -tu, -tı, -tular, -madı, -madılar, -ur, -mas, -massız, -maslar, -ur edi, -ıy edi, -ıyırmen, -ıyır, -ıyırlar, -qaysen, -qay, -qaylar, -mağay, -qay edi, -qıy edi, -mağay edi, -sa -masa; -masa edi, -qan, -maxqa, -maxtan, -maxı, -up) fel. – kömək etmək, yardmçı olmaq, dəstək vermək: **Alay alarğa Tenqri boluşqay, neçik könü aytıyırlar!** (Məhkəmə sənədlərindən). Doğru danışdıqları üçün Tanrı yardmçıları olsun! **Bir neməgə kləməs boluşmağa** (Məhkəmə sənədlərindən). Kimsəyə kömək etmək istəməz.

boluş ~ Bax: **boğuş** ~

boluşdaş ism. – yardmçı, dəstəkçi, kömək edən

boluşlan ~ fel. – yardm əldə etmək, dəstəklənmək, dəstək qazanmaq, kömək əldə etmək

boluşlux (-tur, -qa, -nu, -tan, -um, -umda, -umdan, -unq, -unqnu, -unqdan, -u, -udur, -una, -un, -undan, -ları) ism. – köməklik, dəstək, yardım: **Tenqri boluşluxqa manqa baxtı.** Tanrı kömkliklə mənə baxdı. **Apeneher, xayası boluşluxnunq.** Apineher – köməklik qayası.

boluşuçı (-men, -dır, -sız, -dırlar, -nı, -m, -mdır, -ma, -sı, -mız, -mızdır, -mızğa, -larnı, -larım, -larıma) // **boluşuçu** (-m, -muzdır, -larnı) ism. - yardmçı, dəstəkçi, kömək edən: **Boluşuçi, yöpsünüçim** (**yöpsünövüçim**) **menim Biy da boldu manqa xutxarılmaxlıxqa** (**xutxarılmax**) **(**Çıx. 15: 2). Rəbb qüvvətvericim və yardımçımdır, O məni xilas etdi. **San ol millətkə, xaysına ki Biy Tenqri boluşuçıdır anqar (**Məz. 32/33: 12). Nə bəxtiyardır o millət ki Tanrıdır, Rəbdir, onun köməkçisi. **Biy, boluşuçım menim da xutxaruçım menim!** (Məz. 18/19: 15). Ya Rəbb, ey yardımçım və xilaskarım! **Biy boluşuçım menim da yardımçım menim (**Məz. 27/28: 7). Ya Rəbb, ey Yardımçım və Köməkçim! **Anqdılar ki, Tenqri boluşuçı edi alarğa (**Məz. 77/78: 35). Tanrınn onlara necə yardm etdiyini xatırladılar. **Boluşuçı alpavud eli, böləki.** Yardımçı zadəgan eli, yurdu (bölüyü).

bolvan (-ğa, -larnınq, -larğa, -ları, -larına) **// balvan // balbal** ism. – balbal: **Bolvanğa inanğanlar.** Balbala (daş heykələ) inananlar.

Bondos x. ism. (yun.) – Pont. Şimal-Şərqi Anadoluda, Qara dənizin cənub sahillərində yerləşən və əsasən urum (hurum) türkləri ilə məskun olan ölkə.

bondoslu x. ism. – pontlu, Pont sakini

Bondoslu x. ism. – Pontlu. Pontlu Pilatın (Pontiy Pilatın) alban mətnlərindəki adıdır. Bu şəxs Roma imperiyasının Fələstin canişini olub və Bibliyaya görə, Həzrət İsanın (ə) edamında birbaşa rol oynayıb.

borç (-tur, -qa, -nunq, -nu, -nı, -ta, -tan, -um, -umnu, -umdan, -u, -ı, -una, -un, -unu, -undan, -umuz, -umuznu, -umuzda, -lar, -larnınq, -larnı, -lardan, -larınqınq, -larımızını, -ları, -ların) // **borc** ism. – borc: **Borç alıçı.** Borc alan. **Borç bilindilər.** Borclu olduqlarını etiraf etdilər. **Bitilməgən borç.** Ödənilməmiş borc. **Borç etkən bolsa.** Əgər o, borca girmişsə. **Borç eyəsi.** Borc sahibi. **Borçun izdəməx.** Borcun ödənilməsini tələb etmək. **Borç tep-tek turgan.** Tələb edilməyən borc. **Borç tölöv etməx.** Borcu ödəmək. **Bağışlıyırmen borçnu.** Borcunu bağışlayıram.

borçqına ism. – kiçik borc.

borçlan ~ (-ıp) fel. – borclanmaq, borca düşmək

borçlu (-men, -sen, -dur, -dır, -biz, -siz, -durlar, -dırlar, -nunq, -nu, -nı, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -nqa, -su, -sununq, -suna, -sun, -muz, ~larımız, -larımızğa, -larnqızını, -ları, -larına) ism. – borclu: **Borçlu bolmaxlıx.** Borclu olmaq. **Yarğu bir keçirüçidən anda borçlu bolmaxlıxqa (**Rom. 5: 16). Məhkəmənin borcluluq barədəki hökmü məhkumluq gətirdi **Uladılar canın toğrunınq da xanın zağalsıznınq borçlu etırlər edi. (**Məz. 93/94: 21). Əlbir olub salehlərin canına qəsd qururlar, borclu çıxarıb, təqsirsizin qanına bais olurlar. **Meni borçlularım, tutup da olturğuzupturlar borçum üçün.** Borc verənlər borclarıma görə məni tutdurub yatızdırdılar (zindana saldırdılar).

borçluluğ (-u) ism. – borcluluq, məsuliyyət: **Egər bulay esə, nemə borçluluğ yoxtur alarda ki, Yisus Krisdosnunqdurlar (**Rom. 8: 1). Deməli, indi Məsih İsada olanlara heç bir məsuliyyət yoxdur. **Egər ki yanqılmaxı alarnınq ululuxudur dunyanınq da borçluluğu alarnınq ya yenqilməxi alarnınq ululuxudur gurkçilərninq, neçə dağın artıx tügəllənməxi alarnınq (**Rom. 11: 12). Əgər onların təqsiri dünyaya zənginlik, onların məsuliyyəti də başqa millətlərə zənginlik gətirdisə, gör onların bütövlüyü necə böyük zənginlik gətirəcək.

borçsuz sif. – borcsuz, məsuliyyətsiz: **Yoxsa xorxarmen ki, ansızım kelip alay tapmağaymen sizni, neçik men klərmen da tapqaymen sizni, ne türlü ki siz da kləməgəysiz; yənə ansızım körəlməməx, paxıllıq, yürəklənməx, fitnə xaynatmax, yamanlamax, ... öktəmlik, borçsuz avanlıx, öpkələnməxlix (**II Kor. 12: 20). Qorxuram ki, gəlişimdə sizi istədiyim vəziyyətdə tapmayım, siz də istədiyinizi məndə tapmayasınız və aranızda münaqişə, qısqanclıq, hiddət, özünü göstərmə, böhtan, məsuliyyətsizlik, lovğalıq, qarışıqlıq tapam.

borla (nınq, -nı, -sı, -lar) ism.– üzüm: **Borla bağçaçısı.** Üzüm bağbanı. **Borlanınq ğudu.** Üzüm tumu. **Borla xalğan kesüçilərdən çöpliyirmen.** (Tənəklərdə qalan) üzümləri yığıram. **Xurutqan borla, çəmiç.** Qurumuş üzüm – kişmiş. **Borla salxımı.** Üzüm salxımı. **Borla terəkninq butaxı.** Üzüm tənəkinin budağı. **Bağından (Bağçasından) Sotomnunq edi borla teräki alarnınq da bitişləri (tikməsi alarnnq) Komordan // Borlalıxından Sotomnunq dir borlası alarnınq da bitişləri alarnnq Komordan** (Qan. 32: 32).

Tənəkləri Sodomdakı üzüm bağlarındandır,

Homorra bağlarındandır üzümləri (bitkiləri).

borlalıx (-nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ına, -ın, -ından, -lar, -ların) ism. – üzümlük: **Borlalıx, xaysı ki toludurlar yapraxta.** Yarpaqlarla dolu üzümlük.

bornig (-lərni) // **börnig** (-gə, -ninq, -lər, -lərgə, -lərni) // **bornik** ism. – zinakar

borniglik // börniglik // borniglix (-kə) // **borniklik** (-kə, -ni, -ninq, -tən) ism. (orta fars) – zina, zinakarlıq: **Borniglix etmə.** Zinakarlıq etmə.

borniglən ~ fel. – zinakarlıqla məşğul olmaq, zina etmək: **Borniglәndilәr barğanlarına kendilәrininq // borniglik ettilәr yürügәnlәrinә kensilәrininq** (Məz. 105/106: 39)**.** Əməllərində zinaya yol verib (murdarlandılar).

borniklik Bax: **borniglik**

borsuq ism. – porsuq. Xəzdərili heyvanlardan biri.

borul ~ (-ma) Bax: **boluş** ~ (-ma)

borurlar Bax: **bol** ~

bostan ism. (< azərb < frs.) – bostan:

bostançı ism. -1. bostançı; 2. saray və şəhər qaravulunun əsgəri

boş (-tur, -tır, -biz, -turlar, -larnınq) sif. – boş: **Boş sundux.** Boş sandıq. **Boş sözlədi kişi sinqəri bilə kendininq, erinləri bilə hilləli yürəkindən yürəkinə sözlədi (kensininq, ustat ağzı bilə yürəktən yürəkkə sözlədi)** (Məz. 11/12: 3). Öz yaxınına boş sözlər söyləyərək, hiylə işlədərək ürəkdən ürəyə yol tapdı. **Kör duşmanlarımnı menim ki, köp boldular, körәlmәmaxni, xaysı ki heç yergədən körәlmədilar (tabaladilar) meni // Bax duşmanlarımnı ki, köp boldular, körәlmәmәx ki, boş körәlmədilәr meni** (Məz. 24/25: 19).

Düşmənlərimə bax, gör nə qədər çoxalıb,
Boş ittihamlara, amansız nifrətə hədəf olmuşam.

Boş içli xamş. İçi boş qamış (tütək, ney). **Boş xazğanç**. Əməksiz (zəhmətsiz) qazanc. **Xolun boş xoyman.** Əlini boş (onu mükafatsz) qoymaram.

boşan ~ (-dı, -dıx, -dılar, -ıptır, -ır, -sa, -ğan) fel. – boşanmaq, boşalmaq, əldən düşmək, azad olmaq: **Tenqiz qazanı, xaysı ki toyumsuz yiyir da xarışıyır (xarıştırıyır) da eksindən da heç boşanmas.** Baklan quşu ki, yeməkdən doymaz və hər şeyi qarışdırar, bu iki əməlinin heç birindən əl çəkmz. **Yarğular Biy joğovurtun kendininq da xullarında kendininq övünür, zera kordu** (k**i kördi) alarnı salğan** (**yorulğan), boşanğan** (**çeşilgən da çıxara berilgən) yәsirlikkә** (y**asırlıxqa) (**Qan. 32: 36). Rəbb Öz xalqını mühakimə edəcək. Onunla öyüncək. Onların əldən düşdüyünü görərkən, nə kölədən, nə azaddan kimsə qalmayarkən qullarına rəhm edəcək.

boşat ~ (-ma, -mağa, -qın, -sın, ınqız, -tınq, -tı, ~madı, -ıptır, -ırmen, -ırsen, -ır, -ırbiz, -mas, -ır edi, -ıybiz, -ıy edi, -ıyırmen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -qaysen, -qay, -qaybiz, -qaysiz, -mağay, -sanq, -sa, -sanqız, -sar, -sarlar. -qan, -qandır, -qandırlar, -max, -maxnı, -ıp; -qınça) fel. – boşatmaq, boşaltmaq, azad etmək, əldən salmaq: **Kensi kensini boşattı erindən kensininq.** Özü-özünü ərindən boşatdı. **Bardaxtan boşattı.** Bardaqdan boşaltdı. **Boşat bizgə borçumuznu bizim, neçik ki biz boşatırbiz bizim borçlularımızğa.** Biz bizə borclu olanları borclarından azad etdiyimiz kimi Sən də bizi borclarımızdan azad et. **Ol öv eyәsinә, yerli esә, 3 hafta kün bergәy boşatqınça.** Qoy o, ev sahibinə evi boşaltmaq üçün üç həftə vaxt

versin. **Boşatqın manqa menim yazıxlarımnı.** Günahlarımı boşalt (Məni günahlarımdan azad et).

boşatıl ~ (-ıyır, -ğan) – boşadılmaq, azad edilmək, boşatdırmaq, azad etdirmək, bağışlanılmaq

boşatlı bol ~ fel. - bağışlanılmaq, günahlardan keçilmək

boşatlıx (-tır, -nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ınq, -ınqa, -ı) // **boşatlıx** (-nı) ism. - bağışlanmışlılıq, günahlardan azad olma, boşanma: **San, xaysına ki boşatlıx boldu yazıxlarına da yapuldular barça aşınğanları anınq // Sanlıdırlar, xaysılarınınq ki boşatlıx boldu törəsizliklərinə da xaysılarınınq ki yapuldu yazıxları** (Məz. 31/ 32: 1).Üsyankarlığı bağışlanan, günahı əfv olunan insan nə bəxtiyardır!

boşatmax ism. – azadlıq: **Törə çerüvnünq xanlardan da biylərdən başxa boşatmax bilə baxışlanıptır.** Xanlar və bəylərdən gələn hərbi hüquq bir çox azadlıq və güzəştləri əhatə edir.

boşatuçı (-m) ism. – bağışlayan, günahlardan keçən, günahları boşaldan

boşlux (-qa, -nu, -ta, -tan, -tandırlar, -umnu, -u, -una, -undan, -larından) ism. – boşluq, yoxluq, vakkum: **Nek müşxülləndilər dinsizlər da joğovurt sağışladılar boşluxnu (yalğan)?** Nə üçün kafirlər özlərindən çıxıblar və xalqlar boşluq (yalan) barədə düşünürlər?

Boşman // **boşoman** Bax: **poşman**

boy (-nunq, -ğa, -nu, -da, -larnı, -um, -umnunq, -uma, -umnu, -umnı, -ümnü, -umda, -umdan, -unq, -unqa, -unqnu, -unqnı, -unqdan, -u, -ı, -ununq, -unınq, -una, -ına, -na, -un, -ın, -unda, -undan, -ından, -umuz, -umız, -umuzğa, -umuznu, -umuznı, -umuzda, -unquz, -unquznunq, -unquzğa, -unquznu, -unquznı, -unqıznı, -unquzda, -unquzdan, -larımız, -larımızğa, -larımızını, -larınqız, -larınqzdan, -ları, -ular, -larınınq, -ularnınq, -larına, -ların, -larında, -larından) ism. – boy, buxun, boyun: **Boyuma ya üstümə alıyırmen ya xabul etiyirmen.** Boynuma ya üstümə alıram və ya qəbul edirəm. **Boyuna almax.** Boyun olmaq.

-**Ne türlü?**

-**Üç boyda bir tarbiyatdır**.

-**Neçik?**

-**Ata da Oğul da Ari Candır.**

-Nə cür?

-Üç boyda bir təbiət.

-Necə?

-Ata, Oğul və Müqəddəs Ruhdur.

boya ism. – boya, rəng

boya ~ (-mağa, -nqız, -dım, -dınq, -dı, boyıyırmen, -ğaylar, -ğan; -ğanları, -p) fel. – boyamaq, rəngləmək: **Sürət toxıyırmen, boyıyırmen.** Portret toxuyur və rəngləyirəm. **Közlərimni boyıyırmen.** Gözlərimi boyayıram (gözlərimə sürmə çəkirəm).

boyaçı (-nınq) ism. – boyaqçı, rəngsaz

boyaxana ism. (boya + xana frs.) – boyaq evi, boyaqxana

boyal ~ Bax: **boyan** ~

boyan ~ // **boyal** ~ fel. – boyanmaq: **Teninə kendininq, xaysı ki boyandı xanı bilə ari kendininq...** Öz müqəddəs qanına boyanmış bədəninə...

boyarı Bax: **oyarı-buyarı**

boyat ~ fel. – boyatdırmaq, rənglətdirmək: **Barınqız, xıynanqız krisdanlarnı, xaysın ki tutsanqız, öldürünqüz da alarnınq xanı bilə şəhərninq duvarların boyatınqız.** Ora gedin, xristianlara zülm edin, tutduqlarınızı öldürün və onların qanları ilə şəhərin divarlarını boyayın.

boyınçax Bax: **boyunçax**

boylan ~ fel. – gerçək şəklini almaq, ruhlanmaq, ruh əldə etmək, ilham almaq

boylu sif. boy-buxunlu, boylu-buxunlu, yaraşıqlı bədən quruluşlu

boylux (-nunq, -qa, -lar, -larnınq) ism. – şəxsiyyət, fərdi keyfiyyətlərə sahib insan

boylulan ~ fel. – boy atmaq, böyümək

boynu Bax: **boyun** I

boynum Bax: **boyun** I

boynunq Bax: **boyun** I

boyov (-lar, -un) ism. – rəng, rəngləyici maddə: **Çöpləp çiçək boyovun...** Çiçəyin rəngini toplayıb... **Arlı-berli çölməkni xolda oynatma ki, boyov xarışqay.** Rəngin qarışması məqsədi ilə rəng qabını əldə ora-bura çalxalamaq.

boyovlu sif. – rəngli, rəngə boyanmış: **Xızıl boyovlu möhür.** Qırmızı rəngli möhür.

boyrux Bax: **buyrux**

boyruxçı Bax: **buyruxçı**

boyun I (-nu, -dan, -larımız, -larına, -larından) // **boyn** (-um, -uma, -umnu, -unqnu, -u, -ununq, -una, -un, -undan) ism. – boyun: **Xanatından, boynundan...** Qanadından, boynundan... **Da xaysıları ki boynularından** (**boyunlarından**) **kömülüp küyiyirlər, alardır ki, hörmətləmədilər kendilarininq krisdan atasın da krisdan anasın, söktilər, birgəsinə yazıx ettilər, bular menqi xıynalsarlar da kerezmənină da tınmısarlar.** Amma hansılar ki, boyunlarınadək gömülüb yanırlar, onlar o şəxslərdir ki, öz xristian ata-analarına hörmət etmir, söyür və günah edirdilər. Onlar əbədi olaraq əzab çəkəcək və qəbirdə də dinclik tapmayacaqlar. **Zera töküldü çövrəmə suvlar çax boynuma dirə menim da tibsizlər mudarasız xapsadılar meni** // **Zera töküldülər üstümə suvlar boyuma dirə da suvlar çarəsiz çövrələdilər meni (**Yun. 2: 6). Belə ki, üstümə axan sular məni boynumadək çevrələdilər və çarəsiz bir vəziyyətdə dibsiz dərinliklərin əhatəsində qaldım.

boyun II Bax: **boyuncax**

boyunçax // **boyınçax** ism. – boyunbağı, boyunbağ: **Boyundagi altun boyunçax.** Boyundakı qızıl boyunbağ.

boyundrux (-un) // **boyundurux** // **buyundrux** ism. – boyunduruq: **Çeşiyix bağların (Uvatıyıx bağın) alarnınq da salıyıx bizdən boyundruxun (xoşulmaxın) alarnınq** (Məz. 2: 3). Gəlin onların buxovlarını qoparaq, üstümüzdəki zəncirlərini ataq.

boyur ~ Bax: **buyur** ~

boyurmax *см.* **buyurmax**

boz ~ Bax: **buz** ~

bozdoğan, bozdohan Bax: **buzduğan**

bozuxsuzlan ~ fel. – xarab olmayacaq, pozulmayacaq vəziyyətə düşmək (gəlmək)

bozul ~ I *см.* **buzul** ~ I

bozul ~ II *on., см.* **boğul** ~ (-ğan)

böbək (-i, -inə, -in, -lərinə) ism. – bəbək, göz bəbəyi: **Kim yetişsə sizgə, yetişiyir böbəkinə közümnünq menim (**Zək. 2: 8). Kim sizə toxunsa, o mənim göz bəbəyimə toxunmuş olar. **Saxla meni, neçik böbəkin (kirpigin) köznünq** (Məz 16/17: 8). Göz bəbəyini (kipriyini) qoruduğun kimi qoru (saxla) məni.

bögövrə ~ (-məx) fel. – həddən artıq içmək, doyana qədər içmək

bögövrəməx f. ism. – içmə, içirilmə, həddən artıq içmə, doyunca içmə: **Suxlançlıxı yeməxninq barça bilə yubandırıp esimni menim muşxullatıyır, hali surgin bögövrəməxni mendən, xaysı bilə ki xaranğulandım tıyğısız da yedir meni ari xorxunq bilə seninq.** Bütün yeməklərə olan ehtirasım ağlmı yubandıraraq düşünməmi çətinləşdirir, çox içdiyimdən qaranlıqlara qərq olmuş kimiyəm. Qurtar məni bu bəladan və canıma Öz qorxunu sal.

bögün Bax: **bügün**

böl ~ (-iyir edi, -məgənlər, -məx, -məxkə) fel. – bölmək

bölək (-ninq, -inqninq, -i, -inə, -in, -ində, -indən, -lər, -ləri, -lərinə, -lərin, -lərindən) // **bülək** (-ni, -ləri, -lərin) ism. – 1. bölük, dəstə, sürü; 2. bölgə, yurd, məskən: **Bölək başı.** Bölük başı. **Bölək-bölək.** Bölük-bölük (dəstə-dəstə). **Da böləklərinə**: **Öçəş kazanına xamışlıxnınq, yığınlarına ögüzlərninq da böləklərinə inəklərninq** (Məz. 67/68: 31). Qamışlıqda yaşayan heyvanları, xalqların öküzləri ilə inək sürüsünü tənbeh et. **Bölökləri da avluları Getlərninq.** Kidarların məskən və yurdları. **Da Tenqri eminlikninq ki, çıxardi ölümdən kütüçisin böləkninq ulunu xanı bilə menqilik antnınq, Biyimizni bizim Yisus Krisdosnu (**İbr. 13: 20). Sülh qaynağı olan Tanrı – qoyun sürüsünün böyük Çobanı olan Rəbbimiz İsanı əbədi Əhdin qanı ilə ölülər arasından dirildən Tanrı.

bölin ~ Bax: **bölün** ~

bölməx fel. – bölmək

bölməxlix ism. – bölmə

bölük (-ləri) ism. – bölük: **Barça bilə ululanğan barça bölük bilə, xaysı tüzərlər bizim bilə şükürlük Tenqrigə** (II Kor. 9: 11). Bütününüz və bölükləriniz bizim vasitəmizlə Allaha şükür etməyə səbəb olacaq.

bölün ~ (-ür, -ürlər, ~iyir) // **bolin** ~ (~iyir) – bölünmək:

Çerayaxlılar bölünürlər dörtkə, aysinkn tuvartırnaxlığa, atayaxlılar, teriayaxlılarğa da ititırnaxlılarğa. Dördayaqlılar bölünürlər dörd yerə, yəni davardırnaqlılara (cütdırnaqlılara), atayaqlılara (təkdırnaqlqlara), dəriayaqlılara iti dırnaqlılara.

bölüş ~ fel. – bölüşmək

börk ism. – börk, papaq: **Xartlarnı körsənq, börkünq çıxar da tur ayaxınq üsnə anınq alnına da sıyla anı.** Qocanı görsən, papağını çıxart, qarşısında ayağa qalx və ona sayqı göstər.

Qeyd: Strabonun yazdığına görə, albanlar qocalara çox hörmət edərmişlər. Yuxarıdakı misal bunu bütünlüklə təsdiqləməkdədir.

börksüz sif. – börksüz, papaqsız: **Olturıy edi börksüz azbarında kensininq.** Öz həyətində papaqsız oturmuşdu.

börü (-dir, -nü, -dən, -lər, -lərgə, -lərni, -lərdən) ism. – qurd, canavar, yalquzaq:

-Da xaysılardırlar ititırnaxlılar?

-Neçik aslan da xaplan, ayuv da börulər da börüxatırğına, it, tülkü, çaxal, xoyan, maçı, kocan, kirpi da özgə bularğa oxşaşlar, evet dirlər kimlər xısxaayaxlılar, neçik vevurqa, sıçxan da kret da borsuk...

-İtidırnaqlılar hansılardır?

-Bunlar aslan və pələng, ayı, canavar və canavarla tülkünün qarışığı, it, tülkü, caqqal, dovşan, pişik, sünbülqıran, kirpi və digər bunun kimilərdirlər, amma dələ, sıçan, kosdəbək və porsuq kimi qısaayaqlılar da var...

börüxatır ism. – qurdla tülkünün qarışğı olan heyvan: **Börüxatır, ya ki börüdir da kiçi xatırğa oxşar.** Börüxatır – qurd olmağına qurddur, amma kiçik qatıra oxşayır.

börüxatırğına ism. – qurd və tülkünün cinsi əlaqəsindən doğulmuş küçük.

-Neçik aslan da xaplan, ayuv da börulər da börüxatırğına, it, tülkü, çaxal, xoyan, maçı, kocan, kirpi da özgə bularğa oxşaşlar, evet dirlər kimlər xısxaayaxlılar, neçik vevurqa, sıçxan da kret da borsuk...

-İtidırnaqlılar hansılardır?

-Bunlar aslan və pələng, ayı, canavar və canavarla tülkünün qarışığı, it, tülkü, caqqal, dovşan, pişik, sünbülqıran, kirpi və digər bunun kimilərdirlər, Amma dələ, sıçan, kosdəbək və porsuq kimi qısaayaqlılar da var...

bövrək (ninq, -lərni, -lərim, -lərimni, -lərindən) // **büvrək** (-lərni) // **büyrək** (-lərin) ism. - böyrək: **Sen taptınq bövrəklərimni menim da yöpsündünq meni xarnından (yürəkindən) anamnınq meni** (Məz. 138/139: 13). Sən mənim böyrəklərimi yaratmısan, mənə ana bətnində (ürəyində) quruluş vermisən.

böyü ~ (-məgənlər, -məx) fel. – böyümək

böyük Bax: **biyik** I

böyük-böyük Bax: **biyik-biyik**

böyüklən ~ Bax: **biyiklən** ~

böyüklük Bax: **biyiklik**

bsağ Bax: **bısağ**

bu (-dur, -dır, -durlar, -nunq (bunnunq), -nınq, -nunq, -nun, -nqar, -nar, -nqarnınq, -nqa, -nu, -nı, -nda, -ndan, -lar, -nlar, -lardır, -lardırlar, -larnınq, -larğa, -larnı, -nlarnı, -larda, -lardan) // **mu** (-nunq, -nınq, -nqar, -na, -nı, -nda, -ndan) əvz. – bu, işarə əvəzliyi: **Budur bu türlü tınçlıxım (Budur tınçlıxım) menim menqi menqilik, munda (bunda) türiyim (turğaymen), zera biyəndim bunqar (**Məz. 131/132: 14).Bura əbədi olaraq istirahət edəcəyim yerdir, istəyirəm ki, burada məskən salım. **Zera sövünçlüktəndir bu soz ki: "Bu zamanda kelgəymen da bolğay oğlu Sarada"** (Rom. 9: 9). Çünki belə vəd verilmişdi: «Gələn il bu vaxt gələcəyəm və Saranın bir oğlu olacaq».

buçxax (-nınq, -ta, -ına, -ın, -ında, -larnı) // **buçxağ** (-nınq) ism. – bucaq: **Borlalıx körklu buçxaxına üvünqnunq**: **Xatununq seninq – neçik borlalıx körklü buçxaxına övünqnunq seninq (**Məz. 127/128: 3).

Evində arvadın üzüm tənəyi kimi bar gətirəcək,
Övladların zeytun pöhrələri kimi evinin künc-bucağnı bürüyəcək.

buçxaxlan ~ fel. – bucaqlanmaq

bucax (-larnı, -larda, -ların) Bax: **buçxax**

Budağ Bax: **Budax**

budax Bax: **butax**

Budax x. ism. – Albanlar arasında yayğın olan adlardan biri: **Budax Xodaberdi oğlu sisli. Sisli Budax Avedik oğlu**

budur bğl. – budur

buğa (-nınq, -nı, -lar, -larnınq) // **buha** (-nı) ism. – buğa: **Çöp-çövrəmni aldılar canavarlar kop da semiz buğalar çövrəmni aldılar** (Məz. 21/22: 13). Ətrafımı yırtıcı heyvanlar, buğalar alıb.

Buğa x. ism. – Buğa. Astronomik bürclərdən biri – Buğa bürcü.

buğum Bax: **boğum**

buğurmistr Bax: **burmistr**

buğun Bax: **boğum**

buha Bax: **buğa**

buxadar say. və əvz. – bu qədər: **Buxadarnı alıpmen da xalğanın xolarmen ki, manqa töləgəy.** Bu qədərini almışam, qalanını isə, xahiş edirəm ki, versin. **Buxadarnı bilirmen.** Bu qədərini bilirəm (Bu qədərindən xəbərim var).

buxat Bax: **butax**

buxov Bax: **bığov**

Buxuruşqon Bax: **Çubuxuruşqan**

bul ~ I (-ma, -du, -urbiz) Bax: **tap** ~

bul ~ II (-aysa) Bax: **bulaysa** < **bulay esə**

bulaca Bax: **alaca-bulaca**

bulaca Bax: **alaca-bulaca**

bulağı Bax: **bularğı**

bulax ism. – bulaq: **Çıxqan bulax kibik Atadan Ari Can.** Atadan bulaq kimi çıxan (qaynayan) Müqəddəs Ruh.

bulan ~ Bax: **bular** ~ (-ıp)

bular I əvz. - bunlar

bular II Bax: **butax** (-lar)

bular ~ (-ma, -dım, -dı, -dıx, -dılar, -madım, -ıpmen, -ıptır, -ıpbiz, -ıpsiz, -ıptırlar, -ıyırmen, -ıyır, -ıyırlar, -mağaymen, -magaylar, -ğan, -ğandır, -ğanğa, -ğannı, -ğanına, -ğanlar, -ğanlarnınq, -ğanlarğa, -ğanlarnı, -max, -maxqa, -maxnı, -maxta, -maxtan, -maxınq, -maxına, -maxın, -ıp) // **bularla** ~ (-dım, -dınq, -dı) fel. – başını itirmək, çaş-baş qalmaq, yolunu azmaq, ehtiraslara qapılmaq: **Bulardım, saştım, essizləndim ya suxlandım.** Başım itirdim, çaşıb qaldım, ağlım başımdan çıxdı, mən aşiq oldum.

bularğan ism. – yolunu azmş şəxs, çaşmış adam, başını itirmiş kimsə

bularla ~ Bax: **bular** ~

bulart ~ (-tı, -tılar, -ıptır, -ırbiz, -ır edim, -sarlar, -maxına) fel. – çaş-baş salmaq, yoldan çıxartmaq

bulğa ~ (-ma, -dım, -dı, -rmen, -r) fel. – bulandırmaq: **Külnü, neçik ötməkni, yedim da içkimni menim yaş bilə xatıştırdım (bulğadım) (**Məz. 101/102: 10). Çörək əvəzinə kül yedim, içkimə göz yaşımı qatdım (bulandırdım).

bulğax sif. – bulanıq, qarışıq, qatmaqarışıq: **Zera egər ki bulğax avaz yebersə bırğı, kim hadirləngəy çerüvgə? (**I Kor. 4: 8). Əgər (hərbi) zurnadan qarışıq səslər çıxarsa ordu (döyüşə) hazırlaşarmı? **Xanın yənqi antnınq bulğax sağışladı (**İbr. 10: 29). Yeni Əhdin (Əhdi-Cədidin) qanını (məzmununu) bulanıq (qarışıq) hesab etdi.

bulğaxlıx ism. – qatmaqarışıqlıq, anlaşılmamazlıq, bulanıqlıq, hərc-mərclik: B**ulğaxlıx etkən yalğan xardaşlar (**Qal. 2: 4). Hərc-mərclik yaradan yalançı qardaşlar.

bulğar (-larnınq) ism. – bulqar. Qafqaz Albamiyasının qədim türk soylarından və albanlara qohum olan əski türk soylarından biri: **Padşah üçün bulğarlarnınq.** Bulqarların padşahı haqqında.

bulğari (-si) sif. və ism. – bulqar türklərinə məxsus. Bu adla əsasən xəz-dəri məmulatlarının xüsusi növü adlandırılırdı: **160 cüft bulğari.** 160 cüt bulqari dəri. **Əmanət yeberdix birgasinə Turkkə bulğari.** Ona Türk ölkəsinə göndərilmək üçün nəzərdə tutulan bulğari dəriləri əmanət etdik.

bulğat ~ fel.- ortanı bulandırmaq, hərc-mərclik salmaq, qarışıqlıq salmaq, aranı qızışdırmaq, həyacan yaratmaq, həyacanlandırmaq: **Tenqri bulğattı ya xatıştırdı tenni da alçaxına dağı artıx hörmət berdi ki, bolmağay xarşı bolmaxlıx tendə anda, yoxsa ki alar kendiləri biri-birin baxqaylar gövdələr ya sezikliklər (**1 Kor 12: 24, 25). Tanrı aşağı tutulan üzvü daha çox dəyərləndirərək bədəni elə həyacanlandırdı (düzəltdi) ki, bədəndə ayrı-seçkilik olmasın, əksinə, bütün üzvlər bir-birinə eyni qayğı göstərsin.

bulun ~ fel. – bulunmaq, tapılmaq: **Bolmaz ki, bulunğay etilgən barlıxlar çıxarı 10 şarttan bulardan.** Gerçək varlqlar 10 şərt olmadan mövcud ola bilməzlər.

bulur ~ Bax: **bular** ~

bulut (-nunq, -qa, -nu, -ta, -tan, -una, -undan, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -larda, -lardan, -ları) ism. – bulud: **Bulut sundan səzlər edi alar bila // tirəkli buluttan sözlər edi (sözləgəy edi) alarğa** (Məz.98/99: 7). Bulud sütununun içindən onlarla danışdı,

bulut paşpağ // paşpağ bulut ism. – alban qadınlarının başlarını örtdükləri xüsusi baş yaylığı: **Bir paşpağ bulut, şarabasız.** Bir saçaqsız baş yaylığı.

bulutlan ~ fel. – buludlanmaq, buludla örtülmək

bulutlu sif. – cəld, sıçrayışlı

bulutlux ism. buludluluq: **Keri bolur xalın xaramğu, onqalır, tügənir bulutlux.** Zil qaranlıq arxada qalmış, seyrəlmiş və tükənmiş buludluluq (buludlar).

bundr Bax: **bunqar**

bunça // bunca say, sif. – bunca, bu qədər: **Bunça zaman.** Bu qədər vaxt. **Bunça biliyirmen.** Mənim bildiyim bu qədərdir.

bunda (-men, -dır, -dırlar) zrf. – bunda, burada: **Teşkiriyirlər ya bunda ya andadırlar.** Bunda və ya onda olduğunu dəqiqləşdirirlər. **Bundagi tamğada bolğan yazuçılar.** Buradaki gömrükdə olan katiblər.

bunca Bax: **bunça**

bunınqkiBax: **bununqki**

bunınqkibik Bax: **bununqkibik**

bununki Bax: **bununqki**

bununqki (-dir, -ni, -lər, -lərdirlər, -lərni) // **bununki // bunınqki** – bununki

bununqkibik (-tir, -lər) // **bunınqkibik** – bunun kimi

bunyatlı Bax: **bınyatlı**

bunqar I əvz. – bunlar: **Bunqar (Munqar) barçağa yazıxlandılar da dağın da heç inanmadılar tamaşalarına anınq // Bunı barça yazıx ettilər da dağı da inanmadılar skançeliklarinə anınq** (Məz. 77/78: 32). Bununla belə, bunlar günahlarını davam etdirdilər, Onun xariqələrinə inanmadılar.

bunqar II zrf. – bura: **…Xaysı ki bunqar yebergən edir. ...**Hansıki bura göndərilib.

bur ~ (-ıyırmen, -ğan) fel. – burmaq: **Burdum.** Burdum. **Burulğan xamçılar.** Burulmuş qamçılar.

Burastan I x. ism (orta fars) – Burastan - əfsanəvi bolluq ölkəsi

Burastan II x. ism – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri: **Kirkor Raq oğlu kendininq xaynanası bilə da Burastan bilə...** Raqın oğlu Kirkor öz qaynanası və Burastan ilə...

burç I ism. – qara bibər, istiot (piper nigrum): **Bir xap burç.** Bir qab qara istiot. **Egər bürüşüp esə boyov neçik burç.** Əgər rəng qara bibər kimi büzüşübsə.

burç II Bax: **burc**

burçax ism. – noxud (pisum)

burc (-um, -larnınq, -ların) // **murc** (-um) // **burç** (-larnınq) ism. (< azərb. bürc < ər.) – bürc, qala bürcü, qüllə: **Da menim boldunq umsam da burcum xuvatlı boldunq manqa yüzündən duşmannınq (**Məz. 60/61: 4). Çünki Sən mənim pənahgahımsan, düşmənə qarşı möhkəm qülləsən. **Dolaşınqız Sionnu, xapsanqız anı da çövrələnqiz burcların anınq** (Məz. 47/48: 13). Sionun ətrafında gəzib-dolaşın, onu da, qüllələrini də alın (ələ keçirin).

burclat ~ fel. – bürclərlə möhkəmləndirmək, bürclər qurmaq

burğu I ism. – burğu, buruq

burğu II Bax: **bırğı**

burma I sif. – burma, buruq: **Burma saçlu.** Buruq saçlı (burma saçlı).

burma II Bax: **budur**

burmistr (-larına) // **burmistir** (-nınq) // **buğurmistr** ism (alman) – burqomistr, şəhər meri: **Alaman burmistri Boyan...** Alman burqomistri Boyan...

Qeyd: Mühacir albanların dilinə alman dilindən slavyan dilləri vasitəsilə keçmiş bu kəlməni Sözlüyə daxil etməmizin səbəbi həmin kəlməyə Münhen Kral Kitabxanasında qorunan bir ermənidilli əlyazmanın bir səhifəsində yer alan və elmi ədəbiyyata "alban mətni" kimi daxil edilən mətndə işlənməsidir. Yuxarıda verdiyimiz nümunə də məhz həmin mətndədəndir. Gələcəkdə albanşünaslıqda əsası tərəfimizdən qoyulmuş yeni cərəyanın davamçıları olacaq tədqiqatçıların həmin əlyazmaya və mətnə xüsusi diqqət verməsinin lazım olduğunu düşünməkdəyik (Bax: А. Г. Шанидзе. Криптографическая запись в одной армянской рукописи из мюнхенской коллекции).

burturk Bax: **bürtük**

buruxçı Bax: **buyruxçı**

burul ~ (-ğan) fel. – burulmaq

burun I (-ları) // **burn** (-um, -uma, -umdan, -unq, -udur, -ununq, -una, -unda) ism. – burun, dimdik (quş dimdiyi), gəminin burun hissəsi: **Eki bazıx ağaçtır, ne üsnə kemidir, burnuna kemininq yabuşupturlar.** Gəminin üzərlərində qərar tapdığı iki möhkəm şalban gəminin burun tərəfində pərçimləniblər.

burun II zrf. - əvvəl, öncə Müq. et: **əvəl-burun**

burun-ağız ism. – ağız-burun: **Burnun-ağzın xara xanğa yuvuptur.** O onun ağız-burnunu partlatdı (qara qana boyadı).

burundagi (-lər) sif. – öndəki, qabaqdakı, qarşıdakı, irəlidəki, əvvəlinci: **Yanaştınqız yuxövgə burungilərninq, xaysı yazılğandırlar köktə da canlarına artarlarnınq da tügəllərninq. Burundagilər ündəliyirlər, zera alar enq əvəl Krisdos blə çıxtılar kökkə da anda neçik ki toğdular** (İbr. 12: 22). Siz qədərləri göylərdə yazılmış əvvəlkilərin məbədinə və salehlərin və müqəddəslərin ruhlarına yaxınlaşdınız. Onlar ona görə əvvəlincilər adlandırılırlar ki, onlar, sanki orada doğulmuşlar, Məsihlə birlikdə hamıdan öncə göyə yüksəlmişlər.

burundan Bax: **burun** II və **əvəl-burun**

burungi (-dir, -də, -dən, -ni, -mni, -si, -sin, -sində, -lər, -lərninq, -lərni, -lərin) say və sif. – birinci, əvvəlinci, ilk, ilkin: **Burungi yarğuçu.** Birinci hakim (Tanrı nəzərdə tutulur). **Burungi cuvap alarga munu berirbiz ki, Tenqri əvəldən adəmininq tarbiyatına toxtattı tanımağa könülüknü** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi" kitabından). Onlara verəcəyimiz ilk cavab budur ki, Tanrı insanın təbiətinə əzəldən ədalətə can atmaq hissini yerləşdirmişdir.

burungilik ism. – birincilik: **Bolmağay kimsə bornig da murdar, neçik Esav ki, bir aş üçün burungilikin sattı (**İbr. 12: 16). Qoy heç kim əxlaqsız və yaxud Esav kimi allahsız olmasın. O, bir qab xörəyə görə öz birincilik (ilk oğulluq) haqqını satdı.

busul ~ **// pusul** ~ fel. – pusmaq, pusu qurmaq, pusquda durmaq: **Heseplədilər meni (Hesepləndilır manqa), neçik aslannı (aslan) ki, hadirdir avğa, neçik balası aslannınq ki, olturur (olturuptur) busulup (pusulup) // Köründilər manqa, neçik aslan ki, hadirlənir ulama, neçik balası aslannınq ki, olturur ulama** (Məz. 16/17: 12). Güdürlər ki, məni yerə vursunlar. Onlar parçalamağa həris bir aslan kimidir, pusquda duran cavan bir aslan balası kimidir. **Olturup busulup ululuxlar bilə yaşırtın oldurma zağalsızn. Közü anınq yarlılarğa baxar, busulur yaşırtın, neçik aslan ormanında kendininq. Busulur xapsama yarlını, xapsama yarlını da yıxmağa anı.** Günahsızı öldürmək üçün həyətdə pusu qurub, gözləri ilə yazığı izləyir. Eynən aslan öz ormanında pusquda durduğu, hədəfini tutub yıxmağa hazrlaşdığı kimi, səsini çıxarmadan pusur.

busurman ism. – müsəlman: **Toxatlı ermeni bezirganlar... xaysı ki atları Xoca Yağub, Dadur, Bali, yənə Yağub, Mustafa busurman...** Adları Xoca Yaqub, Dadur, Bali, yenə də Yaqub və müsəlman Mustafa olan erməni (xristian-monofizit) tacirləri...

buşurğan ~ (-ıyır, -max) // **buşurhan** ~ (-ğan) fel. – narahat olmaq, narahatlıq keçirmək: **Alay ox, neçik yüzləmə, keziyir adam, həlbət, heç yergədən**

buşurğanıyır, xazğanıyır (xaznalıyır) da bilməs, kimgə yığıştırıyır // Egər ki ne türlü da sürəttə yürür adam, həlbət, boş çalışır, xazğanır da bilməs ki kimgə yığar (Məz. 38/39: 6). Əlbəttə, insan narahatlıqla kölgə kimi dolaşır, həqiqətən, o boş yerə çarpışır, var-dövlət yığır, kimə qalacağını bilmir.

but I (-um, -unq) ism. – bud

but II (-larına) // pud (-ları) ism. – büt: **Da yonğan pudları bilə: Xayttılar, öçəştirdilar anı gurklarında kendilərininq da yonğan pudları bilə kendilərininq paxıllıq (paxıl) saldılar anqar // Xaytıp öçəştirdilər anı gurkları bilə kensilərininq da balçıxtan etkənləri bilə kensilərininq paxıllıq saldılar anqar** (Məz. 77/78: 58).

Onu səcdəgahları ilə qəzəbləndirdilər,

Onu yonma bütləri ilə qısqandırdılar.

buta ism. – amac, hədəf, nişangah, işarə: **Neçik ki buta boldum men köplərgə da sen boluşuçım menim da xuvatlatuçım menim (**Məz. 70/71: 7). Çoxlarına mən hədəf oldum, amma Sən mənim möhkəm sığınacağım oldun.

Qeyd: Alban dilindən Azərbaycan türkcəsinə də keçmiş bu kəlməyə məhəbbət dastanlarımızda bol-bol rast gəlinir.

butağ Bax: **butax**

butah Bax: **butax**

butax (-nı, -tan, ınq, ınqdan, -ı, -ıdır, -ına, -ın, -ından, -lar, -larnı, -lardan, -larınq, -ları, -ların, -larından) // **butağ, butah** ism. – budaq: **Aslan balası Juta, butaxtan çıxqan, oğlum menim, çıxtınq, köpləndinq, tindinq da yattınq, neçik aslan (**Yar. 49: 9). Yəhuda bir aslan balasıdır, ey oğlum, sən budaqdan çıxsın, şikara çıxanda bir şir kimi yerə əyilir, dişi aslan kimi torpağa yatırsan. **Yaptı tağlarnı kölgəsi (taşlarnı kölegəsi) anınq da butaxları anınq ormanın (tüzlərin) Tenqrininq (**Məz. 79/80: 11). Budaqları dağlara, daşlara, Tanrının düzənliklərinə kölgə saldı.

Butax x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından: **Yağop Butax oğlu.** Yaqub Budaq oğlu.

butaxlı sif. – budaqlı, qollu-budaqlı

bu türlü Bax: **türlü**

buyarı zrf. və əvz. – bura

buyla sif. - ədalətli, doğruçu, dürüst

buyrıxçı Bax: **buyruxçı**

buyrux (-tur, -tır, -nunq, -qa, -nu, -ta, -tan, -um, -uma, -umnu, -unq, -unqnunq, -unqa, -unqnu, -unqnı, -unqda, -unqdan, -u, -ı, -udur, -udır, -ununq, -una, -un, -unu, -undan, -umuz, -unquz, -unquzda, -lar, -larnınq, -larnı, -larınq, larınqnınq, -larınqa, -larınqda, -larınqdan, -ları, -larına, -larından) // **boyrux** (-tur, -tır, -nunq, -qa, -nu, -nı, -tan, -unqa, -unqnu, -u, -ı, -udur, -una, -un, -undan, -umuz, -larnı, -larından) // **buyurux** ism. – buyuruq, əmr, fərman: **Tenqrininq buyruxu keldi üstünə...** Tanrının (ölüm haqqında) buyruğu ona da gəldi... **Keri tüşüp andan ki, yergə buyrux etər edi (**İbr. 12: 25). O şəxslər ki, yerə (yer üzünə) buyruq edəndən üz döndərdilər. **Xutxaruçmıznınq boyruxun heç etərlər.** Xilaskarımızın əmrini heçə sayırlar. **Saldı ol taxtalarnı, xaysın ki keltiriy edi Sina tağından, xaysı edi yazılğan üsnə on buyruxu Tenqrininq.** O, Sinay dağından gətirdiyi və üzərində

Tanrınn 10 buyruğu olan taxta lövhələri ortaya atdı. **Biz klədix ki, Tenqrininq boyruxun heç etkənlərgə törə da ganunq berkitip xoydux berkitip yarğuda.** Biz məhkəmədə Tanrının buyuruqlarına qarşı çıxanları cəzalandırmaq üçün qayda və qanunlar bərqərar etmək istədik. **Barça boy ki buyrux tibinə bolğay, hnazantlıxta bolğay, zera xaydesədən dügül buyrux, tek Tenqridən (**Rom. 13: 1). Hər bir can qoy tabe olsun, müti olsun, çünki buyuruq hər hansı bir yerdən deyil, tanrıdandır.

buyruxçı (-nınq, -ğa, -nı, -dan, -sı, -sıdır, -lar, -larınq, -larğa, -larnı, -lardan, -ları, -larınınq, -larına, -ların) // **buyrıxçı** (-lar) // **boyruxçı** (-sı, -larınınq) ism. – buyuruqçu, əmr verən, amir, fərmandeh: **Buyruxçılarnınq buyruxçısı.** Buyruqçular buyruqçusu (amirlər amiri, fərmandehlər fərmandehi). **Buyruxçısı ölümnünq da tirlikninq.** Ölümə və həyata hökm edən.

buyundrux Bax: **boyundrux**

buyur ~ (-ma, -gın, -unquz, -dum, -dunq, -du, ~dı, -duq, -dıx, -dunquz, -dınqız, -dular, -madı, -uptur, -uptır, -ur, -urbiz, -urlar, -mandır, -mas, -mastır, -ur edi, -ur edilər, -urlar edi, -umen, -uyurmen, -ıyırmen, -uyur, -ıyır, -uyurbiz, -ıyırbiz, -uyurlar, -ıyırlar, -ğay, -ğaysiz, -ğaylar, -mağay, -sanq, -sa, -salar, -sa edi, -ğan, -ğandır, -ğannı, -ğanına, -ğanın, -ğanından, -ğanlar, -ğan esə, -max, -maxqa, -maxı, -maxından, -maxlar, -mıyın, -up, -ğınça) // **boyur** ~ (-maxı) fel. – buyurmaq, əmr etmək

buyurğan ism – 1. əmr, tələb, fərman: **Buyurğanı törəninq.** Qanunun tələbi (əmri) 2. amir, fərmandeh, buyuran, əmr verən

buyurmax // boyurmax f. ism. – fərman, əmr, buyuruq

buyurtum ism. – başqası vasitəsilə çatdırılan əmr (buyuruq, fərman)

buyurul ~ (-du, -dı, -madı, -ğan, -ğanlarnı) fel. – buyurulmaq, əmr edilmək: **Tenqridən buyurulmadı ant içməgə** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi"ndən) And içmək Tanrı tərəfindən buyurulmayıb.

buz (-nu, -lar, -ların) ism. – buz: **Xoyar buznu kesək kibik (**Məz. 147/147: 6). Qoyur buzu kəsək kimi.

buz ~ (-ma, -mağa, -mama, -ğın, -unquz, -mağın, -dum, -dunq, -du, -dux, -dular, -dılar, -madıx, -up edi, -arsen, -ar, -arbiz, -arlar, -mandır, -mas, -maslar, -mas edi, -uy edi, -ıy edi, -uy edilər, -may edi, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -uyurbiz, -ıyırbiz, -ıyırlar, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaylar, -mağaymen, -mağay, -mağaylar, -ğay edi, -ğıy edi, -sanq, -sa, -sarmen, -sarsen, -sar, -ğan, -ğanlar, -max, -maxqa, -up) // **boz** ~ (-acaxmen, -mağaylar) // **muz** ~ (-mağaylar) fel. – pozmaq, xarab etmək, xarabalığa çevirmək, korlamaq, darmadağın etmək: **Köplüxünqə körə seninq buzğın et törəsizlikimni menim (**Məz.50/51: 3). Öz sonsuz mərhəmətinlə qəlbimdəki qanunsuzluqları darmadağın et. **Tenqridən beriliptir ululux alarğa ki, ulusların abrağaylar da saxlağaylar da buzmağaylar.** Ağsaqqalıq ona Tanrıdan ona görə verilib ki, ölkəsini qorusun, onu darmadağın etməsin. **Üç eşiklərninq da uzaxların buzup keskələdi.** O hər üç qapının qıfılını söküb dağıtdı.

buzar Bax: **butax**

buzduğan // bızdığan // bozdoğan (-ı, -ın) // **bozdohan // pozdoğan** ism. – toppuz

buzğala ~ fel. - sona qədər dağıtmaq, daha da çox xarab etmək

buzla ~ (-dı, -dılar, -mıyır, -mağay, -mağaylar, -sar, -ğan, -ğanımnı, -ğanlar, -maxlar) fel. – buzlamaq, üşümək, donmaq: **Buzliyirmen.** Donuram (üşüyarəm).

buzlan ~ fel. – buzlanmaq, buz bağlamaq, buza çevrilmək: **Da oyat köknünq kökrəməxi bilə da yaş yaşnamax bilə buzlanğan da xuru esimni menim.** Göy gurultusu ilə, yağmur yağış ilə buz bağlamış və qurumuş ağlmı oyandır mənim.

buzlu sif. – buzlu, şaxtalı: T**amux - tibsizlik, bek sovux yer, buzlu.** Cəhənnəm-dibsiz çuxur, çox soyuq və buzlu yer.

buzlux ism və sif. - buzlaq, buzluq: **Üçünçi tabağada sovuxtur da buzlux da xorxu.** Üçüncü təbəqə çox soyuqdur, buzluqdur və qorxuludur.

buzmax ism. – zədə, xaraba, əxlaqsızlıq: **Xaytıp işitirbiz xaysılarından sizdə ki, bizmilik bilə yüriyirlər, iş nemə işləməslər, yoxsa erinçəklənip biri birin buzmax bilə yüriyirlər (**II Fes. 3: 11). Yenə də sizlərdən bəziləri haqqında eşidirik ki, əxlaqsızlıq edirlər, heç bir iş görmür, amma bir-birilərinə zədə vururlar.

buzuçı (-sı, -lar, -larnınq) ism. və sif. – dağıdan, xaraba qoyan, məhv edən

buzux sif. – dağıdılmış, xarabaya çevrilmiş, viran qalmış, xarab: **Eki boş sundux, biri buzux, tübü tuşkən.** İki boş sandıq, biri xarab və dibi düşmüş.

buzuxlux (-nunq, -qa, -nu, -tan, -unq, -undan, -lar) ism. – xarabazarlıq, viranəlik, tör-töküntülük: **Sen, Tenqri., endirgəysen alarnı çoğuruna buzuxluxnunq (buzulmaxnınq) (**Məz. 54/55: 24). Sən, ey Tanrı, onları viranəlik çuxuruna sal.

buzuxsuz sif. – zədəsiz, zədə almamış, pozulmamış, xarab olmayan

buzul ~ I (-ma, -mağa, -sunlar, -dunq, -du, -dular, -madı, -madılar, -uptur, -up edi, -up edir, -ursen, -ur, -urlar, -mas, -mastır, -ur esə, -ıyırmen, -uyırsen, -uyur, -uyır, -ıyırlar, -ğay, -ğaylar, -ğıy edi, -mağay, -sa, -sar, -malı, -ğan, -ğandır, -gannınq, -ğannı, -ğandan, -ğanımnı, -ğanından, -ğanlar, -ğanlarınınq, -magan, -magandır, -mağanğa, -max, -maxnınq, -maxqa, -maxnı, -maxtadır, -maxtan, -mamaxnı, -maxıma, -mamaxınq, -maxı, -maxıdır, -maxına, -maxlar, -maxları, -maxlarına, -maxlarında, -maxlarından, -up) // **bozul** ~ (-dum), **pozul** ~ (-mağan) // **buzur** ~ (-ğan) fel. – xarab olmaq, dağılmaq, viran olmaq, zədəlnmək: **Xaytıp bax tatlılıxın da öçəşməxin Tenqrininq: üstlərinə buzulğanlarınınq öçəşməxin da seninq üstünə tatlılıxın Tenqrininq, egər ki toxtasanq ol tatlılıxta da egər ki toxtamasanq, sen də buzulursen (**Rom. 11: 22). Sən gör ki, Tanrı eyni zamanda həm mehribandır, həm də qəzəbli: dağıdanlara qəzəbini, sənə isə, əgər Onun xeyirxahlığına bağlı qalarsansa, xeyirxahlıq göstərər. Əks təqdirdə sən də viran qalarsan. **Buzulsunlar alar diftərindən (düftərindən) seninq tirlikninq da toğrularınq bilə seninq yazılmağaylar** (a**rtarlar) bilə yazilmasınlar (**Məz. 68/69: 29). Qoy adları həyat dəftərindən silinsin, salehlərlə yanaşı yazılmasın.

buzul ~ II Bax: **büzül** ~

buzulmax ism. – söküntü, dağıntı, zədə, təxribat, pozğunluq, sapma, çürüklük: **Tarbiyattandır hər birinə yaxşığa suxlanma da hər nemədə yanqılmaxsız bolma, yoxesə yoxtur çarə, zera tarbiyatımız tüzülməxtə da buzulmaxtadır.** Xeyirxahlığa və hər şeydə səhvsiz olmağa can atmaq hər kəsin təbiətindədir, amma bəzən çarəsizlikdən başqa cür də olur, çünki təbiətimiz daim təkamüldədir və sapmalar da qaçılmazdır. **Evet bunı aytırmen xardaşlar ki, ten da xan xanlıxın Tenqrininq menqarma bolmaslar da ne buzulmaxlı keçövsüznü me-nqarma**

bolmas (I Kor. 15: 50). Ey qardaşlar, bunu demək istəyirəm ki, ət və qan Tanrının Xanlığını irs olaraq ala bilməz, eləcə də çürüyən bədən çürüməzliyi irs olaraq almaz.

buzulmaxlıx ism. – xarabalıq, çürüntü: **Zera xoymısarsen (xaldırmısarsen) canımnı menim (Biy, xoymağaysen boyumnı) tamuxta (tamuxqa) da bermisərsen (berməgaysen) arınqa seninq körmə buzulmaxlıxnı (buzulmaxnı) (**Məz. 15/16: 10). Çünki məni cəhənnəm diyarına atmazsan, mömin bəndəni qəbirdə çürütməzsən. **Da xaytıp turmax bilə yənqilənir buzulmaxsız boyurmaxı bilə Tenqrininq.** Və yenidən dirilərkən, Tanrının buyruğu ilə zədəsiz-filansız yenilənər..

buzulmaxsızlığ Bax: **buzulmaxsızlıx**

buzulmaxsızlıx ism. – cürüməzlilik, dağılmamazlıq

buzulmamaxlıx (-qa, -nı) Bax: **buzulmaxsızlıx**

buzulsuz Bax: **buzuxsuz**

buzuvsuz Bax: **buzuxsuz**

büdün *on.,* Bax: **bütün**

bügrəy ~ Bax: **bükrəy** ~

bügünqki Bax: **bügünki**

bügün (-nünq, -gə, -nü, -dən) // **bükün** (-gə, -dən) // **bögün** zrf. və ism. – bu gün

bügüngi (-gə, -lərgə) // **bügüngü** // **bügünki** // **bügünqki** // **büküngi** sif. – bugünkü, çağdaş, müasir, hazırki: **Belgili etərbiz bilməgə bügüngilərgə barçasına, hali bolğanlarğa da kelgənlargə.** Bütün müasirlərimizin hamsına – hazırda yaşayanların, ardınca gələnlərin və bu işdən agah olanların diqqətinə çatdırırıq. **Bügüngi bitiklərdə.** Hazırki qeydlərdə. **Bügüngi zamanağa dirə aç bolur edix, susamş bolur edix da yalanqaç yürüdüx da uruldux da tinçsiz boldux (**I Kor. 4: 11). Bugünkü zamana qədər aç idik, susuz idik, ayağıyalın yürüyürdük və dinclik bilmirdik.

bügün-tanqda zrf. – bu gün-sabah, yaxınlarda, yaxın zamanlarda

bük ~ (-tüm, -tü, -ərmen, -məndir, -iyirmen, -iyirlər, -kəysen, -sər, -məxni) fel. – bükmək

bükrəy ~ (-dilər, -ipmen) // **bügrəy** ~ fel. – qıvrılmaq, yumaqlanmaq: **Ol köp kerət (kez) xutxardı alarnı da alar açığlattılar (açıttılar) anı sağışlarına kendilərininq da bükrəydilər törəsizliklərində kendilərininq** (Məz. 105/106: 43). Rəbb dəfələrlə onları azad etmişdi, amma pisniyyətli olduqları üçün üsyankar olmuşdular.Bu insanlar öz günahları üzündən qıvrılırdlar. **Bükrəyipmen men küçlü bağından temirninq, xaysı ki yoxtur manqa tinçlix.** Mənə dinclik verməyən dəmir buxovların altında qıvrılırdım. **Onqalt, Biy, onqalmaxsız xastalıxımnı menim, xaysı ki bügrəyip yatıpmen töşəkinə yazıxlarımnınq menim da yadapmen tözə-tözə suvun Selovmanınq, evet sen, Biy, berməxkə da işanç tutup tözmə ekinçi kelməxinqə seninq.** Ya Rəbb, sağalmaz xəstəlikdən qurtar məni, çünki günahlarım üzündən qıvrılaraq döşəyə düşmüşəm və Siloam suyunu gözləyərək dözürəm. Ya Rəbb mənə Sənin ikinci gəlişini gözləyə bilmək üçün mənə ümid ver.

bükül ~ fel. –bükülmək, yığılmaq: **Kirdi Elise, da yattı oğlan üsnə da xoydu erinlərin kensininq erinləri üsnə anınq da közlərin kensininq közləri üsnə anınq da xolların kensininq xolları üsnə anınq da büküldü anınq üsnə da isindi teni oğlannınq.** Girdi Yelisey və uşağın üzərinə uzandı, dodaqlarını dodaqlarının, gözlərini gözlərinin, əllərini əllərinin üstünə qoyaraq üzərində büküldü və uşağın bədəni qızışdı. **Beg ulu ağrıxtan ol yaranınq büküldülər barça tamarları tenininq Biyimizninq** (İbr. 1: 12). O yaraların dəhşətli ağrılarından Rəbbimizin bədəninin bütün damarları yığıldı.

bükün Bax: **bügün**

büküngi Bax: **bügünki**

büxtan ism. (ər) – böhtan: **Bu işninq içinə dügülbiz da yalğandır bu iş bizim üstümüzgə da büxtandır.** Biz bu işin içində deyilik və bu yalandır, üstümüzə atılan böhtandr.

bülək Bax: **bölək**

bürçə ism. – birə, bit

bürk ~ (-kin, -tüm, -tü, -ərmen, -məndir, -iyirmen, -iyir, -sər. –kən) fel. – sıçramaq, sıçratmaq

bürtük (-nü, -ün, -lərin) ism. – dən: **Oğlunqnunq yüzündən ceğatından axqan bürtük-bürtük terləri üçün tüşkəni üçün.** Oğlunun alnından və üzündən dən-dən axan tər haqqında.

bürüş ~ fel. – bürüşmək

bütöv sif. – bütöv: **Xurbanlarğa da bernələrgə biyənmədinq; xulax toxtattınq manqa; bütöv xurban da yazıx üçün kləmədinq** (Məz. 39/40: 7). Qurbandan, təqdimdən xoşun gəlmədi, yandırma qurbanı,bütöv qurban tələb etmədin, amma mənim qulağımı açdın. **Bütöv xurbannı tüzəlgən sunıyım sanqa xoçlar bilə da temyən(lər) bilə da sanqa sunıyım tuvarlar bilə (tuvarlar da eçkilər) // Xurbanlar tüz u tolu sunıyım sanqa xoy bilə da temyən bilə da sanqa sunıyım ögüzlər da eçkilər (**Məz. 65/66: 15).

Kökəldilmiş heyvanları
Sənin üçün yandırma qurbanı verəcəyəm.
Qoçların xoş tüstüsü Sənə sarı qalxacaq,
Təkələri, öküzləri qurban gətirəcəyəm.

bütün I (-gə, -lər) sif. – bütün:

-**Nedir turğanı Bladonunq?**

-Platona (Əflatuna) görə mövcudiyyət nədir?

-... (?) bolunur barlıxqa da yoluxqanğa da barlıx bolunur bütüngə da ... (?), ol türlü da yoluxmaxlıx bolunur bütüngə da ... (?).

-Mövcudiyyət maddiyə və qeyri-maddiyə (?) bölünür. Maddilər bölünürlər tam və natamam varlqlara. Qeyri-maddilər də həmçinin tamlara və yarımçıqlara ayrılırlar.

bütün II Bax: **tütün**

büvrək Bax: **bövrək**

büyrək Bax: **bövrək**

büyü ~ Bax: **büyüt** ~

büyüt ~ (-tünq) fel. – böyütmək: **Biyim, buyur şağavatlı bolma barçasına, xaysıların ki büyüdünq (büyüttünq) seninq bahasız xanınq bilə.** Rəbbim, Öz qiymətsiz qanınla böyütdüyün (ucaltdığın) hər kəsə səxavətli olmalarını buyur.

büz-bütün zrf. – büsbütün, tamamilə, bütünlüklə

büzül ~ fel. – büzülmək, büzüşmək

C

cadu (-nunq, -lar, -larnınq) ism. – cadu, ovsun, cadugər: **Caduluxundan xatunlarnınq.** Qadınların ovsunlarından. **Yoxsa yaman adamlar da cadular ilgəri kelgəylər yamanlıxqa anda, bularğanlar da bulartsarlar** (II Tim. 3: 13). Amma pis adamlar və cadugərlər aldadıb-aldanaraq getdikcə daha betər olacaqlar. **Ki işitməgəy ol avazın cadununq cardar** (**çalıçınınq esli) da almağay ot otberüçi axıllıdan (eslidən)** (Məz. 57/58: 6). Belə ki, müdrik cadugərin (məharətli musiqiçinin) səsini eşitməyəcək və müdrik həkimdən ot almayacaq.

cadula ~ (-ğay, -sarmen, -sarsen, -sar) fel. – cadu etmək, ovsunlamaq

cadulan ~ fel. – cadugərlik ermək, ovsunçuluqla məşğul olmaq

cadulux (-nunq, -unq, -u, -undan, -larından) ism. – cadu, ovsun, maqgiya, sehr: **Barça türlü caduluxlar.** Bütün növ cadular. **Cadulux etməx.** Cadu etmə. **Caduluxlarından cadularnınq.** Cadugərlərin caduları. **Türlü-türlü cadulux ya oğlanlarğa bağlarlar.** Cürəbəcür cadular (edər) və ya oğlanlara bağlarlar.

cagat (-mnı, -ı, -ına, -ın, -ında, -ımızğa, -ımızını, -ların, -ta) // **cagad** (-nı, -ı, -ları, -larına) // **ceğat** (-ından) // **cegad** (-nı) // **çağat** (-ı, -ına, -ın, -ında) // **çəgat** (-ında) // **çeğat**, – alın, cəbhə, döyüş sırası

Cahan x. ism. – albanlar arasında yayğın qadın adlarından biri. Müq. et: **Cihan**

caht // caxt ism. (< azərb. cəhd < ər.) – cəhd: **Caht etmən.** Cəhd etməm. **Caht bilə baxmax.** Cəhd ilə baxmaq. **Caht etər edi.** Cəhd edirdi.

cahtlan ~ (-ma, -ıyım, -ınqız, -dım, -dıx, -dılar, -ıpmen, -ıyırmen, -ıp) // **caxtlan** ~ (-dım, -dı, -dılar, -ıyırmen, -ıyır) fel. – cəhd etmək: **Caxtlanıyırmen, tecrübe olurum.** Cəht edir, təcrübə edirəm.

cahtlik (-tir, -kə, -ni, -tə, -i, -inə, -imiz, -imizni, -inqiz) // caxtlik (-tir) ism. – cəhd etmə, çalışma, can atma: **Esimə (Eskə) xoydum ki, həlbət, bu caxtliktir alnıma menim (**Məz. 72/73: 16). Anladım ki, ciddi cəhd eməliyəm. **Caxtlik bilə.** Cəhd etməklə. **Cahtlik etməs edim.** Cəhd etməzdim.

caxt Bax: **caht**

caxtlan ~ Bax: **cahtlan** ~

caxtlandir ~ fel. – cəhdə sövq etmək, cəhd etdirmək

calam ism. (?) – dəvəquşu:

-Xaysılardırlar toğruburnular?

-Puniq, calam, turna, toxlu, ləgləg, indik, pava, ördək, xoruz, keklik, turac, ğaqaroj, salamkeklik, hopal ya hrivaç, kügürçi, xumri, bedana (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"na XVl əsrdə Avedik tərəfindən edilmiş əlavədən).

-Düzdimdiklilər hansılardırlar?

-Feniks (simurğ) , dəvəquşu, durna, dovdaq, leylək, hind quşu, tovuz quşu, ördək, xoruz, kəklik, turac, boz kəklik, qarabağır, göy göyərçin və ya alabaxta, göyərçin, qumru, bildirçin. Bax: **devəxuşu**

calat (-nınq, -ğa, -qa, -lar, -larnınq, -larğa, -lardan, -ların) ism. (< azərb. < ər.) – cəllad

calatlıx ism. – cəlladlıq: **Calatlıx etiyir üstümə.** Mənə qarşı cəlladlıq edir (Mənə zülm edir).

cam I ism. (< azrb. < frs) – cam, şüşə: **Cam tas.** Şüşə fincan.

cam I // **zruana camlar** Bax: **acəm** və **Zruan**

camımnı Bax: **can** (-ımnı)

can (-dır, -dırlar, -lardırlar, -nınq, -ğa, -nı, -da, -dan, -dandır, -ım, -ımnınq, -ıma, -ımnı, -ımda, -ımdan, -ınq, -ınınq, -ınqna, -nqnı, -ınqda, -ınqdan, -ı, -ıdır, -ınınq, -ına, -ın, -ını, -ından, -ımız, -ımıznınq, -ımızğa, -ımızını, -ımızda, -ımızdan, -ınqız, -ınqznınq, -nqızını, -lar, -lardırlar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -larınq, -larımız, -larımıznınq, -larımızğa, -larımızını, -larımızda, -larınqız, -larınqıznınq, -ları, -larınınq, -larına, -ların, -larında, -larından) ism. (< azərb. < fars.) – can, ruh:

-Xaysılardırlar üçünçi tensiz barlıxlar?

-Canları adamlarnınqdırlar (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"ndan).

-Üçüncü vücudsuz varlıqlar hansılardr?

-İnsanların canlarıdır.

Men anı tanman, hali da canımnı ağıtman. Mən bunu danmıram. İndi canımı ağrıtmaq isrəmirəm. **Can anqmax.** Ruhu anmaq. **Xatınınınq canın da anqğay.** (Rəhmətlik) arvadımın da ruhunu yad edək. **Ari Can.** Müqəddəs Ruh. **Arıtıp canımızını bizim xıyastan da yaman xılınmaxtan.** Ruhumuzu zinadan və qəddarlıqdan təmizlə.

-Nedir çektiri canlarnınq adamlarnınq?

-Esli da sözlüdir, üç çonstkalı ki, sağışlamaxı çüstlü edi, suxlanmaxı da dir aruv da yaltrağan, xatılıp baylanğandır dört materialı ten bilə ortada bolmaxı bilə tınıxnınq da dır sürəti Tenqrininq (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"na XVl əsrdə Avedik tərəfindən edilmiş əlavədən).

-İnsan ruhunun əsas xüsusiyyətləri nədir?

-O, şüurlu və sözlüdür, üç hissəlidir, yəni sürətli düşünür, maraq dairəsi təmiz və parlaqdır, dörd materiyadan təşkil olunan, daxildən canı qəfəsdə saxlayan vücudla sıx bağlıdır və Tanrının oxşarıdır.

Eksildilər ağrıxlardan tirlikim menim da yıllarım menim can çıxmaxtan (Məz. 30/31: 11). Ağrılardan həyatım, canımın sıxılmasından illərim əksildi mənim. **Manuşaqqa, menim can xızıma.** Canım qızım Manuşaka.

-Nedir çektiri adamnnq?

-Belgili körüniyir ki, dir ekiayaxlı, avlaxtırnaxlı, toğruyürügən, külüşkən, ölümlü teni bilə da ölümsuz teni (canı) bilə, zera olar da teni büzülür, dönər topraxqa da xaytıp turmax bilə yənqilənir büzülmaxsız boyurmaxı bilə Tenqrininq birlənir canı bilə ölümsüz da xalır menqi menqilik da bardır tölövü xılımğa körə hər biri kendininq (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin

qrammatikası”nın XVI əsrdə Avedik trəfindən redaktəyə məruz qalmış hissəsisndən).

-İnsanın fərqli cəhətləri nədir?

-Açıq-aydın görünür ki, o. ikiayaqlı, enlidırnaqlı, düz gəzən, gülən, ölümlü bədənə və ölümsüz bədənə (ruha) sahib olandır. Ölür və ölərkən bədəni çürüyür və torpağa çevrilir, ikinci dəfə dirilində isə Tanrının buyruğu ilə yenidən zədəsiz bədənə və ölməz ruha sahib olacaq, əbədi qalacaq, əməllərinin qarşılığını alacaq.

-Ne aytarsen canınqnı seninq?

-Tensizdir canım menim (Qriqori Hamamanın “Alban dilinin qrammatikası”ndan).

-Ruhun barədə nə deyə bilərsən?

-Ruhum cismani deyil.

Canı Tenqrininq – könü Tenqri. Tanrının Ruhu - gerçək Tanrının Özüdür. **Can u ten gunahı.** Ruhi və cismani günah. **Bizim törəmiz tiyəsidir ki, könülük bilə, toğrulux bilə, orunmsuz bolğay, dügül yalğan tanıx bilə, ya aldovuçı reçnik bilə, ya keçmişlərninq canın zrgel etməx bilə, ya jaranksızlarnnq canın ülüşsüz çıxarmax bilə alarnınq can ülüşündən** (Mxitar Qoşun “Törə Bitiqi” kitabının XVl əsrdə redaktəyə məruz qalmış hissəsindən). Belə ki, bizim məhkəmə ədalətli, dürüst, ələ alınmaz olmalı, yalançı şahidlərə və muzdlu natiqlərə imkan yaratmamalı, mərhumların ruhlarını təhqir etməməli və onların varislərinin vərasət hüququnu pozmamalıdır.

Can x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından: **Uçmaxlı Can.** Rəhmətlik (cənnətlik) Can. **Niqol Can oğlu, Sultannınq ağası.** Can oğlu Niqol – Sultanın əmisi.

canabar ism. (frs.) – xilaskar, həyatı xilas edən, canbaz

canavar (-ğa, -nı, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -larınq, -ları, -ların) ism (< azərb. <frs.) – heyvan: **Canavar münqüzlü da münqüzsüz.** Buynuzlu və buynuzsuz heyvan.

candələp ism. (frs.) – cana susamış, ruhuna cin hakim olan, cinli: **Xılıçın çıxarıyır manqa da candələpidir, kelip yənqidən klədi urma.** Qılıncını üstümə qaldırdı, ruhuna cin hakim olmuşdu, istədi vursun.

canlı (-nınq, -ğa, -lar, -larnınq, -larnı) ism. və sif. – canlı

canlıx (-nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -larda, -lardan) sif. – uhrəvi, mənəvi, ruhani

cansartın (-dır, -lar, -larğa, -larnı, -larına) sif. – qeyri-maddi, mənəvi. ruhani: **Zera küsənçmen körməga sizni ki, teşkirgəymen sizgə başxış nemə cansartın ki, toxtatma sizni (**Rom. 1: 11). Çünki sizi qüvvətləndirmək üçün sizə ruhani bir ənam çatdırmaq məqsədindəyəm; buna görə də sizi görmək üçün həsrət çəkirəm. **Biyənçli köründi, zera borçlu da edilər alarğa, zera egər ki cansartınlarına alarnınq ülüşlü boldular esə gurkçilər, tensartınlarına da ülüşlü bolma alarnınq (**Rom. 15: 27). Əlbəttə, özləri məsləhət bildilər, həm də əslində onlara borcludurlar. Çünki başqa millətlər Yerusəlim müqəddəslərinin ruhani nemətlərinə şərik oldularsa, maddi nemətləri ilə onlara xidmət etməyə borcludurlar.

cansız (-lar) ism. – cansız

cansızlan ~ fel. - mənəviyyatsızlaşmaq, insan sifətindən çıxmaq, ruhun bədəndən çıxması: **Cansızlansarmen, tınıxsızlansarmen.** Mənəviyyatımı itirsəm, ruhumu itirərəm.

cansızlat ~ fel. icb. for.- cansızlaşdırmaq, canını aldırmaq, mənəviyyatsızlığa sövq etdirmək

cansızlıx ism. – mənəviyyatsızlıq, rəhmsizlik

canta ism. (azərb.) – çanta

can-ten ism. – ruh və bədən

cardar sif. (orta fars) – bilən, bilici, bilikli, müdruk: **Ki işitməgəy ol avazın cadununq cardar da almağay ot otberüçi axıllıdan (**Məz. 57/58: 6). Müdrik cadugərin səsini eşitmir, ağıllı həkimdən ot (şəfa otu) almır. **Xiqar uslu cardar öldi.** Ağıllı, müdrik Xiqar (Axikar) öldü.

cardarlıx ism. – müdriklik, biliklilik, savadlılıq: **Sendən sonqra kim tügəllisər cardarlıx bilə da es u axıl bilə menim xanlıxımnınq kerəkin?** Səndən sonra mənim xanlığımn ehtiyaclarını müdrikliklə, ağılla və huş ilə kim ödəyəcək? **Zera yebermədi meni Krisdos mğırdel etmə, yoxsa avedaranel etmə, dügül ki, cardarlıxı bilə söznünq ki, tas bolmağay xaçı Krisdosnunq (**I Kor 1: 17). Axı, Məsih məni vəftiz etməyə deyil, Müjdəni (İncili) yaymağa göndərdi. Məsihin çarmıxı (xaçı) boşa çıxmasın deyə, Müjdəni (İncili) müdrik sözlərlə yaymıram.

caş-xatun ism. - tərbiyəçi qadın, mürəbbiyə:

Caş-Xatun x. ism. - albanlar arasında yayğın qadln adlarından biri: **Caş-Xatun Yovanes xatunu.** Yovanesin arvadı Caş-Xatun

caxan ism. (< azərb. < frs.) - cahan, dünya, aləm: **Allah saxlasın! Çarə-dərman yoq, munqar dəstur. Caxan yıqılsa.** Çarəsi-dərmanı yoxdur, bunlar əmrdir, dünya-aləm yıxılsa da. Müq. et: **cihan**

cehez (-gə, -i, -in, -lərin) // **ceğez** (-dən) ism. (< azərb. < frs.) – cehiz: **Cehezi xatunlarnınq ülüşləridir atasından da anasından da mülklərdən də.** Cehiz qadınların ata və analarından aldıqları payları və daşınmaz əmlak paylarıdır.

cehezlə ~ (-p) fel. – cehizlə təmin etmək

cehezlik sif. – cehizlik: **İnci boyunçax anasınınq uçmaxlı canlı cehezlik altun xolbaxlar bilə.** Rəhmətlik (cənnətlik) anasından qalmış cehizlik mirvari boyunbağı ilə qızıl qolbağ.

cehezsiz sif. – cehizsiz

cep ism. – cib

ceblik // çeplik ism. - ciblik

cerüv Bax: **çerüv**

cəhtlik Bax: **cahtlik**

cəza (-sı, -sın) // **cəja** ism (< azərb. < ər.) – cəza: **Xılınğanına körə cəzasın tartmax.** Əməlinə görə cəzasını çəkmək. **Meni tutup da köp cəjağa keltirdilər.** Məni tutub çox cəzalandırdılar.

cft Bax: **cüft**

chut Bax: **cuhut**

cigər (-imni, -i, -inə) // **ciger** ism. (frs). – ciyər

cigərbənt ism. – ciyər, ürək və börək. Daxili orqanların birlikdə adı.

cigərsiz (-lər) // **cigersiz** (-lər) sif. – rəhmsiz, daşürəkli: **Baxar edim cigərsizlər üstnə da opranır edim ki, sımarlağanınqnı seninq saxlamadılar // Baxar edim şağavatsızlar üsnə da opranır edim ki, buyruxunqnu seninq saxlamadılar** (Məz. 118/119: 158). Bu rəhimsizlərə ikrahla baxıram, çünki Sənin vədinə bağlı qalmayıblar.

cihan ism (< azərb. < ər.) – cahan, dünya, aləm: **Da kim ki bunqar xarşı bolsa, boşatlıxı bolmağay ne ol cihanda da ne bu cihanda.** Çünki əgər kim ki buna qarşı olsa, o, nə bu, nə də o biri dünyada dinclik tapmaz. Müq. et: **caxan**

Cihan x. ism. – albanlar arasında yayğın olan Cahan adının başqa bir forması: **Lazar Mamuxcyininq oğlu Cihan.** Lazar Mamuxçinin oğlu Cihan. Müq. et: **Cahan**

cihud // cihut Bax: **cuhut**

cimrilik (-kə) ism. – sərxoşluq

cin (-lər, -lərninq, -lərgə) ism. (< azərb. < ər.) – cin: **Cinlər, ya körümsüz işli da ölümlülər, ya her vaxt kelinlər.** Cinlər, ya ölümsüz görünüşlü, amma ölümlü olanlar və ya əbədi gəlinlər.

Cincik x. ism. – alban şəxs adlarından biri

civa (-nınq, -nı, -dan) ism. – civə müq. et: **tiri kümüş**

ciqnavor (-nunq, -dan, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı) **// cqnavor** (-larnınq) ism. və sif. (aram.) – tərki-dünya, sərgərdan, dərviş

Cilal x. ism. – alban şəxs adlarından biri

Cilali x. ism. – alban soy adlarından biri: **Xıdır Cilali Šadbey kiyövü.** Xıdır Cəlali – Şadıbəyin kürəkəni. **Esan Cilali.**

cıns (-tır, -nınq, -qa, -qadır, -nı, -ta, -tan, -tansen, -ım, -ımnınq, -ımdan, -ınq, -ınqnınq, -ınqdan, -ı, -ınınq, -ın, -ına, -ın, -ını, -ında, -ından, -ımız, -ımıznınq, -ımızğa, -ımızda, -ımızdan, -lar, -lardır, -larnınq, -larğa, -larnı, -larda, -lardan, -larnq, -ları, -larınınq, -larına, -ların, -larından) // **cınıs** (-lar, -ları) // **çins** ism. (ər.) – cins, növ, xalq, tayfa, millət:

-Xaysılardırlar beş cınsları Bıladonınq?

-İlk rəng da biçişdir, xaysı ki köz bilı korüniyir. Ekinçi avazdır, xaysı ki xulax bilə işitilir. Üçünnçi səsidir, xaysı ki, ... burun bilə xoxulanır. Dörtünçi tahimdir, xaysı ki yeməxlix bilə, ... ağız bilə xoşlanır, ... tahimlənir. Beşinçi ağır da yenqil, isi da sovux, xaysı ki xarmalamax bilə anqlanır. Bu beş seziklik biləlirlər barça sezilgənli etilgənlərninq tanımaxlıxları (tanamaxlıxları) (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"nın XVl əsrdə Avedik tərəfindən redaktə edilmiş hissəsindən).

-Platonun beş cinsi hamsılardır?

-Birincisi göz ilə görünən rəng və formadır. İkinci səsdir ki, qulaqla eşidilir. Üçüncüsü iydir ki, ... burunla duyulur. Dördüncüsü yemək zamanı ... ağızla hiss edilən daddır. Beşincisi ağır-yüngül, isti-soyuqdur ki, lamisə üzvü ilə sezilir. Bu beş hisslə qavranıla bilən hər şey qavranılır.

Sövükləri cinslərninq. Millətlərin sevimliləri.

cınsdaş ism. – soydaş

cınsdaşlıx ism. – qohumluq

cınslan ~ fel. – doğub-törətmək, artıb-törəmək: **Beşinçi ki, tügül edilər da bolurlar cınslanıp artmaxı bilə da xaytıp buzulurlar da yanqılanmazlar ölümsüz, neçik hayvanlar da bitişlər da terəklər...** Beşincilər o varlıqlardırlar ki, yox idilər, amma zaman-zaman Tanrının buyuruğu ilə yaranıblar, artıb-törəmək yoluyla var olurlar. Heyvan və bitkilər kimi...

cınslanğan ism. – ismin yiyəlik halı: **Cınslanğan – Tenqrininq.**

cınslı ism. – özgə, yad, başqa soydan, tayfadan və ya millətdən olan

cınslıx ism. – soyluluq, məşhur nəslə mənsub olma

cınstaş Bax: **cınsdaş**

cırax Bax: **çırax**

cırım Bax: **çırım**

cıvılda ~ fel. – cıvıldamaq, quş kimi səs çıxartmaq: **Neçik xarlığaç, ol türlü cıvıldar edim** (Çıx. 38: 14). Eynən qaranquş kimi cıvıldardım (qaranquş kimi səs çxararadım).

cızma Bax: **çızma**

cqnavor Bax: **cıqnavor**

cqnauvor Bax: **cıqnavor**

cohar (-nı, -ı, -ın) // **cöhar** ism. (< azərb. cövhər // cəvahirat < ər.) – qiymətli daş, daş-qaş, almaz: **Ey, haybatlı da maxtovlu ari Ana, dünyəninq coharı, surp goys Mariam .** Ey şöhrətli və tərifəlayiq pak Ana, dünyanın daş-qaşı, müqəddəs, bakirə Məryəm. Müq. et: **gohar**

coharlı sif. – daş-qaşlı: **Coharl bıçax 60 xızıl axçaya.** 60 qızıl axçaya daş-qaşlı bıçaq.

comart (-tır) // **comard** // **cumard** sif. (< azərb. < frs.) - comərd, səxavətli, ürəyiaçıq: **Comard padşahı kendi yaxşılıx bergənində.** Ətasında cömərd (səxavətli) olan şah (Tanrının epitetlərindən biri). **Saatlıx bilə közətilip comartla xolunqnu yapıx yarlığa.** Bərk-bərk yumulmuş və möhkəm qorunan əlini dilənçilərə comərdcəsinə aç.

comartlıx (-qa, -ta, -ına, -larından) ism. – comərdlik, səxavət, əliaçıqlıq:

corov zrf. – qəsdən, bilərək, bilə-bilə: **Bax tek, neçik uyatlı ölüm blə tas ettilər cuhutlar bunu, xaysı hali padşahı kensilərininq manovat etiy edilər da əvəl neçə kez corov padşah etmə klədilar kensilərinə.** Bax gör, yəhudilər indi özlərinin şahı adlandırdıqları və əvvəllər bir neçə dəfə özlərinə şah etmək istədikləri şəxsi necə bir alçaldıcı ölümün cənginə verdilər.

covfər Bax: **cohar**

crax Bax: **çırax**

craq Bax: **çırax**

cuap Bax: **cuvap**

cüap Bax: **cuvap**

cuapkar Bax: **cuvapkar**

cucab Bax: **cuvap**

cuğap Bax: **cuvap**

cuğut Bax: **cuhut**

cuhud Bax: **cuhut**

cuhudlux Bax: **cuhutlux**

cuhut (-qa, -nunq, -nu, -ta, -tan, -lar, -lardır, -larnınq, -larğa, -larnı, -larda, -lardan, -lardansen) // **cuhud** // **cihud // cihut** // **cuğut // cuğut** ism. – yəhudi: **Bax tek, neçik uyatlı ölüm blə tas ettilər cuhutlar bunu, xaysı hali padşahı kensilərininq manovat etiy edilər da əvəl neçə kez corov padşah etmə klədilar kensilərinə.** Bax gör, yəhudilər indi özlərinin şahı adlandırdıqları və əvvəllər bir neçə dəfə özlərinə şah etmək istədikləri şəxsi necə bir alçaldıcı ölümün cənginə verdilər.

cuhutça – ibranicə, ibrani dili

cuhutlux (-nunq, -qa, -nu, -ta) // **cuhudlux** (-nunq) – yəhudilik, musəvilik

Cuhutlux x. ism. – yəhudi ölkəsi, Yəhuda. İlk öncə Yəhudanın Qüds (Yerusəlim) ətrafındakı yurd yeri olan bu ərazi yəhudilərin Babil əsarətindən dönüşündən və həmin ərazidə kütləvi məskunlaşmasından sonra ölkəyə çevrilmişdi.

culha (-nınq, -larnınq) ism. (frs) – toxucu

culhalıx ism. – toxuculuq

Culfa x. ism. - Qədim Albaniyanın və Azərbaycanın ən qədim yaşayış məskənlərindən biri. Bu şəhər ən qədim toxuculuq mərkəzlərindən biri olub və mənbələr Səfəvilər dövündə bu məntəqədən Venesiya, Genuya, Amsterdam və Avropanın digər şəhərlərinə yüksək keyfiyyətli ipək parçaların ixrac edildiyini bildirir.

culfalı ism. – culfalı: **Bali culfalı, Yadigər culfalı**

cumard Bax: **comard**

curum (-nunq, -ğa, -nu, -nı, -dan, -u, -un, -lar, -larnı) // **çurum** ism. (ər.) – cürüm, cərimə

curumla ~ fel. – cərimələmək

curumsuz sif. – cəzasız

cuvab Bax: **cuvap**

cuvap (-qa, -nı, -ta, -ım, -ı, -ına, -ın, -lar, -ların) // **cuvab** // **cüap** (-ın, -ına) // **cuap** (-ı, -ın) // **cucap** (-ına, -ın, -lar) // **cuğab** (-ğa) // **çuvap** ism. – cavab: **Cuvap bermə.** Cavab vermə. **Cuvap berdi friştə.** Cavab verdi mələk. **Cuvap beriyirmen.** Mən cavab verirəm.

cuvapçı Bax: **cuvapkar**

cuvapkar // cuapkar ism. – cavabdeh, müttəhim: **Tutundu cuvapkar bolmağa.** Cavabdeh olmağa boyun oldu.

cuvaplan ~ fel. – cavab almaq, cavab tapmaq

cuvhutlux Bax: **cuhutlux**

cuvuhça zrf. – yaxınlarında, yaxınlığında

cuvut (-sen, -tur, -nunq, -ta, -tan, -qa, -lar, -larbiz, -larnınq -larğa, -larda, -lardan) ism. – yəhudi: **Evet xaçan ki kördüm ki, doğru yürüməslər könülükü bilə Avedarannınq, ayttım Gepasqa alnına barçasınınq: "Sen ki, cuvutsen, gurkçi kibik da dügül ki cuvut kibik, tiriliyirsen, neçik keltiriyirsen gurkcyilərni bolma, cuvut kibik?"** (Qal. 2: 14). Amma mən Müjdənin həqiqətinə görə düzgün riayət etmədiklərini görəndə hamının qarşısında Kefaya dedim: «Əgər sən yəhudi olduğun halda yəhudi kimi deyil, bütpərəstlərdən biri kimi yaşayırsansa, necə bütpərəstləri yəhudi kimi yaşamağa məcbur edirsən?» **Da baxmağaylar cuvutlarnınq nebolsasına da sımarlamaxına adamlarnınq, bularğanlarnınq**

könülüktən (Tim. 1: 14). Qoy yəhudilərin boşboğazlıqlarına və həqiqətdən üz döndərən insanların yasaqlarına baxmasınlar. Bax: **cuhut**

cuvutlux (-nunq, -qa, -ta, -tadırlar, -tan, -uma, -undan) // **cuvhutlux** (-ta) Bax: **cuhutlux**

cüflük Bax: **cüftlük**

cüft // cft // cüvt (-nü) zrf. – cüt, qoşa: **Dört cüft papuç.** Dörd cüt papıc (başmaq).

cüftlük // cüflük, cüvtlük ism. cütlük

Ç

çadırda ~ Bax: **çatırda** ~

çadırdat ~ Bax: **çatırdat** ~

çadırtatmax ~ fel. – çırtlatmaq, çrtlamaq

çagat Bax: **cagat**

çağır (-nınq, -nınqdır, -ğa, -nı, -da, -dan, -ınqnı, -ı, -ın, -lar, -lardan, -larıı) // **çahır // çaxır** (-ğa, -nı) ism. – çaxır, şərab: **Bir bardax çağır.** Bir bardaq çaxır. **Çağır keltirir borla da suv keltirməstir.** Üzüm şərab verər, su verməz. **Bardax**; **xayda çağır içərlər.** Çaxır içmək üçün bardaq. **Çağır tolxuxu.** Çaxır tuluğu. **Çağır fərahlatır, sarı yağ açıx etər, ötmək toxtatır adamnınq yürəkin** (Məz. 103/104: 15). Çaxır ürəyi xoşhal edir, sarı yağ (zeytun yağı) üzləri güldürür çörək adamın ürəyinə toxtaqlıq (taqət) verər.

çağır ~ Bax: **çaxır** ~

çağırlıx ism. – çaxırlıq üzüm, çaxır üçün nəzərdə tutulmuş üzüm bağı.

çağmax Bax: **çaxmax**

çahır Bax: **çağır**

çahır ~ Bax: **çaxır** ~

çax I (-tır, -nı, -ta, -ı, -ıdır, -ına) ism. – vaxt, zaman: **ol çaxta.** O zaman.

çax II qoş. – qədər, müddətdə, müddətinədək: **Beriyirbiz Yadigər biyə bügündən çax beş yılğa ança tutmağa...** Bu gündən etibarən Yadiar bəyə beş il müddətinədək ... saxlamağa veririk.

çax ~ (-ma, -ınqız, -tılar, -armen, -mas, -ıy edi, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırsiz, -ıyırlar, -qaylar, -sarlar, -kanı, -max, -maxqa, -maxnı, -ıp) fel. – xəbərçilik etmək, söz gəzdirmək, böhtan söyləmək, qeybət etmək: **Kelinqiz da çaxınqz menim üsnə, aytıyır Biy** (Çıx. 1: 18). Gəlin və mənim üstümə böhtan atın, dedi Rəbb.

çaxal ism. – çaqqal: **Neçik aslan da xaplan, ayuv da börülər da börüxatırğına, it, tülkü, çaxal, xoyan, maçı, kocan, kirpi da özgə bularğa oxşaşlar, evet dirlər kimlər xısxaayaxlılar, neçik vevurqa, sıçxan da kret da borsuk...** Bunlar aslan və pələng, ayı, canavar və canavarla tülkünün qarışığı, it, tülkü, caqqal, dovşan, pişik, sünbülqıran, kirpi və digər bunun kimilərdirlər, amma dələ, sıçan, kosdəbək və porsuq kimi qısaayaqlılar da var...

çaxın ~ fel. – qeybət məqsədi ilə müraciət etmək, xəbərçilik məqsədiylə müraciət etmək, böhtan atmaq məqsədiylə müraciət etmək

çaxır Bax: **çağır**

çaxır ~ (-ma, -mağa, -ıyım, -sın, -ıyıx, -alım, ınqız, -sınlar, -dım, -dı, -dılar, -ırmen, -ır, -ırbiz, -ırlar, -mas, -ır edim, -ıybiz, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaylar, -sanq, -sa, -sax, -salar, -sarmen, -sarsen, -sar, -sarbiz, -sarlar, -ğan, -ğanda, -ğanıma, -ğanımnı, -ğanınqnı, -ğanı, -ğanına, -ğanını, -ğanın, -ğanlarnınq, -ğanlarnı, -ğanlardan, -ğanların, -max, -maxnı, -maxta, -maxtan, -maxıma, -maxımnı, -maxımda, -maxı, -maxın, -ıp, -ğınça) // **çağır** ~ (-ıyıx, -ğanıma) // **çahır** ~ (-sa) fel. – çağırmaq, çğırmaq, qışqırmaq: **Tarlıxımda menim men Biygə sarnadım, işitti Tenqri tibsizlikinə tamuxnunq çaxrmaxıma (çaxırmaxımda) menim** (Yun. 2: 3). Ölülər diyarının bağrından fəryad dib, əzab içində Rəbbi çağırdım. O məni eşitdi.

çaxırıx (-ım, -ımnı, -ımızınınq, -ların) ism – çağırış, çığırtı, qışqırq, fəryad: **Budur başlanmaxı çaxırixnınq.** Budur çığırtının bşlanğıcı.

çaxırlıx Bax: **çaxırıx**

çaxırmax ism – çağırış, çığırtı, qışqırıq

çaxırt ~ (-ma, -ınqız, -qay) fel. – çağırtmaq, çığrtmaq

çaxıruçı f. ism. və f. sift – çağırıcı, çığıran, çağıran, qışqıran

çaxlı sif. – müəyyən bir ölçüyə uyğun, normal ölçüdə, lazlmi qədər: **Çaxlı yegəy, çaxlı içkəy, artıxsı içməgəy. Ehtiyacın qədər ye, iç, normadan artq içmə.**

çaxmax // **çağmax** – 1. ism. çaxmaq, çaxmaq daşı: **Çaxmax taşı.** Çaxmaq daşı. 2. Bax: **çax** ~

çaxmaxlıx ism. – xəbərçilik, qeybət, böhtan

çakil Bax: **şəkil**

çakuç (-nunq, -qa, -nunq –lar. -ları) ism. – çəkic: **Çakuçu taş sındıruçılarnınq.** Daş sındranların çəkici. **Temirçi çakuçı.** Dəmirçi çəkici. **Baltalar bilə da ulu çakuçları bilə yemirdilər anı** (Məz. 73/74: 6). Baltalar və çəkiclərlə dağıtdılar onu. **Çakuç bilə urğan.** Çəkic vuran.

çal ~ (-ma. –ınqız, -mağın, -ar, -ıyırmen. -ıy edilər, -ğay, -ğaybiz, -ğaylar, -sar, -ğan, -ıp) fel. – çalmaq, musiqi alətində çalmaq, ot çalmaq: **Xaysıları ki saban sürərlər edi yaş bilə, süvünçlük bilə da çalğaylar // Kimlər saçarlar edi yaş bilə, süvünçluk bilə biçkəylər** (Məz. 125/126: 5). Kimlər ki, tər içində kotan sürərlər, onlar sevinclə çalarlar // Kimlər tər içində toxum səpər, onlar sevinc içində biçərlər.

çalğı ism. – 1. çalğı (musiqi çalmaq), musiqi; 2. biçin (ot biçini), ot biçən; 3. hörük (saç hörüyü)

çalıçı (-nınq, -lar) ism. – çalğıçı, musiqiçi: **Ki işitməgəy ol avazın cadununq cardar (çalıçınınq) esli da almağay ot otberüçi axıllıdan (eslidən). (**Məz. 57/58: 6). Belə ki, müdrik cadugərin (məharətli musiqiçinin) səsini eşitməyəcək və müdrik həkimdən ot almayacaq.

çalın ~ (-dım, -dı, -ır edi, -sar, -maxın) fel. – çalınmaq, musiqi çalınmaq

çalış ~ (tılar, -ır, -ırlar, -ırlar edi. -ıyırmen, -ıyırlar. -ıyır edi, -qanınq, -max, -maxnınq, -maxqa, -maxınqnı, -ıp) // **çarış** ~ (-tı, -tılar, -ırlar edi, -maxta, -maxtadır, -maxı, -maxın, -maxları) fel. – çalışmaq, səy göstərmək: **Köp kerət çarıştılar (çaliştılar) birgəmə oğlanlıxımdan menim da meni yenqmədilər // Köp kez uruştular menim bilə oğlanlıxımdan beri da meni yenqmə bolmadılar (**Məz. 128/129: 2). Gəncliyimdən bəri onlar məni yenməyə çalışdılar, amma məni yenə

bilmədilər. **Bastılar meni duşmanlarım menim kün uzun, köp boldular, (kimlər) ki çarışırlar (çalışırlar) edi birgəmə biyikliktən // Bastılar meni duşmanlarım hər kün, köplər edilər ki, çalışırlar edi menim bilə biyiktən** (Məz. 55/56: 3). Gün boyu düşmənlərim sel kimi üstümə cumur. Əleyhimə çalışan məğrur döyüşçülər çoxdur.

çalışmax // çalışmaxlıx ism. – səy: **Yeber, Biy, yarıxınqnı da yarıxlat esimni da sağışımnı menim biylikli (bilikli) yarıx bilə da xaramğu yazıxımnı tas et esimdən menim da ağır tenim yenqilləngəy çalışmaxqa barça türlü yaxşılxnı.** Göndər, ya Rəbb, nurunu və işıqlandır, düşüncələrimdəki qaranlıq günahlarımı məhv et ki, vücudum yüngüllük tapsın və hər cür yaxşılıq etməyə səy etsin. **Yeber, Biy, yarıxınqnı da yarıxlat yürəkimni, sağışımnı yarıxlı bilüçilixinq bilə, xaranqğu yazıxlarımnı tas et da tinsizlixim (tinsizlixin) boyumnunq sağayt çalışmaxlıxqa canımnınq faydasın.** Göndər, ya Rəbb, öz nurunu və öz elminlə ürəyimi və düşüncələrimi işıqlandır mənim, qaranlıq günahlarımı silib-süpür və inamsızlığa düçar olmuş ruhumu sağalt ki, canım faydalı işlər üçün səy göstərsin.

çaluçı (-lar) ism. – ot biçən, biçici: **Xaysından ki toldurmastır ovuçun kendininq çaluçı da ne xuçaxın (kendininq, xaysı ki) oraxnı ya bürtüknü yöğıştırır edi // Xaydan ki toldurmadı xuçaxın çaluçı da ne xulaçın kensininq ki, bürtüknü yığar edilər** (Məz. 128/129: 7). O, biçinçinin ovcunu, dərz bağlayanın qucağını doldurmadı.

çamiç ism. – kişmiş: **Çamiç ya xızov bilə urulğan borla ya çamiç bilə işləngən ötmək.** Kişmiş, ya üzüm mürəbbəsi və ya kişmişli çörək.

Çamiç x. ism. – alban mətnlərində keçən şəxs adlarından biri: **Ahmad ağa Çamiç oğlu xardaşı Sefer.** Əhməd ağa Çamiç oğlunun qardaşı Səfər.

çamur (-da, -dan, -larnı) ism. – çamır, paıçıq, kir: **Xaysıdırlar çamur közləri alnına Tenqrilikninq.** Tanrının gözlərində çirkin (kirli) işlər hansılardırlar? **Xuruttu Biyimiz bu çamurlarnı, yandırdı bu xamışlarnı, xaysında boldular bu yılanlar tamuxnunq otu bilə sövüknünq kensininq.** Qurutdu Rəbbimiz palçıqları, içində cəhənnəm ilanları olan qamışları öz məhəbbət odu ilə yandırdı. **Neçik uyalmassız murdarlama anı bu çamur blə aruvsuz, bu yer blə akahlıqnınq, bu murdar yazıxlar blə türlü-türlü?** Onu bu natəmiz palçıq ilə, doymaq bilməyən torpaq ilə, bu cürəbəcür günahlarınızla murdarlamaqdan niyə utanmırsınız? **Fikir et, adam ki, yaratılğanı sen anınq, xaysı seni çamurdan yarattı da küldən aruvsuz, da yana kerək külgə xaytkaysen da topraxqa çeçilgəysen.** Düşün, ey insan, sən Onun – səni palçıqdan və natəmiz küldən yaratdığısan, (bir gün yenidən) külə çevriləcək və torpağa qayıdacaqsan. Bax: **balçıx**

çana (-lar) ism. – xizək

çanax ism. – nimçə, qab, boşqab: **Kiçi cini çanax.** Kiçik çini nimçə.

çanax-ayax (-nınq) ism. – qab-qacaq: **Köp incitirlər edi kendin atasınınq xulları da ayblarlar edi kendin da kültkü etərlər edi da çanax-ayaxnınq arovsuzluxun başından aşağa toldururlar edi.** Atasının xidmətçiləri onu çox incidir, alçaldır, ələ salır və başına qab-qacağın çirkabını tökürdülər.

çanq ism. – cəng, arfaya bənzər musiqi aləti

çapxala ~ fel. – parça-parça ermək, doğram-doğram etmək

çapla ism. – vağ, su quşlarından biri

çararğan Bax: **çürgəgən-çararan**

çaravurt ism. - dağsiçanı

çaraz Bax: **çərəz**

çarə (-m, -si, -lərgə) ism. (< azərb. < frs.) – çarə: **Tanıxmen sizgə, egər çarə bolğay edi, közünqüznü da çıxarıp sizinq da bergəy edinqiz manqa (**Qal. 4: 15). Sizin haqqınızda şəhadət edirəm ki, əgər çarəniz olsaydı, gözlərinizi çıxardıb mənə verərdiniz. **Tölövüm yoxtur, ne bilə töləməgə, klərmen barıp tutsax bolmağa, zera ozgə çarəm yox** (Albanların məhkəmə sənədlərindən). Borcumu ödəməyə imkanım olmadığından zindanda yatmaq istəyirəm, başqa çarəm yoxdur. **Artıx çarəm yox.** Artıq heç bir çarəm yoxdur.

çarə-dərman ism. (< azərb. < frs.) - əlac: **Allah saxlasın! Çarə-dərman yoq, munqar dəstur. Caxan yıqılsa.** Allah saxlasın! Əlac yoxdur, bunlar əmrdir, dünya-aləm yıxılsa da.

çarəli sif. – imkanlı

çarəsiz (-men, -dir, -biz, -ninq, -gə, -ni, -dən, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərdən) sif. – çarəsiz, biçarə, imkansız: **Çarəsizdir sanqa ki, 1 közünq bilə kökkə baxqaysen da birsi bilə yergə.** Bir gözünlə yerə, digəri ilə göyə baxmağın imkansızdır. **Yarlıdan alıp tar künlü çarəsizlərdən...** Dilənçi və imkansızlardan onların çətin günündə alıb...

carəsizlət ~ fel. – çarəsiz vəziyyətə salmaq, çıxış yolu qoymamaq: **Saxla meni, neçik böbəkin (kirpigin) köznünq, kölgəsinə (kölegəsi tibinə) xanatlarınqnınq yapqaysen** (**yapsarsen) meni yüzündən xırsızlarnınq** (x**ayırsızlarnınq // yamanlarnınq), kimlər ki zabun ettilər** (**çarəsizləttilər) meni** (Məz. 16/17: 8, 9).

Məni göz bəbəyin kimi qoru,
Qanadlarının kölgəsində saxla
Məni çarəsizliyə salan şər insanlardan,
Ətrafımı bürüyən, canıma düşmən olanlardan.

çarəsizlik (-imə) // **çarəsizlix** (-imə, -i) // **çarəsizlıx** (-qa, -ta) ism. – çarəsizlik, imkansızlıq: **Salmağaysen yazıxlı xulunqnu közdən seninq ari parexosluxunq bilə çarəsizlikimə menim: sensen çarəm, surp Asduacacin Mariam. (**Məni) müqəddəs himayənlə gözündən kənarda qoyma, çarəsiz buraxma: Sən mənim sığınacağımsan, ey Tanrı Anası. **Bax, Biy, çarəsizliximə menim da ağrıxına canımnınq menim.** Ya Rəbb, carəsizliyimə və qəlb ağrılarıma diqqət yetir. **Xaytarma adamnı çarəsizlixkə // Da xaytarmağın adamnı totxarlıxqa** (Məz. 89/90: 4). İnsanı çarəsiz vəziyyətə qaytarma // Və insanı əziyyət içinə qaytarma.

çarəz Bax: **çərəz**

çarçov ~ Bax: **çarşov**

çardax ism. – çardaq: **Övüm çardaxı bilə birgə.** Evim çardağı ilə birlikdə. **Xuluxçısı Ata-Biyninq Axsapet Ata-Biyninq turğan övününq çardaxından bir teşik aşıra kirip bizim övnünq çardaxına da bir xapçux axça xoydu samanlıx içinə** (Albanların məhkəmə sənədlərindn) Atabəyin qulluqçusu Axsapet Atabəyin evinin çardağının deşiyindən hansısa yolla bizim evin çardaxına girib, samanlığın içinə bir pul kisəsi axça qoyub.

çarğov Bax: **çarşov**

çarıx I ism. – çarıq

çarıx II Bax: **çarx**

çarış ~ Bax: **çalış** ~

çarişuçı ism. – həmkar, əməkdaş: **Xolarmen sizdən, xardaşlar, bizim Eyəmiz Yisus Krisdos ötləş da sövükü bilə Cannnq çarışuçı bolma menim bilə birgə alğışta menim üçün Tenqrigə (**Rom.15: 30). Ey qardaşlar, Rəbbimiz İsa Məsihin xatirinə, Ruhun məhəbbəti naminə sizə yalvarıram, Allaha mənim üçün etdiyiniz dualarda mənimlə birlikdə əməkdaşlıq edin.

çarx ism. (< azərb.< frs.) – çarx, təkər:

çarşov (-dan, -u) ism. (<azərb.< frs.) – çarşaf, parça: **Eki çarşov ipək bila tikkən.** İki parça ipəkdən tikilmiş. **Mastlar bilə da aruv çarşov bilə çurğaldınq.** Ətirli yağlar və təmiz çarşafa büründün.

çasut Bax: **çaşut**

çaşi Bax: **çəşni**

çaşıt Bax: **çaşut**

çaşxur ism. – nazik parçadan tikilmiş kişi şalvar növü: **Çaşxur bağı.** Şalvar bağı.

çaşni Bax: **çəşni**

çaşut (-lar, -larnı) // **çasut, çasud** ism. (< cəsus azərb.< ər.) – cəsus, kəşviyyatçı: **Inam bilə Raxap bornig taspolmadı inamsızlar bilə, xaysılardan ki yöpsünüp edi çaşutlarnı eminlik bilə (**İbr. 11: 31). İman vasitəsilə fahişə Raxav casusları dostcasına qarşıladığı üçün itaətli olmayanlarla birgə həlak olmadı. **Çasut bitikləri tapıldı yanlarına.** Üstlərindən cəsus qeydləri tapıldı (çıxdı).

çaşutla ~ fel. – cəsusluq etmək, güdmək: **Çaşutlar yazıxlı toğrunu da xırçıldatır üsnə anınq tişlərin kendininq (**Məz. 36/37: 12). Günahkar salehi güdər və üstünə diş qıcıyar.

çaşutlat ~ fel. – cəsusluq etdirmək, kəşfiyyata göndərmək

çaşutlux ism. – cəsusluq

çatal ism. – ayrıc, yol ayrıcı, dərə, yarğan: **Mikayel surp kömdü tenin Movsesninq xarşı ol yergə, xaysı ündiy edilər Pekovra, budur çatal ya yarılğan yer içində terən, xayda dinsizlər Movapnınq yığılıp, mxatıy edilər şaytannı Tenqri yerinə (Qan. 34: 6).**Müqəddəs Mikayıl (mələk Mikayıl) Musanın naşını Feqor adlanan yerin qarşısında, Maovun dinsizlərinin toplaşaraq şeytana Tanrı əvəzinə sitayiş etdikləri dərin yarğanda basdırdı.

çatallıx ism. - ayrıc yeri, dərəlik, yarğanlıq

çataltırnaxlı ism. və sif. – cütdırnaqlı: **Xaysılardırlar çataltırnaxlı ?** Cütdırnaqlılar hansılardırlar?

çatır (-dır, -ğa, -nı, ınqa, -ında, -ı, -ına, -ın, -lar, -larğa, -larda, -larınınq, -larına, ~ların, ~larında) ism. – çadır: **Xoydu içinə taborlarınınq (Küvürdü) içina alarnınq da çövrəsinə çatırlarını alarnınq (**Məz. 77/78: 28). Çadır düşərgələrini və atları arabaları ilə əhatə etdilər.

çatırda ~ (-rlar; -maxlar), **çadirta** ~ (-maxlar), **çadırda** ~ (-rlar) fel. – çırtlamaq, cırıldamaq

çatırdat (-ıyırmen, -maxlar) // **çadırdat // çadırtat** ~ (-ıyırmen, ~maxlar) fel. – çırtdatmax, cırıldatmaq

çatırlan ~ fel. – çadır sahibi olmaq, çadıra sahib olmaq

çatla ~ (-ma, -dı, -maxı, -p) // **çatlan** ~ (-dı, -maxı) fel. – çatlamaq: **Şaytan çatlandı.** Şeytan (paxıllıqdan) çatladı. **Taşlarnınq çatlanmaxı**. Daşların çatlaması.

çatlağan f. sif. – çatlamış, çatlaq

çatlat ~ (-tı, -sa, -qan) fel. – çatlatmaq

çatma f. ism. – çatma. Dekorativ ipək parça növlərindn biri: **Eki çatma xalı igi Türktən.** Türk elindən iki çatma xalı. **Çatma ton.** Çatma ipəkdən don. **Çatma üzlü.** Çatma ipək üzlüklü.

çavap Bax: **çuvap**

çay (-lar, -larnı, -ların) ism. – çay: **Xaytardı xanğa axar suvların (çayların) alarınnq da yağmurun (yağmurların // yağmur alarınnq) ki, içməgəylər** (Məz. 77/78: 44). Onlar (misirlilər) sulardan içə bilməsinlər deyə suları qana döndərib çaylardan axıtmışdı. **Xaytar, Biy, yasırlıxımızını (yəsirlikimizni) bizim, neçik axının (çaylarnı) yarımkünnünq (**Məz. 125/126: 4).Yarımgünlük selləri (çayları) qaytardığın kimi, Ya Rəbb, o bəxtəvər günləri bizə qaytar.

çayaxa ~ Bax: **çayxa** ~

çayaxan ~ Bax: **çayxan** ~

çayaxavuçı ism. – yuyucu, yaxalayıcı, suvarıcı

çayır (-larnı, -larğa, -larınınq) ism. – çayır, çəmənlik, otlaq: **Biz yənə – adamları anınq da xoyunları çayırlarınınq anınq** (Məz. 99/100: 3). Biz Onun xalqıyıq, otlağında otardığı qoyunlarıyıq (sürüsüyük).

çayır-çimən ism. – çayır-çəmən, bol otlu çəmənlik: **Çayır-çimən yeri.** Çayr-çəmən yeri.

çayxa ~ (-ma, -dılar, -yır edilər, -ğanda, -p) // **çayaxa** ~ (-dım, -dınq, -dı, -rmen, -mandır, -sar) fel. – yumaq, yaxalamaq, suda çalxalamaq: **Aşqan aynakün Anksent oprax çayaxğanda xatunumnu tövdü** (Albanların məhkəmə sənədlərindən). Keçən cümə Anksent camaşır yaxalayarkən arvadımı döydü.

çayxan ~ (-ırlar) // **çayaxan** ~ (-max) fel. – yaxalanmaq, yuyunmaq

çayla Bax: **çay** (-lar)

çaylam Bax: **calam**

çayna ~ (-dım, -dınq, -dı, -ğan, -max, -maxlar) fel. – çeynəmək

çbal Bax: **çibal**

çebərlə ~ (-gin, çebərliyirmen, -gəy) fel. – səlqəyə salmaq, səliqə-sahman yaratmaq, hamarlamaq, qaydaya salmaq: **Çebərləgin meni biyiktəgi Tenqrilik otunq bilə.** Məni öz ilahi odunla qaydaya sal.

çeğət // çəgət Bax: **cagat**

çeğet Bax: **cağat**

çeğt // çəgt Bax: **cagat**

çek (-kə, -i, -lər, -lərni, -lərinqni, -lərimizdən, -lərinə, -lərin, -lərində) ism. – sərhəd, hüdud:

çek ~ (-ti esə) fel. – çəkmək Bax: **çekil** ~

çekil ~ (-iyirmen, -gən) fel. – çəkilmək:

Xaysılardırlar sürkülgənlər?

-Ilk yılandır sürkülgən, yer üstünə çekilgən, xarnınınq üstünə sürkülür.

-Sürüngənlər hansılardır?

-Birincisi ilandr ki, qarnı üzərində çəkilərək (qıvrılaraq) sürünür.

çekiş ~ (-məgə, -tim) fel. – çəkişmək, məhkəmdə çəkişmək: **Men Baldasar blə ol borçtan utru çekiştim.** O borcdan ötrü mən Baldasarla məhkəmədə çəkişdim.

çektir ism. – xüsusiyyət, fərqli cəhət:

-Nedir çektiri barlıxnınq?

-Barlix ilk ayrılır ketərməx söz bilə tensizgə da xoyulmax aytuş bilə tengə (Qriqori hamamanın " Alban dilinin qrammatikası"ndan).

-Varlığın fərqli cəhətləri hansılardır?

-Varlıq inkar bildirən sözlərlə ifadə edilən qeyri-maddiyə və təsdiq bildirən sözlərlə ifadə edilən maddi olana bölünür.

çektirsiz (-dən, lər) sif. – qeyri-müəyyən, özəl xüsusiyytləri olmayan

çeqan Bax: **çoqan**

çelig (-dir, -ninq, -dən) ism. – dəmir, dəmir filizi, filiz

çepellix ism. –çirkinlik, murdarlıq, kirlilik, natəmizlik: **İgrənçilixlər, murdarlıxlar ya çepellixlər.** İyrəncliklər, murdarlıqlar və ya çirkinliklər.

çeplik Bax: **ceblik**

çerayaxlı ism. və sif. (çəhar – dörd frs. + ayax türk.) – dördayaqlı:

-Xaysılardırlar dörtayaxlılar?

-Çerayaxlılar bölünürlər dörtkə, aysinkn tuvartırnaxlığa, atayaxlılarğa, teriayaxlılarğa da itiırnaxlılarğa (Qriqori hamamanın " Alban dilinin qrammatikası"ndan).

-Hansılardırlar dördayaqlılar.

-Dördayaqlılar bölünürlər dördə; davardırnaqlılara (cütdırnaqlılara), atayaqlılara (təkdırnaqlılara), dəriayaqlılara və itidırnaqlılara.

çereg Bax: **çerek**

çerek // **çereg** ism. – çərək, dörddə bir: **9 arşın çerek eksig.** 9 arşından 1 çərək az.

çerkəs // çerkez ism. – çərkəz. Quzey Qafqazın qafqazdilli xalqlarından biri. Adıqlar və kabardinlərlə birlikdə adıq xalqının üç subetnik tərkib hissəsindən biri: **Yügən çerkəs işi örgən altınlağan.** Qızıl suyuna salnmış, çərkəz əl işi olan at yüyəni. **Beş kesək çerkezi.** Beş tikə çərkəzi parça.

çeröv Bax: **çerüv**

çert (-im, -imni, -i) ism. – mal: **Eki sundux çert.** Iki sandıq mal. **Bar edi menim 45 axçalıx çertim da aldı ol 45 axçalıx çertimni kensi yanına.** 45 axçalıq malım var idi, o mənim 45 axçalıq malımı özünə götürdü.

çert ~ (-iyirmen, -məx) fel. – çərtmək, çərtərək işarə qoymaq, cızmaq: **Çertiyirmen, yazıyırmen.** Çızaraq yazıram.

çertməx ism. – rəsmxətt, çertyoj, diaqram

çertöv ism. – çərtmə ilə qoyulan işarə, nişan

çerüv (-nünq, -gə, -nü, -də, -dən. -ü, -i, -ününq, -ininq, -inə, -ün, -in, -ündən, -lərninq, -lərni, -lərinə) // **çörüv** (-nünq, -nü, -də, -ü, -ününq, -ün, -ündən, -lərin) // **çeröv** (-gə, -dən, -ü, -ündən) // **çeruv** // **cerüv** (-gə) ism. – ordu: **Erkli etiyir**

çerüvdən. Ordudan təxris edir. **Köktəgi xuvatlar ya köktəgi çerüv.** Göydəki qüvvələr və ya göydəki ordu. **Xırılğan çerüv.** Darmadağın edilmiş ordu. **Xorxmandır men tümən çerüvdən (çerüvündən) alarnınq ki, şöp-çövrə dolaşıp xapsap saxlıyır (saxlıy edilər) meni // Xoramağaymen tümənlər bilə çerövündən alarnınq ki, çöp-çövrəmni alıp da yarağlanıp saxlıyır edilər meni (**Məz. 3: 7).

Hər yandan məni mühasirəyə alan
On minlik ordudan qorxmuram.

çerüvçi (-lərninq) ism. – ordu başçısı

çerüvçilik (-kə, -tə, -lər) // **çerüvçülük** (-ni, -tən, ~lər) // **çörüvçülüx** ism. – hərb işi, hərbi xidmət, hərbi fəaliyyət: **Xılıç oyunları, çörüvçülüx, xılıç sıyırmax.** Qılınc məşqləri (oyunları), hərb sənəti, qılnc sıyırma. **Ol vaxtta övrənmiyirlər edi çerüvçülükni.** O dövrdə hərb sənətini öyrənmirdilər. **Övrəttinq xolumnu menim oğraşqa (xollarımnı çerüvçilikkə) da ettinq biləkimni, neçik yay bazıx** (Məz. 17/18: 35).

Əllərimə döyüş təlimi verər,
Qollarım tunc kamanın yayını dartar.

Egər ki hadirlənsə üstümə menim oğraş (çerüvçilik), xorxmağay yürəkim menim (Məz. 26/27: 3).

Bir ordu qarşımda düzülsə belə, ürəyim qorxmaz,
Mənimlə döyüşsələr də, arxayınam.

çerüvlük ism. – ordugah, hərbi fəaliyyət, müharibə:

Çerüvlüktən da barça türlü baduhastan, xaysı ki yazıxlarğa körə keliyir bütün dünya üstünə... Günahlar üzündən dünyanın başına gələn bütün müharibə və qətllərdən...

çes ~ Bax: **çeş** ~

çeş ~ (-mə, -məgə, -iyim, -kin, -iyix, -tim, -tinq, -ti, -tilər, -ərmen, -ərsen, -ər, -iy edi, -iy edilər, -iyirmen, -iyir, -iyirbiz, -əcsəxmen, -kəysen, -kəy, -kəylər, -məgəy, -məgəylər. –sənq, -sə, -sənqiz, -məsənq, -kənni, -məxni, -ip) // **çes** ~ (-mə) // **şeş** ~ (-məgəy) fel. – çözmək, həll etmək, açmaq: **Men esə körüp mununq kibik paçarızlıqnı da atlarımnı çeşip da yolumdan xaldım** (Albabnların məhkəmə sənədlərindən) Mən isə vəziyyətin çıxılmaz (onun bacarıqsız) olduğunu görüb, atlarımın bağını çözdüm və səfərdən imtina etdim. **Çeşiyix bağların alarnınq da salıyıx bizdən boyundruxun (xoşulmaxın alarnınq (**Məz. 2: 3). Gəlin onların buxovlarını qoparaq, üstümüzdəki zəncirlərini qıraq. **Xutxardı alarnı xaramğuluxtan (**x**aranğuluxtan) da kölgəsindən (kölegəsindən) ölümnünq da çeşti bağların (uvattı bağın) alarnınq (**Məz. 106/107: 14).

Onların buxovlarını qopardı,
Zülmətdən, qaranlıqdan çıxardı.

çeşil ~ (-mə, -inqiz, -di, -mədi, -mədilər, -ipsen, -ir, -irlər, -iyirmen, -iyir, -iyirlər, -gəysen, -gəy, -gən, -gənninq, -gənni, -məxni, -məxi) fel. – çözülmək, açılmaq, qoparılmaq: **Aytıyır, ki ne üçün keçədən çeşiliyirbiz: anınq üçün ki, Krisdos keçədən turdu .** Deyir ki, niyə biz geçələr açılırıq: Ona görə ki, Məsih gecə (ölülər dünyasından) qalxdı. **Bağlanıpsen xatun bilə? Izdəmə çeşilməxni. Çeşilipsen xatundan? Izdəmə xatun (**1 Kor. 7: 27). Arvadınla nikahla bağlısansa,

ondan azad olmağını arzu etmə. Arvadında qopmusansa, özünə arvad axtarma. **Zera xatin, erli xatın, tiri erinə kensininq bağlıdır orenk bilə, yoxesə egər ölsə eri, çeşilir orenkindən erininq (**Rom. 7: 2). Ərli qadın qanunla ərinə o vaxtacan bağlıdır ki, əri sağdır; amma əri öldükdə qadın nikah bağından (qanunundan) azad olur. **Ağzılarımız (Ağızlarımız) bizim açıxtır sizgə xarşı, Qorntaçılar, da yürəkimiz bizim çeşilgən (**II Kor. 6: 11). Ey Korinflilər, sizinlə açıq danışırıq, sizə ürəyimizi açmışıq.

çeşməxlix ism. – azadlıq, sərbəstlik, rahatlıq, qurtuluş: **Toğru teninq da xanınq seninq tügəl çeşməxlixtir** (**çeşməxlixtir da xutxarılmaxlıxtır) bağlarından yazıxlarınınq.** Sənin saleh bədənin və qanın - büsbütün qurtuluşun və günahlardan xilasındır.

çeşövlü (-dür) sif. – çözülmüş, açılmış, qopmuş, qırılmış: **Beriyim sanqa açxıçın köknünq: da neni ki bağlasanq yerdə, bolğay bağlı köktə da xaysı ki çeşsənq yerdə, bolsun çeşövlü köktə // Xaysı ki çeşsənqiz yerdə, çeşövlü bolsun köktə // Bu kahana xaysın ki baylasa munda (bunda), baylıdır köktə Tenqrininq alnına da xaysın ki çeşsə munda çeşövlüdür köktə Tenqrininq alnına.** Sənə göyün açarını verirəm, yerdə nəyi bağlasan göydə də bağlanmış olar və yerdə nəyi açsan göydə də açılmış olar // Hansılar ki göydə açılmış olar // Bu kahan yerdə nəyi bağlarsa, göydə, Tanrı qarşısında da bağlanar, burada nəyi açarsa, göydə Tanrı qarşısında da açılmış olar.

çeşövsüz sif. – çözülməz, açılmaz, həll edilmyən **Yeberdi xan da çeştirdi çöşövsüzü (çeşti anı), buyruxçı joğovurtqa xoydu (joğovurt üsnə xoydı) anı (**Məz. 104/105: 20).

Xan buyruq verərək onu azad etdi,
Xalqların hökmdarı çözümsüzü çözdü.

çeşüçi (-sen) ism. – açan, çözən, azadlıq verən: **Xaysı ki çeşüçisen bağlağanlarınınq, başxış berüçi barçasına, bügün yalbarmaxı aşıra ari Simeon xartnınq çeşkin meni da köpyazıxlını, bağlovundan yazıxlarımnınq.** Sən bağlanmışları açansan, hamıya bəxşiş verənsən, indisə qoca, müqəddəs Simonun duaları ilə məni də çoxsaylı günah bağlarından azad et.

çetən (-ninq, -nı, -ni, -i, -in, -lərinə, -lərin) // **çətən** (-dir, -ninq, -ni, -i, -lərninq) ism. – hörmə çəpər, çəpər, hasar: **Ne üçün söktünq çetənin anınq? Sağıyırlar anı keçkənlər yolnu // Nek buzdunq çetənin anınq? Üzərlər anı keçkənlər yol üstündə** (Məz. 79/80: 13).

Bəs niyə ətrafdakı hasarını uçurdun?
Budur, yoldan keçən hər kəs məhsullarını qoparır.

Yoxtur eksiklik çetənlərinə alarnınq da ne çaxırıx mahələlərində (mahələsinə) alarnınq (Məz. 143/144: 14). Nə çəpərlərində bir əksiklik var, nə də məhəllələrində vay-şivən. **Duvarnı xaxutlanğan da çetənni keri salınğan: Negə dinqrə tursarbiz üstnə adamnınq? Öldürmə(gə) barçanqızını, neçik duvarnı xaxutlanğan da çetənni salınğan (keri salınğan) // Neçə turğaysiz üsnə adamnınq? Öldürmə barçanqız, neçik duvarnı buzmağa da çetənni salmağa (**Məz. 61/62: 4).

İnsan divar kimi əyiləndə,
Hasar kimi laxlayanda

Nə vaxtadək üstünə hücum edəcəksiniz?

Nə vaxtadək onu əzəcəksiniz?

çetənlə ~ (-dim, -dinq, -di) fel. – çəpərləmək, hasar çəkmək, çəpər hörmək

çetlevük (-nü, -tən, -ü, -lər, -ləri) ism. – meşə fındığı (corylus tubulosa): **Çetlevuk ağaçı.** Fındıq ağacı.

çevrə (-sinə) Bax: **çövrə**

çezil ~ Bax: **çeşil** ~

çəmən ism. (azərb.) Bax: **çayır** və **çayır-çimən**

çəng // **çənk** Bax: **çanq**

çəngəl ism. – qarmaq, lövbər

çəngəlli sif. – qarmaqlı, saçaqlı: **Bir xızıl xalı çəngəlli.** Bir saçaqlı qırmz xalı.

çənşi Bax: **çəşni**

çəpəl ism. (frs.) – çirkli, kirli, çirkin, eybəcər

çərəz ism. (azərb.) – çərəz

çəşni // **çəsni** // **çəşi** // **çənşi** ism. – beh, avans

çətən Bax: **çetən**

çğıt Bax: **çiğit**

çi Bax: **çiy**

cibal // cıbal // çbal ism. - bal, arı balı: **Suxlançlıdır ol, ne ki altun da ne ki bahalı taş, özdən köp tatlıdır ol, ne ki bir kesək çibal (**Məz. 18/19: 11).

Onlar qızıldan, bol miqdarda olan saf qızıldan da çox sevilir,

Onlar baldan, şanı balından da şirindir.

çibin ism. – cabin, milçək: **At çibini.** At çibini. **İt çibini.** İt milçəyi.

çibinlik ism. pərdə, örtük, evə milçək girməməsi üçün çəkilən pərdə

çiçək I (-kə, -ni, -i, -idir, -imizgə, -lər, -lərgə, -lərni, -lərdə, -lərdən, -lərin, -lərindən) ism. – çiçək: **Zera oldur neçik ot yandıruçı da neçik çiçək boyaçınınq da ol tursar arıtma kümüşnü da altunnu da arıtır oğulları Leveanınq da eritir alarnı, neçik altunnu da kümüşnu da sunarlar Eyəmizgə badarak toğruluxta (**Mal. 3: 2, 3). Çünki o, yandıran od və boyaçıların çiçəkləri kimidir və necə ki gümüşlə altunu təmizləyir, eləcə də Levi oğullarını təmizləyər, onları gümüş və altun kimi əridər, doğruladaraq Tanrıya qurban edər. **Da dir padşahı yılanlarnın Karp ki, dir hörmətli, bahalı daş başında ki, dir çıpçıx yumurtası xadar da alır novirağ çiçəkni közinə, da baxmax bilə tiriləri öldürür.** Və ilanların padşahı Karpdır ki, başnda quş yumurtası boyda bahalı daş-qaş var və o, çiçəyə bənzər gözlərinin bir baxışı ilə diriləri öldürür. **Da neçik şuşan keçiyir bitməxi blə kendininq özgə çiçəklərni körklü isli da anınq üçün dür ündəlgən hakimlərdən "flos regius" – çiçəki padşahlarnınq.** Zanbaq öz boyu ilə bütün digər ətirli çiçəkləri keçdiyinə görə, həkimlər onu "flos regius" – padşahların çiçəyi adlandırırlar. **Sensen padşahlar (padşahlarnınq) çiçəki, şuşan, ki törmelənməgən** (x**urumağan) çiçəkni kötürdünq (toğurdunq).** Sən padşahlar çiçəyisən, ey zanbaq, məhz sən təbiətə öz təkrarolunmaz rəngini bəxş etmisən. **Neçik çiçək tütünlü türlü-türlü çiçəklərdən.** Cürəbəcür çiçəklərin yanında ətirli çiçək kimi. **Adamnınq (Adamğa) neçik biçəndir (yaş ottur) künləri kendininq (anınq); neçik çiçəki tüznünq, ol türlü çiçəklənir (çiçəkləngəy) (**Məz. 102/103: 15).

İnsanınsa ömrü bir ota oxşar,
Çəmən gülləri kimi çiçək açar,

çiçək II (-kə, -ni, -i, -idir, -imizgə, -lər, -lərgə, -lərni, -lərdə, -lərdən, lərin, -lərindən) ism. – zərgərlik işi olan çiçək formalı bəzək elementi: **On yedi kesək üçü bilə kümüş belbağ, çiçəki altunsuvlu, xulaxları bağırdan.** Bəzəkləri qızıl suyuna çəkilmiş və qulaqcıqları misdən olan 17 bölümlü belbağı (kəmər).

çiçəklə ~ (-dim, -dinq, -di, -dix, -dinqiz, -dilər) fel. – çiçəklə bəzəmək, bəzəmək

çiçəklən ~ (-mə, -dinq, -di, -ir, -iyirmen, -gəy, -gəylər, -gən, -gəni, gənlər, -məx, -ip) fel. - çiçəklənmək, çiçək açmaq: **Buyur manqa, Biy, neçik antamaluğa, sağaymağa ki, büzgəymen töşəkimni ağrıxlarıma körə da yürügəymen erkinqni etkənlər bilə yıxövünqə seninq yaşıl çiçəklənip, dügül yazıx bilə yapraxlanıp.** Buyur mənə - zəifləmiş olana, ya Rəbb, sağalım, xəstəlik döşəyinə əlvida deyim, Sənin əmrinə uyğun olaraq, Sənin evinə - kilsəyə günahlardan ibarət xəzan yarpağı kimi deyil, açmış çiçək kimi gedim.

çiçəkli // **çiçəklı** sif. – çiçəkli

çiçəklik ism. və sif. – çiçəklik

Çij x. ism. – albanlar arasında rastlanan şəxs adlarndan: **Çij xatunu.** Çijin arvadı.

çimən Bax: **çayır-çimən**

çimdir ~ (-ip) fel. – çimdikləmək: **Bu cuhutqa alay körünüy, neçik ki iski içinə bir oğlannınq tenindən çimdirip ta, alay üləşir edi elgə surp Vasilios.** Bu yəhudiyə elə gəldi ki, guya müqəddəs Vasili döşəkdəki körpəni çimdikləyərək, insanlara paylaşdırır.

çini sif. – çini, çini qab, farfor: **Ekişər çini bardax.** Iki ədəd çini bardaq.

çins Bax: **cıns**

çipçə (-lərininq, -lərin) ism. – cücə, quş balası: **Anda uçar xuşlar köktəgi çipçələrin (uçarları köknünq balalar çıxarğaylar) da uyası ləgləgninq tolu işançıdır alarnınq (uyası arakilninq işançıdır anınq)** (Məz. 103/104: 17).

Bu ağaclarda uçan quşlar balalayar,
Leyləklərin yuvası şam ağacındadır.

Erusalem, Erusalem, ki tas etər edi markarelərni da taşlar edi arakəllərni kendində, neçə kez klədim yığıştırma oğlanlarınqnı seninq, ne türlü ki yığıştırır tavux çipçələrin kendininq xanatları tibinə da kləmədinqiz! (Mat. 23: 37). Yerusəlim, Yerusəlim, peyğəmbərləri öldürən və həvvariləri daşlayan şəhər, toyuq cücələrini qanadının altına toplayan kimi, övladlarını ətrafıma yığmaq istədim, fəqət siz bunu istəmədiniz! Müq. et: **çıpçıx**

çipçix // **çipçıx** Bax: **çıpçıx**

çirax Bax: **çırax**

çirey (-i, -in) // **çırey** (-i) ism. – üz, sifət, çöhrə: **Adam oğlununq körki, tinçsiz bolsa, çireyin salır.** İnsan yorğun görünəndə; sifəti də gözəlliyini itirir. **Xiqar ölü çireyin alıp edi.** Axiqarın sifəti ölü sifəti şəklini almışdı. **Sifətininq çireyin közü bilə körər.** Sifətinin çöhrəsini gözü ilə görər. Müq. et: **yüz** I

çireyli sif. – xoşsima, gözəl üzlü: **Anq da unutma axqanın gülaf çireyli xanınqnı da asqanın tenqrilik başınqnınq (aşxalatkanın başınqnı) xaç üstünə.**

Sənin al qanının necə axdığını və gözəl çöhrənin xaç üstünə necə qoyduğunu xatırla və untma.

çiri Bax: **çirik**

çiri ~ (-inqiz, -dilər, -rmen, -ir, -irlər, -məylər, -iyirmen, -iyir, -gən, -məx, -məximə) // **çürü** ~ (-gən) fel. – çürümək: **İrinlədilər(İrinləndilər) da çiridilər yaralarım menim yüzündən seziksizlikimninq (eksizlikimninq // essizlikimninq) menim** (Məz. 37/38: 6). Ağılsızlığım üzündən iyrənc və irinli yaralarım çürüyür.

çirik // çürük sif. – çürük: **Çiybal çirik, xurtlu çıxtı.** Bal çürük və qurdlu çıxdı.

çirilmə - cırılma

çirkin sif. – çirkin, eybəcər

çit ism. və sif. – çit: **Xumaş hadirdə sayılğan – çit 284, xaysı ayttıx bağlama bir tank içinə da möhürlədix möhür bilə** Çit hesab edilən qumaş 284. Hamısını bir bağlamaya bağlamalarını söylədik və möhürlə möhürlədik. **Çit yuvurğanga türlü-türlü kesəklərdən.** Ayrı-ayrı hissələrdən ibarət çit yorğan.

çivən Bax: **çüvən**

çivit ism. – göydaş, lazulit: **Xaysı ki biylikinqiz berip edinqiz ant içməgə manqa, ne türlü ki men Yağop Butax oğlununq çivitinə nemə zağallix etmiyirmen da nemə xarıştırıyırmen, anınq üstünə men barıp da ant içtim da könülük ettim, ne türlü ki anqar nemə zağallıx etmiyirmen.** Yaqub Budaq oğlunun göydaşına heç bir zərər vurmadığım və heç nə qatmadığım barədə məni and içməyə sövq etdiyiniz kimi mən də heç bir zərər vurmadığım və qarışdırmadığım barədə and içdim.

çiy // çi sif.. – 1. çiy; 2. kobud, qaba

çiyə (-ninq, -dən) ism. – gilas (Prunus Cerasus): **Yuvarmen çağırda kiyinişim menim da xan içində çiyəninq** (Yar. 49: 11). Paltarımı çaxırda və gilasın qan rəngli suyunda yuyaram. **Bizgə lezetni yetişkən çiyədən etti ağaç aşıra surp xaçnınq.** Müqəddəs xaç ağacı vasitəsilə yetişmiş gilasdan bizim üçün ləzzətli şərab hazrladı.

çiybal Bax: **cibal**

çıbçır ~ Bax: **çıpçır** ~

çıbçırıl ~ Bax: **çıpçırıl** ~

çıçxan Bax: **sıçxan**

çıda ~ (-ma, -mama, -dınq, -dı, -dıx, -dılar, -madı, -madılar, -man, -mandır, -mas, -ğaysen, -ğay, -ğaybiz, -ğaylar, -mağay, -mağaylar, -sanq, -sa, -sax, -sanqız, -salar, -sarsen, -sar, -sarlar. –mağan. –max, -maxın, -p) feı. – dözmək, sinə gərmək: **Tamaşalı (skançeli) boldu bilməxinq seninq mendən, xuvatlandı da çıdamandır (tözəlmən) bunqar (**Məz. 138 / 139: 6). Bu bilik əsrarəngizdir, məndən yüksəkdir, buna dözə bilmərəm.

çıdal ~ fel. – dözümlü olmaq, dəyanət göstərmək

çıdamaxlıx (-nınq) ism. – dözüm, dəyanət

çıdov Bax: **çıdamaxlıx**

çıdovçı Bax: **çıdovuçı**

çıdovlu (-dur) sif. – dözümlü, dəyanətli

çıdovsuz sif. – dözümsüz, dəyanətsiz

çıdovsuzlan ~ (-ıyırmen, -sarmen) fel. – dözümsüz olmaq, dözülməz olmaq

çıdovsuzlux (-unquz) ism. – dözümsüzlük, dözülməzlik

çıdovuçı // **çıdovçı** ism. və sif. – dözüm göstərən, dəyanət nümayiş etdirən

çıdovuçılıx ism. – dözümlülük, dəyanətlilik

çığanax // çıxanax ism. – bilək: **Kördülər xınqır xolununq çığanaxından aşağa xılıç bilə sançqan... xınqır xolu çıxanaxından yoğarı kök urğan.** Onlar onun sol qolunun biləkdən aşağı hissəsində qılınc yarasının yerini..., sol qolunun biləkdən yuxarı hissəsində isə zərbədən göyərmiş sahə gördülər.

çığarmax Bax: **çıxarmax**

çığıç Bax: **çığıt**

çığış I (-nı, -ıın, -larından) ism. – sərf, sərfedən, əlverişli: **Ol ulu baha xoydu saxtanlarına – manqa çığış etmədi.** O öz dəri məmulatına çox baha qiymət qoydu və bu mənə sərf etmədi. **Egər ki bir yılğa ança kensilərinə ol övdə çığış etməsə... na biz borçlu bolğaybiz.** Əgər bu evdə bir il qalmaq ona sərf etməsə, onda biz ona borclu qalacağıq.

çığış II ~ Bax: **çıxış** ~

çığıt // çğıt // çıhıt // çığıç ism. – kəsmik, pendir

çıhıt Bax: **çığıt**

çıx ~ I // **çx ~** (-ma, -maga, -ıyım,-qın, -sın, -ıyx, -alıx, -ınqız, -sınlar. -masın, -mıyıx, -manqız, -tım, -tınq, -tı, -tınqız, -tılar, -madınq, -madı, -madıx, -madılar, -ıptır, -ıptırlar, -ıp edi, -ıp edir, -ıp edilər, -ıp esə, -ıp esələr də, -armen, -ar, -arsız, -arlar, -mas, -mastır, -masbiz, -maslar, -ar idim, -ar idinq, -ar edi // idi, -ar edilər, -arlar edi, -arlar edilər, -mas edim, -maysen, -ıy edi, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -mıyır, -ıyır edim, -ıyır edi, -qaymen, -qaysen, -qay, -qaylar; -mağaysen, -mağay, -mağaybiz, -mağaysiz, -mağaylar, -qıy edi, -qay edinqiz, -sam, -sa, -sax, -masa, -sarmen, -sarsen, -sar, -mısar, -sar edi, -qan, -qannınq, -qanğa, -qannı, -qanda, -qandan, -qanlarında, -qanım, -qanımdan, -qanınq, -qanınqa, -qanınqnı, -qanı, -qanına, -qanın, -qanından, -qanımızını, -qanlar, -qanlarnınq, -mağan, -an, -annınq, -anlarnınq, -mış bolğay, -max, -maxnınq, -maxqa, -maxnı, -maxta, -maxtan, -maxınq, -maxnqa, -maxı, -maxınınq, -maxın, -maxımızını, -maxlar, maxlarnınq, -a, -ıp, -mıyın, -qınça, -almas edim) fel. – çıxmaq: **Altı axça bersər yılnınq çıxqanına.** İl çıxanadək altı axça verməlidir.

çıx ~ II Bax: **çınıx** ~

çıxan Bax: **çıx ~** I

çıxanax Bax: **çığanax**

çıxar ~ (-ma, -mağa, -ıyım, -ğın, -sın, -ıyıx, -ınqız, -ma, -mağın, -manqız, -dım, -dınq, -dı, -dıx, -dılar, -madılar, -ıptır, -ıpbiz, -ıp edir, -ıp esə, -ırmen, -ırsen, -ır, -ırbiz, -ırsiz, -ırlar, -mas, -maslar edi, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırlar, -ıy edi, -ıy edilər, -acsax, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaybiz, -ğaysiz, -ğaylar, -mağay, -mağaysiz, -mağaylar, -ğay edi, -sa, -sax, -salar, -masa, -masax, -sarsen, -sar, -sarlar, -malı bolsan, -ğan, -ğansen, -ğandır, -ğanı, -mağan, -mağan bolğıy edi, -mağan bolsa edi, -max, -maxtır, -maxqa, -maxta, ~maxı, -a, -ıp, -almadı) fel. – çıxartmaq: **Ol vaxtta biyənsərsen xurbanğa toğruluxnunq, (xaçan) niyət xurbanımızna çıxarğay seğanınqa seninq, ögüznü // Ol sahat biyəngəysen**

xurbanına toğrularnınq, xaçan ant bilə xurbannı çıxarsalar seğanınqa seninq, ögüz // Ol sahat biyəngəysen xurbanına artarlıxnınq, ant bilə xurban, xoyğaylar seğanınqa seninq ögüz (Məz. 50/51: 21).

Onda doğru yolla təqdim edilən qurbanlardan,
Bütöv yandırma qurbanlarından zövq alarsan.
O zaman qurbangahında buğalar qurban kəsilər.

çıxara ber ~ (mə, -məgə, -iyim, -mə, -məgin, -mənqiz, -dim, -dinq, -di, -dilər, -mədinq, -mədi, -ip edilər, -irmen, -ir, -məs, -irlər edi, -iyirmen, -iyirbiz, -gəy, -səm, -sə, -məsə edi, -məsə edilər, -sərmen, -sər, -gəndən, -məx, -mək bilə, -məxni) fel. – azad etmək, çıxarmaq

çıxara beril ~ (-dim, -di, -irbiz, -irsiz, -gəylər, -sərsen, -sər, -sərlər, -sər edi, -gən, -gənni, -gəninqni) fel. – azad edilmək, çıxarılmaq: **Yarğular Biy joğovurtun kendininq da xullarında kendininq övünür, zera kördü (ki kördi) alarnı salğan (yorulğan), boşanğan (çeşilgən) da çıxara berilgən yəsirlikkə (yəsirlixkə) (**Qan. 32: 36).

Rəbb Öz xalqını mühakimə edəcək,
Onların gücünün qurtardığını görərkən,
Nə kölədən, nə azaddan kimsə qalmayarkən,
Qullarına rəhm edəcək (onları əsirlikdən çıxaracaq).

çıxara berüçi ism. – satqın, xəyanətkar, xain: **Çıxara berüçilər, harsız, yamanlıx yiğıştıruçı, suxlanmax sovüçi, ne ki Tenqri sövüçi (**II Tim. 3: 4). Xain, ehtiyatsız, qürurlu olacaq və Tanrıdan çox kef çəkməyi sevəcəklər.

çıxardagi Bax: **çıxarıgi**

çıxargi Bax: **çıxarıgi**

çıxarıgi (-sin, -lər, -lərdən) sif. – xarici, dışarı, xaricindəki, dışındakı, xaricdən, dışdan, zahiri: **Zera yarğulasarmen çıxarıgisin? Da anınq dügül ki siz içkərisin yarğularsiz? (**1 Kor. 5: 12). Çünki cəmiyyətdən kənardakıları mühakimə etməyə mənim nə ixtiyarım var? Məgər sizin mühakimə etməli olduqlarınız cəmiyyətdəkilər deyilmi? **Egər ki çıxarıgi adamilikimiz buzulur esə, içkərigi adamilikimiz yanqılır // Egər ki çıxarıgi adamımız bizim buzulsa, na içkərigi yanqırır kün-kündən** (II Kor 4: 16). Buna görə biz ümidimizi itirmirik. Zahirimiz get-gedə xarab olsa da, daxilimiz gündən-günə təzələnir.

çıxarıl ~ fel. – çıxarılmaq, xaric edilmək

çıxart ~ fel. – çıxartmaq, xaric etmək

çıxartki Bax: **çıxarıgi**

çıxartın // çxartın Bax: **çıxarıgi**

çıxaruçı (-dır) ism. – çıxarıcı, çıxaran, azadedici, azad edən, xaric edən: **Tişli temir et çıxaruçı xazandan, haq.** Qazandan ət çıxartmaq üçün nəzərdə tutulmuş dişli qarmaq.

çıxış // çığış ism. – gəlir, qazanc: **Mendə neçik öksüz kimsə yoxtur nemə bilə çığış etməgə.** Yetim olduğum üçün gəlir əldə etməyə bir şeyim yoxdur.

çıxmax f. ism. – bu dünyadan çıxış - ölüm: **Çıxmax ya ölüm.** (Bu dünyadan) çıxış (köç) və ya ölüm.

çıxmaxlıx ism. – çıxış, mənbə, mənşə:

çıxtır ~ Bax: **çınıxtır** ~

çıxuçı (-nınq, -ğa, -larnınq) f. ism. – çıxan

çıqar ~ Bax: **çıxar** ~

çılaçıx sif. – 1. çeçələ, çeçələ barmaq: **Sonq xoluna çılaçıxı kesilip tüşüptur... tüz xolununq 3 barmaxı tutup çılaçıxından keskəndir.** Sol əlinin çeçələ barmağı kəsilib düşüb... sağ əlinin üç barmağı, çeçələdən başlayaraq, kəsikdir. 2. uzunluq ölçü vahidi (?)

çılan ~ (-dı, -ıyır, -ğay, -ıp) fel. – islanmaq: **Eki duvar da çılandı.** Hər iki divar islandı.

çılat ~ (-tım, -tınq, -tı, -sar, -qan, -ıp) // **çlat** ~ fel. – islatmaq, suya çəkmək:

Çıltıx Bax: **Şıltıx**

çımdırğan ism. - kəlbətin: **Axkermənde edix da Holubnunq eki çımdırğanı bar edi, xaysı ki Holub aytti: birin sattım bir xızıl axçaya... Keldi Harbed da Sultan, kördü xoluma ol çımdırğannı da aldılar da berdilər yazuçığa başxış.** Ağkermən şəhərində idik və Holubun iki kəlbətini vardı ki, onlar barədə dedi: birini bir qızıl axçaya satdım… Harbedlə Sultan gəldilər, əlimdəki kəlbətini gördülər və alıb mirzəyə hədiyyə etdilər. **Türkkə bolğan borçnu töləsər Stepan barın, tek on üç çımdırğan bersər Qureq.** Stepan türk ölkəsində bütün borcu ödəyəcək, yalnız Qureq on üç kəlbətin verməlidir.

çın // çin ism. və sif. – gerçək, həqiqət, doğru

çına (-lar) ism. – fincan

çınıx ~ fel: - təlim görmək, tərbiyə edilmək, sənət öyrənmək, elm hasil etmək, öyrənmək: **Da egər ki unuttum esə, xayda ögütləmə bolur edinq, evet sen, şağavatlı da yarlığovuçı Tenqri, unutmadınq, xayda xutxarma çınıxtınq.** Və əgər mən Sənin mənə harada öyüd verdiyini unutmuşamsa da, Sən – rəhimli və rəhman olan Tanrı xilas etməyi harada təlim etdiyini unutmadın.

çınıxmax f. ism. – təlim, tədris, məşq: **Çnıxmax bilə övrəngən.** Təlim vasitəsi ilə öyrənmək.

çınıxtır ~ fel: - təlim etmək, tədris etmək, dərs vermək, öyrətmək, məşq etdirmək

çınıxtıruçı // çınıxturuçı ism. – təlimçi, məşqçi, tərbiyəçi, müəllim:

çınq ism. – uçurum: **Körgüzdü ekinçi üçün murnunq Yovhanesninq xabax bolğan çınq yanına...** O Yovhanesə uçurumun yanındakı daşın burun hissəsini göstərdi...

çıpçıx (-lar, -larğa) // **çipçix** // **çipçıx** ism. – kiçik quş, quş balası, cücə: **Çıpçıxlar bilə bilgən sözləmə, cadulux etmə...** Quşları müşahidə etməklə xəbər verən, falçılıq edən... **Da dir padşahı yılanlarnın Karp ki, dir hörmətli, bahalı daş başında ki, dir çıpçıx yumurtası xadar da alır novirağ çiçəkni közinə, da baxmax bilə tiriləri öldürür.** Və ilanların padşahı Karpdır ki, başında quş yumurtası boyda bahalı daş-qaş var və o, çiçəyə bənzər gözlərinin bir baxışı ilə diriləri öldürür.

çıpçır ~ // **çıbçır** ~ fel: - xilas etmək, azad etmək, tordan çıxartmaq:

çıplax sif. – çılpaq

Çıplax x. ism. – alban soy adlarından: **Simon Çıplax.**

çırax (-sen, -tır, -nı, -tan, -ımnı, -ın, -ınqız, -lar, -larnı, -larınqnı) // **çirax** // **çrax** // **cırax** // **craq** // **crax** (-tır, -ın) ism. – çıraq: **Çırax bilə izdəsələr edir meni, tapmaslar edir.** Çıraq ilə izləsəlr də, məni tapa bilməzdilər.

Çırax x. ism. – alban şəxs adlarından biri

çıraxçı ism. – çıraqçı

Çıraxçı x. ism. – alban şəxs adlarından biri: **Tavid Çıraxçı oğlu.** Davud Çıraxçı oğlu.

çıraxqala // çiraxqala ism. çıraqqala, çıraq qalası, qız qalası. Dağ zirvələrində və düzənliklərdə qurulan və üzərində ocaq yaxılmaqla müxtəlif xəbərlərin (düşmən həmləsi, qurultay və s.) operativ şəkildə uzaq məsafələrə ötürülməsinə xidmət edən qala komplekslərinin ümumiləşdirici adı.

çıraxlıx ism. – çıraqlıq, işıqlandırma avadanlıqları (şam, çıraq və s.)

çıraxlıxlat ~ (-ıyırmen) fel. – çıraqla (işıqlandırma avadanlıqları ilə) təmin etmək

çırey Bax: **cirey**

çırım (-ın) // cırım ism. - mürgü, yuxu: **Ber çırım etmə közlərinə tenimninq da oyax bolma bizgə canğa körə ki, kündüz da keçə bergəybiz sanqa haybat tıyğısız.** Cismani gözümüzə mürgü, ruhumuza oyaqlıq ver ki, gecə də, gündüz də yorulmadan sənə həmd edək. **Men çırım ettim da yuxladım (yuxuda boldum), oyandım da Biy yöpsünövüçim menimdir** (Məz. 3: 6). Mən mürgülədim və yuxuladım, oyandım, çünki Rəbbim himayəçimdir. **Közətüçinqni seninq yuxu yenqməs, zera baxuçınq seninq çırım etməs** (Məz. 120/121: 3). Gözətçin sənin yuxuya yenilməz, çünki o mürgüləməz.

çırma ~ (-ğın. -dım, -dı, -rmen. –mandır, -sarmen, -sar; -max) // **çrma** ~ fel. – bükmək, cildləmək, üzləmək

çırmal ~ fel. – çırmalamaq, çırmanmaq, bükülmək, cildlənilmək, üzlənmək

çırmamax ism. – bağlama

çırpı ism. – çırpı, çır-çırpı: **Tügəndilər (Eksildilər), neçik tütün, künlərim da söveklərim, neçik xamış (çırpı), xurudular (**Məz. 101/103: 4). Tükəndilər (əksildilər) günlərim tüstü kimi mənim, qamış (çırpı) kimi qurudular.

çıybal Bax: **çibal**

çızıl ~ fel. – cızılmaq

çızışqan sif. – çızılmış

çızma // cızma ism. – uzunboğaz çəkmə

çızmaçı ism. – uzunboğaz çəkmə tikən usta, ayaqqabı ustası

çızmaçılıx ism. – çəkməçilik sənəti: **Ortax boldum Edilbey bilə peşəgə tikişninq, çızmaçılıx.** Çəkməçilik peşəsində Ədil bəylə ortaq olduq.

çx ~ Bax: **çıx** ~

çxar ~ Bax: **çıxar** ~

çxarı Bax: **çıxarı**

çxartın Bax: **çıxartın**

çxış Bax: **çıxış**

çlat ~ Bax: **çılat** ~

çmdırğan Bax: **çımdırğan**

çoban (-dır, -lar, -larnı) – çoban: **Könüsün, könüsün aytıyırmen sizgə: kim ki kirməsə eşik bilə ovçarnasına xoylarnınq da özgə yartın kirsə, ol oğrudur da xarağçı; kim ki kirər eşik blə, çobandır xoylarnın.** Doğru, doğru söyləyirəm sizə: kim ki tövləyə qapıdan deyil, başqa tərəfdən girsə, o, oğru və qarətçidir, kim ki qapıdan girsə o, qoyunların çobanıdır. **It ornuna ündə meni da men keliyim artınqdan, yaxşı da könü çoban, izdə meni da tap men bularğannı.** Məni it əvəzinə çağır və mən ardınca gəlim, ey saleh və yaxşı çoban, axtar və tap məni-azmışı.

Çoban x. ism. – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri

çoçxa ism. – çoşqa, donuz: **Tişi çoçxa.** Dişi donuz. Bax: **tonquz // tunquz**

çoğur (-dur, -nunq, -ğa, -nu, -da, -dan, -u, -una, -unda, -lar, -larnınq, -ları) // **çuğur** (-nunq, -ğa, -nı, -dan, -lar, -larnınq, -u, -una, -undan, -larına) // **çuxur** (ğa) // **çuhur** // **çoğor** ism. – çuxur: **Egər kimesə çuğur (çoğur) açsa yer içinə, xayda ki taxıl (taxılı) bar anınq...** Əgər kimsə yerin içində taxılını saxladığı çuxuru açsa... **Sen, Tenqri, endirgəysen alarnı çoğuruna (çuğuruna) buzuxluxnunq (buzulmaxnnq) (**Məz. 54/55: 24). Ey Tanrı, onları çürüməz çuxura (qəbirə) endirəcəksən. **Xaytarmağın (Xaytarma) yüzünqnü seninq mendən, oxşasarmen (oxşağaymen) alarğa ki, enərlər çoğurğa (kimlər tüşərlər çuğurğa) (**Məz. 142/143: 7).

Ya Rəbb, mənə tez cavab ver,
Çünki ürəyim çəkilir.
Üzünü məndən gizlətmə,
Qoyma çuxura düşən insanlara bənzəyim.

Xoydular meni çuğurğa (çoğurğa) tibdəgi (tibdəki çuğurğa), xaramğuluxqa (xaramğuluxta // xaranqğuluxqa) da kölgəsinə (kölegəsinə) ölümnünq (Məz. 87/88: 7). Məni dərin çuxura (qəbirə), dərin, qaranlıq bir yerə saldılar.

çoxrax Bax: **çovrax**

çolğan ~ f. sif. – sürünən

çolğatsa bol ~ fel. – sürünmək: **Biylik etinqiz balıxlar üsnə tenqizninq da xuşlarnınq köknünq da barça hayvanlar üsnə, xaysı çolğatsa bolıyırlar yer üsnə** (Yar. 1: 28). Dənizdəki balıqlar, göydəki quşlar, yerdə sürünən bütün canlılar üzərində hökmranlıq edin.

Çolpan x. ism. – Çolpan (Çoban ulduzu), Zöhrə, Venera: **Çolpan yolduz ya günəş.** Çolpan ulduzu ya günəş. **Xoynumdan burun Günəştən (xarından) ilgəri, ne ki Çolpan yolduz(u) toğurdum seni (**Məz. 109/110: 3). Günəşdən, Çolpandan öncə bətnimdən doğdum səni.

çomax ism. – çomaq: **Çomax yarası.** Çomaq yarası.

çortan // çortanbalıx – ism. - durnabalığı (Esox lucius)

Çortan x. ism. albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri: **Kirkor Çortan oğlu.**

çortanbalıx Bax: **çortan**

çovrax (-nınq, -nı, -ta, -tan, -ınq, -ı, -ına. -lar, -larnı, -lardan, -ları, -larına, -larından) ism. – bulaq, çeşmə: **Taspoldular (Tas boldular // boldılar) alar çovraxına Tebovrada (çovraxına Tovranınq) da boldular neçik tezək yerdə** (Məz. 82/83: 11).

Onlar En-Dorda, bulaq başında həlak oldular,
Torpaq üçün peyin oldular.

çovraxqına ism. – kiçik bulaq

çoz ~ (-dum, -dunq, -du, -ıyırmen, -ıyır, -max, -up) fel. – uzatmaq, dartaraq uzatmaq

çozdur ~ fel. – uzatmaq, uzatdırmaq: **Xolların kensininq açtı faxırlarğa da ovuçun kensininq çozdurdu yarlığa.** Əlini fəqirlərə açdı, ovcunu şikəstlərə uzatdı.

çozıl ~ (-ğan, -ganlar) fel. – uzadılmaq

çök ~ (-məgə, -məgin, -tüm, -tü, -mədi, -ərlər, -məsbiz, -məssiz, -iy edi, -iy edilər, -kəy, -kəylər, -məx, -üp) fel. – çökmək, diz çökmək: **Xaman ki ayaxqa çıxsa, çökməgə övrətkəy da yıxövgə yürüməgə.** Nə zaman ki (uşaq) ayaq açsa, onu diz çökməyi və kilsəyə getməyi öyrətmək lazımdr. **Çöktüx biz alnına.** Qarşısında diz çökdük. **Çöküp aşaxlıx blə tizlər üsnə, cağad blə yergə urıyırlar.** Alçalaraq dizləri üstünə çöküb, ağızlarını yerə vururlar. **Atına Yisusnunq barça tiz çökkəy // Atına Yisus Krisdosnunq barça tizlər çökkəylər** İsa Məsihin adıyla çökər bütün dizlər. **Çöküp kahana alnına.** Kahin qarşısında diz çöküb. **Tizi üsnə çöküp açıx başı bilə da yüzü üsnə tüşüp, sifətin kün toğuşuna etip, aytqay əvəl tapunmaxın inamnınq ari surp Errortutiunğa.** Açıq başla diz çöküb, üzünü yerə qoydu, üzünü şərqə tutdu, qoy öncə Üç üqnuma tövbə etsin. **Taptılar badgerkni... xaysında ögüz da eşək çökiy edi.** Üzərində diz çökmüş öküz və eşşək təsvir edilmiş şəkil tapdılar.

çölmək (-kə, -tən, -imni, -inə, -lərni, -lərimizni) – səhəng, kuzə: **Alıp çölməkimni ottan saldı.** Səhəngimi alıb od üstündən götürdü. **Bağır ulu çölmək.** Böyük mis səhəng. **Bada çölməkinə çağırnınq, xaysı pas bar içində da pası anınq aruvlanmadı andan** (Yez. 24: 6). Vay o çaxır səhənginə ki, içi pas bağlayıb və pası təmizlənmir.

çölməkçi ism. – dulusçu, dulus ustası: **Neçik sağıt çölməkçininq, uvatsarsen alarnı.** (Məz. 2: 9). Dulusçunun saxsı qabları kimi çilik-çilik edəcəksən. **Na yox mıdır buyruxu çölməkçininq çamırı üsnə ki, ol çamırdan etmə sağıt – xaysın hörmətkə da xaysın uyatqa? (**Rom. 9: 21). Məgər dulusçu birini hörmətli birisinin, digərini isə adi birisinin istifadəsi üçün saxsılar hazırlamaq baxımından gil üzərində hakim deyilmi?

çöm ~ fel. – suya baş vurmaq, çimmək, batmaq: **Çömdünq xannınq içinə ki, biz boyulmağaybiz xorxulu otu içinə da sasımış tamu anunq da kirgəybiz serevunluxuna seninq padşahlıxınınq.** Cəhənnəmin qorxulu və yandırıcı odunda yanmamamız və Sənin Xanlığında sərinlik tapmağmız üçün Sən öz qanında batdın.

çömçə ism. – çömçə

çömüç Bax: **çömçə**

çöp ism. – çöp, çör-çöp, quru ot: **İzdə, Biy, men buzulğannı, taspolğannı çör u çöp içinə da yaman balçıxa içinə avlanğan da kömülgən.** Məni - korlanmış və çör-çöp, palçıq içində itib-batmış bir vücudu axtar (unutma), ya Rəbb.

çöp-çövrə (-men, -dir, -ninq, -mni, -nqə, -si, -sinə, -sin, -sindən, -mizgə) ism. - ətraf: **Zamanına ki yeberdi Savul da çöpçövrə aldı övin (övün) anınq ki, öldürgəy anı ki, öldürgəy edi anı (**Məz. 58/59: 1). Şaul onu öldürmək üçün evinə

adam göndərib pusqu qoyanda. **Çöp-çövrəsinə anınqdırlar otaxları kendininq // çövrəsinədir övi anınq (**Məz. 17/18: 12). Ətrafındadır evi onun. **Bu xadar çöp-çövrəmizgə birlənip bar köplüxü tanıxlarnınq (**İbr. 12: 1). Ətrafımzda nə qədər çox şahid toplaşıb. **Çövrəmə boldular menim (Çöp-çövrəmni aldılar) itlər köp da yığınları yamanlarnınq xapsadılar meni çövrəmni aldılar // Çöp-çövrəmni aldılar köplüxü itlərninq da kazanlarnınq da törəsizlər esirgövsüz xıynıyırlar meni // Çöp-çövrəmni aldılar köp türlü itlərninq da kazanlarnınq ki, dinsizlərdirlər da taş yürəklilər (**Məz. 21/22: 17).

Şər insanlar dəstəsi məni dövrəyə aldı,

İt sürüsü kimi yan-yörəmi bürüdülər,

çöp-çövrələn ~ fel. – əhatə olunmaq, əhatə edilmək

çöplə ~ (mə, -dinq, -di, -r, -səx, -gəndə) fel. - 1. yığmaq, yığışdırmaq, yır-yığış etmək, məhsul toplamaq

çöplən ~ fel. - yığışmaq: **Çöplanmə da kelmə yıxövgə.** Yığışıb kilsəyə gəlmək.

çöplət ~ (-iyirmen, -iyirsen, -iyir, əcəxtir, -sərmen, -sərsen) fel. – gübrələmək, gübrə vermək

çöpləvüçi ism. – yığıcı, toplayıcı: **Ol türlü sarğavarqlar da bolmağay 2 türlü sozçi, bolmağay çağır sövüçi, bolmağay kesək-kəsək çöpləvüçi (**1 Tim. 3: 8). Eləcə də diakonlar sakit durmalı, ikiüzlü, şərabsevən və sərvət toplayan olmamalıdırlar.

çöplük (-nünq, -tə, -tən, -lər) // çöplüx (-тдn) – zibil, zibillik, tullantı: **Tanqladım men çöplük bilə kelmə övünə Tenqrininq artıx, ne ki turma otaxına yazıxlılarnınq // Tanqlandım çöplüktə kelmə övinə Tenqrininq artıx, ne ki turma ovinə yazıxlılarnınq** (Məz. 83/84: 11).Tanrının evinin tullantları içində olmağım suçluların çadırında rahat ömür sürməkdən yaxşıdır. **Turğuzur miskinni (Tirgizir yarlını) yerdən da biyik etər (biyiklətir) barcya zabunlarnı (miskinni) çöplüktən (**Məz. 112/113: 7).

O, yoxsulları toz-torpaqdan qaldırar,

Fəqirləri küllükdən (zibillikdən) çıxarar.

çöplüklən ~ fel. – zibilə düşmək, zibillənmək

çöprə (-ninq; -si, -sin) ism. – tör-töküntü, şərab çöküntüsü, şərabın dibinin qalığı, torta: **Ayax xoluna Eyəmizninq, çağır tolu, buzulmağan (zədəsiz) tolturğan da aşaxlatır bundan bunqar. Həlbət (Evet), çöprəsi (açiliki) anınq tügənməgəy (heç tügənməs) da içkəylər (içsərlər) anı barça yazıxlıları dünyəninq (yerdəgi) (**Məz. 74/75: 9).

Rəbb əlində bir cam tutub,

Onu xarab olmayan, köpüklənən şərabla doldurub.

Şərabından töküb dünyanın bütün pislərinə paylayacaq,

Onlar da şərabı çöküntüsünə qədər içib-qurtaracaq.

çöprək Bax: **çöprəx**

çöprəx // çöprək ism. – parça tikəsi, əski, dəsmal: **Bolup kiçi da çöprəklər bilə çurğaldınq.** Səni-körpəni əskiyə bükdülər.

çöprəli – sif. – tör-töküntülü, qalıq, qırıntı: **Tök çöprəli leqiləngən yazıxlarımnı.** Günahlarımn qalığını (tör-töküntüsünü) da üstümdən tök (ya Rəbb)!

çör ism. – tikan: **İzdə, Biy, men buzulğannı, taspolğannı çör u çöp içinə da yaman balçıx içinə avlanğan da kömülgən.** Məni – korlanmış, tikan, çöp və palçıq içində itib-batmış bəndəni axtar, ya Rəbb.

çörəxçi ism. – çörəkçi

Çörəxçi x. ism. – alban mətnlərində rast gəlinən şəxs adlarından biri: **Çörəxçi anquryalı cuvut.** Çörəxçi - ankaralı yəhudi.

çörüv Bax: **çerüv**

çörüvçülüx Bax: **çerüvçilik**

çövən Bax: **çüvən**

çövrə (-də, -mə, -mni, -nqə, -nqədir, -nqdə, -si, -sinə, -sinədir, -sinəsiz, -sinədirlər, -sin, -sində, -mizgə, -lərinə) // **çevrə** (-sinə) // **çüvrə** (-mni, -sinə) ism. – çevrə, ətraf: **Keldilər (Dolaştılar) çövrəmə ınçxamaxı ölümnünq da totxarlıx(lar)ı tamuxnunq taptı(lar) meni** // **Çövrələdilər meni ınçxamaxları ölümnünq da totxarlıxları tamuxnunq taptılar meni** (Məz. 114/116: 3).

Ətrafıma ölüm bağları sarıldı,
Ölülər diyarının sıxıntıları məni haqladı,
Dərd-bəlalar məni tapdı.

Barça cınslar kezdilər çövrəmə... Kezməx bilə kezdilər çövrəmə... Kezdilər çövrəmə, neçik çulular (Məz. 117/118: 10-12).

Bütün millətlər məni mühasirəyə aldılar,
(Rəbbin ismi ilə onları qırdım).
Hər tərəfdən məni mühasirəyə aldılar,
(Rəbbin ismi ilə onları qırdım).
Arılar tək məni mühasirəyə aldılar,
(Lakin kol-kos kimi alışıb tez söndülər,
Rəbbin ismi ilə onları qırdım).

Çövrəmə boldular menim (Çöp-çövrəmni aldılar) itlər köp da yığınları yamanlarnınq xapsadılar meni çövrəmni aldılar // **Çöp-çövrəmni aldılar köplüxü itlərninq da kazanlarnınq da törəsizlər esirgövsüz xıynıyırlar meni** // **Çöp-çövrəmni aldılar köp türlü itlərninq da kazanlarnınq ki, dinsizlərdirlər da taş yürəklilər (**Məz. 21/22: 17).

Şər insanlar dəstəsi məni dövrəyə aldı,
İt sürüsü kimi yan-yörəmi bürüdülər,

Bax: **çöp-çövrə**

çövrə ~ (-mə, -gin, -dim, -di, -dilər, -sər, -gəndir, -gəndirlər) fel. – çevirmək, döndərmək, qaytarmaq: **Çövrəgin (Xaytar) közlərimni menim ki, körməgəymen heçlikni; yolunqa seninq tirgiz meni** (Məz. 118/119: 37).

Qoyma gözlərim fani şeylərə baxsın,
Öz yolunda mənə həyat bəxş et.

çövrələ ~ (-mə, -nqiz, -di, -dilər, -ptirlər, -p) fel. – çevrələmək, əhatəyə almaq, mühasirə etmək: **Zera töküldu çövrəmə suvlar çax boynuma dirə menim da tibsizlər mudarasız xapsadılar meni** // **Zera töküldülər üstümə suvlar boyuma dirə da antuntk çarəsiz çövrələdilər meni** (Yun. 2: 6). Belə ki, üstümə axan sular məni boynumadək çevrələdilər və çarəsiz bir vəziyyətdə dibsiz dərinliklərin əhatəsində qaldım.

çövrələn ~ (-iyirmen, -gən, -məgən) fel. – çevrəyə alınmaq, əhatələnmək, mühasirə edilmək, mühasirəyə alnmaq: **Haybatlan, ten, guys Mariamdan toğqan, xaysı Tenqrilik bilə birlənipsen çövrələnməgən.** İzzətlən, Vücud, Bakirə Məryəmdən doğulan və sonsuz Tanrı ilə əhatələnən.

çövrələt ~ fel. – əhatəyə almaq, mühasirə etmək

çövrəli sif. – çevrəli, əhatəli, əhatə edilmiş

çövrən ~ Bax: **çövrələn** ~ (-gən)

çövrət ~ Bax: **çövrələt** ~ (-iy edi)

çövür ~ (-iyim, -iyix, -mə, -dünq, -dü, -mədi, -ür, -ürbiz, -məs, -iyir, -gəysen, -gəy edi, -iyir) fel. – çevirmək, fırlatmaq, döndərmək: **Yel ulu bek da xuvatlı, xaysı tağlarnı çövüriyir da xayalarnı sındırıyır.** Dağları çevirən, qayaları qıran çox güclü külək. **Çövüriyir bizdən yüzünü kensininq.** O bizdən üz döndərir.

çövüril ~ Bax: **çövürül** ~

çövürül ~ (-gən) // **çövüril** ~ (-gəndir) fel. – fırlanmaq, dönmək, çevrimək, dövrə vurmaq, dövr etmək:

-Da xaysılardırlar yüzgənlər suvda?

-İlk loviatandır ki, çövürilgəndir barça bu dünyəyi (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"na XVl əsrdə Avedik tərəfindən edilmiş əlavədən).

-Və suda üzənlər hansılardır?

-Hər şeydən öncə bu lelifandır ki, bütün dünyanı dövrə vurur.

çövürülməxsiz sif. – dəyişməz, çevrilməz, sabit: **Barça yerdə dir teşkirilməsiz da çövürülməxsizdir.** Bütün dünyada dəyişməz və çevriiməzdir.

çövürür ~ (-düm, -dü, -sər) Bax: **çövür** ~ (-düm, -dü, -sər)

Çplax Bax: **Çıplax**

çrax Bax: **çırax**

çraxçı Bax: **çıraxçı**

Çraxçı Bax: **Çıraxçı**

çrma ~ Bax: **çırma** ~

çubux (-nu, -tan, -u, -lar, -larda) ism. – çubuq, budaq

çubuxlu sif. – çubuqlu, budaqlı, qollu-budaqlı: **Yarıxtan çubuxlular Mikayel da Kapriel.** Nurlu cubuqlu Mikayıl və Cəbrayıl.

Çubuxuruşqan (-nınq) x. ism. – Həzrət İsanın (ə) Qüdsə (Yerusəlimə) ayaq basdığı günün xatirəsinə qeyd edilən və Pasxadan bir həftə öncə keçirilən xristian: **Şapatkündə Çubuxuruşqandan burun.** Şənbə günü, Çubuxuruşqan baytamı ətəfəsində. **Yeberdilər manqa yığpaşkün Çubux uruşqandan sonqra ki kelgəymen Mayram Laçın xızılarğa.** Bazar günü, Çubuxuruşqan bayramından sonra mənə xəbər göndərdilər ki, Laçının qızı Mayramgilə gəlim.

çuğur Bax: **çoğur**

çuha // çuxa ism. (azərb.) – çuxa, yapıncı

çuhur Bax: **çoğur**

çuhut Bax: **cuhut**

çuxa Bax: **çuha**

çuxur Bax: **çoğur**

çul ism. – çul

çurğalanğan Bax: **çürgəl** ~ (-gən)

çurum Bax: **curum**

çuv (-nunq, -ğa, -nı, -da, -dan, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -larda, -lardan) ism. – səs, səda, şöhrət:

-**Neçik anqlar fikir materiasız da körümsüzni?**

-Çuvdan, işitməxtən ya körməx bilə, etilgənlərni tergəməx bilə anqlar ya fikirninq etilməxlixi bilə (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"na XVl əsrdə Avedik tərəfindən edilmiş əlavədən).

-Fikir qeyri-maddi və görünməz olanı necə qavrayır?

-Eşidilən səslər və görüntülər, təsirin tədqiqi və yaradıcı düşüncə vasitəsilə anlayır.

çuval ism. (azərb.) – çuval

çuvap Bax: **cuvap**

çuvla ~ (-dım, -dınq, -dı, -dıx, -dınqız, -dılar, -max) fel. – səsləndirmək, dilə-dişə salmaq, təbliğ etmək, şöhrətə mindirmək:

çuvlan ~ (-acax, -ğan, -ğannınq, -ğanlar) fel. – məlumat vermək, şöhrətləndirmək

çuvlu // çovlu Bax: **atlı-çuvlu**

çuvlux ism. – səs, ün, şöhrət

çüftlən ~ fel. – qoşalaşmaq

çünki // **çünqki** bağ. – çünki: Üç minq axça berdim kensinə, çünki kendinə borçum bar edi. Üç min axça verdim, çünki ona borcum var idi.

çürgə ~ (-mə, -di, -dilər, -rmen, -r; -rsə, -iyirmen, -gən, -gəninq, -məxni, -məxinq, -p) fel. – bükmək, bağlamaq, sarımaq: **Sağaytır sınıx yürəklərni (sınğan yürəkni) da çürgər barça yaraların alarnınq (**Məz. 146/147: 3). Sağaldar sınmış qəlbləri və onların bütün yaralarını sarar.

çürgə-çarar ~ Bax: **çürgə** ~

çürgəl ~ (mə, -dinq, -di, -dilər, -iyirmen, -iyir edi, -gən) Bax: **çürgə** ~

çurgələngən Bax: **çürgəl** ~ (-gən)

çürü ~ Bax: **çiri** ~

çürük Bax: **çirik**

çürüş ~ (-iyirmen, -kən) fel. – qırışmaq

çürüştür ~ fel. – qırışdırmaq

çüst (-tür, -nü) sif. (frs.) – cəld, çevik, qıvraq: **Köktəgi yolduzlar beg çüst yügüriyirlər.** Göydəki ulduzlar çox cəld hərəkət edirlər.

çüstlən ~ fel. – tələsmək, mübariz olmaq: **Emgəninqiz, bek bolunquz inamınqızda, çüstləninqiz, xuvatlanınqız (**I Kor 16: 13). Çalışın, inamda möhkəm olun, mübariz olun və qüvvətlənin.

çüstlü sif. – cəld, qıvraq, sürətli:

-Nedir çektiri canlarnınq adamlarnınq?

-Esli da sözlüdir, üç çonstkalı ki, sağışlamaxı çüstlü edi, suxlanmaxı da dir aruv da yaltrağan, xatılıp baylanğandır dört materialı ten bilə ortada bolmaxı bilə tınıxnınq da dır sürəti Tenqrininq (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"na XVl əsrdə Avedik tərəfindən edilmiş əlavədən).

-İnsan ruhunun əsas xüsusiyyətləri nədir?

-O, şüurlu və sözlüdür, üç hissəlidir, yəni sürətli düşünür, maraq dairəsi təmiz və parlaqdır, dörd materiyadan təşkil olunan, daxildən ruhu qəfəsdə saxlayan vücudla sıx bağlıdır və Tanrının oxşarıdır.

çüstlüx (-kə, -ü) ism. – cəldlik, qıvraqlıq, sürət

çüv ism. – mıx, mismar, paz:

çüvən // çivən // çövən ism. – icma: **Xaçan ki ögütliy edi çivən (çövən) blə yuxövdə satun etkənlərni.** İçma qarşısında kilsəni alış-veriş yerinə çevirənlərə məzəmmət edəndə. **Sürüp yuxövdən Jerusalemninq çüvən blə alıp satun alğanlarnı.** İcma ilə birlikdə kilsəni alış-veriş yerinə çevirənləri Yerusəlim (Qüds) məbədindən qovdu.

çüvrə Bax: **çövrə**

çzmaçı Bax: **çızmaçı**

Ts

Qeyd: Bu səs alban dilində olmayıb.Yalnız XV-XVI əsrlərdən sonra slavyan dilləri başda olmaqla, Avropa dillərindən mühacir albanların dilinə (alban dilinin Krım dialektinə) keçən sözlərdə rast gəlinən bu səsi ifadə etmək üçün alban (mühacir albanların) əlifbasına yeni işarə əlavə olunmuşdur. Yəni, X-XIII əsrlrdə qələmə alındığı şübhə doğurmayan albandilli mətnlərin orijinal hissələrində (Qriqori Hamama, Mxitar Qoş, Kirakos Gəncəli və s.) bu hərfə rast gəlinmir. Məlumat üçün bildirək ki, sözügedən səs rus əlifbasındakı "ц" və alman əlifbasındakı "z" hərflərinin ifadə etdiyi səslə tam eynidir.

tsex (-ninq, -qa, -ta, -ı, -ına, -ımızğa) // **tseax** (-mıznınq, -mızğa, -mızda) // **tsiax** (-nınq, -ğa, -da, -mıznnq, -mizgə, -mıznı, -mızda) ism. (slv) – sex. Müacir albanların dilinə slavyan dillərindən keçmiş bu söz kiçik istehsalat müəssisəsi, iş yeri, emalatxana anlamlarında işlənmişdir: **Цixası etikçilərninq. Çəkməçi emalatxanası.**

tsexmistır (-nınq, -ğa, -dan, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı) // **tsexmistr** (-nınq, -lar) ism. (slv.) – sex rəisi

Tselios // Tselius x. ism. (yun.) – Tsels. II əsrdə yaşamış yunan filosofu

tsentnar // tsəntnar // **tsətnar** // **tsetnar** ism. (lat.) – sentner, 100 kq-a bərabər çəki vahidi.

tseremoniya (-lar, -larnı, -larda, -lardan) // **tseremonia** (-lar) // **tserimoniya** (-lar) // **tserimonia** (-nı) // **tsiremoniya** (-nı, -larnı) // **tsirimoniya** (-larnı) ism.(lat) – təntənə, təntənəli məclis

tseroqraf (-nı, -ım, -ı, -ına, -larnı) // **tseroqrav // tseroqravf // tsirograf** (-nı, -ı) ism. (yun.) - əlyazma, sənəd: **Tseroqraf ündəlir ki yazarlar padşahlar zarar ya suç etkənlərgə da möhürləp saxlarlar çax tolağınça suçuna körə.** Tseroqraf o sənədlər adlanır ki, zərər verən və ya suç işləyənlər barədə padşahların cəza qərarları yazılıb möhürlənər və cəza müddətincə saxlanılır.

tserüv Bax: **çerüv**

tsesar (-nınq, -ğa, -nı, -dan, -ı, -lar, -larınınq, -lardan, -ları) // **tsezar // tsısar** (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dan, -ı, -lar, -larınınq, -larğa, -larnı, -lardan, -ları, -larınınq) ism. (lat.) – çar

tsesarka ism. (slv) – çarın qadını, mühacir albanların dilində (alban dilinin Krım dialektində) işlənmiş bu kəlmənin alban türkcəsində qarşılığı olsa da, zamanla bu kəlmə öz sələfi ilə uzun müddət yanaşı işlənmişdir. Bu özünü "Zəbur"un müxtəlif dövrlərə aid tərcümələrində də göstərir: **Tursar xaniça sağınqda seninq, kiyiniş bilə altunlu tüzülgən da şöhrətləngən // Turğay tsesarka onqunqa seninq, kiyinişinə altınlı körkəytkən da arıtqan (**Məz. 44/45: 10).

Xanbanu olacaq qız sağ qoluna girib,
Ofir qızıllarına bürünüb.

Bax: **xaniça**

tsina Bax: **ax** l

tsirkul // **tsırgel** (-gə) // **tsırkel** ism. (lat.) – pərgar:

tsına (-nı) Bax: **xalay**

tsınamun ism. (lat.) – darçın

tsısar Bax: **tsesar**

tsıtara // tsıtra Bax: **nahara**

D

da I **// də // ta // tə** ədat. – da, də: **Avaqnınq azbarı barı - yoxu bilə yanıyır edir, haranı da Xaçqonunq yanmas edir.** Avaqın mülkü var-yoxu ilə birlikdə yanırdı, Xaçqonun sarayı da yanmırdı; **Berür edim bir axça yılda da.** Mən ona ildə də bir axça verə bilərdim. **Manqa sen də yalğızınq yetərsen.** Mənə yalnız sən də yetərsən. **Egər ol zaman antına turmasa, anı şəhərdə də bolmasa...** Əgər həmin vaxt and içməyə gəlməsə və şəhərdə də olmasa... **Eksin bir yerdə kömdülər, anasn da, xızin da.** Anansını da**,** qızını da – ikisini bir yerdə basdırdılar. **Dağı da dinsizlərninq tanıxlıxi keçməstir krisdanlar üstünə, neçə köp bolsalar da, egar ki konu də aytsalar** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi" kitabından). Eləcə də kafirlərin xristianlar əleyhində şahidliyi, nə qədər çox olsalar da və hətta doğru söyləsələr də, keçərsizdir. **Dağın da...** Eləcə də... **Hər kez bizni tabalarlar edi bizim xom da, özgə dayfa da...** Öz qövmümüz də, başqa xalqlar da hər dəfə bizi məzəmmət edərdilər. **Egər ki Tenqrini buyruxu kelsə, ölüm, xaysımıznınq da üsnə...** Əgər tanrının buyuruğu olan ölüm hökmü hər hansı birimizin də üzərinə gəlsə.. **İnanğan kişidən bir ağırlıx ta körmə bolmastır.** İnanılan (etibarlı) şəxsdən ən kiçik bir çətinlik də görmədi. **Anqar nemə borçum yoxtur da ne bitik ta menim dügüldür.** Ona heç bir borcum yoxdur və o qeyd (yazı) də mənim deyil. **Ağaçtan ta da balçıxtan da.** Ağacdan da, gildən də.

da II bağ. – və, ilə, amma, lakin: **Yisus Krisdos, Biyimiz da Xutxaruçımız bizim, toğsar edi yarıxta da da tirilmə anda da turma anda hər zaman**. İsa Məsih, Rəbbimiz və Xilaskarımız bizim, nurdan doğdu və onda yenidən dirildi və onunladır hər zaman. **Övrənməgən da (ta) tügəl bilməgən hakimlərninq**

(**hakimninq).** Savadsız və tamamilə cahil həkimlər haqqında. **Curumun berip ta lucun tartqa**y. Qoy cəriməni ödəsin və asılsın. **Da yazıp ta berkittik oxşaş Eski u Yənqi Törələrgə.** Həm də eynən Əhti-Ətiq və Əhti-Cədiddəki kimi yazdıq və bərqərar etdik. **Biri – birinə söz artından talaş etip ta yaman sözlər aytırlar.** Onlar biri-birinə söz atıb dalaşdılar (mübahisə etdilə) və pis sözlər söylədilər. **Birgəmizgə ortaxlıx xoylar alıptır, da kləməs yedirmagə, anı közətməgə, bir neməgə kləməs boluşmağa.** O bizimlə ortaqlaşa qoyun alıb, amma nə onları yemləmək, nə güdmək, nə də hər hansı bir köməklik etmək istəmir. **Xobuzçı bar edir birgəmizgə da övdə olturup içiy edix.** Yanımızda musiqiçi (qopuzçu) vardı, evdə oturub içirdik. **Bütöv xurbannı tüzəlgən sunıyım sanqa xoçlar bilə da temyən(lər) bilə da sanqa sunıyım tuvarlar bilə (tuvarlar da eçkilər) // Xurbanlar tüz u tolu sunıyım sanqa xoy bilə da temyən bilə da sanqa sunıyım ögüzlər da eçkilər (**Məz. 65/66: 15).

Kökəldilmiş heyvanları
Sənin üçün yandırma qurbanı verəcəyəm.
Qoçların xoş tüstüsü Sənə sarı qalxacaq,
Təkələri, öküzləri qurban gətirəcəyəm.

dabanaq (-tır, -nınq, -nı, -ta, -ı, -ın) ism. – sandıq, yeşik, qutu: **Ol dabanaqnı ağaçtan ayttı Biy Tenqri tutxal blə içkərtin da dışrdan yağlatma ki keçməgəy suv** (Yar. 6: 14). Rəbbimiz olan Tanrı o ağac dabanağı (Nuhun gəmisini) içəridən və dışarıdan qırla sürtməyi buyurdu ki, içəri su girə bilməsin.

Qeyd: Bu kəlmə ilə əsasən içərisində Tanrının Həzrət Musaya (ə) nazil etdiyi 10 Buyuruğun qorunduğu sandıq (Əhd Sandığı), eləcə də Həzrət Nuhun (ə) gəmisi ifadə edilmişdir. İndi harada olduğu məlum olmayan həmin əşyalar yəhudi və xristianlar arasında müqəddəs sayılmaqdadır və tapınaq obyektlərindəndirlər. "Dabanaq" sözü də "tapınaq" sözündən qaynaqlanmaqdadır və bu şəkildə də erməni dilinə də keçmişdir. Fəqət A, Qarkavets əksinə, kəlmənin ermənicədən alban dilinə (erməni qıpçaqcasına) keçdiyini iddia edir.

dacar (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dan, -ınq, -ınqnınq, -ınqa, -ınqnı, -ınqda, -ınqdan, -ı, -ınınq, -ına, -ın, -ında, -ından, -larnı, -larınqdan) ism. – saray, məbəd: **Tenlərinqiz sizinq dacarıdır Cannınq.** Bədənləriniz Ruhun (Müqəddəs Ruhun) məbədidir. **Sökünqüz bu dacarnı da üçünçi kündə turğuzıyım bunu.** Bu məbədi sökün və mən onu üç gendə ucaldım. **Ki keldi surp Asduacacın bilə dacarğa 40 kündən sonqra ki, xırxlandı.** Qırx gündən sonra, qırx yaşı tamam olanda, o, müqəddəs Tanrı Anası ilə birlikdə and içmək üçün məbədə gəldi. **Da xaçan ki başladı içmə, Paldasar buyurdu keltirmə xaravaşların kümüştən da altından, xaysı ki çıxarıp edir Napoqotonosor, atası anınq, dacarından Erusalemninq ki, içkəylər andan xan da biyləri anınq, xırxınları da xatınları aninq (**Dan. 5: 2). Belşassar (Baltazar) şərab içərkən əmr etdi ki, babası Navuxodonosorun Yerusəlimdəki məbəddən çıxardığı qızıl və gümüş qabları gətirsinlər və padşah, əyanları, arvadları və cariyələri onlarla şərab içsinlər.

Qeyd: Bu kəlmə "tacara" formasında və "şah sarayı" anlamında orta fars dilində də işlənmişdir. Fəqət fars dilçiləri bu sözün orta fars dilinə kənardan girdiyini söyləməkdə və Midiya dilindən alındığını ehtimal etməkdədirlər. Görünən budur ki, həmin kəlmə Sasanilər dövrü farscasına alban dilindən keçmişdir.

“Dacar” sözü alban türkcəsindən erməni (hay) dilinə də keçmişdir. Fəqət A, Qarkavets əksinə, kəlmənin ermənicədən alban dilinə (erməni qıpçaqcasına) keçdiyini iddia edir.

daciq // **taciq** ism. – tacik. Albanlar həqarətlə müsəlmanları ya “tinsiz” (dinsiz, kafir), ya da “taciq”, “daciq” (tacik) adlandırırdılar. Kəlməni isə ilk dəfə türklər həqarət mənasında farslar üçün işlətmişlər ki, bu barədə Şəmsəddin Sami bəy məlumat verir.

dadu (-sununq, -sundan, -muzğa, -larınınq) ism. – dayı, ananın qardaşı: **Anam xardaşı – dadu.** Anamın qardaşı – dayı. Bax: **dayı**

dağ I (-lar) ism. (frs) – dağ, damğa, işarə

dağ II sif. – daz, keçəl

dağla ~ fel. – dağlamaq, dağ (damğa) qoymaq (çəkmək)

Dağavaraharaç x. ism. (aram) – xristian bayramlarından biri

dağci ism. – kilsə mahnılarının toplandığı kitabça, kilsə mahnıları qoşan ozan

dağı // dahı // daxı ədat. – daha: **Daxı alnına.** Daha qabağa. **Dağı ari eminlix üçün.** Müqəddisliyinə daha çox əmin olmaq üçün. **Dağı arigə.** Daha irəli. **Bir dağı.** Bir daha. **Kelinqiz, tas etiyix alarnı cınstan, da anqılmağay atı Israyelninq da dağın (dağı da)** (Məz. 82/83: 5). Gəlin, xalqlar sırasından silək (məhv edək) onları və bir daha İsrail adı xatırlanmasın. Müq. et: **dağın**

dağıl ~ Bax: **tağıl** ~

dağın // dahın Bax: **dağı**

dağıt ~ Bax: **tağıt** ~

dağlıx (-lar) ism. – dazlıq, keçəllik

dahı Bax: **dağı**

dahın Bax: **dağın**

daxda Bax: **taxta**

daxı Bax: **dağı**

dağın Bax: **daxın**

daxla ~ Bax: **saxla** ~ (-p yürəkində)

dalal, dallal Bax: **dəlal**

dalant // talant ism. talant. Makedoniyalı İskəndər dövründə Azərbaycanda işlədilmiş çəki vahidi – 25, 9 kq. Ondan öncə, Əhəmənilər dövründə, bu həm ağrlıq, həm də pul vahidi olmuşdur: **Biy, yarlığovuçı da uzunesli, ol bir dalant (talant) saxlağan bilə suçlu etmə meni.** Ey rəhimli və hər şeyi bilən Rəbb, gizlətdiyim bu bir talanta görə məni suçlama.

daləbə ism. (< azərb.< ər.) – tələblər: **Heç bir işinqiz bolmağay anda: ne davi, ne daləbə; aheğ tadasdanda xolum yaxanqızda bolur: bir işinqiz bolmağay anda.** Orada bizim heç bir işimiz olmayacaq: nə vəsadət, nə də tələblər. Məşhərdə əlim yaxanızda olacaq və o zaman əlinizdən bir iş gəlməyəcək.

daləb ism. (< azərb.< ər.) – tələb: **Artıx daləb etmisər.** Artıq tələb etməməlidirlər.

damağlıq Bax: **damahlıq**

damah (-i, -larnınq) ism. (< azərb.< ər.) – tamah

damahlan ~ fel. – tamahlanmaq: **Bolmağay damahlanğaysız altınğa-kümüşkə.** Qızıl və gümüşə tamah salmayın.

damahlat ~ (-tım, -tı) fel. icb. for. – tamaha salmaq, tamaha sövq etmək

damahlı (-dır) sif. – tamahkar, acgöz

damahlik (-kə, -tən, -inq, -inə, -in) // **damağlik** (-kə) // **tamahlik** (-lər) // **tamahlix**, **tamaxlıq** ism. – tamahkarlıq, acgözlük

damar (-lar, -lardan) // **tamar** (-lar, -ları) ism. – damar: **Xaçan ki xastalıx yənqi bolsa, dağı eskilənmədi, bolur ani çıxarma hər daru tendən, damarlardan.** Nə qədər ki, xəstəlik yenidir, hələ möhkəmlənməyib, onu bədəndən, damarlardan hər dərman çxara bilər.

damdagi sif. – damdakı: **Bolsunlar neçik biçən alar damdagi (öv üsnə), xaysı ki negə dinqrə ovuçqa kelmiyin xurudu (**Məz. 128/129: 6).

Qoy cücərmədən solsunlar,
Damdakı ot kimi olsunlar!

dana ism. – dana

danə ism. (frs.) – dən: **Bolur bu danələrdən içki işləmə.** Bu dəndən içki almaq olur.

danəli sif. – dənli, bol məhsullu

dandanel ism.(aram.) – ev əşyaları, əmlak: **Bizim ekimizninq ölümündən sonqra ne ki da xalsa: xaça mi, altun-kümuş mi, dandanel mi – barça Tenqrininq da, – bizim kiyövümüzgə bolğay bizim oğlanımız bilə birgə.** Bizim hər ikimizin ölümündn sonra hər nə qalacaqsa: istər pul, istər qızıl-gümüş, istərsə də ev əşyaları olsun, bir sözlə, Tanrının verdiyi hər şey, qoy övladımızla birlikdə kürəkənimizə çatsın.

Darios // Darius // Dariuş (-nunq) x. ism. – Dara (e.ə. 550-486). Əhəmənilər sülaləsindən fars şahı: **Dariuş, padşahı perslərninq, tüvüşip tatarlar blə, kirip edi çerüvü blə kensininq tağlar arasına, xayda bir tiriliki alay kendi üçün, neçik atlar üçün da bolmadılar tapma.** Dara tatarlarla (iskitlərlə) döyüşə-döyüşə, ordusu ilə birlikdə dağların arasına girdi və orada nə özünün, nə də atlarının həyatı üçün lazm olan qida tapa bilmədi.

darıl ~ fel. – xətrinə dəyilmək, incidilmək: **Yaşların bilə boluşqın men darılğanğa sen ögülgən xatunlarda.** Göz yaşlarınla mənə - mən incidilmişə kömək er, ey qadınlar tərəfindən öyülən.

dart ~ Bax: **tart** ~

daru ism. (frs.) – dərman: **Darusu har yamanga!** Hər yamana dərman.! (Bütün dərdlərimizə çarə ol!)

dasturuxla // dasturlux Bax: **dəstur** (-u ilə)

daş Bax: **taş**

dav ism. (< azərb.< ər.) – dava, mübahisə: **Dav etmə ya talaşma.** Dava ermə, ya dalaşma.

davar ism. – davar: **Ol cuhutlarnı Xızıl tenqizdən xuru ayaxlar blə keçirdi barça alarnınq davarı bilə da hayvanlar blə.** O, yəhudiləri Qırmızı dənizdən davarları və bütün heyvanları ilə birlikdə ayaqlarına su dəymədən keçirdi.

davğa Bax: **dav**

davğalan ~ (-ma, -ıyırmen) fel. - mübahisə etmək, dava etmək, məhkəmədə çəkişmək, qalmaqal salmaq: **Xarışılıyırmen, davğalanıyırmen.** Hirslənir və dava salıram.

davğalıx // tavğax – ism. – dava, mübahisə, qalmaqal: **Tavğax etüçi.** Qalmaqalçı.

davi (-ninq, -ni, -dən, -si, -sidir) ism. (< frs.< ər.) – dava, davaçı, mübahisə, iddia, məhkəmə iddiası, məhkəmə çəkişməsi: **Davininq arasına.** Məhkəmə çəkişməsi zamanı. **Xaysı ki davisi bar edir Kirikninq Butax oğlu bilə.** Hansınınki Kirik Budaq oğlu ilə məhkəmə mübahisəsi var idi. **Davilər neçik borçtan, alay ox talaşlardan.** Mübahisələr borclar, eləcə də dava-dalaşlarla bağlıdır.

daviçi (-sen, -nq; -nqiz) – iddiaçı, məhkəmə iddiaçısı Müq. et: **davikar**

David Bax: **Tavit**

davikar (-dan, -lar, -larnınq) ism. (frs) – iddiaçı, məhkəmə iddiaçısı, məhkəmə tətəflərindən biri: **Ol kendininq ornuna xoydu davikar xala yazuçınınq.** O, iddiçı kimi öz yerinə şəhər mirzəsini qoydu. Müq. et: **daviçi**

Davıd Bax: **Tavit**

davşan Bax: **tavşan**

davul-zurna ism. – nağara və zurna

davur ism. (frs) – dairə, dövrə:

Dayan x. ism. – Soan (Taneos). Qədim Misir əyaləti və şəhəri: **Alnına atalarınınq alarnınq xaysı ki etti tamaşasın kendininq yerində Mısırlılarnınq da tüzündə (skançelikin kensininq ulusuna Ekibdosnunq da tüzünə) Dayannınq (**Məz. 77/78: 12).

Allah Misir torpağında, Soan bölgəsində,

Ata-babalarının gözləri önündə xariqələr göstərmişdi

dayfa Bax: **tayfa**

dayı ism. – dayı, ananın qardaşı: **Qresko karınnq xardaşınınq xızın alıyır... Əvəl Qresko İvaşko oğlu almış Ivaşkonunq toğma xardaşın. Şindi esə avradı Qreskonunq ölmiş. Genə Gresko İvaşkonunq avradınınq dohma xardaşın alma istər, hem bu xızınınq dayısı ilən Gresko macanağdır karıya.** Qresko öz arvadının bacısı qızını alır... Əvvəl İvaşkonun oğlu Qresko İvaşkonun doğma bacısını almşdı. İndi Qreskonun arvadı ölüb. İndi də Qresko İvaşkonun arvadnın doğma bacısını almaq istəyir, amma bu qızın arvadı tərəfindən dayısı olaraq, həm də onun bacanağıdır. Bax: **dadu**

dayim // dayimə // dayma zrf. və sif. (< azərb. < ər.) – daima, daimi

dazgağ, dazgah Bax: **dəzgah**

de (de… de …) bağ. – gah (gah… gah…), bəzən (bəzən… bəzənsə…) Cümlənin həmcins üzvlərini və tabesiz mürəkkəb cümlənin tərkib hissələrini bölüşdürmə əsasında birləşdirən bağlayıcı: **Tözdünqüz de azarlanmaxqa da tarlıxqa risvay bolup, de ülüşlü bolmax bilə anınq kibiklərgə emgəngənlərgə ya xazğanğanlarğa bolma** (İbr. 10: 33). Bəzən təhqir və əziyyətlərə uğrayıb tamaşaya qoyuldunuz, bəzənsə eyni rəftara məruz qalanların dərdinə şərik oldunuz. (Gah təhqir və əziyyətlərə uğrayıb tamaşaya qoyuldunuz, gah eyni rəftara məruz qalanların dərdinə şərik oldunuz).

de ~ // di ~ (diyirmen, diyirsen, diyir) fel. – demək Müq. et. **ayt ~**

dedır // dedr Bax: **diftər**

dek // dəg // deg qoş. – Azərbaycan türkcəsində "-dək" şəkilçisinin oynadığı rolu oynayır, fəqət müstəqil söz kimi çıxış edərək, qoşma funksiyasını ifa edir:

Hem ki balçıx da çiləngəy da kökgə dəg suv tökülgəy. Ona görə ki, həm gil yumuşalsın, həm də su kökədək çatsın. Müq. et: **dinçə // dinqçə** və **dinqrə // dinqri // dirə // dirin // diyin**

delfin (-ni) ism. (yun.) – delfin: **Delfin ya yonuzbalıx.** Delfin ya yunus balğı. Bax: **yonuzbalıx**

deli (sen, -lərninq) ism. – dəli: **Egri yarğuçı da deli it.** Dürüst olmayan hakim və dəli it.

Delidadu x. ism. – alban şəxs adlarından biri

delig Bax: **delik**

delik ism. və sif. - dəlik, deşik Müq. et: **teşik**

delilik // delilix ism. – dəlilik

delin ~ Bax: **delir** ~

delir ~ fel. – dəli olmaq, ağlını itirmək: **Anq, öpkə saxlamağan Biy, yüzünqə urğan siləni da saçından tartaxlağanların delirgənlərninq.** Yada sal, ey inciklikləri yadda saxlamayan Rəbb, başını itirib dəli olanlar sənin üzünə necə zərbələr endirir və saçından dartırdılar.

deməк a. s - deməк, deməli. Bu kəlmə Azrbaycan türkcəsində olduğu kimi alban türkcəsində də söylənmiş fikrə yekun vurmaq, onu xülasə etmək üçün işlənmişdir: **Ismayel, deməк ,"Tenqri işitüçi" aytılır.** Deməli, "İsmayıl" hər şeyi eşidən deməkdir.

dep bağ. – guya, guya ki: **Ne dep boldu.** Guya ki, nə oldu.

der i<u>sm.</u> (aram.) – keşiş: **Isay der Apraham oğlu.** Keşiş İbrahimin oğlu İsay.**Yaqub der oğlu.** Keşiş oğlu Yaqub.

derə (-dən, -lər) ism. – dərə: **Derə, xayda ki suvğına axar tağ arasına.** Kiçik çayın dağ arasına axdığı dərə.

dev (-ninq, -lər, -lərdir, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərdən) // **tev** (-ni, -lərdən) // **tiv** (-largə) ism. (< azərb. < fars.) – div, cin:

-**Nedir çektiri friştələrninq?**

-Yaratılğanlarıdırlar Tenqrininq da dırlər barlıx tensizlər, kendi tügül ölümsüz, kendi erkli, boyuna buyruxçı, teşkirilgən da çövrələngən da xuluxçıdırlar Tenqrininq, xizmetkarlar canlardırlar, yasaxlılar, cuğap etkənlər da yeberilənirlər (yeberilirlər) xizmetkarlıxqa da salavuçılardırlar dünyağa da dırlar ottanlar da yarxtanlar. Da alarda dırlar devlər ki, edilər friştələr da bularğılandılar yaman öktəmlik bilə da töküdilər da boldular oğullar xaramğuluxnunq da tas bolmaxnınq. Da xan, ulusu alardan – "bu berir anqa" ki, atlandı şaydan da idi "bu berir Tenqrigə" da boldu xarşı Tenqrigə.

-Mələklərin özəl xüsusiyyətləri nədir?

-Onlar Tanrınn yaratdıqlarıdır və vücudsuz məxluqlardırlar, onlar özləri özlərindən ölümsüz və müstəqil deyillər, öz talelərini özləri təyin etmirlər, dəyişkən və məhduddurlar, Tanrınn xidmətçiləridirlər, xidmətçi ruhlardırlar, üzərlərinə vəzifə yüklənib və buna görə məsuliyyət daşıyırlar və xüsusi tapşrıqlarla göndərilirlər, dünyanın qoruyucularıdırlar və onlar od və işıqdan xəlq edilmişlər. Aralarında divlər (cinlər) də var ki, əvvəl mələk olmuş, sonra qürurları üzündən yollarını azdıqlarından qovulmuşlar və şərin, ölümün carçısına cevrilmişlər. Onların

içərisində ən böyükləri olan Şeytan tanrıya şər atmış və özünü ona bərabər tutmaq istəmişdir.

devə (-gə, -dən, -lər, -lərgə) ism. – dəvə:

-Xaysılardırlar teriayaxlılar?

-Neçik fil, da devə da özgə bular kibik.

-Dəriayaqlılar hansılardrlar?

-Fil, dəvə və onlara bənzələr kimi.

devəxuşu ism. – dəvəquşu Bax: **çaylam**

devlik ism. – şər, şər qüvvə

devşir ~ fel. – toplamaq: **Axça devşirip, xapçuxlarğa sanap xoyuyır edix.** Axçaları toplayr, sayb pul kisələrinə qoyurduq.

devşiril ~ fel. – toplanılmaq

də Bax: **da** I

dədə ism. – dədə, baba, mürəbbi, rəhbər, ağsaqqal,: **Egər ki 1000 dədənqiz də bolsa ya baxuçınqz Krisdosqa, yoxsa yoxtur köp atanqız (**1 Kor 4: 15). Çünki sizin Məsih yolunda minlərlə mürəbbiniz olsa belə, atalarınız azdır.

dəg Bax: **dek**

dəlal (-ı, -lardan) // **dallal** (-lar) ism. (< azərb.< ər.) – dəllal, makler: **Şəğər dəlalı.** Şəhərin dəllalı.

Dəlal x. ism. – albandilli mənbələrdə rastlanan şəxs adlarından biri: **Dəlal oğlu Közlövlü.**

dəlallıx et ~ fel. – dəllallıq etmək

dəng ism. – pul

dərdli sif. (< azərb dərd < frs.) – dərdli: **Kimninq ki dərdli yürəki bar da yoxtur kimgə yürəkin süvündürmə...** Kiminki ürəyi dərdlidir (ürəyində dərdi var) və bir kimsə yoxdur ki, onun ürəyini sevindirsin...

dərman (-ım) // **tərman** (-ın) ism. (< azərb < frs.) – dərman, əlac: **Bolsun künləri anınq eksik da tımarın anınq – anı da eltkəylər // Bolğay künlari anınq eksik da tərmanın anınq – anı özgə eltkəy** (Məz. 108/109: 8). Onun ömrü az olsun, dərmanı olmasın, vəzifəsini başqası tutsun! **Kimdir adam ki, anqğaysen sen anı, ya adam oğlu (oğlu adamnınq) ki, dərman nemə yardım etkəysen sen anqar? (**Məz. 8: 5).

İnsan kimdir ki, onun haqqında düşünür, dərman olmaq istərsən?

Bəşər oğlu kimdir ki, onun qayğısını çəkir, kömək etmək istərsən?

Müq. et: **çarə-dərman**

dərman et ~ fel. – sağaltmaq, əlac etmək, yardımçı olmaq: **Dərman etkin (et bunqar // munqar), xaysı ki tikti onqunq seninq, Üsnə (Üstünə) oğlanlarınınq adamnınq, xaysı ki xuvatlattınq anı sanqa (Üsnə adam oğlununq ki, xuvatlattınq anı kensinqə) // Tügəllə anı, xaysı ki tikti onq yanınq seninq da Olun Adamnınq, xaysın toxtattınq sanqa** (Məz. 79/ 80: 16). Sağ əlinlə əkdiyini və insan oğullarını qoru, onlara əlac ol.

dərmanlan ~ (-ıyır) fel. – himayə edilmək, dəstəklənmək, kömək almaq

dərmanlıx ism. – xəstəni ziyarət, xəstəyə qulluq:

dərmansız sif. – hiylə-fəsadsız, təmiz, doğru, düzgün, saf: **Törəsi Tenqrininq dərmansız.** Tanrının məhkəməsində fitnə-fəsad olmaz.

dərveş (-lərni) ism. (< azərb. dərviş < ər.) – kimsəsizlər evinin sakini

dəstə (-si) ism. (azərb.) – dəstə: **Üç dəstə bıçax.** Üç dəstə bıçaq. **Eki dəstə ox.** İki dəstə ox.

dəstür (-ü) // **təstür** ism. (< azərb. < frs.) – icazə: **Dəstür berdilər anınqki bitikni sarnama.** Bu qeydi oxumağa icazə verdilər. **Ari qoruşmaxqa dəstür berildi.** Müqəddəs görüşə icazə verildi. **Bilmən, kimninq dəstürü bilə…** Bilmirəm, kimin icazəsi ilə… **Xolarbiz ki, dəstürü bolğay törəninq.** Məhkəmədən icazə xahiş edirik.

dəstürsüz sif. – icazəsiz

dəvi Bax: **davi**

dəzgağ Bax: **dəzgah**

dəzgah ism. – dəzgah, əmək alətləri, emalatxana: **Anınq üçün çıxarıyırmen kensinə barça dəzgahımnı da berip bağışlıyırmen.** Bu səbəbdən də mən bütün ələtləri çıxarıb ona bağışlayram. **Varteres aldı, ne ki bar edir ögəy anası övünə: neçik atası dazgahın, alay kensi ariberisin.** Varteres ögey anasının evində atasından nə qalmışdısa hamısını – həm dəzgahı, həm də ayrı şeylərini götürdü.

diba ism. – dıba, tafta. İpək parça növlərindən biri:

dibelik zrf. – dibədək, bütünlüklə, tamamilə

didi Bax: **dudi**

Didimos // Didimus // Didinos (-nu) // **Didinus** x. ism. (yun.) – Didim. Həvvari Fomanın ləqəbi: **Surp Teodora üçün mardirosuhi da Didimos üçün, xaysı edi jolnir.** Əzabkeş Fedora və döyüşçü olan didim haqqında.

Didinos Bax: **Didimos**

Didinus Bax: **Didimos**

Didos (-nunq, -qa, -nu) x. ism. – Tit. Həvvari Paulun (Pavelin) köməkçisi və tərəfdaşı: **Qorintaçılarğa ekinçi yazıldı Bilibeadan Didos da Luğas ötləş.** Korinflilərə ikinci məktub Bilibiyadan Tit və Luka tərəfindən yazıldı.

difdər Bax: **diftər**

diftar Bax: **diftər**

diftər (-ninq, -gə, -ni, -də, -dən, -inqdən, -inə, -ində, -indən, -imiz, -imizgə, -lərgə, -lərimizdə, -ləri, -lərinə) // **düftər** (-ninq, -də, -dən, -lərni, -ində, -indən) // **divtər** (-ni, -ində) // **difdər** (-dən) // **düvtər** (-ində) // **tivtər** (-lərni) // **dedır // dedr** ism. – dəftər: **Buzulğaylar alar diftərindən seninq tirlikninq da toğrularınq bilə seninq yazılmağaylar (**Məz. 68/69: 29).

Qoy adları həyat dəftərindən silinsin,
Salehlərlə yanaşı yazılmasın.

digül Bax: **dügül**

diğrə Bax: **dinqrə**

Dikris // Dkris x. ism. (yun) - Dəclə çayının alban mətnlərindəki adı: **3 - ünçininq atı Dkristir. Ol barıyir Asorilixkə.** Üçüncünün (Üçüncü çayın) adı Dəclədir. O Aşşura (Accuriyaya) qədər uzanıb gedir.

dilala Bax: **dil bilə**

dilənçi Bax: **tilənçi**

dilənçilik Bax: **tilənçilik**

diliki Bax: **tikili**

dimi // dimi ism. – dimi. Sıx toxunmuş qalın parça növü: **Züf naxışlı toy fəsi (naxış atıdır) ğam dimi**. Züfi (naxış adıdır) naxışıyla toxunmuş (ğam ?) dimi fəs. **Sekiz arşın dimi.** Səkkiz arşın dimi parça. **Dimi şalvar.** Dimi şalvar.

Dimoteos (-nunq, -qa, -nu) // **Dimotea** (-ğa) // **Dimote // Dimotey** x. ism. – Timofey. Həvvari Paulun (Pavelin) şagirdlərindən biri. Paulun (Pavelin) məktub ünvanladığı şəxslərdən biri.

din (-ninq, -gə, -ni –də, -dən, -im, -imninq, -imni. –inq, -imiz, -imizninq, -inqizgə, -i, -ininq, -inə, -in, -ini, -ində, -lərindən) ism. (< azərb. < ər.) – din: **İşitip munda kristənlikin surp Lusavoriç dinininq.** Buradakı müqəddəs Lusaroviç məzhəbindən olan xristianlıq barədə eşidib. **Dinin tanmax.** Dinini danmaq.

dinçə // dinqçə qoş. – Azərbaycan türkcəsində "-dək" şəkilçisinin və "qədər" qoşmasının oynadığı rolu oynayır: **Tiyildim bunqar dinçə (**Rom. 1: 13). İndiyədək (İndiyə qədər) maneələrə rast gəldim. **Ne xadar egər yesənqiz bu ötməkni da ayaxnı içsənqiz, ölümün Eyəmizninq aytınqız, negə dinçə kelginçə ol (**1 Kor: 11: 26). Rəbbimiz qayıdanadək , nə qədər ki, bu çörəkdən yeyəcək və bu qədəhdən içəcəksiniz, Onun ölümünü car çəkin. Müq. et: **dek // dəg // deg** və **dinqrə // dinqri // dirə // dirin // diyin**

dindəş (-imni, -lərimizgə) ism. – dindaş, eyni dinin mənsubu

dinsiz (-sen, -dirlər, -ninq, -gə, -ni, -dən, -lər, -lərdirlər, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərdə, -lərdən, -ləri) ism. – dinsiz, kafir (xristian albanların nəzərində müsəlman və yəhudilər də dinsiz və kafir sayılırdılar): **Dinsiz xanlar.** Kafir hökmdarlar. **Dinsiz xullar.** Kafir nökərlər.

dinsizlik (-ninq, -kə, -tir, -ni, -tə, -tən, -im, -imə, -imni, -imdən, -indən, -lər, -lərdə, -lərinə) // **dinsizlix** ism. – dinsizlik, kafirlik, küfr: **Dinsizlix etmə.** Küfr etmə (Küfr danışma). **Xol yazıxı bilə yazixlımen: Artıx alıp, eksik beripmen, alıp yaşırıpmen, kişininqkinə xıyıpmen, sadağa bermiyirmen, aldapmen, zirgel etipmen, urupmen, xanatıpmen, yazıx da uyat yergə xol uzatıpmen, ne xadar bolupmen dinsizlik, cansızlıx etmə, etipmen, ol xadar canıma xıyıpmen ki, bir boğunumnu sağ da yazıxsız Tenqrigə saxlamıyırmen, meğa Tenqrigə.** Əlimlə günaha batmışam: çox alıb, az vermişəm, alarkən gizlədir, özgə malını qorumurdum, sədəqə vermir, dələduzluq, zoraklıq edir, döyür, qan tökür, zina və əxlaqsız yerlərə baş çəkirdim. Nə qədər allahsızlıq, insafsızlıq varsa, hamsını etmişəm. Canıma o qədər qəsd etmişəm ki, indi Tanrı qarşısında sağ-salamat bircə dənə də əzam qalmayıb.

dinsizlən ~ fel. – küfrə yuvarlanmaq: **Mğırduıqiunnu tanarlar da dinsizlənirlər.** Vəftizi danır (inkar edir) və küfrə yuvarlanırlar.

dinqçə Bax: **dinçə**

dinqrə (-dir) // **dinqri** qoş. – Azərbaycan türkcəsində "-dək" şəkilçisinin və "qədər" qoşmasının oynadığı rolu oynayır:

-Yənə klərmisen bizdə xulux etmagə?

-Klərmen yılına dinqri.

-Yenə də bizdə qulluq etmək istərsənmi?

-Bir ilə qədər istəyirəm.

Müq. et: **dek // dəg // deg** və **dirə // dirin // diyin**

Dion x. ism. – Lusiy Kassiy Dion (163-235). Tanınmış Roma tarixçisi və 80 kitabdan ibarət məşhur "Historia Romano" (Roma tarixi) əsərinin müəllifi.

dip Bax: **tip**

Diper // Diperios // Tiperios // Tiberios // Tiberiuş x. ism. – Tiberiy Klavdiy Neron (e.ə. 42 - b.e. 37). Roma imperatoru: **Yazdı Apqar xan Diperios xanğa bitik.** Yazdı Abqar xan Tiberiy xana (çar Tiberiyə) məktub.

dir Bax: **dır**

dira Bax: **dirə**

Diradır Bax: **Diradur**

Diradur // Diradır x. ism. – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri: **Zadiq Patrar Diradur oğlu**

dirə // dirin // diyin (-dir) qoş. – Azərbaycan türkcəsində "-dək" şəkilçisinin və "qədər" qoşmasının oynadığı rolu oynayır: **15 yılğa dirə.** 15 ilə qədər. **Anınqki satxınınq vaxtı 10 küngə dirədir.** Bu satışın vaxtı 10 günədəkdir. Müq. et: **dek // dəg // deg** və **dinqrə // dinqri // diyin**

dirin Bax: **dirə**

divar Bax: **duvar**

divtər Bax: **diftər**

Diyana // Diyanna x. ism. – Diana. Qədim romada ay tanrıçası: **Diyanna – xatun kişi, dinsizlərninq tenqrisi.** Diana – kafirlərin ilahəsi.

diyin Bax: **dirə**

diyir ~ Bax: **de ~**

dizdir ~ Bax: **tizdir ~**

dır (-nınq, -lar, -larnınq) // **dir** (-lər) // **dur** (-lar) // **dür** (-lər) // **tir** (-lar) // **tir** (-lər) // **tur** (-lar) // **tür** (-lər) – felin indiki zaman şəkilçisi. Mühacir albanlara aid mətnlərdə (alban dilinin Krım dialektində) isə onun slavyan dillərinin təsiri ilə sözönü kimi işlədildiyi də müşahidə edilməkdədir:**Enqləri Eyəmizninq kimgədir açıllğan?** Rəbbimizin çiyinləri kimə açqdır?

-Nedir çektiri friştələrninq?

-Yaratilğanlarıdırlar Tenqrininq da dırlar barlx tensizlər.

-Mələklərin özəl xüsusiyyətləri nədir?

-Onlar Tanrının yaratdıqlarıdırlar və vücudsuz məxluqlardırlar.

Dırdad, Dirdat Bax: **Drtad**

dırğan Bax: **durğan**

dırılğan Bax: **durulğan**

Dırtad Bax: **Drtad**

Dırtat Bax: **Drtad**

Dırtates Bax: **Drtad**

dırulğan Bax: **durulğan**

dışar // dışarı // tışarı zrf. (azərb.) dışarı, xarici tərəf, kənar: **Bedros olturıy edi dışarnınq köşkündə xapaşnınq xulları arasına da isiniy edi otqa xarşı** (Mat. 26: 69). Pyotr dış köşkdə, qulluqçuların arasında, ocağın qarşısında oturub isinirdi. **Ol dabanaqnı ağaçtan ayttı Biy Tenqri tutxal blə içkərtin da dışardan yağlatma ki keçməgəy suv** (Yar. 6: 14). Rəbbimiz olan Tanrı o ağac dabanağa (Nuhun gəmisini) içəridən və dışarıdan qır sürtməyi buyurdu ki, içəri su girə

bilməsin. **Turğuzdu igitni, oğlun tulnunq, xabaxtan dışarı eltkənni** O, gənci - dul qadının oğlunu diriltdi və qapıdan dışarı çxartdı.

dışartın zrf. – dışdan, dışarıdan, xaricdən, kənardan, qıraqdan: **Suv blə alay içkərtin, neçik dışartın yaş etiyirlər.** Su ilə içəridən olduğu kimi, dışarıdan da yaş edirlər (isladırlar).

dıvar Bax: **duvar**

Dkris Bax: **Dikris**

Dodaxsız x. ism. (< azərb. dodaqsız) – albanlar arasnda rast gəlinən şəxs adlarından: **Vartan Dodaxsız**

doğrat ~ // doğrayt ~ (-qaymen, -qay) fel. – doğrultmaq, hamarlamaq, təmizləmək, yol açmaq: **Ne bilə doğraytkay 30-yaşar yolların kensininq? (**Məz. 118/ 119: 9). Bir (30 yaşlı) cavan yolunu necə təmiz saxlaya bilər? **Yoxsa kensi Tenqri da Atamız bizim da Biyimiz bizim Jisus Krisdos doğraytkay yolumuznu bizim xatınqzğa sizinq (**1 Sal. 3: 11). Qoy Atamız Tanrı Özü və Rəbbimiz İsa bizim üçün sizin tərəflərə yol açsın.

doğru Bax: **toğru**

doğrul ~ Bax: **toğrul ~**

doğrulux Bax: **toğrulux**

dolab ism. (azərb.) – dolab, quyudan su çəkmək üçün istifadə edilən mexaniki qurğu (çarx): **Avazından kökrəməxindən seninq küpçəkinqninq (köpçəginqninq // kökrəməxininq) dolabnınq** (Məz. 76/77: 19). Sənin dolabının kükrəməyindən...

dolaş ~ (-ma, -ınqız, -tılar, -ırlar, -qan boldular, -ıp) fel. – gəzib-dolaşmaq: **Dolaşınqız Sionnu, xapsanqız anı da çövrələnqiz bürclərin anınq // Yürünqüz Sionda, çövrələnqiz anı da aytınqız törələri anınq (**Məz. 47/48: 13).

Sionun ətrafında gəzib-dolaşın,

Onun qüllələrini sayın.

Keri ettilər meni da hali xaytıp dolaştılar çövrəmə menim, xulax xoydular aşaxlatmağa (aşaxlatıp) meni yergə (d**a yənə hali xaytıp çövrələdilər meni, sağışladılar aşaxlatma meni yergə) // Saldılar meni da hali yənə çövrəmni aldilar, sağış ettilər aşaxlatma meni yergə (**Məz. 16/17: 11).

İndi izimə düşüb məni mühasirəyə aldılar,

Güdürlər (ətrafıma dolaşırlar) ki, məni yerə vursunlar.

Xoramandır men tuman çerüvdən alarnınq ki, çöp-çövrə dolaşıp xapsap saxlıyır edilər meni. (Məz. 3: 7).

Hər yandan məni mühasirəyə alan

On minlərlə xalqdan qorxmuram.

dolaşıl ~ fel. – mühasirəyə alınmaq

dolaştır ~ fel. – dolaşdırmaq, dövrə vurdurtmaq, mühasirəyə saldırmaq

dolaşux (-lar) ism. – burulğan, dövrə, dairə: **Keldim men terənlikinə tenqizninq da dolaşuxlar boğdular meni (**Məz. 68/69: 3). Gəldim dənizin dərinliklərinə və burulğanlar boğdu məni.

dolu // tolu ism. – dolu, buz yağışı: **Tolu, neçik burçax ya ter cağatından adamnınq axar.** Noxud böyda dolu alından tər axan kimi axır. **Ot da dolu (tolu), xar da buz, yel da dufan ki etərsiz sözün anınq (**Məz. 148: 8).

Ey od və dolu, qar və buzlar,

Onun əmrində olan yel və qasırğalar,

donan ~ fel. – təchiz olunmaq, bəzənmək

donart ~ Bax: **donat** ~

donat ~ (-ma, -ıyırmen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -qan, -maxlar) fel. – təchiz etmək, bəzəmək: **Barça haybatı xızınınq xannınq içkərtin, etəkləri altunlu, tüzən bilə etkən** (t**üzülgən bilə** // **tüzülgən da donatqan** // **donatkan**) // **Barça hörməti xan xızınınq tibinə, kiyiniş altınlı, tüzülgən da körkətkən (**Məz. 44/45: 14).

Bu şah qızı sarayına cah-cəlalla gətirilir,

Paltarları qızıl tikmələrə bəzədilibdir (təchiz edilibdir).

donatıl ~ fel. – təchiz edilmək, bəzədilmək

dondur ~ Bax: **döndür** ~

Donuş x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri: **Kün berip edix Donuşqa ki ant içkəy edi.** Donuşun and içməsi üçün gün təyin etdik. **Ulu-Xoca Donuş oğlu.**

Dorotxeus x. ism. (yun.) – Dorofey (öl. təqr. 620/640). Tannmş xristian ilahiyyatçısı.

dosd Bax: **dost**

doslux *см.* **dostlux**

dost (-nunq, -qa, -tan, -nu, -um, -uma, -ıma, -umnu, -ımnı, -umdan, -unq, -unqmen, -unqnunq, -unqa, -u, -ununq, -una, -un, -undan, -umuzdur, -unqız, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -larım, -larıma, -larımnı, -larınq, -larınqnınq, -larınqa, -larınqnı, -larımızını, -ları, -larına, -ların) // **dosd** (-undan) ism. (< azərb. < frs.) – dost: **Dost yuvuxlu.** Yaxın dost.

dostlux (-qa, -nu) // **doslux** ism. – dostluq, dost-tanış: **Hali esə manqa dostluxlar keliyir ki, menim üçün Bedros aytıptır ki, men oğurlağan bolğaymen.** Hələ də yanıma dost-tanış gəlir və Pyotrun mənim oğruluq etdiyimi söylədiyini bildirirlər.

dova ism. (< azərb. < ər.) – dua: **Səlamlar ve dovalar.** Salamlar və dualar.

dovar Bax: **duvar**

doyumlux // doyumluq ism. – 1. doyumluluq; 2. qənimət: **Asrı ulu doyumlux çıxardılar birgələrinə.** Özləri ilə həddən artıq böyük qənimət apardılar.

dölvət (-kə, -tə, -lərindən) ism.(< azərb. < ər.) – var-dövlət, dövlət

Dölvət x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri

Dölvətkar x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri Müq. et: **Dövlətkar**

dölvətli (-ninq, -lər) Bax: **dövlətli**

Dölvətliər x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri: **Amambegninq oğlanı Dölvətliər.** Amam bəyin oğlu Dölvətliər.

dön ~ (-ər, -məsə, -**g**inçə, -məxkə) // **tön** ~ (-ər) fel. – dönmək: **Teni buzulur, dönər topraxqa.** Vücudu pozulur (xarab olur), dönər torpağa.

döndür ~ (-mə, -dünq) fel. – döndərmək, çevirmək: **Suvğa döndürmə.** Suya çevirmək.

dört (-kə, -türlər, -ündə, -sünə, -sün, -sündə) say. – dörd: **Dörtünçi avaz.** Dördüncü avaz (səs). **Dört xanatlı.** Dörd qanadlı. **Bu şəğərdə dört türlü adamlar**

bar. Bu şəhərdə dörd cür adam var. **Dört yanlı biçiş aytılır...** Dörd tərəfli forma ... adlanır.

dörtayaxlı (-lar, -larğa) // **törtayaxlı** (-lar) ism. və sif. – dördayaqlı:

-Xaysılardırlar dörtayaxlılar?

-Çerayaxlılar bölünürlər dörtkə, aysinkn tuvartırnaxlığa, atayaxlılar, teriayaxlılarğa da itiırnaxlılarğa (Qriqori hamamanın " Alban dilinin qrammatikası"ndan).

-Hansılardırlar dördayaqlılar.

-Dördayaqlılar bölünürlər dördə; davarayaqlılara (cütdırnaqlılara), atayaqlılara (təkdırnaqlılara), dəriayaqlılara və itidırnaqlılara.

dörtgüllü // dörtgüldü sif. – dördbucaqlı, dörd künclü: **Dörtgüllü taxta.** Dörtkünc taxta. **Kahanalıx kiyiniş dörtgüllü.** Dördkünc formalı kahin geyimi.

dörtköşə Bax: **dörtgüllü**

dörtköşəli Bax: **dörtgüllü**

dörtkünlü sif. – dörd günlük

dörtsifətli sif. – dörd tərəfli

dörtsifətlix ism. – dördtərəfli

dörtünçi (-ninq, -ni, -si, -dirlər) // **dörtünçü** s. sayı. – dördüncü: **Dörtünçi barmax – atsız barmax.** Dördüncü barmaq – adsız barmaq. **Dörtünçi payı üsnə məmləkətninq biy.** Məmləkətin (ölkənin) dörddə birinin bəyi.

dövlət (-idir) ism. (azərb. < ər.) – xoşbəxtlik Müq. et: **dölvət**

Dövlət x. ism. - albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri. Müq. et: **Dölvət**

Dövlətkar // Dövlədkar x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri Müq. et: **Dölvətkar**

dövlətli (-dir, -ninq, -lər) sif. – xoşbəxt

dövlətsiz (-dir) sif. – bədbəxt, bəxtsiz

dövlətsizlik (-inə) ism. – bədbəxtlik

dövün ~ Bax: **tövün** ~

dr Bax: **der**

dram // tram ism. (yun.) – qədim yunan pul vahidi

Drtad (-dan) // **Dirtad** (-nınq, -dan) // **Dirtat // Dirdad // Dirdat // Drtades** (-kə) // **Dirtates // Deritades // Deritades** (-ninq) // **Deritadis (-nınq) // Deritates** (-kə) // **Drtadios // Tirtad** x. ism. - Trdat I (54-60, 62/64-80/98 ?) – Arşaklar (Arsaklar) sülaləsindn ilk Ərməniyyə hökmdarı və "erməni" Arşaklarının (Arsaklarnın) ilk nümayəndəsi: **Bizim surp Krikor Lusavoriç, xaçan ki çıxtı çoğurdan da çöpləndilər alnına anınq padşahı ermenilərnin Drtad, ögütləngən Tenqridən, sifətinə tonquznunq da biyləri da barça çerüvü şaytandan, xoydu barçasına oruç beş kün cumlux bilə ki, bir nemə yeməgəylər.** Bizim müqəddəs Maarifçi Qriqori çuxurdan (zindandan) çıxanda Tanrı tərəfindən cəzalandırılmş və donuz simasına salınmış erməni padşahı Trdat və şeytanın xidmətçisi olan bütün bəylər və ordu onun qarşısında toplandılar və o onlara beş gün oruc tutmağı və heç nə yeməməyi tapşırdı **Surp Krikor Lusavoriçtən da Drtaddan bu küngə dinqrə** Müqəddəs maarifçi Qriqoridən və Trdatdan bu günə qədər.

drüst Bax: **dürüst**

duduk Bax: **düdük**

dufan (-nınq, -nı, -ınq, -ından) ism. – tufan

dulbant Bax: **dülbent**

duman Bax: **tuman**

Duna (-dan) x. ism. – Dnestr çayının albanca adı: **Dunanınq beri yanına.** Dnestrin bəri sahilində.

durmaz ism. (axərb.) – durmadan, davamlı olaraq: **Durmaz baxma içinə çölməkninq.** Durmadan (gözünü çəkmədən) küpün içinə baxmaq.

duşman (-dır, -sen, -biz, -dırlar, -nınq, -ğa, -nı, -dan, -dandır, -ım, -ımnınq, -ımnı, -ımdan, -ınq, -nqnınq, -ınqnı, -ınqdan, -ı, -dır, -ınınq, -ına, -ın, -ından, -ımız, -ımıznınq, -ımızını, -ımızdan, -ınqız, -ınqızını, -lar, -lardır, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -larım, ~larımdır, -larımnınq, -larıma, -larımnı, -larımda, -larımdan, -larınq, -larınqnınq, -larınqnı, -larımız, -larımızınınq, -larımızğa, -larımızını, -larımızdan, -larınqız, -larınqızını, -ları, -larınınq, -larına, -larını, -larından) ism. (< azərb. < frs.) – düşmən: **Xanın Yənqi Antnınq bulğax sağışladı, xaysı bilə ki arındı da Canın başxışnınq duşmanladı (**İbr. 10: 29). Əhdi-Cədidin təmizlənmiş bulanıq qanını və Ruhu (Ruhül-Qüdsü) özünə düşmən sayır. **İşit, Tenqri, xoltxama** (**alğışıma) menim (alğışıma, Tenqri, yalbarğanıma** // **yalbarmaxımda menim) sanqa, xorxusundan duşmannınq xutxar boyumnu (canımnı) menim (**Məz. 63/64: 2).

Ey Allah, eşit səsimi, Sənə şikayət edirəm,
Həyatımı düşmən vahiməsindən qoru.
Pislərin fəndlərindən,
Şər iş görənlərin vəlvələsindən
Məni qoru.

duşmanlan ~ fel. – düşmən olmaq, düşmənə çevrilmək: **Xıynaldıx da duşmanlandx (**1 Sol. 2: 2). Biz əziyyət çəkmiş, düşmənə çevrilmişdik.

duşmanlat ~ fel. – düşmən etmək: **Avazı Eyəmizninq teprətir anabadnı da duşmanlatır (muşxullatır) Biy anabadnı etər ulu ormanin Gatesninq (**Məz. 28/29: 8).

Rəbbin səsi çölləri lərzəyə salar,
Rəbb Qadeş çölünü düşmən edir.

duşmanlavuçı ism. – düşmənlik edən şəxs: K**i əvəldən küfür berüçi edim da körəlməvüçi da duşmanlavuçı, yoxsa taptım yarlığamaxlıx, zera anı biliksizliktən da inamsızlıqtan etər edim.** (1 Tim. 1: 13). Əvvəllər Ona küfr edən, təqibçi və düşmənlik edən olduğum halda mənə mərhəmət edildi. Çünki nə etdimsə, cahillik və imansızlıq üzündən etdim.

duşmanlıx (-tır, -nı, -ta, -tan. -ınqnınq) ism. – düşmənçilik, kin, küdurət:

Kel, Biy, da xutxar meni, Tenqrim menim, zera sen urdunq barçasın, kimlər edilər menim bilə duşmanlıxta heç yergədən (borçsuz) da tişlərin yazlılarnınq uvatqaysen (Məz. 3: 8).

Qalx, ya Rəbb! Ey Allahım, məni qurtar!
Çünki Sən bütün düşmənlərimin əngindən vurursan,
Pislərin dişlərini qırırsan.

duşnamlıx Bax: **duşmanlıx**

dut ~ Bax: **tut** ~ (-acax)

duvar (-ğa, -nı, -dan, -ı, -ınınq, -ında, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -larımız, -larınqız, -ları, -larınınq, -ların, -larında) // **divar** (-nı, -ğa, -larnınq, -larğa) // **divar** (-nınq, nı, -lar, -larnınq, -larğa, -larınq -ları) // **düvar** (-ları) // **duvər** (-dən, -ininq, -lər) // **düvər** (-dən) // **dovar // tuvar** ism. (< azərb. < frs.) – divar: **Negə dinqrə tursarbiz üstnə adamnınq? Öldürməgə barçanqızn**ı (**Öldürmə barçanqız), neçik duvarnı xaxutlanğan da çetannı salınğan (keri salınğan) // Neçə turğaysiz üsnə adamnınq? Öldürmə barçanqız, neçik duvarnı büzməgə da çetannı salmağa (**Məz. 61/62: 4).

İnsan divar kimi əyiləndə,
Hasar kimi laxlayanda
Nə vaxtadək üstünə hücum edəcəksiniz?
Nə vaxtadək onu əzəcəksiniz?

Biz körmədix ki, kim sındırdı çoçxanınq ayaxın, tek kördüx ki, övü yanı bilə ketiyir edir çoçxa da xanın yaxtı tuvarına (albanların məhkəmə sənədlərindən). Biz onun donuzun ayağını qırdığnı görməmişik, yalnız onu görmüşük ki, donuz evin yanı ilə gedirdi və öz qanını divara yaxırdı.

Duvduv x. ism. – alban mətnlərində rast gəlinən şəxs adlarından biri

duyduxsuz Bax: **tuyduxsuz**

duyna Bax: **dünya**

düdük ism. (azərb.) – düdük, balaban

düftər Bax: **diftər**

düftərginə ism. – kiçik dəftər, bloknot Bax: **diftər**

dügəl Bax: **tügəl**

Dügəl x. ism. – alban mətnlərində rast gəlinən şəxs adlarından biri

dügmə ism. – düymə: **Kümüş altunlağan dügmələr...** Qızıl suyuna çəkilmiş gümüş düymələr...

dügül (-men, -sen, -dür, -dir, -biz, -siz, -lər, -dürlər, -dirlər, -gə, -lərinə) // **digül** (-dür) // **tigül** (-dür, -dir, -lər, -lər edi esə) // **tügül** (-dür, -dir, -lər, -lər edi) ədat. – deyil. Özündən sonra gələn sözə inkarlıq və ya zidlik mənası verir: **Da dügül yalğan da anqar da ne xuturulux: Ant içti Biy Tavitkə könülük bilə da dügül yalğan da anqar** (**da dügül yağlan // yalğan) sözləmədi anqar** (d**a yalğan etmədi anqar)** (Məz. 131/132: 11). Bu yalan deyil və onda hiylə yoxdur: Rəbb Davuda sədaqətlə and içdi və bu andından dönməz (Onun andı yalan deyil).

dühün ism. (azrb.) – düyün, toy, toy-düyün: **Dühündən xalmasın.** Toydan qalmasın.

dülbent, dülbənt, dölbənt (-tən) ism.(< azərb. < frs.) – çalma, sarıq

dülbənt *см.* **dülbent**

dümən I ism. – sükan

dümən II Bax: **tümən**

düna (-ğa, -da) Bax: **dünya**

dünya (-nınq, -nınqdır, -ğa, -nı, -yı, -da, -damen, -dadır, -dadırlar, -dan, -nqnı, -sı, -sına, -lar, -larnınq) // **dünyə** (-ninq, -gə, -ni, -də, -dən) // **dünye** (-lər) ism. (< azərb. < ər.) – dünya: **Dünyanınq Eyəsi.** Dünyanın Sahibi (Yiyəsi). **Bu dünyadan keçirdi.** Bu dünyadan köçürdü (öldürdü). **Da kim ki xatunludur, xayğurur dünyalıqnı ki ne türlü biyənçli bolğay xatununa kensininq (**1 Kor. 7: 33) Və kim

ki evlidir, arvadını razı salmaqdan ötrü dünyəvi işlərin qayğısına qalır. **Xaysılarınınq ki sonqğusu taspolmaxtır, xaysılarınınq ki Tenqrisi xarınlarıdir kensilərininq da hörmət – uyatlarıdır, xaysıları ki dünyanınqkin da boş sağışlarlar (**Fil. 3: 19). Onların sonu həlakdır. Onların allahı qarınlarıdır. Öz rüsvayçılıqları ilə fəxr edir, yalnız dünyəvi şeylər barədə düşünürlər. **Bar edinq dağın burun, ne ki dünyanınq yaratılğanı.** Sən dünyanın yaradılışından da öncə var idin.

dünyə Bax: **dünya**

dür Bax: **dır**

dürt ~ Bax: **türt** ~

dürüst // **drüst** sif. (< azərb. < frs.) – dürüst: **Men berməgə kləmədim, zera bir-eki kez sözünə Bedros drüst bolmadı.** Mən vermək istəmədin, çünki Petros (Pyotr) sözündə dürüst olmamışdı.

düvar // düvar, düvər Bax: **duvar**

Düvtər *см.* **diftər**

düz *см.* **tüz** II

dyakonus ism. – diakon, kilsə xidmətçisi

Dz

Qeyd: İlk başda alban türkcəsində və əlifbasında olmayan və “d” ilə “z” səslərinin qarışığı olan bu səs təqribən ərəb əlifbasındakı “dal” hərfinin ifadə etdiyi səslə üst-üstə düşür. Onu sonrakı alban yazılı mənbələrində ifadə edən hərfin alban əlifbasına sonrakı əsrlrdə erməni əlifbasından daxil edildiyini düşünürük. Məsələ bundadır ki, Musa Kağankatlının verdiyi məlumata görə, xəzərlər albanların bütün ədəbiyyatını yandrmışdılar. Odur ki, dini kitabları yenidən alban dilinə tərcümə etmək zərurəti yaranmışdı. Nəzərə alsaq ki, müxtəlif xristian məzhəbləri xristian ədəbiyyatına öz məzhəblərinin tələbatına uyğun olaraq bir sıra dəyişikliklər etmişdilər və həmin dəyişikliklər digər məzhəblər tərəfindən heç də xoş qarşılanmırdı, albanlar “Bibliy”anı, eləcə də müxtəlif dua kitablarını onlarla eyni məzhəbdən olan erməni (hay) dilindən tərcümə etmək məcburiyyətində idilər. Çünki artıq arami dili çoxdan ölü dilə çevrilmiş, gürcülər isə monofizitlikdən imtina edərək ortodoks (pravoslav) olmuşdular. Bu səbəbdən də alban türkcəsinə çox sayda dini məzmunlu erməni (hay) sözü keçmişdir və onların bəzisində rastlanan “dz” səsini ifadə etmək üçün yeni hərfə ehtiyac var idi. Elə bu da sözügedən hərfin erməni (hay) əlifbasından əxz edilərək, alban əlifbasına daxil edilməsinə səbəb olmuşdur. Düşünmək olar, bu “yeniliyin” müəllifi Azərbaycanın şimalında alban məktəblərini bərpa edən, dini ədəbiyyatı yenidən alban dilinə çevirtdirən, özü də alban məktəblərində oxudulmaq üçün ana dilində “Qrammatika” əsəri yazan alban xanı Qriqori Hamama (Kirkor Amam) olub. Lakin başqa ehtimal da mövcuddur. Ola bilsin ki, bunu mühacir albanlar etmişlər. Çünki onlar da XIII-XIV əsrlərdə Azərbaycanı tərk edərək indiki Ukrayna ərazisinə yerləşdikdən sonra dini

ehtiyaclarını qarşılamaq üçün həmməzhəbləri olan ermənilərin (hayların) dilindən çox sayda tərcümələr etmişlər. Bu baxımdan "Zəbur"u sözügedən dildən alban (qarqar-qpçaq) türkcəsinə çevirən Lusiqi misal çəkmək olar.

İkinci ehtimal bizə daha doğru görünür. Çünki əldə olan, X-XIII əsrlrdə qələmə alındığı şübhə doğurmayan albandilli mətnlərin sonradan (XVI – XVII əsrlrdə) əl gəzdirilməmiş orijinal hissələrində (Qriqori Hamama, Mxitar Qoş, Kirakos Gəncəli və s.) bu hərfə rast gəlinmir.

Sevgidəyər oxucularda müəyyən təsəvvür yaratmaq üçün, onlardan çox - çox üzr istəyərək, bu hərflə başlayan bir neçə erməni (hay) mənşəli sözü də Sözlüyə daxil etməyi lazım bilmişik.

dzadzğots ism. (erm.) – xristianların dini mərasimlərdə istifadə etdikləri örtük: **İski (ve dzadzğotsları) dzadzğotsu bilə, sırmalı, ax yezdi üsnə işləngən, ortası – Krisdosnunq badgerkidir, 4 köşəsi – 4 avedaraniç ve çövrəsi pullar gümüştən.** Əski (və örtüklər) örtük ilə tikməli ağ yəzdi parçasındandır ki, ortasında Məsihin, dörd ucunda isə dörd İncil katibinin rəsmləri əks olunub. Kənarları isə gümüş pullarla bəzədilib.

Dzağqazart (-nınqdır) Bax: **Çubuxuruşqan**

dzağradzu Bax: **kültküçi**

dzağun Bax: **kültkü**

dzixel // **dzxel et** ~ fel. (erm. + alb.) – tüstü etmək, tüstülətmək. Söhbət keşişin dini mərasim zamanı ətrafı tüstülətməsindən gedir.

dznunt (-nunq, -qa, -nu, -ta, -una, -undan) // **dzinunt** (-ta, -tan, -ununq) // **cnunt // dznnt** ism. – Milad, Həzrət İsanın (ə) doğum günü.

E

e nida – e, ey. Müraciət forması, çağırış üçün işlənir: **E canlar!** Ey ruhlar! **E, igit, bizni acəmi mi tutıyırsen?** Ey dəliqanlı, bizi əcəmi (sadəlövh) yerinəmi qoyursan?

e ~ (-dim, -dinq, -di, -dix, -dik, -dinqiz, -dilər, -səm, -sənq, -sə, -səx, -sənqiz, -sələr) // **i** ~ (-dim, -di, -dilər) fel. – idi. Sözlərə qoşularaq keçmiş zaman bildirən köməkçi fel kimi çıxış edir, eləcə də "-sə" şəkilçisini qəbul edərək (esə // isə), felin şərt formasını yaradır: **Yığkün mi edi, yoxsa özgə ulukün...** Bazar günümü idi, yoxsa hansısa bayram günü… **Arzani dügül edim tirgizmə yazıxlı xardaşımnınq canın.** Günahkar qardaşımın canını diriltmək iqdidarında deyldim. **Bağlı edilər miskinliktə, neçik temirdə.** Kasıblıqla aralarındakı bağ dəmir kimi möhkəm idi. **Bar edinq dağın burun, ne ki dünyanınq yaratılğanı.** Sən dünyanın yaradılışından da öncə var idin. **Belgili edilər.** Məlumatlı idilər. **Birgəsinə edix (edik) ari tağda.** Müqəddəs dağda birlikdə idik. **İşittim men panpasın köplərninq ki, çövrəmə edilər menim. (**Məz. 30/31: 14).

Çox adamların pıçıltısını eşitdim ki,

Bütün ətrafımı bürümüş idilər.

Ettinq bizni taba xonşularımızğa bizim, kültkü da ayblı masxaralıxqa alarğa ki, çövrəmizgə edilər bizim (Məz. 43/44: 14).

Bizi qonşularımıza tənə hədəfi etdin,
Ələ salıb lağ edənlərlə yan-yörəmizi doldurdun.

Sövük heç tüşməs, egər ki markarelik esə xapanel bolur, egər tillər tiyilirlər, egər bilməxlixlər xapanel bolurlar (*1 Kor 13/14:* 8).

Məhəbbət əsla tükənməz. Amma peyğəmbərliklər sona çatacaq, dillər ənamı da qurtaracaq, bilik də aradan qalxacaq.

Oğlum, egər sınqarınq xastalansa, aytma ki: "Ne etiyim anqar?" – yoxesə bar ayaxınq bilə xatına da kör

közünq bilə; xastanı sorsanq, artıxtır altından-kümüştən, esə ki bergəysen (Müdrik Akixar haqqında əfsanə). Oğlum, əgər dostun xəstələnsə, "ona nə edə bilərəm?" – demə, öz ayaqlarınla yanına get, öz gözlərinlə bax. Halını soruşmağın ona verə biləcəyin qızıl-gümüşdən daha artıqdır. **Oğlum, sövmə oğlunqnu artıx xulunqdan, esə bilmassen ki xaysı kerəkli bolur sanqa** (Müdrik Akixar haqqında əfsanə). Oğlum, hansının sənə daha gərəkli olacağın bilmirsənsə, oğlunu qulluqçundan daha çox əzizləmə. **Özgələrgə dügül esəm yeberilgən.** Özgələrinə göndərilmiş deyil isəm. **Bilirsiz ki, egər ki sonqra klədi esə də menqərmə alğışnı, heç tapuldu; zera poşumanlıxnınq da yerin tapmadi, egər ki yaş bilə da xoldu esə anı (**İbr. 12: 17). Bilirsiniz ki, bundan sonra da o, xeyir-duanı irs olaraq almaq istəyirdi, lakin rədd olundu. Xeyir-duanı göz yaşları ilə axtardısa da, atasının fikrini dəyişməyə qadir olmadı. **Evet tözümlükləri yox esə, alışsınlar; zera yaxşıraxtır alışmax, ne ki xızınmax (**1 Kor. 7: 9). Əgər özlərini saxlaya bilmirlərsə, qoy ailə qursunlar. Çünki ehtirasdan yanmaqdansa ailə qurmaq daha yaxşıdır. **5 kün oruç bolup tözər edi, xonaxsız aş yeməs edi** (Həzrət İbrahimdən (ə) söhbət gedir). 5 gün oruc tutub dözərdi, yeməyi qonaqsız yemzdi.

Eaxel Bax: **Raxel**

Eas x. ism. (yun.) – Eas. İskəndəriyyəli müdrik. 561-ci ildə Pasxa bayramının keçirilməsi tarixi barədə müzakirələrdə Andrey Bizanslının 200 illik cədvəlinin tətbiq edilməsini təklif etmişdir. Onun bu təklifi III Dvin toplantısında (584-cü il) monofizit xristian kilsələri tərəfindən, o cümlədən alban kilsəsi tərəfindən qəbul edilmişdir.

Ebapras // **Ebapre** x. ism. (yun.) – Epafras. Həvvari Paulun (Pavelin) 70 tərəfdaşından və ardıcılından biri.

Ebaprotidos // Ebaprodtidea // Baprodtidea x. ism. (yun.) – Epafrodit. Həvvari Paulun (Pavelin) 70 tərəfdaşından və ardıcılından biri: **Evet yaxşırax sağındım Ebaprotidos, xardaşnı da boluşuçını da xulluxda birgə bolgannı menim bilə, sizinq yebergəninqizni da xaulunquznı menim kerəkimə, yebermə sizgə** (Fil. 2: 25). Lakin ehtiyacımın təminatına görə mənə yardım etmək üçün göndərdiyiniz nümayəndəni, qardaşım, əməkdaşım və birlikdə mübarizə apardığım Epafroditi yanınıza qaytarmağı lazım bildim.**Yoxsa men, alıp barçanı, da artıpmen; yöpsündüm da tolumen, Ebaprodtidea itləş ki, sizdəndir, yaxşı isli, xurban yöpsünövlü da biyənçli Tenqrigə (**Fil. 4: 18). Mənsə tamamilə təmin olunmuşam və bolluq içindəyəm. Epafroditin əli ilə göndərdiyiniz hədiyyələri alandan sonra ehtiyacım qalmadı. Bu, Allahın xoşuna gələn ətirli təqdimdir.

ebisğobos (-nunq, -qa, -nu, -lar, -lardırlar, -larnınq, ~larğa, -larnı) // **yebisğopos // epişqopus** ism. (yun.) – yepiskop. Xristianlarda dini rütbə.

ebisğoboslux (-nu) ism. – yepiskopluq.

Eboğradeos // Eboğradea (-nınq) // **Xipoqrades** x. ism.(yun.) – Hippokrat (e.ə. 460/459-379). Tibb elmini dövrünün şərtlərinə uyğun şəkildə yeniləşdirməyi bacarmış qədim yunan həkimi: **Sarnadı Asğeğebiosnu da berdi Ebogradeosnı.** Asklepiyi oxudu və Hippokratdan sitatlar gətirirdi.

eçki (-ninq, -lər, -lərninq, -lərni, -lərdən, -lərinqninq) ism. – keçi, təkə: **Xoy ya eçki.** Qoyun ya keçi. **Bedros eltiy edi üç eçkini, budur aldı xuvat çıxarma yazıxlılarnı, xaysı eçki aşıra sasıyırlar, barıyırlar öktəmlik artından, akahlıq da aruvsuzlux artından, xaysı özgə barça yazıxlar barıyırlar.** Petros (Pyotr) özü ilə üç keçi aparırdı, yəni keçi cildinə girərək, şöhrət, tamah və natəmizlik kimi digər günahları geridə qoyan gühahları özündən uzaqlaşdırmaq üçün özündə güc tapmışdı. **Bütöv xurbannı tüzəlgən sunıyım sanqa xoçlar bilə də temyən(lər) bilə də sanqa sunıyım tuvarlar bilə (tuvarlar da eçkilər) // Xurbanlar tüz u tolu sunıyım sanqa xoy bilə də temyən bilə də sanqa sunıyım ögüzlər da eçkilər (***Məz. 65/66:*** 15).

Kökəldilmiş heyvanları
Sənin üçün yandırma qurbanı verəcəyəm.
Qoçların xoş tüstüsü Sənə sarı qalxacaq,
Təkələri, öküzləri qurban gətirəcəyəm.

Xopsun alay, neçik sunmxta eçkilərni da ögüzlərni da neçik minq da semiz xoyunlarnı. Qoy yaralanmış ürəyin keçi, öküz və min qoyun təqdim edilərcəsinə (sevincindən) sıçrasın.

eçkimünqüz ism. – dağ keçisi (Capricornus)

Eçkimünqüz // Eçkimünqüzi x. ism. – oğlaq bürcünün alban türkcəsindəki adı.

Eçmiədzin (-ninq, -də) // **Eçmiadzin** (-dən) – Albaniyanın əski yaşayış yerlərindən biri. XX əsrdən etibarən Qərbi Azərbaycanda qurulmuş "Ermənistan Respublikası"nın tərkibindədir. XlX əsrdən etibarən ruslar oranı erməni katalikosluğunun mərkəzi elan etmişlər və bu gün də Eçimədzin bu funksiyanı yerinə yetirməkdədir.

Edessa Bax: **Etesia**

edi I Bax: **e ~**

edi II Bax: **yedi**

edik Bax: **e ~**

edix Bax: **e ~**

Edil x. ism. – albanlar arsında yayğın olan şəxs adlarından biri.

Edilbey (-ni) x. ism. – albanlar arsında yayğın olan kişi adlarından biri: **Edilbey, eyəsi Saruxnanınq.** Saruxnanın yiyəsi (əri) Edilbey.

edim Bax: **e ~**

edinq Bax: **e ~**

edinqiz Bax: **e ~**

edir fel. – idi. Sözlərə qoşularaq keçmiş zaman (III şəxsin təki) bildirən köməkçi fel kimi çıxış edir: **Suxlanır edi körməgə Krisdosnu da bolmas edir körməgə Krisdosnu.** O Məsihi görmək üçün əldən-ayaqdan gedirdi, amma Məsihi

heç cür görə bilmirdi. **Xobuzçı bar edir birgəmizgə da övdə olturup içiy edix.** Yanımızda musiqiçi (qopuzçu) vardı, evdə oturub içirdik. Müq. et: **e** ~

Eerrortutiun Bax: **Errortutiun**

Eerusalem Bax: **Erusalem**

eg ~ (-gin, -dim, -dinq, -di, -dilər, -ip) fel. - əymək: **Xaramğulanğay (Xaranqğulansın) közləri alarnınq ki, körməgəylər da arxaların alarnınq hər kez eggin (boyların alarnınq hər sahat eg) (**Məz. 68/69: 24)

Gözlərinə qara gəlsin, görməsinlər,
Belləri də hər zaman hey əyilsinlər.

eger I Bax: **egər**

eger II ism. və sif. (lat.) – xəstə, yorğun, zəif

egə Bax: **eyə**

egəç bağ. – "e-" köməkçi felindən törəmə olan bu müstəqil leksik vahid fellərə qoşularaq, Azərbaycan türkcəsində "-ərkən" (-arkən), "-əndə" (-anda) şəkilçilərinin ifa etdiyi funksiyanı - cümlələri bir-birinə bağlamaq funksiyasını yerinə yetirir və felin şərt formasının yaradılmasına xidmət edir. Bəzi hallarda onun funksiyası dilimizdəki şərt bildirən "-ərsə" (-arsa) şəkilçilərinin funksiyası ilə tam üst-üstə düşür: **Egər kimesə barır egəç yol bilə da körgəy bularğan tuvar xaranı...** Əgər kimsə yol ilə gedərkən (gedəndə) azmış mal-qara görərsə... **Barır egəç çerüvgə (çerövgə) da öldürgəy anda kişi...** Orduya gedərsə və orada adam öldürərsə... (Orduya gedib, orada adam öldürərsə...)

egər // eger bağ. (frs.) - əgər, məgər, nə (nə... nə də...): **Egər kimesə barır egəç yol bilə da körgəy bularğan tuvar xaranı...** Əgər kim isə yol ilə gedərkən (gedəndə) azmış mal-qara görərsə... **Egər ötməkni hanuz bolsa bermə ol bizgə ya hadirləməgə seğannı joğovurtuna kendininq?** (Məz. 77/78: 20). Məgər O bizə çörək verə və ya çöldə süfrə qura bilər? **Biri birindən başxa bir nemə etmədilar, egər ulu, egər kiçi.** Biri-birilərindən xəbərsiz bir iş görmədilər, nə böyük, nə də kiçik. **Zera egər ki avedaranel etsəm, yoxtur manqa nemə maxtanmax, zera yasaxtır üstümə, evet vaydır manqa, egər ki avedaranel etməsəm** (I Kor. 9: 16). Müjdəni (İncili) yaymaqsa fəxr etməyim üçün əsas deyil. Çünki bu mənim mühüm borcumdur, əgər Müjdəni yaymıramsa, vay halıma!

egil ~ fel. əyilmək: **Kördü (iş tamaşalı) başın Krisdosnunq, ol egiliyir anqar, neçik yügünüp. O**, Məsihin başını gördü, (baş) səcdə edirmiş kimi ona tərəf əyilmişdi.

egilməx Bax: **egrilməx**

egir I ism. – əgir, bataqlıqda bitən bitki növü: **Beş xap mamux da üç sepet egir.** Beş qab pambıq və üç səbət əgir.

egir II ism. – yəhər Bax: **yər**

egirlik (-tir, -ninq, -kə, -ni, -tə, -tən, -im, -inq, -i, -ininq, -inə, -in, -ini, -indən, -ləri, -lərinə, -lərin) // **egirlix** (-lərin) // **yegirlik** (-i) ism. - əyrilik. 1. əyri olan şeyin fiziki halı; 2. Məc. mən. Hiylə, biclik, yalançılıq, düz yoldan sapma: **Egirlik bilə ant berməx.** Yalandan and içmək. **Tenqrim menim, xutxar meni xolundan yazıxlınınq, xolundan törəsizninq da egirlik etüçininq (toğrusuznunq) (**Məz. 70/71: 4).

Ey Allahım, şər insanın əlindən,

Haqsızın, zalımın pəncəsindən məni qurtar.

Xaçan ki bilməssiz ki, egirlik etüçilər xanlıxın Tenqrininq menqərməslərdir? (1 Kor. 6: 9). Məgər bilmirsiniz ki, haqsızlıq edənlər Allahın Padşahlığını irs olaraq almayacaq?

egirliksiz sif. – düzgün, dürüst, əxlaqlı, əgər-əksiksiz

egiş ism. - əkin, əkin yeri: **Egişlər (Enqişlər) köp etsərlər aşlı alarnı (etkəylər aşlıx) (**Məz. 64/65: 14). Əkinlərini taxıl bürüyür.

egiz ism. - əkiz

Egiz x. ism. Əkizlər bürcünün adı.

eglən ~ (-mə, -məm, -məsin, -mənqiz, -dilər, -irlər, -məslər, -iy edilər. -iyirsen, -iyir, -iyirsiz, -iyirlər, -gəy, -məgəylər, -səx, -məxkə, -məxin, -məxləri) fel. - əylənmək, kef çəkmək, baş qatmaq: **Eglənməsin dünyalıq işlər blə.** Dünya işləri ilə baş qatmasın (məşğul olmasın).

eglənçix ism. - əyləncə, əylənmə:**Baxmanqız, qarozçılar, dunya üsnə da bolmanqız eglənçixtə anınq.** Baxmayın (fikir verməyin), salehlər, bu dünyaya və baş qoşmayın onun əyləncələrinə.

Egleziasdiq (-ni) x. ism. (yun.) – Ekklesiast (xalq toplantısı). Bibliyaya daxil olan kitablardan birinin adı: **Goys Asduacacin... aytqan... ol sözlərninq Egleziasdiqni**nq. Bakirə Tanrı Anasınn... söylədiyi bu sözlər... **“**Ekklesiast”dandır.

egri (-dir, -ninq, -ni, -sini, -lər, -lərgə, -lərni) ism. və sif. – 1. əyri, əliəyri, yalan: **Egər sezsə torəçininq egri buyurğanın, könülüksüz, ögütləməgə anı bolur** (Mxitar Qoşun “Törə Bitiqi” kitabından). Əgər hakimin yalan, qeyri-ədalətli qərar çıxartdığı məlum olarsa, onu buna görə cəzalandırmaq olar. **Satıçı anda egri dügül (tigül).** Bu halda satıcı əliəyri deyil (sayılmaz). **Biyimiz Krisdos tiyər ant içməkni, klər ki, biz könü krisdanlıqta tirilgəybiz ki, könü könü bolğay, egri egri bolğay** (Mxitar Qoşun “Törə Bitiqi” kitabından). Rəbbimiz Məsih and içməyi yasaq edir ki, biz gerçək xristian (məsihi) imanı ilə yaşayaq, ədalət - ədalət olsun, əyri də - əyri. **Yüz körüp u orunç alıp da biliksizliktən könü yarğunu egri etərlər** (Mxitar Qoşun “Törə Bitiqi” kitabından). Üzgörənlik, rüşvət və cəhalət üzündən ədalətli məhkəməni əyri (qeyri-ədalətli) edərlər. **Ne türlü tiyişlidir bolmağa yarğuçularğa, könü ya egri kişigə yarğuda** (Mxitar Qoşun “Törə Bitiqi” kitabından). Hakimlər, eləcə də dürüst və əyri adamlar özlərini məhkəmədə necə aparmalıdırlar. **Adamilər alnına bolmaslar egrini könü etməgə** (Mxitar Qoşun “Törə Bitiqi” kitabından). Adamların qarşısında əyrini doğru kimi qələmə verə bilməzlər. **Egər kimesə yarğununq alnına egri tanıxlıx bersa...** (Mxitar Qoşun “Törə Bitiqi” kitabından). Əgər kimsə məhkəmə önündə yalan ifadə versə... **Egər ki törəçi egri törə etsə...** (Mxitar Qoşun “Törə Bitiqi” kitabından). Əgər hakim əyri (yalan) mühakimə etsə... **Egər ki... ant içkəy da tapulğan bolğay egri yalğan ant içkən...** (Mxitar Qoşun “Törə Bitiqi” kitabından). Əgər and içsə və yalandan and içdiyi üzə çıxsa... **Egri yarğuçı (yarğuçu).** Əyri hakim **2.** sol: **Egri yanına xulaxına karb bar.** Sol tərəfində, qulağında nişanə var.

egriağızlı ism. **–** 1. əyriağız; 2. Məc. mən. yalançı

egriburun ism. və sif. **–** əyridimdikli, əyri dimdikli:

-Xaysılardırlar egriyürügənlər ekiayaxlılar?

-Uçanlardırlar ki dırlar inçkətırnaxlılar da itidırnaxlılar tirmavuçıayaxlılar da sıxyumlular da havada yürügənlar da dır padşah alarnınq xaraxuş da ayrılırlar toğruburunlarğa da toğrutırnaxlılarğa da egriburunlarğa da egritırnaxlılarğa.

-Əyri gəzən ikiayaqlılar hansılardırlar?

-Bu uçanlardırlar ki, incədırnaqlı və itidırnaqlıdırlar, eləcə də yastıayaqlılar və sıx yunlulardırlar. Onlar göydə süzərlər və padşahları qaraquşdur ki, onlar düzdırnaqlı və əyridırnaqlılara, eləcə də düz dimdiklilərə və əyri dimdiklilərə bölünürlər.

egri-bügrü sif. - əyri-üyrü: **Tağ atıdır ki, Hayastandadır, egri-bügrü sozlərlər.** Dağ adıdır ki, Hayastandadır, əyrü-üyrü olduğu deyilir.

egril ~ (-gən, -gənlər) fel. - əyrilmək, əyilmək

egrilik (-imiz, -lər) ism. - əyrilik

egrilən ~ fel. - əyrilənmək, sapmaq, dönmək:

Öktəmlər egriləndilər (könüsüzləndilər) könüsüzlük ettilər manqa asrı, evet (yoxsa orenkinqdən seninq men sapmadım (bularmadım) (Məz. 118/119: 51).

Lovğalar mənə çox istehza etdilər,
Amma Sənin qanunundan dönmədim.

egrilməx ism. - əyrilik

egritırnaxlı ism. və sif. - əyridrnaqlı, əyri drnaqlı:

-Xaysılardırlar egriyürügənlər ekiayaxlılar?

-Uçanlardırlar ki dırlar inçkətırnaxlılar da itidırnaxlılar tırmavuçıayaxlılar da sıxyumlular da havada yürügənlar da dır padşah alarnınq xaraxuş da ayrılırlar toğruburunlarğa da toğrutırnaxlılarğa da egriburunlarğa da egritırnaxlılarğa.

-Əyri gəzən ikiayaqlılar hansılardırlar?

-Bu uçanlardırlar ki, incədırnaqlı və itidırnaqlıdırlar, eləcə də yastıayaqlılar və sıx yunlulardırlar. Onlar göydə süzərlər və padşahları qaraquşdur ki, onlar düzdırnaqlı və əyridırnaqlılara, eləcə də düz dimdiklilərə və əyri dimdiklilərə bölünürlər.

egriyürügən ism. və sif. - əyrigəzənlər, əyri gəzənlər:

-Xaysılardırlar ekiayaxlılar?

-Ekigə bölünürlər: egriyürügənlərgə yırtlıxanatlarğa da toğruyürügənlərgə yayovğa.

-İkiayaqlılar hansılardrlar?

-Onlar iki növə bölünürlər: əyri gəzən qanadıyarıqlılara və düz gəzən piyadalara.

-Xaysılardırlar egriyürügənlər ekiayaxlılar?

-Uçanlardırlar ki dırlar inçkətırnaxlılar da itidırnaxlılar tırmavuçıayaxlılar da sıxyumlular da havada yürügənlar da dır padşah alarnınq xaraxuş da ayrılırlar toğruburunlarğa da toğrutırnaxlılarğa da egriburunlarğa da egritırnaxlılarğa.

-Əyri gəzən ikiayaqlılar hansılardırlar?

-Bu uçanlardırlar ki, incədırnaqlı və itidırnaqlıdırlar, eləcə də yastıayaqlılar və sıx yunlulardırlar. Onlar göydə süzərlər və padşahları qaraquşdur ki, onlar düzdırnaqlı və əyridırnaqlılara, eləcə də düz dimdiklilərə və əyri dimdiklilərə bölünürlər.

egsig Bax: **eksik**

ek ~ fel. - əkmək

ekçi Bax: **eçki**

Ekbdos Bax: **Ekibdos**

eki (-dirlər, -gə, -dən, -miz, -mizninq, -si, -sininq, -sinə, -sin) say. – iki: **Ekili (eki) ya dağın artıx, ya ulu, ya tekrar nemə üsnə xoyma.** Ikiqat ya daha artıq və ya böyük, hündür, üstünə nə isə qoyulmuş. **Ekisi biri birinə yük berdilər eminlik üçün ki, emin keçingəylər.** Hər ikisi əminlik üçün bir-birinə yük verdilər ki, amin-amanlıq olsun.

-Xaysılardırlar ekiayaxlılar?

-Ekigə bölünürlər: egriyürügənlərgə yırtlıxanatlarğa da toğruyürügənlərgə yayovğa.

-İkiayaqlılar hansılardrlar?

-Onlar iki növə bölünürlər: əyri gəzən qanadıyarıqlılara və düz gəzən piyadalara.

Ekibdos (-nunq, -qa, -nu, -ta, -tan, -dan, -larnınq) // **Ekbdos** (-nunq, -ta, -tan) // **Yekibdos** (-qa, -ğa, -ta) // **Yekbdos** (-qa) x. ism. (yun.) – Misir

ekibdoslu (-lar) ism. – misirli

ekicanlı sif. – ikicanlı, hamilə, boylu: **Ekicanlı xatun.** Hamilə qadın.

ekifikirlən ~ fel. – fikirlərin haçalanması, tərəddüd etmək

ekifikirli sif. – tərəddüdlü, tərəddüd edən Müq. et: **ekikönqüllü**

ekifikirlik ism. – ikifikirlilik, tərəddüd: **Klərmen ki, erlər turğaylar alğışqa hər yerdə, kötürgəylər ari xolların yoğarı, yürəklənməxtən başxa da ekikönqüllüktən** (**ekifikirliktən**) (1 Tim 2: 8). Buna görə istəyirəm ki, kişilər qəzəblənmədən, mübahisə (tərəddüd) etmədən hər yerdə müqəddəs əllərini qaldırıb dua etsinlər. Müq. et: **ekikönqüllük**

ekikönqlü Bax: **ekikönqüllü**

ekikönqüllən ~ fel. – tərəddüd etmək

ekikönqüllü // ekikönqlü // ekikünqüllü // 2 könqüllü sif. – tərəddüdlü, tərəddüd edən Müq. et: **ekifikirli**

ekikönqüllük (-tən) // **ekikönqüllüx** (-tən) ism. – tərəddüd: **Klərmen ki, erlər turğaylar alğışqa hər yerdə, kötürgəylər ari xolların yoğarı, yürəklənməxtən başxa da ekikönqüllüktən** (**ekifikirliktən**) (1 Tim 2: 8). Buna görə istəyirəm ki, kişilər qəzəblənmədən, mübahisə (tərəddüd) etmədən hər yerdə müqəddəs əllərini qaldırıb dua etsinlər. **Yoxsa xastalanğannı inamğa yöpsününqüz – bolmağay sumena bilə, ekikönqüllüx bilə (**Rom. 14: 1). İmanı zəif olanı qəbul edin, amma onun tərəddüdlü fikirləri ilə mübahisəyə girişməyin. Müq. et: **ekifikirlik**

ekikünqüllü Bax: **ekikönqüllü**

ekixat Bax: **ekicanlı**

ekilən ~ fel. – ikilənmək, haçalanmaq

ekili sif. – ikili: **Ekili (eki) ya dağın artıx, ya ulu, ya tekrar nemə üsnə xoyma.** Ikiqat ya daha artıq və ya böyük, hündür, üstünə nə isə qoyulmuş.

ekilik // ekilix ism. – ikilik: **Birlənməxindən sonqra kötürüldü ekilik.** Təklənmədən sonra ikilik (ikiləşmə) baş verdi. **Birni inanınqız, bir sözlənqiz da bolmasın sizdə ekilix ki, bir yürək blə, bir erinləri blə haybatlağaysiz Eyəmizni (**1 Kor. 1: 10). : Hamınız həmfikir olun. Qoy aranızda dəstəbazlıq, ikilik olmasın, eyni düşüncədə və eyni ağılda birləşin.

ekinçi (-dir, -ninq, -də, -dən, -si, -sininq, -sinə, -sin) s. sayı. – ikinci: **Ekinçi Törə.** İkinci Qanun – Əhdi-Ətiqə daxil olan kitablardan biri (Qanunların təkrarı).

ekinçidə sif. – ikincisi

ekinçidən Bax: **ekinçidə**

ekisi ism. – ikisi

ekisağışlı Bax: **ekifikirli**

ekişər // ekişər – ekişər zrf. – iki-iki: **Belgili etti Biy dağı da 72 da yeberdi alarnı ekişər-ekişər yüzü alnına kensininq** (Luk. 10: 1). Rəbb daha 72 – sini təyin erdi və onları Özü şəxsən iki-iki göndərdi. **Bunu azar-azar ekişər tamçı sal martis üsnə tökmə hər kün.** Bunun üzərinə az-az, iki damcı olaraq tökürdülər.

ekiyanlı sif. – ikitərəfli, ikiağızlı: **Xılıç ekiyanlı berdi xollarına alarnınq 7 alma tölöv gurkçilərdən, azarlamaxqa barça joğovurtnu** (Məz. 149: 6-7).

Əllərində ikiağızlı qılınc tutsunlar.
Millətləri qıraraq qisas alsınlar,
Bütpərəstləri cəzalandırsınlar.

ekiyüzçülük ism. – ikiüzlülük:

ekiyüzlü sif. – ikiüzlü, ikitərəfli, iki üzlü, iki tərəfli: **Ekiyüzlü, hilləli ya yaman xulux etmə.** Ikiüzlülüklə, hiylə ilə və pis qulluq etmək.

eklən ~ Bax: **ekilən ~**

Ekleziasdes Bax: **Eglesiasdes**

ekli Bax: **ekili**

ekri Bax: **keri**

eksi (-ninq, -n, -nə, -ndə, -ndən) Bax: **ekisi**

eksig Bax: **eksik**

eksik (-tir, -ninq, -kə, -ni, -in, -lər, -lərninq) // **eksig** (-im, -inq, -inə) // **egsig** sif. - əskik: **Zera edilər alar san bilə az, eksik da yat anqar körə (eksik da kelginlər kendində) (**Məz. 104 /105: 12).

O zaman onlar sayca əskik idilər,
Azsaylı olaraq ölkədə qərib idilər.

Cuvutlardan 5 ketər 40 - nı bir eksik içtim (II Kor. 11: 24). Beş dəfə yəhudilərdən qırxdan bir əskik (otuz doqquz) qırmanc yemişəm. **Da tul tullar bilə çuvlulux bolsun ki, bolmağay eksik 60 yaşından, bir erninq xatını bolğan** (1Tim. 5: 9). Qoy bir dul qadının adı dullar siyahısında bu şərtlə şöhrətlnsin: yaşı altmışdan əskik, özü də ərinə sadiq olmuş olsun. **Xol yazıxı bilə yazixlımen: Artıx alıp, eksik beripmen, alıp yaşırıpmen, kişininqkinə xıyıpmen, sadağa bermiyirmen, aldapmen, zırgel etipmen, urupmen, xanatıpmen, yazıx da uyat yergə xol uzatıpmen, ne xadar bolupmen dinsizlik, cansızlıx etmə, etipmen, ol xadar canıma xıyıpmen ki, bir boğunumnu sağ da yazıxsız Tenqrigə**

saxlamıyırmen, meğa Tenqrigə. Əlimlə günaha batmışam: çox alıb, az vermişəm, alarkən gizlədir, özgə malını qorumurdum, sədəqə vermir, dələduzluq, zoraklıq edir, döyür, qan tökür, zina və əxlaqsız yerlərə baş çəkirdim. Nə qədər allahsızlıq, insafsızlıq varsa, hamsını etmişəm. Canıma o qədər qəsd etmişəm ki, indi Tanrı qarşısında bircə dənə də sağ-salamat əzam qalmayıb.

eksik ~ Bax: **eksit** ~ (-miyin)

eksiklik (-kə, -ni, -tə, -imni, -i, -inə, -in, -indən, -imizdən, -inqizgə, -inqizni, -lərin) // **eksiklix** (-ninq, -inqizgə, -lər, -lərninq) ism. - əskiklik: **Yoxtur eksiklik çetənlərinə alarnınq da ne çaxırıx mahalələrində alarnınq (**Məz. 143 / 144: 14). Onların bostanlarında əskiklik yoxdur, məhəllələrindən şivən eşidilmir. **Yox edi eksiklik ölümlərinə alarnınq (**Məz. 72/73: 4). Ölənə qədər bir əskikləri yox idi.

-Bardır ululux da kiçilix ya eksiklik?

-Yox, tek barabar da birdirlər haybat bilə da ululux bilə

-Aralarında böyük, kiçik və ya hər hansısa bir əskiklik varmı?

-Yox, Onlar şöhrət və böyüklükdə birdirlər və bərabərdirlər.

eksiksiz (-dir) sif. - əskiksiz, ehtiyacsız: **Yağlanğan Tenqri bar bardan eksiksiz.** Məsh edilmiş var Varlığındandır və Tanrı ehtiyacsızdır.

eksil ~ (-mə, -sinlər, -dim, -dinq, -di, -dix, -dik, -dinqiz, -dilər, -mədi, -mədix, -mədilər, -di də esə, -iptir, -ir, -irbiz, -irlər, -məs, -məslər, -ir edi, -iy edi, -iyir, -gəybiz, -gəylər, -məgəy, -məgəysiz, -sə, -sərlər, -gən, -gənninq, -gəngə, -gənimə, -gəninə, -gənin, -gənində, -gənlər, -gənlərninq, -məgən, -məgəninə, -məxninq, -miyin) fel. əskilmək: **Eksildix biz öçəşməxinqdən seninq da yürəklənməxinqdən (yürəkləngəninqdən seninq todulduх (muşxullandıx) (**Məz. 89/90: 7).

Əskildik qəzəbindən Sənin

Və hiddətindən Sənin dəhşətə gəldik.

eksilt ~ fel. - əskiltmək

eksirt ~ (-tim, -ti, -irmen, -məndir, -sər) Bax: **yalbar** ~ Müq. et: **eksit** ~

eksit ~ (-iyim, -sin, -əlim, -inqiz, -mədi, -irbiz, -iyirmen, -iyirsen, -iyir, -iyirbiz, -iyirsiz, -əcəksen, əcəktir, -kəm, -kəysin, -kəy, -miyin) Bax: **yalbar** ~ Müq. et: **eksirt** ~

eksiz Bax: **eksik** və **essiz**

eksizlik Bax: **eksiklik** və **essizlik**

ekşər Bax: **ekişər**

el I (-ninq, -gə, -ni, -də, -dən, -inqninq, -inqni, -inə, -in, -indən) ism. – el, xalq, dövlət, oba: **Eli alarnınq ya oğlu cınsnınq** (Yar. 19: 36). Onların xalqı ya tayfalarının övladı. **Elim menim Tenqrimninq.** Mənim xalqım-Tanrının xalqı. **Haybatlan, xonaxı elinqninq seninq.** İzzətlən, ey Öz xalqının (elinin) Qonağı (Həzrət İsa (ə) nəzərdə tutulur).

el II (-inə, -inədir, -indən) ism. (azərb.) - əl: **Da uçmax da tamux – adam oğlununq elinədir kirməgə.** Cənnətə və ya cəhənnəmə girmək insanın öz əlindədir. **Toğaraq adəmilikni azad etti eski duşmannınq elindən.** O bütün bəşəriyyəti əski düşmənin (Şeytanın) əlindən azad etdi. **Zaman el bersə.** Zaman əl versə (əlverişli olsa).

el III Bax: **yıl**

Elam x. ism. (yəh.) – Tövrata görə, Nuh oğlu Samın oğullarından biri. Babildən şərqdə məskən saldığı və məskun olduğu torpaqda onun adını daşıyan dövlətin (Elam dövləti) qurulduğu söylənilir. Elam dövlətini (e.ə. III-II minilliklər) quran elamlıların onun nəslindən olduqları sanılır.

elbət Bax: **həlbət**

elçi (-ninq, -gə, -ni, -nqninq, -si, -sin, -miz, -lər, -lərdirlər, -lərninq, -lərni, -ləri, -lərinə, -lərin) ism. – elçi, səfir, qasid, mələk: **Xayda ki elçimiz bizim Yisus kirdi bizim üçün (**İbr. 6: 20). Hara ki elçimiz İsa bizə görə daxil oldu. **Yeberdilər hayrabedləri Rimanınq axpaşlar da xan – biylərin elçi xanına xağanlarnınq.** Romanın patriarxları yepisoplarını, xan-bəyləri isə öz elçilərini xaqan xalqının (hunların) xanının yanına göndərdilər.

elçibaşı ism. – elçibaşı, baş səfir

elçilən ~ fel. – elçi olmaq, səfir olmaq: **Ne üçün ki elçiləniyirmen bağlanmaxım bilə ki, anqar bolğaymen ki ne türlü tiyişlidir manqa sözləmə.** Ona görə bağlılıqla elçilik edirəm və çox çalışıram ki, lazım olduğu kimi söyləyə bilim.

elçilix (-ninq, -kə, -ni, -tə, -i, -lər, -lərin) // **elçilik** (-təbiz) ism. – elçilik, səfarət: **Ne elçilix blə kelip edi kensinə?** Hansı elçilik missiyası tapşırılmışdı ona?

elçiliyin – elçi qismində, elçi kimi: **Yeberip Tatulnu manqa elcyiliyin...** Tatulu yanıma elçi qismində göndərib...

elçuraqal ism. (yun.) – yunan mifologiyasına görə nəfəs alarkən ağzından od püskürən, aslan başlı, keçi bədənli və əjdaha quyruqlu mifik varlıq. Başlarından birinin aslan, ikincisinin keçi, üçüncüsünün isə əjdaha başları olan üçbaşlı bədheybət kimi də təsvir edilir. Tifon və Exidnanın qızı olduğu söylənir.

elə ~ (-mə, -dim, -di, -rmen, -məndir, -cəkmen, -cəksen, cəkbiz, -cəksiz, -cəklər, -sər) fel. - ələmək

elək I ism. - ələk

elək II Bax: eşək

elən ~ (-dim, -dinq, -di, -dix, -dinqiz, -dilər, -gən) // **elen** ~ (-gən) // **elin** ~ (-dim) fel. - ələnmək

eli I Bax: **el**

eli II Bax: **elli**

Eli I // **Eali** (-ni) x. ism. (yəh.) – Eloi (mənim Tanrım). İncilə görə, Həzrət İsa (ə) çarmıxa çəkilərkən Tanrıya brlə müraciət etmiş və arami dilində bu sözləri söyləmişdir: Eli, Eli, Lama sapaktani ? (İlahi, İlahi, Məni nə üçün tərk etdin?)

Eli II Bax: **Elia**

Elia (-sen, -nınq, -ğa, -nı, -dan, ların) // **Eliaj // Eli // Elya // Yelija // Yehija** x. ism. (yəh.) – Həzrət İlyas (ə) - Eliyahu, Eliya (mənim Tanrım). Ahavanın şahlığı dövründə yaşamış yəhudi peyğəmbərlərindən biri. Yəhudi mənbələrinə görə, əsas möcüzələri ölüləri diriltmək, axan çayı saxlamaq olmuşdur. Ölümündən sonra odlu çarxda göyə qalxdığı və Həzrət Musa (ə) ilə birlikdə zaman sınırını aşaraq Həzrət İsanı (ə) ziyarət erdiyinə inanılır.

Eliazar x. ism. (yəh.) – Hor Elizar. Bibliya personajlarından biri: **Tağ üsnə Xor Eliazar boldu enq ulu kahanayabed xoyulğan** (Say. 20: 22). Dağda Hor Elizar ən böyük kahin təyin edildi.

eliklə ~ Bax: **eriklə** ~

elin ~ Bax: **elən** ~

Elisapet x. ism. – Bibliya personajlarından biri. Onun adı albanlar arasında yayğın qadın adlarından olub.

eliyir Bax: **elə** ~

El-Xatun x. ism. – albanlar arasında yayğın qadın adlarından biri: **Yovanesninq xatunu El-xatun.** Yovanesin arvadı Elxatun.

ellatalı ism. – elladalı (yunanıstanlı, yunan)

elli say. - əlli: **Elli başı.** Əllibaşı. **Elli kün.** Əlli gün (xristian bayramlarından birinin adı).

ellibaşı ism. - əllibaşı

ellibaşlı Bax: **ellibaşı**

ellinçi s. sayı. - əllinci

ellişər say. - əlli-əlli

elpək Bax: **həlbət**

elt ~ (-mə, -məgə, -kin, -inqiz, -mə, -tim, -tinq, -ti, -tilər, -mədi, -ərmen, -ərsen, -ər, -ərbiz, -ərlər, -məs, -məslər -ərlər edi, -iy edim, -iy edi, -iy edilər; -iyirmen, -iyirsen, -iyir, -iyirsiz, -iyirlər, -iyir edilər, -kəymen, -kəysen, -kəy, -kəysiz, -kəylər, -məgəy, -məgəybiz, -kəy edi, -sənq, -sələr, -sər, -sərlər, -sər edi, -sərlər edi, -kün, -kündir, -künni, -kündə, -kənində, -kənlər, -məxkə, -məxtə, -ip, -kinçə) fel. – çatdırmaq, gətirmək: **Söz eltkənlər.** Söz çatdıranlar. **Eltti kensi blə eki xulluxçu.** Özü ilə iki qulluqçu gətirdi.

eltim – göndərilmək üçün nəzərdə tutulan və ya göndərilən əşya

Elya Bax: **Elia**

em I ədat. - ən: **Em burun, Qamdan ki atası xarğap edi, bu Orus cınsı da xarğışlınınq oğlanlarıdır.** Ən əvvəl, Xamdan ki, atası onu qarğışlamışdı (lənətləmişdi), urus cinsi bu qarğışlının nəslidir. Müq. et: **enq** II, **enqgə**, **enqkə**

em II Bax: **hem**

em ~ (-dinq, -di, -sərlər, -isər edi) fel. - əmmək

Embey x. ism. – albanlar arasında yayğın kişi adlarından biri

emçək (-ni, -tən, -indən, -lər, -lərni, -lərim, -lərinq, -ləri, -lərin, -lərindən) // **yemçək** (-ləri) ism. - əmcək: **Emçek uçu.** Əmcək ucu.

emçəktəgi ism. – südəmər (südəmər uşaq), körpə, çağa: **Ağızlarından igit oğlanlarınınq, töştagilərninq toxtağay alğış** // **Ağzından oğlanlarınınq, yaşlarınınq, emçəktəgilərninq toxtattınq alğışnı (**Məz. 8: 3).

Körpələrin və çağaların səsi ilə

Yağılarına qarşı qala qurdun.

emdi (-dən, -gi) zrf. – indi: **Ne üçün emdi yazdıq (yazdıx)..?** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi" kitabından). Nə üçün indi yazdıq..? **Tiyəsidir emdidən sonqra bitik bilə yöpsünməgə törələrni, tanqlap barça (barçanı) ari bitiklərdən** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi" kitabından). Bundan sonra bütün müqəddəs kitablardakı qanunları mənimsəmək və onlara əməl etmək lazımdır. **Emdigi vaxtta.** İndiki vaxtda.

emgək (-ninq, -ni, -tə, -tən, -im, -imni, -inq, -inqdən, -i, -inə, -in, -indən, -imizni, -inqiz, -lərdə, -ləri, -lərinə) ism. - əmək. zəhmət: **Oğlu Tenqrininq kelipbiz**

alnınqa seninq bu keçəni emgənlənip (emgəklənip) da ağır yüklənip // Ertədən emgəngənlər da ağır yüklülər. Bu axşam zəhmət və ürək ağrısı ilə Tanrı Oğlunun hüzuruna gəldik // Səhər tezdən zəhmətə qatlaşaraq və ürək ağrısı keçirərək.

emgəklət ~ fel. – işlətmək, zəhmət vermək, əziyyət vermək

emgəkli (-men, -dir) // **emgəgli** (-men) – zəhmətkeş: **Tiyişylidir oğlanlar atasın-anasın sövgəylər, anınq üçün ki, ata-ana emgəklidir Tenqrininq alnina ki, toğdurur da östürür da ilgəri keltirir, eskə -axılğa övrətir.** Uşaqlar ata-analarını sevməlidirlər, çünki onlar Tanrı qarşısında zəhmətə qatlanmışlar, onlar dünyaya gətirir, böyüdür, cəmiyyət içinə çıxmalarını təmin edir və onlar öyüd-nəsihət verirlər.

emgən ~ (-mə, -sin, -inqiz, -mə, -məgə, -mənqiz, -dim, -di, -dix, -dilər, -irlər, -iyirmen, -iyirsen, -iyir, -iyirbiz, -iyirlər, -gəy, -gən, -gəngə, -gənlərgə, -gəni, -gəninə, -gənlər, -gənlərgə, -gənlərni, -gən bolğaysiz, -məx, -məxni, -məxtən, -ip, -ginçə) fel. – zəhmət çəkmək, əmək sərf etmək, çalışmaq: **Egər ki Biy yasamasa (yasamas) edi övnü (övni), heç yergədən emgəniyir (boş emgənirlər yasağanları (yasavuıları) alarnınq (**Məz. 126/127: 1).

Evi Rəbb tikməzsə,
Bənnaların zəhməti boşa gedər.

emgənüçi ism. – zəhmətkeş, əməksevər, çalşqan: **Ki siz də hnazant bolğaysiz anınqkibiklərgə da barçasına ki, birgə boluşuçıdırlar da emgənüçi** (1 Kor. 16: 16). Siz də belə adamlara və onlarla birlikdə çalışan və zəhmət çəkən hər kəsə tabe olun.

emgət ~ fel. – işlətmək, zəhmət vermək, əziyyət vermək: **Bundan sonqra kimsə meni emgətməsin (**Qal. 6: 17). Bundan sonra kimsə mənə əziyyət verməsin.

emin (-gə, -ni) ism. (< azərb. < ər.) - əmin, əminlik, əmin-amanlıq: **Ekisi biri birinə yük berdilər eminlik üçün ki, emin keçingəylər.** Hər ikisi əminlik üçün bir-birinə yük verdilər ki, amin-amanlıq olsun. **Emin-aman bolğay.** Qoy əmin-amanlıq olsun.

Emin Bax: **Xoca-Emin**

eminlət ~ (-ti) fel. - əminlik yaratmaq, əmin-amanlıq bərqərar etmək, rahatlıq vermək: **Biyi xuvatlılarnınq, eminlət boyumuznu bizim barça şaytanlıx, xalabalarından da dünyəliq yubanmaxından.** Ey qüdrət sahibi olan Rəbb, qəlblərimizə hər cür şeytani istək və dünyəvi həvəslərədən rahatlıq ver.

eminlətüçi ism. – rahatlaşdırıcı, əminlik verən, əmin-amanlıq yaradan

eminlik (-tir, -ninq, -kə, -ni, -tə, -təbiz, -tədir, -tən, -im, -imninq, -imni, -inq, -inqninq, -inqni, -i, -inə, -in, -imiz, -inqiz, -ləri, -lərinə, -lərində) // **eminlix** ism. - əminlik, əmin-amanlq: **Haybat biyiklikkə (biyikliktə) Tenqrigə da yergə (dünyəgə) eminlik (emin) dünyəgə, adamlarğa bazlıx (biyənçlik) adamilərgə biyənməxlix (biyənçlik) adamilərgə (bazlıx) adamlarğa! (**Luk. 2:14). Tanrının böyüklüyünə alqış və dünyaya, insanlara əminlik! **Eminlikni berüçi Krisdos.** Əminlik bəxş edən Məsih. **Friştəsi eminlikninq.** Əmin-amanlıq mələyi. **Eminliktə da sövüktə keçingəylər, neçik xardaşlar. Qardaş kimi əminlik və məhəbbətlə keçinirlər.**

emin-sövünçlü sif. - əminliklə və sevinclə

emir // ömür (-lər, -lərni) ism. (< azərb.< ər) - əmr, fərman: **Türk yolununq emirləri.** Türk ölkəsinə gedən yolla bağlı fərmanlar.

emir ~ Bax: **yemir** ~

emizdir ~ (-di, -iyirmen, -məxin) // **yemizdir** ~ (-di, -iyir edi) fel. - əmizdirmək

en Bax: **enq** I

en ~ (-mə, -gin, -sin; -dim, -dinq, -di, -dix, -dilər, ~ip edi, -ərmen, -ər, -ərlər, -ərlər edi, -iy edi, -iyir, -gəy, -gəylər, -səm, -sənq, -sə, -sələr, -sərsen, -sər, -gən. – gəninə, -gənlər, -məx, -məxi, -ip) // **enq** ~ (-məx, -məxi) fel. – enmək, düşmək: **Neçik yağ ki enər başqa da saxalına Aharonnunq, saxalından (da saxalından enər) köksünə kiyinişininq anınq** (**köksü üsnə tonununq anınq) (**Məz. 132/133: 2). Harunun başından saqqalına, saqqalından donunun üstünə axaraq enən yağ kimi. **Xaytsın ağrıxlar başına anınq, tebəsi üsnə anınq törəsizliki kendininq ensin // Xayttılar ağrıxları başına anınq, üstünə tebəsininq anınq törəsizlikləri kendininq engəy (**Məz. 7: 17).

Qaytar onun baş ağrılarını,

Özbaşınalqları qoy başna dərd olsun.

Zera ot palayladı yürəklənməximdən menim, küydürgəy da kirgəy tibdəki tamuxqa dirə // Zera ot xapundu (palayladı) öçəşlənməximdən menim, örtəsər da ensər çax tamuxnunq tibinə (*Qan. 32:* 22). Çünki atəş Mənim qəzəbimdən alovlanıb və onun yaxıcı dilləri cəhənnəmin dibinədək çatır.

endir ~ (-mə, -iyim, -dinq, -di, -dilər, -ir, -gəysen, -gəy edi, -iyir, -gəndir. -ip) fel. – endirmək, salmaq: **Endirdinq** (**Saldinq bizni sirtmaxqa, xoydunq tarlıxqa (tarlıxta) arxamızını** (**tarlıxnı arxamızğa) bizim (**Məz. 65/66: 11).

Sən bizi endirib tələyə saldın,

Belimizə ağır bir yük qoydun.

Sen, Tenqri, endirgəysen alarnı çuğuruna (**çoğuruna) buzuxluxnunq (**Məz. 54/55: 24). Sən, ey Tanrı, onları çürüyəcəkləri əzab çuxuruna saldın (endirdin).

Enquryalı Bax: **anğuryalı**

enillik Bax: **yenqillik**

eniş // enqiş (-tən, -lər) ism. – vadi: **Sanlıdır er, xaysınınq ki boluşluxu sendəndir, çıxmaxnı xoydu esinə kendininq enqiştən xayğulu ol yergə, xaysına ki niyət etti** (Məz. 83/84: 6). Nə bəxtiyardır Səndən qüvvət alanlar, vadidən keçərək, çağlayan bulaqları görməyi niyyət edənlər

enməx ism. – eniş

Enovs (-nunq) x. ism. (yəh.) – Enos, Enoş. Bibliyaya görə, Sifin birinci oğlu və Həzrət Adəmin nəvəsi.

enq I (-inq, -i, -inə, -ləri) // **en** (-inq) // **yenq** (-lərim, -ləri, -lərindən) ism. – çiyin: **Enqləri Eyəmizninq kimgədir açılğan?** Rəbbimizin çiyinləri kimin üzünə açıqdır? **Kök yara xınqır enqi üsnə.** Çiynində dərin bir yara və xıncır ...**Yenqləri** (**enqləri) üsnə yürütiy edi.** (Yolda tapdığı quzunu) çiyinlərində aparırdı.

enq II ədat. - ən: **Enq axıllı.** Ən ağıllı. **Xaysı ki bardır ya enq əvəltin.** Hansı ki, ən başdan mövcuddur. **Anqlağan kibik, enq axılli kibik.** Dərrakəli kimi, ən ağıllı kimi. **Enq tügəl, ya sonqğuda, ya hər yarı yayılğan, tağılğan.** Ən kamil və sonda hər tərəfə yayılmış. **Enq ulu çakuç.** Ən böyük çəkic. **Enq uzun.** Ən uzun.

Tağ üsnə Xor Eliazar boldu enq ulu kahanayabed xoyulğan. Yelizar Hor dağının zirvəsində baş kahin təyin edildi. Müq. Et: **em** I, **enqgə** // **enqkə**

enq ~ Bax: **en** ~

enqgə Bax: **enqkə**

enqiş Bax: **eniş**

enqkə ədat. - ən: **Enqkə burun.** Ən əvvəl. **Enqkə igi.** ən yaxşı. **Enqkə kiçisi.** Ən kiçiyi. **Enqkə murdar.** Ən murdar. Müq. et: **em** I, **enq** II

enqsə (-lər, -m, -nq) ism. - ənsə, kəllənin arxa hissəsi

epişkopus Bax: **ebisğobos**

Eprades (-tir) // **Eprad** // **Eprat** x. ism. (yun.) – Fərat. Mənsəbini Türkiyənin cənub-şərqindən alan, Suriya və İraqdan keçərək Hind okeanına tökülən çay: **Eprades barıyır Ermenilikkə, Erzingan ulusuna. Fərat çayı Arameyaya (aramilər ölkəsinə), Ərzincan ulusuna varır.**

Eprat Bax: **Eprades**

er (-dir, -ninq, -gə, -ni, -dən, -im, -inq, -inqə, -inqni, i, -isen, -idir, -idilər, -ininq, -inə, -in, -ini, -ində, -indən, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərdə, -lərdən, -lərinqizgə, -lərininq, -lərinə, -lərin, -lərindən) ism. - ər, kişi: **Xatun alıyırmen, ergə barıyırmen.** Arvad alıram, ərə gedirəm. **Bir bolğan er kibik.** Kişi kimi bir olaq.

er ~ (-di) Bax: **e** ~

erani sif. (orta fars.) – xoşbəxt, bəxtəvər: **Dügüldürlər erani ki, yoxtur dostatokları kensilərininq da nencə içinə mirminalıyırlar Biy Tenqrigə xarş da izdiyirlər sposob nepristoynı kensilərinə na poratovane: ya oğurlamax blə, ya xarağçilix blə, ya aldamax blə, ya nepristoynı xuluxu blə ozgəsinə etip** (mühacir albanların yarı albanca, yarı slavyanca – qarışıq bir dildə yazıya aldıqları mətnlərdən). Xoşbəxt deyillər o şəxslər ki, varlı olmadıqları üçün bunun səbəbini Tanrıda görür və xilas olmaq üçün, yalan, oğruluq və ya başqasına yaltaqlanmaq kimi şərəfsiz üsullara əl atrlar.

erən ism. - ərən, kişi: **Erənlərgə tiyməstir xatın kişininq tonu içinə yürümə** (**yürməgə).** Kişilər gərək qadın paltarında gəzməsinlər (Kişiyə qadın paltarında gəzmək yaraşmaz). **Sen, Tenqri endirgəysen alarnı çuğuruna buzulmaxnınq (buzuluxnunq); erənlar** (**adamlar) xan töküçilər da hilləlilər** (**ustatlar) birləməgəylər** (**barabarlatmağaylar) künlərin kensilərininq. Yoxsa men sanqa, Biy, umsandım (**Məz. 54/55: 24).

Ey Tanrı, qanlı, hiyləgər kişiləri
Çürüyəcəkləri çuxura (qəbirə) endirəcəksən.
Onların ömrü yarıya çatmayacaq.
Amma mən yalnız Sənə güvənirəm.

Xutxar meni alardan, kimlər ki aılınıyırlar (**etərlər) törəsizlikni, erənlərdən** (**erlərdən // adamlardan) xan töküçilərdən abra** (**tirgiz) meni (**Məz. 58/59: 3).

Ey Tanrım, məni düşmənlərimdən qurtar,
Qan tökən kişilərin əlindən hifz et.

Erən x. ism. – Ərən. İlk Albaniya (Aran) şahı və Aranşahlar sülaləsinin banisi. E.ə. II əsrdə yaşadığı sanılan və türk Arsaqlar (Arşaklar) sülaləsindən olan bu şəxsin adı Azərbaycan elmi ədəbiyyatında Aran kimi çəkilir.

erdə Bax: **ertə**

Eremi. Bax: **Eremia**

Eremia (-ğa, -da) // **Eremiay // Eremiayi // Erəmia** (-nınq), **Eremiy** // **Eremiya // Yeremia** x. ism. (yəh.) – Yeremiya. Yəhudi peyğəmbərlərindən biri və onun adı il adlanan və Əhdi-Ətiqə daxil olan kitabın müəllifi: **Yenqməx. Salmos Tavitninqdir. Sarnamax avaz bilə Eremia da Ezegiel da joğovurtnunq, xaçan çıxma klədilər yat ulustan (**Məz. 64/65: 1). Musiqi rəhbəri üçün. Davudun məzmuru. Yeremiya, Yezekil və yad ölkəni tərk edən xalqın səsi ilə oxunan bir ilahi.

erevanlı ism. – irəvanlı: **Mama erevanlı, xaysı ki turar edi ketxoyalıxnınq xuçununq xaxrasında.** İçma binasının zirzəmisində oturan (yaşayan) irəvanlı Mama.

ergən sif. – həddi-bülüğa çarmış, yrtişkin: **Ergən igitlər.** Həddi-büluğa çatmış gənclər.

Ergən x. ism. – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri

eri ~ I (-di, -dilər, -r, -rlər, -yir, -gəy, -gəylər, -giy edim, -sə, -sər, -sərlər. –gən) fel. - ərimək: **Eridilər barça turuçıları Kanannınq** (Çıx. 15: 15). Kənan ölkəsinin əhalisi əridi (azaldı). **Eriyir ya axıyır.** Əriyir və axır. **Boldu yürəkim neçik balağuz erigən** (e**rilgən içinə xarnımnnq (yürəkimninq) menim (**Məz. 21/22: 15).

Bütün sümüklərim oynaqlarından çıxdı,
Köksümdəki ürəyim mum kimi əridi.

eri ~ II Bax: **en** ~ (-iyirmen)

eriklə ~ // **eliklə** ~ fel. - ələ salmaq, ecəşmək, sataşmaq: **Yazıxlımen ağzım u tilim bilə: boş sözlərni sözləpmen, yalğannı aytıpmen, panbas etipmen, sökünç beripmen, xarğapmen, erikləpmen, küfür u yaman aytıpmen, artıxsı külüpmen, özgələrni küldürüpmen, akah yepmen, akah içipmen, boş ğalacılar bilə özgələrni sağ fikirindən yaman sağışqa keltiripmen da ne ki ağız u til yazıxı bar, barçanı xılınıpmen, meğa Tenqrigə.** Ağzım və dilimlə günaha batmışam mən: boş-boş danışır, yalan deyir, şər atır, söyüş söyür, ələ salır, pis sözlr danışır, həddən artıq gülür, başqalarına gülür, acgözlüklə yeyir və içir, boş sözlərimlə başqalarını doğru yoldan sapdırır, onları xeyir fikirlərdən ayıraraq şər fikirlərə yönəldir, ağzım və dilimlə mümkün olan bütün günahları edirdim. Tanrı qarşısında günahkaram.

eriktir ~ fel. - vaxtını almaq, boş işlərlə məşğul olmağa məcbur (sövq) etmək: **Sen anı xayğurma da yalımnı ber ki, bügün kün uzun eriktirdinq sendən seninq deli sözlərinq bilə.** Bu barədə narahat olma və mənim əmək haqqımı ver. Çünki bu gün bütün günü öz dəli – dəli (boş və mənasız) söhbətlərinlə vaxtımı almısan (məni boş işlərlə məşğul olmağa məcbur etmisən).

eril ~ (-gən) Bax: **eri** ~

erin (ernimni, erninə, -lər, -lərni, -lərim, -lərimninq, -lərimə, -lərimni, -lərimdə, -lərimdən, -lərinq, -lərinqninq, -lərinqə, -lərinqni, -lərinqdən, -lərimiz, -lərimizdə, -lərimizdən, -lərinqiz, -ləri, -lərininq, -lərinə, -lərin, -lərində, -lərindən) ism. – dodaq: **Axtırğay erinlərim menim alğışınqnı seninq** (Məz. 118/119: 171).

Qoy dodaqlarımdan sənə alqışlar tökülsün. **Biy, egər erinlərimni menim açsanq, ağzım menim yırlağay alğışınqnı seninq (**Məz. 50/51: 17).

Ey Xudavənd, Sən dodaqıarımı aralasan,

Ağzımla Sənə həmdlərimi söylərəm.

Xoyğın, Biy, közətüçi ağzıma menim da eşik bek erinlarimə menim (Məz. 140/ 141: 3).

Ya Rəbb, ağzıma nəzarətçi qoy,

Dodağımın qapısını qoru.

erin ~ I (-mə, -ipmen, -iyirmen, -iyirsen, -gənlər) fel. - ərinmək, tənbəllik etmək: **Erinmə, Biy, boşatlıx bermə seninq xulunqa.** Ərinmə, ya Rəbb, qulunu bağışlamağa (günahlarını boşaltmağa, günahlardan təmizləməyə). Müq. et: **erinçəklə** ~ (-mə) və **erinçəklən** ~ (-iyirmen, -ip)

erin ~ II (-iyirmen, -gən) Bax: **eri** ~ I

erinçək (-ni, -in, -lər, -lərgə, -lərni) // **örinçək** ism. və sif. - ərincək, tənbəl

erinçəklə ~ (-mə) Bax: **erin** ~ I Müq. et: **erinçəklən** ~ (-iyirmen, -ip)

erinçəklən ~ (-iyirmen, -ip) fel. . - ərinmək, tənbəllik etmək: **Xaytıp işitirbiz xaysılarından sizdə ki, bizmilik bilə yüriyirlər, iş nemə işləməslər, yoxsa erinçəklənip biri birin buzmax bilə yüriyirlər (**II Sol. 3: 11). Eşitmişik ki, sizlərdən bəzisi avara həyat sürür; heç bir iş görmədikləri və tənbəllik etdikləri halda hər şeyə qarışırlar.

erinçəklənməx Bax: **erinçəklik**

erinçəklik (-tən, -im, -imə, -imni, -lər) ism. – tənbəllik: **Erinçəkliktən ya bilməməxtən özgə ulukünlərni da unuttux.** Tənbəllikdən və ya məlumatsızlıqdan digər bayram günlərini də unutduq.

erinçəksiz sif. – tənbəllik etmədən, tənbəl olmayan: **Xorxusun yarğunqnunq möhürlə yürəkimdə menim ki, erinçəksiz, evet bar könqül bilə saxlağaymen seninq sımarlağanınqnı.** Sənin məhkəmənin qorxusunu ürəyimə həkk et ki, sənin buyuruqlarını tənbəllik etmədən, ürəkdən qəlbimə həkk edim.

erinçələnməx Bax: **erinçəklənməx**

erinsiz sif. – dodaqsız

erit ~ (-mə, -tim, -tinq, -ti, -ir, -kəy, -kən) fel. - əritmək

erk (-ni, -tə, -təndir, -im,-imə, -imni, -imdən, -inq, -inqninq, -inqə, -inqni, -inqdən, -i, -idir, -ininq, -inə, -inədir, -inçə, -in, -ində, -indədir, -indən, -imiz, -imizgə, -imizgədir, -imizni, -imizdədir, -imizdən, -inqizgə, -inqizni, -lər, -lərninq, -ləri, -lərininq, -lərinə) ism. - ərk, icazə, haqq, ixtiyar: **Manqa erkli bolmısar aytılğan övnü anı satma, tusnaxlama.** Mənim bu evi nə satmağa, nə də girov qoymağa ixtiyarım yoxdur. **Šahat ki, yoxtur erkimiz xızxardaşlarnı-xatınlarnı yürütmə birgəmizgə, ne türlü özgə arakəllər da xardaşları Eyəmizninq, da Gepa?** (1 Kor. 9: 5). Məgər digər həvarilər, Rəbbin qardaşları və Kefa kimi yanımızda imanlı bacı və arvadımızı gəzdirməyə ixtiyarımız yoxdur?

erklik // erklix ism.- azadlıq, sərbəstlik: **Bergəy yük sağlıxnınq erkliki üçün ki, bolğay erkli kensi sağlıxına.** Ona həyatı və sağlamlığı barədə zəmanət verilməlidir ki, öz həyatı və sağlamlığı üçün keçirdiyi həyacan hissindən azad olsun.

erklilik (-im, -ləri) // **erklilix** ism.- azadlıq, sərbəstlik, iradə, ixtiyar Bax: **kendierklilix**

erksiz sif. – qeyri-ixtiyari: **Dayma kimsə anqar yamanlamasın, kim ki erksiz yanqılır.** Qryri-ixtiyari olaraq yanılanları daima yamanlamayın (pisləməyin, tənbeh etməyin)

erksizlik (-tən, -lərinə) // **erksizlix** ism. – qeyri-ixtiyarilik, ixtiyar sahibi olmamaq, haqq sahibi olmamaq, qul vəziyyətinə salınmaq

erlan ~ fel. – kişiləşmək, bığ yeri tərləmək

erli (-lərni) sif. - ərli, ərdə olan: **Erli xatun.** Ərli qadın. **Saxla seni erli xatundan.** Ərli qadından özünü qoru.

erlik (-inə, -lər) ism. – kişilik, mərdlik:

ermeni I (-ninq, -gə, -ni, -dən, -lər, -lərninq, -lərninqdir, -lərgə, -lərdən, -ləri, -lərinə, -lərində) ism. – arami. Suriyanın ərəblərə qədərki sami mənşəli və samidilli əhalisinin və dilinin adı. Bibliya ənənəsinə görə, aramilər Həzrət Nuhun (ə) oğlu Samın övladlarından biri olan Aramın nəslinin törəmələridirlər. Bu xalqın dili Aşşur-Babil dilinin bir ləhcəsi idi və fars-Əhəmənilərin, eləcə də fars - Sasanilərin hakimiyyətləri dövrlərndə bütün Yaxın və Orta Şərqdə, o cümlədən Misirdə bir müddət ikinci rəsmi dil kimi işlənmişdir. Xristian ənənəsinə görə Həzrət Adəm (ə) bu dildə danışmışdır: **Da anda unuttular ekibdaçi tilni da ermeni tilini Ekibdosta. Unutup edilər da keçti Adam atamızninq tili, xaysi ki hali Asorida tek bar ya Kalteaçı milləttə.** Və o vaxt Misirdə qibti və arami dillərini unutdular. Unutdular və ulu babamız Adəmin dili (arami dili Misirdə) yox oldu, amma bu dil hələ də Aşşurda (Assuriyada) və Kəldani (Xaldeya) tayfasında yaşamaqda davam edir. **Evet ki baduhas edi yazıxlılarğa, yoxsa işi Tenqrininq edi, körklülük boldu adamlarğa ki bir alçax tildən köp da türlü-türlü xuvatka ayırıldı. Imşax sözlü Helen milləti, hroznıy sözlü Franğ milləti, yürəkləngən kibik Honin milləti, xoltxa kibik Asori, körklülük bilə Alpan milləti, kültkülü Kut milləti, aldağan kibik Ekipdaçi milləti, açıx Parsi milləti, tez sözlüvüçi Hndi milləti, tahimli sözlövüçi Ermeni milləti.** Bəli, günahlara görə cəza Tanrının insanlara görkü idi ki, bir tək dil çox və cürəbəcür dillərə ayrıldı. İncə sözlü ellin (yunan) milləti, qəzəbli firəng (latın) milləti, ürəkli (cəsarətli) hun milləti, dua kimi aysor (Aşşur), gözəllik timsalı alpan (alban) milləti, gülməli qot (alman) milləti, yalançı qibti (kopt) milləti, ac-yalavac fars milləti, tez-tez danışan hind milləti, xoşagəlimli arami milləti. **…Aprahamnınq oğlu boluptır Sahag ki, ermeni cınsı mundan boluptır.** İbrahimin Sahaq adlı oğlu olubdur ki, arami xalqı bundan törəyib. **Ulu Ermeniliktənbiz, xulları ermeni Apqar xanınınq.** Biz Böyük Arameyadanıq (aramilər ölkəsindənik), arami Abqar xanın nökərləriyik. **...Torunları Hayğninq da ermenilər.** Haykın nəvələri (haylar) və aramilər. **Bax:** “**Ermenilik” sözünün qeyd hissəsinə.**

ermeni II (-ninq, -gə, -ni, -dən, -lər, -lərninq, -lərninqdir, -lərgə, -lərdən, -ləri, -lərinə, -lərində) ism. – monofizit. Xristian məzhəblərindən birinin (monofizit məzhəbinin) mənsubu. Bu məzhəb ilk dəfə aramilər arasında yayıldığından ərəblər bu məzhəbi də “erməni” adlandırdıqları aramilərin adı ilə “erməni məzhəbi”, mənsublarını isə “erməni” adlandırmışlar. Sonradan bu adı “monofizit” anlamında digər xalqlar da işlətmişlər. Monofizit məzhəbindən olan xalqlar da (haylar,

irandilli xristian tatlar, qafqazdilli amşarlar və türkdilli albanlar, o cümlədən onların bu gün elmi ədəbiyyatda "qriqoryan türklər" və ya "erməni qıpçaqları" adlandırılan, bu gün də öz ana dillərində danışmaqda olan və Rusiyanın Rostov vilayətində yaşayan nəsilləri) həmin adı məhz bu anlamda özlərinə şamil edirlər: **Alar anqladılar ki biz ermenibiz.** Onlar başa düşdülər ki biz monofizitik (monofizit məzhəbindənik). ...**Maxtadılar inamın ermenilərninq barça axıllıları Urumlarnınq.** Urumların (ortodoks məzhəbindən olan rumluların) bütün müdrikləri monofizitlərin inamını (dini inancını) tərifladilər. **Egər ki kimsəgə ermeni yarqusunda ağırlıx körünsə ki, kendininq ağırlıxına körə çaxırğay biyik yarquğa, korolğa aninq biylikinə...** Əgər kimsə elə gəlsə ki, onu monofizitlərin məhkəməsində sıxışdırırlar, qoy öz fikrindən və üzləşdiyi çətinlikdən çıxış edərək, əlahəzrət kralın (Polşa kralının) ali məhkəməsinə müraciət etsin... **Əvəl cuvap berəlik alarğa ki, pambasel etərlər Krisdosnunq törəsini ki, törə yoxtur ermeni krisdanlarda.** Öncə Məsihin qanunları barədə xoş olmayan sözlər danışan və monofizit xristianların öz qanunlarına sahib olmadıqlarını söyləyənlərə cavab verək. **Ermeni tvağan.** Monofizit təqvimi. **Alğışı surp Nerses, ermenilər gatoğiqosununq aytkanı. Alğışı surp Nerses, ermenilər gatoğiqosununq aytkanı, xaysıı ki çıxarıptır künnünq 24 sahatı üsnə da tiyər hər krisdan adəmisinə kündə 3 kez aytma bar yürək bilə, xaysı ki tapar boşatlıx yazıxlarga.** Monofizitlərin katalikosu Nersesin həmd moizəsi. Monofizitlərin katalikosu Nersesin hər bir xristian tərəfindən günün 24 saatının istənilən vaxtında gündə üç dəfə söylənilməsi vacib olan həmd moizəsidr. **Tvağan 1104-sinə (1655), martnınq 18-inə Nemiçtə Fasın yanqıldılar da bayramların 3 dindən ilgari ettilər, ermenidən da oruştan da cuhuttan da 4 hafta ilgəri ettilər.** Monofizitlərin təqvimi ilə 1104-cü ildə (1665), martın 18-də Polşada hesablamada səhvə yol verdilər və (katoliklər) bayramı üç dindən tez qeyd etdilər, Psxanı monofizitlərdən, pravoslavlardan və yəhudilərdən 4 həftə əvvəl bayram etdilər. **Bax:** "**Ermenilik" sözünün qeyd hissəsinə.**

ermeni III (-ninq, -gə, -ni, -dən, -lər, -lərninq, -lərninqdir, -lərgə, -lərdən, -ləri, -lərinə, -lərində) ism. – hay. Azərbaycan türklərini ata-baba yurdlarından didərgin saldıqdan sonra Qərbi Azərbaycanın (Ermənistan Respublikasının) əsas əhalisinə çevrilmiş xalq: **Tilindən ermeninq latingə çıxarğandır, latindən polskiygə, a polskidən bizim tilgə, xaysi ki başlanıyır bu sözlər bilə.** Hayların dilindən latıncaya, latıncadan polyakcaya, polyakcadan bizim dilə (alban // qıpçaq-qarqar dilinə) tərcümədir. Hansı ki başlayır bu sözlərlə. **Tügəlləndi Boğos arakelninq bitiki tarkmanel bolğan ermeni tilindən xıpçax tilinə xolu bilə yazıxlı da arzanisiz Mikayel kahananınq Kosta oğlununq ...** Tamamlandı həvvari Pavelin məktublarının hayların dilindən qıpçaq (alban // qıpçaq-qarqar dilinə) dilinə tərcüməsi günahkar və layiq olmayan kahin Mikayıl Kosta oğlunun əli ilə... **Bax:** "**Ermenilik" sözünün qeyd hissəsinə.**

ermenilik (-ninq, -tə) ism. – monofizitlik, monofizit məzhəbi: **Haybatlı ari vardapetinq yasağını, bu Törə bitikini xoltxasından Sdepannos qatoqigosninq barça ermenilikninq.** Bu Törə bitiki şərəfli vardapet tərəfindən bütün monofizit məzhəbinin katalikosu Stepannosun xahişi ilə tərtib edilmişdir. **Surp Lisavoriç xaçan ki xaytardı ermenilikni, Krisdostan sonqra 297 yılda edi.** Məsihdən sonra

297-ci ildə, o zaman ki Lisavoriç (Maarifçi Qriqori) monofizit məzhəbini qaytardı. **Bax:** "**Ermenilik" sözünün qeyd hissəsinə.**

Ermenilik // (-ninq, -kə, -ni, -tə, -tənbiz) x. ism. – Arameya, aramilər ölkəsi: **Ulu Ermeniliktənbiz, xulları ermeni Apqar xanınınq.** Biz Böyük Arameyadanıq (aramilər ölkəsindənik), arami Abqar xanın nökərləriyik. **Eprades barıyır Ermenilikkə, Erzingan ulusuna.** Fərat çayı Arameyaya (aramilər ölkəsinə), Ərzincan ulusuna varır. **Ermenilik məmləkətinə yoxtur zaytun terəkləri havanınq sovuxluxu üçün.** Soyuq iqlim səbəbindən Arameyada zeytun ağacları yoxdur.

Qeyd: Dyakonovun yazdığına görə, tarixdə "erməni" adını ilk dəfə aşşurlar (assuriyalılar, assurlar) işlətmişlər. Onlar bu adla aramiləri adlandırırdılar. Aramilər ölkəsinin aşşur (assur) və qədim fars dillərindəki adı isə «Armana» idi. Bu adı farslardan əxz edən yunanlar, onu öz dillərinə uyğun olaraq «Armeniya» kimi tələffüz edirdilər (Дьяконов 1985: 336). Samidilli xalq olan aramilərin isə, məlum olduğu kimi, bu gün erməni kimi tanınan haylara heç bir aidiyyatı yoxdur. Alimin sözlərinə görə, hayların bu ölkəyə kütləvi köçündən sonra "erməni" adı eyni zamanda onlara da şamil edilməyə başlandı. Bu gün onları məhz qonşuları belə adlandırırlar, onların özləri isə çox-çox əsrlər öncə olduğu kimi, bu gün də özlərinə "hay" deyirlər (Дьяконов 1983: 168-169). Və hazırda bizim «Ermənistan Respublikası» (Avropa dillərində "Armeniya") kimi tanıdığımız ölkənin tarixi Armeniyaya heç bir dəxli yoxdur, erməni-haylar "öz əski dövlətlərini" öz dillərində "Hayastan" (haylar ölkəsi) adlandırdıqları kimi, bugünkü "Ermənistan"a da «Hayastan» deyirlər. Alban yazılı qaynaqlarında haylar ölkəsi "Ermənilik" (Armeniya, Ermənistan) kimi deyil, məhz "Hayastan" kimi yad edilməkdədir. Bax: **Hayastan**

Errortutiun (nunq, -ğa, -nu, -da, -dan) // **Erortutiun** (-ğa) // **Eerrortutiun** // **Errortutivn** // **Eerrortuttivn** x. ism. (erm. ?) – Üç Üqnum, Üçlük:

-Kimgə inanırsen sen?

-Errortutiunğa da bir Tenqrigə

-Sən kimə inanırsan?

-Üç Üqnuma və tək olan Tanrıya.

-Kimdən toxtatılğandır inamınq seninq?

-Ari Errortutiundan.

-Kim tərəfindən təsdiq edilib imanın sənin?

-Müqəddəs Üç Üqnumdan.

Bax: **Üçlük**

ersiz I sif. - ərsiz: **Egər ki ayırılsa, ersiz xalğay, yaxom yənə eri bilə barışqay (**1 Kor. 7: 11). Ayrılırsa, ərsiz qalmalıdır yaxud əri ilə barışmalıdır.

ersiz II Bax: **erksiz**

ertə (-ninq, -gə, -dən) ism. və zrf. – ertə, səhər: **Tenqri, Tenqrim menim, men alnınqa ertə tururmen** (Məz. 62/63: 2). Tanrı, Tanrım mənim, hər səhər qarşında dururam. **Ertə turur edi** (**tururlar edi) Tenqrigə** (**poşmanlıx etərlər edi alnına Tenqrininq (**Məz. 77/78: 34). Hər səhər peşimanlıq hissi ilə Tanrının qarşısında durardılar. Müq. et: **tanq**

ertədən zrf. - səhər ertədən, səhər terzdən

ertəgi // ertəki // ertəngi sif. – səhərki: **Ertəgi alğış.** Səhər duası. **Aş ertəgi.** Səhər yeməyi.

ertəgənçə zrf. – səhərə qədər: **Anınq üçünn yeberipbiz ketxoyalar, sordurdux xatınından ki, yük kirər mi ertəgənçə, na yənəçi ayttı ol 2 kişininq alnına ki, yük kirərmen menim iyəm üçün ertəgənçə ki, turğay törəninq alnına.** Bu səbəbdən biz – kəndxudalar (ağsaqqallar) adam göndərib onun arvadından soruşduq ki, o iki adamın qarşısında söylədiyi kimi, ərinin sabah səhərə qədər məhkəmə önündə duracağına zəmanət verirmi?

ertəgənlər Bax: **ertələn** ~ (-gənlər)

ertə-keçə zrf. – gecə-gündüz

ertəki Bax: **ertəgi**

ertələn ~ (-mə, -iyix, -inqiz, -dim, -dilər, -ir, -gəy, -gən, -ip) fel. – səhər erkəndən qalxmaq: **Xongin bizdə, eminlik etkən da yuxlıyıx muşxulluxsuz ki, tanq atqanında ertələniyix alğışlama seni Ata Can bilə.** Bizdə gecələ (gecəni bizdə qonaq qal), ey əminlik verici ki, gecəni rahat yataq və səhər sübh tezdən qalxaraq Səni və Müqəddəs Ruhu alqışlayaq (Sənə və Müqəddəs Ruha dua edək). **Ertələndilər buyruxçıları çıxarma alğışnı içinə goyslarnınq da ögövüçilərninq // İlgəriləndilər biylər bermə alğış arasına goyslarnınq da maxtağanlarnınq (**Məz. 67/68: 26). Erkəndən, hər kəsdən daha öncə qalxdılar bəylər alqışlamaq üçün (Tanrını).

ertəngi Bax: **ertəgi**

ertərək zrf. –sübh tezdən: **Ertərək turma.** Sübh tezdən durmaq. **Tenqri, Tenqrim menim, men alnınqa ertərək tururmen** (Məz. 62/63: 2). Tanrı, Tanrım mənim, səhərlər sübh tezdən qarşında dururam. Müq. et: **ertə**

ertəsi (-nə, -n, -ndдn) // **ertesi** sif. – ertəsi, ertəsi gün: **Adətkə körə abradıx oğlannı da ertesi yeberdix Yaqubğa Bolos oğluna ki, oğlannı kristan etkəy.** Adərə görə, körğəni aldıq və Yaqub Bolos oğluna göndərdik ki, onu xristian etsin (xaç suyuna salsın).

ertesi Bax: **ertəsi**

Erusalem (-dir, -ninq, -nünq, -gə, -ni, -də, -dədir, -dədirlər, -dən) // **Erusəlem** (-ninq, -gə, -ni, -nı, -də, -dən) // **Erusaləm** (-ninq, -gə, -ni, -də, -dən) // **Erusaheem** (-də) // **Eerusalem** (-ninq) // **Eerusəlem** (-gə) // **Yerusalem** (-ninq, -gə, -ni, -də, -dəsen, -dən) // **Yerusəlem** (-də) x. ism. – Yerusəlim, Qüds

erüçi sif.. - əridici: **Erüçi kürə.** Əridici kürə.

erük (-nü, -lər, -lərgə) ism. - ərik: **Erük teräki.** Ərik ağacı.

erzinganlı // ərzinganlı - ərzincanlı

Erzingan x. ism. – Ərzincan. 1. Türkiyənin şərqində yerləşən şəhər. Ərəb mənbələrinə görə, Azərbaycanın ən qərb şəhəri imiş. XVI əsrdən etibarən Osmanlı dövlətinə keçmişdir. 2. Türkiyə il Suriya arasında mövcud olmuş ərazi: **Eprades barıyır Ermenilikkə, Erzingan ulusuna.** Fərat çayı Arameyaya (aramilər ölkəsinə), Ərzincan ulusuna varır.

es I (-tir, -ninq, -kə, -ni, -tə, -tən, -lərdən, -im, -imninq, -imə, -imni, -imdə, -imdən, -inq, -inqə, -inqdə, -inqdən, -i, -ininq, -inə, -in, -ində, -indən, -imiz, -imizninq, -imizgə, -imizni, -imizdən, -inqiz, -inqizninq, -inqizgə, -inqizni, -inqizdə, -inqizdən, -ləri, -lərininq, -lərinə, -lərin, -lərində, -lərindən) ism. ağıl, dərrakə, huş,

şüur: **Es, sağışylar ya fikirlər.** Ağıl, düşüncələr ya fikirlər. **Esninq ya fikirninq.** Ağlın ya fikrin. **Da oyat köknünq kökrəməxi bilə da yaş yaşnamax bilə buzlanğan da xuru esimni menim.** Və göy gurultusu ilə şimşəklə mənim buz bağılamış və quru ağlımı oyat. **Çax eslərinə alıp edilər tegənəklərin kendilərininq, neçik tjnig, öçəşməx bilə tiriləp, örtəgəy alarnı** // **Neçə ki eslərinə alğıy edilər tegənəklərin kensilərinimq, neçik tjnik, yürəklənip tirilix, küydürgəy alarnı (**Məz. 57/58: 10). Ocaqda qazanlarını qızdırmazdan əvvəl kol-kosları sovrulsun, nə qurularından, nə də yaşlarından heç nə qalmasın (ki, ağılları başlarına gəlsin). **Həlbət keçirinqiz esinqizdən ki, bununq kibik tözümlükni yazıxlilardan hağarağlıxtan anda terpit etti ki, bolmağay ki emgəngən bolğaysiz boyunquz bilə sizinq da salınğaysiz (**İbr. 12: 3). Günahkarlardan Ona qarşı olan bu qədər düşmənçiliyə dözən Şəxsi ağlınızdan keçirin (Şəxs barəsində düşünün) ki, yorulub ruhdan düşməyəsiniz. **Fərəh boldum men Biygə asrı ki siz də esinqizdən keçirdinqiz xayğurma menim üçün nemə (**Fil. 4: 10). Rəbbimdən çox fərəhləndim ki, siz də mənim qayğılarım barədə düşünürsünüz (qayğılarımı huş edirsiniz). **Da yarğuçu kerək es xoyğay igi tanıxlarğa ki biri birinə sözləri oxşaş kelgəy** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi" kitabından). Hakim gərək şahidlərə yaxşıca diqqət etsin (ağıl sərf etsin) ki, onların şəhadətləri bir-birinə bənzəsin. **Menim esə, azğına esim üstümə keldi, ayttım kensinə: "Ne etiyirsen?"** Mənimsə ağlm başıma qaytdı və ona dedim: "Nə edirsən?"

es II zrf. – kənar tərəf, yan tərəf böyür

es III ism. – düymə, ilgək

esa Bax: **e ~ (**-sə)

Esan x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri. Bu adı məşhur alban (Xaçın) bəylərindən biri də daşımışdır: **Esayi Esan Cilali.**

Esanbey x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri: **Esanbey Kirkor oğlu**

Esay Bax: **Esayi**

Esayi I (-gə, -də, -dən) // **Esayea** (-nınq) // **Esayia** (-nınq, -ğa, -da) // **Esayya** // **Ezayyaş // İsay** (-nı, -nı) // **Izayiyaş // Izayyaş, Jesayia** // **Jesayea // Yisay** (yəh. Yeşayahu) x. ism. – Yeşaya. Yəhudi peyğəmbərlərindn biri və Bibliyaya daxil olan kitablardan birinin müəllifi: **Alğış Esayi markareninq.** Yeşaya peyğəmbərin alqışı (duası).

Esayi II x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri: **Esayi Esan Cilali. Esayi culfalı.**

Esayia Bax: **Esayi**

Esayya Bax: **Esayi**

esə (-m, -nq, -x) bağ. və ədat. isə: **Az esə yazilmağa.** Qol çəkmək azdırsa. **Egər kimesə barır egaç yol bilə da körgəy bularğan tuvar xaranı...** Əgər kim isə yol ilə gedərkən (gedəndə) azmış mal-qara görərsə... **Xoca oğlu yılan yedi – ayttılar ki, hakimliktir anqar; yarlınınq yedi esə – ayttılar, açlıxtan yedi** (Alban atalar sözü). Varlının oğlu ilan yedi, dedilər ki, dərmandır (həkim məsləhətidir), kasbın oğlu yedi isə, dedilər ki, acından yeyib.

esən Bax: **sağ-esən**

esəy ~ (-gəylər) fel. – böyümək, həddi-büluğa çatmaq: **Oğlanlar esəygəylər yaşlarına.** Uşaqlar (övladlar) həddi-büluğa çatarlar

esgi Bax: **eski**

esiki Bax: **eski**

esir ~ (-mənqiz, -di, -irlər, -iy edi, -iyir, -sə, -məx, -məxkə, -məxtən) fel. – sərxoş olmaq

esirgə ~ (-məxninq) fel. - əsirgəmək

esirgövsüz sif. – rəhmsiz, mərhəmətsiz: **Çöp-çövrəmni aldılar köp türlü (köplüxü) itlərninq da kazanlarnınq ki, dinsizlərdirlər da taş yürəklilər (da törəsizlər) esirgövsüz xynıyırlar meni // Çövrəmə boldular menim itlər köp da yığınları yamanlarnınq xapsadılar meni (çövrəmni aldılar) (**Məz. 21/22: 17).

Şər insanlar dəstəsi məni dövrəyə aldı,
İt sürüsü kimi yan-yörəmi bürüdülər,
Ayaqlarımı, əllərimi deşdilər.

esirgövüçi sif. – rəhmli, mərhəmətli Müq. et. **Şağavatlı**

esirik (-kə, -tə, -lər) ism. və sif. – sərxoş: **Dört kişi esirik.** Dörd sərxoş adam.

esiriklik (-tir, -tə, -tən) ism. – sərxoşluq: **Esirikliktir barça yamanlıxnınq başı.** Bütün pisliklərin başı sərxoşluqdur. **Esirikliktən barça yaman toğar da bolur.** Bütün pisliklər sərxoşluqdan doğur və olur. Bax: **esirməx, esirməxlix**

esirməx ism. – sərxoşluq: **Az çağır içmə surptur, evet artıxsi esirməxtir da yazıx. A**z çaxır içmək müqəddəs işdir, həddi aşmaq isə sərxoşluqduq və günahdır. **Artıx yep, artıx içipmen esirməx bilə eski duşmannnq xılınğanı bilə, tamax yəsirlixi bilə yazxlımen.** Şeytana uyaraq, həddən artıq yeyir, çox içib sərxoş olurdum. Öz qarınqululuğumla günaha batmışam. Bax: **esiriklik, esirməxlix**

esirməxlix (-tən) ism. – sərxoşluq: **Esirməxlix, neçik sövük tə, radi köp sözliyir, oyaxlıx süstlüx söviyir.** Sərxo.luq da məhəbbət kimi, adamı danışdırır, oyaqlıq isə süstlüyü (susqunluğu) sevir. Bax: **esiriklik, esirməx**

esirt ~ (-tim, -tinq, -ti, -iyir, -iyirlər) fel. icb. for. – sərxoş etmək: **Esirtiliyirlər adamnı çağırı blə kensininq.** Öz çaxırları ilə adamı sərxoş edirlər.

esirtil ~ (-iyirlər) fel. – sərxoş edilmək

eskər ~ fel. – diqqət etmək, diqqət çəkmək, qeyd etmək

eski (-dir, -ni, -də, -dən, -dəndir) // **esiki // esgi** sif. - əski, köhnə, qədim: **Eski duşmannınq satamasından.** Əski düşmənin (şeytanın) təlqinindən. **Eski nemələrni bilgən.** Əski (əntiq) əşyaların bilicisi. **Eski Törə.** Əhdi-Ətiq. **Biy Tenqri, sen bilirsen adam oğlununq tarbiyatın ki küçsüzdür, şağavatlanğın manqa da xuvatlattırğın meni ki, işanğaymen seninq Tenqrilikinqə ki, bolğaymen yenqmə eski dusymannı, xaysı ki seninq ari xaçınqa xarşıdır.** Ya rəbbimiz Tanrı, Sən insan oğlunun təbiətindən xəbərdarsan və onun gücsüz olduğunu bilirsən; mənə rəhm et və məni Öz Müqəddəs Ruhunla qüvvətləndir ki, Sənin yardımınla düşmənimə - Sənin müqəddəs xaçına qarşı çıxana qalib gələ bilim.

eskidən zrf. - əskidən, qədim zamanlardan: **Xaçan ki xastalıx yənqi bolsa, dağı eskilənmədi, bolur anı çıxarma hər daru tendən, damarlardan.** Nə qədər ki, xəstəlik yenidir, hələ möhkəmlənməyib, onu bədəndən, damarlardan hər dərman çıxara bilər.

eskilət ~ fel. – əskilətmək, göhnəltmək: **Ol toğuşu bilə kensininq tarbiyatımızını bizim adamlıxımızınınq eskilətkən yamanlıxta yənqilətti.** Özünün bu doğuşu ilə O, qəddarlıq içərisində əskilmiş təbiətimizi yenilədi.

eskilinçə - əskilərdə olduğu kimi, əskilərdəki kimi: **Egər ki anı faydasız anı anqsax da, eskilinçə yazxta yatsax, bu ari atı bolur bizgə tas bolmaxqa, bolur xıyınğa menqilik.** Əgər Onu faydasız bir şey kimi ansaq, özümüz əskilərdə olduğu kimi günahlar içində batıb qalarıq. Onun müqəddəs adı bizə ölümə mal olar və əbədi olaraq əzab çəkərik.

eskiliyin Bax: **eskilinçə**

eski-müskü ism. - əski-üskü, cır-cındır

eskir ~ fel. – əskilmək, köhnəlmək, qocalmaq: **Xaytip, aytmax bilə "Yənqi" eskirtti burungini; da xaysı ki eskirsə də xartaysa, yovuxtur buzulmaxlıxqa** (İbr. 8: 13). Tanrı «Yeni Əhd» deməklə birincisinin köhnə olduğunu göstərir. Köhnələn və yaşa dolansa çox keçmədən yox olur.

eskirt ~ (-tim, -ti, -irmen, -məndir, -sər, -məxi) Bax: **eskir** ~

eskirtməx Bax: **eskir** ~

Esxilus x. ism. Esxil. Qədim yunan drammaturqu.

eslə ~ (-dim, -di, -mədilər, -rmen, -məndir, -gəybiz, -gəylər, -sər, -məx, -mək) fel.. - diqqət etmək, diqqət çəkmək, qeyd etmək: **Atalarımız bizim Misirdə esləmədilər skançelikinqni (anqlamadılar skançeliklərinqni) seninq, da ne anqmadılar köp yarlığamaxınqnı seninq** (Məz. 105/106: 7). Misirdə olanda ata-babamız Sənin xariqələrinə diqqət etməyib onları anlamadı. **Anınq üçün yazıp xoydux Törə bitikini, hər vağt, xolumuzğa alıp, eslagəybiz törəmizni** (Mxitar Qoşun "Törə Bitiqi" kitabından). Ona görə biz bu "Törə Bitiqi"ni (Məhkəmə qaydaları kitabını) yazdıq ki, həmişə əlimizin altında olsun, ona diqqət edək.

esli (-men, -dir, -ninq, -dən, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərim, -ləri, -lərin) sif. – ağıllı, müdrik, dərrakəli:

-Nedir çektiri canlarınınq adamlarınınq?

-Esli da sözlüdir, üç çonstkalı ki, sağışlamaxı çustlu edi, suxlanmaxı da dır aruv da yaltrağan, xatılıp baylanğandır dört materialı ten bilə ortada bolmaxı bilə tinixninq da dır sürəti Tenqrininq.

-İnsanın ruhunun özəl xüsusiyyətləri nədir?

-O ağıllıdır və danışa bilir, üç hissəlidir, yəni düşüncəsi sürətli, məşğuliyyətləri təmiz və işıqlıdır. Dörd materiyadan təşkil tapmış, içində ruhu olan vücudla sıx bağlıdır, Tanrının bənzəridir.

esli-axıllı sif. – ağıllı-huşlu: **Azulax nemə sözlər bilə galacı etip xulaxına esli-axıllınınq da Tenqrini sövüçininq bizim inamımız üçün yıxövümüznünq sizdən sorulğan cuvap bermə.** Ağıllı-huşlu və Tanrıdan qorxan insanlara qulaqlarına az sözlə, söhbətlə müraciət etmək, kilsəmiz və inancımız haqqında suallarına cavab vermək.

eslik ism. – şüurluluq, dərrakəlilik, müdriklik, ağıllılıq, huşluluq: **Sen, Biy, könülüknü sövdünq, körünməgənlərni (körəlməgənlərni) da axılınq bilə seninq korguzdunq // belgisizni da yapuanu eslikinq bilə seninq belgirttinq manqa (**Məz. 50/51: 8). Sən, ya Rəbb, haqqı sevirsən, görünməyən, bilinməyən, gizlin olan şeyləri Öz müdrikliyinlə mənə agah edirsən. **Da anı alğış etərmen ki, sövükünqüz**

sizinq dağın da dağın artıx köp bolğay bilikliktən da barça esliktən (Fil. 1: 9).Və indi məhəbbətinizin biliklər və dərrakəlik sayəsində qat-qat artması üçün dua edirəm. Bax: **eslilik**

eslilik (-ninq, -kə, -ni, -tən, -imni, -inqni, -i, -inə, -in, -indən, -inqiz, -inqizni, -ləri) // **eslilix** (-lər) ism. – şüurluluq, dərrakəlilik, müdriklik, ağıllılıq, huşluluq: **Esliliki üçün Gorxa oğlununq** (Məz. 41/42: 1). Gorah oğullarının müdrikliyi haqda. **Sonqğusuna keçkən zamannınq. Oğlanlarınınq Gorxannınq esliliki. Sarnamax sövük üçün (**Məz. 44/45: 1). Keçmiş dövrlərin sonuna doğru. Görah oğullarının müdrikliyi. Məhəbbət haqqında nəğmə. Bax: **eslik**

esma Bax: **ezmə**

essiz (-sen, -dir, -siz, -dirlər, -i, -lər, -lərninqdir, -lərgə, -lərni, -lərin) ism. və sif. – ağılsız, dərrakəsiz, şüursuz, axmaq: **Bu xadar essizsiz, başlap can bilə da neçik ten bilə tügəlləniyirsiz? (**Qal. 3: 3). Siz bu qədərmi ağılsızsınız? Ruhla başlayandan sonra indi cismani səyləmi bitirirsiniz?

essizlən ~ (-dilər) fel. – ağlını itirmək

essizlət ~ fel. icb. for. – ağlını əlindən almaq, dəli etmək: **Xanı esli? Xanı tbir ki, sarnavuçıdır? Xanı tergəvüçi bu dunyada? Dügül ki essizlətti Tenqri eslilikin dunyanınq? (**1 Kor 1: 20). Hanı müdrik? Hanı alim? Hanı bu dövrün mahir mübahisəçisi? Məgər Allah dünyanın müdrikliyinin ağılsızlıq olduğunu nümayiş etdirmədi?

essizlik (-tir, -ninq, -kə, -imninq, -imni, -i, -inə, -ləri) // **essizlix** (-kə) ism. – ağılsızlıq: **Tenqri, sen tanıdınq harsızlı xımnı** (**essizlikimni) menim da aşınğanım menim** (**yazıxım) sendən yapulmadı (**Məz. 68/69: 6).

Ey Allah, ağılsızlıq etdiyimi bilirsən,
Günahlarım Səndən gizli deyil.

es-us ism. – ağıl-huş: **Soxraytırmen adamlarnı da xatunlarnı, es-usların alıp.** Kişi və qadınların ağlını-huşunu alıb onları kor edirəm.

eşək (-ninq, -ni, -tən, -inq, -i, -in, -lər, -lərni, -ləri, -lərinə, -lərin) ism. – eşşək: **İçirmə barça kazanlarnı kiyik, toyunğaylar yabanları** (**yaban eşəklərni** // **eşəkləri**) **susamaxlarında kendilarininq** (Məz. 103/104: 11).

Bu bulaqlar bütün çöl heyvanlarına su verər,
Vəhşi eşşəklər içər, susuzluğu gedər.

eşik (-ninq, -kə, -ni, -tə, -tən, -imni, -inq, -inqninq, ~inqə, -inqni, -inqdə, -i, -inə, -in, -ində, -indən, -inqizni, -inqizdən, -lər, -lərninq, -lərni, -lərdə, -lərdən, -lərinq, -lərinqninq, -lərinqni, -lərimiz, -ləri, -lərinə, -lərin) ism. – eşik, qapı, darvaza: **Sözləsərlər duşmanları alarnınq alar bilə eşiktə** (**eşik alnına) (***Məz. 126/127:* 5). Eşikdə düşmənləri ilə çəkişən zaman. **Xaxıyirmen hali, zera açıxtır eşikinq.** Hələ də döyürəm, çünki qapıların açıqdır Sənin. **Ki bekəytti beklövün eşiklərinqninq seninq. Xuvatlattı beklövüçün eşikinqninq seninq (**Məz. 147: 13).

Çünki darvazalarının cəftələrini bərkidər,
Sənin əhalinə bərəkət verər.

Eşikinə övününq (ö**vininq) Eyəmizninq (**Məz. 115/116: 19). Rəbbin evinin eşiyində. **Açınqız manqa eşikin toğruluxnunq** (**artarlıxnınq) ki, kirgəymen anda da xosdovanel bolıyım tapunğaymen Eyəmizgə** (Məz. 117/118: 19).

Salehlik darvazalarını üzümə açın,
Qoy oradan keçib Rəbbə şükür edim.

Krisdos, sensen eşiki yarıxnınq da berüçi menqilik yarlığamaxnı. Məsih, Sən nur qapsısan və əbədi rəhmət bəxş edənsən. **Ari tüm vağtına yarlığamax eşiki açıxtır da uçmax eşiki barça krisdanlarğa.** Ibadət vaxtı bütün xristianlar üçün rəhmət qapısı və cənnətin darvazaları açıq olur.

eşikçi (-gə, -ni, -dən, -si) ism. qapçı, darvaza gözətçisi, eşikağası

eşiksiz Bax: **hörmətli**

eşikçilix ism. – eşikağası peşəsi, eşikağası peşəsi ilə bağlı fəaliyyət: **Əvəlgi aşdıcandır, xaysı üsnə alğışlama atır, eşikçilixkə, budur tırnaban, xaysı edi vəzifəsi uzaxlamax yıxövnü da açmax da açxıçlarnı yürütməgə.** Ilk xeyir-dua verilən vəzifə eşikağası vəzifəsidir, – açıb-bağlamaqla bağlıdır, yəni onun vəzifəsi kilsənin qapısını bağlamaq və açarı gəzdirməkdir.

et (-ni, -i, -in, -tən, -lərninq) ism. - ət: **Et künü.** Ət günü (ətli xörəklərin yeyildiyi gün).

et ~ (-mə, -məgə, -məmə, -iyim, -kin, -sin, -iyix, -əlix, -əlıx, -əlik, -inqiz, -sinlər, -miyim, -mə, -məgin, -məsin, -miyix, -məlix, -mənqiz, -məsinlər, -tim, -tinq, -ti, -tik, -tix, -tinqiz, -tilər, -mədim, -mədinq, -mədi, -mədix, -mədinqiz, -mədilər, -tim esд, -ti esə, -tilər esə, -ipmen, -ipsen, -iptir, -ipbiz, -iptirlər, -ip edi, -ip edir, -ip edix, -ip edilər, -ip esə, -ərmen, -ərsen, -ər, -ərlərgə, -ərbiz, -ərsiz, -ərlər, -mən, -məm, -məndir, -məmdir, -məssen, -məzsen, -məs, -məz, -məstir, -məsdir, -məsbiz, -məzbiz, -məssiz, -məzsiz, -məslər, -məzlər, -məslərdir, -məstirlər, -ər edim, -ər edi, -ər edix, -ər edinqiz, -ərlər edi, -ərlər edilər, -məs edim, -məs edi, -məslər edi, -ər bolsa, -ər esə, -iymen, -iylər, -miymen, -məysen, -məy, -məysiz, -məylər, -iy edi, -iy edir, -iy edilər, -miy edi, -iyirmen, -iyrmen, -iyirsen, -iyir, -iyr, -iyirbiz, -iyrbiz, -iyirsiz, -iyirlər, -miyirmen, -miyirsen, -iyir edim, -iyir edi, -iyr edi, -iyir edir, -iyr edilər, -iyirlər edi, -miyir edilər, -əəcək**sen**, -əcəx, -əcəxtir, -kəymen, -kəysen, -kəy, -kəybiz, -kəysiz, -kəylər, -məgəymen, -məgəysen, -məgəy, -məgəybiz, -məgəysiz, -məgəylər, -kiy edim, -kəy edinq, -kiy edi, -kəy edix, -kəy edinqiz, -kiy edilər, -kəylər edi, -məgəy edi, -məgiy edix, -səm, -sənq, -sə, -səx, -sənqiz, -sələr, -məsəm, -məsənq, -məsə, -məsəx, -məsənqiz, -məsələr, -sərmen, -sərsen, -sər, -sərsiz, -sərlər, -sər edim, -sər edi, -sər edix, -misər, -misərlər, -məsərlər, ~mдlisen, -məli, -kən, -kənmen, -kəndir, -kəndirlər, -kənninq, -kəngə, -kənni, -kəndə, -kəndən, -kənimə, -kənimni, -kəninq, -kəninqmen, -kəninqni, -kəni, -kəninə, -kənin, -kənində, -kənindən, -kəninqizni, -kənlər, -kənlərninq, -kənlərgə, -kənlərni, -kənlərdə, -kənlərim, -kənlərinq, -kənlərinqə, -kənlərinqni, -kənləri, -kənlərinə, -kənlərin, -kənlərindən, -məgən, -məgəndir, -məgənlərninq, -məgənlərni, -məgənimni, -məgəninə, -kən edi, -kən bolmastır, -kən bolsa, -misə, -məx, -mək, -məxninq, -məxkə, -məxni, -məxtə, -məxtən, -məxinqni, -məxi, -məxininq, -məxinə, -məxin, -məxindən, -məximiz, -məximizninq, -məxlər, -məxlərninq, -məxlərdə, -məxləri, -məxlərində, -məx edi, -tiği, -ip, -miyin, -kinçə, -ginçə, -minçə) // **et-alma** ~ (-əlmədi, -əlmədilər, -əlməsəx, -məslər edi) fel. – etmək: **Barçası, kimlər ki (kimlər) körərlər edi meni, heç etərlər (tutarlar) edi meni (**Məz. 21/22: 8). Məni hər görən lağ edirdi.

-Kim bilə ettinq anı?

-Tenqri ya Oğul bilə ettim bunu.

-Kiminlə etdin bunu?

-Bunu Ata-tanrı və Oğul-Tanrı ilə etdim.

-Kim etti seni?

-Tenqrilix.

-Kim etdi (yaratdı) səni?

-Tanrının Varlığı.

-Kim bilə etiyirsen?

-Tenqri ya Can bilə etiyirmen ya alıyırmen.

-Kim ilə (Kimin yardmı ilə) belə edirsən?

-Mən bunu Tanrı və Müqəddəs Canla (Tanrı və Müqəddəs Canın yardımı ilə) edirəm və alıram (nəticə əldə edirəm).

-Kim bilə etəcəksen?

-Tenqrilix bilə etecegim men ya alsarmen.

-Kim ilə edəcəksən?

-Tanrının Varlığı ilə edəcəyəm və alacağam.

-Xaysılardırlar?

-Hansılardırlar?

-Ilk-əvəlgi, etilməgən barlıx ki, bar edi da bar da xalır menqilik ki, dir Tenqri ki, dağın özdəndir ne ki barça barlıxlardan da üsttir, ne ki fikirimizdən da sağışlarımız. Ekinçi ki, tügül edilər da boldular da xalırlar menqilik, ölümsuz, neçik friştələr. Üçünçi ki tügül edi da zaman-zaman bilə turarlar buyruxu bilə Tenqrininq da xalırlar menqilik ölümsüz, neçik canı adamlarnınq. Dörtünçi ki tügül edi da bolurlar artmax bilə zaman-zaman bilə buyurmaxı bilə Tenqrininq ortada bolmaxı bilə tarbiyatnınq da buzulurlar da xaytıp yənə yənqiləniyirlər ölümsüz, neçik adamlarnınq teni. Beşinçi ki tügül edilər da bolurlar, cinslənip artmaxı bilə da xaytıp buzulurlar da yanqılanmazlar ölümsüz, neçik hayvanlar da bitişlər da terəklər.

-İlk - əvvəlki yaradılmamış varlıqdır ki, var idi, var və əbədi olaraq qalır. Bu Tanrıdır ki, özü-özündəndir və bütün varlıqlardan, eləcə də fikir və idrakımızdan üstündür. İkincilər onlardr ki, yox idilər, var oldular (yaradıldılar) və əbədidirlər, məlklər kimi ölümsüzdürlər. Üçüçncülər onlardır ki, yox idilər, amma zaman-zaman Tanrnın buyuruğu ilə yaranıblar və adamların ruhu kimi əbədidirlər. Dördüncülər o varlıqlardırlar ki, yox idilər, amma zaman-zaman Tanrnın buyuruğu ilə yaranıblar, artıb-törəmək yoluyla var olurlar, insan bədəni kimi təbii şəraitdə mövcud olub pozulurlar (məhv olurlar) və sonra yenidən yenilənirlər və ölümsüz olurlar. Beşincilər o varlıqlardırlar ki, yox idilər, amma zaman-zaman Tanrnın buyuruğu ilə yaranıblar, artıb-törəmək yoluyla var olurlar, heyvan və bitkilər kimi təbii şraitdə mövcud olub pozulurlar (məhv olurlar) və sonra yenidən yenilənirlər və ölümsüz olurlar.

Qeyd: yuxarıda təqdim edilən bütün nümunələr Qriqori Hamamanın (X əsr) "Alban dilinin qrammatikası" kitabındandır.

Etesiya x. ism. – abanlar arasında rastlanan şəxs adlarından biri

etək (-i, -inə, -lər, -ləri) ism. - ətək: **Barça haybatı xızınınq xannınq içkərtin, etəkləri altunlu, tüzən bilə etkən (tüzülgən) bilə (tüzülgən da donatqan)** //

Barça hörməti xan xızınınq tibinə, kiyiniş altınlı, tüzülgən da körkətkən (Məz. 44/45: 14).

Bu xan qızı sarayına cah-calalla gətirilir,

Donunun ətəkləri qızıl tikmələrə bürünmüş.

etginçə Bax: **yetkinçə**

etik (-kə, -lərninq, -inq, -lər, -lərni, -lərinqni, -ləri, -lərin) // **etig** ism. – uzunboğaz çəkmə: **Bir cüft etik saxtan tikkən.** Dəridən tikilmiş bir cüt uzunboğaz çəkmə.

etikçi (-gə, -ni, -dən, -lərninq, -lərgə, -ləri) ism. – çəkməçi

etikçilik ism. – çəkməçilik: **Andan sonqra ustası yanına kensin övrətkən etkəy etikçilik 5 hafta.** Bundan sonra qoy çəkməçiliklə məşğul olsun, onu beş həftə öyrətmiş ustanın yanında çəkməçilik edir.

etil (-mə, -dinq, -di, -mədi, -iptir, -iy edi, -iyirlər, -əcəx, -gəy, -sə, -gən, -gəndir, -gənninq, -gəngə, -gənisen, -gənlər, -gənlərninq, -gənlərni, -məgən, -məgənninq, -məgəngə, -məgənlər, -gən bolğay, -məx, -məxkə, -məxi) fel. – edilmək, yaradılmaq:

-Kim bilə etildinq sen?

-Tenqrilik bilə.

-Kim tərəfindən edildin (yaradıldın) sən?

-Tanrının Varlığı tərəfindən.

-Kimdən etildinq sen?

-Tenqriliktən

-Kimdən edildin (vücuda gəldin) sən?

-Tanrınn Varlğından.

Qeyd: yuxarıda təqdim edilən bütün nümunələr Qriqori Hamamanın (X əsr) "Alban dilinin qrammatikası" kitabındandır.

etilgən f. sif. – yaradılan, yaradılmıış:

-Neçik anqlar fikir materiasız da körümsüzni? ´

-Çuvdan, işitməxtən ya körməx bilə etilgənlərni tergəməx bilə anqlar ya fikirninq etilməxlixi bilə.

-Fikir qeyri-maddi olanı və görünməyəni necə anlayır (qavrayır)?

-Eşidilən səslər, görüntülər, təsirlərin tədqiqi və fikir yaradıcılığı ilə qavrayır.

-Xaysılardırlar beş cınsları Bıladonınq?

-İlk rəng da biçişdir, xaysı ki köz bilı korüniyir. Ekinçi avazdır, xaysı ki xulax bilə işitilir. Üçünnçi səsidir, xaysı ki, ... burun bilə xoxulanır. Dörtünçi tahimdir, xaysı ki yemaxlix bilə, ... ağız bilə xoşlanır, ... tahimlənir. Beşinçi ağır da yenqil, isi da sovux, xaysı ki xarmalamax bilə anqlanır. Bu beş seziklik bilədirlər barça sezilgənli etilgənlərninq tanımaxlıxları (tanamaxlxları) (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"nın XVl əsrdə Avedik tərəfindən redaktə edilmiş hissəsindən).

-Platonun beş cinsi hamsılardır?

-Birincisi göz ilə görünən rəng və formadr. İkinci səsdir ki, qulaqla eşidilir. Üçüncüsü iydir ki, ... burunla duyulur. Dördüncüsü yemək zamanı ... ağızla hiss edilən daddır. Beşincisi ağır-yüngül, isti-soyuqdur ki, lamisə üzvü ilə sezilir. Bu beş hisslə qavranıla bilən hər şey qavranılır.

Sövükləri cinslərninq. Millətlərin sevimliləri.

etilməgən f. sif. və bəzi hallarda x. ism. – yaradılmayan, yaradılmamış (Tanrının epitetlərindən biri):

-Nedən?

-Zera ki etilməgən da ölümsüzdür (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"ndan)

-Nəyə görə?

-Ona görə ki yaradılmamışdr və ölümsüzdür.

etilməgənlən ~ fel. – yaradılmamış olmaq

etilməxlix ism. – nəticə, yaradıcılıq:

-Neçik anqlar fikir materiasız da körümsüzni? ´

-Çuvdan, isyitmaxtən ya kormax bilə etilgənlarni tergaməx bilə anqlar ya fikirninq etilməxlixi bilə.

-Fikir qeyri-maddi olanı və görünməyəni necə anlayır (qavrayır)?

-Eşidilən səslər, görüntülər, təsirlərin tədqiqi və fikir yaradıcılığı ilə qavrayır.

(Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"nın XVl əsrdə Avedik tərəfindən redaktə edilmiş hissəsindən).

etirdi Bax: **ettir** ~ (-di)

etkəy Bax: **et** ~ (-kəy)

etkir ~ I Bax: **ettir** ~

etkir ~ II Bax: **yetkir** ~

etkiz ~ Bax: **ettir**

etküçilər Bax: **etüçi** (-lər)

et-xan ism. - ət-qan, vücud: **Xılıçım menim yegəy et-xanından yaralarnınq** (y**arağlılarnınq) yəsir bolğan (yaralarınınq yəsirlərninq) (**Qan. 32: 42).

Qılıncım əti, qırılanların, əsir edənlərin qanını,

Düşmən rəhbərlərinin başını yeyəcək.

et-xıl ~ - etmək, həyata keçirmək: **Barçanı, ne ki etkən-xılğan bolsa...** Hər nə ki, həyata keçirmiş (etmiş) olsa, hamısını...

etməx Bax: **etməxlix**

etməxlix f. ism. – əməl: **Yürümə sizgə arzani Eyəmizgə, barça biyənçlik bilə, barça yaxşı etməxlixkə yemiş berüçi da östürüçi bilikliki bilə Tenqrininq (**Kol. 1: 10). Belə ki Rəbbə layiq şəkildə həyat sürərək Onu hər cəhətdən razı salasınız və hər cür xeyirli əməldə bəhrə verib Allahı tanımaqla böyüyəsiniz.

etmiş fel. (azərb.) – etmiş

ettir ~ (-mə, -tirdinq, -di, -dilər, -sə, -sər, -ip) fel. icb. for. – 1. ettirmək; 2. məhkəmə vasitəsilə tələb emək Müq. et: **etkiz** ~

etüçi (-men, -sen, -siz, -dir, -biz, -dirlər, -ninq, -ninqdir, -gə, -ni, -dən, -m, -mninq, -mə, -mni, -nqni, -si, -sininq, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərinq, -lərimiz, -lərimizgə, -lərimizni, -ləri, -lərininq, -lərin) // **etüçü** (-mni) ism. – edici, yaradıcı, həyata krçirici, icraçı:

-Kimni bildinq sen sanqa etüçi?

-Tenqrilikni (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"ndan).

-Kimi yaradıcın kimi tanıyırsan?

-Tanrının Varlığını.

Eski duşmanninq erkin etüçi edilər. Əski düşmənin (şeytanın) iradəsinin icraçısı idilər. **Etüçisininq köknünq da bütün yerninq.** Yaradıcısının göyün və bütün yer üzünün.

etüçilik (-ni, -tən, -inq, -inqninq, -inqni) ism. – icraçılıq, yaradıcılıq

etüçü *см.* **etüçi**

euiun ism. (erm.?) – mahiyyət:

-Nedir eutiun?

-Homattır

-Mahiyyət nədir?

-Çoxmənalı sözdür.

-Xaysilardırlar?

-İlk da əvəlgi eutiun tiri Tenqri aytılır ki, turar edi da turıyır da tursar. Ekinçi aytılır eutiun barça barlıxlar ki, yox edilər da boldular. Uçünçi aytılır eutiun ki, atıdır da barlxı işkillidir, neçik cinlər da xarşılıayaxlılar da yolduzsuz kök, da özgə bularğa oxşaşlar...

-Hansılardırlar?

-İlk və əvvəlki varlıq həyatda olan Tanrı adlanır ki, var idi, var və olacaq. İkincilər əvvəllər olmayıb sonra olan bütün varlıqlara deyilir. Üçüncülər cin kimi adları olan, amma mövcudluqları şübhə doğuranlar, antipodlar, ulduzsuz göy və onlara bənzə olanlardır...

ev ism. (azərb.) ev: **Ev sahibi.** Ev sahibi.

Eva x. ism. (yəh.) – Həvva. İlk qadın.

evet zrf. ara. s. və bağ. (ər.) - əlbəttə, odur ki, amma, lakin, fəqət: **Evet ki, aşaxlandım men, neçik oğlan urulmış töşlərindən anasınınq kendininq da xaytkanı anınq andox anqar (**Məz. 130/131: 2). Əlbəttə ki, mən anasının döşündən ayrılan və bir daha qayıtmayan körpə kimi razılaşdım. **Oğlanlar da mal Tenqrininq berməxidir, evet ki, xoca yarlılanır da yarlı xocalanır da aşaxlanğan biyiklənir da biyikləngən aşaxlanır.** Övladlar və mal tanrının ətasıdır, odur ki, varlı kasıblaşır, kasıb varlanır və alçalmış ucalır, yüksədə olan aşağı enir. **Evet orenkinə Eyəmizninqdir erki anınq (**Məz. 1: 2). Amma Rəbbin qanununda onun iradəsi əks olunub. **Evet, həlbət, Tenqri uvatqay başın duşmanımızınınq bizim (**Məz. 67/68: 22). Amma, əlbəttə ki, Tanrının düşmənlərimizin başlarını bədənindən ayırmasını arzu edirdik.

Evropa (-nınq, -dan) x. ism. (yun) – Avropa

ey – yəhudi əlifbasının hərflərindən biri. Bu hərfin adı yalnız "Zəburun" tərcüməsinin (Məz. 119) yer aldığı alban əlyazmalarında keçir.

ey nida – e, ey. Müraciət forması, çağırış üçün işlənir: **Ey ata, işit manqa da ber xoltxamnı menim.** Ey ata eşit məni və xahişimi yerinə yetir. **Ey kütüçisi Israyelninq, baxqın ki, yol körgüziyirsen (körgüzüyürsen, neçik xoyunlarına Jovsepninq // E, ki kütüçisen Israyelni, bax ki, yol körgüzürsen, neçik xoylarına Jovsepninq (***Məz. 79/80:* 2) Ey, İsrailin güdücüsü (çobanı) Yusifin qoyunlarına yol göstərdiyin kimi bax. Bax: **e**

eyəmədi Bax: **aya** ~ (-madı)

eyəmizninq Bax: **eyə** ~ (-mizninq)

eyə (-m, -mninq, -mə, -mni. -nqninq, -nqdə, -si, -sininq, -sininqdir, -sinə, -sinədir, -sin, -sində, -sindən, -miz, -mizninq, -mizninqdir, -mizgə, -mizni, -mizdə, -mizdən, -mizdəndir, -nqiz, -nqninq, -nqizgə, -lər, -lərninq, -lərim, -ləri, -lərininq, -lərinə) // **iə** (-si) ism. – yiyə, sahib: **Edilbey, eyəsi Saruxnanınq.** Saruxnanın yiyəsi (əri) Edilbey. **Eyəsi ya biyi tuvar xaranınq.** Mal-qaranın sahibi və ya bəyi.

Eyə x. ism. – Rəbb, Yiyə, Sahib. "Biy" (Bəy) və "Tenqri" (Tanrı) sözlərinin sinonimi və Tanrının epitetlərindən biri: **Eyəmə menim Tenqrigə** Tanrıya – Rəbbimə mənim. **Alğışlanqız, barça xulları Eyəmizninq (Biyninq) Biyni, kimlər barsız övünə Eyəmizninq, köşkünə Tenqrimizninq bizim keçə (**Məz. 133/134: 1). Ey Rəbbin köşkünə - Tanrımızın evinə gedən Rəbbimizin bütün qulları, gecə ikən alqışlayın Rəbbi. **Šahat ki, yoxtur erkimiz xızxardaşlarnı-xatınlarnı yürütmə birgəmizgə, ne türlü özgə arakəllər da xardaşları Eyəmizninq, da Gepa?** (1 Kor. 9: 5). Məgər digər həvarilər, Rəbbin qardaşları və Kefa kimi yanımızda imanlı bacı və arvadımızı gəzdirməyə ixtiyarımız yoxdur? Bax: **Biy**

Qeyd: "Allah" anlamında işlənən "Tenqri" (Tanrı) sözü ilə yanaşı "Rəbb" anlamnda işlədilən "Eyə" kəlməsi də albanların xristianlığaqədərki dini inancları barədə təsəvvür əldə etməmiz baxımndan çox böyük önəm daşımaqdadır. Belə ki, hər iki dini termin albanlarının əski dini inancalarından qaynaqlanır və xristianlığın qəbulundan sonra da yeni məzmunda varlığını davam etdirmişdir.

Məlumat üçün bildirək ki, vaxtı ilə Azərbaycanda "hər bir şeyin, ağacın, suyun əyəsi (eyəsi) var", "nə ki görürük, hamısı əyəlidi (eyəlidir)" ifadələri, "gecə ağac altına getməzlər əyəsi (eyəsi) səni vırar" kimi inamlar mövcud olub. və onlar ümumilikdə ağacla bağlı inanclar sisteminin bir hissəsi idilər. Eyni inanc sistemi digər türk xalqlarına da xas olub. Məsələn, telenqitlər inanırdılar ki, hər ağacın ezze-sahibi, ruhu var. Onların inamına görə ağacın ezzi-sahibi ruhu (aqaştın ezzi) insan taleyini himayə edir, bu üzdən də onlara qurbanlar verilərdi. Yakutlarda sonsuz qadınlar yuvalı qara şam ağacına gələr, ağ at dərisini ağacın altına sərib ağacın qarşısında dua edərlər. Altay mifologiyasına görə göy üzünə doğru çox böyük şam ağacı yüksəlir. Göyləri dəlib çıxan bu ağacın təpəsində Tanrı Ülgən oturur. Qadir Qədirzadə Sibir və Altay xalqlarında ağaclara bez, parça bağlamanı ağac yiyəsini (iççi) razı salmaq, yaxud ağac ruhuna qurban xarakteri daşıması ilə izah edir. Alban tarixçisi Musa kağankatlının yazdığına görə, hunlar ağaca at qurbanı kəsir, kəlləsini və dərisini də budaqlarına asırdılar.

Əski türklərin mifik təsəvvürlərinə görə, həyat ağacının kökündən dirilik suyu (abi - həyat) fışqırır və ağacın yiyəsi (əyəsi // eyəsi, hami ruhu) olan Ağ Ana, həm də həmin suyun hamisi və sahibəsidir. Məlumat üçün bildirək ki, XlX əsrin sonları - XX əsrin əvvəllərində Altayda toplanmış folklor materiallarından belə aydın olur ki, altaylıların inanclarına görə, yerin, dağın, meşənin, çayın, suyun və c. də öz ruhları var və onlarla yalnız şamanlar əlaqə yarada və təmas saxlaya bilirlər.

Qədim Azərbaycanda suyun hami ruhu hesab edilən əyəyə (eyəyə) "nənə" deyilərək müraciət edildiyi, bu ruhun uşağı olmayan qadınlara qut (buta) verdiyi, bundan sonra onların övladları olduğuna inanılırdı. Bax: **Tenqri** (Qeyd hissəsi).

eyəlik (-indən) // **eyəlix** (-kə) ism. – yiyəlik, sahiblik, ağalıq, hökm: **Tenqri eyəlik (biylik) etər Jağopqa da barça xırığlarına (uçlarına) yerninq (**Məz. 58/59: 14). Tanrı yerin kənarlarına qədər Yaqub üzərində ağalıq edir. **Yoxsa ki yox**

eyəlik etkəylər manqa // **Egər ki küçəməsələr üstümə (**Məz. 18/19: 14). Qoyma onların hökmü altında qalım.

eyərlə ~ (-dim, -dinq, -di. -cəx) fel. – yəhərləmək

eyəsiz sif. – yiyəsiz, sahibsiz:

eyeberüçi Bax: **yeberüçi**

eyenqsə Bax: **enqsə**

eyi Bax: **igi**

eylə ~ (-sin, -di) fel. (azərb.) – eləmək: **Buyla der, emin eyləsin.** Doğru söyləyir, qoy and içsin.

ez ~ (-mə, -dim, -inq, -dinq, -di, -əcəx, -gən, -ip) fel. - əzmək

Ezayyaş Bax: **Esayi**

ezət ism. (< azərb. < ər.) – izzət: **Biy Krisdosqa haybat da ezət menqi menqilik.** Rəbbimiz Məsihə əbədilik şöhrət və izzət. **Sanqa yaraşır haybat da ezət.** Sənə şöhrət və izzət yaraşır.

Ezegel Bax: **Ezegiel**

Ezegiel (-ninq, -gə, -də) // **Ezegiyel** // **Ezegel, // Yezegie // Yezegiel** (-gə) x. ism. – Yezekil. Yəhudi peyğəmbərlərindən və Bibliyaya daxil olan kitab müəlliflərindən biri.

Ezegiya Bax: **Ezegiel**

Ezek. Bax: **Ezegiel**

ezil ~ fel. - əzilmək: **Ezilgən başımdan ayaxıma ança yazıx içinə.** Başdan ayağa qədər günah içində əzilirəm. **Bügün sövünüyüx friştələr bilə da fərəhləniyix bar yürəkimiz bilə Biyimizninq surp yarutiunundan, xartayğan duşmannınq ezilməxindən.** Bu gün mələklərlə birlikdə sevinirik, Rəbbimizi müqəddəs dirilişinə və düşmənlərini əzməsinə görə ürəkdən fərəhlənirik.

ezin ~ (-gən) fel. - əzilmək: **Baxınqız kerezmənlərin xardaşlarınqızınınq, xaysı alnınqızğa dır sizinq buzulğan, ezingən, zəhirləngən, sasığan, həsrətləngən, açıxqan, susağan, xasta, xartlıxta da özgə iştə.** Qardaşlarınızın qəbirlərinə baxın, onların ki, sizin qarşınızda pozulmuş, darmadağın edilmiş, əzilmiş, zəhərlənmiş, talan edilmiş, həsrətlə yaşamış,

ezüçi ism. və sif. - əzici

Ə

ədami Bax: **adami**

Ədrinə // Adrina x. ism. – Ədrinə. Hazrki Türkiyə ərazisində şəhər.

əmanət (-ni, -tən, -i) ism. (< azərb.< ər.) - əmanət: **Beripmen sanqa, Varteres, 2 at əmanət.** Varteres, sənə 2 at əmanət etmişdim.

əmanətkar (-ğa) ism. (azrb.) - əmanətkar, əmanətçi

əməl (-dən, -i, -inə, -in) ism. (< azərb. < ər.) - əməl: **Ber alarğa, Biy, əməlinə (işlərinə) körə alarnınq (**Məz. 27/28: 4). Ya Rəbb, onlara əməllərinə görə ver.

əmir ism. (< azərb. < ər.) - əmir

Əmir x. ism. – albanlar arasında yayğın adlardan biri: **Ağsapet Əmir xızı. Zadig Əmir oğlu.**

Əmirə x. ism. – alban mətnlərində keçən şəxs adlarından biri

əninq Bax: **anınq**

ənqkə ədat. - ən: **Ənqkə kiçisi, dörtünçi yaşındadır.** Ən kiçiyi dörd yaşın içindədir.

ərçəl (-lərninq) // **arçal** (-nınq, -ı, -ın) ism. və sif. – xarab: **Xazan ərçəl çıxtı.** Qazan xarab çıxdı. **Bir xap xınanı... ərçəlin xaldırdı.** Bir qab... xarab xınanı atdı. **Ərçəl yürəkli.** Xəbis.

ərçəllət ~ fel. – xarab etmək: **Ərçəllətiyirmen.** Xarab edirəm.

ərçəllix // arçallıx ism. - əxlaqsızlıq, pislik, hörmətsizlik.

əriberi Bax: **ariberi**

əşkarə // aşgara sif. (< azərb. < frs.) – aşkar, açıq-aşkar: **Hali xayda barıyım, bilmən, yerimninq belgisi manqa əşkarə dügül.** Indi hara gedim, bilmirəm., yetim mənə məlum (aşkar) deyil. **Bununq könülükün aşgara körgüzürbiz.** Bunun həqiqət olduğunu açıq-aşkar göstərəcəyik.

əvəl zrf. (< azərb. < ər.) - əvvəl

əvəl-əvəldən zrf. - ən əvvəldən, lap əvvəldən, əzəldən: **Sensen kelini Ata Tenqrininq, xaysı ki əvəl-əvəldəndir.** Əzəli olan Ata Tanrının gəlini sənsən.

əvəlbahar (-nınq, -nı, -da, -dan) // **əvəlbağar** (-nınq, -da) ism. – ilk bahar, bahar, yaz: **Sen toxtattınq barça çeklərin yerninq (yergəsin dünyanınq, baharnı // əvəlbaharnı) da yaznı sen yarattınq (**Məz. 73/74: 17).

Sən quru yerin bütün sərhədlərini qoydun,
Həm yazı, həm yayı yaratdın.

Egər ki kləsənq bilməgə ki, Günəş xaysı ketxoyadadır, tut əvəlbahardan ki, mardnınq 20-sidir, 2 kün eksik, ber hər ketxoyağa 30-ar Xojndan başlar. Əgər günəşin hansı bürcdə olduğunu bilmək istəsən, ilk bahardan ki, martın 20-sinə təsadüf edir, hər bürc üçün qoç bürcündən hesablayaraq, iki gün əskik olmaqla 30-30 say.

əvəl-burun zrf. – hər şeydən əvvəl, ilk öncə: **Xaytıp nesi artıxtır cuvutnunq, ya nə fayda ol sunatlanmaxtan? Köp nemə barça nemə bilə. Əvəl-burun bu ki, inamlı boldu Tenqrininq** (*Rom. 3:* 1-2). Bəs, Yəhudi olmağın nə üstünlüyü var? Sünnətin faydası nədir? Hər cəhətdən böyük üstünlüyü var. Hər şeydən əvvəl, Allahın sözləri Yəhudilərə əmanət edilib.

əvəlçinq-ilgərtin Bax: **əvəltin**

əvəldən zrf. - əvvəldən, əvvəlcədən: **Əvəldən edi söz.** Əvvəldən söz vardı.

əvəlgi (-dir, -ninq, -gə, -nə, -ni, -də, -dən, -si, -sininq, -sinə, -sin, -sindən, -silərin, -lər, -lərninq, -lərni, -lərinqizdən, -lərinə) sif. - əvvəlki, öncəki, əvvəlinci: Ա – **əvəlgi yazovdur, xaysı ki barçasında baştir, ne türlü cuvutta alef, urumda alfa, ladinda A.** Ա - əvvəlinci hərfdir, hamısından başda durur, necə ki yəhudilərdə "əlef", yunanlarda "alfa" və latınlarda "A".

əvəlgiliyin - əvvəlki kimi, əvvəllər olduğu kimi

əvəllix ism. – birincilik, ilkinlik

əvəltin zrf. - əvvəldən, başdan

F

faxir (-dir, -dirlər, -ninq, -gə, -ni, -də, -dən, -lдr, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərdə) ism. və sif.(< azərb. < ər.) – fəqir, kasıb: **Kim beriyir xurban yaxşılıxtan faxirlərninq, neçik ki öldürgəy oğlunu atasınınq alnına.** Fəqirlərin malından qurban verənlər, atanın gözü önündə oğlunu öldürən kimidirlər.

faxirlən ~ (-di, -ip) – fəqirləşmək, kasıblamaq: **Bizim üçün faxirləndi ki, bizni kensi faxirliki blə ululatqay.** O bizə görə fəqirliyi qəbul etdi ki, biz onun fəqirliyi sayəsində yüksələk.

faxirlik (-ninq, -ni, -tə, -tən, -i, -in, -imiz) // **faxirlix** ism. – fəqirlik, kasıblıq: **Faxirlik da eksiklik.** Kasıblıq və əksiklik.

Faraç // Farac x. ism – Fərəc, albanlar arasında rastlanan şəxs adlarından

faramfil // faranfil // faranpil ism. (< azərb. < ər.) – qərənfil (eugeniya)

faranfil Bax: **faramfil**

faranpil Bax: **faramfil**

faravon (-nunq, -ğa, -nu, -dan, -larnınq) Bax: **paravon**

farhla ~ Bax: **farxla** ~

farxla ~ (-max, -maxnı) // **farhla** ~ (-max) fel. (< azərb. fərq < ər.) – fərqləndirmək: **Farhlıyırmen.** Fərqləndirirəm.

farxlamax (-nı) // **farhlamax** ism. – frqləndirmə, seçmə, fərqlilik: **Farhlamax, ya basmax, ya erinçəklənməx, ya ayırılmax.** Fərqlilik, təzyiq, ərincəklik ya da seçmə.

farxlamaxsız sif. – laqeyid

farxlı sif. – fərqli

Fas x. ism. – Pasxa, əsas xristian bayramlarından biri: **Tvağan 1104-sinə (1655), martnınq 18-inə Nemiçtə Fasın yanqıldılar da bayramların 3 dindən ilgəri ettilər, ermenidən da oruştan da cuhuttan da 4 hafta ilgəri ettilər.** Monofizitlərin təqvimi ilə 1104-cü ildə (1665), martın 18-də Polşada hesablamada səhvə yol verdilər və (katoliklər) bayramı üç dindən tez qeyd etdilər, Psxanı monofizitlərdən, pravoslavlardan və yəhudilərdən 4 həftə əvvəl bayram etdilər.

Fatmə (-ni) x. ism. – Fatimə. Həzrət Məhəmmədin (s) qızı: **Da edi Ali Məhməd bilə eki xardaş oğlanları da alıp edi xızın Məhmədninq Fatməni.** Əli Məhəmməd ilə iki qardaşın oğlanları idi və Məhəmmədin qızı Fatiməni almşdı.

fayda (-dır, -ğa, -ğadır, -nı, -mnı, -nq, -sı, -sısiz, -sına, -sın, -sından, -mız, -nqız, -larınqızğa, -ları) ism. (< azərb. < frs.) – fayda, səmərə, qazanc: **Aldım kensindən 11 axça faydağa.** Ondan 11 axça fayda əldə etdim.

faydalan ~ (-dı, -sanq) fel. – faydalanmaq, səmərə əldə etmək, qazanc əldə ermək, xeyir götürmək

faydalı (-dır) sif. – faydalı, səmərəli, qazanclı: **Zera yer, xaysı ki, içsə yamğurnu köp kez yaqgan üsnə anınq da toğursa bitiş faydalı alarğa, ne üçün ki işlədilər, yöpsünür alğışnı Tenqridən (**İbr. 6: 7). Dəfələrlə üstünə yağan yağışı içən və kimlər üçün işlənirsə, onlara faydalı bitkilər yetişdirən torpaq Allahdan xeyir-bərəkət alır.

faydasız (-dır) fel. – faydasız

faydasızlıx ism. – faydasızlıq

ferecə ism. (azərb. < ?) – fərəncə. Müsəlmanlarda qadın geyimi.

fəhamlı (-nınq) sif. (< azərb. < ər.) – fəhmli, dərrakəli, zehinli, şüurlu: **Fəhamlı, ya saxt, ya axıllı, ya sekin // sekin, biyənçli.** Fəhmli, dərrakəli, ağıllı, savadlı və ya mlumatlı.

fəhamlıx (-nınq) ism. – fəhmlilik

fəhamsiz Bax: **fəhamsız**

fəlan sif. (< azərb. < frs.) – filan: **Mere, fəlan kişilər! Nek menim ulusumdan oğlanlar oğurluyursiz?** Ey filan-filan şüdələr! Mənim ölkəmin oğullarını nə üçün (nə cəsarətlə) oğurlayrsınız?

fərağ Bax: **fərah**

fərah (-men, -dır, -dırlar, -biz, -da) // **fərax** // **fərağ** ism. (< azərb.< ər.) – fərəh, sevinc: **Çağır fərah etər, sarı yağ açıx etər da ötmək toxtatır** (t**oxtattı) yürəkin adamnıınq** // **Çağır fərəhlətir, sarı yağ açıx etər da ötmək toxtatır adamnınq yürəkin (**Məz. 103/104: 15).

Ürəkləri xoşhal edən şərabı,
Üzləri güldürən zeytun yağını,
Taqət verən çörəyi.

Oğçun sanqa, Mariam, fərah bolgin (sövüngən), tolu başxış bilə! Biy seninq bilə (Luk. 1: 28). Səcdə olsun sənə, ey lütfə nail olmuş qız (Məryəm)! Rəbb sənlnlədir. **Egər yarlıdan xaysı ki yuvux olturğay xocağa, xorxa-xorxa kensi ayaxın xocağa sunar, aytip: "Farah bol!"** Əgər kasıblardan kim isə varlnın yanında oturubsa, o, badəsini qorxa- qorxa ona tərəf uzadaraq "Sevin" (Fərəhln) deyər. **Yoxsa egər ki sunulıyır esəm da tüm üsnə ya xurban üsnə da xuluxuna inamınqızınınq sizinq, sövünürmen da fərahmen birgənqizgə barçanqız bilə sizinq. Ol türlü siz də sövününquz da fərah bolunquz benim bilə (**Fil. 2: 17). Lakin əgər mən özümü ibadət və ya qurban, imana xidmət üçün təqdim edirəmsə, sevinirəm və sizinlə birlikdə fərəhlənirəm. Odur ki siz də sevinin və mənimlə birlikdə fərəhlənin.

fərahan sif. (ər.) – şən, şad, xoşbəxt: **Zabunlux** (**Zabunluxu) üçün miskinninq da küstünməxinə yarlınınq hali turıyım, aytıyır Biy, xoyıyım xutxarmaxımnı menim da fərahan bolıyım alarda // Çarəsizlixi üçün yarlınınq da küstünməxi üçün miskinninq hali turıyım, ayttı Biy, xoyıyım xutxarmaxımnı da yeberiyim alarğa (**Məz. 11/12: 6).

Rəbb deyir: «İndi qalxacağam,
Çünki fəqirlərə zülm edilir,
Məzlumlar nalə çəkir, fərəh istəyir.
Mən bunu onlara verəcəyəm».

fərahat ism. (ər.) – fərəhlik, sevinc

fərahlan ~ (-ma, -ıyım, -ğın, -sn,-ıyıx, -ınqız, -sınlar, -manqız, -dım, -dı, -dılar, -ırmen, -ırsen, -ır, -ırlar, -mastır, -ıy edim, -ıy edi, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyırmen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -ğaymen, -ğay, -ğaybiz, -ğaylar, -mağay, -mağaysiz, -ğan, -ğanlar, -ğanlarnı, -sar, -sarbiz, -sarlar, -ıp) // **fəraxlan** ~ (ınqız) fel. – fərəhlənmək, sevinmək:

-Kimdən fərahlanırsen sen?

-Oğlumdan menim.

-Kimə görə fərəhlənirsən?

-Oğluma görə.

Zırgel etmə meni atalıx şağavatınq dan seninq: fərahanlanıyırmen yarlığamaxınqa seninq men, xaysı ki toğuruçılarımdan keri tüştüm da oğul bolmaxımnı tandım. Məni Öz atalıq qayğından məhrum etmə, öz valideyinlrindən ayrı düşmüş və övladlarından imtina etmiş (övladlarını danmış) mən yalnız sənin mərhəmətinə fərəhlənirəm.

fərahlat ~ (-qın. -tı, -tılar. -ırmen, -ır, -ırlar, -mas, -ıy edi, -ıyır, -ıyırlar, -qan, -ıp) fel. – fərəhlətmək, sevindirmək: **Kiydir manqa kiyinişin toynunq da küvür meni da fərəhlətkin undalğan olturğanlar bilə.** Geyindir mənə bayram libasını, yola sal məni və çağırılmış oturanlarla birgə fərəhləndir məni.

fərahlatuçı ism.və sif. – fərəh verən, sevindirən: **Yeber, Biy, fərahlatuçı içkinqni ki, toydurğay meni Ari Cannınq fərəhliki bilə** Göndər, ya Rəbb, Öz fərəh verən içkini ki, o məni Müqəddəs Ruhun fərəhi ilə doldursun.

fərahli (-dir) // **fərəhli** sif. – fərəhli, sevincli, sevincək

fərahlik (-tir, -ninq, -kə, -ni, -tə, -tən, -tən, -im, -imninq, -inqə, -inqni, -i, -isen, -ininq, -inə, -in, -imiz, -imizninq, -lərninq, -lərdən, -ləri, -lərinə, -lərində, -lərindən) // **fərahlix** (-tən) // **fərahlıx** ism. – fərəh, fərəhlik, sevinc, sevincəklik: **Sensen, Biy, işançm da fərahlikim.** Sənsən, ya Rəbb, sığınacağım və fərəh yerim. **Sövük bilə kiydir manqa toynunq kiyinişin da küvürtür meni da fərahlat ündəlgən fərahlikkə.** Sevgi ilə geyindir mənə toy geyimini, yola sal məni və çağrılmşların fərəhi ilə fərəhlət məni. **Aytar edir çalma fərəhlik üçün.** O, fərəhlilik hissi duymaq üçün çalmağı xahiş etdi. **Biy Isus Kristos, çövrəxi tatlılıxnınq, yarlığan üstümüzgə, gölü sövünçlüknünq, saxla bizni yazıxtan yürəkləngəninqdə seninq da yerləştir bizni fərahlikinə menqilik tirlikninq.** Ya rəbbimiz İsa Məsih, ey xeyirxahlıq qaynağı, bizə rəhm et, öz dəniz (göl) qədər böyük sevincimiz və qəzəbimiz zamanı bizi günahlardan qoru və bizi əbədi həyata qovuşdur.

fərahlı Bax: **fərahli**

fərahlıx Bax: **fərahlik**

fəraxlan ~ Bax: **fərahlan** ~

fəs ism. (azərb.) – fəs, araxçın: **Züf naxışlı toy fəsi.** Züf naxışlı toy fəsi.

fikir (-ninq, -gə, -ni, -də, -dədir, -dən. -im, -imə, -imni, -imdə, -imdən, -inq, -inqə, -inqdən, -i, -inə, -in, -ində, -indədir, -indən, -imiz, -imizgə, -imizni, -imizdə, -imizdən, -inqiz, -lər, -lərdir, -lərgə, -lərni, -lərdən, -lərim, -lərimdən, -lərinq, -lərinqə, -lərinqni, -ləri, -lərinə, -lərin, -lərindən) ism. (< azərb. < ər.) – fikir, düşüncə: **Bolup men tügəl fikirimdə da sağışımda.** Bütünlüklə fikir və düşüncələrə qər olduğum zaman. **Fikirindən çıxqan iş.** Fikirdən doğan iş. **Fikirgə eltilgən sağış etmə.** Fikrə qərq edən düşüncə.

-Ne türlü nemədir anqlovlular?

Cuvap:

-Xaysı ki seziklənməslar, sezikkə tüşməzlar da ya xarmalanırlar, tek fikirninq xuvatı bilə anqlanırlar.

-Anlamlar necə olan şeylərdir?

Cavab:

-Seziməzlər və duyğu üzvləri ilə qavranılmazlar. Yalnız fikrin gücü ilə qavranılırlar.

fikir et ~ fel. (azərb.) – fikir etmək, fikrə qərq olmaq, fikirləşmək, düşünmək: **Açıxtılar (Aşıxtılar) da unuttular işlərin anınq da fikir etmədilər sağışına anınq (**Məz. 105/ 106: 13).

Lakin Rəbbin əməllərini tez unutdular,
Ondan məsləhət almağı düşünmədilər.

fikirlən ~ (sər, -gən) fel. – fikrə qərq olmaq: **Açıx könqüllənsərmen ya açıx fikirlənsərmen.** Açqca ədalətli olsam və açıq-aşkar fikirlərə qərq olsam.

fikirli sif. – fikirli: **Açıx fikirli.** Açıq fikirli. **Eski fikirli.** Köhnə fikirli. **Terən fikirli.** Dərin fikirli.

fikirsiz sif. - fikirsiz

fil (-ninq, -lər) ism. (< azərb. < ər.) fil

-Xaysılardırlar teriayaxlılar?

-Neçik fil da devə da özgə bular kibik.

-Hanslardır dəriayaqlılar?

-Fil, dəvə və digər bunlar kimilər.

Saraylarından fil sövəklərindən (Dacarlarnqdan fil sövəkindən) (Məz. 44/45: 9). Fil dişindən (sümüklərindən) olan saraylarından

filar (-ı, -lar, -ları) // **filər** ism. (lat.) – sütun

filcan ism. (< azərb. < ər.) – fincan: **Kiçi farfuri filcan.** Kiçik farfor fincan.

filisopa // filisopaj // filisopa Bax: **pilisopa**

filistin (-lərninq, -lərgə, -lərni, -lərdə) // **filistın** (-larnınq, -larnı) ism. – fələstinli:

filistın Bax: **filistin**

filizof Bax: **pilisopa**

filizov Bax: **pilisopa**

filozof (-lar, -larnınq, -larğa, -ları) // **filozov** (-lar, -larnı, -ları) // **filozovf** (-lar) Bax: **pilisopa**

filozofiya (-nı) ism. (yun.) – fəlsəfə

filozov Bax: **pilisopa**

filozovf Bax: **pilisopa**

fitnə ism. (< azərb. < ər.) – fitnə, fitnə-fəsad: **Fitnə xozğağanlar.** Fitnə-fəsad salanlar.

firla ~ fel. – özündən çıxmaq, xoruzlanmaq: **Ne alay fırlıyırsen?** Niyə belə xoruzlanırsan?

franq (-nınq, -da. -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan) // **frənk** (-ninq) // **frengi // vranq** (-dır) ism. (< azərb. < ər.) – firəng: **Apettən frang cınsı çıxıptır ki, nemiç ya latın ündəlir.** Yafəsdən firəng cinsi törəmişdir ki, nemiç ya latın adlandırılırlar. **Neçə emgək bilə xılındılar Hromada, xaçan ki yasadı ya tüzdü anı Hromela hayr ata da burungi franq biyləri.** Hansı zəhmətlər bahasına qurub-düzdü Roma şəhərini (etruskların hökmdarı) Romul və ilk firəng (latın) bəylri. **Axpaşları da xanı franqlarnnq.** Firənglərin yepiskopları və çarı. **Franqnınq axpaşı, vartabedləri da biyləri.** Firəngin yepiskopu, rahibləri və bəyləri.

Franqistan x. ism. – Firəngisan, Avropa

frank Bax: **franq**

frengi Bax: **franq**

Frəngistan Bax: **Franqistan**

frənk Bax: **franq**

frişdə Bax: **friştə**

friştə (-dir, -ninq, -gə, -ni, -də, -dən, -m, -mə, -mni. -nqninq, -nqni, -si, -sin, -miz, -lər, -lərdir, -lərdirlər, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərdə, -lərdən, -lərdəndir, -lərim, -lərinq, -lərinqni, -lərinqdən, -ləri, -ləridirlər, -lərininq, -lərinə, -lərin, -lərində, -lərindən) // **frişdə** (-lər, -lərninq) ism. (frs.) – mələk: **Friştə (elçisi) sövünçlüx berməxninq – Ağabus.** Sevinc bəxş edən mələk Aqav. **Friştələrninq başı, ağası.** Mələklərin başçısı, ağası.

-Nedir çektiri friştələrninq?

-Yaratılganları dırlar Tenqrininq da dırlar barlıx tensizlər, kendi tügül ölümsüz, kendi erkli, boyuna buyruxçı, teşkirilgən da çövrələngən da xuluxçıdırlar Tenqrininq, xizmetkarlar canlardırlar, yasaxlılar, cuğap etkənlər da yeberilənirlər (yeberilirlər) xizmetkarlıxqa da saxlavuçılardırlar dünyağa da dırlar ottanlar da yarıxtanlar. Da alarda dırlar devlər ki, edilər friştələr da bularğılandılar yaman öktəmlik bilə da töküdilər da boldular oğullar xaramğuluxnunq da tas bolmaxnınq. Da xan, ulusu alardan – "bu berir anqa" ki, atlandı şaydan da idi "bu berir Tenqrigə" da boldu xarşı Tenqrigə.

-Mələklərin özəl xüsusiyyətləri nədir?

-Onlar Tanrının yaratdıqlarıdır və vücudsuz məxluqlardırlar, onlar özləri özlərindən ölümsüz və müstəqil deyillər, öz talelərini özləri təyin etmirlər, dəyişkən və məhduddurlar, Tanrının xidmətçiləridirlər, xidmətçi ruhlardırlar, üzərlərinə vəzifə yüklənib və buna görə məsuliyyət daşıyırlar və xüsusi tapşrıqlarla göndərilirlər, dünyanın qoruyucularıdırlar və onlar od və işıqdan xəlq edilmişlər. Aralarında divlər (cinlər) də var ki, əvvəl mələk olmuş, sonra qürurları üzündən yollarını azdıqlarından qovulmuşlar və şərin, ölümün carçısına cevrilmişlər. Onların içərisində ən böyükləri olan Şeytan tanrıya şər atmış və özünü ona bərabər tutmaq istəmişdir.

friştəğabed // friştəğabed // hreşdabed (-lərninq, -ləri) ism. (orta fars) – baş mələk Müq. et: **hreşdağabed**

frisytəgəbed Bax: **friştəğabed**

friştələn ~ fel. – mələyə çevrilmək: **Friştələnəcəxəmmen.** Mələyə çevriləcəyəm.

friştəlix (-ninq, -lərninq) ism. – mələklik, mələk funksiyası, mələk "peşəsi"

fuçı ism. – çəllək: **Eki fuçı çağır.** İki çəllək çaxır.

G

gabud // qabud sif. – mavi

gələci (-ninq, -ni, -dən, -mdə, -si, -sin, -lər, -lərni, -lərinqninq, -lərinqni, -ləri) ism. – söz, söhbət, nitq, söz-söhbət, avaz: **Biy çıxtı köktə da kökrədi da kendi yarğular başxa gələcidən (**1 Pad. 2: 10). Rəbb göylərə yüksələrək kükrədi və Özü

sözsüz-söhbətsiz mühakimə edəcəkdir. **Yoxsa aytıyım: şahat ki, işitmədilər? Artıx ki barça dunyağa bardı sözləri alarnınq da uçlarına dunyanınq gələciləri alarnınq** (Rom. 10: 18).

Lakin soruşuram: məgər onlar eşitmədilər? Əlbəttə ki, eşitdilər:
«Avazları bütün dünyaya yayıldı,
Sözləri yerin ucqarlarına çatdı».

Yoxtur sözlər da yoxtur gələcilər, xaysılarınınq ki işitilməgəy avazları alarnınq. Barça yerdə çıxtı avazı alarnnq, çax xırığına dunyanınqdır gələciləri alarnınq // Dügül sözlər da dügül gələcilər, xaysınınq ki işitilməgəy avazı alarnınq. Barça dunyağa çıxtı sözü anınq, dunyanınq üçünə dirədir gələciləri anınq (Məz. 18/19: 4-5).

Amma avazları bütün dünyaya yayılır,
Sözləri yerin ucqarlarına çatır.
Allah günəş üçün göylərdə çadır qurur,
Günəş gərdəyindən bəy kimi çıxır,
Qaçışa çıxan bir igid kimi şad olur.

Axtırğay yürəkim menim gələcilərinqni (buyruxunqnu) seninq yaxşı da aytıyım işimni menim xanğa // Axtırsın yürəkimiz bizim söz yaşı da tillərimiz bizim aytsınlar işlərin köktəgi xannınq (Məz. 44/45: 2).

Qəlbim yaxşı sözlərlə çağlayır,
Qoy şeirlərimi padşahıma söyləyim,
Dilim mahir bir xəttatın qələminə oxşayır.

Özgə gələcələri arasına anı işittim ki, aytıy edi: "Kiçkiy manqa aytıyır ki". Onun bütün söz-söhbətləri içərisindən onun belə dediyini eşitdim: "Kiçiy mənə demişdir ki". **Bir söz gələci bolmağay.** Heç bir söz-söhbət olmamalıdır.

gələci et ~ fel. – söhbət etmək: **Kelip Oluxna Ohan xatunu; alnına turup, gələci etiyir edim Ohan xatunu bilə.** Ohanın arvadı Oluxna gəldi, mən Ohanın arvadı ilə qarşı-qarşıya durub söhbət etdim.

gələcili Bax: **tilçi**

gələcisiz sif. – sözsüz-söhbətsiz

gələg (-bilə, -dən) // **gələk** (-tən, -lər, -lərni) ism. – kələk: **Aldı gələg bilə da kləməs xaytarmağa.** Kələk ilə alıb, indi qaytarmaq istəmir. **Aytıp edim gələgdən (gələktən).** Kələk işlədərək dedim.

gərdan (-ına, -ın) ism.(< azərb.< frs.) – gərdən, boyun: **Biy tocrudır da yançar gərdanın yazıxlılarnınq (Biy artardır da uvatır erinçakin yazıxlınınq gərdanına) // Eyəmiz könüdür da uşatır erinçəkni yazıxlılardan** (Məz. 128/129: 4). Rəbb isə adildir, pislərin boyunlarının buxovlarını qırdı.

gərvən Bax: **kərvən**

gəzi ism. və sif. – ipək paça növü: **Gəzi çarşov.** Gəzi çarşaf. **Gəzi çibinlik.** Gəzi pərdə. **Gəzi kölmək.** Gəzi köynək.

geç ~ fel. (azərb.) – keçmək, köçmək: **Rəhmətli Filip xardaşım yamrucaqtan zabun olduqtan sonqra gördü ki, Tenqrininq emiri geldi geçmə bu dünyadan.** Rəhmətlik qardaşım Filip birtərəfli iflic ilə xəstələndikdən sonra Tanrı buyuruğunun üzərinə çökdüyünü və bu dünyadan köçmək vaxtınn gəldiyini gördü. Bax: **keç** ~

gel ~ Bax: **kel** ~

Gelesdianos x. ism. (yun.) – I Tselestin 422-432 – ci illər arasında Roma papası olmuş şəxs: **Parsum Asori sordu Gelesdianos papadan Rimanınq: "Ne yöpsünürsen açı ötmək bilə da suv xatıştırğan çağır bilə tumnı?" Da ol ayttı: "Egər kimesə andan tum alsa da mardiros bolsa, Nesdornunq xarğışın xoyarmen üsnə anınq da tağumğa arzani etmən anı".** Aşşurlu (assuriyalı) Brsun Poma papası Tselestindən soruşdu: "Sən acıdılmış çörək və su ilə qarışdırılmış çaxırla keçirilən ibadəti necə qəbul edirsən?". O (papa) dedi: "Əgər hər kəs ki bu ibadəti edər və əzabkeş olar, onun üzərinə Nestorun lənətini göndərər və onun basdırılmasına icazə vermərəm.

Gelibolu x. ism. – Kiçik Asiyada şəhər

genə Bax: **yənə**

genç Bax: **inək**

Geraqos Bax: **Girağos**

gerçektən (azərb.) - gerçəkdən

gergerdan Bax: **kərgədən**

Gesaria // Gesariya // Gesariu . x. ism. (lat.) – Qeysəriyyə, ürkiyədəki Kayseri şəhəri: **Gesaria axpaşı.** Qeysəriyyə diyakonu.

Gesariu Bax: **Gesaria**

geskeçə ism. – 1. gecəyarı; 2. şimal, quzey: **Marğos avedaraniç geskeçəninq ündəlir.** "İncil" katibi Mark şimallı adlandırılr.

geskün ism. – cənub, güney: **Luğas "ölüdən turmax" ündəlir, geskünnünq ülüşü.** "İncil" katibi Lukanı "ÖlüləR aləmindən dirilən" adlandırırlar və onun bölgəsi cənubdur.

Get (-lərninq) Bax: **Getar** (-nınq)

Getar (-nnq) // **Getaru** (-dır) x. ism. – Kidar. Bibliyaya görə Həzrət İbrahimin (ə) böyük oğlu İsmayılın oğlu və ondan törəyən xalqın adı. Şərqdə (Albaniyada // Arranda) qara çadırda yaşadığı söylənilir. Musa Kağankatlı özünün "Alban ölkəsinin tarixi" kitabında albanları və "Şimal xalqlarını" (hunları və xəzərləri) kidarlardan hesab edir: B**öləkləri da avluları Getlərninq** (Musa Kağankatlının "Alban tarixi"ndən ?) Kidarın (Kedar övladlarının) ərazi və sahələri. **Babamiznınq atı Getarudır // Babamizninq atı boluptır Getaru. Da Ismayeldən Türk da Tatar, xaysı ki çıxıptır Sbpahan kermənindən.** Ulu babamızın adı Kidar idi. Və Türk və Tatar da İsmayıldandır, ki İsfahan şəhərindən çıxıblar.

Getaru Bax: **Getar**

Getron I x. ism. – Kedron. Fələstində çay: **Çıxti Erusalem şəğərindən aşagerdləri bilə ari yanğa suvnunq Getronnunq.** Şagirdləri ilə birlikdə Yerusəlimdən (Qüdsdən) Kedron çayının araxsına doğru yola çıxdılar.

Getron II x.ism. – şəxs adı: **Ol şəhərdə bir dövlətli adam bar edi, atı Getron.** O şəhərdə Kedron adlı dövltli bir adam var idi.

Gərgər Bax: **Ğarğar**

gibik Bax: **kibik**

gibroslu x. ism. – kiprli (qıprıslı), Kipr (Qıprıs) adasının sakini.

giçi Bax: **kiçi, kiçirək**

gile (-gə, -ni, -lərini) // **giley** (-ininq, -inə, -in, -ini, -indən) // **gili** ism. (azrb.) – giley, şikayət, giley-güzar: **Giley etərmen.** Giley-güzar edirəm. **Gileyin işittim.** Şikayətini eşitdim.

Giligiya (-nınq) x. ism. - Aralıq dənizi sahilində mövcud olmuş və indiki Suriya və Türkiyə ərazilərinin bir qismini əhatə ermiş qədim ölkə və dövlət. Əhalisi əsasən aramilərdən ibarət olan bu ölkə Pamfila ilə Kappadokiya arasında yerləşirdi.

Girağos (-nunq, -qa) // **Kirağos** // **Geraqos** x. ism. (yun.) – Albaniyada yayğın olan kişi adlarından biri. Bu adı XIII əsrin məşhur alban tarixçisi və ilahiyyatçısı Kirakos Gəncəli də daşımşdır ki, müasirləri arasında daha çox vardapet Girğos (Bax: **vardapet)** adı ilə məşhur idi: **Girağos vartabedninq tüzgəni "Ögüt Girağos vartbedninq ki ne türlü kerək xosdovanel bolma yazıxlardan".** Vardapet Kirakosun əsəri "Günahlardan necə tövbə etmək lazım oıduğu barədə Kirakos vardapetin öyüdü." **Yaqub Girağos oğlu.** Yaqub Kirakos oğlu.

Gison (-nunq) x. ism. – Gişon. Fələstində çay. Aralq dənizinə tökülür: **Et alarnı, neçik Matiamnı, neçik Sisaranı, neçik Apinni axınlarına (axınına) Gisonnunq (**Məz. 82/83: 10).

Başlarına gətir Midyanlılara etdiklərini,

Qişon vadisində Sisranın, Yavinin başına gətirdiklərini

Giurel // Givrel x. ism. (yun.) – Kiril. Xristian müqəddəslərindən biri: **Heline xaniça Jutanı axpaş alğışlattı da atın Giurel xoştu.** Xanbanu Helena Yəhudanı diyakon təyin etdi və ona Kiril ləqəbi verdi. **Zamanında Giurel hayrabedninq Yerusalem şəhərininq.** Yerusəlim (Qüds) şəhərinin patriarxı Kirilin zamanında.

gizlən ~ (-gən) fel. (azərb.) – gizlənmək: **Yaşınğan, ya örtülgən, ya gizləngən.** Yaşmalanmış, ya örtünmüş, ya da gizlənmiş.

gırçılda ~ (-maxı) fel. – xırçıldamaq

gırçıldat ~ (maxı) // **ğırcıldat** ~ (-ıyır) fel. - xırçıldatmaq

glabdon ism. (< azərb. < frs.) – gülabdan

gorintoslu ism. – korinfli

Goş x. ism. – Böyük alban (Azərbaycan) mütəfəkkiri Mxitar Qoşun ləqəbi: **Vardapet Mixitar Goş.** Vardapet Mxitar Qoş. Bax: **vardapet** və **Mixitar**

goys // qoys sif. (aram) – bakirə Bax: **gusanc**

goyslux // qoyslux ism. – bakirəlik

Gögçə I Bax: **Gokçə**

Gögçə II x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından: **Gögçə der Abraham oğlu.** Keşiş İbrahimin oğlu Gögçə.

Gokçə x. ism. - Göyçə. Albaniyada (Azərbaycanda) göl adı: **Gokçə göltə.** Göyçə gölündə.

göl ism. – göl: **Biy Isus Kristos, çövrəxi tatlılıxnınq, yarlığan üstümüzgə, gölü sövünçlüknünq, saxla bizni yazıxtan yürəkləngəninqdə seninq da yerləştir bizni fərahlikinə menqilik tirlikninq.** Ya rəbbimiz İsa Məsih, ey xeyirxahlıq qaynağı, bizə rəhm et, öz dəniz (göl) qədər böyük sevincimiz və qəzəbimiz zamanı bizi günahlardan qoru və bizi əbədi həyata qovuşdur. **Gokçə göltə.** Göyçə gölündə.

gölgə Bax: **kölgə // köləgə**

göllü sif. – göllü: **Etti anabadnı göllü suvlar yığını bilə (**Məz. 106/107: 35). Səhralıqları bol sulu göllü yerə çevirdi.

göndür ~ fel. (azərb.) – göndərmək: **Sələmlar ve dovalar hezretinqizgə göndüriyerbiz.** Biz həzrətlərinizə salam və dualar göndəririk.

gör ~ Bax: **kör** ~

görgüz ~ Bax: **körgüz** ~

görklü Bax: **körklü**

gövdə (-m, -sın, -nqizni, -lər, -lərni, -lərim, -lərimiz, -lərinqizni, -ləri, -ləridir, -lərindən) ism. (azərb.) – gövdə, üzv: **Egər ki ağrısa bir xaysı gövdə, ağrırlar barça gövdələr birgəsinə da egər sövünsə bir gövdə, sövünürlər barça gövdələr birgəsinə (**1 Kor. 12: 26). Buna görə əgər bir üzv əzab çəkirsə, başqaları da onunla birgə əzab çəkir. Üzvlərdən biri şərəfə çatırsa, başqaları da onunla birgə sevinir.

gövdələn ~ fel. – gövdələnmək, gövdə əldə etmək, bədən qazanmaq: **Gövdələniyir, ya bedənləniyir.** Gövdə əldə edir və ya bədən qazanır.

gövdəli sif. – gövdəli, vücudlu, iri bədənli, hündür boylu: **Gövdəli, bek küçlü.** Gövdəli və çox güclü.

gramatiqa ism. (lat.) – qrammatika: **Gramatiqa ya xırmax, egrini (egrisini) toğrutma, yanqlışnı (yanqlışını) çıxarma, ya körksizni körklu etməx ki, atni, söznü da əvəzni (atnı da söznü da sağışnı) neməgə oxştma** (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"ndan). Qrammatika və ya hallanma əyrini düzəltmək, səhvi aradan qaldırmaq, gözəl olmayanı gözəl etməkdir ki, adı, sözü və əvəzini nəyəsə oxşada biləsən.

gurk (-nınq, -qa, -una, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -larınğa, -larımız, -larınqız, -larınqzğa, -ları, -larına, -larında, -larından) ism. (?) – büt, səcdəgah: **Zera düğüldürlər gurkları alarnınq, neçik Tenqrimiz bizim, yoxsa duşmanlarımız bizim yaman sağışlılar (**Qan. 32: 31). Çünki onların bütləri bizim Tanrımz kimi deyil, amma düşmənlərimiz çox bədfikirlidirlər. **Xayttılar, öçəştirdilər anı gurklarında kendilərininq da yonğan pudları bilə kendilərininq paxıllq (paxıl) saldılar anqar // Xaytıp öçəştirdilər anı gurkları bilə kensilərininq da balçıxtan etkənləri bilə kensilərininq paxıllıq saldılar anqar (**Məz. 77/78: 58).

Onu səcdəgahları ilə qəzəbləndirdilər,

Onu yonma bütləri ilə qısqandırdılar.

Ya ne oxşaşliki bar dacarınınq Tenqrininq gurk övləri bilə? (II Kor. 6: 16). Allahın məbədi ilə bütlərin sazişi ola bilərmi? (Allahn məbədi ilə bütxana arasında nə oxşarlıq var?)

curkçı (-ğa, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -larda, -lardan, -ları) // **curkçi** ism. – bütpərəst: **Zera düğül ki nemə uyat sağınırmen Avedarannı, zera xuvatı Tenqrininqdir xutxarılmaxına barça inanğanlarnınq, əvəl cuvutqa da sonqra gurkçığa (**Rom. 1: 16). Mən Müjdədən (İncildən) utanmıram, çünki o, iman edən hər kəsin – əvvəlcə yəhudinin, sonra da bütpərəstin xilası üçün Tanrının qüdrətidir.

gurkçılıx (-qa) ism. – bütpərəstlik

gusanc (-lar, -lər, -larnınq, -larğa, -lərgə, ~larnı, -lardan, -larınq) // **gusanq** sif. – bakirə: **Bu vanqnınq ululuxu edi Kayiana atlı, xaysı edi mayr gusanc.** Bu vəngin (monastrın) qüruru bakirələr anası sayılan Qayiana (Qayane) idi.

guz // quz ism. – qoz, qozbel, qoz boyda şiş: **Saldı, neçik devə guzlarnı da ağırlıxın kensininq, ol faydasın da xocalıxn kensininq.** Öz bürclərindən və yükündən qurtulan dəvə kimi o da öz fayda və var-dövlətindən əl çəkdi. **Bir yara**

başına da başnınq birsi yanına guz. Başında bir yara və başın o biri tərəfində qoz boyda şiş var.

gübə (-si) ism. – zireh. Döyüşçünü düşmən zərbələrindən qorumaq üçün paltarın üstündən geyilən metal işləməli xüsusi qoruyucu geyim.

gügürçi // gügürçin Bax: **kügürçi**

gügürt Bax: **kügürt**

gükürçin Bax: **kügürçi**

gül ism. (< azərb. < frs.) – gül, qızılgül: **Neçik çiçək gülnünq kününə əvəlbağarnınq.** İlk bahar gününün qızılgül çiçəyi kimi.

gülaf (-nınq, -nı) // **külaf** ism. (< azərb. < frs.) – gülab, gül suyu, qızılgül: **Gülafnınq butaxı.** Qızılgül kolunun budağı. **Baxça gülafnınq.** Qızılgül bağçası. **Anq da unutma axqanın gülaf çireyli xaninqnı da asqanın tenqrilik baınqnınq (aşaxlatqanın başınqnı) xaç üstünə.** Gülab kimi gözəl və al qanınn necə axtığnı və Öz tanrılıq başını xaç üstündə necə salladığını (aşağı əydiyini) xatırla və unutma.

Gülaf (-nınq, -ni, -nı) x. ism. – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri

gülaflik ism. – güllük, qızılgül bağçası

Gülka // Gulka x. ism. – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri

güman Bax: **küman**

gümrük // gümmrük ism. (azərb.) – gömrük

gümüş Bax: **kümüş**

gün ism. (azərb.) – gün: **Bu gündür (kündür), xaysı ki etti Biy; kelinqiz, süvüniyix da fərah bolıyıx bunqar!** (Məz. 117/118: 24). Bu günü Tanrı yaratdı, gəlin bütün bunlara sevinək və fərəhlənək. Bax: **kün**

günah (-ından) // **günağ** ism. (< azərb. < frs.) – günah: **Köp türlü can u ten günahından (yazıxından).** Çox sayda mənəvi və cismani günah üzündən. **Bir suçum, gunağım yox.** Mənim heç bir suçum və günahım yoxdur. Bax: **yazx**

günahkar (-men) ism. (< azərb. < frs.) – günahkar Bax: **yazıxlı**

günahsız Bax: **suçsuz-günahsız**

günəş (-tir, -ninq, -ninqdir, -kə, -ni, -tə, -tən, -i, -ininq, -inə, -indən, -imiz) ism. – günəş: **Günəş**, **ermeniçə Aramazt (günəş, xaysı ki ermenilər ündiy edilər), Zruan acəmlər ündiyirlər.** Günəş – ermənсə (arami dilində) "aramazt", əcəmilərsə "zruan" deyirlər. **Günəşninq çövrəsinə bolğan xızıl.** Günəşin ətrafın bürüyən qırmızı rəng. **Günəş xonğınça.** Günəş qonana (batana) qədər.**Günəş yarıx bilə terən, ya yarıx közü.** Günəşin aydın işğı ilə və ya işıq mənbəyi.

günəşli sif. – günəşli

güzgü Bax: **küzgü**

Ğ

ğaburğa Bax: **xaburğa**

ğadir Bax: **hadir**

ğadirlə ~ Bax: **hadirlə ~**

ğax Bax: **hax**

ğali Bax: **hali**

Ğamar Bax: **Ay**

Ğambar x. ism. – Qəmbər, albanlar arsında yayğın şəxs adlarından biri: **Ğambar ötəyağalı.** O biri sahilli Qəmbər.

ğandil // **ğandıl** Bax: **handel** // **handil**

ğarğar // qarqar // xarxar // gərgər ism. – qarqar. Qafqaz Albaniyasının və Azərbaycanın ən əski türk-qıpçaq tayfalarından biri. Tarixi mənbələr alban əlifbasının məhz bu tayfanın dilinin səsləri əsasında yaradıldığını söyləməkdədir. Dövrümüzədək alban türkcəsində yetişmiş bütün mətnlərin dili qıpçaq dilinin qarqar şivəsindədir.

Qeyd: Barsam Qarqarlının (Gərgərlinin) adı 1788 saylı Vyana əlyazmasında (155 r) çəkilir.

Ğarğar // Qarqar // Xarxar // Gərgər x. ism. – Qafqaz Albaniyası və Azərbaycan ərazisində qarqarların adı ilə bağlı olan çoxsaylı şəhər və kənd adları: **Asvadur Barsam-Varsun oğlu Ğarğarlı. Asvadur Barsam-Varsun oğlu Qarqarlı (Gərgərli).**

Ğarğarçay Bax: **Qarqarçay**

ğarib Bax: **xarib**

ğariblix Bax: **xariblix**

Qaribşa x. ism. . – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri: **Ğaribşa Hacı oğlu**

ğazğan ~ Bax: **xazğan ~**

ğəkiət Bax: **hakiyət**

ğər Bax: **hər**

ğırığ Bax: **xırığ**

ğız: **yengə-ğızlar** Bax: **xız, yengə-xızlar**

Ğrım Bax: **Xırım**

ğu Bax: **xoy, xoyın, xoyun** II

ğumrı Bax: **xumrı**

ğuzur Bax: **huzur**

H

habaş Bax: **abaş**

habat (-ğa) ism. (< azərb. < ər.) - qəbahət bax: **suç**

hadağa (-da) ism. (< azərb. < ər.) – dəqiqə: **Da ol hadağada, ki Bandalevon bu sağışnı etiyir edi, keltirdilər anqar bir soxurnı, xolundan tutup.** Həmin dəqiqədə ki Pantalemon bu barədə düşünürdü, onun yanına bir şikəsti (koru) qolundan tutaraq gətirdilər.

hadir (-men, -dir, -biz, -dirlər, -ni, -də, -ləri) // **hadır** ism. (< azərb. < ər.) – hazır: **Xumaş hadirdə sayılğan.** Qumaş hazır sayıla bilər. **Hadir bolgin.** Hazır ol. **Xolarmen, yarlığovuçı da yaxşı etüçi Biy ki, saxtlıxta da aruvluxta hadir**

bolğaymen. Xahiş edirəm, ya rəhmli və mərhəmətli Rəbb, qoy həmişə təmizlikdə və düzlükdə hazır olum.

hadirlə ~ (-mə, -məgə, -gin, -nqiz, -mənqiz, -dim, -dinq, -di, -dilər, -pmen, -ptir, -rmən, -rsen, -r, -rsiz., -məs, -r edinq, -gəymen, -gəysen, -gəy, -gəylər, -sərsen, -sər, -gən, -gəndir, -məxi, -p, -miyin) , **ğadirlə** ~ (-nqiz) // **xadirlə** ~ (xadirliyirlər) fel. – hazırlamaq

hadirlən ~ (-mə, -sin, -iyix, -dim, -di, -dix, -dik, -dilər, -ipmen, -ipsen, -iptir, -ip edi esə, -ip edilər esə, -ir, -məssiz, -iy edilər, -iyirsen, -iyirlər, -miyirmen, -gəy, -sə, -gən, -gənlərgə, -məx, -ip, -gingə**)** fel. – hazırlanmaq: **Hadirləngən temyan körklü isli** (Çıx. 30: 31). Məsh yağı hazırlanıb.

hadirlik (-ninq, -imni, -i, -inə, -in) ism. – hazırlıq: **Da hali men tapunıyım sanqa hadirliki bilə salmoslarnınq** // **Xaytıp men da tapungaymen sanqa hadirlikinə salmosnunq, könü Tenqri (**Məz. 70/71: 22). Və indi Sənə tam hazırlqla və məzmur oxuyaraq tapnıram (ey ədalətli Tanrı).

hadır Bax: **hadir**

hafta (-dır, -nınq, -ğa, -nı, -da, -dadır, -dan, -sı, -sına) // **havta** (-nı, -da, -sına) ism. (< azərb. < frs.) – həftə: **Hafta oruçunda.** Həftə orucunda.**Ulu hafta.** Böyük Pasxa bayramı həftəsi. **Əvəlgi künnü yixkün haftagi.** Bazar günü – həftənin ilk günü.

haftalıx sif. – həftəlik: **Xarclıx haftalıx kləməymen.** Həftəlik xərçliyimi tələb etməyəcəyəm.

Hağan x. ism. – Xaqan, albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri: **Tanışıyım xatunum bilə, şahat bolğaymen hağanğa keltirməgə öv üçün.** Mən arvadımla birlikdə ərz edirəm ki, evlə bağl sənədlri xaqana təqdim edəcəyəm.

hağın Bax: **hax**

hairabed Bax: **hayrabed**

hakiət Bax: **hakiyət**

hakiətlə ~ Bax: **hakiyətlə** ~

hakim (-men, -dir, -ninq, -gə, -ni, -də, -i, -idir, -ininq, -in, -imiz, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərdən) // **yakim** ism. (< azərb. < ər.) – həkim: **Bar edi bir cuhut Gesariyada atlı Jovsep, ulu hakim (yakim).** Qeysəriyyədə yovsep adında böyük bir yəhudi həkim vardı.

hakimçilik Bax: **hakimlik**

hakimlik ism. – həkilmlik, çarə, dərman: **Hakimçilikinq seninq kerəkməs manqa.** Sənin həkimliyin mənə gərək deyil. **Yaman hakimliki bilə movamnı buzdu.** Səriştəsiz həkimliyi ilə nitqimi pozdu (qüsurlu etdi). **Xoy hakimlik yaralanğan da yirinləngən canıma.** Yaralanmış və irin bağlamış canıma çarə et. **Xoca oğlu yılan yedi – ayttılar ki hakimliktir anqar; yarlınınq yedi esə – ayttılar, açlıxtan yedi** (Alban atalar sözü). Varlının oğlu ilan yedi, dedilər ki, dərmandır (həkim məsləhətidir), kasbın oğlu yedi isə, dedilər ki, acından yeyib.

hakiyət // hakiət // çakiət // həkiyət (-ni, -lər) ism. (< azərb. < ər.) – hekayət: **Hakiyət alıp etiyirmen.** Alıb hekayət edirəm.

hakiyətla ~ // **hakiətlə** ~ fel. – hekayətləmək, nəql etmək, söyləmək, dastan söyləmək

hax // ğax ism. (< azərb. < ər.) – haqq: **Sattı çağır da haxın da tamam aldı.** Çaxır satdı, haqqını da tam aldı. **Arzanisiz canımnı menim Biy Tenqrininq xoluna beriyirmen da arzanisiz tenimni – hax yerimə menim kömülməxkə.** Öz ləyaqətsiz canımı Rəbbimizin-Tanrının əlinə verirəm, ləyaqətsiz bədənimi isə haqq yerimə-qəbir evinə.

haxlaş ~ (-tım, -maslar, -qay) fel. – haqlaşmaq, halallaşmaq, bir-birinin haqqını ödəmək və ya halal etmək: **Hesebləşip haxlaştım.** Hesablaşıb haqlaşdım (halallaşdım).

hal (-də, -dəsen, -inə) ism. (< azərb. < ər.) – hal, əhval, vəziyyət: **Ne xadar ziyan da hal keldi menim başıma, bu Kirkordan keldi manqa.** Başıma nə qədər ziyan və (xoşagəlməz) hal gəldisə, Kirkordan gəldi. **Halinq nedir?** Halın necədir? **Kim ki xasta bolsa ölüm halinə, ne türlü bolur xosdovanel bolma da tum alma?** Kim ki ölümcül xəstədir (ölüm halındadır), o nə cür tövbə və ibadət etməlidir?

halalaş ~ Bax: **halallaş** ~

halbata Bax: **həlbəttə**

Halcuxna x. ism. – albanlar arasında yayğın qadın adlarından biri: **Halcuxna Holub xatunu.** Halcuxna Holubun arvadı. **Halcuxna Tuman xızı.** Halcuxna Tuman qızı.

hali (-gə, -dən) // **ğali** zrf. (ər.) – hal-hazırda, hazırda, indi, hələ: **Hali, ya haliğaç, budur, budur Tenqri, Tenqrisi eyəmninq menim Elianınq** (IV Psd. 2: 10). İndi, indi, budur Tanrı, Tanrsı ağam İlyanın. **Ayttı Zadiq ki, borçlumen. Oşta, hali bardır aumaşım.** Zadiq dedi ki, borcluyam və (borcumu ödəmək üçün) hələ də qumaşım var. **Tenqrim menim, övrəttinq meni igitlikimdən (oğlanlıxımdan) menim da hali da aytıyım (ayttım) toğruluxunqnu seninq (da xaytıp aytqaymen artarlıxınqnı seninq (**Məz. 70/71: 17).

Ey Tanrm, gəncliyimdən bəri mənə təlim vermisən,
Sənin xariqələrini indiyədək elan edirəm.

Bolsun atı Eyəmizninq alğışlı halidən menqilikkə dirə (Məz. 112/113: 2).

İndidən sonsuzadək
Rəbbin isminə alqış olsun!

Heçtir sizgə turma ertərək, hali turunquz, negə dinqrə ki, yuxlamıyırsız, xaysılarınqız ki, yiyirsiz ötmək ağrıxlı, zamanına, neçik berilgəy yuxu sövüklülərinə kendininq (Məz. 126/127: 2).

İndi erkən qalxıb gec yatmağınız,
Azuqə üçün özünüzü çox yormağınız faydasızdır.
Rəbb sevdiklərinə yuxuda olanda belə, verər.

Hali tursunlar, boluşsunlar da bolsunlar sizgə arxa (Qan. 32: 38). Qoy indi sizə kömək etmək üçün dursunlar, **Bir yıl birgəmə turdu da meni xızlıxımdan xoydu da halikkə manqa nemə berməgə kləməstir** (Albanların məhkəmə sənədlərindən). O mənimlə bir il yaşadı və bakirəliyimdən məhrum etdi, hələ də əvəzində bir şey vermək istəmir.

halidagi sif. – hal-hazırki, hazırki, indiki

halidaş sif. – çağdaş, müasir

haliğaç // haliğac zrf. - bu an, bu dəqiqə, bu saat: **Hali, ya haliğaç, budur, budur Tenqri, Tenqrisi eyəmninq menim Elianınq** (IV Psd. 2: 10). İndi, indi, budur Tanrı, Tanrsı ağam İlyanın.

haliğənçə zrf. – bu ana qədər, bu dəqiqəyədək

haligi (-də, -dən, -lər) // **haliki** Bax: **halidagi**

halikə // halikkə Bax: **haliğaç // haliğac**

halx ism. (< azərb. < ər.) – xalq

hamaşa Bax: **həməşə**

hanız Bax: **hanuz**

hanus Bax: **hanuz**

hanuz // hanus // hanız // hanqız // hamquz zrf. – hənuz, hələ: **Egər ötməkni hanuz bolsa bermə ol bizgə (**Məz. 77/78: 20). O, hələ də çörək verə bilərsə, bizə verməsin. **Hanuz kelingə yuvux barmınça.** Nə qədər ki, hələ gəlinə yaxın durmayıb.

hanqız Bax: **hanuz**

hanquz Bax: **hanuz**

harlan ~ (ğaylar, -mağaylar, -ğanımnı, -maxnı, -maxından) // **harlan** ~ (-mağaylar) fel. (ər.) – utanmaq: **Harlanmağaylar (uyalmağaylar) menim üçün, kimlər izdərlər seni, Tenqrisi Israyelninq (xolarlar Tenqrini Israyelninq)** (Məz. 68/ 69: 7).

Mənə görə qoy utanmasınlar,
Ey İsrailin Tanrısı, Səni axtaranlar.

harlilik ism. – utancaqlıq, xəcalət

harlıx Bax: **barlıx**

harman (-da, -ları, -larına, -larından) // **xarman** (-ları, -larından) ism. (< azərb. < frs.) – xırman: **Çıxarır bulutlarnı xırığından (uçundan) yerninq, yaşnamaxın kensininq** (**yaşnatmaxın kendininq) yağmur etti da çıxarır yelni harmanlarından** (x**armanlarından) kensininq (kendininq)** (Məz. 134/135: 7).

Yerin ucqarlarından buludları qaldırar,
Şimşəkləri çaxdırar, yağış yağdırar,
Külәkləri öz xırmanından çıxarar.

harsız (-dırlar, -lar, -larğa, -lardan) sif. (< azərb. < ər.) – arsız, həyasız, abırsız: **Ayttı fəhamsız yürəkində kendininq (Ayttı harsız yürəkinə kensininq ki, yoxtur Tenqri (**Məz. 13/14: 1). Arsız ürəyində dedi ki, Tanrı yoxdur. **Harsız xatunlar.** Abır-həyasız qadınlar.

harsızlıx (-tan, -ımnınq, -ıma, -ımnı, -ınq, -ına, -ları, -larına) // **harsuzlux** (-umnunq) ism. – abırsızlıq, həyasızlıq, arsızlıq: **Kimninq yüzününq uyatı bar, ol tatlıdır, zera ki barça nemə harsızlıxtan toğar.** Kiminki üzündə abır-həya var, o xoşagəlimlidir, çünki bütün pisliklər abırsızlıqdan doğar.

hasil (-dirlər, -gə, -i, -in, -ləri, -lərindən) ism. **(<** azərb. < ər.) - hasil, nəticə: **San edi manqa ki, erigiy edim da axın keçkiy edim, neçik ölü toğqan oğlan, xaysı ki hanuz tügəl hasil bolmas anasınınq xarnında, ne ki bununki xorxulu avaznı işitkəy edim tatlı gələcili xutxaruçımnınq ağzından!** Mənim üçün şərəf olardı ki, anasının qarnında hələ tam hasil olmamış körpə kimi əriyim və axım, nəinki şirindilli Xilaskarımızın ağzından çıxan qorxulu avazı eşidim. **Xalğan altun**

törə xaldırdı Butax yanına ki, bolğan xatına oğlanları Incbeyninq, neçik Kirkor, alay Edilbey hasil bolgınça. Məhkəmə himayəsindəki uşaqlar – İncbəy, Kirkor və Edilbey həddi-büluğa çatana qədər yerdə qalan qızılların Budaxda qalmasına qərar verdi. **Aprahamnınq oğlu boluptır Sahağ ki, ermeni cınsı mundan boluptır hasil... anınq Sahağ oğlundan arttı ermeni.** İbrahimin oğlu vardı İshaq ki, arami xalqı bundan hasil olub. Aramilər onun oğlu İshaqdan törəyib. **Yağop nahabedninq cınsından boldu cuhutlux, Esavnınq inisindən, mundan hasil ilgəri keliptir bu dayfa, xaysı ki "Eski Törə" ündəlir.** Yəhudilər Yaqubun soyundan hasil olublar, onun kiçik oğlu İsavdan "Əhdi-Ətiq" xalqı kimi tanınan bu xalq artıb-törəyib.**Tezindən kettilər bütün salanınq eli surp Jağopnunq artından da xaytardılar kensin ki, suvnu hasilgə keltirgəy. Da ol Tenqrininq xuvatı bilə xuruğan suvnu yənəçi hasilgə keltirdi.** Bütün kənd əhli yubanmadan Yaqubun ardınca getdilər və onu geri qaytardılar ki, o suyu yenidən hasil etsin və o da Tanrının qüdrəti ilə qurumuş çayı yenidən bolsulu etdi. **Yarlığa, Biyim, can u ten sartın atalarımızğa bizim, xaysıları ki üstümüzgə bizim emgənip, hasilgə keltiriptirlər bizni, ber kendilərinə keçövsüz tölövnü.** Bizim həm vücudən, həm də ruhən atamız olanlara, üzərimizdə əmək sərf edrək bizi böyüdənlərə rəhm et, Ya Rəbb, və onlara əbədi hüzur bəxş et.

hasillik (-i) ism. – hasilat, nəticə, məhsul: **Keltirip (Eltip) çıxardı (çıxardılar) alarnı xuvatina yerninq da yedirdi alarnı hasili (hasilliki) bilə tarlovlarnınq (yemişi bilə tüzlərninq)** (Qan. 32: 13).

Onu yer üzünün yüksəkliklərinə çıxartdı,
Zəminin məhsulundan yedirtdi.

hasrət (-men, -sen, -tir, -tirlər, -indən, -lərni) ism (< azərb. < ər.) – həsrət: **Neçik hasrəttir birmunquzlu çövrəx suvlarına, ol türlü hasrəttir canım menim sanqa, Tenqri** (Məz. 41/42: 2).

Maral (Kərgədan) axar sulara həsrət qalan kimi,
Ey Allah, könlüm Sənin həsrətini çəkir!

hava I (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dan, -sı, -lar) ism. (< azərb. < ər.) – hava, iqlim:

-Xaysılardırlar egriyürügənlər ekiayaxlılar?

-Uçanlardırlar ki, dırlar inçkətirnaxlılar da ititırnaxlılar, tırmavuçıayaxlılar da sıxyumlular da havada yürügənlər; da dır padşah alarnınq xaraxuş; da ayrılırlar toğruburunlarğa da toğrutırnaxlılarğa da egriburunlarğa da egritırnaxlılarğa.

-Əyri gəzən ikiayaqlılar hansılardırlar?

-Bunlar uçanlardır ki, incədırnaqlı və itidırnaqlılara bölünürlər, çəngəlayaqlı və sıx tüklüdürlər və havada süzürlər. Onların şahı qaraquşdur. Onlar düzdimdikli və düzdırnaqllara, eləcə də əyridimdiklilərə və əyridırnaqlılara bölünürlər.

hava II Bax: **havəs**

havəs (-si, -in, -ləri) // **havəz** (-ni) ism. – həvəs: **Umsanmanqız egirlikkə, xapmaxqa** (**sapmaxqa) suxlanmanqız; da ululux ki, ne bilə kelgəy, havəs etməsin yürəkinqiz sizninq // Umsanmanqız egirlikninq damahlıkına, suxlanmanqız; ululux ki, xaydan kelgəy, tarıxmasın yürəkinqiz sizninq (**Məz. 61/62: 11).

Heç zaman zorakılığınıza güvənməyin,

Talan malına boş yerə həvəs salmayın,
Var-dövlətiniz artsa da, ona arxalanmayın

havəsli sif. – həvəsli:

havəz Bax: **havəs**

havılda ~ Bax: **havulda ~**

havta Bax: **hafta**

havulda ~ fel. – hürmək (hav-hav etmək)

hay ism. – hay (erməni): **Ya ne xılındı atamız bizim burungi Hayğn, xaysı ki biz anınq atı bilə hay ündəldix?** (Hay dilindən alban dilinə tərcümə edilmiş müəllifi bilinməyən bir kitabdan) Ulu babamız Hayk nə etdi ki, indi biz onun adı ilə "hay" adlanırıq?

Qeyd: Qafqazşünas alim İ. Şopen haqlı olaraq bildirir ki, ermənilər (haylar) öz dillərində özlərini düzgün olaraq "hay", vətənlərini də "Hayastan" adlandırırlar. Ancaq, "ermənişünasların" onlara verdikləri "erməni" və "Ermənistan" adlarından çox məharətlə istifadə edirlər: "Hazırda erməni mənbələri kimi tanınan mənbələr isə haylara deyil, məhz ermənilərə məxsusdur. Erməni dili ilə bu mənbələri ayıran ciddi fərqlər də buna sübutdur... Qədim erməni dili kilsə dili, yəni mədəni dil olub. Kilsə xadimi Nerses bu dil haqqında yazmışdır: "Köhnə erməni dilinin quruluşu, konstruksiyası əksəriyyət etibarilə tatar dilinə uyuşur. Köhnə erməni dilinin halları var, yeni erməni dilində sözlər arasında ədatlar qoyulur".

Hayasdan Bax: **Hayastan**

Hayastan (-da) x. ism. – Hayastan - haylar ölkəsi. Kiçik Armeniyanın erməni-hay və alban mənbələrindəki adı. Ərəb müəlliflərinin verdiyi məlumatlara əsasən, tarixən Van gölünün şimalında mövcud olmuş və şimal sərhəddi Kür çayının mənsəbinə (Kürün Türkiyədən keçəm hissəsi) çatırdı, şərq sərhəddini isə Araz çayının bugünkü Ermənistanla və Azərbaycanın Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə Türkiyə arasından axan hissəsi təşkil edirdi. Hər iki çayın mənsəbi bu ölkənin ərazisində yerləşirdi. Həm şimaldan, həm də şərqdən Azərbaycan (Atropatena) ilə sərhəd idi. Həmin dövrdə qərbdə Ərzincana qədər uzanan Azərbaycan ərəblərin "Ərməniyyə", antik müəlliflərin "Kiçik Armeniya" adlandırdıqları bu ölkə ilə Qara dəniz arasında (sərhəd Kür çüyının yuxarı axarı, yəni bugünkü Türkiyədə qalan hissəsi), eləcə də qərbdə Araz çayından (onun şimaldan cənuba doğru axdığı hissəsi nəzərdə tutulur) Xəzər dənizinə qədər olan əraziləri əhatə edirdi ki, həmin ərazidə Azərbaycanın bəzən müstəqil olan Arran (Albaniya) vilayəti yerləşirdi. Hayastan isə tarixi Ararat (Urartu) şahlığının ərazisini əhatə etmişdir. Bu şahlıq aramilərin və hayların bu ölkəyə kütləvi köçündən sonra "Kiçik Armeniya" (Ərməniyyə) və ya "Hayastan" adlandırılmağa başlamışdr: **Tağ atıdır ki, Hayastandadır, egri-bügrü sozlərlər.** Hayastanda dağ adıdır, əyri-üyrü olduğu söylənilir.

Hayğ x. ism. – hayların (ermənilərin) əfsanəvi ulu babası: **Ya ne xılındı atamız bizim burungi Hayğn, xaysı ki biz anınq atı bilə hay ündəldix?** (Hay dilindən alban dilinə tərcümə edilmiş müəllifi bilinməyən bir kitabdan) Ulu babamız Hayk nə etdi ki, indi biz onun adı ilə "hay" adlanırıq?

hayatı sif. **(<** azərb. < ər.) – həyati: **Xaçan çıxarmalı bolsanq kensin, hayati yüz axçanı kendinə bergəysen.** Nə zaman onu (evdən, işdən) çıxarmalı olsan, onun üçün həyati (önəm daşıyan) yüz axçanı verərsən.

haybat (-tır, -nnq, -qa, -nı, -ta, -tadır, -tan, -tandır, -ınq, -ınqnınq, -nqa, -ınqnı, -ınqda, -ınqdan, -ım, -ımnınq, -ımnı, -ımdan, -ı, -ıdır, -ınınq, -ına, -ın, -ını, -ında, -ından; -ımız, -ımızdır, -ımızğa, -ımızny, -ınqız, -lar, -larnınq, -larım, -larınqnı, -ların, -larından) ism. **(**< azərb. < ər.) – heybət, şan, şöhrət, izzət: **Haybat Atağa da Oğulğa da Ari Canğa hali da hər kez menqi menqilik.** Ataya, Oğula və Müqəddəs Ruha daim əbədi olaraq izzətlər olsun! **Egər ki tanığaylar edi, Biyin haybatnınq xaçqa çıxarmaslar edi** (1 Kor. 2: 8). (Bu dövrün hökmdarlarından heç biri onu anlamadı. Çünki) onun izzətini anlasaydılar, Rəbbi çarmıxa çəkməzdilər. **Alğışlıyıx Biyni ki, haybat biləbir haybatlanğan (**Çıx. 15: 1). Şöhrətlə izzətlnmiş Rəbbi alqışlayaq (Rəbbə dua edək). **Haybat biyiklikkə (biyikliktə) Tenqrigə da yergə (dunyağa) eminlik (eminlik dunyağa), adamlarğa bazlıx (biyənçlik) (adamilarğa biyənməxlix) (biyənçlik adamilərgə) (bazlıx adamlarğa)! Alğış sanqa, biyiklikkə alğışlısen, Biy Tenqrimiz bizim (**Luk. 2: 14). Ən ucalarda Allaha izzət, yer üzündə Onun razı olduğu insanlara sülh olsun!

haybatla ~ (-ma, haybatlıyım, -gın, haybatlıyıx, -nqız, -sınlar. -dım, -dınq, -dı, -dıq, -dınqız, -dılar, -madınq, -madılar, -rmen, -rsen, -r, -rbiz, -rlar, -mas, -r edi, -r edi, -rlar edilər, haybatlıy edi, haybatlıy edilər, haybatlıyırmen, haybatlıyır, haybatlıyırbiz, haybatlıyırlar, -mıyırmen, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaybiz, -ğaysiz, -ğaylar, -sarmen, -sarsen, -sarlar, -ğan, -ğandır, -ğanlar, ~max, -maxnınq, -maxqa, -p) // **xaybatla** (-rbiz, xaybatlıyırbiz) fel. – izzətləndirmək, şöhrətə mindirmək, tərifləmək

haybatlan ~ (-dım, -dı, -ıpsen, -ıptır, -ır, -ıyır, -mıyır, -ğay, -sa, -ğan, -ğandır, -ğanğa, -ğanına, -ğanlar, -ğanlarnınq) fel. – şöhrətlənmək, izzətlənmək: **Haybatlan, ten, guys Mariamdan toğqan, xaysı Tenqrilik bilə birlənipsen çövrələnməgən.** İzzətlən, ey bakirə Məryəmdən doğulan və sonsuz Tanrının varlığı ilə bütünləşən bədən! **Tanığaylar ki sensen Biy Tenqri yalğız ki,** (x**aysı ki) haybatlanıpsen üsnə (üstüna) barça dunyanınq (**Dan. 3: 45). Qoy bilsinlər ki, Sənsən tək olan Tanrı, Sən ki, bütün dünyada şöhrətlənmisən. **Egər ki ağrısa bir xaysı gövdə, ağrırlar barça gövdələr birgəsina da egər sövünsə bir gövdə, sövünürlər barça gövdələr birgəsinə (**1 Kor. 12: 26). Buna görə əgər bir üzv əzab çəkirsə, başqaları da onunla birgə əzab çəkir. Üzvlərdən biri izzətlənsə, başqaları da onunla birgə sevinər.

hayrabed (-ninq, -gə, -ni, -dən, -imizninq, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərdən, -ləri, -lərimiz, -lərimizninq, -i, -ininq, -indən) // **hayrabedn** ism. (orta fars) – patriarx, katalikos

hayrabedlix ism. – katalikosluq

haysı Bax: **xaysı**

hayuf ism. və ədat. **(**< azərb. < ər.) – heyif, təəssüf, qisas: **Hayufun alma.** Heyfini almaq (çıxmaq). **Biy Tenqri hayufun alğay ol surp yıxövlərninq dinsiz da murdar, tasip tayfadan.** Ey Rəbb, ey Tanrı müqəddəs kilsələrin heyfini bu dinsiz, murder, lənətəgəlmiş tayfadan.

hayufsun ~ (-sun, -ursen, -urlar, -massen, -massiz, -uyurmen, -ıyırmen, -ğay) // **hayıfsun** ~ (-ursen, -ıylar, -ıyırbiz) // **hayıfsın** ~ (-dı, -ırsen) // **hayuvsun** ~ (-

ursen) // **ayivsun** ~ (-sun) fel. – heyifslənmək: **Bek anı hayufsunuyurmen ki, urmadım.** Çoxu ona görə heyifslənirəm ki, onu vurmadım (döymədim).

hayvan (-dırlar, -nınq, -ğa, -nı, -dan, -ınq, -lar, -larınq, -larnınqdır, -larğa, -larnı, -lardan, -ları, -ların) ism. **(<** azərb. < ər.) – heyvan: **Hayvan avı.** Heyvan ovu.

Hayvas x. ism. – Eyvaz. Albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri.

haz et ~ fel. **(<** azərb. < ər.) – həzz almaq: **Aşıra bek haz etiy edi dinsiz xondikar.** Xotkar bundan aşırı dərəcədə həzz alırdı.

hazar say. (frs.) – min: **Vay menim kibik yazıxlığa da hazar eğuq, zera asrı bek tas boldum da yamanlıx bilə keçirdim zamanlarımnı.** Vay mənim kimi günahkara və min dəfə vay, özüm-özümü məhv etdim, vaxtımı boşa verdim.

Hazar Bax: **Xazar**

hazrat // hezret sif. **(<** azərb. < ər.) – həzrət, çox hörmətli, sayqıdəyər

heç (-tir, -tirlər, -kə, -kədir, -tə, -tən, -lərni, -lərin) zrf. **(<** azərb. < frs.) – heç, boş: **Həlbət, heçtirlər** (**heçtir**) **boşturlar oğlanları adamlarnınq, yalğandırlar oğlanları adamlarnınq, tartovlarından** (**tartovlarında) kendilərininq yazıxlanırlar da kendiləri heçliktədirlər birgə** (**ölçövlərinə) kensilərininq yazıx etərlər da kendiləri boşluxtandırlar bir oğurdan (**Məz. 61/62: 10).

Bəşər övladları yalnız bir heçdir –
Əlbəttə, insan övladları fanidir.
Tərəzinin gözündə çəkərkən hamısı yuxarı qalxır,
Çəkisi bir nəfəsdən yüngül gəlir.

Aldanmanqız: Tenqri heç bolmas. Ne ki da saçsa adam, anı yana biçər (Qal. 6: 7). Aldanmayın: Allah heç olmaz.. Çünki insan nəyi əkərsə, onu da biçəcək. **Heç nemədən barlanıyırmen.** Heç nədən varlanıram. **Ayttim: "Boş** (**Heç) yergədən, alaysa, aruvlattım** (**toğrulatıyım**) **toğrulattım yürəkimni menim, yuvıyım aruvlux bilə xollarımnı** (**yuvdum arilik bilə xolumnu) menim da boldum men aşaxlanğan** (**tövülgən // tüvülgən) kün uzun da azarlanmaxım menim ertə** (**tanq) manına?"** (Məz. 72/73: 13-14).

Dedim: "Məgər boş yerə qəlbimi təmizləmişdim,
Günahsızlıq içində əllərimi yumuşdum?
Həmişə əziyyətə düşürəm,
Hər səhər töhmətə rast gəlirəm."

Alay ox, neçik yüzləmə, keziyir adam, həlbət, heç yergədən buşurğanıyır, xazğanıyır da bilməs, kimgə yığıştırıyır // Egər ki ne türlu da sürəttə yürür adam, həlbət, boş çalışır, xazğanır da bilməs ki kimgə yığar (Məz. 38/39: 7).

Əlbəttə, insan kölgə kimi dolaşır,
Həqiqətən, o boş yerə çarpışır,
Var-dövlət yığır, kimə qalacağını bilmir.

Kel, Biy, da xutxar meni, Tenqrim menim, zera sen urdunq barçasın, kimlər edilər menim bilə duşmanlıxta heç yergədən (**borçsuz) da tişlarin yazıxlılarnınq uvatqaysen (**Məz. 3: 8).

Qalx, ya Rəbb! Ey Tanrım, məni qurtar!
Çünki Sən bütün düşmənlərimin əngindən vurursan,
Pislərin dişlərini qırırsan.

Heç nemə yoxtur eksiklik xorxuçılarına anınq (Məz. 33/34: 10). Rəbdən qorxanlar heç bir yaxşı şeydən korluq çəkməzlər. **Biy kütkəy meni da manqa heç nemə eksilməgəy (**Məz. 22/23: 1). Ya, Rəbb mənim çobanım ol, heç nəyə möhtac etmə məni. **Evet yalğız suvlardan taşxın köplərninq, xaysı ki alarğa heç nemə tiyməgəy** (Məz. 31/32: 6). Hətta daşan bolsulu sellər də onlara heç toxunmaz.

heç bol ~ fel. – heç olmaq, yox olmaq: **Azulaxda dağın heç bolmısar xırsız, izdəsərsen yerni anınq da tapmısarsen** // **Azgına dağı – da sonqra bolmısar yaman, izdəgəysen yerin anınq da tapmağaysen** (Məz. 36/37: 10).

Bir az gözlə, pis yox olacaq,
Yerini axtarsan belə, tapılmayacaq.

heç et ~ fel. – heç etmək, boşa çıxarmaq, lağ etmək, ələ salmaq: **Barçası, kimlər ki (kimlər) körərlər edi meni, heç etərlər** (**tutarlar) edi meni (**Məz. 21/22: 8). Məni hər görən lağ edirdi (heçə sayardı).

heçlik (-kə, -ninq, -ni, -tə, -tədir, -tədirlər, -tən, -i, -inə, -ində, -lər, -lərində) ism. – heçlik, yoxluq, mənasızlıq, boşluq: **Nek söviyirsiz heçlikni da izdiyirsiz yalğanlixni?** // **Nek sövərsiz boşluxnu da izdərsiz yalğanlıxnı? (**Məz. 4: 3). Nə vaxtadək boş şeylərə meyl göstərib, yalan axtaracaqsınız? **Adam heçlikkə (boşluxqa) oxşadı da künləri anınq, neçik kölgə (gölgə // kölegə kibik) keçtilər (keçti) (**Məz. 143/144: 4).

İnsan bir nəfəsə bənzər,
Ömrü kölgə kimi keçib-gedər.

hem // həm, em bağ. **(<** azərb. < frs.) – həm

hentisdanlı Bax: **hintistanlı**

her Bax: **hər**

heseb Bax: **hesep**

heseblə ~ Bax: **heseplə** ~

hesebləŋ ~ Bax: **heseplən** ~

hesebləş ~ Bax: **hesepləş** ~

heseblavuçı Bax: **heseplavuçı**

hesebsiz Bax: **hesepsiz**

hesep (-ninq, -kə, -ni, -tə, -tədir, -im, -i, -in, -inə, -indən, -imizgə, -lərin) // **heseb** (-gə, -ni, -i, -in, -indən, -lər, -lərgə) // **hisəb** (-inə) // **hiseb** ism. . **(<** azərb. < ər.) – hesab:

heseplə ~ (-məgin, -dim, -di, -dix, -dilər, -mədi, -mədilər, -rsen, -r, -gəy, -məgəy, -gən) // **heseblə** ~ (-mə, -mədilər) fel. – hesablamaq, saymaq: **Heseplədilər meni** (**Hesepləndilər manqa), neçik aslannı** (**aslan) ki, hadirdir avğa, neçik balası aslannınq ki, olturur** (**olturuptur) busulup** (**pusulup)** // **Köründilər manqa, neçik aslan ki, hadirlənir ulama, neçik balası aslannınq ki, olturur ulama** (Məz. 16/17: 12).

Onlar parçalamağa həris bir aslan kimidir,
Pusquda duran cavan bir şir kimidir.

heseplən ~ (-dim, -di, -dix, -dilər, -gəy, -gəybiz) // **heseblən** ~ (-ləndim, -dix) fel. – hesablanmaq, hasaba alınmaq, sayılmaq: **Heseplədilər meni** (**Hesepləndilər manqa), neçik aslannı** (**aslan) ki, hadirdir avğa, neçik balası aslannınq ki,**

olturur (**olturuptur) busulup** (**pusulup)** // **Köründilər manqa, neçik aslan ki, hadirlənir ulama, neçik balası aslannınq ki, olturur ulama** (Məz. 16/17: 12).

Onlar parçalamağa həris bir aslan kimidir,
Pusquda duran cavan bir şir kimidir.

hesepləş ~ // **heseblәş** ~ fel. – hesablaşmaq, haqq-hesab çəkmək, hesab-kitab etmək

heseplavuçı // heseblavuçı ism. – hesabdar

hesepsiz (-dir, -dirlər) // **hesəpsiz** (-lərninq) // **hesebsiz** sif. və zərf. – saysız, saysız-hesabsız

hesəpsiz Bax: **hesepsiz**

hezret Bax: **hazrət**

həkiyət Bax: **hakiyət**

həlal sif. **(<** azərb. < ər.) – halal: **Bügün Kirkor ağam blə haxlaştım, neməm ağama xalmadı, ötməkin manqa halal etti.** Bu gün əmim Kirkor ilə haqq-hesabı bağladıq, indi əmimdə heç nəyim qalmadı (əmimə heç bir borcun yoxdur), çörəyini mənə halal etdi.

həlallaş ~ (-ıp, -maxı) fel. – halallaşmaq:

həlallıx ism. – halallıq

həlbət // həlbəttə // elbət // elpək // xəlbət zrf. . **(<** azərb. < ər.) – əlbəttə: **Yoxsa mı menqilik keri etkəy meni Biy da dağın artıx biyənməgəy mi, elpək?** // **Šahat ki, menqilik salğay meni Biy da kləməgəy dağı biyənmə dağı da? (**Məz. 76/77: 8).

Məhəbbəti həmişəlik mi qurtardımı?
Vədi sonsuza qədər sona çatdı, əlbət?

Həlbət, bununq bilə də sanqa, Biy, umsandım (Məz. 26/27: 3). Ya Rəbb, əlbəttə ki, Sənə güvənirəm (ümid edirəm). **Eskə xoydum ki, həlbət da bu cəxtliktir alnıma menim (**Məz. 72 /73: 16). Bunu düşündüm, əlbəttə ki, qarşımda çətin bir iş durmaqdaydı.. **Həlbəttə, anda da xolunq seninq yol körgüzgəy manqa** (Məz. 138/139: 10). Əlbəttə, onda da Sənin əlin yol göstərər mənə. **Həlbət, heçtirlər** (**heçtir** // **boşturlar) oğlanları adamlarnınq, yalğandırlar oğlanları adamlarnınq, tartovlarından** (**tartovlarında) kendilərininq yazıxlanırlar da kendiləri heçliktədirlər birgə** (**ölçövlərinə) kensilərininq yazıx etərlər da kendiləri boşluxtandırlar bir oğurdan (**Məz. 61/62: 10).

Bəşər övladları yalnız bir heçdir –
Əlbəttə, insan övladları fanidir.
Tərəzinin gözündə çəkərkən hamısı yuxarı qalxır,
Çəkisi bir nəfəsdən yüngül gəlir.

Alay ox, neçik yüzləmə, keziyir adam, həlbət, heç yergədən buşurğanıyır, xazğanıyır da bilməs, kimgə yığıştırıyır // Egər ki ne türlu da sürəttə yürür adam, həlbət, boş çalışır, xazğanır da bilməs ki kimgə yığar (Məz. 38/39: 7).

Əlbəttə, insan kölgə kimi dolaşır,
Həqiqətən, o boş yerə çarpışır,
Var-dövlət yığır, kimə qalacağını bilmir.

həlbəttə Bax: **həlbət**

həm Bax: **hem**

həməşə zrf. – həmişə: **Yazıxlımen közlərim bilə: həməşə baxıp özgələrninq sürətinə, suxlanıpmen er kişigə, igitkə, özgəninq tirlikinə közüm bilə körüp, esim bilə suxlanıpmen da ne ki köz yazıxı bar, barçanı xılınıpmen, meğa Tenqrigə.** Həmişə başqalarının üzünə baxaraq kişilərlə, gənc oğlanlarla əylənməklə, başqalarının varına bilərəkdən paxıllq etməklə gözlərimlə günah etmişəm və yer üzündə nə qədər gözlə edilən günah varsa Tanrı qarşısında hamsını etmişəm.

həngəmə ism. **(**< azərb. < ər.) – həngamə, qatmaqarışıqlq: **Bizgə negə kerək bununqkibik ulu həngəmə?** Bu qədər böyük həngamə bizim nəyimizə lazım?

hər // her əvz. **(**< azərb. < frs.) – **Hər kez.** Hər dəfə. **Hər vaxt.** Hər vaxt (zaman).

həyva (-lar) ism. – heyva: **Həyva ağaçı.** Heyva ağacı.

hilla Bax: **hillə**

hillal ism. (ər.) – diştəmizləyən

hillalan ~ Bax: **hillələn** ~

hillalı Bax: **hilləli**

hillalıx // **hillalix** // **hillalik** Bax: **hilləlik**

Hillarion // Yilarion, Ğilarion, Ilarion (-nunq) x. ism. – İllarion (291-371). Fələstində çox sayda xristian monastrı yaratmış missioner.

hillə ism. **(**< azərb. < frs.) – hiylə

hilləbaz ism. **(**< azərb. < frs.) – hiyləbaz, hiyləgər: **Hilləbaz ya paxıl.** Hiyləbaz ya paxıl.

hillələn ~ **// hillalan** ~ fel. – hiyləgərlik etmək

hilləli (-ninq, -ni, -dən, -lər, -lərninq) // **hillalı** (-dən, -lər) sif. – hiyləli, hiyləgər, hiyləgərcəsinə

hilləlik (-tir, -ni, -i, -indən, -lərindən) // **hilləlix** (-ninq, -ni, -nı) // **hillalix** (-i) // **hilləlik** // **hillalıx** (-nı, -lar) ism. – hiyləgərlik: **Ağzım menim aytkay toğruluxunqnu** (**artarlıxınqnı) seninq, hər kün ögüvlükünqnü (ögövlükünqnü) seninq, neçik dügül ki hilləlixni nemə bilir edim bitikçilikninq** (**neçik ki üstətlix nemə bilgəy edim difdərdən) (**Məz. 70/71: 15). Dilim hər zaman Sənin həqiqətlərini təkrar edəcək, Sənə alqış söylyəcək, çünki bizim kitabımızda hiyləgərliyə yer yoxdur.

him I (-dir, -ninq, -gə, -ni, -i, -idir, -inə, -in, ~indən, -lər, -lərni, -ləri, -lərin) ism. (azərb.) – him, bünövrə, təməl

him II Bax: **hem, bınyatlılıx**

hindi sif. **(**< azərb. < frs.) – hindi, hidlilərə xas, Hindistana xas

Hindistan Bax: **Hıntisdan**

Hint // Hndi x. ism. – Hindistan: **Özgə cınslar da Cur** (**Cura) da joğovurtlar Hintninq** // **Joğovurtu Hindistannınq**). Başqa xalqlar və Hindistanın xalqları.

hizlik (-ni, -lərindən) Bax: **hilləlik**

Hındistan Bax: **Hıntisdan**

hındistanlı Bax: **hıntistanlı**

Hıntisdan (-nınq) // **Hıntistan** (-nınq) // **Hindistan** (-nınq, -dan) // **Hindistan** // **Hndistan** (-nınq, -larnnq) // **Hntısdan** (-larnınq) // **Hntisdan** (-da) // **Hntistan** (-nnq) // **Hndustan** // **Hundustan** // **Huntistan** (-nınq) // **Huntustan** (-nınq) x. ism. –

Hindistan: **Özgə cınslar da Cur (Cura) da joğovurtlar Hintninq // Joğovurtu Hindistannınq**). Başqa xalqlar və Hindistanın xalqları. **Birininq atı Pisondur, oldur ki, barça çövürür Huntustannınq ulusun, xayda altındır** Birinin adı Fisondur, bu o çaydır ki, qızılla bol Hondistanı başdan ayağa axaraq keçir.

Hıntistan Bax: **Hıntisdan**

hıntistanlı (-lar) // **hentisdanlı** (-lar) // **hındistanlı** (-lar) // **hndistanlı** (-lar) // **hntistanlı** (-lar) // **huntistanlı** (-lar) ism. – hindistanlı: **Kelgəylər friştələr (elçilər) Mısırdan; Hintistanlılar (Hndistanlılar) ilgərtin xol berüçi bolsarlar (bolğaylar) Tenqrigə** (x**ol bergən bolğaylar alnına Tenqrininq (**Məz. 67/68: 32).

Misirdən Allahın hüzuruna elçilər gələcək,
Hindlilər da Ona əl açacaqlar.

hıreşdağabed Bax: **hreşdağabed**

hırsız Bax: **harsız**

hıseb Bax: **hesep**

Hntisdan Bax: **Hıntisdan**

hntistanlı Bax: **hıntistanlı**

Hntısdan Bax: **Hıntisdan**

hol Bax: **hal**

honin ism. – hun. Türk tayfalarndan biri: **Evet ki baduhas edi yazıxlılarğa, yoxsa işi Tenqrininq edi, körklülük boldu adamlarğa ki bir alçax tildən köp da türlü-türlü xuvatka ayırıldı. Imşax sözlü Helen milləti, hroznıy sözlü Franğ milləti, yürəkləngən kibik Honin milləti, xoltxa kibik Asori, körklülük bilə Alpan milləti, kültkülü Kut milləti, aldağan kibik Ekipdaçi milləti, açıx Parsi milləti, tez sözlüvüçi Hndi milləti, tahimli sözlövüçi Ermeni milləti.** Bəli, günahlara görə cəza Tanrının insanlara görkü idi ki, bir tək dil çox və cürəbəcür dillərə ayrıldı. İncə sözlü ellin (yunan) milləti, qəzəbli firəng (latın) milləti, ürəkli (cəsarətli) hun milləti, dua kimi aysor (Aşşur), gözəllik timsalı alpan (alban) milləti, gülməli qot (alman) milləti, yalançı qibti (kopt) milləti, ac-yalavac fars milləti, tez-tez danışan hind milləti, xoşagəlimli arami milləti. **…**

hor Bax: **ör**

Horom (-larnınq) x. ism. – Hurum, Urum. Rumlular (yunanlar) ölkəsi.

hosdovanel bol ~ fel. (< erm. hosdovanel + alb. bol ~) – tövbə etmək, günahlardan təmizlənmək

höküm (-lər, -lərni) // **hükm** (-ünq) ism. **(<** azərb. < ər.) – hökm

hörmət (-tir, -ninq, -kə, -ni, -tə, -tədirlər, -tən, -im, -imni, -ınq, -inqə, -inqni, -i, -idir, -ininq, -inə, -in, -ini, -ində, -indən, -imiz, -imizdir, -lər, -ləri, -lərinə, -lərindən) ism. . **(<** azərb. < ər.) – hörmət: **Manqa asrı ulu hörməttə boldular yaxşı klavuçılarınq (ululanğan) boldu dostlarınq seninq, Tenqri, da asrı xuvatlandılar buyruxçıları alarnınq (**Məz. 138/139: 17). Sənin dostların mənə aşırı dərəcədə çox hörmət etdilər. Onların hökmü haqqdır. **Evet sen, Biy, boluşuçum menim, hörmətim da biyiklətüçi başımnı menim** (Məz. 3: 4).

Amma Sən, ya Rəbb, ətrafımda sipərsən,
Şərəfimsən, başımı ucaldan Sənsən!

Evet yalğız hörmətimni menim sağışladılar keri etmə mendən, yügürdülər də (da yügürdülər) susamaxlarında (susamaxlarına) kendilərininq // Tek yalğız

hörmətimni sağış ettilər salma mendən da bardılar susağanlarına kendilərininq (Məz. 61/62: 5).

Diliniz xeyir-dua söyləsə də,
Qəlbiniz lənət yağdırır.

hörmətlə ~ (-mə, -məgə, -nqiz, -dim, -dinq, -di, -dix, -dinqiz, -dilər, -mədim, -mədinq, -mədi, -mədilər, -dinq esə, -rmen, -r, -rbiz, -rlər, -məs, -məsbiz, -məssiz, -məslər, -r edi, -r edinqiz, -rlər edi, -gəysen, -gəy, -gəybiz, -gəysiz, -gəylər, -məgəy, -məgəybiz, -məgəylər edi, -məsə, -sər, -gənlərninq –məx, -məxim, -məxin, -məxindən, -məmək, -p, -miyin) fel. - hörmət etmək, hörmətini saxlamaq: **Budur sebəpi, hörmətləp uradın biylikinqizninq.** Səbəbi budur, hörmətlə böyüklərimizin nəzərinə çatdrıram.

hörmətli (-dir, -lər) sif. – hörmətli: **Kel, otur yoğarı, hörmətli xatın.** Hörmətli xanım, buyurun yuxarı başa.

hörmətli-ezətli sif. (azərb.) – hörmətli-izzətli

hörmətsiz (-ni) sif. – hörmətsiz: **Hörmətsiz oğul.** Hörmətsiz oğul.

hörmətsizlik (-kə, -ni, -in) ism. - hörmətsizlik: **Sağışladılar da sözlədilər yamanlıx bilə, hörmətsizlikni biyiklikkə sağışladılar // Sağış ettilər da sözlədilər yamanlıx bilə, kerəksizlikni biyiklikkə sağış ettilər (**Məz. 72/73: 8).

Pis niyyətli sözləri ilə insanlara istehza edirlər,
Onlara yuxarıdan baxıb hədə-qorxu gəlirlər.

hreşdabed Bax: **hreşdağabed**

hreşdağabed (-ninq, -gə, -ni, -dən, -i, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərni, -lərdən) // **hireşdağabed** (-lər) // **hreştabed** (-ninq, -ninqdir, -lər, -lərninq, -lərgə, -lərni, -ləri) // **hriştağabed** (-ninq) // **hreşdabed** (-lərgə) ism. (orta fars) – baş mələk, böyük mələk: **Hreşdağabed - friştələrninq ağası, başı.** Böyük mələk – mələklərin ağası, başı Müq. et: **friştəğabed // friştəğabed // hreşdabed**

Huntistan Bax: **Hıntisdan**

Huntustan Bax: **Hıntisdan**

huzur (-nunq, -u, -lar, -larğa, -larda) // **ğuzur** (-ları) ism. **(<** azərb. < ər.) – hüzur: **Evet xaysıları ki sekindirlər, alar menqərirlər (menqərsərlər) yerni da huzur etsərlər köp eminliklərində kendilərininq // Yoxsa kimlər ivaştır, alar menqərgəylər yerni da tingəylər köp eminliklərinə kensilərininq (**Məz. 36/37: 1).

Pislik edənlərə görə narahat olma,
Fitnəkarlıq edənlərə qibtə etmə.
Tezliklə onlar ot kimi quruyacaq,
Yaşıl çəmən kimi tez solacaq.

huzurlu sif. – hüzurlu: **Aldı Biy Tenqri adamnı da xoydu anı uçmaxta huzurlu ki, işləgəy anı da saxlağay (**Yar. 2: 15). Rəbb Tanrı insanı götürüb hüzurlu Cənnətə qoydu ki, oranı becərsin və saxlasın.

huzurlux (-umda) // **huzurluq** (-unqnunq) ism. – hüzurluluq: **İçkəylər alar semizlikindən ovunqnunq seninq da axın suvların huzurluqunqnunq seninq bersərsen içmə alarğa // İçkəylər alar bərəkatindən övinqninq seninq da özənin imşaxlıxınqnınq seninq bergəysen içmə alarğa (**Məz. 35/36: 9).

Evinin bolluğu ilə onları doydurursan,

Sənin hüzurluluq verən çayından onları içirirsən.

hükm Bax: **höküm**

hünər (-in, -lər) ism. **(<** azərb. < frs.) – hünər, bacarıq: **Zera işi üçün Eyəmizninq ölümgə yovux boldu, hünər etti can bilə barabar ki toldurğay sizinq eksiklikinqizni menim xuluxumdan** (Fil. 2: 30). Çümki Məsihin işi naminə ölümə yaxın oldu, ürəkdən hünər göstərdi ki, mənə göstərdiyiniz qulluqdakı əskiklərin yetini doldursun.

hünərli sif. – hünərli

Hünər-Melik x. ism. – alban şəxs adlarından biri

X

xabax I (-qa, -nı, -ta, -tan, -ı, -ınınq, -ına, -ında, -lar, -larnı, -larda, -lardan, -ları, -larına, -ların) ism. – qapı, darvaza: **Xabax çıxarısına şəhərninq.** Şəhər qapısının arxasınsda.

xabax II ism. – qabaq, balqabaq: **Xabax terəki.** Balqabaq tağı.

xabaxçı ism. – qapıçı, darvaza gözətçisi

xabapçı Bax: **səbəpçi**

xabar Bax: **xabər**

xabartqan // xapartqan ism. – yağda bişirilən qabarıq formalı kökə növü. Yağlı kökə bayramında bişirilir: **Xapartqan keşə.** Yağlı kökə gecəsi.

xabaş ism. – həbəş: **Xabaş milləti.** Həbəş milləti. Bax: **abaş**

xabər (-ninq, -nı, -də, -i, -inə, -in, -imizdə, -lərni) // **xabar** (-ınqnı) ism. (< azərb.< ər.) – xəbər: **Ansizim yaman xabər**. Gözlənilmz pis xəbər. **Başxış sövünçlü xabər üçün...** Bəxşiş barədə xoş xəbər üçün... **Menim anınq üçün xabərim yox.** Onun üçün yeni xəbərim yoxdur.

xabərdar sif. – xəbərdar

xabərsiz sif. – xəbərsiz

xabırğa Bax: **xaburğa**

xabux (-u, -ununq) ism. – qabıq: **Xabuxnu ağaçtan yonıyırmen.** Ağacın qabığını yonuram.

xabul (-dur, -dır, -um) ism. (< azərb.< ər.) – qəbul: **Söviyim seni, Biy, xuvatım menim, Biy, toxtatuçım menim, işançım menim da xutxaruçım menim. Tenqrim boluşuçım menim, da men umsanırmen anqar, işançım menim, munquzu xutxarılmaxımnınq menim, xabulum menimdir (**Məz. 17/18: 3). Sevirəm Səni, ya Rəbb, gücüm-qüvvətim, toxdatıcım mənim, yalnız Sənə ümid edirəm, xilaskarım. Ey Tanrı, köməyim, yalnz Ona ümid edirəm, Ondan gələn xilas və yardım qəbulumdur.

xabul kör ~ fel. – qəbul görmək, qəbul etmək: **Nek xabul körərmen?** Necə qəbul edə bilərəm.

xabullu (-dur) sif. – qəbul edən: **Egər ki kləsənqiz xabullu Tenqrigə ofaranı bermə Biyimiz bizim Yisus Krisdos ötləş...** Əgər qəbul edən Tanrıya Rəbbimiz İsa Məsih vasitəsilə qurban vermək istərsəniz...

xabulsuz sif. – qəbul ediməyən: **Xabulsuz xurban.** Qəbul görməyən qurban.

xaburğa (-nınq, -nı, -dan, -mda, -ınq, -nqnı, -sı, -sına, -sın, -sında, -sından, -ların) // **xabırğa** (-sından) // **ğaburğa** (-nqnı) ism. – qabırğa: **Anq da unutma avazınqnı ki, ayttınq: "Eli, Eli", – da xadağanın xaburğanq arasına yüzlər başı.** Naləni xatrla və unutma ki, belə dedin: "İlahi, İlahi" və yüzbaşı nizəni qabırğalarının arasna soxdu.

xaç (-nınq, -nınqdır, -qa, -nı, -ta, -tan, -dan, -larnı, -ımnınq, -ımnı, -ınq, -ınqnınq, -ınqa, -ınqnı, -ı, -ıdır, -ınınq, -ına, -ın, -ını, -ından, -ımızny, -ınqız, -lar, -larnı, -ları, -ların) ism. – xaç: **Xaçdan aşağa tüşürgəndə anı xanlı boyu bilə kerezməngə xoyulğanı anınq.** Onun qanlı bədəninin xaçdan aşağı endirilməsini və qəbirə qoyulmasını yada salın. **Sen sonqğuda xurban bu tendə soyuldunq xaç üsnə açığlı xıyınınq bilə bizgə xutxarılmax üçün.** Sən sonda bizləri qurtarmaq (xilas etmək) naminə öz bədənini qurban verərək, dözülməz acılarla (əzablarla) xaç üstündə soyuldun.

xaç ~ (-ma, -mağa, -ıyım, -qın, -ıyıx, -ınqız, -tım, -tınq, -tı, -tıx, -tılar, -ıpmen, -ıp edi, -ıp edilər, -armen, -ar, -arlar, -mandır, -massen, -arlar edi, -ıy edi, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -qaymen, -qay, -qaybiz, -qaylar, -mağay, -qay edi, -qıy edi, -qaylar edi, -sa, -masanqız, -sarmen, -sar, -qan, -qannınq, -qanda, -qanı, -qanları, -qanların, -max, -maxım, -maxı, -maxın, -ıp, -almadı) fel. – qaçmaq

xaçan əvz. – haçan, nə vaxt, nə zaman: **Xaçan arabalarnı yığıştırma başladıx, ol vaxt tek bir xab zafran tapıldı.** Nə zaman ki, arabalarımızı yığışdırmağa başladıq, həmin vaxt bir qab zəfəran tapıldı.

Xaçın x. ism. – Azərbaycanda (Albaniyada) çay adı və orta əsrlərdə mövcud olmuş alban bəyliyinin yerləşdiyi ərazinin adı: **Esayi Esan Cilali biyik biyi Xaçınnınq.** Xaçın bəylərbəyi (knyazı) Esayi Həsən Cəlal.

xaçır ~ (-dı, -ırsen, -ırlar edi, -ğanda, -max) fel. – qaçırmaq: **Meni yeberdi xumaş bilə ki, tamğadan xaçırğay.** O məni qumaş ilə göndərdi ki, onu gömrükdən qaçırtsın (gizlədə bilsin).

xaçqına ism. – kiçik xaç: **Kümüş xaçqına Avedaran üsnə.** İncilin üzərindəki kiçik gümüş xaç.

xaçxın ism. – qaçqın: **Men munda, şəhərdə olturıyırmen, xaçxın kimesə dügülmen.** Mən burada, şəhərdə yaşayıram, qaçqın-filan deyiləm.

xaçxınçı (-sen) ism. – fərrari, didərgin: **Şəhərdən xaçxınşı dügülmen.** Şəhərdən didərgin düşmüşlərdən deyiləm.

xaçla ~ (-ma, -sın, xaçlıyıx, -dım, -dı, -dınqz, -dılar, -mas, xaçlıyırlar, -ğan, -ğandır, -ğannınq, -ğanğa, -ğannı, -ğanı, -ğanlar, -ğanlarğa, -maxqa, -p)) fel. – xaç çəkmək

xaçlan ~ (-dım, -dınq, -dı, -dı da esə, -ğaymen, -ğaybiz, -ğan, -ğannınq, -ğanğa, -ğanına, -ğan boldu, -ıp) fel. – xaça çəkilmək, çarmxa çəkilmək: **Bunu bilinqiz ki, eski adamımız bizim birgə xaçlanğan boldu anınq bila ki, xapanel bolğay teni yazıxnınq ki, xul bolmağaybiz dağı yazıxqa (**Rom. 6: 6). Bunu bilin

ki, günahlı bədənin aradan qaldırılması üçün, daha günaha qul olmayaq deyə köhnə mənliyimiz Onunla birlikdə çarmıxa çəkildi.

xaçlı (-m) // **xaçlu** (-m, -suna) ism. – xaçlı, xaç qardaşı. Xristian adət - ənənələrinə görə bir kimsə başqa bir kimsənin uşağını xaç suyuna salırsa, o adamlar bir-birinə xaçlı, yəni xaç qardaşı olurlar, xaç suyuna salan isə xaça salınanın xaç atası hesab olunur: **Ustana xaçlım bilə berdim üç axça.** Xaç qardaşım Ustana vasitəsilə üç axça verdim.

Xaçmas x. ism. – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri

xada Bax: **xayda**

xada ~ (-ma, -mağa, -ğın, -dım, -dınq, -dı, -masbiz, -ğan, -ğandır, -ğanın, -ğanların) fel. – mıxlamaq, mismarlamaq: **Xadağın xorxunq bilə seninq tenimni** (**xorxunqnu seninq tenimdə) menim, zera yarğunqdan seninq xoratum asrı (**Məz. 118/119: 120). Zəhminlə qorxunu bədənimə mismarla (həkk et) mənim.

xadağ Bax: **xadax**

xadağla ~ Bax: **xadaxla** ~

xadağlan ~ Bax: **xadaxlan** ~

xadaxla ~ (-ğan, -ğanınqnı) // **xadağla** ~ (-ma, -dınq, -dılar, -ğan, -ğandır) fel. – mıxlamaq, mismarlamaq: **Üç xadağ blə xollarnı da ayaxların xadaxlağan Krisdosnunq kördü xaraxç.** Qarətçi üç mismarla qollarından və ayaqlarından xaça mismarlanmış Məsihi gördü. **Günəş yarım köktədir xadağlağan.** Günəş göyün ortasında, sanki, mismarlanmışdır (Günəş göyün qütb ulduzunun yerləşdiyi şimal yarımkürəsindədir).

xadar (-dır, -nınq, -ğa, -ın) qoş. (< azərb.< ər.) – qədər: **Körgüz manqa, Biy, sonqğumnu (menim) da sanın künlərimninq menim (ki), ne xadardır (**Məz. 38/39: 5).

Ya Rəbb, mənə bildir,
Aqibətim necə olacaq?
Ömrümün günləri nə qədər qalıb?

Susadı sanqa canim menim, ne xadar dağın artıx tenim menim // **Susadı alnınqa canım, neçə kez dağı tenim (**Məz. 62/63: 2). Canm sənin üçün necədə susayıb, bədənim də ondan neçə dəfə daha artıq.

xadi (-gə**)** ism. (< azərb.< ər.) – qazı: **Da bardılar xadigə da yazdırdılar diftərgə.** Və qazının yanına gedib dəftərə yazdrdılar.

xadifə Bax: **xadüfə**

xadir (-men, -sen, -dir) // **xardir** sif. (< azərb.< ər.) – qadir: **Heç bir nemə keltirmədix dünyağa da ne heç nemə xadir dügülbiz eltməgə.** Biz dünyaya heç nə gətirməmişik və özümüzlə nə isa aparmağa qadir deyilik. **Biyi tirlikninq, yeber, Biy, Ari Canınqnı köktəgi da xuvatlat tilimni menim, zera bilirmen ki, xuvatlısen da xadir etüçisen, Biyim menim, da Ari Canı, Oğlu Tenqrininq, arıt da toğrulat sezikimni menim.** Et həyatımızın sahibi, ya Rəbb, göndər göyün Müqəddəs Ruhunu və qadir et dilimi mənim, çünki bilirəm ki, Sən güclü və qadir edicisən. Ya Rəbb, ey Müqəddəs Ruh və Tanrı oğlu., duyğularımı təmizlə və istiqamətləndir. **Egər ki xadir esənq...** Əgər qadirsənsə...

xadirlə ~ Bax: **hadirlə** ~

xadım (-nı) ism. (< azərb.< ər.) – xədim, hərəmağası: **Xadımlar ağası.** Xədimlərin başçısı (ağası).

xadr Bax: **xadar**

xadüfə // xədifə ism. (< azərb.< ər.) – qətifə, məxməri parça növü: **Bir arşın xadifə.** Bir arşın qətifə. **Belbağ xədifə ekiyüzlü.** İkiüzlü qətifə belbağı.

xaftan ism. – qaftan, üst geyimi: **Xaftan narıncı.** Narıncı qaftan.

xağaçlıx ism. - Ət və digər ərzaqlardan hazırlanan milli yemək növü

xağan I ism. – xaqan, türklərdə imperatora bərabər titul

xağan II ism. xaqan milləti. Əski alban mətnlərində xəzərlərin, sonrakı əsrlərə aid mənbələrdə isə bizanslıların başqa bir adı: **Apet, xaysı ki çıxtı xağan cınsı.** Yafəs ki, ondan xəzər xalqı törəmişdir. **Vasilios xağan edi.** Müqəddəs Vasili bizanslı idi.

Xağanlıx x. ism. – Xaqanlıq, imperiya. Əski alban mənbələrində Xəzər xaqanlığının, sonrakı əsrlərə aid mənbələrdə isə Bizansın sinonimi

xağıt (-nı, -ta, -ına, -lar, -larına) // **kağıt // kağat** ism. . (< azərb.< ər.) – kağız, vərəq, sənəd: **8 xağıt ayrı-ayrı yazğan.** Ayrı-ayrılıqda yazılmış səkkiz kağız.

xağra Bax: **xaxra**

xağvasız Bax: **xavğasız**

xaxmax f. ism. - çaxma, döymə: **Axça xaxmax.** Axça (qızıl pul) döymək (kəsmək).

xaxam ism. – xaxam, ravvin, yəhudi din adamı

xaxra (-da, -sı, -sınınq, -sın, -sında) // **xağra** ism. – dəhliz, dar keçid

xal ~ (-ma, -mağa, -sın, -masın, -masınlar, -dım, -dı, -dıx, -dılar, -madı, -dıx esə, -ıpmen, -ıptır, -ıpbiz, -ıp edi, -ırmen, -ırsen, -ır, -ırbiz, -ırlar, -mas, -maznı, -maysen, -may, -ıy edi, -ıy edilər, -mıy edi, -ıyırmen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -mıyırmen; -ıyır edi, -ıyır esə, -ğaymen, -ğay, -ğaylar, -magaymen, -mağay, -magaybiz, -sam, -sa, -salar, -masa, -sar, -sarlar, -malı, -malıdır, -ğan, -ğannı, -ğandan, -ğanınq, -ğanınqa, -ğanı, -ğanın, -ğanlar, -ğanlarbiz, -ğanlarnınq, -ğanlarğa, -ğanlarnı, -ğanlarına, -ğanlarından, -ğan bolsarbiz, -max, -ıp) fel. – qalmaq: **Yapuxluxunq bilə seninq (kensilərininq) toldu xarınları alarnınq, toydular aş bilə da xoydular xalğanın oğlanlarına kendilərininq (kensilərininq) (**Məz. 16/17: 14).

Qarınlarını xəzinənlə doldurursan,
Onlar övladlarını doydurur,
Nəvə-nəticələrinə də miras qalır.

xala (-dır, -nınq, -ğa, -nı, -da, -dan, -sı, -sınınq, -sına, -sın, -sında, -sından, -larğa, -larda, -ları) // **xalxa** ism. . (< azərb.< ər.) – qala: **Adam oğlununq teni bu türlüdir, ne türlü ki 1 kermən da çövrəsinə taş xala tartkay (tartqan) da üsnə 5 xabaxı bolğay: 1 xabaxı estir, 2-inçisi közüdir, 3-ünçüsü xulaxıdır, 4-ünçüsü ağzıdır, 5-inçisi xolu-ayaxıdır.** İnsan oğlunun bədəni ətrafına daşdan qala çəkilmiş şəhər kimidir və onun beş qapısı var: Birinci qapısı ağlı, ikincisi gözləri, üçüncüsü qulaqları, dördüncüsü ağzı, beşincisi isə əl və ayaqlarıdır.

xalaba (-nı, -lar, -ları, -larından) ism. . (< azərb.< ər.) – qalaba, qalabalıq: **Çıxartın oğlanların xırğın etkəy alarnı xılıç da içkərtin övlərindən alarnınq**

anda xalabaları (xalabalıxları) xorxununq otuzyaşarlarnı goyslar bilə birgə da oğlanlar toxtalğan xartlar bilə birgə (Qan. 32: 25).

Gənc oğlanı və qızı,
Südəmər körpəni, ağsaçlı insanı
Qalabalq evlərindən çıxaracaq
Çöldən qılınc, içdən dəhşət məhv edəcək

xalabalıx (-ları, -larından) Bax: **xalaba**

xalalı ism. – qalalı, şəhərli

xalat ism. (< azərb.< ər.) – xələt, padşah tərəfindən bağışlanan hədiyyə: **Da kiyöv keltiriyir xalat: əvəl Tenqrininq alğışınn da 40 mitxal bilazük da 1 xızil axça ağırı zincil...** Və kürəkən gəlinə xələt gətirir: əvvəl Tanrının alqışını, 40 misqallıq bilərzik və bir qızıl axça ağırlığında zəncir...

xalay ism. – qalay

xalayla ~ fel. – qalaylamaq, qalay çəkmək

xalb Bax: **xalp**

xaldır ~ (-ma, -mağa, -ınqız, -ma, -mağın, -dım, -dınq, -dı, -dılar, -madı, -madılar, -ıptır, -ıp esə, -ırmen, -ır, -ırbiz, -ıy edi, -ıyırmen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırbiz, -ğay, -ğaybiz, -ğaylar, -masa, -mısarsen, -ğan, -ğandır, -ğanlarıdır, -max, -ıp, -mıyın) fel. – qaldırmaq, bir işdən qoymaq: **Köp ziyanlımen ol səbəptən: yolumdan da rəncbərliximdən xaldırdı** (Albanların məhkəmə sənədlərindən). Bu səbəbdən çox ziyan çəkmişəm, o məni yolumdan da, əkin-biçinçiliyimdəndə qoyub.

xalğ ~ Bax: **xalx** ~

xali ism. – xalı, xalça: **Bir acəm xalı xızıl da sarı..., igi xalılar.** Bir qırmızı əcəm (Azərbaycan) xalısı və ...sarı xalı, yaxşı xalılar. **Xorasan xalisi.** Xorasan xalısı. **Üç xali türkməni.** Üç türkmən xalısı.

xaliba a. s. (< azərb.< ər.) – qaliba, deyəsən

xalifə ism. (< azərb.< ər.) – xəlifə, bütün müsəlmanların dini başçısı: **Ğatoliğosnunq atı xalifədir türkçə.** Katalikos türkcə xəlifə deməkdir.

xalip ism. (< azərb.< ər.) – qəlib: **On eki xalip sabon.** On iki qəlib sabun.

xalın (-ı, -lar) sif. – qalın: **Sıx yapraxlı, xalın.** Sıx yarpaqlı, qalın. **Xalın xaramğu.** Qalın zülmət.

xalınlan ~ (-dı, -ğay, -ğan, -ğanın, -max) fel. – qalnlanmaq, qalnlaşmaq, yoğunlanmaq, yoğunlaşmaq, kökəlmək: **Arıttır, Biy, yarımkünnünq yeli bilə, da Ari Canınq bilə berkingəy da xalınlanğay yürəkim menim.** Ya Rəbb, təmizlə günorta yeli ilə, qoy möhkəmlənsin və yoğunlansın (doldur) ürəyimi.

xalinlat ~ fel. – qalnlatmaq, yoğunlatmaq, kökəltmək

xalınlıx ism. – qalınlıq: **Neçik xalınlıxı (xoyuluxu) topraxnınq ki, (zera) yayılıptır dünyada (üsnə yerninq), saçılğaylar (dağılğaylar) sövəkləri alarnınq yuvux tamuxqa (**Məz. 140/141: 7).

Qalınlığı torpağın dünyaya yayıldığı kimi
Sümüklərimiz cəhənnəmin qapısına səpilib.

xalx ~ (-qanlar) // **xalğ** ~ (-qanlar) fel. – qalxmaq: **Yoğarı xalxqanlar.** Yuxarı qalxanlar.

xalxa I ism. – halqa: **Endim men terənlikinə (terənlixinə) yerninq, kördüm beklövlərin (uzaxın) anınq ki, edilər neçik xalxalar menqilik (beklövüç**

menqiliktə) da çıxqaylar (çıxqay) buzuxluxtan (buzulmaxtan) tirlikim menim (Yun. 2: 7). Yerin dərinliklərinə endim, onun əbədi qıfıllara bənzər halqalarını gördüm, qoy bədənim çürüməkdən qurtulsun.

xalxa I Bax: **xala**

xalxala ~ fel. – halqalamaq, dairəvi çəpər çəkmək, qıfıllamaq

xalxalan ~ fel. – hər tərəfdən qapanmaq

xalxalat ~ fel. – hər tərəfdən qapatmaq

xalxan (-ğa, -nı, -dan, -ınqnı, -larnı) ism. - qalxan: **Yenqdi uruşlarnı uçundan uçuna dirə (Urdu uruşlarnı xırığından çax xırığına) dunyanınq, yaylarnı uvattı (ufattı), yarağlarnı sındırdı (sındırğaladı) da xalxanlarnı küvürdü (küydürdü) ot bilə** (Məz. 45/46: 10).

O, yerin ucqarlarınadək döyüşləri dayandırar,
Yayları qırar, nizə-qalxanları sındırar,
Döyüş arabalarını oda qalayar.

xalxanbalıxı ism. – qalxan balığı, kambala (Psetta maxima)

xalmaz sif. – işindən qalmaz, dayanmaq bilməyən, sakit oturmayan: **Xayda eltiyirsen biznim erkimizni tügəlləvüçini, itni, yarlığamasnı, şağavatsızını, xalmaznı, sövüksüzni (sövüksüznü), Tenqridən xoramasnı, uyalmasnı, pambasçını?** Haradadır iradəmizin yerinə yetirən, (görmürmü), əxlaqsızı, rəhmsizi, mərhəmətsizi, dayanmaq bilməyəni, sevginin nə olduğunu bilməyəni, Tanrıdan qorxmayanı, utanmaz və rişxəndbazı?

xalp // xalb ism. (< azərb.< ər.) – qəlp, saxta: **Xalp pul.** Qəlp pul.

xalplıx ism. – qəlplik, saxtalıq: **Markarelarinq seninq kördülər sendə xalplx, budur xalplıxnı da körgüzmədilər törəsizlikinqni seninq ki, seni abaşxarutiunğa keltirgəylər. Markarelər seninq, o Yerusalem, könünü aytmadılar, yalğan da xalplıx blə narabat etiy edilər, açmadılar yaralarınqnı seninq, yamanlıxnı da könüsüzlüxnü seninq ki, seni ündəgəylar abaşxarutiunğa** (Yer. 2: 14). Peyğımbərlərin sənin səndə saxtalıq, yəni saxtakarlıq gördülər, amma sənin qanunsuzluğunu göstərmədilər ki, tövbə edəsən. Sənin peyğəmbərlərin, Yerusəlim (Qüds), doğrunu dilə gətirmədilər, yalan və saxta sözlər danışmadlar, yaralarının qaysağını açmadılar, yalan və əyriliyini gözə soxmadılar ki, səni tövbəyə gətirsinlər.

xam sif. (< azərb.< frs.) – xam: **Bardır Muradda, kiyövümdə amanatım 82 boxça xam mamux diftərimə körə.** Dəftərimə görə, kürəkənimdə 82 boğça xam pambıq əmanət olaraq qalır.

xamaş ~ fel. – qamaşmaq: **Barça köz xamaşıyır ki, köriyirlər ağzın Krisdosnunq alğışına da baylanıyır alarınq tili.** Btün gözlər Məsihi ağzından dua səsləndiyini görən zaman qamaşır və dillər tutulur. **Tişlər xamaştılar.** Dişlər qamaşdı.

xamaştır ~ fel. – qamaşdırmaq

xamçı (-nı, -lar) ism. – qamçı

xamçıla ~ fel. – qamçılamaq: **Xulum xamçılar edi.** Nökərim (onu) qamçılayırdı.

xamçılan ~ fel. – qamçılanmaq

xamış (-nı, -ta, -tan, -ı, -lar, -larnı) ism. – qamış: **Da ululuxu bilə haybatınqnınq seninq uvattınq xarşı bolğanlarınqnı seninq, yeberdinq öçəşməxin yürəklənməxinqninq seninq da yedi alarnı, neçik xamışnı** (Çıx. 15: 7).

Sənə qarşı çıxanları möhtəşəm əzəmətin yıxar,
Sənin göndərdiyin qəzəb onları qamış tək yandırar.

xamışlı sif. – qamışlı

xamışlıx ism. – qamışlıq: **Öçəş kazanına xamışlıxnınq, yığınlarına ögüzlərninq da böləklərinə inəklərninq (tişilərininq)** (Məz. 67/68: 31).

Qamışlıqda yaşayan heyvanları,
Xalqların danaları ilə buğa sürüsünü tənbeh et.

xamlıx ism. – xamlıq

xamur (-nu, -dan, -u, -undan) ism. – xəmir: **Bilməs misiz ki, azgına açı xamur barça neməni açıtir? Arıtınqız keri eski xamurnu ki bolğaysiz yənqi yaratılğan, ne türlü ki siz açtmağan, zera Bayramımız bizim soyuldu, Krisdos (**1Kor. 5: 6-7). Sizin öyünməyiniz yaxşı deyil. Məgər bilmirsiniz ki, azacıq maya bütün xəmiri acıdır? Əslində mayasız olduğunuz kimi köhnə mayadan təmizlənin ki, təzə xəmir olasınız. Çünki bizim Pasxa quzumuz olan Məsih qurban verildi. **Bundan sonqra etəlix ulukün, etməlix eski açı xamur bilə da ne açı xamuru bilə yamanlı anınq da bizmilikninq, yoxsa açı xamursuz doğruluxtan da könülüktən (**1Kor. 5: 8). Buna görə köhnə maya ilə, kin və pislik mayası ilə yox, amma səmimiyyətin və həqiqətin mayasız (acı xəmirsiz) çörəyi ilə bayram edək

xamursuz sif. – xəmirsiz: **Bundan sonqra etəlix ulukün, etməlix eski açı xamur bilə da ne açı xamuru bilə yamanlı anınq da bizmilikninq, yoxsa açı xamursuz doğruluxtan da könülüktən** (1Kor. 5: 8). Buna görə köhnə maya ilə, kin və pislik mayası ilə yox, amma səmimiyyətin və həqiqətin mayasız (acı xəmirsiz) çörəyi ilə bayram edək

xan I (-nınq, -ğa, -nı, -dan, -ınq, -nqnnq, -ınqa, -ınqnı, -ınqdan, -ım, -ıma, -ımnı, -ımdan, -ı, -ıdır, -ınınq, -ına, -ın, -ında, -ından, -ımızdan, -lar, -larınq, -ları, -ların, -larından) ism. – qan: **Da körüp, Niqomita kermənlilər ki, xanı bilə süt axtı da terək yemişləndi, Tenqrini haybatladılar da köplər inandılar ol kün Eyəmizgə.** Və Nikomediya şəhərinin əhalisi ondan qanla birlikdə süd axdığını və ağacın bar verdiyni görüb, Tanrıya alqış söylədilər və çoxları həmin gün Rəbbimizə iman etdi.

xan I (-dır, -nınq, -ğa, -nı, -dan, -ım, -ıma, -ı, -ıdır, -ınınq, -ına, -ın, -ından, -ımız, -ımızınınq, -ımızğa, -ımızını, -lar, -larınınq, -larğa, -larnı, -lardan, -larımızınınq, -larımızğa, -ları, -larınınq, -larına, -ların, -larında, -larından) ism. – xan: **Ki kensininq zəmanəsinə körgüzsər sanlı da yalğız xuvatlı Xanı xanlarnınq da Biyi biylərninq (**1 Тім 6: 15). O, bəxtiyarlıq mənbəyi olan tək Hökmdar, xanların Xahı və ağaların Ağasıdır (bəylərin Bəyidir).

xana Bax: boyaxana, xasapxana, tımarxana

xanat (-ınqnınq, -ı, -lar, -larnı, -larımnı, -larınqnınq, -larımız, -ları, -larınınq, -larına, -ların, -larında) ism. – qanad: **Kim xoyar bulutta barğanın kendininq da kezər (yürür) ol üstnə (üsnə) xanatları bilə yelninq // Ki xoyar bulutta yürügənin kensininq da yürür ol xanatları üsnə yelninq (**Məz. 103/104: 3).

Yuxarı otaqlarını suların üstündə quran,
Buludları Özünə araba edən,
Yel qanadları üstünə minib gəzən.

xanat ~ (-mağa, -ıpmen, -qay, -max) fel. – qanatmaq

xanatlı (-lar, -larnı) sif. – qanadlı: **Dört xanatlı friştə.** Dörd qanadlı mələk.

xandır ~ (-ğan) fel. – qandırmaq, başa salmaq

Xanibikə ism. – albanlar arasında yayğın qadın adlarından biri

xaniça (-gə, -ni, -dən, -si, -sininq, -sin) // **xanıça** (-dır, -nınq, -ğa, -nı, -dan, -sı, -sıdır, -sınınq, -mız, -mızını, -nqız, -lardan) ism. – xanbanu, xanbikə, xanın arvadı və ya qızı: **Xaniça barça surplarınınq.** Bütün bakirələrin xanbanusu. **Xaniça Şahanduxt xızı Sevad xannınq da xatunu Kirkor biyninq.** Xanbanu Şahanduxt Sevad xanın qızı və Qriqori bəyin arvadı. **Xatun almax ya ergə barma.**

xanı (-dır) əvz. (azərb.) – hanı? haradadır?: **Da aytır (aytsar) Biy: xanı (xanıdır // xayıdır // xaydadır) gurklarınqız sizninq ki, (xaysılarına ki) umsanıp edinqiz siz alarğa? (**Qan. 32: 37). O (Rəbb) belə deyəcək: "Hanı onların bütləri, sığınacaqları qaya?

xanıça Bax: **xaniça**

xankün (-gə, -ü) // **hxankün** ism. – çərşənbə, həftənin üçüncü günü

xanlı (-ğa, -lar) sif. – qanlı

xanlıx (-tır, -nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ım, -mnınq, -ıma, -ımnı, -ımda, -ınq, -ınqnınq, -ınqa, -ınqnı, -ınqda, -ınqdan, -ı, -ınınq, -ına, -ın, -ında, -ından, -ımız, -ımıznınq, -ımızğa, -ımızını, -lar, -larnı, -ları, -larından) ism. – xanlıq: **Zera dügül ki sözlər bilədir xanlıxı Tenqrininq, yoxsa xuvat bilə (**1 Kor. 4: 20). Çünki Tanrının Xanlığı sözdən deyil, gücdən ibarətdir.

xansız sif. – qansız

xantar ism. – qədim və orta əslərdə Albaniyada və bütünlükdə Azərbaycanda işlənmiş çəki vahidi: **12 xantar açıtaş.** 12 kantar aşı daşı.

Xantemir x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından

xan-ter ism. – qan-tər

xap ism. – qab. Bu söz təkcə qab-qacağı deyil, eyni zamanda böyük bağlama və qutuları ifadə etmiş, bəzənsə kisə mənasında işlənmişdir: **Kemidə üç xap mamux yatıptır.** Gəmidə üç bağlama pambıq yatır.

xap ~ (-ma, -mağa, -masın, -manqız, -tı, -tılar, -ar, -arlar, -ıy edi, -ıyır, -mıyır edim, -sa, -sanqız, -qaylar, -qan, -qannı, -max, -maxqa, -maxma, -ıp) fel. – qapmaq, almaq, zorla almaq: **Nema, xaysı ki xapmıyır (almıyır) edim, tözər (tölər) edim alarğa (**Məz. 68/69: 5). Almadığım şeyləri qaytarmalı idim, bunlara dözürdüm. **Dolaşınqız Sionnu, xapsanqız anı da çövrələnqiz burcların anınq** (Məz. 47/48: 13). Sionun ətrafında gəzib-dolaşın, onu da, qüllələrini də alın (ələ keçirin).

xapax Bax: **xabax**

xapandur ~ Bax: **xapundur** ~

xapçux (-qa, -nu, -ta, -u, -ları) ism. – torba, kisə: **Xapçux arxa üsnə kötürmə, yüklü.** Torba, arxaya almaq üçün, yüklü. **Bir xapçux axça.** Bir kisə qızıl pul.

xapçuxqına ism. – kiçik kisə, kisəcik, pul kisəsi

xapı Bax: **xabax** I

xapın ~ Bax: **xapun** ~

xapındir ~ Bax: **xapundur** ~

xapış ~ fel. – qapışmaq, tutuşmaq: **Anda xapıştılar 2-si Kirkor Zadiq blə.** Onda ikisi, Kirkorla Zadiq qapışmağa başladılar (tutuşdular).

xapxax ism. – qapaq: **Xapxax, üst, yapov taştan.** Qapaq, üst, daşdan düzəldilmiş.

xapxala ~ fel. – qapışdırmaq

xapxuç ism. – at ağızlığı, at nallanarkən, narahatlıq keçirən atların ağzına keçirilmək üçün nəzərdə tutulmuş ağızlq

xapla ~ fel. – qaplamaq, örtmək, əhatə etmək: **Yalın, axın suv kibik, keliyir da xaplıyır alarnı.** Alov azan su kimi gəlir və onları əhatə edir (ağuşuna alır).

xaplan ism. qaplan, pələng (felis pardus)

-Da xaysılardırlar itititrnaxlılar?

-Neçik aslan da xaplan, ayuv da börulər da börüxatırğına, it, tülkü, çaxal, xoyan, maçı, kocan, kirpi da özgə bularğa oxşaşlar, evet dirlər kimlər xısxaayaxlılar, neçik vevurqa, sıçxan da kret da borsuk... (Qriqori Hamamanın "Alban qrammatikası" kitabının XVI əsrdə redaktəyə məruz qalmış hissəsindən)

-İtidırnaqlılar hansılardır?

-Bunlar aslan və pələng, ayı, canavar və canavarla tülkünün qarışığı, it, tülkü, caqqal, dovşan, pişik, sünbülqıran, kirpi və digər bunun kimilərdirlər, Amma dələ, sıçan, kosdəbək və porsuq kimi qısaayaqlılar da var...

xapsa ~ (-ma, -dınq, -dı, -dılar, -r, -rlar, xapsıyırmen, -ğay, -max, -p) fel. – parça-parça etmək, parçalamaq, didib-dağıtmaq: **Bolmağay ki, xolğa salğay, neçik aslan kibik, boyumnu menim da kimsə bolmağay ki, xutxarğay da ne ol ki tirgizgəy // Šahat, xaçan xapsağay, neçik aslan, canımnı menim, kimesə bolmağay ki, xutxarğay da ne ol ki, tirgizgəy (**Məz. 7: 3).

Yoxsa aslan kimi canımı alacaqlar,

Xilas edən olmasa, məni didib-dağıdarlar.

xapsal ~ fel. – parçalanmaq, didib-didişdirilmək: **Sezinqiz, barçanqız, xaysılarınqız unutup esə (esənqiz) Tenqrini, şahat, xapsalğaysiz** (x**açan xaysı salğaysiz) da kimsə bolmağay ki, xutxarğay // Anqlanqız, barçanqız, kimlər unutupsiz Tenqrini, bolmağay ki, alınğaysiz da kimsə bolmağay ki xutxarğay (**Məz. 49/50: 22).

Ey Allahı unudanlar,

Buna diqqət edin!

Yoxsa didib-didişdirilərsiniz,

Heç birinizi xilas edən olmaz.

xapsovuçı ism. və sif. – yırtıcı: **Benyamin edi börü xapsovuçı.** Bünyamin yırtıcı bir canavar idi.

xaptıra // xaptırxa ism. – qaptırqa, atı yemləyərkən, ətraf batırmasın deyə, atın başından asılan xüsusi kisə

xapçux – ism. – heybə

xapun ~ (-du. –ur, ıy edi, -ıyırmen, -ıyırlar, -sa, -ğay, -ğan, -up) // **xapın** ~ (-dı, -ğay, -maxnınq, -ıp edi) fel. – alışmaq, alışıb-yanmaq: **Yöpsününqüz (Yöp körünqüz) ögütuün anınq ki, öçəşlənməgəy Biy, da taspolursiz (tas bolursiz //**

taspolğaysiz) yollarından toğrulu anunq zamanına, ne vaxt xapunsa (neçik palaylasa) öçəşməxi anınq (Məz. 2:12).

Oğulu öpün ki, qəzəblənməsin,
Yoxsa tutduğunuz yolda məhv olarsınız.
Çünki qəzəbi tezliklə alovlanar.
Ona pənah gətirənlərin hamısı nə bəxtiyardır!

xapundur ~ // **xapındır** ~ fel. – alovlandırmaq, alışdırmaq, yandırmaq: **Hadirdir bizgə Krisdos yebermə Ari Cannı, canı sövüknünq, xaysı ki yürəklərimizni xapundurur.** Məsih ürəklərimizi alovlandırsın deyə, Müqəddəs Ruhu, sevgi ruhunu bizə göndərməyə hazırdır.

xapuş ~ (-tum, -tu, -urmen, -mandır, -ıyırmen, -sar, -qay, -mağan, -up) Bax: **xapış** ~

xapuştur ~ fel. – susdurmaq, ağzını yumdurmaq: **Zera köplər dügüllər hnazant, egri sözli da esni aldavuçı, artıx ki sunattandırlar, xaysıların ki tiyər xapuşturma ki, barça övlərni yıxıyırlar da övrətiyirlər, xaysı ki tiyməs, kesip yığıştırmax üçün (**Tim. 1: 10-11). Çünki sünnət edilmişlərdən çoxları tabe olmur, seçilmişlər barədə yalan danışır və ağılları çaşdırırlar. Onları susdurmaq lazımdır, çünki onlar evlər yıxır və qazanc əldə etmək naminə lazım olmayan şeylər öyrədirlər.

xar I (-nınq, -nı, -dan, -lar) ism. – qar: **Hər biri hər yarı xaçıp da xar içinə xalıy edilər.** Onlar qaçaraq hər tərəfə yayıldılar və qara batdılar.

xar II ism. – əl, qolun barmaqlardan biləyə qədər olan hissəsi : **Çaylar çap urğaylar birgə xolları bilə // Axın suvlar xar sürsünlər bir oğurdan işindəgilər bilə (**Məz. 97/98: 8).

Onun hüzurunda qoy çaylar əl çalsın,
Dağlar birgə mədh oxusun!

xara I (-men, -dır, -nınq, -ğa, -nı, -dan, -sın) sif. – qara: **Xara rəng.** Qara rəng. **Xara yılan.** Qara ilan.

xara II ism. – mal-qara

Xara x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri

Xarabax ism. – Albaniyada (Azərbaycanda) tarixi vilayət: **Xarabaxtan 50 xab mamux.** Qarabaqdan 50 bağlama (kisə) pambıq.

xarabaxlı ism. – qarabağlı: **Butax Axbuxa oğlu, xarabaxlı.** Qarabağlı Budaq Ağbuğa oğlu.

xarabalıx ism. qarabalıq (Cyprinus tinca): **Beş balıx: üçüsu çortan da ekisi xarabalıx.** Beş balıq: üçü durna balığı, ikisi qarabalıq

xarabaş ism. – qaravaş, xidmətçi, nökər

xarabaşlı ism. – rahib

Xarabeq x. ism. – Qara Bəy. Albanlar arasında yayğn olan şəxs adlarından biri

xarabitik ism. qara kitab (?): **Xarabitik bilə.** Qara kitab ilə.

xaraç Bax: **xarac**

xarac // xaraç ism. (< azərb.< ər.) – xərac, vergi: **Özgə biyliklərdən xarac alırlar.** Özgə bəyliklərdən xərac alırlar.

xaraca ism. və sif. 1. qaraca; 2. parça növü: **Yaşıl rəngli xaraca.** Yaşıl rəngli qaraca parçası.

Xaragöz x. ism. – Albanlar arasında yayğn olan şəxs adlarından biri

xarağçi // xarağçı Bax: **xaraxçı**

xarağçılıx Bax: **xaraxçılıx**

xarağlat ~ fel. – qarət etdirmək: **Öktəmlik dügül yalğız Napokotonosornunq, faravonlarnınq, Amanlarnınq, evet özgələrni da xarağlatıyır də sindiriyir, neçik vixor sedralarnı Liban üsnə.** Təkçə Novuxodnosorun, fironların və Amonların ötkəmliyi deyil, eləcə də başqalarının ötkəmliyi üzündən qarətçilik baş verir və qara yel kimi Livanın sidr ağaclarının üstünü alır.

Xaraxaş x. ism. – Albanlar arasında yayğn olan şəxs adlarından biri

xaraxçı (-sen, -dır, -nınq, -ğa, -nı, -lar, -lardır, -larnınq, -larnı, -lardan) // **xarağçi // xaraxçı** (-nınq, -ğa, -nı, -dan, -lar, -larnınq, -larnı, -lardan) ism. – qarətçi, quldur

xaraxçılıx (-ta) // **xarağçlıx** (-nı) ism. – qarətçilik, quldurluq

xaraxla ~ I fel. – qarət etmək, zorla qopartmaq: **Köplərni, neçik toz kibik, xaraxladılar dinlərindən da tamuxnunq ortasına çıxara berdilər.** Onlar çoxlarını toz kimi öz dinlərindən qopartdılar və cəhənnəmin tam ortasına sövq etdilər. **Tergəgəy ötünç berüçi barça neməsin (borçlusu barça tirlikin) anınq, xarxalağaylar (xapqaylar) yatlar xazğançın anınq (**Məz. 108: 11). Borc verənlər onun hər şeyini alcaq və özgələri olan hər şeyini qarət edcək.

xaraxla ~ II Bax: **xaral** ~

xaraxuş (-tur, -tır, -nunq, -qa, -nu, -u, -umuz, -lar) // **xarağuş** (-nunq) ism. – qaraquş:

-Xaysılardırlar egriyürügənlər ekiayaxlılar?

-Uçanlardırlar ki dırlar inçkətırnaxlılar da ititırnaxlılar tirmavuçıayaxlılar da sıxyumlular da havada yürügənlar da dır padşah alarnınq xaraxuş da ayrılırlar toğruburunlarğa da toğrutırnaxlılarğa da egriburunlarğa da egritırnaxlılarğa.

-Əyri gəzən ikiayaqlılar hansılardırlar?

-Bu, uçanlardırlar ki, incədırnaqlı və itidırnaqlıdırlar, eləcə də yastıayaqlılar və sıx yunlulardırlar. Onlar göydə süzərlər və padşahları qaraquşdur ki, onlar düzdırnaqlı və əyridırnaqlılara, eləcə də düz dimdiklilərə və əyri dimdiklilərə bölünürlər.

xaraxuşqına ism. – qaraquş balası: **Xarxauş barça özgə xuşlar üsnə dağı igi hizmət etiyir oğlanlarnı ya xaraxuşqınalarnı.** Qaraquş öz balalarına və ya cücələrinə başqa quşlardan daha yaxşı baxır.

xaral ~ (-ıyırmen, -ğan) fel. – qaralmaq

xaralat ~ (-qan) – qaraltmaq, qaralamaq: **Buzulğan ruznı yazıxlar blə tirlikində tirliki anınq da xaralatqan, neçik sacax blə, törasizliki blə canı anınq.** Bütün həyatları boyu etdikləri günahlar həyatlarını məhv edib və sanki sacayaqmış kimi, qaraldıb həyatlarını.

xaralı (-larından) sif. - qaralı

xaralı-axlı Bax: **axlı-xaralı**

xaralıx (-ı, -lar) – qaralıq

xaramğu (-ğa, -dan, -nu, -nı, -su) // **xaranğu** (-dur, -da, -nu, -sun) // **xaranqğu** (-da) // **xarangı** (-nı) ism. – qaranlıq, zülmət: **Xalın xaramğu.** Qalın zülmət.

xaramğula ~ Bax: **xaramğulan** ~

xaramğulan ~ (-ma, -dı, -ıpmen, -ıp edi, -ır, -mas, -ıyırmen, -ğay, -mağay, -sa, -sar, -sarlar, -ğanğa, -ğannı, -ğanından, -ğanlarnı, -ıp) // **xaranğulan** ~ (-sın, -dım, -ıpmen, -ır, -ıyır, -ğan, -ğanğa, -ğannı) // **xaranqğulan** ~ (-sın, -dılar, -ıptır, -mağay, -ğanlar, -ğanlarğa) ~ fel. – qaranlıqlaşmaq, zülmətə bürünmək

xaramğulanmax fel. – qaranlıqlaşmaq, qaranlıq düşmək

xaramğulux (-tır, -nunq, -qa, -nu, -ta, -tan, -u, -una, -umuznu, -unquz, -lar, -larnınq) // **xaranğulux** (-dır, -nunq, -qa, -nu, -ta, -tan, -u, -umuznu) // **xaranqğulux** (-nunq, -qa, -nu, -ta, -tan, -u, -ununq) // **xaranxulux** (-nu) ism. – qaranlıq: **Aşaxlattı kökni da endi da xaramğulux** (x**aranqğulua tibinə ayaxlarınınq anınq (**Məz. 17/18: 10).

O, göyləri yarıb yerədək endi,
Qatı zülmət ayaqları altında idi.

Zera yovuxlanmıyırsız yovux tağqa ki, xarmalama bolğaysiz ki ot bilə küyər edi da körünməs edi da xaranqğulux bilə (İbr. 12: 18-19). Siz toxunula bilən, odla yanan bir şeyə, qaranlığa, zülmətə, qasırğaya, şeypur gurultusuna və kəlam söyləyən səsə yaxınlaşmadınız.

-**Nedir çektiri friştələrninq?**

-Yaratılğanlarıdırlar Tenqrininq da dırlar barlıx tensizlər, kendi tügül ölümsüz, kendi erkli, boyuna buyruxçı, teşkirilgən da çövrələngən da xuluxçıdırlar Tenqrininq, xizmetkarlar canlardırlar, yasaxlılar, cuğap etkənlər da yeberilənirlər (**yeberilirlər**) **xizmetkarlıxqa da salavuçılardırlar dünyağa da dırlar ottanlar da yarxtanlar. Da alarda dırlar devlər ki, edilər friştələr da bularğılandılar yaman öktəmlik bilə da töküdilər da boldular oğullar xaramğuluxnunq da tas bolmaxnınq. Da xan, ulusu alardan – "bu berir anqa" ki, atlandı şaydan da idi "bu berir Tenqrigə" da boldu xarşı Tenqrigə.**

-Mələklərin özəl xüsusiyyətləri nədir?

-Onlar Tanrının yaratdıqlarıdır və vücudsuz məxluqlardırlar, onlar özləri özlərindən ölümsüz və müstəqil deyillər, öz talelərini özləri təyin etmirlər, dəyişkən və məhduddurlar, Tanrının xidmətçiləridirlər, xidmətçi ruhlardırlar, üzərlərinə vəzifə yüklənib və buna görə məsuliyyət daşıyırlar və xüsusi tapşrıqlarla göndərilirlər, dünyanın qoruyucularıdırlar və onlar od və işıqdan xəlq edilmişlər. Aralarında divlər (cinlər) də var ki, əvvəl mələk olmuş, sonra qürurları üzündən yollarını azdıqlarından qovulmuşlar və şərin, ölümün carçısına cevrilmişlər. Onların içərisində ən böyükləri olan Şeytan tanrıya şər atmış və özünü ona bərabər tutmaq istəmişdir.

Xaran x. ism. (yəh.) – Harran, Messopatamiyanın şimalında, Türkiyə ərazisində qədim əyalət: **Taranınq oğlu boluptır atamız Apraham ki Adam atamızdan sonqra 3186 yılına, Xaran şəhərindən Kalteasos ulusundan, da boluptır sünəti 99 yılına.** Azər (Tariq) oğlu İbrahim atamız Adəm atamızdan 3186 il sonra olub. O, Haldeyanın Harran şəhərindən idi və 99 yaşında sünnət edilib.

xarançux ism. – vələmir, yulafca (avena fatua):
xarağı Bax: **xaranğu**
xaranğu // **xaranqğu** // **xarangı** Bax: **xaramğu**
xaranğulan ~ // **xaranqğulan** ~ Bax: **xaramğulan** ~
xaranğulat ~ // **xaranqğulat** ~ Bax: **xaramğulat** ~
xaranğulu Bax: **xaramğulu**
xaranğulux Bax: **xaramğulux**
xaranxulux Bax: **xaramğulux**
xaranqğu Bax: **xaramğu**
xaranqğulan ~ Bax: **xaramğulan** ~
xaranqğulat ~ Bax: **xaramğulat** ~
xaranqğulux Bax: **xaramğulux**
xarar ~ (-ma, -dı) fel. qaralmaq
xarart ~ fel. - qaraltmaq: **Sağ işin çatlatsa, ya tij küydürgəy ya xarartqay.** Əgər bütöv bir şeyi parçalasa və ya yandırsa, ya da ki qaraltsa.
Xaratatul x. ism. – albanlar arasında yayğn olan şəxs adlarından biri
xaravaş (-nınq, -qa, -ınq, -ınqnınq, -ınqa, -ınqı, -ı, -ımen, -ınınq, -ına, -ın, -ından, -lar, -larnınq, -larımnı, -larınq, -ları) // **xaravaş** ism. – qaravaş, xidmətçi qadın:
qaravaşlıx ism. qaravaşlıq, xadimələk, kəniz: **Barınqız da keltirinqiz bu xızını manqa. Egər azatdır, alırmen kensin xatunluxqa manqa. Da egər xul esə, satun alırmen kensin manqa xaravaşlıxqa.** Gedin o qızı mənə gətirin. Əgər azaddırsa onu alıb özümə arvad edəcəyəm, yox, əgər quldursa, satın alıb gənizim edəcəyəm.
xarayağız sif. – qarayanz
xarayılan (-lar) ism. – qara ilan, əfi (boa constrictor): **Yürəkləgənləri alarınınq oxşaşına alarınınq, neçik xarayılan ki yumuptur xulaxların kendınınq (**Məz. 57/58: 5).
Onlar əfi ilan kimi zəhərlidirlər,
Qulaqlarını tıxayan gürzəyə bənzəyirlər.
xarər ism. (ər.) – ölçü
xarərsiz sif. – ölçüsüz:
-Ölçməxlixi ne xadardır?
-Ölçövsüz da xarərsiz, da sansızdır (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" əsərindən).
-Ölçüsü nə qədərdir?
-Ölçüyə sığmazdır, ölçüsüzdür və sayagəlməzdir.
xarbuz ism. - qarpız (citrullus): **Xarbuz, xiyar, badınçan.** Qarpız, xiyar, badımcan.
xardaş (-qa, -nınq, -nı, -tan, -ım, -ımsen, -ımsız, -ımnınq, -ıma, -ımnı, -ınq, -ınqnınq, -ınqa, -ınqnı, -ınqdan, -ı, -ınınq, -ına, -ın, -ını, -ından, -ımız, -ımızını, -ınqız, -ınqız, -lar, -lar, -larbiz, -lardır, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -larım, -larıma, -larımdan, -larınqnınq, -larınqa, -larınqnı, -larımız, -larımızğa, -larımızını, -larımızdan, -larınqızınınq, -larınqızını, -ları, -larınınq, -ların, -larından) ism. - qardaş, bacı, yaxın adam: **Xız xardaş.** Bacı. **Sövgəysen xardaşınqnı, neçik**

boyunqnı (Qal. 5: 14). Yaxınını özünü sevdiyin kimi sev. **Šahat ki, yoxtur erkimiz xızxardaşlarnı-xatınlarnı yürütmə birgəmizgə, ne türlü özgə arakəllər da xardaşları Eyəmizninq, da Gepa?** (1 Kor. 9: 5). Məgər digər həvarilər, Rəbbin qardaşları və Kefa kimi yanımızda imanlı bacı və arvadımızı gəzdirməyə ixtiyarımız yoxdur?

xarc (-ğa, -nı, -ı, -ınınq, -ın, -ına, -ınqızdan, -larnı, -larımnı) // **xarç** ism. (< azərb.< ər.) – xərc

xarcimal ism. – mal vergisi: Xarcimalın adam başından berməgə. Adam başına mal vergisi verməyə.

xarcla ~ (-dınq, xarclıyırmen, -mıyır) fel. – xərcləmək

xarclan ~ fel. – xərclənmək

xarclıx (-ın) ism. – xərclik: **Berdim alarğa 1 turk atı ki, saxlağaylar men kelgincə Axkerməndən da xarclıx berdim 1 altın 3 küngəncə.** Verdim onlara bir türk atı ki, mən Ağkirmandan gələnədək saxlasın və 1 qızıl pul da üç günlük xərclik verdim.

xarcsız sif. – xərcsiz

xarcsız-xurcsuz sif. – xərcsiz-xürcsüz

xarğa (-larnınq) ism. – qarğa (Corvus corone)

xarğa ~ (mağa, -manqız, -dım, -dı, -dılar, -pmen, -p edi, -rmen, -r, -rlar, -rlar edi, xarğıy edi, xarğıyır, xarğıyır edilər, -ğay, -max, -maxtır, -maqtır) // **xarha** ~ fel. – qarğımaq, qarğış etmək, lənətləmək: **Kam nedən xarğaldı Noy atasından kensininq?** Ham niyə atası Nuhun qarğışını (lənətini) qazandı?

xarğış (-nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ı, -ın, -ından, -larnınq) // **xarhış** ism. – qarğış, lənət: **Xarğışı alarnınq.** Onların qarğışı.

xarğışlan ~ fel. – qarğışlanmaq: **Seninq aşıra alğışlandı yer, xaysı ki xarğışlanıp edi Adam atamıznınq səbəpindən.** Atamız Adəmə görə qarğışlanmış yer Sənin tərəfindən alqışlandı.

xarğışlı (-dır, -dırlar, -lar) sif. – qağışlı, qarğışlanmış, lənətli, lənətlənmiş

xarğıştırmax Bax: **xarıştırmax**

xarğıyır *см.* **xarğa** ~

xarğş Bax: **xarğış**

xarhız // xarhış Bax: **xarğış**

xarxar Bax: **ğarğar**

Xarxar Bax: **Ğarğar**

xarib (-men, -dirlər, -gə, -ni, -inq, -lər, -lərninq, -lərni) // **ğarib** (-lərni) // **xarip** ism. və sif. (< azərb.< ər.) – qərib: **Xarib bolğaylar (Yat bolsunlar) da yaşına-yaşına kezgəylar alar, ayaxlarıma menim közətkəylər, neçik da xast etərlər edi boyumnu (boyuma menim) (**Məz. 55 /56: 7). Qoy qərib olub ehtiyatla gəzsinlər, canımı ovlamaq istədikləri kimi ayaqlarımı izləsinlər. **Kelginmen (Yatmen) men alnınqa seninq, xarib da keçkən (keçövlü), neçik barça atalarım menim (**Məz. 38/39: 13). Qarşında yadam mən, bütün babalarım kimi qərib və özgəyəm.

xariblix (-kə, -tə, -im, -imninq) // xariblik (-imninq, -imizdə) // ğariblix (-imninq) ism. – qəriblik: **Ögövlüdür manqa könülükünq seninq yerinə (yerində) xaribliximinq (xariblikiminq // ğaribliximinq) menim** (Məz. 118/119: 54). Sənin qaydalarını bu qürbət eldə (qəriblikdə) ilahi tək oxuyuram. **Xolarbiz sendən,**

ber bizgə xalğanın keçəninq eminliktə keçirməgə da barça zamanların tirlikimizninq bu xariblikimizdə bizim xorxunq bilə seninq. Yalvarırıq Sənə bu qəriblik həyatımızda qoy ömrümüzün qalan hissəsini, gecələrimizi və gündüzümüzü Sənin qorxunla yaşayaq.

xarip Bax: **xarib**

xarı I (-lar, -larnınq, -larğa, -larnı) ism. – qarı: **Xartnı baduhasel etməgəysen, yoxsa övündür, neçik atanqnı, igitni – neçik xardaşnı; xarılarnı – neçik analarnı igit xatınlarnı – neçik xızxardaşlarnı, aruvlux bilə** (1 Tim 5: 1). Qocanı məzəmmət ermə, təmiz ürəklə təqdir et atan kimi, gəncləri kiçik qardaşların kimi, qarıları anan kimi, gənc qızları bacıların kimi.

xarı II (-da, -lar, -larda) ism. – dirsək, uzunluq ölçü vahidi: **Enq burun baxılmax kerək, neçiktir tarazular, neçiktir xantarlar, neçiktir xarılar da ölçünməxi barça türlü xumaşnınq ki, bolğaylar könü da tügəl işlər könüsün bezirgənlikninq.** Ilk öncə tərəzilərin, çəki daşlarının, dirsəklərin və müxtəlif malların ölçü vahidlərinin hansı vəziyyətdə olduğuna nəzarət etmək lazımdır ki, bütün ticarət əməliyyat və vasitələri tam və ədalətli olsunlar.

xarığ // xarğ Bax: **xırığ**

xarıla ~ fel. – dirsəklə ölçmək: **Egər kimesə tapulğan bolğay, xaysı aytılğan tarazuda, xarıda, xantarda, ölçmə alarda da xarılamaxta egirlik kimesəgə ya oğurlux etkəy.** Əgər kiminsə kimisə çəkidə, dirsəkdə, dirsəklə ölçüdə aldatdığı və ya oğruluq etdiyi məlum olarsa.

xarın (-ğa, -da, -dan, -lar, -ları, -larıdır, -larınınq, -larına, -ların) // **xarn** (-ım, -ımnınq, -ıma, -ımda, -ımdan, -ınq, -ınqnınq, -ınqa, -ınqda, -ı, -ınınq, -ına, -ın, -ını, -ında, -ından, -ımız) ism. – qarın:

Xaysılardırlar sürkülgənlər?

-Ilk yılandır sürkülgən, yer üstünə çekilgən, xarnınınq üstünə sürkülür.

-Sürüngənlər hansılardır?

-Birincisi ilandr ki, qarnı üzərində çəkilərək (qıvrılaraq) sürünür.

Bu tenqiz uludur da sekin, bundadır xarnıları (x**arınları) üsnə yürügənlər ki, sanları yox, kazanlar ulu da ulu balıxlar (**Məz. 103/104: 25). Bu dəniz nöyük və genişdir, orada saysız – hesabsız qarınları üzərində yürüyənlər, böyük heyvanlar və böyük balıqlar var. **Yeri yubanmaxnınq xarnın Mariamnınq anqlıyırmen, xaysında Tenqri töşədi türlü-türlü yubanmaxnı da xocalıxnı.** Mərhəmət yeri deyiləndə, mən Məryəmin bətnini başa düşürəm ki, Tanrı oranı hər cür nemət və zənginliklə bəzəmişdir.

xarınca (-lar) ism. – qarışqa (formica)

xarış (-tır, -qa, -ta) ism. – qarış, açıq ovucun çeçələ bağmağın ucundan baş barmağın ucunadək olan məsafə, uzunluq ölçü vahidi: **Birər xarış tolu dügül edir.** Doluluqdan bir qarış az idi. **Xol xarışı.** Əl qarışı. **Kimesədən yaman söz işitsənq, anı yürəkinqə tut 7 xarış: ol yaman olar da yaxşılıxqa xaytar** (Alban atalar sözü). Əgər birindən pis söz eşitsən, ürəyinin yeddi qarış dərinliyində gizlət, beləcə pislik ölər və qayıdıb yaxşılıq olar.

xarış ~ (-ma, -mıyıx, -tı, -mas, -ıyırmen, -kay, -max, -maxlar) fel. – qarışmaq: **Arlı-berli çölməkni xolda oynatma ki, boyov xarışqay.** Rəngin qarışması məqsədi ilə rəng qabını əldə ora-bura çalxalamaq.

xarışıx (-lar) sif. – qarışıq: **Xarışıx nemə.** Qarışıq şey.

xarışıl ~ (-dı, -maslar, xarışılıyırlar, -ğan, -ğannı, -ğanlar, -ğanlardan, -mağan, -maxlar, -maxları) fel. – qarışılmaq: **Ten da tensiz xarışılıyırlar da birləniyirlər.** Maddi və qeyri-maddi olanlar qarışıb bir tam olurlar. **Aruv zülal, xarışılmağan.** Qarışılmamış təmiz zülal.

xarışlıx ism. qarışıqlıq, qatmaqarışıqlıq: **Xarşılıx ya oğraş.** Qarışıqlıq və ya qarşıdurma.

xarıştır (-ma, -dım, -dınq, -dı, -ıyırmen, -ıyırlar, -ğay, -ğan, -ıp, -max, -maxı) fel. – qarışdırmaq: **Zera Tenqri bulğattı ya xatıştırdı tenni da alçaxına dağı artıx hörmət berdi (**1 Kor. 12: 24). Çünki Tanrı bulandırdı ya qarışdırdı və aşağı tutulan üzvü daha çox hörmətə çatdırdı.

xarıştıruçı // xarışturuçı (-lar) ism. – qarışdırıcı, ara qarışdıran: **Xarşı Tenqrigə ya xarıştıruçı.** Tanrıya qarşı olan və ya ara qarışdıran (şeytan).

xarkibiklən ~ fel. – qar kimi olmaq, qara çevrilmək: **Yığqanına Köktəgininq xanlarnı üsnə anınq xarkibiklənsər Salmonda (üstlərinə alarnınq) aruvlanğay başxış (**Məz. 67/68: 15).

Külli-ixtiyar padşahları elə dağıtdı ki,
Elə bil Salmon dağına göydən qar tökülür.

Xarlıbeq x. ism. – alban şəxs adlarından biri: **Nalbant Qarlibeq.** Nalbənd Qarlıbəy.

xarlıx Bax: **nexadarlıx**

xarmala ~ (-ma, -nqız, -dı, -dılar, -mas, -maslar, xarmalıyırmen, -caq, -max, -maxtır, -maxnınq) fel. – toxunmaq, əl vurmaq, əlləşdirmək: **Zera yovuxlanmıyırsız yovux tağqa ki, xarmalama bolğaysiz ki, ot bilə küyər edi da körünməs edi da xaranqğulux bilə** (İbr. 12: 18-19). Siz toxunula bilən, odla yanan bir şeyə, qaranlığa, zülmətə, qasırğaya, şeypur gurultusuna və kəlam söyləyən səsə yaxınlaşmadınız.

xarmalamax – f. ism. – toxunma, əl vurma, əlləşdirmə, lamisə:

-Xaysılardırlar beş cınsları Bıladonınq?

-İlk rəng da biçişdir, xaysı ki köz bilə korüniyir. Ekinçi avazdır, xaysı ki xulax bilə işitilir. Üçünnçi səsidir, xaysı ki, ... burun bilə xoxulanır. Dörtünçi tahimdir,

xaysı ki yeməxlix bilə, ... ağız bilə xoşlanır, ... tahimlənir. Beşinçi ağır da yenqil, isi da sovux, xaysı ki xarmalamax bilə anqlanır. Bu beş seziklik biləndirlər barça sezilgənli etilgənlərninq tanımaxlıxları (tanamaxlxları) (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"nın XVl əsrdə Avedik tərəfindən redaktə edilmiş hissəsindən).

-Platonun beş cinsi hamsılardır?

-Birincisi göz ilə görünən rəng və formadr. İkinci səsdir ki, qulaqla eşidilir. Üçüncüsü iydir ki, ... burunla duyulur. Dördüncüsü yemək zamanı ... ağızla hiss edilən daddır. Beşincisi ağır-yüngül, isti-soyuqdur ki, lamisə üzvü ilə sezilir. Bu beş hisslə qavranıla bilən hər şey qavranılır.

xarman Bax: **harman**

xarnı Bax: **xar (**-ın)

xarnılğan Bax: **xandır** ~ (-ğan)

xars s. t. – çəpik çalınarkən çıxarılan səs: **Xars urunquz, barça gurkçılar, çaxırınqız Tenqrigə sövüngən avaz bilə // Çap urunquz, barça dinsizlar, çaxırınqız Tenqrigə avaz bilə sövünçlüknünq** (Məz. 4/47: 2) Çəpik vurun, bütün bütpərəstlər, sevinclə Tanrıya səslənin.

xarsız (-lar) sif. napak qəlbli, xəbis: **Ne üçün sözlədinq, bir xarsız kibik?** Nə üçün napək qəlblilər (xəbislər) kimi danışdın?

xarşa ~ Bax: **xaşı** ~

xarşilik Bax: **xarşılıx**

xarşı (-sen, -dır, -dırlar, -ğa, -da, -ma, -nqa, -na, -nı, -nda, -sına, -lar, -larınınq, -larğa, -larıma, -larına) zrf. – qarşı, əks: **Kirgəngə salıy edilər buta alarnı ayaxları tibinə, sındırıp butaxlarnı ağaçtan, xarşı aldılar Eyəmizgə da sonqra astılar anı ağaç üsnə.** Girişdə (Yerusəlimin girəcəyində) onlar (yəhudilər) qarşıdakı ağacların budaqlarını qıraraq, onun ayaqları altına atıb, Rəbbimizi qarşıladılar, sonra isə ağacdan asdılar. **Ki bolmağay xarşı bolmaxlıx tendə anda, yoxsa ki alar kendiləri biri birin baxqaylar gövdələr ya sezikliklər (**1Kor. 12: 25). Çünki gövdədə qarşıdurma olmasın, əksinə, onlar - bədən və duyğu üzvləri bir-birini qayğısına qalsınlar. **Evet Biy küçsüz etər xarşı boluçıların (turuçıların) kendininq // Yoxsa Biy küçsüzlətir xarşı bolğannı anqar (***1Pad. 2:* 10). Amma Rəbb ona qarşı çıxanları zəiflədər. **Ağızlarından igit oğlanlarnınq, töştəgilərninq toxtağay alğış // Ağzından oğlanlarnınq, yaşlarnınq, emçəktəgilərninq toxtattınq alğışnı (**Məz. 8: 3).

Körpələrin və çağaların səsi ilə
Yağılarına qarşı qala qurdun.

Yoxsa anqar xarşını, xaçan ki kördilər ki, inanılıptır manqa avedaran sünətsizliktən, neçik Bedrosqa sünətliktən. (Qal. 2: 7). Amma əksinə, onlar gördülər ki, Pyotra sünnətlilər arasında olan kimi, mənə də sünnətsizlər arasında İncili təbliğ etmək həvalə olunub.

xarşıayaxlı (-larınınq) Bax: **xarşılıayaxlı**

xarşıla ~ (-ma, xarşılıyım, xarşılıyıx, -mağın, -dılar, -r, xarşılıyırmen, -ğaysen, -max, -maxqa, -maxı, -p) fel. – qarşı çıxmaq, qarşı durmaq: **Hali xarşılıyım da turğuzıyım bunu barça alnınqa seninq // Xaytıp azarlıyım da xoyıyım bunı barça alnınqa seninq (**Məz. 49/50: 21). İndi qarşı çıxır və ifşa edirəm, eləcə də ifşa edərərk bütün bunları Sənin gözlərin önündə sərəcəyəm.

xarşılı sif. - əks, zidd

xarşılıayaxlı (-lar, -larğa) ism. və sif. – qarşı ayaqlı, antipod. Bir-birilərinə tam qarşı məntəqələrdə yaşayanlar. Qədim filosoflar arasında yayğın olan bir fikrə görə, yer kürə şəklində olduğundan onun müxtəlif tərəflərində yaşayan "antipodlar" biri-birilərinə ayaqlarını çevirmiş haldadırlar. Albanlar da bu fikirdən çıxış edərək latın mənşəli "antipod" kəlməsini öz dillərinə məhz bu cür tərcümə etmişlər. Doğrudur, hələ çox qədim zamanlarda Lukretsi, Plutarx və Plini kimi filosoflar bu fikrə qarşı çıxmışlar. Alban filosofları da bu məsələdə yekdil fikrə gələ bilməmiş və daim bir-biri ilə mübahisə etmişlər. Lukretsi, Pliniy və Plutarxın fikri ilə razı olan IX əsr alban (Azərbaycan) filosofu və hökmdarı Qriqori Hamama (Kirkor Amam) "xarşılıayaxlı"ları (antipodları) cinlərlə birlikdə xəyali varlıqlar kateqoriyasına daxil edir: **Uçünçi aytılır eutiun ki, atıdır da barlıxı işkillidir neçik cinlər da**

xarşılıayaxlılar da yolduzsuz kök da özgə bularğa oxşaşlar (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" əsərindən) Üçüncülər cin, antipod, ulduzsuz göy və bunlar kimi adları olan, özlərinin isə mövcudluğu şübhə doğuran varlıqlardırlar.

xarşılıx (-nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ın, -larından) // **xarşilik** (-tən, -indən) ism. - əkslik, ziddiyyət

xart (-nınq, -qa, -nı, -tan, -ı, -ın, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -larda, -lardan, -larınqa, -larınqdan, -ları, -larına, -ların, -larından) ism. – qoca: **Xartları kermənninq.** Şəhərin qocaları. **Xartnı baduhasel etməgəysen, yoxsa övündür, nemik atanqnı, igitni – neçik xardaşnı; xarılarnı – nemik analarnı igit xatınlarnı – neçik xızxardaşlarnı, aruvlux bilə** (1 Tim 5: 1). Qocanı məzəmmət ermə, təmiz ürəklə təqdir et atan kimi, gəncləri kiçik qardaşların kimi, qarıları anan kimi, gənc qızları bacıların kimi.

xartay ~ (-ma, -dım, -dı, -ıpsen, -ıp edi, -ırmen, -ıyırmen, -mıyır edi, -sa, -ğan, -ıp, -ğınça) fel. – qocalmaq: **Çax axarğınça da xartayğınça, Tenqrim menim, xoymağın meni // Ax saçlı bolma da xartayma, Tenqrim menim, xoyma meni (**Məz. 70/71: 18). Yaşa dolub saçıma dən düşənə qədər ey Tanrı, məni tərk etmə.

xartaylıx Bax: **xartlıx**

xartaymasız sif. – qocalmayan: **Menqilik tinçlixtə türüptirlər xartaymasız da köktəgi uçmaxqa yettilər.** Onlar qocalmanın olmadığı göydəki cənnətdə əbədi dinclik tapdılar.

xartaymaxsız Bax: **xartaymasız**

xartla ~ fel. – qocalmaq: **Xaçan ki xartlasalar.** Nə vaxt ki qocalacaqlar.

xartlan ~ Bax: **xartla** ~

xartlıx (-nınq, -qa, -nı, -ta, -ım, -ımnınq, -ıma, -ı, -ına, -ın, -ında) ism. – qocalıq: **Xaydadırlar alar, xaysı aytıyırlar ki, igitliktən saşma kerək ki, xartlı ata saşmağay da alar, xaysı aytıyırlar: "Kim ki igitliktə friştədir, ol xartlıxında şaytan bolur"?** Hanı o şəxslər ki, qocalıqda şeytanlaşılmaması üçün gənclikdə onunla yola getmək lazım olduğunu bildirir və belə deyirlər: "Gəncliyində mələk olan, qovalanda şeytana çevrilər.

xaruv ism. – cavab (qisas, intiqam anlamında): **Yürəklənməsənsiz yazıxlarım üçün, Biyim, da xaruv etmə manqa, xaysı ki xulunqdan yaratılıpmen** (d**a közdən salma yaratılganınqnı).** Çoxsaylı günahlarıma görə mənə qəzəblənmə, ya Rəbbim, məndən qisas alma, çünki mən Sənin qulun kimi yaradılmışam və məni öz gözlərin önündən qovma.

xas sif. (ər) – saf, təmiz, qarışıqsız: **Xas ipək.** Saf ipək (təmiz ipək).

xasap ism. (< azərb.< frs.) – qəssab

xasapçı Bax: **xasap**

xasapxana ism. (< azərb.< frs.) – qəssabxana

xasəvət ism. (ər) – narahatlıq, qəm, qüssə, kədər: **Yalğız bu xaçni kerək yürütkəy çax ölümgə deg da bolma xasəvəttə.** Yalnız bu xaçı o (Kain) ölənə qədər daşımalı və daim qəm-qüssə, kədər içində qalmalı idi.

xasır ism. – həsir

Xas-Xatun x. ism. – albanlar arasında yayğın qadın adlarından biri

xasna Bax: **xazna**

xast et ~ (-ərlər edi, -iyirmen, -kəy, -kən) fel (< azərb.< ər.) – qəsd etmək: **Xarib bolğaylar da yaşına-yaşına kezgəylər alar, ayaxlarıma menim közətkəylar, neçik da xast etərlər edi boyumnu (boyuma) menim // Yat bolsunlar da yaşına yürüsünlər anlar, ökçəmə baxsınlar, neçik baxarlar edi boyuma menim (**Məz. 56/57: 7).

Yolumda tələ qurub canıma qəsd etdilər,

Mənə qazdıqları quyuya özləri düşdülər.

xasta (-men, -dır, -nınq, -ğa, -nı, -dan, -sı, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -ların) // **asta** // hasta ism. (< azərb.< frs.) – xəstə: **Xaysı inanır, yemə barçanı da kim xastadır, pancar yesin (**Rom. 14: 2). Digərləri isə inanırlar ki, hər şey yemək olar, amma xəstələr yalnız tərəvəz yeməlidirlər. **Anınq üçündür sizinq aranqızğa köp xastalar da aruvsuzlar da artıx alardırlar ki, ölüptürlər də (**1 Kör. 11: 30). Bu səbəbdən də içinizdə bir çoxları xəstə və natəmizdirlər, ölənlər də az deyildir.

xastalan ~ (-dı, -dılar, -dı da esə, -madı, -ıpmen, -ğaylar, -sa, -ğannı, -ğanlar) fel. – xəstələnmək

xastalıx (-nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ıma, -ımnı, -ımdan, -ınq, -ınqnı, -ı, -ına, -ın, -ından, -ımızını, -lar, -larnı, -ları) ism. – xəstəlik

xaş I (-lar, -lardan) ism. – qaş

xaş II Bax: taş

xaş III ism. – xaş, kəllə-paça

xaşa ~ Bax: **xaşı** ~

xaşçı ism. – xaşçı, xaş bişirən və satan adam

Xaşçı x. ism. – albanlar arasında yayğın soy adlarından biri

xaşı ~ (-ma, -r edi, -yırmen) fel. – qaşımaq

xaşın ~ fel. – qaşınmaq

xaşla ~ fel. – xaşlamaq

xaşlamax ism. – xaşlama, buxarda xüsusi qaydada bişirilmiş ət yeməyi: **Xaşlamaxı eti xoynınq.** Qoyun əti xaşlaması.

xaşlan ~ fel. – xaşlanmaq: **Barça boğunlarım bilə xaşlanğanmen.** Bütün əzələlərimlə birlikdə xaşlanıram. **Xaşlanıyırmen, xovurulup yamanlıxlarımdan menim.** Günahlarımdan qovrulub xaşlanıram.

xaşlavuçı ism. – xaşlama ustası

xaşlı sif. – qaşlı: **Yedi altun yüzük, üçüsü xaşlı.** Yeddi qızıl üzük, üçü qaşlı.

xaşlu Bax: **xaçlu**

xaşovuç // xaşuvuç ism. – qaşov: **Sekiz xaşuvuç.** Səkkiz qaşov.

xaşsız sif. – qaşsız: **Eki altun yüzük, biri kiçi, xaşsız.** Iki qızıl üzük, biri kiçik və qaşsız.

xaşux ism. – qaşıq: **On eki xaşux.** On iki ədəd qaşıq.

xaşuvuç Bax: **xaşovuç**

xat (-tır, -ıma, -ımadırlar, -ımdan, -ınqa, -ımızğa, -ınqızğa, -ına, -ınadır, -ında, -ından, -ındandır, -larına) ism. – qat, mərtəbə, səvyyə: **Eki xat bolıyırmen, bürüşiyirmen.** Iki qat oluram, büzüşürəm. **Tüştu ilgəri Pel bir böləki bilə da çerüvnünq xalını xat-xat ilgərtin da artxartın.** Bel öz bir alayı və qat-qat cərgələri olan ordusu ilə öndən və arxadan hücuma keçdi.

xat ~ I fel. – qatmaq

xat ~ II fel. – qatılaşmaq

xatıl ~ (-ğan, -ıp) fel. – qatılmaq:

-Nedir çektiri canlarnınq adamlarnınq?

-Esli da sözlüdir, üç çonstkalı ki, sağışlamaxı çüstlü edi, suxlanmaxı da dir aruv da yaltrağan, xatılıp baylanğandır dört materialı ten bilə ortada bolmaxı bilə tınıxnınq da dır sürəti Tenqrininq (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası"na XVl əsrdə Avedik tərəfindən edilmiş əlavədən).

-İnsan ruhunun əsas xüsusiyyətləri nədir?

-O, şüurlu və sözlüdür, üç hissəlidir, yəni sürətli düşünür, maraq dairəsi təmiz və parlaqdır, dörd materiyadan təşkil olunan, daxildən canı qəfəsdə saxlayan vücudla sıx bağlıdır və Tanrının oxşarıdır.

xatılış ism. – qatılış: **Dağın ayrı 42 altın çiçək yənqi eski bilə xatılış.** Daha başqa 42 qızıl bəzək, yenisi ilə əskisi qarışıq.

xatın Bax: **xatun**

xatındagi sif. – yanındakı: **Didosnunq arakəllixi üçün da özgə xardaşlar üçün xatındagi.** Titin həvvariliyi və onun yanındakı qardaşları haqqında.

xatır (-ğa, -dan, -lar) ism. – qatır:

-Xaysılardırlar tomruxayaxlılar?

-Neçik at da xatır da eşək da ozgə bular kibik.

-Təkdırnaqlılar hansılardırlar?

-Bu at, qatır, eşşək və onlar kimilərdirlər.

Bolmanqız neçik at da xatır, zera yoxtur alarğa (alarda) axıl (eslilik), yügəndə da noxtada xıstırırsen yanqaxların (yanqaxlarından) (ki yügən bilə da noxta bilə xoğaysen yanqaxların) alarnınq ki, sanqa nemə yuvuxlanmağaylar (heç nemə tiyməslər (Məz. 31/32: 9).

At yaxud qatır kimi
Şüursuz olmayın.
Cilov, yüyən vurulmasa,
Onlar idarə edilə bilməz

xatış ~ fel. – qatışmaq

xatışıl ~ (mağa, -dı, -dılar, -ğay, -max, -maxtır, -ıp) fel. – qatışılmaq, qovuşmaq: **Arzani et meni xatışılmağa burungi ari atalar bilə.** Məni əvvəlki ata-babalarımla qovuşdurmaqla şərəfləndir məni.

xatıştır ~ (-ma, -dım, -dı, -ırlar, -ğaylar, -ğan, -maxı, -maxın, -maxından, -maxları, -ıp) // **qatıştır** ~ (-ma) fel. – qatışdırma: **Külnü, neçik ötməkni, yedim da içkimni menim yaş bilə xatıştırdım (bulğadım)** (Məz. 101/102: 10). Külü çörək kimi yedim, içkimə göz yaşlarımı qatışdırdım (buladım).

xatun (-dur, -nunq, -nınq, -ğa, -nu, -nı, -da, -dan, -um, -unq, -unqnu, -unqnı, -u, -ı, -ununq, -una, -un, -ın, -unda, -undan, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -larda, -lardan, -larınq, -larınqızını, -ları, -larınınq, -larına, -ların, -larından) // **xatın** (-nın, -ğa, -nı, -ıma, -ınq, -ınqnınq, -ınqa, -ı, -ınınq, -ına, -ın, -ından, -ılarğa, -lar, -lardır, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -ları, -larınınq, -ların) ism. – qadın, arvad: **Xaniça Şahanduxt xızı Sevad xannınq da xatunu Kirkor biyninq.** Xanbanu Şahanduxt Sevad xanın qızı və Qriqori bəyin arvadı. **Xatun almax ya ergə barma.** Arvad almaq və ya ərə getmək. **Xatun sövüçi.** Arvadbaz.

xatunlu (-dur, -larğa) sif. – arvadı olan, evli kişi: **Yoxsa xatunlularğa sımarlarmen, dügül ki men, yoxsa Biy: ayırmamağa... kim ki xatunsuzdur, xayğurur Eyəsin, ki ne türlü biyənçli bolğay Eyəmizgə da kim ki xatunludur, xayğurur dünyəlikni ki, ne türlü biyənçli bolğay xatununa kensininq (**1 Kor. 7: 10, 32-33). Evli olanlara isə mən əmr edirəm, daha düzgün desəm, Rəbb əmr edir: qadın ərindən ayrılmasın... Subay kişi Rəbbi necə razı salmaq barəsində düşünüb Rəbbin işlərinin qayğısına qalır. Evli isə arvadını razı salmaqdan ötrü dünyəvi işlərin qayğısına qalır.

xatunlux (-qa, -u) ism. – qadınlıq

xatunsuz sif. – arvadsız, subay kişi: **Kim ki xatunsuzdur, xayğurur Eyəsin, ki ne türlü biyənçli bolğay Eyəmizgə (**1 Kor. 7: 32). Subay kişi Rəbbi necə razı salmaq barəsində düşünüb Rəbbin işlərinin qayğısına qalır.

xavax ism. – qovaq, qovaq ağacı (populus alba)

xavğa ism. – qovğa, mübahisə: **Zera ol xavğa dügüldür andan ki, ündədi sizni (**Qal. 5: 8). Çünki bu qovğa sizi dəvət edən tərəfindən deyil.

xavğasız sif. – qovğasız: **Xavğasız, yarğusuz.** Mübahisəsiz, məhkəməsiz.

xavşa ~ fel. – kövşəmək

xavyar ism. – kürü

xaya (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dadır, -dadırlar, -dan, -sı, -sından, -lar, -larnınq, -larnı, -ları) ism. – qaya: **Xaya arası bolsar ya tağ arası bolsar.** İstər qaya arası olsun, istərsə də dağ arası. **Xayalı, tağlı yer.** Qayalıq, dağlıq yer.

xayarı Bax: **xayda**

xaybatla ~ Bax: **haybatla** ~

xaybatlı Bax: **haybatlı**

xayda I (-sen, -dır) ism. (< azərb. < frs) – qayda:

-Xaysıdırlar 10 könülüxləri Arisdodelninq?

-Ilgərisi barlıxtır. Ekinçi ölçövdir. Üçünçi – rəng. Dörtünçi – alğan neməsi. Beşinçi – xayda. Altınçı – ne vaxt. Yedinçi – turmax. Sekizinçi – ki neməsi bolğan. Toxuzınçı – xılmaxlıx. Onunçı – xılınmaxlıx.

-Aristotelin 10 prinsipi hansılardır?

-Əvvəlinci varlıqdır . İkinci ölçüdür. Üçüncü rəngdir. Dördüncü qavranılan şeydir. Beşinci qaydadır. Altıncı vaxtdır. Yeddinci haldır. Səkkizinci hər hansı bir şeyin kiminsə olmasıdır. Doqquzuncu fəaliyyətdir. Onuncu fəaliyyətin təsdiqidir.

xayda II (-sen, -dır) əvz. – harada, haraya: **Esli etiyim seni da axıllı yolda, xayda da barsanq da toxtatıyım üstünqə seninq sözlərimni (**Məz. 31/32: 8). Səni şüurlandırıb müdriklik yoluna yönəldərəm. Hara getsən də Sözümü təsdiq edər və xatırladaram. **Xayda da bolsalar, yaxşı sağlıxta xaytqaylar kendi övlarinə.** Harada olsalar da evlərinə sağ-salamat dönsünlər. **Zera aytır xayda da esə, 7-inçi kün üçün bu türlü: "Da tindi Tenqri 7-inçi kündə barça işlərindən kensininq" (**İbr. 4: 4). Çünki yeddinci gün haqqında belə deyilib: "Yeddinci gün Tanrı bütün işlərindən əl çəkib dincəldi".

xayda-xayda zrf. – handan-hana, vaxtaşırı, zaman-zaman

xaydan (-sen, -dır, -siz) əvz. – haradan?: **Xaydan ya ne üçün?** Haradan və ya nə üçün?

-Xaydan keldinq sen, ya oşta ol, ya ol, ya bu?

-Tenqridən ya Atadan (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" əsərindən)

-Haradan gəldin sən, ya o, ya da bu?

-Tanrıdan ya Atadan.

xaydesədən zrf. – haradansa: **Barça boy ki buyrux tibinə bolğay, hnazantlıxta bolğay, zera xaydesədən dügül buyrux, tek Tenqridən (**Rom. 13:1). Qoy hər bir toxtasın və tabe olsun, çünki bu hakimiyyət haradansa deyil, Tanrıdandır.

xayğı Bax: **xayğu**

xayğır ~ Bax: **xayğur ~**

xayğu (-dur, -ğa, -nu, -nı, -da, -dadır, -dan, -mnunq, -mnu, -nqnu, -su, -suna, -sundan, -lar, -lardan, -larınqdan, -ları, -ların) // **xayğı** ism. – qayğı, narahatlıq

xayğusuz sif. – qayğısız: **Xaytıp tezindən yeberdim anı ki, körüp anı ekinçi, fərəh bolğaysiz da men xayğusuz bolğaymen (**Fil. 2: 28). Buna görə mən onu tez göndərdim ki, siz onu görüb fərəhlənəsiniz və mən də qayğısız olub.

xayil // xail ism. – razı, razılıq: **Xayil bolmağan.** Razı olma, razılaşma.

xayilsiz sif. – narazı

xayı əvz. – hanı?: **Da aytır (aytsar) Biy: xanı (xanıdır // xayıdır // xaydadır) gurklərinqiz sizninq ki** (x**aysılarına ki) umsanıp edinqiz siz alarğa (**Qan. 32: 37). Hanı sizin bütləriniz ki, onlara ümid edirdiniz?

xayıllıx Bax: **xayınlıx**

xayın I **// xayn** ism. – qayın. Bu kəlmə arvadın qardaşını bildirməklə yanaşı, Azərbaycan türkcəsində olduğu kimi, "ana" və "ata" sözlərinin əvvəlinə qoşulmaqla mürəkkəb söz yaradır və evli olan tərəflərin valideynlərinin digər tərəf üçün qohumluq dərəcəsini müəyyən edir: **Xayın ana.** Qaynana. **Xayın ata - kelin atası.**

xayın II sif. (< azərb.< ər) – xain, xəyanətkar: **Xayın bolma.** Müxalif olmaq. **Tas etsərsen barçasın (tas bolurlar barçasi), xaysıları ki xayın boldular sendən // Tas etkəysen barçasın, kimlər keri boldular sendən (**Məz. 68/69: 27).

Bu xainləri daha da xain çıxar,

Səndən bəraət almasınlar.

xayınla ~ fel. – xəyanətdə suçlamaq, xain adlandırmaq: **Körəlməssen xayınlıxnı, sen da özgəsin xayınlama.** Xəyanətini görməmisənsə, xəyanətdə suçlama.

xayınlat ~ fel. – xəyanətə təşviq, xainliyə sövq, xəyanətə məcbur etmək

xayınlıx (-nı) // **xayıllıx** ism. – xəyanət, xainlik: **Törəsizlik, yamanlıx da yazıx bar alarda (aralarına alarnınq // yazıxtır içinə alarnınq), da ne eksilmədi mahələlərindən alarnınq lixva da ustatlıx (ası) da xayınlıx (**Məz. 54/55: 12).

Aralarında qırğın var,

Meydanlarından hədə-qorxu və xəyanət çıxır.

xayır ism. (< azərb.< frs.) – xeyir: **Xayır ola?** Xeyir ola?

xayırsız sif. - xeyirsiz, şər, pis, xeyirverməz, xeyrə-şərə yaramayan: **Övrətkəymen** (**Övrətiyim) törəsizlərgə yolunqnu seninq da öktəmlər(xırsızlar // xayırsızlar) sanqa xaytqaylar (**Məz. 50/51: 15).

Qoy Sənin yollarını qanunsuzlara öyrədim,

Günahkarlar Sənə sarı dönsünlər.

Saxla meni, neçik böbəkin (kirpigin) köznünq, kölgəsinə (kölegəsi tibinə) xanatlarınqnınq yapqaysen (yapsarsen) meni yüzündən xırsızlarnınq (xayırsızlarnınq // yamanlarnınq), kimlər ki zabun ettilər (çarəsizləttilər) **meni** (Məz 16/17: 8-9).

Məni göz bəbəyin kimi qoru,
Qanadlarının kölgəsində saxla
Məni dara salan şər insanlardan,
Ətrafımı bürüyən, canıma düşmən olanlardan.

Kel, Biy, yetiş alarğa da batal tiygin alarnı, xutxar boyumnu yamanlarnınq xılıçından da xolundan duşmannınq canımnı menim (Məz. 16/17: 13).

Ya Rəbb, qalx,
Onların önündə dayan,
Onları yerlə yeksan et.
Qılıncınla bu pis insanlardan canımı qurtar.

xayırsızlıx ism. – xeyirsizlik: **Yarğulağın (Yarğula) alarnı (Yarğu et alarğa), Tenqri ki, tüştülər (tüşkəylər) sağışlarından yürəklərininq kendilərininq (sağışlarından kensilərininq); köp dinsizliklərinə (xayırsızlıxlarına) körə alarnınq sal (yıraxlatqın), zera (ki) açığlattılar (açıttılar) seni (**Məz. 5: 11).

Ey Allah, onları təqsirkar çıxar,
Qoy niyyətlərinə görə bu şər insanlar yıxılsın.
Onları saysız günahlarına görə qov,
Çünki Sənin əleyhinə qalxıblar.

xayış (-lar) ism. – qayış: **Beş ax xayış yügən**. Beş ağ qayış yüyən. **Xayıştan xamçı.** Qayışdan qamçı.

xayışğına ism. – kiçik qayış

xaymax ism. – qaymaq: **İçirdim da yedirdim anı barça süt bilə da xaymax bilə da çiybal bilə.** Mən ona hər cür süd, qaymaq və bal yedirtdim.

xayn Bax: **xayın**

xayna Bax: **xaynana**

xayna ~ (-nqız, -dı, -r, -r edi, xaynıyırmen, xaynıyır, xaynıyırlar) fel. – qaynamaq: **Canınqız bilə xaynanqız (**Rom. 12: 11). Ruhunuz qoy qaynasın. **Xaynar yürək bilə.** Qaynar ürəklə.

xaynana (-ma) // **xayna** (-sı) ism. – qaynana: **Xaynana – kelin anası.** Qaynana – gəlinin anası.

xaynaş ~ (-tı, -ır, -qanlar) fel. – qaynaşmaq: **Alğışlağaylar anı kök da yer, tenqiz da barça, xaysı ki xaynaşır alarda (ki teprənir içinə) (**Məz. 68/69: 35).

Göy, yer, dəniz, orada qaynaşan canlılar
Qoy Rəbbə həmd oxusunlar.

xaynata (-m, -sı) – qaynata: **Xaynata – kelin atası.** Qaynata – gəlinin atası.

xaynavuçı Bax: **xıynavuçı**

xayrabedlx Bax: **hajrabedlix**

xayrat ism. (< azərb.< ər.) – qeyrət

xayrı sif. (< azərb.< ər.) – qeyri

Xaysar x. ism. Albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri.

xaysı I ism. - ərik, qaysı Bax: **örük**

xaysı II (-dır, -dırlar, -nınq, -na, -nə, -n, -nı, -nda, -ndan, -dan, -nq, -sı, -sın, -sından, -mız, -nqız, -nqızdan, -lar, -lardırlar, -larnınq, -larğa, -larnı, -larda, -lardan, -larımız, -larımızını, -larınqız, -larınqızını, -ları, -larınınq, -larına, -ların, -larında, -larından) // **haysı** əvz. – hansı:

-Xaysıdan yeberildinq sen, dostum menim?

-Tenqridən yeberildim men, seyiklü atam menim.

-Hansından göndərildin sən, dostum?

-Mən Tanrı tərəfindən göndərildim, sevimli atam.

Tas etməgin aşınq bilə seninq anı, xaysı üçün ki Krisdos öldi (Rom. 14: 15). Aşınla onları məhv etmə ki, hansılar üçün Məsih öldü. **Xaysın ki (Xaysıları) bununq alğş (bularnınq alğışlamax) bilə alğışlıyım da yarlılar (yarlıların) bununq toldurıyım ötmək bilə (**Məz. 131/132: 15).

Hansılara ki, bol ruzi-bərəkət verəcəyəm,

Buradakı fəqirlərə doyunca ərzaq verəcəyəm.

xayt s. t. - hıçqırmaq

xayt ~ (-ma, -mağa, -ınq, -qın, -sın, -ıyıx, -ınqız, -sınlar, -mıyım, -masın, -mıyıx, -tım, -tınq, -tı, -tınqız, -tılar, -madım, -madı, -madıx, -madılar, -ıpmen, -ıptırlar, -armen, -arsen, -ar, -ır, -arlar, -ırlar, -man, -mas, -mastır, -masbiz, -massiz, -maslar, -arlar edi, -ıy edi, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırsiz, -ıyırlar, -mıyırlar, -qaymen, -qaysen, -qay, -qaylar, -mağaysen, -mağay, -mağaybiz, -mağaysiz, -mağaylar, -sanq, -sa, -sanqız, -salar, -sarlar, -masa, -masanqız, -masalar, -sarsen, -sar, -sarbiz, -mısar, -qan, -qannınq, -qanda, -qanı, -qanına, -qanın, -qanımızdan, -qanlar, -qanlarğa, -max, -maxta, -maxtan, -maxımnınq, -maxı, -maxınınq, -maxına, -maxın, -maxından, -maxımızdan, -mamaxları, -ıp) fel. – qayıtmaq, dönmək, çevrilmək: **Tenqri xuvatlılarnınq, xaytıp baxqın köktən da kör da dərman etkin borlalıxqa bu // Tenqri xuvatnınq, xaytıp bax köktən da kör, şağavatlan bu borlalıxqa (**Məz. 79/80: 15).

Ey Ordular Allahı, dön, göydən bax,

Bu tənəyi gör, qayğısına qal.

xaytar ~ (-ma, -ma etər edi, -mağa, -ıyım, -sın, -ınqız, -mağın, -dım, -dınq, -dı, -dıq, -dınqız, -dılar, -madınq, -madı, -ıpmen, -ırmen, -ırsen, -ır, -ırbiz, -ırlar, -massen, -ır edi, -ıybiz, -ıy edi, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırlar, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaybiz, -ğaylar, -mağay, -mağaybiz, -ğay edi, -sa, -masanq, ~sarmen, -sarsen, -sar, -sarlar, -masar, -ğan, -ğandır, -ğandırlar, -ğannı, -ğanınqda, -ğanına, -ğanında, -ğanlarnı, ~max, -maxtır, -maxnı, -maxına, -ıp, -mınça) fel. – qaytarmaq, döndərmək, çevirmək: **Arttırır edi (Yığı etər edi) xaytarma öçəşməxin kendininq (kensininq) da yandırmadı (küçəytmədi) barça yürəklənməxin kensininq (**Məz. 77/78: 38).

Qəlblərində Ona qarşı dönük olmuşdular,

Əhdinə vəfasız çıxmışdılar.

xaytıp zrf. – qayıdıb, yenidən: **Xaytıp tezindən yeberdim anı ki, körüp anı ekinçi, fərəh bolğaysiz da men xayğusuz bolğaymen (**Fil. 2: 28). Buna görə mən

onu tez göndərdim ki, siz onu görüb fərəhlənəsiniz və mən də rahat (qayğısız) olum.

xayvan ism. (< azərb.< ər.) – heyvan: **Suxlanmağın övünə sınqarınqnınq seninq... da ne tuvarlarına anınq da ne eşəklərina anınq da ne barça xayvanlarına anınq** (Çıx. 20: 17). Dostunun evinə... nə mal-qarasına, nə eşşəyinə, nə də hər hansı bir heyvanına həsəd aparma.

xaz ism. – qaz (anser)

xaz ~ (-ma, -mağa, -ıyıx, -dım, -dı, -dılar, -armen, -ar, -arlar, -ar edi, -man, -mandır, -ıyır, -ğay, -sa, -sar, -ğan, -ğandan, -ıp, -max, -maxı, -ıp, -almas edix) fel. – qazımaq: **Çövrəx xazma.** Bulaq qazımaq.

xazax (-nınq, -qa, -nı, -ta, -lar, -larnı) ism. – qazax, kazak. Əski türk soylarından və Azərbaycanın ən qədim sakinlərindən biri. Atropatrnanın yay paytaxtı Kazakanın (Qazax) adı da bu etnik qrupun adından qaynaqlanmaqda idi. Tarixi mənbələrdə sarmatların bir qolu kimi (sarmat-kaziq // sarmat // kazaq // kasoq) qeyd edilmişlər. Mühacir albanların ədəbi nümunələrində bu etnonimlə Don, Kuban və Zaparojye bölgələrində yaşayan kazaklar ifadə edilməkdədir: **Ol künnü xazaxlar kendi içlərinə bolğan eski hetmanların kestilər, xaysınınq ati Borodavka edi.** Həmin gün kazaklar içlərində olan Borodavka adl atamanlarını qətlə yetirdilər.

xazan (-nınq, -ğa, -nı, -da) ism. – qazan: **Türk xazanı.** Türk qazanı.

xazan ~ Bax: **xazğan** ~

xazanç Bax: **xazğanç**

xazançı ism. – qazançı

Xazancı x. ism. – albanlar içərisində yayğın soy adlarından biri

xazar ism. – xəzər. Əski türk boylarından və Azərbaycanın ən qədim sakinlərindən biri. Tarixi mənbələrdən məlum olduğu kimi, "ağ xəzər" və "qara xəzər" kimi iki subetnik qrupa bölünən və birincilərinin ləhcəsi ilə alban (qarqar-qıpçaq) dili arasında eynilik olduğu qeyd edilən xəzərlər dini mənsubiyyətlərinə görə "erməni xəzərlər"ə (monofizit xəzərlər), "gürcü (gurkçı, bütpərəst, əslində tenqriçi) xəzərlər"ə və "cuhut (yəhudi) xəzərlər"ə ayrılmışlar.

Xazar x. ism. – Xəzər. Albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri: **Xazar axpaş.** Dyakon Xəzər. **Vasil Xazar oğlu.**

xazdır ~ (-ğanda, -ıp edi) fel. - qazdırmaq

xazğan ~ (-ma, -sın, -dım, -dı, -ıp edi, -ırmen, -ır, -mandır, -ıyırmen, -ıyır, -ğay, -ğanım, -ğanı, -ğanına, -ğanlarğa, -ğanlarından, -max, -maxından) // **ğazğan** ~ (-dım, -dı, -ırmen, -sar) // **xazan** ~ (-sarbiz) fel. – qazanmaq: **Xazğan ya rəncbərlix et.** Ya qazan, ya da əkinçilik er.

xazğanç ~ (-nı, -ımnı, -ı, -ınınq, -ına, -ın, -ından, -ınqız, -lar, -ların, -ılarından) // **xazxanç** (-ına), **xazanç** (-lar) ism. – qazanc: **Boş xazcanç.** Müftə qazanc.

xazıx ism. - əsa, əl ağacı, sütun: **Ulu xazıx.** Böyük sütun.

xazna (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dan, -ma, -mnı, -mda, -sı, -sınınq, -sına, -sın, -sında, -sından, -mız, -nqız, -lar, -larğa, -larn, -larımız, -ları, -larınınq, -ların) ism. (< azərb.< ər.) – xəzinə

xaznadar ism. (< azərb.< ər.+frs.) – xəzinədar: **Xanlıxımıznınq bizim xaznadarı.** Xanlığımızın xəzinədarı.

xazux Bax: **xazıx**

xəlbət Bax: **həlbət**

xbha Bax: **xıbha**

xblığ Bax: **xıbılığ**

xbti // xpti (-dən) ism. – qibti, kopt (Misirin qədim əhalisinin etnik adı): **Marğos avedaraniç buyruxu bilə Bedros arakəlninq yazdı Avedaranın kendininq Isğandarea kerməninə xbti tili bilə...** İncil katiblərindən Markos (Mark) həvvari Petrosun (Pyotrun) buyuruğu ilə öz İncilini qibti dilində yazdı... **Evet ki baduhas edi yazıxlılarğa, yoxsa işi Tenqrininq edi, körklülük boldu adamlarğa ki bir alçax tildən köp da türlü-türlü xuvatka ayırıldı. Imşax sözlü Helen milləti, hroznıy sözlü Franğ milləti, yürəkləngən kibik Honin milləti, xoltxa kibik Asori, körklülük bilə Alpan milləti, kültkülü Kut milləti, aldağan kibik Ekipdaçi milləti, açıx Parsi milləti, tez sözlüvüçi Hndi milləti, tahimli sözlövüçi Ermeni milləti.** Bəli, günahlara görə cəza Tanrının insanlara görkü idi ki, bir tək dil çox və cürəbəcür dillərə ayrıldı. İncə sözlü ellin (yunan) milləti, qəzəbli firəng (latın) milləti, ürəkli (cəsarətli) hun milləti, dua kimi aysor (Aşşur), gözəllik timsalı alpan (alban) milləti, gülməli qot (alman) milləti, yalançı qibti (kopt) milləti, ac-yalavac fars milləti, tez-tez danışan hind milləti, xoşagəlimli arami milləti.

xeli sif. (< azərb.< frs.) – xeyli: **Bardır mendə xeli nemə axçadan.** Mənim bir xeyli axçam var.

xet - ism. – yəhudi hərflərindən birinin adı. Bu ada yalnz Zəburun (məzmur 119) tərcümələrinin yer aldığı əlyazmalarda rast gəlinir.

Xiğar (-nınq, -ğa, -nı, -dan) // **Xiqar // Hiqar** (-nınq) x. ism. – Axikar. E.ə. VIII-VII əsrlərdə yaşamış Aşşur (Assuriya) hökmdarı Sennaxerimin katibi və möhürdarı olmuş şəxs. Hələ e.ə. VII-VI əsrlərdə onun adı ilə bağlı olan bir didaktik əsər (Müdrik Axikar haqqında əfsanə) bütün Yaxın və Orta Şərqdə çox məşhur olmuşdur. Onun ən qədim fraqmenti qədim Misirdən arami dilində (e.ə. VII-VI əsrlər) yazılmış sənədlərin içərisindən tapılmışdır. Maraqlıdır ki, eyni əsər dövrümüzədək alban dilində də, özü də tam şəkildə yetişmişdir (Uslu Xiqarnınq sözü, esi, axılı): **Xiğar uslu cardar öldi.** Müdrik Akixar öldü. **Menqi tiridir Hiqar!** Əbidi diridir (yaşayır) Axikar!

xiyar Bax: **xıyar**

Xiymət Bax: **Xıymət**

xıbılığ // **xıblik** // **xblığ** ism. – şər ruh

xıbha ism. – lalə (papaver)

xibla // **xılba** ism. (< azərb.< ər.) – qiblə

xiblik Bax: **xıbılığ**

xiçildat ~ Bax: **xırçıldat ~**

xıçır ~ Bax: **xıçxır ~**

xıçxır ~ (-dınq, -dı, -sa, -ğanıma, -ğanınq, -max) // **xıçır ~** fel. – qışqırmaq, bağırmaq: **Yalbarıp xolarmen sendan, yaş bilə xışırıp.** Yalvarıb səndən xahiş edir, göz yaşları tökərək çığırram.

xıçxırıx (-ımnı) ism. – qışqırıq

Xıdır x. ism. – Xızır (Xıdır). Albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri: **Xıdır Sultan oğlu.**

xıcı (-nınq) ism. – qıjı (sinapis)

xıl ism. – qıl

xıl ~ fel. – qılmaq, etmək: **Ne ki da xıldınq bu dünyada...** Bu dünyada hər nə etdinsə də...

xılan ~ Bax: **xılın** ~

xılba Bax: **xıbla**

xılıç (-tır, -nınq, -qa, -nı, -tan, -ım, -ımnı, -ımdan, -ınq, -ınqnınq, -ınqı, -ı, -ın, -ını, -ındən, -lar, -ları) // **xlıç** (-tan, -ı) ism. – qılınc: **Da xılıç bardir: Alar yanqşasınlar ağızları bilə kensilərininq da itidir ağızlarına alarnınq** // **Alar yanqşağaylar (yanqşasarlar) ağızları bilə kendilərininq, da xılıç bardır erinlərinə (erinlərində) alarnınq (**Məz. 58/59: 8).

Gör dodaqlarından nələr tökülür,

Ağızlarından qılınclar çıxır.

Onlar zənn edirlər ki, eşidən yoxdur.

Tiydi xılıçnı joğovurtuna kendininq da menqarmaxın (jarañğlıxın) kendininq körməmiş etti // **Tiydi iti bilə joğovurtun kensininq da jaranqlıxın kensininq közdən saldi (**Məz. 77/78: 62).

Öz xalqını qılıncdan keçirtdi,

Öz irsini qəzəbinə düçar etdi.

xılıçbalıxı ism. – qılıncbalığı (xiphias gladius)

xılıçlı sif. – qılınclı

xılıx (-tır, -qa, -ı, -ıdır, -ın, -lar, -ları, -larına) // **xlıx** ism. – qılıq, xasiyyət: **Egər ol, kimninq ki ögüzü edi, da bilgəy ki, yuvaş (ivaş) tigül edi da yaman xılıxlı edi...** Əgər öküzün sahibi bilsəydi ki, öküzü sakit deyil və pis xasiyyətə sahibdir...

xılım (-ğa, -ına, -lar) ism. – əməl, fəaliyyət, hərəkət: **Bardır tölövü xılımğa körə hər biri kendininq.** Hər kəsin əməlinə görə bir bədəli vardır.

xılın ~ // **xlın** ~ (-ma, -mağa, -sın, -dım, -dınq, -dı, -dıx, -dılar, -madılar, -dı esə, -dıx esə, -ıpmen, -ıptı, -ıp edi, -ır, -ırsiz, -ırlar, -ırlar edi, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırsiz, -ıyırlar, -ğaymen, -ğay, -ğaybiz, -mağaymen, -mağay, -ğay edim, -malı, -sa, -ğan, -ğannı, -ğanım, -ğanıma, -ğanımnı, -ğanınq, -ğanınqa, -ğanı, -ğanıdır, -ğanına, -ğanın, -ğanından, -ğanımız, -ğanımızğa, -ğanımızdan, -ğanlar, -ğanlarnınq, -ğanlarnı, -ğanlarımnınq, -ğanlarıma, -ğanları, -ğanlarına, -max, -maxnınq, -maxqa, -maxqadır, -maxnı, -maqnı, -maxtan, -maxı, -maxına, -maxın, -maxından, -maxlar, -maxlarğa, -maxlarnı, -maxlardan, -maxları, -ıp) fel. – qılmaq, etmək: **Tölər hər birinə xılınğanına körə alarnınq (**Rom. 2: 6). Hər kəsə öz əməlinə görə veriləcəkdir.

xılınmaxlıx f. ism. – fəaliyyət:

-Xaysıdırlar 10 könülüxləri Arisdodelninq?

-Ilgərisi barlıxtır. Ekinçi ölçövdir. Üçünçi – rəng. Dörtünçi – alğan neməsi. Beşinçi – xayda. Altınçı – ne vaxt. Yedinçi – turmax. Sekizinçi – ki neməsi bolğan. Toxuzınçı – xılmaxlıx. Onunçı – xılınmaxlıx.

-Aristotelin 10 prinsipi hansılardır?

-Əvvəlinci varlıqdır . İkinci ölçüdür. Üçüncü rəngdir. Dördüncü qavranılan şeydir. Beşinci qaydadır. Altıncı vaxtdır. Yeddinci haldır. Səkkizinci hər hansı bir şeyin kiminsə olmasıdır. Doqquzuncu fəaliyyətdir. Onuncu fəaliyyətin təsdiqidir.

xılxap (-nı) ism. – kisə (torba) növlərindən biri

xımırsxa // xımırsıxa Bax: **xarınca**

xın (-ınqa, -lar) // **xn** ism. – qın: **Kümüş xınlar.** Gümüş qınlar.

xına ism. (< azərb.< frs.) – həna, xına

xınduz Bax: **xunduz**

xıncal ism. – xəncəl:

xınğır sif. əyri, sol

xıpçax ism. qıpçaq. Azərbaycanın qədim türkdilli boylarından biri. Albanlar albandilli mənbələrdə öz dillərini məhz belə adlandırmışlar: **Xıpçax tili.** Qıpçaq dili. **Tilimdən ermeninq latingə çıxarğandır, latindən polskiygə, a polskidən bizim tilgə, xaysi ki başlanıyır bu sözlər bilə.** Hayların dilindən latıncaya, latıncadan polyakcaya, polyakcadan bizim dilə (alban // qıpçaq-qarqar dilinə) tərcümədir. **Tügəlləndi Boğos arakelninq bitiki tarkmanel bolğan ermeni tilindən xıpçax tilinə xolu bilə yazıxlı da arzanisiz Mikayel kahananınq Kosta oğlununq ...** Tamamlandı həvvari Pavelin məktublarının hay dilindən qıpçaq dilinə tərcüməsi günahkar və layiq olmayan kahin Mikayıl Kosta oğlunun əli ilə... **Xıpçaxça çiçək, türkçə xırmız.** Qıpçaq (alban) dilində çiçək, türkcə (azərbaycanca) qırmz.

Qeyd: Qiyasəddin Qeybullayevin tədqiqatları nəticəsində məlum olmuşdur ki, alban tayfalarından qarqarlar da türk idilər və onların dili qıpçaq türkcəsi olub. Görünür, qədim Azərbaycanda oğuz türkcəsi ilə yanaşı qıpçaq türkcəsi də yayğın olmuşdur. Hər halda, "Kitabi-Dədə Qorqud"da oğuzlarla yanaşı qıpçaqlardan da gen – bol danışıldığı, bu iki türk xalqı arasında güclü rəqabət hissi olduğu danılmaz faktdır. O da faktdır ki, alban əlifbası məhz qıpçaq - qarqar dili əsasında yaradılmışdı və bu dil Albaniyanın ədəbiyyat və dövlət dili funksiyasını ifa etmişdir. Doğrudur, əski rus-sovet elmindən gələn ənənəyə əsaslanaraq, bir çoxları qarqarları qafqazdilli xalq hesab etməkdə davam edirlər. Lakin cənab fakt tamam başqa şeyi diktə edir. Fakt budur ki, məşhur qırğız-türk dastanı "Manas"da əsərin qəhrəmanı Manasın atasının mənsub olduğu xalq gah qarqar, gah da qıpçaq adlanır. Bu fakt akademuk Bartoldun əsərlərinin toplandığı 4 cildliyin 2-ci cildinin 1-ci hissəsinin 541-ci səhifəsində, 55-ci qeyddə təsbit edilmişdir. Abramzonun "Qırğızlar və onların etnoqrafik və tarixi-mədəni əlaqələri" adlı kitabının 46-cı səhifəsində isə XVI əsrdə Qaraqışlaqda baş verən hadisələrlə əlaqədar qıpçaq-qarqar xalqının adı çəkilir. Bax: **ğarğarlı** və **Ğarğar**

xıptı Bax: **bıçxı**

xır~ // xr ~ (-mağa, -ğın, -dım, -dınq, -dı, -dılar, -armen, -arlar, -mandır, -ıy edi, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyır, -ğaylar, -sar, -ğan, -max, xıra-xıra, -ıp) // **xor ~** (-ıyırmen) fel. – qırxmaq: **Zera egər ki yapmasa xatun, ... xoy saçın xırxsın da egər ki, tiyməs esə xatunğa xırxma ya yülütmə, yapsın** (1Kor11: 6). Əgər qadın başını örtmürsə, qoy saçlarını qısa kəssin. Amma əgər qadın üçün saçını qısa kəsməsi yaxud qırxması ayıbdırsa, qoy başını örtsün. Bax; **xırx~**

xırağu // xırovu ism. – qırov: **Alğışlanqız, sövüxlər (süvüxlər) da xurğax, yağış (xırağu da xarlar) tüşkən (yağış) da xar, Biyni (**Dan. 3: 67). Rəbbimizin soyuğuna da, quraqlığına da, yağışına da, qarına da, qırovuna da şükr edin. **Yöpsünövlü bolğay, neçik yağmur, avazım menim da engəy, neçik xıravu (xırovu), aytuşum menim (**Qan. 32: 2). Qoy səsim yağış, söhbətim qırov kimi qəbul edilsin.

xırbaç ism. – qırmanc

xırçıldat ~ (-tılar, -ır, -ırlar, -ırlar edi, -ıyırmen, -ıyırlar, -qay) // **xırcıldat** ~ (-ır, -ıyırmen, -qay) // **xıçıldat** ~ (-ır) fel. – xırçldatmaq, diş qıcamaq: **Sınadılar meni da heç ettilər heçlik (heç etməx) bilə, xırçldattılar (xırçıldatırlar) üstümə menim tişlərin kendilərininq (kensilərininq) (**Məz. 34/35: 16).

Şikəstləri təhqir edən allahsızlar kimi
Mənə dişlərini qıcayırdılar.

Yazıxlı körgəy da öcəşkəy, tişlərin kendininq xırcıldatqay (öçəşləngəy), tişlərin kensininq xırçıldatqay da erigəy (Məz. 111/112: 10).

Pis adamsa bunu görüb qəzəblənər,
Dişlərini qıcıdar, yanıb-tökülər,
Pislərin arzusu puç olar.

xırcıldat ~ Bax: **xırçıldat** ~

xırğan sif. – qırıcı, qıran, məhvedici: **Bağı (Xırğanı) yazxnınq (yazıxlınınq) çürgəldi üstümə (dolaştılar // doqlaşırlar) çövrəmə** (Məz. 118/119: 61). Günahkarlar mənə məhvedicikəmənd atarkən də qanununu unutmadım.

xırğı (-sı) // **xırxı** (-sı) ism. – qıraq, sahil: **Yol xırğısı bilə.** Yol qırağı ilə. **Suv xırğısı.** Çay sahili. Bax: **xırığ**

xırğın Bax: **xırxın**

xırğın et ~ fel. – qırğın etmək, qırğın törətmək: **Çıxartın oğlanların xırğın etkəy alarnı xılıç // Çıxartın oğlanlar sındıruçılar etkəy alarnı iti** (Qan. 32: 25). Gənc oğlanlarınıı bayırdan qılınc məhv edəcək.

xırığ (-ğa, -dan, -ı, -ına, -ında, -ından, -ları, -larınınq, -larına, -larından) // **xırıx** (-ından) // **ğırığ** (-ına) ism. – qıraq, sahil: **Xolğın mendən da beriyim sanqa dinsizlərni menqərməgə (gurkçılarnı jaranklıxqa) sanqa da buyruxçılıx (buyrux) sanqa barça xırığlarına yerninq (uçların dunyanınq) (**Məz. 2: 8).

Məndən istə, onda irs olaraq millətləri,
Mülk olaraq yer üzünün qurtaracağınadək hər yeri
Sənə verərəm

Barça yerdə çıxtı avazı alarnınq, çax xırığına dünyanınqdır ğələciləri alarnınq // Barça dünyağa çıxtı sözü anınq, dünyannq uçuna dirədir gələciləri anınq (Məz. 18/19: 5).

Amma avazları bütün dünyaya yayılır,
Sözləri yerin ucqarlarına çatır.

Xırığından yerninq sarnadım sanqa çax emgənginçə yürəkimə (yürəkim menim) // Uçundan yerninq sarnadım sanqa emgəngəninə dirə yürəkimninq menim (Məz. 60/61: 3).

Mən dünyanın ucqarından Səni çağırıram.
Sən məni əlçatmaz bir qayaya apar.

Xırığından (Uçundan) köknünq dir (dur) çıxqanı anınq, tinçlixi anınq çax xırığına (uçuna) dirə anınq da kimsə bolmas (yox) ki, yaşıngay xızovundan anınq (Məz. 18/19: 7).

Bir ucdan çıxır, göylərdə dövrə vurur,
Heç nə istisindən gizlənə bilmir.

xırığsız Bax: **xırığsız-uçsuz**

xırığsız-uçsuz sif. – ucsuz-bucaqsız, sonsuz: **Tenqri, xırığsız-uçsuz ya xaysı ki bardir.** Var olan Tanrı ucsuz-bucaqsızdır.

xırıl ~ (-dı, -dılar, -ıp edi, -ğanda, -ıp) fel. – qırılmaq, sınmaq: **Yoxesə dügül ki köplərgə alardan biyəndi Tenqri, zera bir oğurdan xırıldılar anabadda anda** (1 Kor. 10: 5). Amma Tanrı onların çoxundan razı qalmadı və qırılıb cəsədləri çölə sərildi.

xırılda ~ fel. – xırıldamaq

xırıldır ~ Bax: **xırılda** ~

xırırğan Bax: **xırılğan**

xırış Bax: **xış**

xırışdır ~ Bax: **xırılda** ~

xırx say. – qırx: **Ari xırx igitlər, xaysılarınqız ki xıynalğan boldunquz biz yazıxlılar üçün kölnünq içinə.** Biz günahkarlara görə göldə işkəncələrə mətuz qalan qırx müqəddəs igid.

xırx ~ (-ma, -sın, -tı, -tılar, -max, -maxlar) // **xorx** ~ (ıyırmen) fel. – qırxmaq

xırxar zrf. – qırx-qırx, qırx ədəd: **Hər yıxövdən xuluxundan hər yıl xırxar axça.** Hər kilsədən qulluğa görə hər il 40 ədəd axçaş

xırxın (-larınq -ları) // **xırğın** ism. – kəniz, cariyə: **Da xaçan ki başladı içmə, Paldasar buyurdu keltirmə xaravaşların kümüştən da altından, xaysı ki çıxarıp edir Napoqotonosor, atası anınq, dacarından Erusalemninq ki, içkəylər andan xan da biyləri anınq, xırxınları da xatınları aninq (**Dan. 5: 2). Belşassar (Baltazar) şərab içərkən əmr etdi ki, babası Navuxodonosorun Yerusəlimdəki məbəddən çıxardığı qızıl və gümüş qabları gətirsinlər və padşah, əyanları, arvadları və cariyələri onlarla şərab içsin.

xırxlan ~ fel. – qırx yaşa çatmaq: **Ki keldi surp Asduacacın bilə dacarğa 40 kündən sonqra ki, xırxlandı.** Qırx gündən sonra, qırx yaşı tamam olanda, o, müqəddəs Tanrı Anası ilə birlikdə and içmək üçün məbədə gəldi.

xırmavuç –ism. – qaşov

xırmız // qırmız ism. – qırmız (coccus). Bitki addır. Qədim Azərbaycanda bu bitkidən qırmızı rəng almaq üçün istifadə edilərdi. "qırmızı" kəlməsi də həmin bitkinin adındandır: **Xıpçaxça çiçək, türkçə xırmız.** Qıpçaq (alban) dilində çiçək, türkcə (azərbaycanca) qırmz.

xırmızı // ğırmızı sif. – qırmızı Müq et: **al**

xırovu Bax: **xırağu**

xırsız (-nınq, -nı, -lar, -larsız, -larnınq, -lardan, -larınınq) sif. – arsız, utanmaz, şərəfsiz, ləyaqətsiz: **Övrətkəymen (Övrətiyim) törəsizlərgə yolunqnu seninq da öktəmlər (xırsızlar // xayırsızlar) sanqa xaytqaylar** (Məz. 50/51: 15). Sənin yollarını şərəfsizlərə və arsızlara öyrədəcəyəm, onları Sənə dönməyə məcbur edəcəyəm.

xırsızlıx (-qa, -nı, -ın, -ımızını) ism. – şərəfsizlik, arsızlıq, oğruluq: **Yolbeygə xırsizlıx suçlatılar.** Yolbəyi oğruluqda suçladılar.

xıs ~ (qın, -tı, -ıyırlar, -maxınq) fel. – qısmaq, qısaltmaq, ixtisar etmək, basmaq: **Yaxşı könülüküm üçün xıstım kensi möhürümnü.** Tərəfimdən sədaqət nişanəsi kimi şəxsi möhürümü basdım.

xısdır ~ Bax: **xıstır** ~

xısğa Bax: **xısxa**

xısıx sif. – qısıq, qısır

xısıl ~ (-dım, -ıpmen, -mas, -ıyırmen, -ğan, -max) fel. – qısılmaq

xısım (-ına, -ları) ism. (ər.) – qohum, nəsil: **Kün-künlər arttırdınq xanğa yıllarına anınq künlərin millətlərninq xısımına dirə anınq // Künlər kündən arttırdınq xannınq yılların anınq künlərininq cınslardan çax cınsqa dinqrə (**Məz. 60/61: 7).

Sən ömür ver, qoy padşahın yaşasın,
İlləri nəsillərdən-nəsillərə qədər uzansın

xısır sif. – qısır, sonsuz: **Turğuzur toğurmağannı** (x**isirnı) övdə fərəh könqül (bila) fərəhliktə (fərəhli fikirdə), neçik ana (ananı) oğlanlarına (oğlanlarından) sövüngən (oğlanlarından sövüngənni // sövüngəy) // Turğuzur oğlanlarnı övdə fərəhlik bilə, ne türlü ki ana oğlanlarından sövüngən? (**Məz. 112/113: 9).

Sonsuz qadının evini tikər,
Ona övlad verməklə bəxtəvər ana edər.

Xısır // Xızır x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri

xısış ~ fel. – sıxışmaq:

xısxa (-dırlar, -sı) // **xısğa** sif. – qısa: **Xısxa söz, neçik ki "Budur", "Sanlıdır er" ya "Əvəldən edi söz".** "Budur", "Şanlıdır ər", " Əvvəldə söz var idi" kimi qısa cümlələr.

xısxaayaxlı ism. və sif. – qısaayaqlı, qısa ayaqlı:

-Da xaysılardırlar ititırnaxlılar?

-Neçik aslan da xaplan, ayuv da börülər da börüxatırğına, it, tülkü, çaxal, xoyan, maçı, kocan, kirpi da özgə bularğa oxşaşlar, evet dirlər kimlər xısxaayaxlılar, neçik vevurqa, sıçxan da kret da borsuk...

-İtidırnaqlılar hansılardır?

-Bunlar aslan və pələng, ayı, canavar və canavarla tülkünün qarışığı, it, tülkü, caqqal, dovşan, pişik, sünbülqıran, kirpi və digər bunun kimilərdirlər, Amma dələ, sıçan, kosdəbək və porsuq kimi qısaayaqlılar da var...

xısxaç (-lar) // **xsxaç** ism. – xərçəng (cancer)

Xısxaç // Xsxaç x. ism. – Xərçəng. 12 bürcdən biri (22 iyun-22 iyul).

xısxaesli sif. – ağıldan kəm: **Donatılğan, tüzülgən, xaxutlanğan ya xorxqan, yaman yürəkli, arçal ya xısxaesli.** Bəzək-düzəkli, ehtiyatkar ya qorxaq, pis qəlbli, əxlaqsız və ya ağıldan kəm.

xısxaeslik Bax: **xısxaeslilik**

xısxaeslilik // xısxaeslik ism. – ağıldan kəmlik, kəmağıllılıq: **Işanır edim Tenqrigə ki, xutxarğıy edi meni xisxaeslilikdən, öçəşlənməxtən titrövlü da tar yürəktən // Gümənim bar edi Tenqridə ki, xutxarğay edi meni xısxaeslilikdən**

(**xısxaesliktən) da zəhirlənməxindən** (**zəhirlənməxtən) təşvişli, tarlıxından yürəkimninq** (**kendininq yürəkimninq) (**Məz. 54/55: 9). Tanrınn məni kəmağllılqdan, qorxaqlırdan, titrəməmə səbəb olan qəzəb və qəlbimdəki kədərdən qoruyacağına güman edirdim.

xısxart ~ fel. – qısaltmaq

xıslıx ism. – sıxlıq, darlıq

xısmətsizlıx ism. – qismətsizlik, bəxtsizlik, bədbəxtlik: **Xısmətsizlixindən ya özgə nemə satamadan.** Qismətsizlikdən və ya başqa bir səbəbdən.

xıstır ~ (-ıyım, -manqız, -dı, -ırmen, -ırsen, -ır, -ırlar, -ıyırlar, -ğan bolğay, -ğanda) // **xısdir** ~ fel. – sıxışdırmaq, qızdırmaq, qızışdırmaq: **Tamaşa etiyirmen alarğa, kimlər ki birgəsinə olturupturlar ki, xaysısı şapla igi yüzünə xıstırmas. Onunla birgə oturanlara tamaşa edir və onlardan heç kəsin onun üzünü şapalaqla qızışdırmamasına təəccüblənirdim.**

xıstıruçı (-lar, -larğa, -larım, -larımnınq, -ları, -larınınq) // **xısturuçı** (-larına) fel. – zülmkar, istismarçı (hərfi mənada: sıxışdırıcı, sıxışdıran, əzən): **Biy, nek** (**ne) köp boldular xıstıruçılarım menim?..** // **Biy, ki köp boldular xıstıruçılarım menim!..** // **Biy, zera köp boldular xıynavuçılarım menim, da köplər boldular üstümə menim! (**Məz. 3: 2).

Ya Rəbb, düşmənlərim nə qədər çoxalıb!

Əleyhimə qalxanlar nə qədər artıb!

xıstovlu // xsdovlu ism. – məzlum, zülmə, basqıya məruz qalan, sıxışdırılan: **Surp Epremninq, can kötürüçi vartabedninq, alğış da bernə xıstovlu terən yürəktən sız Tenqrigə.** Zülmə məruz qalmış ilahiyyatçı aılim Yefremin Tanrıya ürəyinin dərinliyindən gələn sözü.

xış (-nınq, -qa, -ta, -tan, -ınınq, -ın) ism. – qış: **Küzün, xışqa kirip, bar edir biçəni Yolbeyninq tüzdə.** Payızın sonu, qışın başlarında Yolbəyin zəmisində hələ də biçilməmiş ot qalırdı.

xışım (-ğa, -nı, -dan, -ınqnı, -ı, -ın, -lar, -larnı, -lardan) // **xşım** ism. (< ər.) – qəzəb, qəddarlıq: **Keçirgəy bizdən xışımnı da baduhasnı aşınğanımıznınq bizim.** Etdiyimiz günahlara görə qəzəbin bizdən uzaq olsun.

xışla ~ (-ma, -ğaymen) fel. – qışlamaq: **Men də alayje kensi ögüzlərimni xışlıy edim ol tüzdə.** Mən də öz öküzlərimlə həmin düzdə qışladım.

xıtılım ism. – çəkinmə. Bu kəlmə ilə Milad və Pasxa ərəfəsində çox ciddi əməl edilməsi lazım olan xristian orucu adlandırılır: **Xıtılım künü.** Çəkinmə günü (çəkinmə orucu). **Nedir manisi xıtılım keçəsi ki, saruyağ yeyirbiz, bolsun Bayramnınq, alay Cnuntnunq? Yaziyir bunun üçün könu Gurel Aleksantraçın Teotos padşahğa bayram xıtımu üçün da aytiyir ki, ne üçün keçədən çeziliyirbiz: anınq üçün ki Krisdos keçədən turdu.** İstər Pasxa bayramı, istərsə də Milad bayramı ərəfəsində kərə yağı yediyimiz Çəkinmə gecəsinin mənası nədir? Bu barədə çar Feodosiyaya yazan İskəndəriyyəli Kiril Pasxa ərəfəsindəki Çəkinmə gecəsini izah edərək yazır ki, səbəb Məsihin gecə yarıdan keçmiş ayağa qalxmasıdı. Müq. et: **oruç**

xıy ~ I fel. – çəpinə doğramaq, çəpəki kəsmək

xıy ~ II fel. – qıymaq, heyfi gəlmək, əsirgəmək: **Ol xadar canıma xıyıpmen ki bir boğunumnu sağ da yazıxsız Tenqrigə saxlamıyırmen.** Canıma o qədər qıydım ki, Tanrı qarşısında bir dənə də əzam sağ-salamat qalmadı.

xıyar // xiyar // xiar ism. (< azərb. < ər.) – xiyar: **Xarbuz, xiyar, badınçan.** Qarpız, xiyar, badımcan.

xıyarşəmbə // **xıyarşəmbər** ism. **–** kassiya (cassia).

xıyas (-tan, -ımdan, -ı, -ın) ism. – pislik, natəmizlik, əyrilik: **Arıtqay xıyasın esimninq.** Beynim qoy pisliklərdən (pis fikirləedən) təmizlənsin. **Arıtıp canımızını bizim xiyastan da yaman xılınmaxtan, kötüriyiə xolumuznu bizim arilikkə.** Qəlblərimizi pis fikir və pis əməllərdən təmizləyərək, əllərimizi müqəddəsliklərə tərəf açaq.**Temizlə meni xıyasımdan esimninq.** Şüurumu pisliərdən təmizlə.

xıyıxla ~ fel. – parçalamaq, didmək, incitmək, əzab vermək, zülm ermək: **Yasır (yəsir) etüçilərimiz bizim xıyıxlarlar edi (sürgün etüçilər) sürüp bizni da aytırlar edi... (**Məz. 136: 3). Bizi əsir edənlər qəlbimizi parçalayır və deyirdilər... **Yöpsün xulunqnu seninq yaxşığa (yaxşılıxqa) ki, bolmağay öktəmlər açıtmağaylar (xıyıxlağaylar) meni (**Məz. 118 /119: 122)

Qulunun xeyri üçün zamin dur,

Qoyma lovğa insanlar mənə zülm etsin.

xıyın (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dadırlar, -dan, -ım, -ıma, -ımnı, -ımda, -ımdan, -ı, -ınqnınq, -ınqa, -ınqdan, -ı, -ınınq, -ına, -ın, -ından, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -larda, -lardan, -larımnınq, -larımnı, -larınq, -larınqa, -larınqdan, -ları, -larınınq, -larına, -ların. -larında, -larından) ism. - əzab, əziyyət, iztirab: **Manqa bulay körüniyir ki, dügüldür arzani xıyını zamananınq menqilik haybatqa utru ki, belgirməlidir bizgə (**Rom. 8: 18). Mənə elə gəlir ki, hazırki iztirablarımız bizi gözləyən şöhrətlə müqayisədə əhəmiyyətsiz bir şeydir. **Sen sonqğuda xurban bu tendə soyuldunq xaç üsnə açığlı xıyınınq bilə bizgə xutxarılmax üçün.** Sən sonda bizləri qurtarmaq (xilas etmək) naminə öz bədənini qurban verərək, dözülməz acılarla (əzablarla) xaç üstündə soyuldun. **Ol ağır xıyın tibinə klədinq azğına tinməgə.** Bu ağır işkəncələr zamanı o azacıq dincəlmək istədi. **Alardır ki, axçasın aslamğa berirlər da axçasın yerlər, alarnı da otlu yuxusuz xurtlar yeyirlər ki, alar yedilər yarlınınq xanın da toxmağan kümüşnü toğurdular, toğdu alarğa yuxusuz xurtlar da ulu xıyın yürəklərininq üstünə.** Bu onlardır ki, axçalarını sələmə verirlər və onların (borcluların) pullarını yeyirlər, onları da odlu, yuxusuz qurdlar yeyirlər. Onlar kasıbların qanlarını içdikləri üçün və onu doğmayan (artım gətirməyən) gümüşə çevirdikləri üçün axçaları (onları didib – didişdirən) odlu, yuxusuz qurdlara çevriliblər.

xıyınçı ism. - əzabkeş: **Dügül xıyın, evet səbəp xıyını (səbəpi Xıyınınınq) etiyir xıyınçılarnı.** Əzabkeşləri yaradan əzabın özü deyil,onun səbəbidir.

xıyındaş ism.- zülmə əzaba birlikdə məruz qalanlardan biri

xıyınğanı Bax:**xıyınlan** ~ (-ğanı)

xıyınlan ~ zülmə, iztiraba məruz qalmaq: **Bayram, ya keçit, aşma, ya Ulukünü xıyınınınq Eyəmizninq // Bayram, ya xıyınlanğanı Eyəmizninq.** Pasxa və ya Rəbbimizin iztirablarından keçmək.

xıyınlı Bax:**xıyınçı**

xıyınlıx Bax:**xıyın**

xıyınsız sif. - əzab-əziyyətsiz: **Xıyınsız da tözməxsiz neçik xutulğaymen köplüçündən yazıxlarımnınq menim?** Əzab və əziyyətsiz çoxsaylı günahlarımdan necə qurtula bilərəm?

Xıymət x. ism. – albanlar arasında yayğın olan şəxs adlarından biri

xıyna ~ (-ma, xıynıyım, -ınqız, -dım, -dınq, -dı, -dınqız, -dılar, -r, -rbiz, -rlar, -rlar edi, xıynıy edilər, xıynıyırmen, xıynıyır, xıynıyırsiz, xıynıyırlar, xıynıyır edilər, -ğay, -ğaylar, -mağay, -sanq, -sanqız, -sarlar, -ğan, -ğanda, -ğanına, -ğanlar, -ğanlarınqnı, -ğanlarına, -maxlarından, -p) fel. – zülm etmək, əzab-əziyyət vermək, işkəncə etmək: **Çövrəmə boldular menim (Çöp-çövrəmni aldılar) itlər köp da yığınları yamanlarnınq xapsadılar meni çövrəmni aldılar // Çöp-çövrəmni aldılar köplüxü itlərninq da kazanlarnınq da törəsizlər esirgövsüz xıynıyırlar meni // Çöp-çövrəmni aldılar köp türlü itlərninq da kazanlarnınq ki, dinsizlərdirlər da taş yürəklilər (**Məz. 21/22: 17).

Şər insanlar dəstəsi məni dövrəyə aldı,
İt sürüsü kimi yan-yörəmi bürüdülər,
Ayaqlarımı, əllərimi deşdilər.

xıynal ~ (-ma, -mağa, -dım, -dnq, -dı, -dıx, -dınqız, -dılar, -madı, -ıpmen, -ır, -ırbiz, -ır edi, -mas edi, -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırlar, -mıyırsen, -ğaymen, -ğay, -sa, -masa, -sarlar, -masarlar, -mısarlar, -ğan, -ğanınınq, -ğanına, -ğanlar, -ğanlarğa, -mağan, -ğan boldunquz, -max, -maxtan, -maxımnınq, -maxı, -ıp) Bax: **xıyınlan** ~

xıynalı sif. - əzabverici, əzablarla dolu: **Xolıyır anı birsi üçün ki, yebergəy Lazarosnu xardaşlarına anınq ki, bolmağay alar da kelgəylər bu xıynalı yergə.** Ondan yalnız bir şey xahiş edir ki, Lazarı qardaşlarının yanına göndərsin və o, əzabverici (əzablarla dolu) yerə düşməsin.

xıynavçı Bax: **xıynavuçı**

xıynavuçı (-sın, -larnınq, -larım, -larımnınq, -larınqızgə, -larınınq, -ların) // **xıynavçı** // **xıynovçı** ism. – zalım, zülümkar, əzazil: **Hadir ettinq (Hadirlədinq) alnıma menim xıynavuçılarimnınq közlərininq (incitüçilərimnnq közgə) xarşı xıstıruçılarımnınq menim (**Məz. 22/23: 5).

Zalımlarda qorxmaram, çünki Sən mənimləsən,
Sənin əsan, Sənin dəyənəyin mənə təsəlli verir.
Düşmənlərimin qarşısında
Mənim üçün süfrə açırsan,
Başıma ətirli yağ çəkirsən,
Ağzınadək camımı doldurursan

Anqmadılar xolun anınq kününə, xaçan (xaysı künnü) xutxardı alarnı xolundan xıstıruçılarınnq alarnınq (xıynavuçılarnınq) (Məz. 77/78: 42).

Xatırlamadılar Onun qüdrətini,
Zalmdan azad etdiyi günü

xıynovçı Bax: **xıynavuçı**

xıynovlu Bax: **xıyınçı**

xıynuçı Bax: **xıynavuçı**

xız (-nınq, -ğa, -nı, -dan, -ım, -ımnınq, -ıma, -ımnı, -ınq, -ınqnınq, -ı, -ıdır, -ınınq, -ına, -ın, -ını, -ından, -lar, -larbiz, -larnınq, -larğa, -larnı, -larınq, -ları, -

larınınq, -larına, -ların, -larında, -larından, -ılarğa) // **xz** – ism. – qız: **Yeberdilər manqa yığpaşkün Çubux uruşqandan sonqra ki kelgəymen Mayram Laçın xızılarğa.** Bazar günü, Çubuxuruşqan bayramından sonra mənə xəbər göndərdilər ki, Laçının qızı Mayramgilə gəlim.

Xız x. ism. – Qız bürcü, 12 bürcdən biri: **Üsnə köknünq xoydular Taracu ortasına Aslannınq da Xızınınq.** Göydə Tərəzi bürcü Aslan və Qız bürcləri arsında bərqərar oldu.

xız ~ (-ma, -dı, -ıyırmen, -ıyır, -ğan, -mış) fel. – qızmaq: **Xızdı yürəkim menim xarnıma (xanıma) menim da sağışıma (alğışıma) menim yandı ot (**Məz. 38/39: 4).

Köksümdəki qəlbimə köz doldu.

Dərin düşünəndə yanıb-yaxıldım,

xızar ~ fel. – közərmək, qızarmaq: **Xızarmaxı da isi ötməkninq yənqirməklikidir cannınq tirlikkə.** İsti çörəyin qızarması ruhun həyata yenidən bağlanmasının əlamətidir.

xızart ~ fel. – qızartmaq, al rəngə boyamaq: **Eki kez xızartqan ipək.** İki dəfə qırmızı rəngə boyadılmış ipək.

xızbaşlı Bax: **xızılbaşlı**

xızdır ~ (-dım, -dınq, -dı, -ırlar, -mas, -ıyır, -ğay, -ğansen, -ıp) fel. – qızdırmaq: **Günəşninq isisi kündüz xızdırmas da ne keçə aynınq sövxü ötməs // Günəş kündüz sanqa yazıx etməgəy da ne ay keçə (**Məz. 120/121: 6).

Gündüz günəşin ziyanı sənə dəyməz,

Gecə ay da sənə zərər verməz.

xızdırıl ~ fel. – qızdırılmaq: **Sövükünq nunq otu, salınğan yergə, xızdırılsın canlarımızda bizim.** Qoy, Sənin yerə göndərilmiş məhəbbətinin atəşi qəlbimizi qızdırsın.

xızğına ism. – kiçik qız, qızcığaz: **Erlər da xatunlar, xartlar da igitlər, çax ki xızğınalar surp yüxövgə yügürdülər.** Kişilər və qadınlar, qocalar və gənclər, hətta kiçik qızcığazlar müqəddəs kilsəyə yüyürdülər.

xızğa ~ Bax: **xızğır** ~

xızğanç (-tır) fel. – xəsis, simic, qısqanc

xızğançlan ~ fel. – xəsislik etmək, simiclik etmək, qısqanmaq

xızğançlıx ism. – xəsislik, simiclik: **Xızğançlıx bilə saçarlar, xızğançlıx bilə örərlər.** Xəsisliklə səpərlər, qısqanclıqla yığarlar.

xızıl Bax: **xırmızı**

xızıl-alaca balıx Bax: **xızılalacabalıx**

xızılalacabalıx ism. – qızıl balıq (salmo faria):

xızılbaş (-nınq, -qa, -larnınq) ism. – qızılbaş, şiə. Alban mətnlərində bu adla Azərbaycan Səfəfilər imperatorluğunun millətindən asılı olmayaraq bütün əhalisi və təkcə Azərbaycan türkləri və farslar yox, həm də və hətta həmin dövrdə bu imperatorluun sınırları içərisində yaşayan monfizitlər nəzərdə tutulur: **Mirsacan xızılbaş ermenisi.** Azərbaycan İmperatorluğu ərazisində yaşayan monofizit. **Xızılbaşlarnınq yığövü, xayda ot xoyup yügünç etərlər.** Qızılbaşların kilsəsi oda siyayiş edilən yerdir (Bu halda parslar nəzərdə tutulur)

xızılbaşlı // xızilbaşlı Bax: **xızılbaş**

xızıllamax f. ism. – qırmızı rəngə boyama

xızıllan ~ qızarmaq

xızıllat ~ (-tım, -tınq, -tı) fel. – qıırmızı rəngə boyamaq

xızıllıx (-lar) ism. – qırmızılıq, qızartı

xızınmax fel. – qızınmaq: **Evet tözümlükləri yox esə, alışsınlar; zera yaxşıra atır alışmaz, ne ki xızinmax (**1 Kor. 7: 9).Əgər özlərini saxlaya bilmirlərsə, qoy ailə qursunlar. Çünki ehtirasdan yanmaqdansa ailə qurmaq (ailə ocağında qızınmaq) daha yaxşıdır.

xızxardaş (-qa, -tan, -ı, -ınınq, -ın, -ımızsen, -ımızğa, -ımızını, -larnı, -larıma, -ları, -larınınq) ism. – bacı: **Xartnı baduhasel etməgəysen, yoxsa övündür, neçik atanqnı, igitni – neçik xardaşnı; xarılarnı – neçik analarnı igit xatınlarnı – neçik xızxardaşlarnı, aruvlux bilə** (1 Tim 5: 1). Qocanı məzəmmət ermə, təmiz ürəklə təqdir et atan kimi, gəncləri kiçik qardaşların kimi, qarıları anan kimi, gənc qızları bacıların kimi. **Šahat ki, yoxtur erkimiz xızxardaşlarnı-xatınlarnı yürütmə birgəmizgə, ne türlü özgə arakəllər da xardaşları Eyəmizninq, da Gepa?** (1 Kor. 9: 5). Məgər digər həvarilər, Rəbbin qardaşları və Kefa kimi yanımızda imanlı bacı və arvadımızı gəzdirməyə ixtiyarımız yoxdur?

xızlıx (-ımdan, -ın) ism. – qızlıq, bakirəlik: **Bir yıl birgəmə turdu da meni xızlıxımdan xoydu da halikkə manqa nemə berməgə kləməstir** (Albanların məhkəmə sənədlərindən). O mənimlə bir il yaşadı və bakirəliyimdən məhrum etdi, hələ də əvəzində bir şey vermək istəmir.

xızmət // xızmet ism. (< azərb. < ər.) – xidmət

xızmətkar (-ı, -lar, -larınqnınq, -ları) // **xizmetkar** (-lar) ism. – xidmətçi, xadim

xızmet Bax: **xızmət**

xızmetkar Bax: **xızmətkar**

xızmetkarlıx (-qa) ism. xidmətçilik, qulluqçuluq

xızmış sif. – qızmış, közərmiş: **Temirdın xızmış olturğuç.** Dəmirdən közərmiş (halda olan) oturacaq (stul).

xızoğlan Bax: **xız-oğul**

Xızoğlan x. ism. Bax: **Xız**

xız-oğlan ism. – oğlanqız, gemofrodit. Cinsi bəlli olmayan insan: **Ne erkək da ne tişi, neçik xız-oğlan.** Oğlanqız kimi nə erkəkdir, nə də dişi.

xız-oğul ism. – qız övlad

xızov (-dan, -u, -undan) ism. – bürkü: **Yetkinçə boldu anqar anabadda; susamaxına xızovdan, suvsuzluxuna yetkinçə etti anqar (**Qan. 2: 10). Onları səhrada tərk etmədi (tək qoymadı), bürkünün doğurduğu susuzluqlarını yatırdı.

xlıç Bax: **xılıç**

xlıx Bax: **xılıx**

xlın ~ Bax: **xılın** ~

xn Bax: **xın**

xncal Bax: **xıncal**

xo ~ fel. – qoymaq, taxmaq (ata noxta, üzəngi taxmaq anlamında işlənir): **Bolmanqız neçik at da xatır, zera yoxtur alarğa (alarda) axıl (eslilik), yügəndə da noxtada xıstırırsen yanqaxların (yanqaxlarından) (ki yügən bilə da noxta**

bilə xoğaysen yanqaxların) alarınıq ki, sanqa nemə yuvuxlanmağaylar (heç nemə tiyməslar (Məz. 31/32: 9).

At yaxud qatır kimi
Şüursuz olmayın.
Cilov, yüyən vurulmasa,
Onlar idarə edilə bilməz

xobuz ism. – qopuz. Əski türk simli aləti.

xobuzçı ism. – qopuzçu, qopuz çalan, musiqiçi: **Xobuzçı bar edir birgəmizgə da övdə olturup içiy edix.** Yanımızda musiqiçi (qopuzçu) vardı, evdə oturub içirdik.

xoç (-lar, -larnınq, -ları) ism. – qoç: **Bütöv xurbannı tüzəlgən sunıyım sanqa xoçlar bilə da temyan(lar) bilə da sanqa sunıyım tuvarlar bilə (tuvarlar da eçkilər) // Xurbanlar tüz u tolu sunıyım sanqa xoy bilə da temyən bilə da sanqa sunıyım ögüzlər da eçkilər (***Məz. 65/66:*** 15).

Kökəldilmiş heyvanları
Sənin üçün yandırma qurbanı verəcəyəm.
Qoçların xoş tüstüsü Sənə sarı qalxacaq,
Təkələri, öküzləri qurban gətirəcəyəm.

Da kiygəylər xoçları xoyunlarınıq, tüzlər (enqişlər // egişlər) köp etsərlər aşlıxlarnı // Da kiysinlər tişisin xoylarınıq, tüzlər köp etkəylər aşlıx (Məz. 64/65: 14).

Çəmənlərin sürülərlə dolur,
Dərələrini taxıl bürüyür.
Onlar cuşa gəlib tərənnüm söyləyir!

xoçi Bax: **xoyçi**

xoçxar Bax: **xoç**

Xodaberdi // Xodaberdi x. ism. – albanlar arasnda yayğn şəxs adlarından biri: **Budax Xodaberdi oğlu.**

xoca (-dır, -nnq, -ğa, -nı, -sı, -sına, -sın, -sından, -lar, -larnnq, -larğa, -larnı, -larda, -lardan, -ları, -larına) ism. (frs.) - varlı, dövltli: **Xoca oğlu yılan yedi – ayttılar ki hakimliktir anqar; yarlınınq yedi esə – ayttılar, açlıxtan yedi** (Alban atalar sözü). Varlının oğlu ilan yedi, dedilər ki, dərmandır (həkim məsləhətidir), kasbın oğlu yedi isə, dedilər ki, acından yeyib.

Xoca x. ism. - albanlar arasnda yayğın **şəxs** adlarından: **Rum-Xoca, Ulu Xoca, Xoca Donuş oğlu...**

xocalan ~ (-ma, -dınq, -ır, -ıyırmen, -ıyırlar, -ğaysen) fel. – varlanmaq

xocalat ~ (-ırsen, -ıyır, -ıp) fel. – varlandırmaq, var-dövlət sahibi etmək

xocalı Bax: **erli**

xocalıx (-tır, -nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ımda, -ınqnı, -ı, -ına, -ın, -ından, -larınqdan) ism. – zənginlik, var-dövlət: **Yeri yubanmaxnınq xarnın Mariamnınq anqlıyırmen, xaysında Tenqri töşədi türlü-türlü yubanmaxnı da xocalıxnı.** Mərhəmət yeri deyiləndə, mən Məryəmin bətnini başa düşürəm ki, Tanrı oranı hər cür nemət və zənginliklə bəzəmişdir.

Xocu x. ism. – albanlar arasnda yayğın şəxs adlarından biri

xoxu (-su, -lar) ism. – qoxu, iy, ətir

xoxula ~ fel. – qoxulamaq

xoxulan ~ fel. – qoxulanmaq

xol (-nunq, -ğa, -nu, -da, -dan, -um, -umnunq, -umnunqdur, -uma, -umnu, -umdan, -unq, -unqnunq, -unqa, -ınqa, -unqamen, -unqadır, -unqnu, -unqda, -unqdadır, -unqdan, -u, -ununq, -una, -unadır, -un, -unu, -unda, -undan, -umuz, -umuznunq, -umuzğa, -umuzğadır, -umuznu, -umuzdadır, -umuzdan, -unquz, -unquznu, -unquzda, -unquzdan, -lar, -larnınq, -larnı, -lardan, -larım, -larımnınq, -larıma, -larımnı, -larımda, -larınq, -larınqnınq, -larınqnı, -larınqda, -larımız, -larımıznınq, -larımızı, -larımızda, -larınqız, -larınqızı, -ları, -larınınq, -larına, -ların, -larında, -larından) // **qol** (-ları) ism. - əl: **Xol yazıxı bilə yazixlımen: Artıx alıp, eksik beripmen, alıp yaşırıpmen, kişininqkinə xıyıpmen, sadağa bermiyirmen, aldapmen, zirgel etipmen, urupmen, xanatıpmen, yazıx da uyat yergə xol uzatıpmen, ne xadar bolupmen dinsizlik, cansızlıx etmə, etipmen, ol xadar canıma xıyıpmen ki, bir boğunumnu sağ da yazıxsız Tenqrigə saxlamıyırmen, meğa Tenqrigə.** Əlimlə günaha batmışam: çox alıb, az vermişəm, alarkən gizlədir, özgə malını qorumurdum, sədəqə vermir, dələduzluq, zoraklıq edir, döyür, qan tökür, zina və əxlaqsız yerlərə əl uzadırdım. Nə qədər allahsızlıq, insafsızlıq varsa, hamısını etmişəm. Canıma o qədər qəsd etmişəm ki, indi Tanrı qarşısında sağ-salamat bircə dənə də əzam qalmayıb.

Da turğuzdunq anı üstünə xol işinqninq seninq // Da xoydunq barça xolunqdan yaratılğanlar üsnə anı (Məz. 8: 7).

Əllərinin işləri üzərində onu hökmdar etdin.

Hər şeyi onun ayağının altına qoydun:

xol ~ (-ma, -mağa, -ayım, -ıyım, -ğın, -sun, -ıyıx, -alıx, -unquz, -sunlar, -dum, -dunq, -du, -dı, -dux, -duq, -dunquz, -dunqız, -dular, -madınq, -madı, -uptur, -up edilər, -armen, -arsen, -ar, -arbiz, -arlar, -man, -mas, -maslar, -ar edim, -ar edi, -arlar edi, -mas edix, -ıy edi, -ıy edilər, -uyurmen, -uyırmen, -ıyırmen, -ıyırsen, -uyır, -uyr, -ıyır, -uyırbiz, -ıyırbiz, -ıyırsiz, -ıyırlar, -mıyırsiz, -ıyır edi, -ıybiz, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaybiz, -ğaysiz, -ğaylar, -sam, -sa, -sax, -sanqız, -salar, -sarmen, -sarsen, -sar, -sarlar, -ğan, -ğannı, -ğanda, -ğanıma, -ğanınq, -ğanlarğa, -mağan, -max, -maxqa, -maxta, -maxıma, -maxımda, -maxınq, -maxı, -maxlar, -up) fel. – diləmək, xahiş etmək, dua etmək:

-Kimni xoldunq sen?

-Tenqrini xoldum men.

-Kimdən dilədin sən?

-Tanrıdan dilədim mən.

-Kimni xolarsen?

-Atamnı menim.

-Kimə dua edərsən?

-Atama.

-Kimlərni xolarsen?

-Canlarnı.

-Kimlərdən xahiş edirsən?

-Ruhlardan.

-Kimlərni xolarlar bular ya alar?

-Tenqrini xolıyırlar oşta bular ya alar.

-Kimə dua edirlər bunlar ya onlar?

-Tanrıya dua edirlər işdə onlar ya bunlar.

Hali kimni xolıyırmen men?

-Tenqrini.

-Hələ kimdən diləyirəm mən?

-Tanrıdan (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrammatikası" əsərindən).

Dügül ki xolıyırmen bermə anı; yoxsa xolıyırmen yemişni ki, yığıdır sözünqüzdə sizinq (Fil. 4: 17). Mən sizdən əməl diləmirəm; amma sözlərinizin barını diləyirəm.

xolay (-dır, -ına) sif. – asan

xol-ayax ism. - əl-ayaq: **5-inçisi xolu-ayaxıdır.** 5-cisi əl-ayağıdır.

xolayla ~ fel. – asanlaşmaq, yüngülləşmək: **Xolaylamaxı yazıxlardan...** Günahlardan yüngülləşməyi...

xolaylat ~ fel. – asanlaşdırmaq, yüngülləşdirmək

xolaylıx ism. – yüngüllük

xolbağı ism. – qolbağ

xolbitik (-imni, -in, -indən, -imiz, -imizni) ism. - əlyazma, əl yazısı, əllə yazılmış sənəd, sənəd: **Da buzdu xolbitikin bizim hağarağlıxımıznınq buyruxu bilə kensininq, xaysı ki bizgə hağarağ edi (**Kol. 2: 14). Tələbləri ilə əleyhimizə və zərərimizə olan borc sənədini ləğv etdi.

xollu sif. – qollu, əlli

xolmaxlıx Bax: **xoltxa**

xolsuz sif. - əlsiz

xoltxa (-nınq, -ğa, -nı, -da, -dadırlar, -dan, -m, -mnınq, -ma, -mnı, -nq, -nqa, -nqnı, -sı, -sına, -sın, -sında, -sından, -mız, -mıznınq, -mızını, -nqız, -nqızğa, -nqızını, -nqızdan, -lardan, -larıma, -larına, -ların) ism. – dilək, xahiş, dua: **Nemə xayğurmanqız, yoxsa barça alğış bilə da xoltxa bilə, şükürlük bilə xoltxanqız sizinq belgili bolsun alnına Tenqrininq (**Fil. 4: 6). Heç nə barədə narahat olmayın, amma qoy hər dəfə dua, xahiş və şükranlığınız Tanrı qarşısında qəbul görsün. **Yohanes Karneçinınq aytkanı. "Xoltxa surp Asduacacingə xarşı".** Yohanes Karneçinin sözləri: "Müqəddəs Tanrı Anasına dua". **Yohannes Karneçinininq aytkanı. "Xoltxa Biy Tenqridən".** Yohanes Karneçinin sözləri: "Rəbbimiz Tanrıya dua". **Xoltxası Yovhannes Sarğavaq vartabedninq aytkanı.** İlahiyyatçı Yohannes Sarğavağın (diakonun) sözləri və duası. **İşit, Tenqri, xoltxama (alğışıma) menim (alğışıma, Tenqri, yalbarğanıma // yalbarmaxımda menim) sanqa, xorxusundan duşmannınq xutxar boyumnu (canımnı) menim (**Məz. 63/64: 2).

Ey Allah, eşit səsimi, Sənə şikayət edirəm,
Həyatımı düşmən vahiməsindən qoru.
Pislərin fəndlərindən,
Şər iş görənlərin vəlvələsindən
Məni qoru.

xoltxaçı (-dır) ism. – duaçı

xoltux ism. – qoltuq

xolyazov Bax: **xolbitik**

xon ~ (-ma, -mağa, -ğın, -dum, -du, -arsen, -ar, -ğaymen, -ğay, -sa, -up) fel. – qonmaq: **Açıx yer, xonacağ.** Qonulacaq açıq yer.

xonax (-qa, -ı, -ına, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -ları, -ların) // **xonah** (-larnı) ism. – qonaq: **Haybatlan, xonaxı elinqninq seninq.** İzzətlən, ey Öz xalqının (elinin) Qonağı (Həzrət İsa (ə) nəzərdə tutulur).

xonaxla ~ fel. – qonaq düşmək, qonaq olmaq, qonaq etmək

xonaxlıx ism. – qonaqlıq

xonaxsız sif. – qonaqsız: **5 kün oruç bolup tözər edi, xonaxsız aş yeməs edi** (Həzrət İbrahimdən (ə) söhbət gedir). 5 gün oruc tutub dözərdi, yeməyi qonaqsız yemzdi.

xonçu Bax: **xonşu**

xondikar (-nınq, -ğa, -ı) // **xontikar** (-ğa) ism. – xotkar, kiçik bir yaşayış məntəqəsinin hakimi

xondır ~ Bax: **xondur** ~

xondur ~ // **xondır** ~ fel. – qonaq qəbul etmək, gecələməyə yer vermək

xonduz Bax: **xunduz**

xonşu (-dan, -m, -sun, -sununq, -suna, -lar, -lardır, -larnınq, -larğa, -larnı, -larıma, -larınqnı, -larımızğa, -ları, -larına, -larından) // **xonçu** ism. – qonşu

xonşulux (-nunq, -qa, -ta, -unda, -ları) ism. – qonşuluq

xonşuşdaş Bax: **xonuşdaş**

xontikar Bax: **xondikar**

xonuşdaş ism. – gecələmə yerindəki müvəqqəti qonşuluq

xop ~ fel. – hoppanmaq, yuxarı sıçramaq, qalxmaq, yüksəlmək: **Xopsun alay, neçik sunmxta eçkilərni da ögüzlərni da neçik minq da semiz xoyunlarnı.** Qoy yaralanmış ürəyin keçi, öküz və min qoyun təqdim edilərcəsinə (sevincindən) sıçrasın.

Xor x. ism. – Hor. Həzrət harunun (ə) vəfat etdiyi dağın adı: **Tağ üsnə Xor Eliazar boldu enq ulu kahanayabed xoyulğan.** Yelizar Hor dağının zirvəsində baş kahin təyin edildi.

xor ~ I (-ğın, -dunq, -du, -dular, -ıyırmen, -up) fel. – gərmək, gərilmək: **Xorğın, tüzətkin da xanlıx etkin könülük üçün, sekinlikinq üçün da toğruluxunq üçün da yol körgüzuçi bolğay sanqa skançelik bilə onqunq seninq (**Məz. 44/45: 5).

Həqiqət, itaətkarlıq və salehlik naminə
Döyüş arabasına qalx, xanlıq et,
Əzəmətinlə uğur qazan.
Qoy sağ əlindən möhtəşəm işlər gəlsin

xor ~ II Bax: **xır** ~

xoran ism. (?) – səcdəgah

xoranç ism. – bic, qeyri-qanuni nigahdan doğulan şəxs: **Yazıxlanırbiz da dügül anqar oğlanları yazıxnınq, toğunçlar bularğanlar da buzulğanlar // Yazıxlandılar da dügül anınq oğlanları xorançlar, toğqanlar yolsuz da xolayına, ya xaxutlanğan** (Qan. 32: 5).

Ona xəyanət etdilər,

Ona övlad olmadılar,
Ona görə rüsvay oldular.
Çünki bic və tərs nəsildirlər.

xorasan ism. – Xorasan parçası

Xorasan // Xorosan x. ism. Hazırda ayrı-ayrı əraziləri İran, Əfqanıstan və Türkmənistan arasında bölüşdürülmüş əski türk ölkəsi: **Xorasan xalisi.** Xorasan xalısı.

xorata ism. – şadyanalıq: **Eksik aytsalar edi xoran alnına, kültkü da xorata etkəylər edi.** Səcdəgah önündə ən az etdikləri şey gülmək və şadyanalıq idi.

xorğaşın (-ğa, -nı, -dən, -ınqnı, -lar) // **xorhaşın** (-ğa), *on.* **xurğaşın** (-lar) ism. – qurğuşun:

-Da xaysılardırlar peşələngən teprənməgən barlıxlar?

-Temir-baxırlar, xorğaşınlar, kümüşlər da altunlar da kimlər ağaçlardan da özgə materialardan da özgə bularğa oxşaşlar köplər.

-Bəs, süni surətdə düzəldilmiş tərpənməz varlıqlar hansılardır?

-Dəmir, mis, qurğuşun, gümüş və altunlar, eləcə də bəzi ağac növləri və başqa materiallardan düzəldilmişlər və onlar kimilər.

xorx ~ I (-ma, -mağa, -mama, -qın, -sun, -ayıx, -ıyıx, -sunlar, -mıyım, -ma, -magın, -masın, -mıyıx, -malıx, -manqız, -tum, -tu, -tux, -tular, -tılar, -madı, -madılar, -upmen, -armen, -ar, -arbiz, -arsiz, -arlar, -man, -mandır, -mam, -mamdır, -massen, -mas, -mastır, -masbiz, -massiz, -maslar, -masnı, -arlar edi, -mas edi, -maslar edi, -uymen, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -uyır, -ıyırbiz, -ıyırsiz, -ıyırlar, -mıyırmen, -qaymen, -qaysen, -qay, -qaybiz, -qaylar, -mağaymen, -mağaysen, -mağay, -mağaysiz, -mağaylar, -qay edinqiz, -mağaylar edi, -sa, -masam, -masa. -sarmen, -sar, -sarlar, -mısar, -mısarlar, -malı, -qan, -qannınq, -qanlar, -qanlarnınq, -qanlarğa, -qanlarnı, -qanlardan, -qanlarınq, -qanlarınqa, -qanlarınqdan, -qanları, -qanlarınınq, -qanlarına, -qanların, -qanlarından, -mağan, -max, -maxtan, -a, -up. -mıyın) fel. – qorxmaq: **Bununq üçün xorxmalıx** (x**oramıyıx biz bulğanğanına** (**muşxullanğanına) yerninq, teşkirilgəninə tağlarnınq yürəkinə tenqizninq (**Məz. 45/46: 3).

Buna görə biz qorxmuruq:
Yer üzü alt-üst olsa belə,
Dağlar uçub dənizin köksünə aşsa belə.

Kləsə da barsam men içinə kölgələrninq (kolgəsinə) ölümnünq (Kləsə ki barsam da esə içinə ölüm kolgəsininq), xorxmandır yamandan, zera sen, Biy, menim biləsen // Egər ki bardım esə da men içinə xaranqğuluxununq ölümnünq, xorxmağaymen yamandan, zera sen, Biy, menim biləsen (Məz. 22/23: 4).

Ölüm kölgəsinin dərəsində gəzsəm belə,
Şərdən qorxmaram, çünki Sən mənimləsən,
Sənin əsan, Sənin dəyənəyin mənə təsəlli verir.

Anda xorxqaylar xorau (xoraunu), xayda ki bolmağay (bolmasa) xorau, zera Biydir övlərinə artarlarnınq / cınsına tocrularnınq (Məz. 13/14: 5).

Onlar böyük dəhşətə düşəcək,
Lakin Allah salehlərin nəslinə yar olacaq.

xorx ~ II Bax: **xırx-**

xorx ~ III Bax: **xor** ~ I

xorxax Bax: **xorxuçan**

xorxmaxlıx Bax: **xorxu**

xorxu (-nunq, -ğa, -nu, -da, -dan, -nq, -nqnunq, -nqa, -nqnu, -nqdan, -su, -sı, -suna, -sun, -sunda, -sundan, -sından, -nquz, -nquzdan, -lar, -larnı, -lardan, -ları, -larına, -larından) ism. – qorxu: **İşit, Tenqri, xoltxama (alğışıma) menim (alğışıma, Tenqri, yalbarğanıma // yalbarmaxımda menim) sanqa, xorxusundan duşmannınq xutxar boyumnu (canımnı) menim (**Məz. 63/64: 2).

Ey Allah, eşit səsimi, Sənə şikayət edirəm,
Həyatımı düşmən vahiməsindən qoru.
Pislərin fəndlərindən,
Şər iş görənlərin vəlvələsindən
Məni qoru.

Xorxusu Eyəmizninq surptur (ari) da xalır menqilik (Məz. 18/19: 10). Rəbb qorxusu safdır, əbədi yaşayır. **Çıxartın oğlanların xırğın etkəy alarnı xılıç da içkərtin övlərindən alarnnq anda xalabaları (xalabalıxlari) xorxununq otuzyaşarlarnı goyslar bilə birgə da oğlanlar toxtalğan xartlar bilə birgə (**Qan. 32: 25).

Gənc oğlanı və qızı,
Südəmər körpəni, ağsaçlı insanı
Bayırdan qılınc, daxildən dəhşət məhv edəcək.

Mendə toxtaldı (toxtadı // toxtatdı // toxtattı) öçəşməxinq seninq, xorxunq seninq muşxullattı (muşxullattılar) meni // tezləngəninq seninq seskəndirdi meni (Məz. 87/88: 17).

Qəzəbin üzərimdən basır,
Verdiyin vahimələrdən məhv oluram.

xorxuçan (-dır) sif. – qorxaq, qorxacaq: **Kim hər zaman xılıçnı çıxarıyır, ol xorauçandır** (Albanların atalar sözlərindən). Kim ki hər zaman qılıncını çıxarır, o qorxacaqdır. Müq. et: **xorxax, xorxuçı**

xorxuçı (-sın, -larınq, -larınqnı, -larına) ism – qorxaq, qorxacaq: **Xuvatlıdır Biy kensindən xorxqanlarınınq (xorxuçılarına) kendininq da bitiklərin kensininq (kendininq) övrətir alarğa** (Məz. 24/25: 14).

Rəbb Ondan qorxanlara sirrini açar,
Onlara Öz əhdini öyrədər.

xorxuğına ism. – yüngül qorxu

xorxulu (-sen, -dur, -dır, -durlar, -dırlar, -ğa) sif. – qorxulu, zəhmli: **Sen xorxulusen da kim bolur bolma (turma) alnınqa seninq? (**Məz. 75/76: 8).

Sən zəhmlisən, Sən!
Qəzəblənəndə qarşında kim dura bilər?

Biy biyikləngən da xorxulu (Məz. 46/47: 3). Haqq-Taala Rəbb necə də zəhmlidir,

xorxusuz // xorxusız sif. – qorxusuz: **Evet xaçan kelsə Dimoteos, baxınqız ki, ne türlü xorxusuz bolğay (**1 Kor. 16: 10). Timotey nə vaxt yanınıza gəlsə, aranızda olanda onun heç bir şeydən qorxmamasına diqqət yetirin.

xorxut ~ (-ma, -ma, -tum, -tunq, -tu, -madı, -ur, -man, -mas, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırlar, -acax, -qaysen, -qay, -qan, -qanmen, -qannq, -mağan, -up) fel. – qorxutmaq:

xormax Bax: **körməx**

Xorosan Bax: **Xorasan**

xoroz (-nunq, -larda) // **xoruz** // **xorsuğ** ism. (< azərb.< frs.) – xoruz: **Turup üçünçi xorozlarda...** Üçüncü xoruz banında qalxıb...

xorsuğ Bax: **xoroz**

xort Bax: **xart**

xorul ~ (-uptur, -ğan, -ğanda, -ğanına) fel. – gərilmək: **Xorulğanda yayı anınq xovuşlanğay (xuvuşlanğan // xorulğanına) yayınınq anınq küçsüzlənsin, neçik balağuz ki, erir (**Məz. 57/58: 8).

Qoy onlar su kimi axıb yox olsun,
Kaman üstündəki oxlarının ucları gərilsin..

xorut Bax: **xurut**

xorut ~ Bax: **xurut** ~

xoruz Bax: **xoroz**

xoş sif. (< azərb.< frs.) – xoş: **Ayttı bir kimesə alardan, kendilərininq markareləri: "Gredaçılar hər kez yalğan, yaman sözli, xoş xursaxlı" (**Tit. 1: 12). Onlardan biri – öz peyğəmbərlərindən biri belə demişdir: «Kritlilər daima yalançı, azğın heyvan, tənbəl və qarınquludur (hərfi mənada: xoş qursaqdırlar)».

xoş ~ (ma, -mağa, -ıyıx, -tum, -tu, -tular, -up edi, -armen, -mandır, -maslar, -qay, -mağay, -qaylar edi, -sar, -sar edi, -up) fel. – qoşmaq: **Arabasına atımnı xoşup.** Arabasına atımı qoşub. **Kləmiyin xulax xoyma, anı yaxşığa baş xoşma.** Ona qulaq asmayın, yaxşısı, baş qoşmayın.

xoşla ~ fel. – xoşlamaq

xoşlan ~ (-ır, -ıyır) fel. – xoşlanmaq: **Yalbarıyıx da xolıyıx andan ki, uzunluxun kündüznünq eminlik bilə da barça könqül xoşluxununq açıxlıxı bilə etkəy keçirmə bizgə (barça xolay fikirdə fərəhlik bilə bergəy keçirmə bizgə).** Yalvaraq və ondan xahiş edək ki, gün uzunu rahat və xoşhal olaq.

xoşul ~ (-manqız, -du, -mağaysiz, -ğan, -ğanlar, -maxtan, -maxınqız, -maxına, -maxın, -mamaxınqız) fel. – qoşulmaq: **Koni ki, xolarmen seni da esli xoşulğan, sen də boluşuçi bol alarğa** (Fil. 4: 3). Həqiqət budur ki, səndən şüurlu şəkildə onlara qoşulmağını və yardımçı olmağını xahiş edirəm.

xotar ~ fel. – paylamaq, paylaşdırmaq, bölüşdürmək: **Bir kümüş belbağ, xotarma çiçəklər, uçu bilə altunsuvlu.** Üzərində ucları qızıl suyuna çəkilmiş bəzəkləri paylaşdırılmış şəkildə olan belbağ (kəmər).

Xotan x. ism. – albanlar arasında rastlanan şəxs adlarından biri

xotur (-larnınq, -lardan) ism. – qotur: **Tek tüşti tinçsiz Jopnunq üstüna da xoturlandı barça teni başından ayaxına dirə da tomğax bilə xaşır edi xoturlarnınq irinin da olturur edi sasımış irinlər üsnə kermәndən şıxarı (**Əyy. 2: 7). Və Əyyub sağalmaz xəstəliyə tutuldu, bədənini başdan ayağa qotur basdı və o, irinli yaralarını qaşovla qaşıyır, irin topası üzərində oturur və şəhər kənarında yaşayırdı.

xoturlan ~ (dı, -ıp) fel – qoturlaşmaq, qoturluğa tutulmaq

xoturlu (-larnı) sif. – qoturlu

xov ~ Bax: **xuv** ~

xovux ism. – qovuq

xovun // xuvun ism. – qovun, yemiş

xovur ~ (-urlar, -ıyırmen) // **xuvur** ~ (-ıyırsen, -ğan) fel. – qovurmaq

xovurmax ism. – qovurma: **Et xovurmaxı.** Ət qovurması.

xovurul ~ (-ıyırmen, -max, -maxına, -up) // **xuvurul** ~ (-ma, -ğan, -up) fel. – qovrulmaq

xoy I (-nunq, -nu, -nı,-dan, -unqnunq, -unqnu, -u, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -larınqnınq, -larınqa, -larımıznınq, -larımızını, -ları, -larınınq, -larına, -ların) ism. – qoyun: **Da kiygəylər xoçları xoyunlarnınq, tüzlər (enqişlər // egişlər) köp etsərlər aşlıxlarnı // Da kiysinlər tişisin xoylarnınq, tüzlər köp etkəylər aşlıx (**Məz. 64/65: 14).

Çəmənlərin sürülərlə dolur,

Dərələrini taxıl bürüyür.

Onlar cuşa gəlib tərənnüm söyləyir!

Yol berdi, neçik xoyunlarğa (xoylarğa), joğovurtuna kendininq (kensininq) da çıxardı alarnı, neçik xoylarnı anabadğa (*Məz. 77/78:* 52).

Öz xalqını isə qoyun kimi oradan çıxarmışdı,

Çöldən onları sürü kimi aparmışdı.

Xopsun alay, neçik sunmxta eçkilərni da ögüzlərni da neçik minq da semiz xoyunlarnı (xoylarnı). Qoy yaralanmış ürəyin keçi, öküz və min qoyun təqdim edilərcəsinə (sevincindən) sıçrasın.

xoy II ədat. – qoy. İcazə, razılıq, əmr, lazımlıq bildirir: **Xoy xalsın.** Qoy qalsın. **Xoy tez tuysunlar.** Qoy tez eşitsinlər. **Bilməs misiz ki, friştələrni da yarğularbiz, xoy ki, dünyədəgilərni?** (I Kor. 6: 3). Dünyanı mələklərin mühakimə edəcəyini bilmirsinizmi?

Xoy // Xoyın x. ism. – Qoyun. Qoç bürcü (21 mart-22 aprel). 12 bürcdən biri

xoy ~ (-ma, -mağa, -ıyım, -uyum, -ğun, -ğın, -sun, -ıyıx, -alıx, -unquz, -sunlar, -mağın, -manqız, -dum, -dım, -dunq, -du, -dı, -dux, -duq, -dunquz, -dular, -dılar, -madım, -madınq, -madı, -madınqız, -madılar, -dunq esə, -upmen, -uptur, -uptır, -upturlar, -uptırlar, -up edi, -up edilər, -armen, -ar, -arbiz, -arlar, -man, -massen, -mas, -mastır, -masbiz, -massiz, -maslar, -ar edinq, -ar edi, -ar edix, -mas edi, -mas edix, -ıy edi, -ıy edinqiz, -ıy edilər, -ıyırmen, -uyırmen, -uyur, -ıyır, -ıyırbiz, -ıyırlar, -mıyırmen, -mıyır, -uyır edix, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaybiz, -ğaylar, -magaysen, -mağay, -mağaybiz, -mağaysiz, -mağaylar, -ğay edi, -ğay edir, -mağay edi, -sam, -sanq, -sa, -sanqız, -salar, -masa, -masax, -sa edi, -masa edi, -sarmen, -sarsen, -sar, -sarlar, -mısarsen, -mısar, -ğan, -ğandır, -ğannınq, dır, -ğanğa, -ğanına, -ğanın, -ğanından. –ğan bolğay, -ğan bolsa, -max, -maxqa, -maxta, -maxı, -maxında, -maxından, -up, -mıyın) fel. – qoymaq: **Xoyğaysen alarnı, neçik yalının otnunq, zamanında yüzünqə seninq // Xoyğaysen alarnı, neçik yalınına otnunq, zamana yüzlərinqdən seninq (**Məz. 20/21: 10). Sən onları sobaya qoyan tək yandıracaqsan. **Oğlanlar ki toğarlar, öskəylər (turğaylar) da aytkaylar bunı (bunu) oğlanlarına kensilərininq (kendilərininq ki, xoyğaylar Tenqrigə**

umsaların kensilərininq (kendilərininq) da unutmağaylar iş(lər)in Tenqrininq (Məz. 77/78: 6-7).

Qoy gələcək nəsil də bilsin,
Gələcəkdə doğulacaq övladlar da
Balalarına bu təlimi verə bilsin.
Qoy ümidlərini Allaha bağlasınlar,
Allahın işlərini unutmasınlar,
Əmrlərini yerinə yetirsinlər.

xoyan (-lar, -larnınq, -larğa) ism. – dovşan (lepus): **Tağlar biyiktir (biyik) marallarğa da xayalar işançı (işanç) xoyanlarğa** (Məz. 103/104: 18).

Uca dağlar dağ keçilərinin oylağıdır,
Qayalar qayadovşanlarının sığınacağıdır.

Bax: **tavşan**

xoyaş Bax: **xuyaş, günəş**

xoyçı (-nı, -dan, -sı, -lar, -larğa, -larnı, -lardan, -larına) // **xoyçu** (-ğa, -lar, -larğa) ism. – çoban: **Zadiq biynin xoyçısı.** Zadiq bəyin çobanı.

xoydur ~ (-dum, -dunq, -upbiz, -up edi) fel. – qoydurmaq: **Törə möhürün xoydurupbiz beklik üçün.** Əminlik üçün məhkəmənin möhürünü qoydurduq.

xoyın Bax: **xoy, xoyun** II

Xoyın Bax: **Xoy**

xoynu Bax: **xoy, xoyun**

xoyrux Bax: **xuyrux**

xoyu I (-sun) sif. – qatı

xoyu II Bax: **xuyu**

xoyulux ism. – qatılıq: **Neçik xalınlıxı** (x**oyuluxu) topraxnınq ki, (zera) yayılıptır dünyədə (üsnə yerninq), saçılğaylar (dağılğaylar) sövəkləri alarnınq yuvux tamuxqa (**Məz. 140/141: 7).

Şumlanan yerdə şırımlara qatı torpaq töküldüyü kimi
Sümüklərimiz cəhənnəmin qapısına səpilib.

xoyun I // xoyn ism. – qoyun, ağuş: **Men incitkəninə alarnınq xılxap kiyər edim, aşax etər edim oruç bilə canımnı menim da alğışım menim xoynuma menim xaytsınlar // Men xiynağanlarına alarnınq yas kiyər edim, aşaxlatır edim oruç bilə boyumnı menim, da alğışım menim xoynuma xaytsın (Məz. 34 /35: 13).**

Vaxtı ilə onlar xəstələnərkən
Çul geyib, oruc tutub canıma zülm edirdim,
Başımı aşağı salıb dua edirdim.
İndi qoy o dualar ağuşuma qayıtsın mənim.

xoyun II (-nu, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -larım, -larımnınq, -laınq, -larınqnınq, -larınqa, -ları, -larınınq, -larına, -ların, -larından) // **xoyın** (-lar, ~larınqa) ism. – qoyun (ovis): **Xoyunlarnı da tuvarnı (sığırnı da xoynı) da barça neməni da dağın artıx kiyiklərni (dağı da barça bolğanlarnı yerdə) (**Məz. 8: 8).

Bütün sürü və naxırları (qoyun və inəkləri),
Çöldə yaşayan heyvanları...

Da kiygəylər xoçları xoyunlarnnq, tüzlər (enqişlər // egişlər) köp etsərlər aşlıxlarnı // Da kiysinlər tişisin xoylarnınq, tüzlər köp etkəylər aşlıx (Məz. 64/65: 14).

Çəmənlərin sürülərlə (qoç və qoyunla) dolur,
Dərələrini taxıl bürüyür.
Onlar cuşa gəlib tərənnüm söyləyir!

xoyun III Bax: **xoy II**

xoyunğına (-lar) ism. - quzu

xoz (-nu, -lar) ism. – qoz (juglans regia): **Bir cins xozdur, üstü körklü xabuxtur da içinə nemə yox, boş, yemişsiz.** Üstü gözəl, içi isə boş, yəni meyvəsiz bir qoz növüdür. **Xoz ağacı.** Qoz ağacı. **Xoz xabuxu.** Qoz qabığı. **Xozğa oxşaş.** Qoza bənzər. Müq. et: **çetlevük, unguz**

xoza ism. – qoza

xozalax ism. – içində mirvarilərin saxlanılması üçün nəzərdə tutulmuş və fil sümüyündən düzəldilmiş qoza formalı xüsusi qab və ya qablama.

xozğa ~ fel. – hərəkətə gəlmək: **Zera da hali da yürəkinqizgə sizinq** (**Xaçan ki sizinq də yürakinqizgə) törəsizlikni etiyirsiz yerdə, egirlikni xollarınqız sizninq xozğıyır** (**sizinq tüzər) (**Məz. 57/58: 3).

Xeyr, qəlbinizdən fitnə-fəsad çıxır,
Bu dünyada əlinizdən zorakılıq gəlir.

xozğal ~ fel. – hərəkətlənmək, hərəkətə gətirilmək: **Uyalsınlar da xozğalsınlar (Uyalğaylar da muşxullanğaylar) menqi menqilik da uyat bilə taspolğaylar (tas bolğaylar)** (Məz. 82/83: 18).

Əbədilik utanaraq vəlvələyə düşsünlər,
Rüsvay olub yox olsunlar.

xozğavuçı ism. – üsyançı, üsyankar

xravu Bax: **xıravu**

xrx Bax: **xırx**

xrmzı Bax: **xırmızı**

xrsız Bax: **xırsız**

xrş Bax: **xış**

xsır Bax: **xısır**

xsxa Bax: **xısxa**

xsxaç Bax: **xısxaç**

xsxart ~ Bax: **xısxart** ~

xş Bax: **xış**

xşım Bax: **xışım**

xşl ~ Bax: **xışıl** ~

xucax Bax: **xuçax**

xuç (-nunq, -qa, -ta, -tadır, -uma, -un, -una, -unda, -lar, -larnınq, -larnı, -larında) // **xuc** (-qa) ism. – hücrə. Xəlvətə çəkilərək ibadət edilmək üçün nəzərdə tutulmuş kiçik otaq: **Xaçan ki yığılır edinqiz xuçta.** Hücrədə toplaşdığınız vaxt.

xuç ~ (-mağa, -tu, -ıy edi, -ıyır, -qan, -qanınq, -up) fel. – qucmaq, qucaqlamaq

xuçax (-ıma, -ınqa, -ına, -ınadır, -ın, -ından) // **xucax** (-ınqa, -ına, -ında, -ından) ism. – qucaq: **Xaysından ki toldurmastır ovuçun kendininq çaluçı da ne**

xuçaxın kendininq, xaysı ki oraxnı ya bürtüknü yığıştırır edi // Xaydan ki toldurmadı xuçaxın çaluçı da ne xulaçın kensininq ki, bürtüknü yığar edilər (Məz. 128/129: 7).

O, biçinçinin ovcunu,
Dərz bağlayanın qucağını doldurmaz!

xuçaxla ~ Bax: **xuç** ~

xuda ism. – quda: **Xudalar, kelinni küvürgənlər.** Qudalar, gəlini yola salanlar.

xudalıx (-nı) ism. – qudalıq: **Birgəmə xudalıx etti: xızımnı xardaşı oğluna.** Qızımı qardaşı oğluna alıb bizimlə quda oldu.

xudratlı Bax: **xudrətli**

xudrət (-im, -imə, -in, -imiz) ism. (< azərb.< ər.) – qüdrət

xudrətli // xudratlı sif. – qüdrətli

xudrətsiz (-ni) sif. – qüdrətsiz, gücsüz

xudrətsizlix (-imə) ism. – qüdrətsizlik, gücsüzlük, imkansızlıq

xul I (-men, -dur, -dır, -siz, -nunq, -ğa, -nu, -nı, -dan, -um, -uma, -umnu, -unq, -unqmen, -unqnunq, -unqa, -ına, -unqnu, -unqnı, -unqda, -unqdan, -unquznı, -u, -udur, -udır, -ununq, -una, -un, -unu, -undan, -lar, -larbiz, -larnınq, -larğa, -larnı, -larım, -larımnınq, -larımnı, -larınq, -larınqnınq, -larınqa, -larınqnı, -larınqda, -larınqdan, -ları, -larıdır, -larıbiz, -larısiz, -larıdırlar, -larınınq, -larına, -ların, -larında, -larından, -larınqıznınq) ism. – qul, nökər, xidmətçi: **Krisdosnunq xulu.** Məslihin qulu. **Övünə toğqan xul ya xulnunq oğlu övdə toğqan.** Evdə doğulmuş qul və ya qulun evdə doğulmuş övladı. **Törəninq xulu.** Qanunun xidmətçisi. **Alpan törəsininq xulu.** Alban məhkəməsinin xidmətçisi.

xul II Bax: **xol**

xul III Bax: **xulə**

xulə ism. (< azərb.< ər.) – güllə

xulaç ism. – qulac. 3 arşına bərabər (2, 134 metr) uzunluq ölçü vahidi: **Yüz xulaç kenebir ipi.** 100 qulac kəndir.

xulax (-qa, -nı, -ta, -ım, -ımnınq, -ıma, -ımnı, -ınq, -ınqa, -nqnı, -ı, -dır, -ınınq, -ına, -ın, -ından, -ımız, -ınqız, -ınqızı, -lar, -larğa, -larnı, -larım, -larımnınq, -larıma, -larınq, -larınqnı, -larımız, -larımızda, -ları, -larınınq, -larına, -ların) ism. – 1. qulaq: **Ekinçi avazdır, xaysı ki xulax bilə işitilir.** Ikincisi səsdir ki, qulaqla eşidilir. **Xulax etər edim Tenqrimə menim.** Qulaq asardım Tanrıma. **Keri ettilər meni da hali xaytıp dolaştılar çövrəmə, xulax xoydular aşaxlatmağa (aşaxlatma // aşaxlatıp) meni yergə // Keri ettilər meni da yana hali xaytıp çövrələdilər meni, sağışladılar aşaxlatma meni yergə // Saldılar meni da hali yənə çövramni aldilar, sağış ettilər aşaxlatma meni yergə (**Məz. 16/17: 11).

İndi izimə düşüb məni mühasirəyə aldılar,
Güdürlər (qulaq qoyurdular) ki, məni yerə vursunlar.

Tenqrim menim, kündüz sarnadım sanqa da manqa işitmədinq, keçə də manqa xulax xoymadınq (Məz. 21/22: 3). Ey Tanrım, gündüz müraciət etdim qulaq vermədin, gecə də məni eşitmədin. **Men suçlu dügülmen, evet Tionesios, xaysi ki xulaxların saxlıyır ayaxlarında.** Mən suçlu deyiləm, nə edim ki, Dionisin qulaqları ayaqlarındadır (ayaqlarına düşülməsini sevir). **Yazıxlımen xulaxlarım**

bilə. Qulağımla günah işlətmişəm. 2. qulaqcıq, gözcük: **Xulaxı aşıra inəninq.** İynənin qulaqcığının (gözcüyünün) içi.

xulaxçı Bax: **xuluxçı**

xulaxlan ~ fel. – qulaq şəkləmək

xulaxlı sif. – qulaqlı, qulaqcıqlı: **Üç xulaxlı xazan.** Üç qulaqcıqlı (dəstəkli) qazan.

xulaxsız (-dır, -larğa) sif. qulaqsız, qulaqcıqsız, kar: **Yoxsa (Yoxesə) men – neçik xulaxsız ki, işitməs (işitməs edim), neçik (da neçik) tilsiz, xaysı ki heç açmas ağzın kendininq (kensininq) (**Məz.37/38: 14).

Mən bir kar kimi eşitmirəm,

Dilsiz-ağızsız bir lal kimiyəm.

Xulaxsız boldum da heç açmadım ağzımnı menim, zera sen ettinq (Məz. 38/39: 9).

Lal-kar olub, ağzımı açmadım,

Çünki Sən bunu etdin!

xulan ~ (-sarbiz, -maxtan, -maxına) // **xullan** ~ (-ma, -ıyırmen, -ıyır; -ğay, -maxtan) fel. – istifadə etmək: **Keri et yüktən arxaların alarnınq da xolların alarnınq boş xullux etməxtən // Keri et yüktən arxasın anınq da xolun anınq bol da kürək xulanmaxtan (xullanmaxtan) (**Məz. 80/81: 7).

Onun çiyinlərini bu yükdən qurtarıram,

Qoy əlləri bu ağır səbətdən azad olsun (ağır səbəti daşmaq üçün istifadə edilmkdən azad olsun).

xuldaş ism. - əməkdaş, həmkar, birgə çalışan: **Ne türlü ki övrəndinqiz da Ebapre, sövüklü xuldaşımdan menim ki, inamlıdir sizinq üçün xuluxuna Yisusnunq** (Kol. 1: 7). Bunu bizimlə birgə Məsihin qulu və sizin üçün çalışan Onun sadiq xidmətçisi sevimli Epafradan öyrəndiniz. **Yoxsa ne ki mendən bolsa, körgüzgəy sizgə barçanı Dukiğos, sövüklü xardaş da inamlı xul da xuldaşım Biydə** (Kol. 4: 7). Rəbbdə sevimli qardaş, sadiq xidmətçi və əməkdaş olan Tixik mənim barəmdə hər şeyi sizə bildirəcək.

xulı-xutan Bax: **xul-xutan**

xul-xutan (-nnq, -nı, -ı, -ına) // **xulı-xutan** ism. – qul-qaravaş:

xul-xuluxçı Bax: **xul-xutan**

xullandır ~ fel. - qul etmək, kölə etmək: **Yoxsa bulğaxlıx etkən yalğan xardaşlar üçün, xaysıları ki cəht ettilər, kirip baxma azadlıximızını bizim Yisus Krisdosta ki, bizni xullandırğaylar** (Qal. 2: 4). Bu iş aramıza gizlicə soxulan yalançı qardaşlar üzündən oldu. Onlar Məsih İsada malik olduğumuz azadlığı əl altından öyrənib bizi kölə etmək üçün gizlicə aramıza girdilər.

xullux I (-nunq, -qa, -unqa, -u, -una, -un) ism. – xidmət vəzifə

xullux II Bax: **xulux**

xulluxçı (-lar) // **xulluxçu** ism. – qulluqçu

xultxa Bax: **xoltxa**

xulux (-nunq, -qa, -nu, -ta, -tadırlar, -tan, -tandır, -um, -umdan, -unq, -unqnunq, -unqnu, -unqda, -u, -ununq, -una, -un, -unu, -unda, -undan, -umuznu, -unquzğa, -lar, -larnı, -ları, -ların, -larında, -larından) ism. – qulluq, xidmət: **Da barça kahanayabed bar hər sahat xuluxta, ol xurbannı sunar köp kez, xaysıları ki**

heç bolmaslar kötürmə yazıxlarnı (İbr.10: 11). Hər bir kahin hər gün xidmətini icra edərək əsla günahları aradan qaldıra bilməyən eyni qurbanları dəfələrlə təqdim edir.

xuluxçı (-dırlar, -nınq, -nı, -ınq, -sı, -sısen, -sıdır, -sın, -lar, -larnınq, -larnı, -lardan, -ları, -larıdırlar, -larına, -ların) // **xuluxçu** (-nunq) ism. – qulluqçu, nökər: **Kim etti friştəsin kendininq can da xulların kendininq ottan küydürüçi (da xullarından küydürüçi) // Ki etti friştələrni kensinə canlar da xuluxçıların kensininq ottan küydürüçi (**Məz. 103/104: 4).

Küləyi Özünə elçi edən,

Yanar odu Özünə xidmətçi edən Sənsən!

Bu türlü sağışlasınlar bizni adamlar neçik xuluxçıların Krisdosnunq da minqlərbaşı sağışlarına Tenqrininq (1 Kor. 4: 1). Beləcə insanlar bizi Məsihin xidmətçiləri və Allahın sirli niyyətini yerinə yetirən idarəçiləri (minbaşıları) saysın. **Bilməsmisiz, kimlər ki dacarda işlərlər, anda ol dacardan yerlər? Da kimlər ki xaysı xorannınq xuluxçılarıdırlar, anda ol xorandan menqarırlar? (**1 Kor. 9: 13). Məgər bilmirsiniz ki, məbəddə iş görənlər məbədə gətirilən təqdimlərdən qidalanır və qurbangahın xidmətçiləri qurbangahdan öz paylarını götürürlər.

xuluxçılıx ism. – qulluqçuluq

xum (-nu, -dan, -u, -undan) ism. – qum:

xumaş (-nınq, -qa, -nı, -tan, -ım, -ı, -ın, -ımız, -lar, -ları, -ların) ism. (< azərb.< ər.) – qumaş, ipək parça növü

xumaş – yezdi ism. – bahalı parçalar anlamında işlədilən ifadə

xumbara ism. – qumbara. Pul və bahalı əşyaların saxlanılması üçün kiçik sandıq.

xumlax ism. – küknar ağacının qozası (?)

xumrı // xumri // humrı // humri ism. – qumru quşu (streptopiliya turtur)

xunduz // xınduz // xonduz ism. – qunduz (castor fiber): **Üç xunduz dört axçalıx.** Dörd axçalıq üç ədəd qunduz (dərisi).

xur ~ (-up edilər, -ıyırmen, -up) fel. – qurmaq, yaratmaq, təşkil etmək: **Toy xurup edilər.** Toy təşkil etmişdilər.

xurbaxa – ism. – qurbağa (bufo)

xurban (-dır, -nınq, -ğa, -nı, -dan, -ınq, -ınqnınq, -ınqnı, -ı, -ına, -ın, -ımız, -ımızını, -ımızdan, -ınqızını, -ınqızda, -lar, -larnnq, -larğa, -larnı, -larınq, -larınqdan, -larımız, -ları, -larınınq, -larına, -ların, -larından) ism. (< azərb.< ər.) – qurban: **Xurban bermə.** Qurban vermək. **Xurban etüçi ya başxışlavuçı.** Qurban edən və ya bağışlayan. **Yazıx üçün xurban sundu.** Günahları üçün qurban təqdim etdi.

Xurban x. ism. – müsəlmanların Qurban Bayramı: **Türklərninq Xurban bayramları bolur mihirlağəm ayına.** Türklərin Qurban Bayram mühərrəm ayında olur.

xurdavart ism. (< azərb.< frs.+ər.) – xırdavat: **Xurdavart elli axçalıx.** 50 axçalıq xrdavat.

xurğax sif. – quraq, qurumuş. Müq. et: **xızov**

xurğaxlx ism. – quraqlıq

xurma (-nınq) ism. – xurma (phoenix dactylifera)

xursax ism. – qursaq: **Ayttı bir kimesə alardan, kendilərininq markareləri: “Gredaçılar hər kez yalğan, yaman sözli, xoş xursaxlı” (**Tit. 1: 12). Onlardan biri – öz peyğəmbərlərindən biri belə demişdir: «Kritlilər daima yalançı, azğın heyvan, tənbəl və qarınquludurlar (hərfi mənada: xoş qursaqdırlar)».

xurt (-men, -nunq, -xa, -nu, -nı, -u, -lar, -larnınq, -larğa, -lardan, -larından) ism. – qurd, həşərat: **Xurt bilə xurtlanğan, xurtlar bilə tolu bolğan.** Qurd basmışdı, qurdla dolu idi.

Xurt x.ism. – albanlar arasnda yayğın adlardan: **Xurt-Bali.**

xurtqına ism. – xırda qurd

xurtlan ~ (dı, -ıptır, -ıyırmen, -ğan) fel. – qurdlanmaq

xurtlu sif. – qurdlu: **Çiybal çirik, xurtlu çıxtı.** Bal çürük və qurdlu çıxdı.

xuru I (-ğa, -nu, -da, -dadırlar, -dan, -lar) sif. – quru: **Xuru ot.** Quru ot. **Xuru yer.** Quru yer.

xuru II Bax: **xorxu**

xuru ~ (-ma, -dum, -du, -dular, -pmen, -p edim, -urlar, -mas, -yırmen, xurıyırmen, xurıyır, -ğaylar, -sa, -sax, -sar, -sarlar, -ğan, -ğannı, -ğan edi, -mağan, -max, -maxta, -p, -ğınça) fel. – qurumaq

xurulux (-lar) ism. və sif. – quruluq

xurut ism. – qurut. Qatıqdan düzəldilən və xəmir yeməklərlə yeyilən yemək növü.

xurut ~ (ma, -tunq, -tu, -ıyırmen, -ıyır, -mağay, -sar) // **xorut** ~ fel. – qurutmaq

xuryux Bax: **xuyrux**

xus ~ (-ma, -tu, -ıyırmen, -qan) fel. – qusmaq

xusur ism. (< azərb.< ər.) – qüsur

xuş (-nunq, -qa, -nu, -u, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -ları, -larına, -ların) ism. – quş: **Bir cuft altın xuş.** Bir cüt qızıl quş. **Xuş xara ya xaraxuş.** Qara quş və ya qaraquş.

xuşa etüçi Bax: **xavğa** (-etüçi)

xuşax (-ı, -larnı) ism. – qurşaq, kəmər: **Bolğay anqar neçik ton ki, kiyər, neçik xuşax ki, baylandı (baylanır) hər kez belinə // Bolğay anqar neçik ton ki, kiyər, neçik belbağ ki, bağlar hər kez belinə kensininq** (Məz. 108/109: 19).

Qarğışı onu əyninin libası kimi bürüsün,
Hər gün belinə kəmər tək dolansın!

xuşaxlı sif. – qurşaqlı

xuşan ~ (-dı, -ır, -ğaymen, -ğan, -max) fel. – qurşanmaq, bağlamaq: **Xuşan xılıç belinqə seninq, zorbaz, özdənlikinqə körkünqnünq seninq** (Məz. 44/45: 4).

Ey cəngavər, qılıncını belinə bağla,
Əzəmətini, ehtişamını göstər.

xuşğına // xuşqına ism. – quş balası, kiçik quş

xuşun ~ Bax: **xuşan** ~

xutan Bax: **xulıxutan, xul-xutan**

xutı (-sı) ism. – qutu: **Bitik xutısı.** Kitab qutusu.

xutxar ~ (-ma, -mağa, -ıyım, -ğın, -ınqız; -dım, -dınq, -dı, -dılar, -ırmen, -ırsen, -ır, -mas, -mastır, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırlar, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaylar, -mağay, -ğay edi, -ğıy edi, -sanq, -masa, -sar, -malıdır, -ğan, -ğandır, -

ğanbiz, -ğandırlar, -ğanınqa, -ğanın, -max, -maxtır, -maxnınq, -maxqa, -maxnı, -maxta, -maxtan, -maxımnı, -maxınq, -maxınqnınq, -maxınqa, -maxınqnı, -maxınqda, -maxnqdan, -maxı, -maxınınq, -maxına, -maxın, -maxından, -maxımız, -maxımızınınq, -maxımızğa, -maxımızını, -maxınqız, -ıp) fel. – qurtarmaq, xilas etmək: **Ey Biy, xutxar! Ey Biy, yol körgüz!** (Məz. 117/118: 25). Aman, ya Rəbb, bizi qurtar! Aman, ya Rəbb, bizə uğur göndər (yol göstər)! **Kel, Biy, da xutxar meni, Tenqrim menim, zera sen urdunq barçasın, kimlər edilər menim bilə duşmanlıxta heç yergədən (borçsuz) da tişlarin yazıxlılarnınq uvatqaysen (**Məz. 3: 8).

Qalx, ya Rəbb! Ey Tanrım, məni qurtar!

Çünki Sən bütün düşmənlərimin əngindən vurursan,

Pislərin dişlərini qırırsan.

xutxarıl ~ (-mağa, -dılar, -ğaymen, -ğaybiz, -ğan, -ğanlar, -ğanlarnınq, -ğanları, -max, -maxnınq, -maxqa, -maxnı, -maxta, -maxım, -maxımnınq, -maxıma, -maxımnı, -maxımdan, -maxınq, -maxınqnınq, -maxınqa, -maxnqnı, -maxınqdan, -maxı, -maxınınq, -maxına, -maxın, -maxını, -maxında, -maxından, -maxımız, -maxımızınınq, -maxımızını, -maxımızdan, -maxınqız, -maxınqızınınq, -maxınqızğa, -maxları, -maxlarınınq) fel – qurtarılmaq, xilas edilmək: **Xutxarılğan; Ki içindən cuvap berir Tenqri da kahanay sorar.** Qurtarılmış (xilas edilmiş): Odur ki Tanrı içindən cavab verər, kahin soruşar. **Xutxarılmax ya kahanalıx kiyiniş dörtgüllü.** Qurtarılma, ya dördkünclü kahin geyimi. **Sensen xuvatım da yaratuçım menim da xutxarılmaxım menım, ölümsüz padşahı haybatlarnınq.** Sən mənim güc mənbəyim, yaradıcım və xilasımsan, ey şöhrət sahiblərinin ölməz padşahı.

xutxarılmaxlıx (-tır, -qa, nı, ta, -ı, -ımızğa) f. ism. – qurtuluş, xilas

xutxaruçı (-dır, -nınq, -ğa, -nı, -m, -mnınq, -ma, -mnı, -mda, -nq, -nqa, -nqn, -sı, -sıdır, -sına, -sın, -sından, -mız, -mızdır, -mızınınq, -mızğa, -mızını, -mızda, -mızdan, -lar) // **xutxaruçu** (-muznunq) ism. – qurtarıcı, xilaskar: **Xutxaruçınq seninq Menmen.** Sənin xilaskarın Mənəm. **Xutxaruçmız Biyimiz Yisus Krisdos, xutxaruçısı bütün dünyanınq.** Xilaskarımız Rəbbimiz İsa Məsih, bütün dünyanın xilaskarı. **Seninq sövüklü Oğlunq üçün Biy Krisdosnınq, xutxaruçumuznunq bizim.** Sənin sevimli oğlun, xilaskarımız Rəbb İsa Məsih üçün.

xutla ~ (-p) fel. – qutlamaq, salamlamaq, xoşbəxtlik, bərəkət arzu ermək.

xutlu sif. – qutlu, xeyirli, bərəkətli, xoşbəxt

Xutlubey x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri: **Ğağos Xutlubey oğlu.**

xutsuz sif. – bəxtsiz, bədbəxt, uğursuz

xutul ~ (-ma, -mağa, -ıyım, -dum, -du, -dux, -dunquz, -dular, -madı, -upturlar, -urmen, -armen, -ursen, -ur, -massen, -mas, -uy edi, -ğaymen, -ğaysen, -ğay, -ğaybiz, -ğaylar, -mağaylar, -ğay edi, -ğıy edi, -sarsen, -sar, -sarsiz, -mısar, -ğan, -ğanlar, -ğanlarğa, -mağan, -max, -maxı, -maxıdır, -maxın, -up) fel. – qurtulmaq, xilas olmaq: **Zera aytılmaxı xaçnınq taspolğanlarğa essizliktir da xutulğanlarğa – xuvatı Tenqrininq (**1 Kor. 1: 18). Çünki çarmıx barəsindəki kəlam məhv yolunda olanlar üçün ağılsızlıq, xilas yolunda olan bizlər üçünsə Allahın qüdrətidir.

xutur ~ (-ıyırmen, -ğan, -up) fel. – qudurmaq, cinlənmək

xuturğu (-larımdan) ism. – qudurmuş, cinli

xuturğulux (-qa) // **xuturlux** (-qa) ism. – qudurmuşluq, cinlilik

xuturlux Bax: **xuturğulux**

xuv ~ (-ıyım, -ğın, -ıyıx, -du, -dular, -arlar, -ar edim, -arlar edi, -ıy edi, -ıy edilər, -uyur, -ıyır, -ıyırlar, -ıyır edi, -ğay, -sa, -max, -maxta, -up) fel. – qovmaq, təqib etnək: **Mesta oğlanı bardı artından xuva, na ol tutup mesta oğlanın tövdü** (Albanların məhkəmə sənədlərindən). Məhkəmə icraçısı oğlanın ardınca düşüb onu qovdu, beləcə onu tutub döydü. **Bu oğlan üçün artımızdan xuva kelmagəy.** Bu oğlana görə ardımızca düşüb bizi qovmadılar. Bax: **xuvala** ~

xuvala ~ (-ma, xuvalıyım, xuvalıyıx, -dı, -madılar, -r, xuvalıy edilər, -ğay, -ğanlar, -ğanlarınınq, -ğanlardan, -p) fel. – qovalamaq, təqib etnək: **Salmos Tavitninq. Xaçan xuvaladı anı Apisolom, oğlu anınq (**Məz. 142/143: 1). Davudun məzmuru. O zaman ki, oğlu Avesalom onu təqib edirdi.

xuvalan ~ fel. – qovalanmaq, təqib edilmək: **Tirgiz** (**abrağın) meni xuvalanğanlardan** (**xuvuçılarımdan menim) (**Məz. 141/142: 6). Məni təqib edənlərdən qurtar.

xuvalaş ~ fel. – qovalaşmaq, bir-birini qovmaq və ya təqib etmək: **Atlılar çıxıp da birgələrinə kün uzun xuvalaşıy edilər.** Atllar (cıdır düzünə) çıxıb bütün günü bir-birini təqib etdilər.

xuvat (-tır, -nınq, -qa, -nı, -ta, -tan, -ım, -ımnınq, -ıma, -ımnı, -ımdan, -ınq, -ınqnınq, -ınqa, -ınqnıı, -ınqda, -nqdan, -ı, -ıdır, -ınınq, -ına, -ın, -ında, -ından, -ımız, -ımızğa, -ımızdan, -ınqız, -ınız, -lar, -larınınq, -larnı, -larımız, -larımızınınq, -ları, -larınınq, -larına, -ların) ism. (< azərb. < ər.) – qüvvə, qüvvət, güc: **Oşta ölçöv bilə xoydunq künlərimni menim da küçlü (küçü) xuvatımnınq menim neçik heç nemədir** (**bolmadı xuvatımnınq menim neçik nemə da dir) alnıma menim (**Məz. 38/39: 6).

Budur, günlərim ovcuna sığdı,
Gücüm - qüvvətim qarşında heç oldu.

Biy, Biy, xuvatı xutxarılmaxımnınq menim, kölegə başıma menim kününə oğraşnınq (Məz. 139/140: 8).

Ey Xudavənd Rəbb, Sən qüvvətli Xilaskarımsan,
Döyüş günündə başıma dəbilqə qoymusan.

Biy xuvat joğovurtuna kendininq, işanç xutxarmaxınınq yağlağanına kendininq (Məz. 27/28: 8).

Rəbb Öz xalqının gücüdür,
Məsh etdiyi insanın nicat qalasıdır.

xuvatla ~ I fel. – qüvvətləndirmək, güclü etmək: **Xıyını Krisdosnunq, xuvatla meni.** Əzabı Məsihin, qüvvətləndir məni.

xuvatla ~ II Bax: **xuvala** ~

xuvatlan ~ (-sın, -ınqız, -masın, -dım, -dınq, -dı, -dılar, -ıptır, -ıptırlar, -ırmen, -ır, -ırlar, -ır edim, -ırlar edi, -ıyır, -acax, -ğay, -sa, -sanqız, -sar, -ğan, -ğanlar, -ıp) fel. – qüvvətlənmək, güclənmək:

-Kimninq bilə xuvatlandınq sen?

-Tenqri bilə.

-Kimdə xuvatlandınq sen?

-Canımda (Qriqori Hamamanın "Alban dilinin qrqmmqtikası" əsərindən).

-Kiminlə qüvvətləndin sən?

-Tanrı ilə.

-Kimdə qüvvətləndin sən?

-Ruhumda.

xuvatlat ~ (-qın, -sın, -sınlar, -tım, -tınq, -tı, -tıx, -tınqız, -tılar, -ır; -ıy edilər, -ıyırmen, -ıyırsen, -ıyır, -ıyırbiz, -sarmen, -sarsen, -sar, -sardır, -qay, -qaylar) Bax: **xuvatlattır** ~

xuvatlattır ~ fel. – qüvvətləndirmək, gücləndirmək: **Biy Tenqri, sen bilirsen adam oğlununq tarbiyatın ki küçsüzdür, şağavatlanğın manqa da xuvatlattırğın meni ki, işanğaymen seninq Tenqrilikinqə ki, bolğaymen yenqmə eski duşmannı, xaysı ki seninq ari xaçınqa xarşıdır.** Ya rəbbimiz Tanrı, Sən insan oğlunun təbiətindən xəbərdarsan və onun gücsüz olduğunu bilirsən; mənə rəhm et və məni Öz Müqəddəs Ruhunla qüvvətləndir ki, Sənin yardımınla düşmənimə - Sənin müqəddəs xaçına qarşı çıxana qalib gələ bilim.

xuvatlatuçı (-m, -sı, -lar) ism. – qüvvətləndirici, qüvvət verici

xuvatlı (-sen, -dır, -dırlar, -nınq, -dan, -sı, -lar, -larnınq, -larğa, -larnı, -lardan, -larımız, -ları, -ların, -larınınq, -larına, -larından) sif. – qüvvətli, güclü: **Kimdir bu xan haybatlı? Biy xuvatlı xuvatı bilə kendininq (kensininq), Biy xuvatlı oğraşta (çerüvdə) (**Məz. 23/24: 8).

Bu əzəmətli Xan kimdir?

– Odur, güclü-qüdrətli Rəbb,

Öz ordusu ilə döyüşdə qüvvətli Rəbb.

Xuvatlıdır Biy kensindən xoraqanlarınınq (xorxuçılarına kendininq) da bitiklərin kensininq (kendininq) övrətir alarğa (Məz. 24/25: 14).

Qüvvətlidir Rəbb,

Ondan qorxanlara sirrini açar,

Onlara Öz əhdini (kitablarını) öyrədər.

xuvatlıx (-nınq, -ım, -ın, -lar, -larnınq) ism. - əzəmət, qüdrət

xuvatlılıx Bax: **xuvatlıx**

xuvatsız (-nınq, -nı, -lar, -larnınq) sif. – qüvvətsiz, gücsüz, zəif

xuvatsızlan ~ (-ıyırmen, -sarmen, -ğan) fel. – gücdən düşmək, gücsüzləşmək, zəifləmək

xuvatsızlıx (-ı, -lar) ism. – gücsüzlük, zəiflik, acizlik

xuvdur ~ fel. – qovdurmaq, təqib etdirmək: **Xuvdurup kensin artxarı xaytarttı.** Onu təqib etdirərək geri qaytartdı.

xuvul ~ I (-ğan, -ğandırlar) fel. – qovulmaq, təqib edilmək: **Duşmanlarımnı menim sürülgən (xuvulğan) ettinq da körəlməgənlərimni menim tas ettinq** (Məz. 17/18: 41). Düşmənlərimi mənim qovdun, məni gözü götürməyənləri məhv etdin.

xuvul ~ II Bax: **xutul** ~ (-ğaymen)

xuvun Bax: **xovun**

xuvur ~ Bax: **xovur** ~

xuvurul ~ Bax: **xovurul** ~

xuvuşlan ~ Bax: **xovuşlan** ~

xuyaş // xoyaş ism. - günış Müq. et: **günəş, kün** I, **künəş**

xuyaş-ay ism. – günəş və ay, gün-ay

xuyrux (-un, -undan, -lar, -ları, -larına) // **xoyrux // xuryux** ism. – quyruq

xuyruxlu sif. – quyruqlu: **Xuyruxlu xoy.** Quyruqlu qoyun.

xuyu (-nunq, -ğa, -nu, -nı, -sun, -lar, -larnınq, -lardan) ism. – quyu: **Xuyu yapmasın ağzın kendininq (açmağay ağzın kensininq) üstümə menim (**Məz. 68/69: 16). Ağzını üstümə quyu tək açmasın.

xuzu Bax: **xozu**

Xuzur x. ism. – albanlar arasında yayğın şəxs adlarından biri

xyın Bax: **xıyın**

Xymət Bax: **Xıymət**

xz Bax: **xız**

xzart ~ Bax: **xızart ~**

xzıl Bax: **xızıl**